1913

n. 10. 12

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXXI

(ANUL VIII, NUMERELE 10, 11 și 12)

I.—Literatură

Pag.

II.—Note pe marginea cărților

III.—Documente omenești.

IV.—Studii.—Articole.—Scrisori din țările romîne și din străinătate

V. Cronici.

Pag.

VI.—Miscellanea

VII.—Recenzii

1913. ANUL VIII — OCTOMBRIE. No. 10.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă 52

1913

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin [illegible]0 de pagini.—Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate [illegible]

Viaţa Romîneasc

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul in mod direct vor trebui să plătească in plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, stuaenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceştia pot plăti in trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita in trei rate de cîte cinci coroane, din patru in patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se innapoiază; in schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice in revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; in caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifica

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXXI

Anul VIII

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Vodă No. 52

1913

Chestia romînească în Bucovina

Dela 1848 încoace, de cînd s'a deșteptat conștiința națională, chestia romînească se agită în Bucovina pe baza unei premise greșite, după un metod greșit, cu mijloace greșite, urmărindu-se un scop greșit.

Premisa greșită este părerea, devenită dogmatică, că Bucovina pe timpul ocupării din partea Austriei avea o populațiune curat romînească. Adevărat că documentele din timpul acesta vorbesc numai de „Moldoveni". Dar, în limbagiul austriac, terminul acesta nu avea înțeles etnic, ci geografic. Regimul absolutist din Austria nu cunoștea Cehi, Poloni, Sloveni, ci numai Bohemi, Moravi, Galițiani, Carniolieni, precum și regimul de azi nu cunoaște în țările abia anexate decît Bosniaci. Cuvîntul „Moldoveni" nu zice deci nimic în privința naționalității locuitorilor din Bucovina. Și mai puțin faptul că guvernul austriac, imediat după ocupare, scria, în corespondența sa cu factorii din Bucovina, romînește. Fusese doară limba romînească, subt stăpînirea Moldovei, limba oficială, precum azi, subt stăpînirea Austriei, este cea germană. Iar limba oficială romînă de odinioară nu dovedește naționalitatea romînă a populațiunii bucovinene în timpul ocupării, precum limba oficială germană de azi nu dovedește naționalitatea ei germană în prezent. Spre a constata structura etnică a populațiunii bucovinene în vremea ocupării, sînt deci de lipsă alte momente, și cele mai sigure știri sînt cuprinse în documentele ocupării, păstrate în arhiva austriacă de războiu. Din actele acestea, rapoartele generalilor Spleny și Enzenberg, însărcinați cu administrația Bucovinei ocupate, vorbesc numai de „Moldoveni", fără a distinge naționalitatea. Cu atît mai precis este raportul căpitanului Budwinszky, trimis anume de Împăratul Iosif II să studieze țara. Raportul său, făcut la 1783, expune toate momentele relevante. El descrie deamănuntul țara, munții, șesurile, rîurile, întocmirile, traiul poporului, etc.. In privința limbii, zice el: „Weil der grösste Teil der hiesigen Inwohner aus Russnaken besteht, so wird grösstenteils russisch geredet, und nur

etwa ein Vierteil redet moldauisch"; adică: „de oarece partea cea mai mare a locuitorilor de aice se compune din Rusnaci, cei mai mulți vorbesc rusește; iar moldovenește cam a patra parte". Exactitatea datelor acestora se contestă pe cuvînt că Budwinszky, fiind slav, ar fi fost preocupat. Cine cunoaște însă raporturile militare austriace și indiferența națională a ofițerilor împărătești din secolul 18 știe că este exclusă putința ca un căpitan, trimis direct de împăratul spre a studia o chestie, să cuteze a raporta suveranului său un neadevăr. Adevărul istoric este deci, că majoritatea populațiunii din Bucovina pe timpul ocupării era de naționalitate *ruteană*.

De acord cu teza aceasta este și tradițiunea. Bătrînii își aduc bine aminte că la începutul secolului al 19-a, de exemplu mai toate satele de-a lungul rîului Suceava, începînd dela Vicov până în jos la Ipotești și Chilișeni, erau rutene. Și azi încă în satele acestea numele celor mai mulți locuitori este rutean, mutra slavă, portul rutean și întocmirea în casă ruteană. Limba însă li-i romînească. Dela 1775 până la 1910, termenul ultimului recensămînt, care constată în Bucovina pe lîngă 305.000 de Ruteni, 297.000 de Romîni, deci un număr aproape egal, a urmat așa dară pe încetul, mai ales în părțile din centrul Bucovinei, o romanizare intensivă a populațiunii odinioară rutene. Cît de puternic a fost curentul romanizator rezultă în deosebi din faptul că inteligența romînă din Bucovina, conștientă de naționalitatea ei, în partea ei covîrșitoare, este de origine ruteană. Teza romanizării rezultă și din calcul.

Socotindu-se coeficientul înmulțirii firești a poporului romîn din Bucovina pe deceniu cu 10%, pecînd el în regat abia ajunge 7%, populațiunii actuale de aproape 300.000 i-ar corespunde,—conform formulei $S_o = \frac{S^f}{C^d}$ (suma originală este egală sumii finale, divize prin coeficientul înmulțirii, ridicat la potența numărului deceniilor),—un număr de locuitori romîni pe vremea ocupării de $\left(so = \frac{300.000}{1 \cdot 10^{13.5}} = \frac{300.000}{3 \cdot 6208} = \right)$ 82.855, pecînd, după știrile de atuncia, numărul întregii populațiuni din Bucovina se urca abia la 75.000. Poporul romîn din Bucovina deci în decursul stăpînirii austriace nu numai că n'a pierdut nimic din corpul său, ci din contra, considerînd chiar o imigrare puternică din Ardeal, care desigur n'a avut loc, a crescut în mod abnorm, asimilîndu-și o cantitate poate prea mare de Ruteni și adeverind astfel cuvîntul poetului: „Romînul are șapte vieți în pieptu-i de aramă".

In opoziție diametrală cu documentele oficiale din trecut, cu tradițiunea verbală și cu rezultatul calculului, savantul Ficker, într'o broșură ocazională (Hundert Jahre), scrisă de el, fără să fi studiat documentele, din incidentul inaugurării universității din Cernăuți, susține teza că Bucovina pe timpul ocupării era curat romînească. Broșura aceasta s'a citit mereu și cuprinsul ei, în lipsa unei critici temeinice, a devenit dogmă pentru inteligența noastră.

Cu atît mai mare a fost surprinderea ei, cînd recensămîntul dela 1880, care pentru prima oară a constatat naționalitatea locuitorilor, a arătat o majoritate respectabilă a Rutenilor față de Romîni. Pentru fenomenul acesta nu există altă explicare decît rutenizarea rapidă a Romînilor din Bucovina. De atuncia inteligența la noi jură că țăranii noștri se culcă ca Romîni și se scoală ca Ruteni.

Rezultatul credinții acesteia a fost firește că inteligența noastră a pierdut cu desăvîrșire încrederea în vitalitatea poporului romîn din Bucovina și a desperat a-i apăra naționalitatea din putere proprie. Numaidecît ea a căutat ajutor aiurea, și singurul ajutor, după părerea ei, îl putea da guvernul atotputernic. De la 1879 deci, anul sfărmării stăpînirii antinaționale germane centralistice înnainte, fruntașii noștri nu au încetat a se prosterne înnaintea guvernului.

Neglijau interesele poporului, primiau mandatele din mînile guvernului, îl slugăriau în modul cel mai umil, numai ca guvernul, în schimb, să apere pe Romîni și să apese pe Ruteni. Dară promovarea naționalismului din partea guvernului este cu putință numai într'un stat național. In Austria poliglotă însă, guvernul din fire este anațional. Chemat a afirma interesele generale ale statului față de interesele divergente ale diferitelor naționalități ce constitue monarhia, el, în chestiile naționale, trebue să observe și chiar observă cea mai mare rezervă. Și o poate face cu drept cuvînt. Căci chestiile naționale, precum limba, școala și biserica, nu resortează dela Cameră, și drept aceia dela guvern, ci în partea cea mai mare dela diete, deci dela organele autonome ale poporului. Grija intereselor naționale este lăsată de constituție în seama respectivelor naționalități. Numai din munca lor poate rezulta progresul național. Fruntașii noștri însă îl așteptau—și-l așteaptă în mare parte încă, se'nțelege, în zădar—de la mila guvernului. Astfel premisa greșită a rutenizării Bucovinei a dat naștere metodului greșit de a cere promovarea intereselor naționale exclusiv numai dela guvern.

Greșit ca metodul erau și mijloacele ce se întrebuințau. Totul atîrnînd dela mila guvernului, trebuia invocată cu temeiu mila aceasta, și mijlocul cel mai bun erau țipete și vaiete. Prin decenii gazetele romîne din Bucovina boceau mereu ca babele, plîngîndu-și soarta și tînguindu-se de asprimea pretinsă a guvernului, doară l-ar muia odată. Ieremiadele naționale devenise o adevărată boală națională în Bucovina. Guvernul însă—cum nu putea altfel—rămînea cum era, și toate bocetele nu aveau nici cel mai mic efect. Doară că slăbiau mîndria poporului și cu ea puterea lui de rezistență.

In urmă desperarea, rezultată din teoria rutenizării, a falsificat și scopul la care trebue să tindă o politică națională sănătoasă. De luminarea, cultivarea și îmbogățirea poporului nu pu-

tea fi vorbă, crezîndu-se periclitată existenţa naţională. Toată atenţiunea se concentra asupra pretinsului duşman etnic al poporului rutean. A-l îngenunchia, dacă se poate, a-l răpune cu totul, era singura ţintă a activităţii naţionale; fireşte că această tendinţă ostilă trebuia să provoace o reacţiune puternică în tabăra ruteană, dînd naştere unei crescînde uri reciproce.

Nu a griji de interesele proprii, ci a călca în picioare interesele celuilalt popor, era parola pe ambele părţi. Încăirîndu-se astfel Romînii cu Rutenii, cu încetul îi încălicară politiceşte Nemţii, iar economiceşte Evreii,—de ajunseră amîndoi la sapă de lemn. —Duobus licitantibus tertii gaudent.

Acestei politici naţionale, izvorîte dintr'o premisă greşită şi făcute după un metod greşit, cu mijloace greşite şi scopuri greşite, i se opune, dela 1903 încoace, curentul democratic, numit şi ţărănesc, care în opoziţie cu inteligenţa romînă a deşteptat ţărănimea, pătura cea mai sănătoasă din Bucovina, şi a întrodus-o în viaţa publică. El, vroind să proceadă în mod analitic, a studiat mai întăiu temeinic, pe baza documentelor istorice, chestia pretinsei rutenizări şi a constatat spre surprinderea tuturora că ea nu este decît o fantomă. Adevărului acestuia el i-a dat expresie în public deja la 1903, ceia ce în cercurile aderenţilor direcţiunii vechi a stîrnit acelaşi vifor de indignare, ca la timpul său constatarea că limba romînă nu-i curat latină şi identică cu limba rustică. Nici nu putea fi altfel. Căci teza romanizării exclude mila guvernului, considerată de singura garanţie a existenţii Romînilor din Bucovina şi constitue din punctul acesta de vedere un păcat de moarte. Drept aceia partidul ţărănesc este onorat din partea curentului vechiu, poreclit naţionalist, cu epitetul constant de „trădător de neam".

Din faptul vitalităţii Romînilor din Bucovina, probat prin documente, prin tradiţiune şi prin calcul, partidul ţărănesc a tras mai întăiu concluziunea de a avea deplină încredere în forţele proprii ale poporului romîn. Drept aceia el nu reflectează la ajutorul nimăruia, îndeosebi nu la ajutorul guvernului. Caute-şi guvernul de trebile sale; de trebile romîneşti vor căuta Romînii înşişi.

Prin consecvenţă curentul ţărănesc nici n'are cauză să ţipe, să se vaiete, să bocească. Ce-i trebue lui mila altora, cînd el aşteaptă mîntuirea numai dela munca sa proprie şi are credinţa că aceasta este singurul mijloc sigur de progres şi totodată de ajuns spre a-l garanta.

În urmă curentul acesta a precizat altfel şi scopul politicii naţionale. Pentru dînsul, scopul exclusiv al politicii acesteia nu poate fi decît progresul economic, politic şi cultural al poporului romîn din Bucovina. Grija lui se concentrează asupra părţii pozitive a activităţii naţionale. Partea negativă, combaterea cu orice preţ a Rutenilor, i se pare superfluă, de oarece pe baza evoluţiunii istorice din ţară el nu are de fel frică de puterea lor expansivă. Din cauza aceasta el nici nu are motiv de ură faţă

de Ruteni şi, dîndu-şi seamă că Rutenii există în număr aproape egal, că nu se pot ucide cu toporul şi că lupta între Romîni şi Ruteni nu are alt efect decît a îngenunchia ambele popoare înaintea Nemţilor şi Evreilor, el din capul locului s'a hotărît a se înţelege cu Rutenii, pe baza principiului „suum cuique". Caute-şi Rutenii după plac de trebile rutene, dacă numai nu stingheresc pe Romîni să-şi caute de trebile romîne. Şi deja primii paşi făcuţi în înţelegere au adus roade binecuvîntate pentru ambele popoare. Romînii au obţinut dela guvern două gimnazii romîne în teritoriul romînesc, adevărat că în schimb cu două gimnazii rutene în teritoriul rutean. Apoi ambii au exoperat secţionarea naţională a şcoalei normale de institutori şi a inspecţiunii şcoalelor poporale, împlinind astfel o veche dorinţă a poporului.

Şi mai rodnică a fost activitatea în corpurile autonome. În comun acord Romînii şi Rutenii, înfiinţînd banca ţării, au scăpat pe ţăranii lor de cămătari şi, prin reforma comunală, au înlăturat pentru totdeauna preponderenţa bogătaşilor evrei în comunele rurale. Mai departe înţelegerea între ambele popoare a făcut cu putinţă reforma regulamentului electoral pentru dietă, care prin votul direct şi secret garantează libertatea alegerilor şi prin cadastrul naţional delimită la alegeri sfera romînă de cea ruteană, astfel că un amestec reciproc este cu neputinţă. Fiecare popor a devenit stăpîn pe soarta sa. Delimitarea naţională avea să se continue şi pe terenul limbii, al şcoalei şi al bisericii. Erau deja gata respectivele proecte. Pe terenul limbii avea să se întroducă în mod obligator limba romînească în întregul teritoriu romîn, precum limba ruteană în teritoriul rutean, înlăturîndu-se actuala stăpînire exclusivă a limbii germane. Pe terenul şcoalei erau prevăzute şcoale de minoritate, înfiinţate pe baza cadastrului naţional cu cheltuiala conaţionalilor, care ar fi garantat fiecărui copil putinţa de a fi instruit în limba părinţilor săi. În urmă şi pe terenul bisericii era îndrumată o separare naţională completă, tot pe baza cadastrului, care prin lege, şi nu prin mila schimbătoare a guvernelor, ar fi asigurat Romînilor dignitatea de Mitropolit şi autonomia bisericească. Spre a concentra toate forţele romîneşti în acţiunea pentru regularea naţională ce avea să se facă cu Rutenii, partidul ţărănesc, înainte de ultimile alegeri, a dat de voe mîna cu inteligenţa şi a tolerat alegerea mai multor reprezentanţi ai ei. Aceştia însă, abia aleşi, au reluat firul vechiu al bocetelor, al implorării milei guvernului şi al urii. Efectul procedării acesteia a fost dezastrul în biserică prin numirea unui archimandrit rutean de scaun. Fireşte că şi încercările de regulare pe terenul limbii, al şcoalei şi al bisericii s'au zădărnicit deocamdată. Nu încape însă îndoeală că toate proectele acestea se vor realiza cu vremea. Realizîndu-se odată, ele vor garanta Romînilor libertate deplină pe toate terenele naţionale şi prin ea o concurenţă neîmpiedecată cu Rutenii. În concurenţa aceasta însă Romînii, constituind un element mai bogat, mai inteligent şi mai rezistent decît Rutenii, nu-

mai decît că vor izbuti. Singura grijă este numai că vor izbuti prea tare, asimilîndu-şi prea mulţi Ruteni. Şi aşa sîngele Rominilor din Bucovina este încărcat cu prea mult sînge rutean şi, după rezultatele ştiinţii, corcitura produce totdeauna rase inferioare. Experienţa arată, precum se vede la Engleji, că în viaţa popoarelor nu hotărăşte atît numărul, cît virtutea, care la rîndul ei rezultă din calitatea rasei. In Bucovina însă momentul acesta nu se consideră de fel. Inteligenţa noastră este cuprinsă de o adevarată beţie de cifre, crezînd că cu atît mai bine prosperă neamul, cu cît mai mulţi membri îi numără, recrutaţi fiind ei chiar din elemente inferioare. Dară greşala aceasta se va da odată pe faţă, cum s'au dat pe faţă toate celelalte greşeli. In urmă tot învinge numai adevărul.—Deocamdată însă totul fierbe.

Aceasta-i starea actuală a chestiei romîne în Bucovina.

Aurel Onciul.

O zi însemnată

Părintele Andrei intră în casă izbind uşa cu putere, îşi aruncă pălăria veche, verzie, pe-un pat, în vreme ce pe gură-i se îmbulziau vorbe de mînie, amestecate cu ocări. „Hutătaru'", „dracu'" erau pomeniţi tot la al treilea cuvînt. Preuteasa intră numaidecît din odaia vecină, îşi încrucişă mînile pe piept, clătină din cap şi zise:

— Frumoase vorbe! Mi-ar plăcea să te-audă acum parohienii tăi.

— Da' audă-mă, fir'ar ai..." şi cel care fuge de fumul de tămîie iar fu pomenit.

— Frumoasă pildă pentru oameni. Cel puţin de-ai striga mai încet să nu te-audă slujnica. Ştiu că are ce spune în sat! De patru zile parcă ţi-ai pierdut capul".

Zicînd aşa, preuteasa începu să aştearnă masa pentru doi. Din faţa, din mişcările ei, din linia de supărare în care-i încremeniseră buzele, se citea bine că nu-i pare o fericire să trăiască în casă c'un astfel de om.

— Mai slăbeşte-mă cu pilda, soro. Insfîrşit omul, chiar popă să fie, nu-i lemn nici piatră. Ne mai eşim şi noi din fire, că nu sîntem sfinţi", zise popa, ducîndu-şi mîna la buzunarul în care-şi ţinea de obiceiu tabachierea, dar şi-o retrase repede ca şi cînd s'ar fi atins de foc.

— Dar ce sînt vinovată eu pentrucă te-ai certat cu sluga? întrebă preuteasa oprindu-se cu două şervete 'n mînă şi privind ţinţă la părintele... Să te fi mulţumit că l-ai ocărit acolo 'n curte şi să nu mai fi venit şi în casă cu vorbele tale.

— Ei, ei, făcu popa c'un fel de răutate, prea eşti subţire

și tu. Acum, noi ăștia din popor nu putem fi decît așa cum ne-am născut, și te rog să mă erți dacă delicatele tale urechi nu pot să sufere așa ceva".

Preuteasa nu se uită la el, dar simți batjocura; îngălbeni, buzele începură să-i tremure și ingrabă izbucni în hohote de plîns.

Părintelui Andrei îi păru rău c'a supărat-o, dar era prea tîrziu.

De patru zile dumnealui era mereu nemulțumit, mereu încruntat și, oricît cerca să se stăpînească în fața soției, nu reușea. Din nimica toată, izbucnea răul dintr'însul și atunci simțea un fel de mulțumire s'o rănească cu aluziile pe preuteasa. Indată ce spunea vorba grea își simțea lașitatea, era și mai nemulțumit cu sine însuși și era foarte bucuros dacă-și putea face de lucru prin sat. Dar, de patru zile, nu-l chema nime, părea că-și uitaseră parohienii că au popă 'n sat și astfel părintele, ca să nu rămînă subt un acoperiș cu preuteasa, pornea prin sat fără nici o treabă.

In colindările lui fără de nici un rost pe ulițile satului, părintele se simțea foarte nenorocit. Se gîndea cu amar că rău a făcut alegîndu-și cariera preoțească, îi judeca cu asprime pe parohienii care nu-l puteau prețui pe-un om ca el, îl apăsau nespus de greu vorbele ce-i spusese preutesei. Dar decît orice îl tulbura mai adînc conștiința slăbiciunii omenești, a slăbiciunii sale. Vedea el limpede că, c'o altă inimă, c'o altă putere de voință, ar fi putut să fluere cu nepăsare, și n'ar fi ajuns să-și supere soția care nu era de fel vinovată că el n'avea, de patru zile, nici un ban în buzunar. Cînd a fost la plătirea contribuției către stat și comună, preuteasa i-a spus doar destul de limpede: „Ține cîteva coroane și pentru casă. N'o fi nimic dacă le vei plăti mai tîrziu".

Dar el, avînd groază de datorii, a plătit tot.

— O să mai pice de prin sat", i-a zis preutesei, și toată ziua ai fi putut prinde cu el epuri, așa a fost de vesel.

Din sat, însă, n'a „picat" nimic. Oamenii arau și sămănau în aceste zile limpezi de Septemvrie. Nici unuia nu-i dădu prin gînd să se bolnăvească chiar acum, ori să-l cheme pe părintele la vre-o feștanie.

E adevărat că orice om se simte mai mic și mai neinsemnat cînd rămîne fără nici un ban, dar totuși în privința asta țăranii sînt mai fericiți decît domnii. Iar părintele Andrei în dimineața asta își isprăvise și tutunul, și el era fumător pătimaș.

Tot din pricina acestei „burueni" sfădise pe slugă des de dimineață: acela-i ceru șapte bani să-și cumpere un pachet. Și

cum nu avea nici șapte bani îl ocărîse rău de tot, și popa se tulbură peste măsură.

Preuteasa eși cu ochii plînși în bucătărie, dar se întoarse numaidecît.

— Te-așteaptă un om", zise ea și trecu în odaia vecină.

Nici unul, după schimbul de vorbe, nu se mai gîndea să-și soarbă cafeaua cu lapte. In casa lor nu era obiceiu să s'audă vorbe grele între soți, și cînd se auziau se răcea parcă întreaga casă și devenea pustie. Chiar mobilele păreau toate vechi și părăsite, și celor doi soți le era frică să le atingă.

— Insfîrșit mă chiamă cineva, își zise popa simțind o tresărire de bucurie. Cine știe poate un maslu".

El se gîndi la slujba cea mai scumpă, de două coroane, dar omul care-l chema avea lipsă numai de-o feștanie.

Nici nu era om cel care-l poftea să-i sfințească casa, ci un ficioraș ca de optsprezece ani, pămîntiu la față, slab și deșirat. Avea un cap lungăreț, pe care sclipeau, în bătaia soarelui, trei petece rotunde de piele, fără nici un fir de păr; avea grumazii subțiri și lungi, acoperiți de-o pele cenușie, care se îndoiau subt greutatea capului mare; umerii i se adunau într'un fel de sgulire cași cînd i-ar fi fost frig sau frică; pieptul îngust, căzut înlăuntru, iar membrele, curat vorba cîntecului: „mînile ca fusele, picioarele ca reschitoarele".

Părintele Andrei simți că-i scade avîntul cînd văzu înaintea sa pe Toma Rogoz. Il întrebă aproape cu mînie că ce poftește.

— Să faci bine să-mi faci o feștanie, părinte, răspunse Toma pe-o voce plîngătoare și scîrțîitoare: Mi-am făcut casă nouă".

Popa își dădea bine seamă de micimea lui de suflet, de ticăloșia lui; își zicea: dacă e casă nouă, vine feștanie mare cu rugăciunea potrivită pentru alungarea duhurilor, și plata lui va fi nu douăzeci de bani, ca la feștania mică, ci patruzeci. Simțea că la un om ca ăsta e dator să-i facă gratuit sfințirea casei, dar nici nu se gîndea la așa ceva. El își zicea: „voiu putea să-mi cumpăr un pachet de tutun".

Iși luă repede cartea și patrafirul și porni cu Toma după el. Neputinciosul abia se ținea în urma popii.

Văzduhul era limpede; fire de funigei pluteau a lene, strălucind în soarele de toamnă; de-asupra, bolta cerului era clară, vineție. Satul părea pustiu.

— Mi-am mutat casa de pe mlaștină,—șueră Toma în urma popii,—mi-am mutat-o mai de-oparte, pe dîlmă. Spun oamenii că

cel necurat șade și se bălăcărește în mlaștină, și spun că din pricina lui a murit și taica și maica, și tot el mi-a pus mie boala 'n oase".

Popa nu mai fusese în partea asta a satului mai de-o jumătate de an. Erau aici, în cursul riului, vre-o șapte colibi,—locuințele celor mai săraci oameni din sat. Cînd se umfla riulețul de munte apa umplea curțile, se ridica până la înălțimea ferestrelor și lăsa băltoace mari în urmă. Andrei își aduse aminte că părinții lui Toma fuseseră aproape tot bolnavi decînd i-a pomenit. Dar sufletul lui, acum, era străin de milă. Se gîndea să ajungă odată, să caute sfeștania, să-și eie paralele.

Indată ce coborîră spre rîu dădură de băltoci de glod.

— E rău pe la noi părinte, zise Toma, abia mai răsuflînd, da' ce să facem? Acum, dacă faci feștania așa-i că alungi pe ghiavolul pe pustii locuri? Mi-au zis oamenii: Tomo, nu intra în casă nouă până nu-l aduci pe popa. El îl va alunga pe necuratul. Că mi-a spus mie și un călugăr pe la care am fost pentru boala mea: „tu nu ești beteag de boală ci de răutate. Ți s'a pus sălbătăciunea pe inimă și pe mațe". De-acum, poate mă fac și eu sănătos".

Popa nu-i răspunse nimic: înnainta, ținîndu-se de garduri, ferindu-se pecît putea de glod. Dar cînd ajunse era împroșcat întreg cu alice de tină; iar ghetele nu i se mai cunoșteau: se cufundase de cîtevaori în glod.

N'ar fi zis nime că coliba lui Toma e nouă; bîrnele păreților erau negre și putrede, coperișul afumat și spart: din casa veche, mare cît o șură, durase cineva o cușcă în care abia te puteai învîrti,—poate într'asta stătea noutatea.

Andrei se simțea foarte nenorocit: asudase tot ținîndu-se de garduri și acum pe masă văzu, lîngă blidul cu apă, numai două băncuțe. Așadar n'are mai mult nenorocitul de Toma și el, Andrei, va trebui să-i facă numai feștania cea mică.

Popa își ridică ochii la Toma cu ciudă, cu mînie, dar Toma nu-l vedea; privirile acestuia erau ațintite statornic la cei doi bani de nichel ce luminau surii pe masă. Popa ar fi vrut să-l înfrunte că l-a făcut să înnoate prin tină pentru două băncuțe, dar în ochii lui Toma, cum se uita la cei doi bani, văzu ceva ce-i oprise vorba 'n gît. Era în privirile deșiratului aceluia un fel de adorare desnădăjduită.

Andrei își puse patrafirul cu gîndul să-i facă slujba într'o minută, dar abia începu să cînte și simți cum i se umple inima

de lacrimi. Cînta cu glas tot mai mlădios, tot mai curat, și nu peste mult se sperie el însuși de vocea lui: îi părea că un înger cîntă.

Slujba ținu mult; cîntă feștania cea mare, apoi începu să citească multe deslegări și rugăciuni. Din cînd în cînd privea spre Toma. Acesta, un răstimp, nu-și luă ochii dela bani, apoi, cînd Andrei începu să cîn'e din toată inima, Toma oftă și ochii lui nu se mai deslipiră de pe popa. Ofta mereu acum și clătina din cap, și ochii lui pustii începură să capete străluciri omenești.

După ce sfîrși slujba, preotul stropi casa cu aghiasmă și-l stropi și pe Toma. Acesta pupă, cu sgomot, de trei ori crucea și din ochii lui se rostogoliră două lacrimi.

— De-acum știu că am pace, zise el cu vioiciune, privind țintă în ochii popii.

— De cine să ai pace, Tomo?

— De toate răutățile și sălbătăciunile. Ai alungat pe cel rău.

— Nu trebue să te temi; de casa increștinată nu se apropie necuratul", zise popa, și începu să se uite prin casă. Nu avu ce vedea. Era masa în mijloc și într'un unghet doi saci, plini ca pe jumătate.

— Numai singur ești acuma? îl întrebă popa, învăluindu-și cartea în patrafir.

— Numa', părinte.

— Dar soru-ta unde-i?

— S'a dus în țară. A dus'o unu' slujnică în țară. Zice că-dă simbrie bună?

— Dar casa cine ți-a făcut-o?

— Sîvu.

— Și ce i-ai dat?

— I-am dat un loc. Că bani de unde pămîntu' să am! Am avut un loc, o peritură.

— Mare?

— Ca de opt ferdele.

Popa simți un junghiu.

— Mult ți-a cerut și Sîvu!

— Vezi că locu' a fost o peritură. N'a mai sămănat în el nime de șase ani, de cînd a murit taica.

— Și alt pămînt nu mai ai?

— Nu mai avem, răspunse Toma nemai luîndu-și ochii dela popa. Vedea, în ochii Sfinției sale, o lumină așa de bună încît își uitase cu desăvîrșire de băncuțele de pe masă.

— Dar la iarnă din ce-i trăi, Tomo? il întrebă popa din prag.

— Apoi tot avem noi, iaca... răspunse Toma şi se apropie de cei doi saci. Aici cartofi, aici porumb", zise el lovind cu palma lui ca de mort sacii.

Popa eşi repede pe uşă. Il înneca un plîns amar şi nu voia să plîngă în faţa lui Toma. Acesta îl privea din prag cum trece prin tina cea mai mare, caşi cînd ar înnainta pe-o cărare pietruită. Il privi până ce popa dispăru la o cotitură. Atunci intrînd în casă, văzu doi ochi surii cum luminează pe masă. Toma se repezi, luă băncuţele şi începu să alerge în urma popii.

Se auzia până departe cum plescăe picioarele lui slăbănoage prin bălţi. Dar popa nu-l auzi, nu auzia nimic, nu vedea nimic. Mergea drept înnainte. De-odată, chiar dela spatele lui se auzi ca un fel de horcăit, şi apoi cuvintele şuerătoare:

— Părinte, ţi-ai uitat băncuţele!"

Popa, îngrozit, făcu un gest cu mîna că nu-i trebuesc, şi începu să alerge. Alergă atîta vreme până se încredinţă că Toma nu se mai ţine în urma lui. Atunci înceteni pasul, dar la cotitura drumului, în loc s'apuce spre casa parohială, o luă spre biserică.

Se încue înlăuntru şi până seara nu mai eşi.

Preuteasa îl aştepta îngrijorată. Puse pe slujnică să-l caute, dar zadarnice i-au fost toate cercetările.

Din ziua aceia părintele Andrei nu se mai mînie, nu mai ocără, spre marea bucurie a preutesei.

Din ziua aceia a părăsit pentru totdeauna tutunul, iar lui Toma îi trimite, în toată dimineaţa, o cupă de lapte.

I. Agirbiceanu

Mărturisire

Eu iarăşi trec pe 'ntunecata stradă
Şi iarăşi plec, plîngînd, într'un tîrziu,
Că n'au fost ochii tăi ca să mă vadă...

Eu iarăşi trec pe 'ntunecata stradă,
Cu ochii stinşi, cu sufletul pustiu.

Şi nopţile de frig mai lungi s'aştern
Pe-oraşul adormit sub cer senin;
Şi drumul meu îmi pare-un drum etern
Pe care vreau să plec, şi iarăşi vin.

E toamnă, noapte, linişte; — şi bruma
A prins pe casă-o argintată placă.
In noaptea cea de eri tot ca şi-acuma
Eram la geam,
Visam
Şi picura din lună promoroacă.

Cad printre crengi castanele 'n grădini,
Ca pietre aruncate după mine...
Şi-abia le-aud... că mă gîndesc la tine
La faţa ta... la ochii tăi senini.

Și vremea trece cu mișcări de ape,
In val de aer plutitor pe casă;
Tu dormi ca 'n altă lume, dormi frumoasă...
Mi-i sufletul de tine-așa de-aproape.

E miezul nopții... Dorm cei vii și morții;
E-a neființei clipa de acum;
Așa a fost în veci voința sorții, —
Hai, suflete, te strînge de pe drum.

Și plec tăcut pe 'ntunecata stradă,
Dar iar mă 'ntorc, și iar plîngînd te chem;
Vreau ochii tăi să-i văd și să mă vadă...

Eu iarăși trec pe 'ntunecata stradă
Să ispășesc cel mai sublim blestem.

Demostene Botez

Opera d-lui Vlahuță

(Studiu de istorie literară)

Pentru a fixa locul ce ocupă d. Vlahuță în istoria literaturii romîne, socot necesar să spun cîteva cuvinte asupra literaturii anterioare epocii d-lui Vlahuță. Rîndurile ce urmează sînt un scurt rezumat al unui studiu mai lung.

Literatura romînă a veacului al XIX-lea credem că se poate împărți în următoarele epoci (în această împărțire a literaturii, nu vom ține samă de Ardeal, care a avut un alt caracter și o altă evoluție):

Prima epocă, a lui Conachi, Beldiman, Dimachi, etc. în Moldova, a Văcăreștilor, Momuleanu, etc. în Muntenia, ține până pe la sfîrșitul deceniului al treilea din veacul al XIX-lea,—cînd încep să scrie Cîrlova, Eliade, Gr. Alexandrescu și alții,—deși mulți dintre reprezentanții ei trăesc și scriu și în anii următori.

Această primă epocă coincide cu sfîrșitul istoriei noastre vechi, cu ultimele zile ale „vechiului regim." Odată cu istoria nouă a Romînilor, care începe la 1821, se pregătesc condiții pentru o nouă literatură, care apare în preajma anului 1830.

În această primă epocă scriitorii fac parte din clasa boerească (afară de unul, Momuleanu, om de casă boerească). Ei reprezintă sentimentele unei vremi, ale vremii vechi, și sentimentele unei clase. Ei sînt influențați de literatura franceză clasică, acum în decadență, a veacului al XVIII-lea și foarte puțin de cea a veacului al XVII-lea,—și de literatura grecească nouă.

Lipsa de idei și de sentimente serioase a acestor modele, convenea perfect propriului lor suflet. Lipsa de sentimente ade

vărate, dă naştere întotdeauna unei forme exagerate, menită a înlocui puterea fondului care lipseşte. Şi acest caracter îl are poezia unui Conachi ori Văcărescu.

Ei sînt specializaţi, sînt numai poeţi şi aproape numai lirici. In Moldova, cel mai însemnat, Conachi, cîntă aproape numai iubirea, şi mai mult senzaţiile ei, decît sentimentele. Sentimente mai înalte, mai altruiste, mai nouă, nu cîntă Moldovenii. In poezia Muntenilor, începînd cu Enăchiţă Văcărescu şi isprăvind cu Iancu Văcărescu, constatăm şi alte sentimente: acela al romanităţii şi sentimentul naţional. Acest latinism şi acest naţionalism al Muntenilor se datoreşte poate şi unor cauze sociale pe care nu le disting, dar, cu deosebire, influenţii ardelene, mai curînd venită şi mai puternică în Muntenia (deja Enache Văcărescu, în prefaţa gramaticii sale din 1787 vorbeşte de colonizarea Daciei) şi influenţii mai mari a ideilor revoluţiei franceze prin Grecii bucureşteni (Eteria lui Rhigas, îndată după 1789, din care făceau parte mulţi boeri).

In sfîrşit, limba lor e veche, limba boerească, dar literarizată mult prin influenţa limbii bisericeşti.

Această literatură va avea puţină influenţă asupra celei din epoca a doua. Un ton asemănător cu al ei vom găsi uneori în Cîrlova, în Alexandrescu, în C. A. Rosetti, în Boliac, în Negruzzi,—niciodată în Bolintineanu şi Alecsandri. Şi nu ştiu dacă aici poate fi vorba de o influenţă, ori pur şi simplu de o rămăşiţă a vechii psicologii în sufletele celor noi.

In epoca a doua intră, afară de Asachi, care, după cum am mai spus (în volumul „Spiritul critic în cultura romînească") e şi vechiu şi nou, toţi scriitorii de până la 1880, cînd Eminescu e recunoscut şi cînd încep să scrie Caragiale şi d-nii Vlahuţă, Delavrancea şi ceilalţi.

Cu această epocă începe *literatura nouă*.

Această epocă se caracterizează prin influenţa literaturii romantice,—a lui Lamartine, care a inspirat pe un Eliade, pe un Cîrlova, pe un Alexandrescu, pe un Rosetti, în genere mai mult pe Munteni;—a lui Hugo, care a inspirat mai ales pe un Negruzzi şi pe un Alecsandri,—şi a altora, mai puţin însemnată, ca influenţa lui Byron asupra lui Eliade, Rosetti, ori a lui Lamennais asupra lui Russo şi altora. In Moldova, a fost şi o influenţă rusească: Karamzin (Kogălniceanu), Puşchin (Negruzzi), Krilof (Donici).

Această epocă o subdivid în două faze*)

Prima, de tranziţie, reprezentată prin Eliade, Cîrlova, Gr. Alexandrescu, Hrisoverghi, etc.. Literatura acestora e condiţionată, cum spuneam, de evenimentele şi starea sufletească dela 1821. In Cîrlova se vede perfect tranziţia. „Păstorul întristat" e o poezie influenţată de *mievrerismul* veacului al XVIII-lea şi are un ton vechiu; „Ruinurile Tîrgoviştei" e influenţată de preromanticul Volney; „Inserarea", de romanticul Lamartine. „Marşul oştirii romîne" e plin de ideia naţională şi patriotică; „Ruinurile Tîrgoviştei" de sentimentul gloriei trecute; „Inserarea" de sentimentul naturii şi al misterului. Aşa dar, într'o poezie e vechiu, în celelalte tot mai nou. Şi în acestea, găsim tot fondul poeziei nouă romîneşti. Iar limba e deja modernă, caşi fondul.

Alexandrescu, influenţat şi de romantism şi de clasicism, începe prin a fi mai mult romantic, pentru a cădea mai apoi tot mai mult sub influenţa clasicismului (Boileau şi Lafontaine). Oricum, această dublă influenţă arată că şi opera lui Alexandrescu reprezintă faza de tranziţie.

In această fază, influenţa clasică e mai ales aceia a clasicismului adevărat, înnalt, al veacului al XVII-lea, deci un progres în idei şi sentimente. Alexandrescu e un „modern". Rare-ori, în fond sau în formă, are ceva vechiu, ca Văcărescu.

Dar scriitorii sînt încă tot specializaţi: numai versuri. Memorialul lui Alexandrescu nu infirmă această constatare. Singur Eliade e spirit universal, ca cei care-l vor urma.

Scriitorii acestei faze nu mai sînt boeri. Acum învaţă carte şi cei mai de jos. (Această „democratizare" a tagmei scriitorilor va progresa: azi avem şi fii de plugari). Sentimentele scriitorilor din faza aceasta sînt variate, altruiste, *nouă*. Ei sînt mai serioşi şi mai sinceri. Limba lor e nouă.

In Moldova, caracterul literaturii în faza aceasta e mai vechiu.

*) Acest studiu a fost scris mai demult şi o parte din el a şi fost tipărit într'un volum răspîndit în foarte puţine exemplare. Il public acuma, aşa cum l-am scris atunci, dar mă simt dator să adaog aici că epoca a doua a literaturii romîne moderne trebue împărţită în trei faze. Faza a treia, despre care nu vorbesc în text, ar începe cam de atunci decînd Kogălniceanu nu mai e pe primul plan în politica ţării, de cînd Alecsandri, retras şi el din vălmăşagul luptelor politice, îşi schimbă maniera literară, decînd în Moldova începe să apună vechea critică şi se pregăteşte apariţia criticii junimiste, decînd în Muntenia lirica pur patruzecioptistă e înlocuită cu poezia generaţiei ce urmează pe cea a lui Bolintineanu. Dar despre această fază,—caracteristica ei, cauzele ei, etc.—altădată.

Scriitorii, aici, sînt mai neînsemnați. Uneori imită pe Munteni. Cîntă și ei „Cetatea Neamțului" (Hrisoverghi de pildă) cum cîntase Cîrlova și Alexandrescu Tîrgoviștea.

A doua fază a acestei epoci literare ar începe în preajma anului 1840, cînd debutează Bolintineanu, Alecsandri, Kogălniceanu, Russo, Bălcescu, Ghica, etc., (ceva mai devreme Rosetti, Boliac, Negruzzi); cînd apare Dacia literară, Arhiva istorică, (ceva mai tîrziu Magazinul istoric); cînd prima „promoție" a tinerimii se întoarce din Apus; cînd începe curentul critic; cînd începe curentul poporan; cînd începe definitiv proza (Alexandru Lăpușneanu, Buchetiera din Florența, Piatra Teiului); cînd începe să se pregătească anul 1848.

Influența romantismului francez a făcut să iasă acum la iveală, cași în faza primă a lui Cîrlova, sentimente mari, eminamente poetice. Ea a făcut apoi pe scriitori sau mai bine i-a ajutat, căci redeșteptarea națională îi ducea într'acolo, să admire și să cînte trecutul și, însfîrșit (pe lîngă aceiași cauză: redeșteptarea națională, sub forma iubirii de popor), romantismul i-a făcut să meargă în popor și să-i cerceteze literatura, pe care, apoi, s'o ia ca îndreptar în privința fondului și a formei.

Influența revoluției franceze, fortificată și de sentimentul de redeșteptare națională, datorit cauzelor interne, i-a făcut pe scriitori naționaliști, democrați, chiar socialiști (C. A. Rosetti, Teodor Diamant). Aceste idei și sentimente fac parte din fondul literaturii lor și dau operei lor un caracter optimist. Și, pentrucă ei adesea *le propagă* în opera lor artistică, aceasta are și un caracter tezist. E o literatură de propagare a redeșteptării naționale și a dezrobirii politice și, uneori, de revendicări sociale, cum sînt unele poezii ale lui Boliac.

Punînd opera literară în slujba idealurilor politice și sociale, conștiința lor artistică nu va fi tocmai sensibilă. Ei vor scrie nu numai în genul potrivit temperamentului lor, ci în cît mai multe genuri, ca să propage idealurile lor sub toate formele. La aceasta îi va îndemna și dorința de a crea cît mai repede și o literatură națională, pe lîngă stat și instituțiile naționale. Așa dar, un caracter al epocii va fi universalitatea scriitorilor. Și nu numai universalitate în domeniul literar, ci în întregul domeniu de activitate: Ei vor fi nu numai literatori, ci și oameni politici, demnitari,—căci în vremea aceia, cînd era de făcut totul, oamenii erau foarte puțini.

Lipsa de conștiință artistică se vede și 'n *forma* neglijată, facilă, a operei lor, lipsită de acea cizelare necesară artei. Cînd arta e în slujba idealurilor externe ei, și cînd scrii mult, enorm de mult și în toate genurile, atunci nu poți să ai acel cult al formei, singurul care te face să înfrunți „chinurile creațiunii".

Dar această epocă dacă nu prea contribue cu mult la crearea limbii poetice, în schimb face enorm pentru limba literară. Oamenii dela „1840", aducînd idei și lucruri nouă, aduc și cuvinte nouă; adresîndu-se la popor, aduc elementul linguistic popular; inspirîndu-se din trecut, ca romantici și ca naționaliști, aduc elemente din limba cronicarilor. Acestea toate, adaose la limba vie, vorbită în orașe, și la limba literară existentă, cea bisericească, vor forma materialul, încă nefixat nu-i vorbă, al limbii literare. Și, dacă mai adăogăm varietatea de subiecte pe care le tratează ei, atunci vom înțelege cum au fost nevoiți să cheme și să încetățenească în scrisul romînesc o mare mulțime și o mare varietate de cuvinte.

Iată dar atîtea însușiri, care deosebesc această epocă de aceia a lui Conachi pe de o parte și de aceia a lui Eminescu pe de alta,—însușiri din care unele nu se găsesc nici în prima fază a acestei epoci, în faza lui Cîrlova.

Vom observa și aici o deosebire între Moldova și Muntenia, deosebire care există dealungul întregii istorii culturale și literare și care abia acum, după atîta vreme dela Unire, tinde să dispară, cu toate că și acum se observă deosebiri, cum ar fi aceia că proza literară de azi e un „gen" mai mult moldovenesc.

In epoca aceasta dintre 1840—1880, în Moldova domină un spirit critic, lucru pe care l-am arătat aiurea pe larg („Spiritul critic în cultura romînească"). In Muntenia acest spirit începe abia cu Odobescu, și nu e puternic.—Curentul poporan e o contribuție numai a Moldovei.—Poezia lirică, lirismul în genere, e mai înfloritor în Muntenia.—Proza apare în Moldova cu Negruzzi, Alecsandri, Russo, etc..—Romantismul, naționalismul, liberalismul, optimismul, tezismul, propagandismul sînt mai puternice în Muntenia.—La crearea limbii literare contribue mai mult Moldova, căci ea, prin curentul poporan și prin bogăția de idei și sentimente, aduce mai multe resurse, un mai mare contingent de cuvinte și de forme.

In această vreme scriitorii au suferit, ca nici o altă dată, influența „mediului", din cauză că ei nu sînt scriitori mari și

din cauză că puterea mediului a fost extraordinară, căci în vremea aceia s'au pus cele mai mari probleme naționale și sociale. Am văzut, în „Introducere", *) că chiar un temperament puternic, reflexiv și pesimist, ca al lui Alexandrescu, a *cedat* și el, și a cîntat, fără entuziasm desigur, „idealurilor vremii" lui. Am putea adăoga aici și pe Alecsandri. Nici el n'a avut temperamentul cel mai potrivit vremii. El a fost un spirit liniștit, echilibrat, un clasic. Și a *trebuit* să facă adesea romantism. Cînd a cîntat *soliloc*, cînd a atins subiecte unde n'avea ce căuta preocupările zilei,—ca în poeziile de iubire, în pasteluri, în unele însemnări din călătorii,—atunci a fost clasic. Cînd a trebuit să cînte trecutul glorios, ori să scrie în felul poeziei populare, idealizată de această generație, atunci a fost romantic și, firește, a fost mai slab. In acel mozaic de subiecte și de genuri, intitulat „O plimbare la munți", se poate vedea ce coarde avea și ce nu, lira lui Alecsandri. Romantic—a fost Bolintineanu, care n'a fost „mare" în vremea lui, decît numai prin faptul că a corespuns perfect epocii sale. Cred că nici un scriitor romîn, din orice timp, n'a corespuns epocii așa de bine ca Bolintineanu.

Dar în preajma anului 1880, începe o nouă epocă literară, *a treia*.

Această epocă e caracterizată prin opera lui Eminescu, a lui Caragiale, a d-lor Vlahuță și Delavrancea, ca să-i numesc pe cei mai însemnați.

Analizînd opera d-lui Vlahuță, voiu caracteriza în același timp epoca sa.

Și cu aceasta trecem la obiectul propriu al studiului de față.

Epoca d-lui Vlahuță.—D. Vlahuță a avut succes. Deci a fost selectat.**)

Așa dar, trebue să ne dăm samă care era spiritul epocii și temperamentul artistic al poetului,—și să vedem întrucît a existat acea corespondență, de care vorbeam în „Introducere".

Răspunzînd la această întrebare, vom fi definit și spiritul

*) E vorba de studiul *Literatura și societatea*, tipărit în „V. R.", Anul VII, No. 7, pg. 148. In articolul acesta, cași în cele ce urmează cetitorul va găsi adesea citată această „Introducere" sau aluzii la ea.

**) Utilizez și păstrez acest barbarism, pentrucă întreaga activitate literară a d-lui Vlahuță e privită în acest stadiu din punct de vedere al selecției în literatură, pe care am discutat-o în „Introducerea", de care vorbesc mai sus.

poetului cași opera sa; vom fi arătat psicologia lui, conținutul operei sale—ideile, sentimentele depuse în ea, lumea fixată pe paginile acestei opere. Vom fi arătat *cauzele* acestui spirit și ale acestei opere. Vom fi clasificat scriitorul, vorbind pedant, și prin *genus proximum* (școala din care face parte, ceia ce are la fel cu ceilalți) și prin *differentiae specificae* (caracterele care-l deosebesc de ceilalți scriitori ai vremii). Și, însfîrșit, îl vom fi deosebit, odată cu întreaga școală din care face parte, de literatura care l-a precedat și de aceia care l-a urmat.

Volumul d-lui Vlahuță, în care și-a adunat toată opera în versuri, intitulat „Poezii", are ca subtitlu: „*1880*—1907".

Data aceasta, 1880, cînd a început să scrie d. Vlahuță, e una din cele mai importante în istoria noastră.

Am arătat aiurea („Spiritul critic în cultura romînească") importanța acestei date pentru istoria socială, politică și culturală: Romînia modernă e creată, prin Unire care acum se poate spune că s'a desăvîrșit, prin introducerea constituționalismului, prin independență și regalitate, datorite războiului, cu alte cuvinte prin îndeplinirea tuturor dorințelor generației dela 1848. Acum se schimbă fizionomia vechiului partid liberal, care a reprezentat mai cu samă aceste năzuinți. Apar partide nouă: junimiștii, radicalii și socialiștii. Pe de altă parte, curentele primejdioase limbii literare și literaturii sînt învinse, ceia ce face să înceteze și critica lor,—lucru pe care-l putem urmări în Criticile d-lui Maiorescu, în opera lui Alecsandri, până și în „Scrisorile" particulare ale acestuia din urmă, ceia ce arată că orice preocupare în direcția aceasta a încetat, obiectivul luptei dispărînd.

Acum, după *crearea* autonomiei statului, a limbii literare și a literaturii, începe perioada de organizare: organizarea statului, care dă naștere unei critici sociale amare, reprezentată prin partidele nouă, și *organizarea*, dacă se poate spune astfel, a literaturii, care se manifestează prin spiritul critic al scriitorilor, aplicat la concepția propriei lor opere și prin apariția adevăratei critici *literare*, datorite d-lui Maiorescu, care, după cum am arătat în cartea citată, nu devine un adevărat critic *literar*, decît dela 1880 încoace, decînd apar opere vrednice de critica literară.

Cu alte cuvinte, acuma începe *și* o nouă epocă literară, lucru firesc, deoarece, cum am văzut în „Introducere", împrejurările nouă *cer* forme nouă de literatură.

Și 'n adevăr, acuma *Eminescu începe să fie apreciat*, pen-

trucă dela 1870, cînd poetul e deja format, și până la 1880, n'a fost *selectat*, căci împrejurările sociale nu erau încă destul de coapte, pentruca psicologia publicului să-și găsească expresia în versurile lui Eminescu. Până la 1880, sufletului public îi corespunde încă Alecsandri. După 1880, Alecsandri continuă să scrie, și nu întotdeauna lucruri de a doua mînă, dar nu mai e idolatrizat. Și, cum a observat d. Gherea, simțind și el că nu mai e omul vremii, se refugiază în lumea antică: Fîntîna Blanduziei, Horațiu, etc..

In preajma acestei date, debutează toți scriitorii epocii nouă (a treia, în istoria literaturii beletristice romîne; a doua, în istoria literaturii romîne moderne): Caragiale și d-nii Delavrancea și Vlahuță.

Fiindcă am vorbit de schimbarea socială și politică ce se întîmplă acuma, și fiindcă am spus că unei schimbări de asemenea natură îi corespunde întotdeauna o nouă formă literară, ni se impune să arătăm prin cîteva cuvinte fizionomia societății de după 1880, ca să cunoaștem sufletul publicului de-atunci și să vedem de ce fel de scriitori avea el nevoe.

Introducerea formelor nouă sociale și politice în Romînia a produs o mulțime de efecte bune, dar și multe neajunsuri. Aici ne interesează acestea din urmă, căci literatura de după 1880 a fost creată de oameni care, din deosebite cauze, arătate mai jos, au simțit mai mult efectele rele, și a fost destinată unui public, care deasemenea simțea mai mult neajunsurile rezultate din schimbările politice și sociale.

Introducerea formelor apusene, dacă a dat oarecare libertăți claselor mijlocii din oraș și țăranilor, în schimb, prin crearea burgheziei, prin introducerea produselor din Apus și prin comercializarea agriculturii, a atins, în însăși rădăcina existenții ei, clasa mijlocie din oraș și a întronat exploatarea nemiloasă la țară. In acelaș timp, după introducerea formelor nouă, s'a ruinat o mare parte din boerime, aceia care n'a știut să se adapteze, precum și cea mai mare parte din boerimea mică. Afară de aceasta, tot în aceiași vreme, s'a desăvîrșit și ruinarea răzeșimii, începută încă mai de demult. Apoi, pe lîngă marii oameni de stat, s'a ridicat o clasă de politiciani, o burghezie *sui generis*, și o clasă de oameni îmbogățiți adesea pe socoteala boerilor neadaptabili. Și, însfîrșit, formele nouă creînd profesiunile liberale, s'a născut proletariatul intelectual, clasă cu multe nevoi, pentrucă e rafinată, și foarte susceptibilă deci la nemulțămiri, la revoltă ori la tristețǎ. Iar înmulțirea acestei clase dînd naștere concurenții, nemulțumirile ei s'au tot accentuat cu vremea.

Publicul cetitor l-a format mai ales această clasă. Până acuma, scriitorii au făcut parte mai ales din clasele cu dare de mînă, afară de unele excepții ca Alexandrescu, -care se deosebește așa de mult de un Alecsandri!—sau, trăind în vremuri mai prielnice, au putut ajunge ușor la situații mai bune.

Acuma, și de-acum înainte aceasta e regulă, scriitorii se recrutează din clasele de jos. Ei se ridică la suprafață prin cultură. Chiar Eminescu, e fiu de vechil ajuns boerinaș iar el, personal, un om care și-a cîștigat puțina-i pîne prin munca, adesea chinuitoare, a minții, prin „condeiu", cum se zice.

Iar cînd în scriitor va răsuna ecoul nefericirii mai multor clase, cînd nemulțămirile îi vor veni pe mai multe căi și cînd la aceste nemulțămiri cu caracter „egoist" se vor adăoga și durerile altora, atunci în el va vibra toată durerea vremii lui.

In Eminescu, născut cu un temperament pesimist, „dyscolos", cum ar zice Schopenhauer, mai vorbea și agonia clasei părintești, și durerea intelectualului nesigur de ziua de mîne, și durerile clasei mijlocii și ale țărănimii. Temperamentul lui înnăscut, experiențele personale dureroase, suferințele clasei sale și ale altora, sînt cauzele pesimismului lui. Iar publicul alcătuit tot din intelectuali, de obiceiu odrasle tot ale claselor mici, îl va înțelege, va forma „mediul", care îl va „selecta"...

Am arătat aiurea („Spiritul critic în cultura romînească") că Eminescu nu numai a simțit durerile vremii sale, dar le-a și priceput. El a *criticat* societatea în care a trăit, și a criticat-o din punctul de vedere al suferinților de care vorbesc mai sus.

In volumul amintit am văzut acelaș lucru și despre Caragiale și despre socialiști,—o altă variantă a aceleiași atitudini.

Să începem analiza operei d-lui Vlahuță tot cu această problemă. Să-l vedem cum privește societatea romînească din vremea sa.

Concepția asupra vieții.—In acest capitol, pe lîngă atitudinea d-lui Vlahuță față cu societatea,—critica socială,—vom analiza și concepția sa generală asupra vieții,—filozofia sa.

Vom stabili în evoluția ideilor d-lui Vlahuță mai multe faze,

căci d-sa s'a conformat întrucîtva vremii, schimbărilor produse în sufletul public dela 1880 până astăzi. Desigur, vom data aceste faze aproximativ, căci un punct neutru, unde să fi încetat o atitudine și să fi apărut alta, nu există în viața unui om.

1880—1887. Critica socială.—D. Vlahuță face parte dintre acei intelectuali care au fost impresionați mai ales de relele ce au rezultat din introducerea civilizației apusene. Intreaga sa operă în proză, afară de cărțile speciale: „Romînia Pitorească" și „Din Trecutul nostru", este o lungă și variată critică socială, cași proza lui Caragiale.

Bine înțeles, că orice operă literară în proză, cînd e serioasă, e și critică socială. Opera lui Balzac nu cuprinde cea mai adîncă critică socială? „Cousine Bette", de pildă, nu are pe acel Crevel, care este reprezentantul burghezului îmbogățit și prin care Balzac critică o clasă și o epocă? (Karl Marx avea de gînd să scrie un studiu critic asupra operei lui Balzac. Aceasta e semnificativ). „M-me Bovary" nu este critica educației rele, a influenții romantismului de ordin inferior asupra vieții practice? Opera lui Dickens nu este critica societății engleze din prima jumătate a veacului XIX? „Războiu și Pace"—a începutului veacului XIX în Rusia?

Așa dar, spunînd că d. Vlahuță, în proza sa, în articolele sale și în nuvelele ori romanul său, a criticat viața socială, este un truism căci, încă odată, ori de cîteori o bucată în proză nu-i curat psihologică, ci are și o parte socială, (și la dreptul vorbind o atare operă nu există) autorul e, vrînd nevrînd, un critic social.

Mai important e să vedem ce a criticat d. Vlahuță și din ce punct de vedere a criticat. Acestea ne vor ajuta să definim psicologia scriitorului și să explicăm soarta operei sale.

D. Vlahuță are aceleași uri și aceleași simpatii cași Eminescu, Caragiale și socialiștii, pe care i-am analizat în scrierea de atîtea ori citată. Vom vedea dacă și punctul de vedere al criticii sale e același, deasemenea și dacă remediul ce întrevede sau propune d-sa e acelaș.

D. Vlahuță are și d-sa aceiași ură și dispreț pentru clasele nouă, produs al formelor nouă, și ridicate pe ruina celor vechi. Mai scurt, tot ceia ce nu e boer vechiu, răzeș, țăran, ori intelectual pur, intelectual de aceiași esență cași d-sa, mai just încă: scriitor,—totul este ridicul și odios.

Pentru perioada de care ne ocupăm, vom utiliza articolele, schițele și tipurile din „Nuvele" și „Goana vieții", deși cîteva bucăți din această din urmă operă sînt scrise puțină vreme după 1887.

Articolele (foarte puține) vor fi complectate cu proza literară, căci atitudinea sa, cași a lui Caragiale ori Delavrancea, reese perfect din opera sa literară.

Toate personagiile luate din clasele vechi sînt simpatice, și prin psicologia lor individuală și prin *cacheul* clasei din care fac parte.

Toate personagiile luate din clasele cele nouă sînt antipatice, și tipic antipatice, în acelaşi fel—adică și prin psicologia lor individuală și prin rugina depusă pe sufletul lor de îndeletnicirile clasei din care fac parte.

Cu un cuvînt: burghezia, sub toate formele sale,—negustori, arendași, proprietari de dată recentă, funcționari, clasa mijlocie („mahalaua"), militari, politiciani, profesii liberale, gazetari, etc.,—e și odioasă și ridicolă.

In bucățile din „Goana vieții", d-sa și-a bătut joc de o mulțime de reprezentanți ai acestor clase nouă, de o mulțime de specimene care, în formele nouă sociale, se găsesc în elementul lor prielnic și *ajung*. Am subliniat acest cuvînt, pentrucă *arivismul* este forma odioasă sub care d. Vlahuță ne zugrăvește mai ales viața romînească a orășenilor, a categoriilor din care se alcătuește burghezimea noastră.

In cursul acestui studiu, vom avea prilej să vedem felul cum zugrăvește d. Vlahuță tipuri din fiecare aceste categorii.

Iată, de pildă, ca să începem cu primele opere, cavalerul bine îmbrăcat, mucalit, spiritual exact cum și cît trebue ca să facă fericirea cucoanelor într'o stațiune balneară, trăind din tot felul de expediente, dar trăind larg,—și care (d. Vlahuță se răzbună), neavînd noroc într'o zi la cărți (unul din expedientele sale), e silit să fugă, să lase otelul neplătit și pe cucoane neconsolate (*Goana*.. Profil No. 2).—Sau „Sander, fantele de tobă, sportmen, cavaler vestit", „instruit prin școli străine", răsfățat „în saloane, printre rochii", scriitor de „cronici parfumate", căruia, „fără muncă, fără zbucium, toate cele-i merg în plin", dar care (și d. Vlahuță se răzbună iar), odată mergîndu-i prea în plin, face o achiziție ilustră, pune mîna pe un „pergament aurit", se 'nsoară cu fata unui boer mare, ajunge un Georges Dandin, nesuferit

nobilei sale consoarte—nefericit (Profil No. 4). Acești fanți (d. Vlahuță mai are și alții) întrupează o întreagă categorie de oameni pe care d-sa îi descrie aiurea, unde îi ia *ab ovo*, în bucata „La vitrina fotografiei Mandi". Privind la fotografiile unor copii costumați, figurile și hainele lor îl fac să cugete la ce-or să ajungă aceste larve omenești: „Mi s'a părut că-i văd deja mari, o droae de coconași și de sportmeni întorși din *Paris*, radioși de tăetura corectă a pantalonilor, leneși, farsori și limbuți, făcînd uneori pe scepticii și pe deziluzionații, visători veșnic de aventuri amoroase, ahtiați vînători de zestre și hazlii conducători de cotilioane". E același sentiment ca 'n Satira III a lui Eminescu, și nu lipsește nici Parisul.

Aceștia sînt, desigur, copii ai celor ajunși, ai celor ridicați, îmbogățiți deja, ori ai boerimii care și-a pierdut caracterul de altă dată.

Dar iată și cei care ajung, prima generație de triumfători. Iată, de pildă, Baraboiu, care a încercat toate: „Pedagog, *sufleor* la teatru,—jurnalist, birtaș, misit,—Ba am fost și 'n pușcărie,—Și sînt tot neprocopsit!...". Dar acum s'a hotărît să deschidă un pension. Și, cu ajutorul tuturor turpitudinilor (înșelînd pe părinți, hămisind pe pensionari), ajunge om important—d. *Barabel* (Profil No. 6). Sau Dincă Buleandră, „om de douăzeci de mii de franci venit, are casă frumoasă, nevastă de neam, ș'un băiat la Paris". Cum a ajuns aici? A fost scriitoraș la un tribunal din provincie; după puțină practică la un advocat din București, își cumpără din Tîrgoviște o diplomă (unde era o fabrică de avocați) pentru doisprezece galbeni. Apoi, prin cele mai urîte mijloace, escrocînd mai ales pe țărani, ajunge un stîlp al societății. Aici d. Vlahuță ne dă pe scurt istoria închegării unei întinse categorii din burghezia noastră națională. Iar sentimentul d-lui Vlahuță se vede în cruzimea cu care execută pe acest tip. Bine înțeles, pentru *a ajunge*, trebue să ai o mulțime de calități, adică defecte morale, și energie.¹ D. Vlahuță ne arată și oameni de aceia care, cu toată bunăvoința, nu reușesc,—cum e, de pildă, Tiberie Piscupescu.

¹—Degeaba, Tiberie, îi zice amicul său Stavri (prin gura căruia vorbește evidența și chiar autorul), dacă n'ai puțin meșteșug s'o învîrtești dela început, toate sînt degeaba, ține minte dela mine. Ai să te duci în țară. Tu ești băiat bun, ai două doctorate. Dacă n'ei ști să te prezinți bine și să faci gălăgie împrejurul tău, nimeni nu te bagă în samă; poți să mori de foame cu diplomele în buzunar. Trebue să fii șmecher, ca să te procopsești în țara noastră" (*Goana*...)

...Cam cum îi vorbește Nenea Mache lui Rizescu, în cunoscuta nuvelă a d-lui Brătescu. Numai cît Tiberie Piscupescu, în deosebire de Rizescu, are toată dorința să facă cum îi spune Stavri. Dar nu e destul de dibaciu. D. Vlahuță închee schița: „cu același grad de inteligență și cu un bun capital de imoralitate, poate ar fi ajuns departe". De această *inadaptabilitate*, datorită calităților morale (defecte în lupta pentru traiu), am vorbit pe larg în articolul despre d. I. Al. Brătescu-Voinești din volumul „Scriitori și curente".¹

Unul din mijloacele cele mai sigure, prin care cineva „ajunge", e fără îndoială politica. Politica, sub forma noastră specifică: politicianismul, e arena unde, mai ales pe vremea aceia, se putea triumfa mai ușor, unde lipsa de calități morale, adică însușirile favorabile „triumfului", aveau mai mare preț. Se știe că prin politicianism s'a ridicat o mare parte din burghezia noastră. Și d. Vlahuță nu va uita să „fixeze" și acest tip. E Chimiță, gazetarul fără talent, „tînăr, cochet, frumușel, mlădios, sclivisit, are felurite expediente de a trăi bine și luxos. Nu are nici o avere, n'are nici o slujbă, nu știe ce e munca și cu toate astea, slava Domnului, în toate zilele-l vezi în birjă, gătit ca un ginere mîndru, și fericit ca un triumfător... Ca mîni parcă-l văd ministru". Căci, acest om, care „știe grozav să facă pe *fantele* și pe *gingașul*", e un om treaz dealtmintrelea, fără scrupule, știe să înlăture pe cei superiori prin mijloace care „izbutesc întotdeauna". El face planuri care, știe el, nu vor da greș, ca, de pildă, acela de a-și pune candidatura la viitoarele alegeri și de a pune mai pe urmă mîna pe un portofoliu ministerial (*Goana*)...

Pe triumfători d. Vlahuță îi urmărește și 'n literatură, unde reușesc prin aceiași lipsă de calități, învingînd pe acei cu adevărat înzestrați. Să se citească bucata „Un triumfător", unde e vorba, pe cît se pare, de un scriitor, care a făcut pe vremuri mult zgomot prin îndrăzneala de a-și etala o știință și un stil dubioase, dar foarte potrivite pentru a „epata" o societate semicultă.

Dar aceste tipuri sociale și aceste triumfuri, datorite acelei perioade tulburi de închegare a burgheziei noastre,—perioada de tranziție,—d. Vlahuță le va zugrăvi și biciui într'o operă mai lungă, în „Dan", pe care însă o vom analiza la locul ei, cînd vom vorbi de a doua fază a carierii literare a scriitorului nostru.

Acum, deocamdată, să vedem atitudinea d-lui Vlahuță față

de lucruri şi mai generale, să-l vedem cum priveşte clasele sociale. Şi aceasta, tot după primele sale opere.

D. Vlahuţă îşi arată, unde vine ocazia, simpatia pentru ţărani. „M'apucă fiorii, cînd mă gîndesc cîte rabdă bietul ţăran credul, nepriceput şi neştiutor de carte" (*Goana*...)

In „Nuvelele" sale, mai ales în *Durerile lumii*, vedem contrastul dintre ţărănime şi clasele din oraş.

Lumea dela ţară,—Radu, mama lui şi satul, care se zăreşte în dosul personajelor,—este bună, este chiar idealizată. Omul dela ţară însă, în cazul nostru Radu, se va lovi de oraş, care e zugrăvit, prin toţi reprezentanţii lui, ca o alcătuire de oameni răi şi nedrepţi. Popa, la care stă în gazdă băiatul, copiii oamenilor cu dare de mînă, colegii lui Radu, pedagogii din internat—toţi îl chinuesc. Singurul refugiu al nefericitului tînăr este o familie de boeri.

Oraşul, îl zugrăveşte şi aiurea d. Vlahuţă. In „Goana vieţii" autorul ne arată cum a petrecut o zi la Mănăstirea Neamţului, vara, în vremea vilegiaturii. Societatea de acolo, alcătuită, cum se ştie, din clasele mai avute din oraşe, e arătată în chip aproape duşmănesc, ca frivolă, ridicolă, imorală. Paginile acestea ne aduc aminte de vestita „la haine du bourgeois" a lui Flaubert.

Din „Goana vieţii" şi din „Nuvele" apare o clasificare tranşantă a oamenilor. Ţăranii şi intelectualii fini—oameni de treabă, firi delicate şi, pentru asta, inadaptabili învinşi; orăşenii—oameni antipatici, imorali şi, pentru asta, triumfători.

In *Durerile lumii*, vorbind de Radu, d. Vlahuţă zice că băiatul înţelesese de timpuriu „cît e de greu să răsbaţi şi să ajungi a însemna ceva între ai tăi, cînd eşti atît de sărac şi cînd ai *nenorocirea* de a fi mai *deştept*, mai *cinstit* şi mai *simţitor* decît alţii". „A te ridica, mai zice Radu, cu mintea şi cu inima, mai sus decît oamenii care te înconjoară, este un păcat, pe care trebue să-l ispăşeşti".

E interesant de remarcat că, în opera d-lui Vlahuţă din această vreme, găsim toate simpatiile şi antipatiile „intelectualului" de după 1880.

Din cauza nereligiunii poate, din cauză că şi preoţii prin situaţia lor socială fac parte din „burghezie", însfîrşit din clasa care nu moare de foame, din cauză că preoţii adesea, mai ales la ţară unde lucrul e mai primejdios, nu sînt aşa de morali cum ar trebui, ba uneori fac parte din exploatatorii ţărănimii,—într'un

cuvînt, dintr'o cauză sau alta, intelectualii n'au avut simpatie pentru această categorie de oameni.

Am spus că în *Durerile lumii*, preotul face parte dintre cei răi, dintre „prigonitorii" lui Radu (şi persoanele care-l prigonesc sînt simbolice). In „Goana vieţii", „jurnalul" dela Pipirig al d-lui Vlahuţă nu uită pe preot. E amintit într'o întîmplare, din care rezultă că e un exploatator al ţărănimii. Şi cînd ne gîndim că, în bogatul repertoriu al vieţii ţărăneşti din nuvelele d-lui Sadoveanu, preoţii sînt caşi cei ai d-lui Vlahuţă, atunci poate că sîntem nevoiţi să constatăm o tristă realitate.

Un alt personaj antipatic pe vremile acelea a fost militarul. Pentru „intelectualul" cult, cu idei generoase şi vag umanitare, cu milă pentru ţărani, ofiţerul, mai incult, în orice caz mai „neliterat" prin definiţie, ofiţerul reprezentant al unei instituţii a cărei menire nu e deloc „poetică", ofiţerul adesea brutal cu *ţăranii*-soldaţi, ofiţerul acesta nu putea fi simpatic. Acest ofiţer a fost adesea terfelit şi ridiculizat de acei pe care d. Gherea i-a numit „proletari intelectuali". Unul, A. Bacalbaşa, îşi făcuse o specialitate din aceasta. Ei bine, nici d-lui Vlahuţă nu-i era simpatică această altă specie a burgheziei noastre. Cîteva specimene: Un căpitan brutal, beţiv, care îşi bate ordonanţa (*aici* e punctul capital al schiţei), devine ridicul într'o altercaţie cu un arendaş, cu care concurează la mîna unei fete bogate. (*Goana*... Profil No. 3). Un alt căpitan, acel din schiţa *Un vecin* (*Goana*...) care-şi bate şi el ţăranul-ordonanţa. „Un ofiţer, zice d. Vlahuţă în aceiaşi schiţă, care la războiu a stat ascuns prin şanţuri, îşi va descărca amar pe pielea inferiorilor această neuitată ruşine şi laşitate". Dar d. Vlahuţă va zugrăvi mai ales în locotenentul Drăghici din „Dan" psicologia militarului... Acest antimilitarism este foarte caracteristic epocii. In perioada anterioară, a generaţiei dela 1848, el nu exista. Din contra. Şi nu există nici azi. In perioadele optimiste, dacă se poate spune astfel, de luptă, de încredere, de regenerare, n'a existat antimilitarism la noi. El e semnul unei atitudini estetic-sentimentale, de nuanţă pesimistă.

Un alt sentiment al tuturor acestor intelectuali ai epocii de care vorbim, este simpatia lor pentru clasa adevărat boerească şi care şi-a păstrat sufletul de altădată. Cauza? Cred că nu poate fi alta decît faptul că boerii sînt o clasă veche, care a coexistat cu clasele mici, din care se trag aceşti intelectuali. Iar

toate aceste clase vechi sînt amenințate și în parte ruinate de formele nouă. Vom vedea acest lucru și mai departe. In acest loc însemnăm numai faptul că, în proza d-lui Vlahuță din această fază, singurii oameni ideali din clasele de sus sînt membrii familiei la care petrece Radu la țară și din care face parte Margareta, iubita lui Radu. Această simpatie, manifestată în atîtea chipuri, se vede și 'n faptul că acești scriitori aleg pe iubitele tipurilor lor simpatice (care întotdeauna sînt scriitori) din clasa boerească: Aici Margareta, în „Sărmanul Dionis" Maria, în „Iubita" lui Traian Demetrescu Elena, etc. etc.

Dar în mijlocul acestei lumi rele, acela care va suferi mai mult, „învinsul" prin excelență, va fi scriitorul, poetul. La moartea lui Eminescu, d. Vlăhuță scria: „A adormit însfîrșit această jertfă glorioasă a unei societăți frivole și nepăsătoare. Intr'o țară cu atîtea nulități triumfătoare, un poet atît de mare..." (*Goana...*) —Vom vedea ce importanță mare are în opera d-lui Vlahuță situația scriitorului în societatea noastră.

Satira *Liniște*, în care ridiculizează pe toți acei care nu sînt sensibili la producțiile artistice, este elocventă.

Dar din ce punct de vedere social se pune d. Vlahuță în critica sa? Textele din această fază a literaturii d-lui Vlahuță nu ne spun mult, căci în faza aceasta a zugrăvit mai mult oameni, decît a exprimat idei. Totuși avem și puncte de vedere exprimate de d-sa.

Eminescu și Caragiale critică societatea romînească, punîndu-se din punct de vedere al claselor mici, sărăcite, distruse.

Am văzut acest punct de vedere și la d. Vlahuță, în cele spuse mai sus,—dar nehotărît și mai mult sentimental. Eminescu o spune în articole teoretice. Caragiale numai odată teoretic, dar foarte clar și elocvent prin *economia* operei sale: alegerea tipurilor, a evenimentelor, psicologia personajelor și altele.

In *Durerile lumii* (*1885*) d. Vlahuță își arată, cum am văzut, adînca sa simpatie pentru țărani, îi idealizează chiar. Dar care este concepția sa politică, sau, dacă acest cuvînt e prea îngust, care e concepția sa socială? Să vedem.

„Ce bine ar fi fost să rămîe (Radu) prost la plugul părintesc! Ar fi fost un țăran sănătos și voinic, să ducă plugul în spinare..." Pînă aici e vorba de un caz individual, de Radu. Pentru el, care s'a îmbolnăvit ș'a murit din cauză că s'a „desrădăcinat", desigur că soluția se potrivește. Nu se poate scoate o

idee generală de aici. Dar d. Vlahuță zice mai departe: „La cîte chinuri și la cîte umilinți n'aduce pe om deșarta-i năzuință de a-și eși din frînele chemării lui firești". Aceasta e o idee generală. Constatarea e justă pentru multe cazuri. Dar tonul aici e teoretic. Ni se pare că e o protestare împotriva permeabilității claselor. E ideia exprimată de C. Negruzzi într'o „Scrisoare", unde se ridică împotriva învățăturii mai înnalte a fiilor de țărani, ca să nu se declaseze. Ideia e conservatoare. Dar am dreptul să mă bazez pe o singură afirmație? Ar fi și hazardat și pedant.

*

Acum, după ce am văzut care e concepția d-lui Vlahuță asupra societății romînești, atitudinea sa socială în această primă fază, să vedem concepția sa asupra vieții în genere, asupra soartei omenești,—filozofia sa.

Concepția filozofică. — Fost-a d. Vlahuță un poet trist, ori „decepționist", cum zice d. Gherea (corect, cred că e: „decepționat"), ori pesimist?

Cînd vorbim despre un poet, cred că nu poate fi vorba de rigiditate metodologică, ca în știință. Definiția exactă a pesimismului e importantă cînd studiem pe filozofi, nu pe poeți. Poeții pesimiști, afară de cazuri rare, nu sînt consecvenți, se contrazic, au afirmații care nu se împacă cu rigidul sistem al filozofiei,—și sînt numiți, totuși, *pesimiști*. In poeziile d-lui Vlahuță veți găsi versuri care sînt adevărate profesii de credință schopenhaueriană, veți găsi însă și versuri aproape ori chiar optimiste. La un filozof ar fi o contrazicere care l-ar înjosi. La un poet nu e deloc. Acesta nu pretinde că crează sisteme, nici că expune adevăruri. El își exprimă sentimentele. Cu toate acestea, dacă în versurile unui poet am găsi, în aceiași vreme, două tonuri fundamental deosebite în ceiace privește concepția asupra lumii, aceasta ar fi o dovadă de nesinceritate, ar fi un semn neîndoelnic că poetul „compune", căci tonul de care vorbim este reacțiunea temperamentului, iar temperamentul e unul. Strigăte de bucurie izolate într'o colecție de poezii triste, sau de tristeță într'un volum optimist,—e altă vorbă. Două atitudini bine susținute și contrare—e imposibil, dacă poetul e sincer.

Care e tonul primelor poezii ale d-lui Vlahuţă, acele de care ne ocupăm acuma? Fără îndoială, e trist. D-sa a fost considerat întotdeauna ca un poet din familia eminesciană, şi nu atîta din cauza concepţiei artistice, poate, cît din cauza concepţiei filozofice.

Şi cred că dacă e nevoe să dăm acestui fel de a simţi o etichetă filozofică, atunci vom spune că d. Vlahuţă e un pesimist în momentele supreme ale sensibilităţii sale. Fie un pesimist neconsecvent, caşi Eminescu, dar mai puţin sombru ca sentiment şi mai puţin generalizator decît autorul Satirei I, de unde urmează că e mai puţin filozof. „Decepţionist" ori „decepţionat" e o noţiune care implică comparaţia cu ceva anterior, şi d. Gherea prin acest cuvînt vrea să explice cauzele pesimismului în Romînia *(înşelarea* aşteptărilor unei societăţi fericite). Dar noi, chiar dacă am crede, ceia ce nu e cazul, că aceasta e cauza pesimismului, încă nu am numi pe scriitori „decepţionişti", căci nu înţelegem să numim stări psihice cu vorbe, care arată concepţiile noastre asupra cauzelor acelor stări.

Incă odată, în caracterizarea scriitorilor, cuvintele n'au şi nu trebue să aibă atîta rigiditate logică. Realiştii francezi au fost numiţi pesimişti, nu pentrucă opera lor conţine *teoria*, ci pentrucă au aruncat o privire tristă asupra lumii. Alfred de Vigny e considerat ca un poet pesimist, fără să fi făcut teorii şi fără ca măcar din opera lui să reiasă concepţia filozofică pesimistă. Schopenhauer e pesimist (pesimist temperamental, nu teoretic) şi 'n Aforismele sale, deşi nu face teorie, ba declară că le-a scris caşi cînd viaţa ar putea fi fericită, făcînd abstracţie de sistemul său filozofic. Taine e pesimist, nu pentrucă ar fi profesat teoria, ci pentrucă a privit pe om, ca pe un orangutan flămînd şi lubric.

Să vedem în ce constă „pesimismul" d-lui Vlahuţă.

Dar mai întîiu, a fost sincer poetul? Intrebare ofensatoare, pe care noi nu ne-am fi permis s'o punem, ba nici prin gînd nu ne-ar fi trecut s'o facem, dacă însuşi poetul nu ar fi declarat că pesimismul din „Poezii" este o contrafacere.

In adevăr, la începutul fazei a doua, în cunoscuta sa chemare la viaţă şi la luptă, intitulată *Unde ne sînt visătorii*, ? — d-sa zice:

> Ştiu. Am fost şi eu ca tine amăgit să cred că 'n artă
> Pot să trec la nemurire cu revolta mea deşartă;
> Şi cu lacrimi stoarse 'n silă—nu mi-aş mai aduce-aminte—
> Am bocit şi eu... nimicuri, ce-mi păreau pe-atuncea sfinte!

D. Vlahuţă se calomniază, desigur. Ca să îndepărteze pe tineri dela plîngătorie, e gata să facă jertfa poeziilor sale. Dar, cu toate că spune că şi-a stors lacrimile 'n silă, crezînd că aşa va reuşi mai bine în artă, totuşi, în ultima jumătate a versului ultim, spune că acele nimicuri îi păreau „pe-atuncea sfinte". Dacă-i „păreau" sfinte, îi şi erau — căci nu e alt chip de a-ţi fi ceva sfînt, decît a ţi se părea că-i sfînt.

Nu! D. Vlahuţă a fost sincer. Un scriitor ca d-sa nu se preface şapte ani de zile. Şi nu-şi publică în toate ediţiile ulterioare aceste „prefăcătorii". S'apoi *aproape* nici nu există poet nesincer în *felul* simţirii ce cîntă. Nesincer—că nu există obiectul flacării lui, de pildă, se poate. Nesincer — în cea mai mare parte din versurile unei bucăţi, în umplutură, se poate. Nesincer —pentrucă exagerează, iarăşi se poate. Dar cred că chiar cel ce se preface că simte, e sincer măcar întru atîta, că se preface *în sensul temperamentului său*. Bine înţeles, pe d. Vlahuţă îl cred cu totul sincer,—ţinînd samă chiar şi de acea exagerare, care e inerentă artei şi, poate, o forţă a ei.

D. Vlahuţă, aşa dar, e sincer pesimist.

Mai întîiu vom observa că d-sa este atras de lucrurile triste. Nuvela *Din durerile lumii* e tristă în toate sensurile. Subiect, fond, ton,—totul. Eroul e un ftizic. (Iată, de-odată ne lovim de greutatea de a defini pesimismul în poezie. A zugrăvi cu predilecţie tristeţa nu e necesarmente a fi un *filozof* pesimist; dar desigur e a fi un *poet* pesimist).—Chiar titlul acestei nuvele arată concepţia tristă a vieţii, căci este evident că dacă într'un registru comercial particula „din" nu însamnă frecvenţa categoriei de care e vorba,—aici, în poezie, ea însamnă că: „în lume sînt mai mult, ori numai dureri".

Dar toate nuvelele d-lui Vlahuţă din această fază sînt triste: cei doi mici italieni, ce-şi cîştigă pînea, în ţară străină, cîntînd pe uliţă din flaşnetă *(De-a baba oarba)*; uciderea părintelui de către feciorul său, care nu e lăsat să ia în căsătorie pe o fată, de care nu ştia că i-i soră *(Amintiri)*; tînăra călugăriţă, moartă de ftizie, din cauza înnăbuşirii cerinţilor firii *(Epraxia)*; tînărul care, ne mai putînd răbda chinurile la care era supus şi la care fusese supus şi tatăl său, îşi omoară mama şi apoi, puşcăriaş, face să fie împuşcat de garda penitenciarului *(Vişan)*; copilul de borfaş, care, după o viaţă destrăbălată, moare împuşcat în închisoare, cu ocazia unei instigări la revoltă *(Casian)*...

Şi cred că nu e o inducţie greşită a spune că pe cine-l impresionează numai lucrurile dureroase din lume, este un scriitor pesimist.

Dar concepţia d-lui Vlahuţă asupra lumii reese clar,—dacă nu unitar,—din versurile sale din această vreme.

Mai întâiu, în general, tonul acestor poezii e trist. In poeziile de iubire e vorba sau de iubirea care s'a stins, fiindcă a venit bătrineţa (*Ce te uiţi cu ochii galeşi?*), ori fiindcă iubita a murit (*Dormi în pace*), ori fiindcă iubirea a încetat (*Din trecut*), ori fiindcă poetul e blazat (*Sonet*: „Ce mult aşi vrea să mai iubesc odată"), sau din cauza iubirii neîmpărtăşite (*Dela fereastră, Pe albumul d-rei...*). Dar totuşi găsim şi poezii de chemare, dacă nu chiar de fericire (*Nu căta, Ce dor, Ce fericiţi am fi 'mpreună*).

In poeziile, unde e vorba de natură, întîlnim acelaşi sentiment de tristeţă (*In pădure*, etc.), chiar şi atunci cînd natura cîntată e primăvara, şi mai ales atunci, căci primăvara fiind triumful vieţii, natura contrastează dureros cu viaţa scăzută a poetului (*Sonet*: „Vuind s'asvîrl şuvoaele...")

Insfîrşit, viaţa, lumea, influenţînd asupra acestei sensibilităţi, produc stările sufleteşti numite de psicologi *astenice*.

Dar să vedem însăşi exprimarea directă a concepţiei poetului.

In *Melancolie* poetul zice:

> Bietele gînduri s'au ars aripele 'n para durerii,
> Grele îmi par, ca de plumb, în vîlva atitor mizerii
> . . . .
> Silă de ziua de azi, teamă de ziua de mîne,
> Asta e tot ce mai simt...

In aceste versuri se vede suferinţa, tristeţa, pesimismul, fără însă ca ele să cuprindă o concepţie asupra vieţii, cu alte cuvinte fără ca din ele să putem scoate concluzia că *gînditorul* A. Vlahuţă este un pesimist.

La urma urmei, aceste versuri pot exprima o stare momentană. Poetul, cu toată „teama de ziua de mîne", ori, tocmai pentrucă i-i *numai* teamă de ea şi nu e absolut sigur că va fi rea, ar mai putea spera.

Un pas mai departe în pesimismul acesta îl face poetul cînd declară (*Sonet*,)

> „Am zis de mult adio fericirii".

sau cînd, în *Vişan (Nuvele)*... zice că „la vrîsta aceia (cînd a isprăvit liceul) ştia încă să viseze şi să iubiască — două însuşiri, pe care azi nu le mai are".

Aici, experienţa cîştigată îl face pe poet să nu mai poată concepe posibilitatea fericirii pentru el. E o generalizare, dar numai întrucît îl priveşte pe el.

Cînd însă poetul zice (*Păcatul*)

> Blăstămul stă pe oameni, în veci vor suferi,

atunci el face un mare pas în generalizare. Acuma el ne spune că omul, orice om, prin însăşi definiţie, este menit durerii.

Acesta este pesimism adevărat. E durerea proprie generalizată la omenirea întreagă din toate timpurile.

Dar sentimentul acesta e exprimat pe larg în poezia *Cugetări*, care este o adevărată profesie de credinţă, cum e *Glossa* şi *Satira I* pentru Eminescu.

> Vislaş ce-aleargă, împins 'n zare
> De oarba sete a fericirii,
> Pe cîmp de ape fără cărare,
> Omul e pururi prad'amăgirii,
>
> Căci 'scris e dorul să şi-l agaţe
> Numai de umbre şi de năluce,
> Ce 'n a lui vecinic întinse braţe
> Zădarnic cearcă să le apuce.

„Oarba sete a fericirii" care 'mpinge pe vislaş, este ceia ce Schopenhauer a numit „voinţa de a trăi" şi ceia ce se poate numi mai simplu instinctul de conservare—sau, din alt punct de vedere, nevoia de a cheltui energia acumulată.

„Umbrele" şi „nălucele", de care-şi „agaţă" omul „dorul, nu sînt altceva decît *iluzia*. Iar această iluzie este o creaţiune a energiei, care vrea să se cheltuiască şi care, pentru aceasta, îşi *inventează* un ţel.

Şi unde aleargă în definitiv omul? Spre moarte! răspunde poetul:

> Şi cînd viaţa-i abia i-o rază
> Atît de slabă şi trecătoare,
> Cînd ştie bine că 'naintează
> Inspre-a pieirii de veci vîltoare,—
>
> De ce visleşte şi se repede
> Cu-atîta pripă şi nerăbdare
> Dup'o nălucă de foc, ce-o vede
> Fugind în noapte-i din zare 'n zare?

Pentrucă, urmează poetul, omul nu „știe bine că 'naintează înspre-a pieirii de veci viitoare". Desigur, omul care ar fi *veșnic* preocupat de ideia, sau chinuit de sentimentul că are să moară, n'ar mai alerga după năluce. Cel mult, ar săvîrși numai acțiunile necesare pentru prelungirea de azi pe mîni a vieții vegetative, presupunînd că ar consimți să trăiască cu acest sentiment îngrozitor de fiecare clipă.

D. Vlahuță însă crede că „vîslașul" aleargă „mai înnainte! mai înnainte!" pentrucă un instinct ascuns—setea de moarte, de repaos—îl mînă spre sfîrșit, spre țărmul oceanului, unde îl așteaptă liniștea de veci:

> De ce vîslește și se repede
> . . . .
> După o năluca?

Pentrucă:

> Asta-i ascunsa vieții dorință
> Ce 'nspre repaus vecinic o 'mpinge.

Ni se pare că această parte a poeziei e datorită mai mult dezvoltării, până la alegorie, a comparației dela început, căci ceia ce spune d. Vlahuță n'ar putea însemna, în natura lucrurilor, decît pur și simplu că viața se isprăvește cu moartea. Căci e imposibil să existe în om „dorința ascunsă" de a muri. Concepția e prea pesimistă—așa de pesimistă încît devine antipesimistă.

Rămîne că omul, împins de dorința de a trăi, o ascultă, își cheltuește energiile fizice și sufletești urmărind iluzii—idee pe care poetul o exprimă în această poezie, și care este însuși pesimismul, adevăratul pesimism, cel schopenhauerian.

(Ar fi poate interesant de arătat cum acel „modern" Gr. Alexandrescu a exprimat același sentiment în *Meditație* și în *Fericire*).

Cu toate acestea d. Vlahuță nu este un temperament curat pesimist ca Leopardi de pildă, cum nu a fost nici Eminescu. In Eminescu iubirea de viață se vădește în sentimentul dragostei și în acel al trecutului.

La d. Vlahuță instinctul vital se arată și mai puternic în lupta lui cu „gîndurile morții". Eminescu, în fața morții, sta nehotărît. Intre viață și moarte, „stă neclintită limba" cumpenei. D. Vlahuță, cînd își pune această problemă și cînd, deci trebue să

dea un răspuns categoric, se declară, cum s'ar zice, pentru viață. *Din Prag*-ul neantului, d-sa se dă înnapoi, plin de groază:

> O, dar e mișelnic lucru singur zilele să-ți curmi!

începe poetul, ca concluzie a unei deliberări anterioare, și strigă morții să fugă „cu neagra" ei „povață". Și apoi iarăși începe deliberarea, înșirînd în douăzeci de versuri toate argumentele care pledează pentru moarte. Și, ar muri poetul, ar consimți la fericirea de a nu mai exista, la „singura-i scăpare", dar se înspăimîntă de acel „Niciodată!"

> Nu de moarte mă cutremur, ci de vecinicia ei,

zice el, ceia ce nu însamnă nimic alta decît că se cutremură de moarte, pentrucă „vecinicia ei"—*aceasta* e moartea!

Și de ce acest fior așa de puternic în fața morții? Intrebarea mea e naivă. Poetul se cutremură, pentru aceleași motive, pentru care ne cutremurăm cu toții.

Dar poetul *analizează* instinctul vieții, și analiza sa este justă și precisă. Și aici e partea cea mai expresivă a poeziei:

> Ca să mor! Să mă întunec pe vecie? Prea e crud.
> Să nu mai *gîndesc* nimica, nici să *văd*, nici să *aud*?
> Să nu mai primesc *văpaia soarelui de primăvară*,
> Ori să-mi *răcoresc* viața la un *amurgit de seară*,
> Și să mai *ascult*, pe gînduri, *doine—trișca dela tîrlă*,
> Ori *duiosul plîns al apei, sopotind noaptea pe gîrlă*?
> . . . .
> Dar pe *cer scînteie luna*, dar în *iarbă cînt'un greer*,
> E-o *mișcare*, e un *farmec*, care'n veci nu se mai curmă...
> Și cînd te întorci și cugeți, lung privind ce lași în urmă,
> Simți că nu-i chip să te saturi, c'a trăi e-o fericire,
> Primești orice suferință—dar eterna *nesimțire*
> Nu...
> . . . .
> Nu mă'ndur.—Pe *cer sînt stele,—flori și pasări pe pămînt*
> S'apoi e mișelnic lucru, singur zilele să-ți curmi...

Ultimul vers e un pretext. *Ideia* aceasta cu totul abstractă, nu ea poate avea puterea să oprească pe cineva de a trece „pragul".

„Și cînd te întorci și cugeți... ce lași în urmă, simți că nu poți să te saturi", zice poetul. Și „ce lasă în urmă"? Văpaia soarelui de primăvară, răcoarea unui amurgit de sară, cîntecul trișcăi dela tîrlă, duiosul plîns al gîrlei, luna de pe cer, greerele din iarbă, stelele, florile, pasările, etc. S'ar părea că e curată ba-

nalitate, un fel de idilă eftină, un fel de retorică convențională. Sau, s'ar părea că e lipsă de seriozitate, și o falșificare a adevărului; că asupra altor lucruri mai de samă se împrăștie regretul omului... Și, totuși, versurile de mai sus exprimă purul adevăr. Psicologia e perfectă. Observați bine ce-l împiedecă pe poet să moară: sînt sensațiile. Se pare că poetul a ținut să facă o enumerare complectă: sensații de văz, de auz, de temperatură, de miros. Și'n adevăr, ce e viața, în esența ei, în fondul ei, în ceia ce caracterizează pe orice ființă viețuitoare, decît capacitatea de a avea sensații? Omul are oroare de lipsa sensației („Primești orice suferință—dar eterna nesimțire nu!") și această oroare e frica de moarte. Intre argumentele împotriva morții, poetul aduce și pe acesta: „Să nu mai gîndesc nimica!", dar nu insistă, căci gîndirea nu are „fizicitatea" sensației, nu e așa de sinonimă cu viața, ca sensația.

Această atașare de viață, exprimată prin acest strigăt pasionat după sensație, nu este deloc starea obișnuită a unui pesimist. Eminescu nu are o așa de mare «neconsecvență» în pesimismul său. Eminescu era *mai* pesimist, deși în unele poezii de iubire dorința de viață este excesivă (*Călin*, partea întâia).

Și cînd poetul conclude (subliniind însuși):

> *Innaintea morții mele,—moartea dragostei de viață,*

el nu face altceva decît să ne spună, în însăși terminologia schopenhaueriană, că e vie în el „voința de a trăi", pe care și Schopenhauer cerea s'o ucidem „înnaintea morții noastre".

...Dar din frecvența declarațiilor, cași din întreaga economie a operei poetului din această vreme, rezultă îndeajuns că d. Vlahuță este un *pesimist*.

Și, la urma urmei, chiar poezia *Din prag*, este ea oare numaidecît o neconsecvență *afectivă* în pesimismul poetului? Am subliniat cuvîntul „afectiv" pentrucă, dacă, *teoreticește*, iubirea de viață e optimism, apoi din punct de vedere al logicii sentimentelor ea se poate împăca perfect cu pesimismul. E cunoscut faptul că Leopardi a fugit din Neapoli și Schopenhauer din Frankfurt de frica holerii. Unul e poetul prin excelență pesimist, iar cellalt filozoful. Și preocuparea excluzivă a pesimiștilor de problema plăcerii și a durerii, de fericire, etc., nu e cumva o dovadă că ei țin mai mult la viață decît „optimiștii", care nu dau atîta însemnătate acestor probleme? Cîți optimiști din „turma lui Epicur" nu vor fi stat liniștiți în Neapoli și în Frankfurt!—Pesimiștii îmi fac impresia unor oameni care simt prea mult plăcerea vieții și, cerîndu-i mai mult decît poate da ea,—o blastămă. Lumea aceasta «care nu merită să trăești în ea», acest «episod trist, care tulbură liniștea neantului», le face probabil impresia unei femei adorabile și neaccesibile.

Dar acestea trebue considerate ca o digresie.

D. Vlahuță are însă o altă bucată, care poate fi socotită în adevăr ca optimistă. E *Dormi în pace*, din 1883.

In fața mormîntului iubitei sale, poetul revoltat de nedreptatea morții, simte „ca o furie nebună" și ar voi «să ceară socoteală» lui Dumnezeu.

> Doamne, dacă nu se mișcă nici un pai de pe pămînt
> Fără știrea și voința ta. . . . .
> . . . .
> Dacă tu ești drept, puternic și nemărginit de bun,—
> Spune—pentruce adesea lovitura ta-i nedreaptă?

E argumentul cunoscut, răsturnat așa de ușor de teologi, care răspund că omul e așa de mic și așa de neștiutor în comparație cu divinitatea încît, neputînd să-i pătrundă intențiile, îi par nedreptăți suferințile trimise de Dumnezeu, spre a-l face mai bun,—întocmai cum copilul crede în nedreptatea pedepselor suferite dela părinți, neputînd înțelege iubirea ce se ascunde în dosul lor.

E aceiași revoltă din *La icoană*, unde o mamă nu poate înțelege pentruce Maica Domnului nu i-a ascultat rugăciunile și nu i-a scăpat copilul dela moarte. Argumentul acesta împotriva lui Dumnezeu formează și subiectul poeziei *Sabatai* din *Durerile lumii*.

Dar poetul revine și se roagă:

> Doamne iartă-i pe aceia, cari 'ncep să se 'ndoiască,

justificîndu-și rătăcirea prin faptul că a iubit atît de mult pe femeia moartă.

In partea a doua a bucății, poetul arată ce l-a făcut să revină. In fața chinurilor iubitei sale în agonie, simțise că „din sufletu-i se duce pân'și drojdia credinții" ce o purta ființii lui Dumnezeu.

> Dar cînd părăsii odaia plină de înghețul morții
> Și eșii sub minunata boltă înstelat' a nopții,
> Luna galeșă...

Se cunoaște urmarea: poetul își zice că e cu neputință să fim tot dintr'o bucată—și noi, clipe de lut, și luna „veșnicia de lumină“,—ceia ce nu constitue încă un argument pentru existența lui Dumnezeu și nici o afirmare corespunzătoare cu adevărul, ci numai o sumă de figuri poetice, cași întrebarea:

Dar cum lunecă (luna) prin stele, fără să le-atingă...?

care presupune o concepție cosmografică prea populară.

Argumentul principal însă e următorul:

...Cine
Min'atîtea lumi, cu pază, pe cărările senine?

Nu-i vorba, mecanica cerească probabil poate răspunde, dar nu-i mai puțin adevărat că „armonia universală“ este un argument foarte însemnat, în favoarea existenții unei Providenți, pentru cei aplicați să admită o putere diriguitoare a lucrurilor din lumea aceasta și deci a celor omenești.

Iar credința în armonia universală, credința într'o Providență care orîndueşte cu înțelepciune totul, este antiteza pesimismului. Bine înțeles că această *credință* poate să nu fie a poetului, ci o ipoteză necesară economiei poeziei, căci Dan, intelectualul reprezentativ al generației d-lui Vlahuță și în care d-sa a pus mult din propria-i psicologie, e ateu.

Oricum, din întreaga economie a prozei și a versurilor d-lui Vlahuță din această fază, reese un ton de adîncă tristeță și desnădăjduire, căruia noi, abătîndu-ne dela rigoarea logică a definițiilor, i-am dat numele de pesimism.

(Urmează)

G. Ibrăileanu.

Documente omenești

UN DELICT ȘI-O JUDECATĂ

— Cu statu' să nu te pui, vericule, că nu-i de glumă. Să vedeți ce-am pățit noi cu trinu', cînd ne-am pus în el fără bilete și ne-a prins.

Marin al Radului, vine odată de prin București, unde hoinărise el după lucru. Ba că nu: „băeți, să mergeți cu mine la București, că am găsit o *bina*, unde trebue douăzeci de saraoli... Plătește preț bun: trei lei pe zi, doi jumate, cum pare și saraolu' d'afurisit și stăpînu' de-al dracului“.

— Bine mă, să mergem, zice Voicu Safti,—da' bani dă trin?

— Mă, ce vă pasă vouă?... Am găsit eu leacu' și bubi ăștia, ne spuse el. Am făcut prieten pă unu' Stancu din Braniște, care duce lucrători cu *pirmis*—și ne pune și pă noi.

— Păi ce e ăla *pirmis*, mă? îl întrebai și eu.

— Ce să fie? ia pirmis, dracu' știe! Da' cu el nu te întreabă nimeni de nimic și nu-ți zice nici dă te 'ncolo.

— Dacă-i așa mergem!... Și ne mai sfătuim noi și ne strîngem zece inși, vericule, și plecăm într'o luni, de dimineață de mult, la gară. Acolo mai găsim și p'alți „flueră 'n tigvă“ ca noi, le spuserăm planu' nostru și îi încirduirăm și p'aia în ceată. Marin, cînd se văzu cu atîția după el, zise:

— Mă, eu vă sînt *ţiprinoru'* vostru, adică căpitanu', să lăsați ca eu să vă *cunduc* dă nas și să vă tocmesc.

— Bine băete, așa fie, i-am zis noi toți.

— Acuși *ţiprinorule*, trin la ortaci! că tu trebue să ne *cunduci*,—îi zise Voicu Safti.

— Fiți pe pace băeți, că eu vă sînt popa!... ne răspunse Marin înginfat. Și mai trece nițel, și vine Stancu ăla, cu vre o șaizeci de lucrători, îi ducea să lucreze pă drumul dă fier. Șoptește Marin cu el, își fac cu ochiul unul la a'tul și vine Marin și ne spune: „Rostu' gata, băeți!“

Iaca și trinu' sosi: fis-pis, fis-pis, fis-pis,—și se opri lingă *piron*. Brăniștenii se suiră in vagon. Mărin al nostru ne făcu din cap și ne spuse: „Sus, băeți, și noi."

Ne suirăm in trin.

Da' intre noi era și Dumitru Creții, ala om bătrin, și ne zise:

— Da' bine, mă băeți, voi ca voi: sinteți flăcăi, nu vă tunde, nu vă rade, da' eu om bătrin, să mă sui in trin fără bilet?... Ce, e trinu' tati?

— Ba-i al statului, nene Dumitre, zise Mărin, și mai tată ca statu' cine e altu'?

Ba c'o fi una, ba c'o fi alta... plecă trinuuu!... Noi stam inghesuiți printre brănișteni. Eu rămăsesem afară. Mărin ne învăța:

— Mă, cind o intreba găuritoru' dă bilete: „biletu mă", voi să ziceți: „Avem pirmis, dom'le". Unde-i pirmisu?—La Stancu!" Și el tace!...

Să puse trinu' pă fugă, dă făcea un zgomot ce zicea mereu: ietă ducă! ietă ducă! ietă ducă! Și vintu' umbla să ne smulgă pălăriile din cap.

P'aproape de Conțești, iaca și găuritoru'!

— Biletili!

— Pirmis!

— Toți?

— Toți!

Trecu 'nainte.

— Măi al naibi!.. Minunat lucru trebue să fie și pirmisu' ăla, de numai il zici și găuritoru' te lasă in pace!

Opri trinu' in Conțești, stătu cit ai trage de trei ori din țigară și plecă iar. Eu, ascultam bine, să videm, așa zicea, cum mi se părea mie. Ascultai și cind fugea el intins, s'auzea bine: ietă ducă! ietă ducă! ietă ducă!...

— Mă Voicule, mă Andrei, i-a ascultați voi la trin mă, să-l auziți cum să laudă.

— Cum, mă, dă ce?

— Mă, ascultați... Ascultară ei, dar pă semne că nu 'nțelegeau.

— Ce zice, mă, trinu?

— Voi nu-l auziți?

— Dăloc!

— Auziți mă, nu zice el: ietă ducă, ietă ducă, ietă ducă?!

— A ha vere:... așa e! Auziți mă, trinu' să laudă!

Toți il ascultară și auziră și ei tot ca mine; numai Trăsnea spunea că zice: ietă fugă, ietă fugă!... dar nu era așa.

P'aproape de Ghergani, găuritoru' ne intrebă:

— Citi sinteți voi mă in pirmis?

— Nu știm, răspunse unul.

— Cum nu știți?

— Stancu știe, răspunsei eu.

Eu mă gindii: ăsta e „vagon-pirmis" nu e vagon d'alelalte.

Iacaaa ajunserăm și 'n Ghergani. Acolo stătu trinu' cit ai bea o țigară intreagă și plecă iar. Pă la jumătatea cimpului, iaca găuritoru', veni cu Stancu.

— Tu ai in pirmis șaizeci, aici sint mai mulți.

— Sint... dar ce-am eu cu ei?... nu-i cunosc.

— Citi sinteți mă, care nu sinteți ai ăstuia?

Eu de colo, n'avui dă lucru, spusei: „douăzeci".

— Care-i capu' vostru?

— Păi Mărin e capul—și-l arătarăm.

— Unde e pirmisu', băete?

— L-am uitat acasă, zise Mărin. Eu mă gindii: tiii, da' hoț mai e Mărin; credeam c'a 'nfundat pă găuritor... Da' găuritoru', vulpe bătrină:

— He, heee! păi nu merge așa băete!... și tăcu: muche! Noi, cind il văzurăm că plecă, ne gindirăm: ne-o face ceva, ori ne-o lăsa in pace?...

Iacaaa, ajunse trinu in Ciocănești. Hoțu' dă găuritor, spuse șefului gării de noi și ăla veni și ne zise:

— Ăi douăzeci de inși fără pirmis; dați vă nițel jos.

— Toți? intrebai eu.

— Toți, toți.

Și ne diderăm jos.

— Veniți toți incoaci... Și ne băgă, vericule, intr'o odae și puse la ușa din spate trei d'ăia cu șepcile in cap, iar ușa din față o incuie bine.

— Vedeți băeți, zisei eu, am dat de șugubină: ne-a 'nchis!

Dumitru Creții de colo:

— Să vedeți belea acuși!

Mie imi veni un plan.

— Măi fraților, să nu spunem drept cum ne cheamă.

— Așa să facem. Da' unu d'ăia cu șapcă ne auzi și se răsti:

— Ce să nu spuneți mă, că vin jandarii acuși și vă trag pă oase!...

Plecă trinu' și noi rămaserăm inchiși. Iaca intră și șeful gării peste noi:

— Dă unde sinteți?

Noi tăcurăm toți. Să mințiim, ori să răspundem drept?!

Văzu pă Dumitru Creții:

— Spune tu moșule, dă unde sinteți; dar să nu minți, că te trimit d'a-dreptu' la pușcărie, chiar cu trinu' ce vine...

— Domnișorule, sintem din Costești, spuse el.

— Așa e, mă?

— Așa e! intărirăm toți.

Luă niște coale de hirtie și incepu să scrie, vorba ăluia: „scrie, scrie pă hirtie, ce scrie el știe", că numa 'ncepu:

— Cum te chiamă?

— Dumitru Creții.

— Citi bani ai la tine?

— Opt bani.

— N'ai șapte franci jumate ?
— N'am
— Să fii ?
— Să fiu !
— Bine, treci colo...
— Cum te cheamă ?
— Traian Floarea.
— Cîți bani ai ?
— Cinci gologani.
— Unde vă duceați ?
— Să lucrăm o bina.
— Treci colo...
Și tot așa ne scrise pă toți.
Ăi cari ne 'ntîlnisem cu ei în gară, nu-i cunoșteam și să vezi, că ăia mai șireți, și-au spus fiecare nume schimbat și-au spus tot comuna noastră; da' noi n'am băgat de seamă atunci, ci tocmai la judicată.
Ei, și după ce ne dăscusu pă noi așa, pe cîte unul—pe cîte unul, ne dete drumul.
— Ce facem noi mă, acuși ?
— Ce să facem ? Hai la București pă jos... Și am plecat...
Am ajuns la bina, ne-am tocmit, am lucrat vre-o două săptămîni și ne-am întors acasă cu cîte un pol dă om. După vre-o cîteva zile dă odină, ne-am dus iar și am lucrat, până a eșit sapa și secerea și d'aci, țin-te pînză: înglotați cu munca nu ne-am mai dus la București să lucrăm.

*

Aproape că uitasem dă beleaua cu trinu', cînd, hei, tocmai pin' cuptor, ne pomenim cu cetații dă la trebunalu' din București, ca să ne ducem la judicată.
— Ioite mă!... daravela cu trinu'... n'a murit !... Vedeți voi ?.. Asta mai ie una !...
Și la două din Gustar ne-am dus la judicată. Da' noi am plecat cîrd toți și cum e de azi pentru mîine.
Pă drum :
— Acuși Mărine, pă tine o să cază beleaua, o să te spunem că tu ne ai pus la trin !..
— Măi fraților, se ruga Mărin, nu vă faceți ai năibii, că Stancu mi-a suflat în luminare ! ..
— Ba o să te spunem...
— Ba să nu mă spuneți... Mai că una, mai că alta, mai c'o fi, mai c'o păți, Pîrvu zise :
— Să nu-l spunem mă, ce-o fi o fi, e om din satul nostru. A zis și el să ne facă bine și i s'a lovit anapoda...
Am ajuns în București seara. Mărin :
— Hai mă pă la binaua noastră!... Și am plecat acolo.. Cînd, ce să vezi, vericule?... Era un mîndru de palat acolo, de ziceai

că chiar al zmeilor este ! Il tencuiseră talienii, îl smănțuiseră, îl sulimeniseră cu văpsele, dă strălucea !...
— Ietă mîîî !... zise Dumitru Surugiului, ce poate face mîna omului !...
După ce mai căscarăm noi gura pe lîngă el, Pîrvu zise :
— Da' unde mînem noi ?
— Hai, mă, după mine... găsim o bina și ne culcăm în ea, zise Mărin.
Plecarăm...
Dib pă ici, dib pă colea, găsirăm o bina și ne deterăm la plan cu saraolii ei... Ne învoirăm și remaserăm să dormim aci. Scoserăm fiecare de prin trăiști pînele ce le luasem decum intrasem în București și ne-am așezat să mîncăm. După ce-am mîncat ne-am culcat... Dimineața... Hai băeți la trebunal !... Pă drum eu mă caut dă parale și găsii batista goală.
— Aba mă, cine a glumit cu mine și mi-a luat gologanii ?
Incepură toți :
— Nu știu !
Alălalt :
— Nu știu !
— Măi fraților, păi hoț n'am fost, da' și cînd m'oiu apuca, vă tocmesc peile în tîrg de față cu voi !... Dați-mi gologanii ! ..
— Eu nu ți-i am luat, vere !
— Nici eu, vericule !...
— Nici eu !..
— Să fie...
— Să pață !... Insfîrșit, scăpai de grija banilor !...
— Bine fraților, bine !...
Ajunseserăm pă cheiul gîrlei.
— P' în trebunal nu mai fusesem nici unul din noi. Incepurăm să ne tot învîrtim pă scările alea lungili ale trebunalului... Văzurăm că unii intrau acolo și alții ișiau.
— Mă, da' ia hai și noi năuntru, că doar sîntem chemați...
Ne suirăm pă scări și intrarăm printre niște uși... Mărin, cum intră, cum își luă căciula din cap și se uita cu gura căscată în toate părțile. Ni le luarăm și noi. Da' Dumitru Crețîi, băgă de seamă :
— Mă, vedeți voi ?
— Ce ?
— Aici toți țin căciulili în cap !...
— Păi aia-s boeri, zise Mărin. Da' eu.
— Uite mă și rumîni d'ai noștri cu căciulili în cap... Hai să le punem și noi. Și puserăm toți în cap, care ce aveam : căciuli ori pălării.
Voicu Safti, mai deștept din noi toți :
— Mă, la secția a treia scrie cetația... Și începu să caute cu ochii pe sus. Acolo era un urlet ca de niște gărgăuni ciudați, ce nu mai tăceau deloc. Niște stîlpi groși de marmură ; un

om tot de mamură, îl şi botezaseră, îmi pare că Stătescu; şi pă jos un alunicuş, de puteai să te dai ca pe ghiaţă. Intr'o parte şi într'alta scări late şi înnalte, care mergeau, dracu' ştie, mai în sus, că să vedea şi p'acolo lume umblînd forfota.

Noi ne ţineam cîrd să nu ne perdem şi ascultam şi noi bîzîitu' trebunalului; cînd unu, ne şi mirosi:

— Ce aveţi băeţi p'aici?

— Păi o istorie cu trinu'... şi i-o spusei eu toată.

— Păi hai la avucatu' statului mă, să-l puneţi şi să vă scape. De, dacă el e al statului, trinu' al statului, el tace, şi voi scăpaţi... Hai cu mine!... Şi ne ia, vericule, ne scoate din trebunal, ne duce p'o stradă şi ne 'ntoarce p'alta şi ne opri în faţa unei curţi cu gard de fier.

— Staţi aci. Şi intră înnăuntru numai el. Zăbovi cît zăbovi şi ne chemă:

— Veniţi numai doi încoa, iute! Noi eram zece. Intrai eu şi cu Pîrvu:

— Săru' mîna, domnule avucat.

— Bună ziua, băeţi... E, voi sînteţi ăi cu trinul?

— Noi, sărut mîna! zise Pîrvu.

— Bine mă, voi băeţi tineri, flăcăi, să 'nşelaţi statu', frumos şade?...

Noi puserăm capetele în jos.

— Ei, spuneţi cum s'a 'ntîmplat, ca să videm se loveşte aşa cum ştiu eu.

Incepui eu să-i spui, şi spusei, şi spusei până cînd începu şi el să rîză cu hohote.

— Zi, pirmisu' era cu buclucu'?...

— El, sărut mîna.

— Bine mă, dar la judecată nu se crede şi vă condamnă! Şi unde se 'ntristă, săracul, de mi se zbîrli părul!... Vedeam şi eu că e mare belea să 'nşeli statul!

Ala, care ne adusese pă noi, om bun, începu să se roage:

— Scapă-i, domnule avucat, că sînt băeţi fără minte şi numai fac altă dată.

— Bine să-i scap, dar legea e aspră, spune cinsprezece zile puşcărie şi cîte o sută lei amendă... îi spuse avucatul.

Imi luai inima în dinţi şi zisei şi eu:

— Scapă-ne, domnule avucat, zău dacă mai facem!...

— E, cît daţi voi să vă subţiu procestu?

— Noi?... Păi dv. cît cereţi?

— Cîte zece lei de om.

— Păi sîntem douăzeci...

— Fiindcă sînteţi atîţia.

— Păi noi n'avem atît!...

— Dar cît aveţi voi?

— De... ştiu eu!... Mie chiar mi-a şi furat gologanii.

— Cine?

— Ştiu eu? tovarăşii!

— Păi vezi, sînteţi şi hoţi?

— Pîrvu îmi trase un ghiont. M'aplecai să-l întreb, el îmi spuse pe şoptite:

— Dracu' te punea mă, să mai spui de gologanii tăi?!... Iaca acuşi, ne scoate şi hoţi...

— Ei atunci, băeţilor, duceţi-vă la ăilalţi şi întrebaţi-i care cît au, ne spuse avucatu'.

Da' Pîrvu:

— Domnule avucat, sărut mîna, păi noi sîntem numai zece inşi, că ăilalţi zece, ce sînt în procest cu noi, nu sînt dela noi, şi n'au venitără la judicată...

— Ştiţi voi?

— Păi dacă nu i-am văzut dă loc pîn' trebunal...

— Ei hai, duceţi-vă şi vorbiţi cu ai voştri şi veniţi repede.

Plecai cu Pîrvu. In sală îi spusei:

— Mă Pîrvule, un hoţ dela noi, cine ştie care, mi-a furat gologanii... Ca să nu mor năibii de foame p'aici, hai să scoatem dela ei cît om putea şi pă urmă să ne luăm la tocmeală zdravănă cu avucatul, şi ce ne-o rămîne, împărţim... Vrei?

— Vreau.

Şi eşim noi din curte şi ne ducem la ei în stradă. Acolo le spuserăm beleaua, cîtă osîndă e şi le cerurăm banii. Incepură afurisiţii:

— Eu am nouă gologani...

— Eu am doi lei...

— Eu am paisprezece bani...

Făcurăm noi socoteala, vre-o cinsprece lei şi doi bani eşia dela toţi.

— Păi bine mă, ce mai mîncăm? spuse Dumitru Creţi.

Ala:

— Aşa e!

Ălălalt:

— Aşa e! Ce, să mor de foame?

Insfîrşit noi ţineam să ne dea banii toţi cîţi îi aveau la ei, ei că să ne dea mai puţin... cîte un franc de om... Dacă văzurăm, începurăm să strîngem dela fiecare cît da. Voicu Safti ţinea contu'. Eu îi strîngeam în mînă şi apoi le dam drumul în buzunarul minteanului. Voicu ne spuse:

— S'au strîns doisprece lei, băeţi. Eu ca să nu-i număr acolea şi să zăbovesc, îl crezui şi plecai cu Pîrvu îndărăt la avucat.

— Să luăm doi lei mă, zisei eu, şi să dăm avucatului numai zece.

— Aşa să facem.

Luai doi lei şi-i didei lu Pîrvu. Intrarăm la avucat.

— Ei? făcu el.

— Uite, domnule avucat, sărut mîna, n'a eşit decît zece lei, dela toţi şi peste toţi...

— Mă, da hoţi sînteţi! Numai zece lei?...

— Zece lei, zău ia!

— Dacă-ţi fi hoţi?

— Noi ?... Ferească Dumnezeu ! Zece lei a eșit... Uite... și deșertai tot buzunarul și pusei pumnu' de gologani pă masă.

Ii numără el, găsi numai opt lei.

— Bine mă, aici sînt numai opt lei...

— Opt ?... Nu se poate opt !

— Sînt opt !... și numără iar și eși opt.

— Măi Pîrvule, șoptii eu, ori strecurași tu mîna în buzunarul meu cînd intrarăm ?

— Aaași, da' dă unde, frati-meu !... Doar ce-ai luat tu și mi-ai dat mie.

— Măi, se vede treaba c'a greșit Voicu socoteala.

— O fi greșit-o.

— Ei, ese ăi doi lei ?

— Domnule avucat, sărut mîna, noi zece am strîns ; de ce n'o fi eșind, naiba știe !

— Chemați-i pe toți încoaci să spue care a dat și care n'a dat.

— Ia uite mă, ăsta ne 'nfundă, gîndii eu... Ne prinde cu hoția.

Eșii cu Pîrvu după mine.

— Ce ne facem ?

— Știu eu.

Avucatul după fereastră zise :

Veniți toți băeții încoace...

— Hai mă, veniți toți, începurăm și noi să-i strigăm. Veniră șase, doi lipseau, se duseseră să ia pîine pentru toți.

— Tu ai dat ?

— Dat.

— Cît ?

— Un leu.

— Tu ?

— Și eu un leu.

— Tu ?

— Un leu, opt gologani de la mine, și doi m'am împrumutat dela ăsta... Insfîrșit eșia la socoteală zece lei .. Ne pusese și pe noi în număr, căci eu mă împrumutasem dela altu', iar Pîrvu avusese francu' lui.

— Ăi care lipsesc a dat ?

— A dat.

Eu de colo :

— N'a dat !... Unde-i Voicu cu lista, să spue. Voicu era la pîine, lipsea.

— Duceți-vă și luați dela aia, zise avucatul. Noi plecarăm pe stradă înspre trebunal, ca să perim din ochi alor noștri.

Eu șoptii lu Pîrvu :

— Hoți peste hoți mă !.. Ne-a rămas avucatu'... Soate doi lei și adu-i încoace, să-i-i dăm, că nu e rost. Așa făcurăm și după ce ocolirăm o stradă venirăm îndărăt. Ai noștri :

— I-ați găsit ?

I-am găsit... și numai lungirăm vorba și intrarăm la avucat.

— Uite, domnule avucat, am luat și dela ăi doi inși doi lei.

— Bine băeți. Și-i diderăm și p'aia.

— Ei acuși, uite duceți-vă, colo, și cărați moluz d'ăla de var și puneți pe colea pe unde e noroi, că știu eu cînd să mergem la trebunal.

Ne puse hoțu' la muncă. Ne-apucarăm de treabă. Căram fiecare cu lighene, găleți de adăpat caii, ba și c'o albie și-l puneam pe unde ne arăta servitoarea.

Marin s'apucase la tală cu servitoarea. Era o unguroaică d'alea rumenele, de nu ne mai venea să fugim de lîngă ea. „Ba jupîneasă, în sus, nu te măriți ; ba jupîneasă în jos, eu m'ași însura"—însfîrșit : prostii.

— Măi diavole mă, d'alea-ți mai arde ție acuși !... îi spuse Dumitru Creți.

— Da' ce moșule, o să mor acuși ?... Capu' să trăiască, că belelili curg !...

Veni și Voicu Safti și cu Neacșu. Noi, cerurăm socoteala, că de ce a spus că a eșit doisprece lei. Căută el scoarța cărticeli, citi numile și ne găsi trecuți de cîte două ori, și la 'nceput și la sfîrșit. Avusese grijă dă noi să nu scăpăm ne tunși.

Muncind acolea, mi se făcu foame.

Plecai și eu să-mi iau pîne, pentru mine și pentru Pîrvu.

Cînd venii eu îndărăt, avucatul plecase la trebunal, cu toți după el. M'am dus și eu, și i-am găsit pe toți buluc la ușa unde ne spusese și Voicu că e secția treia...

Iaca, ne băgă năuntru. Cînd veni rîndu', ne strigă pă noi și strigă și pă-ilalți zece, ce nu erau dela noi, și care nu veniseră nici unul.

Incepu un judecător să citească ce scrisese șeful gării din Ciocănești. După ce mîntui ala de citit, se sculă altu' și 'ncepu să ne părască mai holeoleo ca șeful ce scrisese beleaua. Toți judicătorii erau cu batiste albe la gît și îmbrăcați cu antirie popești d'alea negrili. După ce ne pîrî ăla, se sculă un avucat și începu și-ala să spuie, că am sărăcit direcția trinului, noi !... Ne făcea cum îi venea la gură. Eu mă gîndii : Popii ăștia, Doamne, omoară și 'ngroapă cinstea rumînilor !... După ce mîntui și-ala dă pîrît, se sculă și avucatu' nostru și da vinovat pe Stancu. Un judicător, umblă să-l crează și ne 'ntrebă :

— Cum îi mai zice lu Stancu ăla ?... Noi nu știam decît că-l cheamă Stancu, da' cum l-o fi chemat pe tat-său, habar n'aveam.

— Eu zic, spunea avucatu' nostru, să-i pedepsiți c'o mică amendă de cîte trei lei, că-s așa și pe dincolo, cum știa el să spue.

Era gata să zică și judicătorii așa, cînd sări ăl de ținea cu trinu' :

— Păi ce spune ici în cotor, domnule !... Și-i dete la nas procestu' șefului, cu ce îndrugase acolo.

— Atunci să se amîne...

Și s'a amînaaat. Avucatu' a eșit după noi și ne-a spus :

— Cînd ăți veni, să-mi aduceți dă fiecare cîte trei lei, că vă scap de tot, altfel vă condamnă la pușcărie.

I. C. Vissarion.

Asigurările sociale în Rusia

In anul 1912 s'au introdus în Rusia asigurările sociale.

In Rusia înfăptuirea asigurărilor sociale, care întemeiază un drept al lucrătorilor la ajutoare în caz de boală, accident, invaliditate și bătrineță, precum și în celelalte împrejurări, care îi pun în neputință de a-și cîștiga existența prin munca lor, a fost amînată un timp îndelungat, cu toate că progresele capitalismului, care a adus cu sine proletarizarea maselor, cereau o mai mare urgență.

Faptul că această reformă socială a întîrziat atît de mult în Rusia se datorește înnainte de toate sistemului politic autocratic. Spiritul de care era însuflețită autocrația rusească față de muncitorime, reesă din circulara din 6 | VI | 1870, prin care guvernatorii sînt împuterniciți a căuta, în caz de greve, pe instigatori și a-i trimite la urma lor, și din ordonanța imperială din 1874, care amenință participarea la asociații, care au în vedere greva, ca mijloc de luptă economică, și pe inițiatorii grevei, cu opt luni închisoare și chiar cu deportare în Siberia....

Ce-i drept, se pare că astăzi domnește în Rusia un vînt mai liber. O ordonanță „temporară" din 4 | III | 1906 recunoaște că împiedecarea înființării sindicatelor nu și-a ajuns scopul, cu toate urmăririle muncitorimii, și recomandă să se lase drum liber muncitorilor pentru o apărare colectivă, a intereselor lor economice.

Introducerea asigurărilor sociale în Rusia a mai fost împiedecată și înfăptuirea lor va întîmpina greutăți, datorită unor împrejurări speciale, care nu se găsesc în aceiași măsură, în nici o altă țară din Europa. Intinderea teritorială în contrast cu raritatea populației, diversitatea etnografică, care constitue o diferență de mentalitate, toate acestea trebue să se țină în samă, cînd

Notă.—Traducerea în limba franceză a legilor de asigurări muncitorești din Rusia, s'a publicat în „Bulletin des assurances sociales" 1913 No. 4. Datele statistice s'au luat dintr'un studiu iscălit de Alexandrov, publ. în Z. f. v. w. 1 Iulie 1913. Asupra mișcării muncitorești din Rusia vezi articolul „Gewertevereine" în Hdwb. d. St. ed. III, vol. IV.

este vorba de a se introduce o reformă în imperiul rusesc și înrăuiază înfăptuirea ei. Nu mai vorbim de nivelul cultural al populațiunii de jos, înfățișat prin imensa proporție a analfabeților, care, orice s'ar zice, nu pot fi destul de apți pentru a se organiza în mutualități, cu un mecanism complicat, ca cel al asigurărilor sociale, și nu pot desvolta acelaşi interes pentru înființarea lor și aceiași pricepere în conducerea lor.

Aceste greutăți—oricît de mari—n'au putut cădea însă în cumpănă atît de greu, încît să oprească și încercarea de a se introduce asigurările sociale, pentrucă nevoia socială de a se prevedea o îngrijire temeinică a muncitorimii, în caz de boală, accident, etc. este atît de mare, încît chiar în cea mai autocratică țară s'a simțit că trebue să fie satisfăcută, întîmplă-se orice s'ar întîmpla.

Desigur că la această grabă cam tîrzie a contribuit în bună parte creșterea mișcării muncitorilor organizați, care s'a produs dela 1905, în deosebi după recunoașterea formală quasilegală a dreptului de asociațiune.

Deocamdată s'a încercat a se introduce o asigurare în contra boalei și accidentelor de muncă, lăsîndu-se pentru altădată asigurarea contra invalidității și bătrîneții. Așa dar dela început s'a renunțat la trilogia sistemului german, care a îmbrățișat dela început împrejurările, în care muncitorul, în afară de voința lui, cade în nevoe căutînd a-l sprijini pentru a nu-l lăsa pradă mizeriei.

Cîmpul asigurării este restrîns, întinzîndu-se în general numai asupra lucrătorilor ocupați în industrie. Desigur că nevoe de asigurare au toți salariații, căci cu toții sînt pradă lipsurilor, în momentul pierderii puterii lor de a munci, vremelnic sau permanent,—singurul lor izvor de cîștig. Decît greutățile ce s'ar fi întîmpinat în practică au oprit o întindere mai mare a asigurărilor. De aceia sînt supuși asigurării numai salariații din fabrici, mine, cariere, căi ferate, tramvaie și navigație fluvială. Dar nici aceștia în întregime, de oarece sînt supuse legii numai exploatările care întrebuințează în permanență cel puțin 20 lucrători, dacă se servesc de forțe motrice, sau 30 lucrători, dacă nu se servesc de forță motrice. Această mărginire este caracteristică Legii rusești și se datorește împrejurărilor specifice, despre care s'a amintit la început... Dealtminteri aceasta nici nu prezintă o importanță deosebită, de oarece numărul exploatărilor la care se întrebuințează mai puțin de 20 lucrători este de 37% din totalul exploatărilor, însă numărul lucrătorilor din aceste exploatări este de 3, 7% din numărul total al lucrătorilor. Pentru a asigura acest 3, 7% din numărul total al lucrătorilor, ar fi trebuit să se supună legii mai mult de o treime din totalul exploatărilor industriale, care fiind exploatări mici și resfirate ar fi îngreuiat începuturile asigurărilor muncitorești în Rusia. Aceasta pentru o caracterizare generală a asigurărilor sociale, ce cată a se introduce în Rusia.

Sînt două legi speciale: una asupra asigurării contra boalei și alta asupra asigurării contra accidentelor.

Inainte de a intra în cunoașterea de aproape a regimului introdus pentru asigurarea contra boalei, este interesant să ne întrebăm ce îngrijire au avut până acum lucrătorii industriali în caz de boală în Rusia, într'o țară unde mutualitatea liberă aproape nici nu se cunoaște și unde nici nu există o organizare suficientă a asistenței publice, cu atît mai interesant cu cît aceasta a fost în trăsături generale starea de lucruri la introducerea asigurărilor muncitorești în Romînia...

Intrebarea aceasta își are rostul ei. In adevăr, într'o țară unde există o mutualitate liberă, prin care muncitorii asociați de bună voe își organizează un ajutor reciproc pentru vremurile de lipsă, desvoltîndu-se în clasa muncitorească aptitudinile administrării propriilor ei interese, introducerea asigurărilor obligatorii, generalizînd instituția aflată a prevederii, se poate face cu ușurință, păstrînd binefacerile morale ale *selfgovernamentului*. Altminteri, într'o țară fără o tradiție mutualistă, unde introducerea asigurărilor obligatorii este legată de instituții biurocratice pe care trebue să caute a le transforma în administrații proprii ale muncitorilor, deprinzîndu-i pe îndelete cu aceasta...

In Rusia, o dispoziție ministerială, luată în chip provizoriu în 1866 cu prilejul ivirii unei epidemii de holeră, în care timp s'a observat lipsa absolută a ajutorului medical în ținuturile industriale, hotărî că fabricile cu 1.000 lucrători trebue să construiască cîte un spital cu 10 paturi; fabricile cu mai mult de 1.000 lucrători cîte un spital cu 15 sau mai multe paturi și anume cîte un pat la 100 lucrători și fabricile cu mai puțin de 1.000 lucrători cîte un spital cu 5 paturi. Fără a fi fost transformat în lege un proect, care încorpora această dispozițiune, făcut un an mai tîrziu, fiind respins de Consiliul Imperial, — această dispozițiune a avut aceiași sancțiune cași o lege.

Mai tîrziu, statornicindu-se prin lege inspecția asupra fabricilor,*) se interzise patronilor să perceapă vr'o cotizație dela lucrători pentru ajutorul medical și se impuse autorității de inspecție a fabricilor să elaboreze prescripțiuni cu privire la ajutorul medical, ce trebue organizat pentru muncitori, — ceia ce se și făcu cu mult, cu prea mult zel, prescripțiunile trecînd peste limitele prevăzute de lege. Cu toate acestea ajutorul medical astfel organizat nu se poate zice că a fost îndestulător. Intr'adevăr în anul 1907, din 14.247 exploatări industriale au dat numai 5.439 (adică 38%) ajutoare medicale într'o formă sau alta, la un număr de 1.528.000 lucrători, — așa dar la 84% din totalul lucrătorilor. Datele mai arată că dacă se grupează fabricile după numărul lucrătorilor, numărul acelora care au dat ajutoare medicale este cu atît mai mare, cu cît este mai mare numărul lucrătorilor întrebuințați. De pildă din 207 fabrici cu mai mult de

*) Legea din 3 Iunie 1886.

1.000 lucrători numai 17 nu dădeau ajutoare; pe cînd din 3.799 ateliere cu cel mult 15 lucrători numai 326, — așa dar 8,6% se îngrijeau în acest fel de lucrători.

Ceia ce este interesant de însemnat este că din cele 5.439 de exploatări industriale cu 1.528.000 lucrători care dădeau într'un fel sau altul ajutoare, 2.932 cu 461.550 lucrători dădeau numai ajutoare ambulatorii, numai în cazul de boli ușoare care făceau cu putință ca lucrătorii să se prezinte singuri la medic. Numai 964 fabrici cu 798.279 lucrători, așa dar numai aproape 50% din toți lucrătorii, s'au bucurat pe deplin de îngrijire medicală, adică pe lîngă căutarea ambulatorie au fost internați în spital în cazuri de boală grea.

Pe lîngă fabricile mari se întîlnesc adesea spitale organizate perfect, care îngrijesc nu numai lucrătorii ci și familiile lor, și adesea întreaga populațiune megieșă. Alte spitale de pe lîngă fabrici își îndeplinesc numai într'o mică măsură scopul: unele nu primesc bolnavi care au nevoe de intervenții chirurgicale; altele primesc numai bolnavii care nu prezintă nimic grav, — ceilalți fiind trimiși în spitalele din vecinătate; însfîrșit altele nu au camere de izolare pentru contagioși.

După litera dispoziției din 1866, fiecare fabrică ar fi trebuit să aibă cîte un spital. Cum aceasta nu se putea face fără a se impune adesea sacrificii prea mari, în raport cu mărimea fabricii, s'a admis a se face orice fel de înțelegeri între fabricanți: întreținerea în comun a unui spital, sau închirierea unui număr de paturi în spitalul unui fabricant din vecinătate sau învoiala între fabricant și un spital dintr'un loc apropiat, pentru îngrijirea lucrătorilor săi bolnavi. Cu toate acestea organizarea ajutorului medical a fost în trecut defectuoasă, în toate privințile, așa încît muncitorii au fost lipsiți de îngrijirea de care aveau absolută nevoe.

Se pare că experiența făcută cu acest sistem de organizare a ajutorului medical pentru lucrători n'a fost atît de puternică, încît să impună reformarea lui temeinică împotriva tuturor piedicilor, datorite împrejurărilor specifice structurii sociale a imperiului rus. Intr'adevăr în sistemul asigurărilor, introdus prin noua lege din anul trecut, s'a păstrat îndatorirea patronilor de a îngriji, pe propria lor socoteală, de organizarea ajutorului medical pentru salariații săi. Aceasta s'ar putea lua la prima vedere drept un tradiționalism fără rațiune. In realitate lucrurile stau însă cu totul altfel. Fără îndoială că forma ideală a asigurării contra boalei este organizarea de mutualități muncitorești, cu administrație de sine stătătoare, care să cuprindă întreaga îngrijire ce trebue să se dea lucrătorilor, pe care boala îi pune în neputință de a munci: tratamentul medical (medic și medicamente) precum și ajutorul bănesc, și să fie susținută prin cotizații de către lucrători și patroni, astfel cum este de pildă în Germania. Numai cît aceasta presupune după cum s'a spus, înainte de toate, existența în sînul muncitorimii, a deprinderii de administrație a pro-

priilor treburi, ceia ce nu se poate afla într'o ţară unde n'a trăit mutualitatea liberă, care să fi născut în păturile de jos simţul de asociaţie şi înţelegere pentru rostul ei.

In afară de aceasta, după cum am văzut, în Rusia a existat jumătate de veac îndatorirea patronilor să îngrijască pe a lor socoteală lucrătorii bolnavi, aşa încît, dacă li s'ar fi luat această îndatorire şi s'ar fi dat caselor de boală, chiar dacă li s'ar fi impus patronilor o contribuţie mai urcată la cheltuelile acestora, în faţa muncitorimii măsura aceasta ar fi părut ca o despoiare a unui drept.

De aceia, şi potrivit nouei legi, îngrijirea medicală a muncitorilor, în caz de boală, cade în sarcina patronului. Această îngrijire va consta în: a) Primul ajutor medical în caz de boală şi accident, b) tratamentul ambulatoriu, c) asistenţa în caz de naştere, d) îngrijirea în spital cu întreţinerea complectă a bolnavului, înţelegîndu-se prin aceasta şi procurarea de medicamente, pansamente şi celelalte accesorii medicale.

Aceste ajutoare medicale patronul este dator a le da pe socoteala lui proprie tuturor salariaţilor săi până la însănătoşire, însă cel mult timp de 16 săptămîni.

Nu se hotărăşte însă în lege în ce măsură şi în ce raport faţă de numărul lucrătorilor este îndatorat patronul a acorda primul ajutor şi tratament ambulatoriu. Aceasta nici n'ar fi fost dealtminteri cu putinţă. Numărul vizitelor medicale în fabrici şi numărul orelor de consultaţii în ambulatoriu atîrnă de numărul lucrătorilor, de situaţia geografică a întreprinderii şi de mijloacele de comunicaţie etc., aşa încît faţă cu varietatea acestor împrejurări n'ar fi în folosul îngrijirii lucrătorilor să se stabilească în acelaşi chip pentru toate cazurile. Toate aceste norme rămîn, aşa dar, să se statornicească de Consiliul pentru asigurări muncitoreşti.

Mai mult încă, patronul este liber să îngrijească lucrătorii în spitalul întreprinderii, sau într'un alt spital cu care se învoeşte, lucrătorul fiind însă liber, în caz cînd nu capătă o astfel de îngrijire, să se caute în orice spital pe socoteala patronului său.

Această elasticitate a sistemului de îngrijire a bolnavilor caută a se putea adapta diferitelor împrejurări aflătoare în Rusia. In practică întreprinderile mari, care au spitale proprii bine organizate, vor continua a administra mai departe îngrijirea medicală a lucrătorilor. In acelaşi timp legea lasă drum liber pentru organizarea îngrijirii bolnavilor, prin mijlocirea caselor de boală, în caz cînd acestea, potrivit împrejurărilor, socotesc nimerit a-şi lua asupra această sarcină, cu o anume subvenţie din partea patronului.

Păstrarea vechiului sistem de îngrijirea lucrătorilor pare îndreptăţită, cu toate că datele statistice arată că îngrijirea lucrătorilor bolnavi din întreprinderile industriale nu a fost până acum satisfăcătoare, pentrucă, — dacă s'ar fi dat dela început în sama caselor de boală, — ele n'ar fi fost, cel puţin la început, în

stare să organizeze ajutorul medical mai temeinic. Trebuia să se ţină samă că prin întemeierea caselor de boală, muncitorii sînt chemaţi pentru întâia oară la administrarea propriilor lor treburi. Faţă de nivelul lor cultural va fi destul de greu pentru lucrătorii ruşi, care vor trebui să administreze casele de boală, să organizeze operaţiunea ajutoarelor băneşti, înregistrarea bolnavilor şi supravegherea lor pentru a se preîntîmpina încercările de simulaţiune şi celelalte. Dacă casele de boală ar fi avut asupra lor şi organizarea serviciului medical, activitatea lor ar fi fost însă şi mai complicată şi mersul lor îngreuiat, de oarece alegerea potrivită a medicilor, construirea de localuri de spitale, sanatorii, infirmerii, înţălegerea cu diferitele instituţiuni şi autorităţi sanitare, sînt atîtea chestiuni a căror deslegare ar fi întrecut puterile lucrătorilor din administraţia caselor de boală. Aceste împrejurări lămuresc pentruce s'a mărginit rolul caselor de boală la organizarea ajutoarelor băneşti.

Legea statorniceşte că exploatările în care sînt întrebuinţaţi mai mult de 200 lucrători trebue să alcătuească cîte o casă de boală specială, exploatările mai mici rămînînd a se întruni în acest scop în case de boală comune.

Casele de boală vor fi administrate de adunarea generală a membrilor şi de către un consiliu.

Adunarea generală se alcătueşte din delegaţii asiguraţilor, membrii ai casei de boală şi din reprezentanţii patronului. Delegaţii asiguraţilor sînt aleşi de aceştia dintre membrii casei, însă numărul lor nu poate fi mai mare de 100. Fiecare delegat are un vot. Reprezentanţii patronului sînt desemnaţi de el chiar dintre persoane, care nu sînt membri ai casei de boală şi dispun în adunarea generală de două treimi din voturile delegaţilor prezenţi. Adunarea generală este prezidată de patron sau de un împuternicit al acestuia şi, numai cînd patronul renunţă, de un ales al ei.

Ceia ce este caracteristic împrejurărilor din Rusia este că administraţia casei de boală trebue să înştiinţeze înscris şeful poliţiei locale despre ţinerea adunării şi să-i comunice lista chestiunilor ce vor fi la ordinea zilei, pentruca şeful poliţiei să trimită un funcţionar care să asiste şi să poată dizolva adunarea...

Consiliul casei de boală este alcătuit dintr'un număr fără soţ de membri, statornicit în statutele ei. Membrii săi sînt de două feluri: unii aleşi de adunarea generală dintre membrii ei şi alţii numiţi de către patron dintre membrii casei de boală sau alte persoane străine. Numărul membrilor numiţi trebue să fie cu unul mai puţin decît a celor aleşi.

Casele de boală vor plăti membrilor lor următoarele ajutoare băneşti:

1) Ajutoare băneşti în caz de boală, care pune pe asigurat în neputinţă de a munci.

2) Ajutoare băneşti femeilor însărcinate şi lehuze.

3) Ajutoare băneşti pentru înmormîntare.

Mărimea ajutorului bănesc este 1) jumătate până la două treimi din salariul, pe care l-a avut bolnavul dacă are familie de întreținut și anume: soție, copii mai mici de 15 ani, dacă sînt orfani de tată sau de mamă, și alte rude în linie directă ascendentă

2) O pătrime până la jumătate din salariul pe care l-a avut bolnavul, dacă n'are familie și dacă nu există o altă dispoziție luată de adunarea generală.

Ajutorul bănesc se plătește:

a) In caz de boală cu începere din a patra zi până la însănătoșire, însă nu mai mult de 26 săptămîni, și în caz de revenire a aceiași boale nu mai mult de 30 săptămîni pe an,

b) In caz de rinire prin accident:

a) Acelora care nu cad subt prevederile legii de asigurare contra accidentelor, întocmai cași în cazul unei boale;

b) Acelora care cad subt prevederile legii de asigurare contra accidentelor, din ziua accidentului în urma căruia pierd capacitatea de muncă, însă cel mult timp de 13 săptămîni.

Ajutoarele bănești acordate femeilor lehuze vor putea fi de jumătate până la întreg salariul lucrătoarei, și se plătesc două săptămîni înnaintea nașterii și patru săptămîni după naștere. Aceste ajutoare se acordă numai pe timpul în care femeia lucrătoare nu lucrează de fapt, și casa de boală are drept de a refuza plata, dacă lehuza începe a lucra înnainte de trecerea celor patru săptămîni după naștere.

Mărimea ajutorului bănesc pentru înmormîntare este de 20 până la 30 ori salariul zilnic al asiguratului decedat.

Mărimea acestor ajutoare se fixează în aceste margini prevăzute de lege, în fiecare an, de către adunarea generală a fiecărei case de boală pentru anul următor.

Adunarea generală poate să mai hotărască următoarele: 1) că un asigurat n'are nici un drept la ajutor bănesc pe timpul căutării sale într'un spital sau că are drept la un ajutor bănesc redus; 2) că ajutorul bănesc să se plătească înnainte de a treia zi dela îmbolnăvire; 3) că zilele de sărbătoare trebue socotite la plata ajutoarelor bănești; 4) că persoanele care se retrag dintr'o casă de boală au timp de trei luni după aceasta drept la ajutoare bănești, însă numai în suma minimală prevăzută de lege, dacă nu devin membrii altei case de boală; 5) că dreptul la ajutoare bănești de toate felurile sau de anume feluri începe numai după un anumit timp dela înscriere, care nu poate fi însă mai lung de două săptămâni.

Tot asemenea și mărimea cotizațiilor pe care trebue să le plătească membrii caselor de boală se hotărăște de adunarea generală, însă în marginile între 1 și 2% din salariu și numai la casele de boală cu mai puțin de 400 membri până la 3%.

Dacă cotizațiile lucrătorilor asigurați la o casă de boală sînt statornicite la limita maximă, prevăzută de Lege și mijloacele casei nu ajung pentru a acorda ajutoare, de mărimea minimă

prevăzută de Lege, adunarea generală poate să le urce, însă contribuția patronilor la casele de boală cu mai puțin de 400 membri nu poate să fie mai mare de 1, 1 | 3% din salariul lucrătorilor; și, la casele de boală cu mai mult de 400 membri, nu poate să fie mai mare de 2% din salariul lucrătorului. Patronii contribue la casele de boală cu două treimi din cotizațiile ce plătesc lucrătorii,—ceia ce face două cincimi din fondul total, restul de trei cincimi privindu-i pe lucrători.

Ținînd samă de faptul că cheltuelile necesitate de îngrijirea medicală privesc exclusiv pe patroni, împărțirea sarcinilor asigurării contra boalei, între patroni și lucrători, apare într'o lumină foarte favorabilă, mult mai favorabilă chiar decît în Germania.

Decît felul administrării acestor fonduri, precăderea dată patronilor și îngrădirile polițienești ale manifestării muncitorimii în acest început de administrare a intereselor ei,—toate aceste, oricîte argumente s'ar aduce în sprijinul lor, precumpănesc mîna de aur luată de stat din buzunarul patronilor în folosul muncitorimii ruse...

*

O lege specială introduce asigurarea contra accidentelor de muncă. Innainte de a arăta care este structura ei, este necesar a se schița regimul de mai înnainte al despăgubirii accidentelor de muncă. In Rusia chestiunea despăgubirii lucrătorilor, victime ale accidentelor de muncă, era regulată încă din anul 1903 printr'o lege specială, în care se statornicea răspunderea patronului pentru accidentele întîmplate în exploatarea lui, cu oare-care mărginiri. Astfel patronul era liber de orice răspundere dacă accidentul era pricinuit dintr'o neprevedere crasă a lucrătorului, pe cînd în noua lege de asigurare contra accidentelor numai în caz de „rea voință" a victimei nu se plătește nici o despăgubire. Legea din 1903 nu putea fi îndestulătoare pentrucă răspunderea personală a întreprinzătorului, pe care o statornicea, nu oferea lucrătorilor o chezășie deplină pentru plata despăgubirii, și pe de altă parte pentrucă putea fi îngreuitoare pentru patroni, întrucît îi putea pune într'un moment dat la plata unei despăgubiri în sumă de mii de lei, care trebuind a se înscrie în chip cu totul neprevăzut în pasivul afacerii putea să i o pună în pericol.

Aceste două lipsuri cată a se înlătura în noua legiuire prin creiarea de mutualități patronale din care sînt datori a face parte toți patronii. O astfel de organizație pe deoparte prezintă o garanție permanentă față de lucrători și, pe de altă parte, substituindu-se patronului individual printr'o împărțire a pagubelor asupra unei colectivități, micșorează partea fiecăruia, transformînd-o într'un post de mai înnainte prevăzut în pasivul afacerii și dă astfel acesteia siguranța prosperității.

Sînt supuse asigurării contra accidentelor toate fabricile, u-

zinele, întreprinderile miniere, metalurgice, căi ferate, navigație și tramvaie, care întrebuințează în permanență cel puțin 20 lucrători și se servesc de forță motrice, precum și acelea care nu se servesc de forță motrice, dar întrebuințează în permanență 30 de lucrători. Pe deoparte, vedem că îndatorirea de a asigura lucrătorii contra accidentelor se mărginește numai la exploatările cu forță motrice, care au în permanență cel puțin 20 de lucrători; pe de altă parte se întinde asupra exploatărilor fără forță motrice însă cu cel puțin 30 de lucrători.

Asigurarea contra accidentelor este exclusiv pe sama patronilor, care se vor organiza în acest scop în asociațiuni patronale teritoriale, către care patronii vor plăti la sfîrșitul fiecărui an cîte o primă, socotită astfel ca suma totală să acopere întreaga valoare a capitalurilor constitutive ale rentelor și pensiilor datorite lucrătorilor victime ale accidentelor, și în schimbul căreia toți lucrătorii lor vor fi asigurați contra accidentelor de muncă, așa încît ei vor fi liberi de orice altă răspundere.

S'a socotit potrivit împrejurărilor rusești să se alcătuiască asociațiuni ale patronilor aflători în același district, fără a se ține seamă de felul exploatării lor. Astfel se vor constitui 11—12 asociațiuni patronale în întreaga Rusie. Totuși s'a lăsat posibilitatea de a se abate dela acest principiu, atunci cînd împrejurările arată că este mai potrivit a se asocia toate exploatările de același fel. Pentru exploatările care au aceleași condițiuni de existență este desigur potrivit a se alcătui o asociațiune specială, ori deciteori sînt într'un număr suficient în același ținut.

Exploatările statului sînt scutite dela obligația de a se asigura contra accidentelor, de oarece statul prezintă garanții suficiente că despăgubirile se vor plăti, nu însă și acele ale comunelor și ale zemstvourilor.

Iată ajutoarele care se acordă lucrătorilor victime ale accidentelor de muncă:

Bine înțăles că în primul rînd se acordă victimelor îngrijirea medicală gratuită, asociațiunea patronală fiind ținută a-i plăti toate cheltuelile făcute în caz cînd a fost lipsit de ajutorul medical, îndată ce lucrătorul dovedește că a plătit pentru îngrijirea lui.

Cași la asigurarea contra boalei, s'a stabilit suma de 1.500 ruble ca cîștig anual maxim pe temeiul căruia se pot socoti despăgubirile în caz de accidente,—așa încît, dacă suferă un accident un lucrător al cărui cîștig este mai mare de 1500 ruble, la scoaterea despăgubirii sale nu se ține samă de plusul de peste 1.500 ruble.

Despăgubirea pe care o primește lucrătorul în urma unui accident de muncă poate să fie un ajutor bănesc temporal, o rentă sau o pensie pentru urmașii lui.

Dacă lucrătorul accidentat este membru al unei case de boală, primește din prima zi un ajutor dela casa de boală, egal cu ajutorul bănesc de boală, timp de 13 săptămîni. După a 13-a săptămînă, dacă vindecarea nu s'a sfîrșit, lucrătorul primește dela asociația patronală două treimi din cîștigul lui.

Dacă lucrătorul accidentat nu este membru al unei case de boală, primește dela asociația patronală în timpul primelor 13 săptămîni $^2/_3$ din salariul ce-l primea înainte, dacă are familie, și ½ dacă n'are. Din a 14-a săptămînă primește $^2/_3$, fără a se ținea seamă de starea civilă.

Mărimea rentei atîrnă de gradul de incapacitate de muncă. Dacă lucrătorul este cu desăvîrșire invalid, primește o rentă de $^2/_3$ din cîștigul său anual. Dacă accidentul a avut drept urmare demența, orbirea, pierderea ambelor membre superioare sau inferioare, lucrătorul primește ca rentă întreg salariul ce l-a avut. Dacă lucrătorul nu este cu desăvîrșire invalid, capacitatea lui de muncă fiind numai mărginită, primește ca rentă $^2/_3$ din cîștigul pierdut.

Dacă lucrătorul invalid a murit, însă nu în urma accidentului, familia lui nu primește nimic. Numai cînd moartea este urmarea accidentului, familia lucrătorului decedat are drept la despăgubire. Dacă lucrătorul a murit după 2 ani dela accident, și în acest timp el se vindecase de urmările accidentului, familia n'are nici un drept la despăgubire. Dacă însă vindecarea nu se sfîrșise, chiar dacă ar fi trecut 2 ani, familia are drept la despăgubire îndată ce se dovedește că moartea lucrătorului se datorește accidentului.

Mărimea despăgubirilor, care pot fi cerute de familia lucrătorului, se stabilește după următoarele norme: în afară de cheltueli de înmormîntare văduva primește toată viața, însă până la remăritiș, o pensie de $^1/_3$ din ce a primit decedatul. În caz de remăritiș, văduva primește o despăgubire egală cu de trei ori pensia anuală. Copiii, mai mici de 15 ani, primesc cîte $^1/_6$ din ce a primit părintele decedat; dacă sînt orfani ¼.

Dacă lucrătorul are mamă sau tată, bunic sau bunică pe care i-a întreținut, fiecare din ei primește o pensie de $^1/_6$ din cîștigul decedatului. De asemenea dacă are frați sau surori, fără părinți, fiecare primește până la împlinirea vîrstei de 15 ani, $^1/_6$ din cîștigul decedatului. Toți urmașii la un loc nu pot primi mai mult de $^2/_3$ din cîștigul decedatului.

Renta poate fi răscumpărată printr'o despăgubire în capital numai la pensiuni de cel mult de 36 ruble și care nu fac mai mult de 15% din cîștigul anual al lucrătorului, și numai dacă ambele părți sînt de acord.

*

Administrația asigurărilor muncitorești este încredințată în Rusia Ministerului de Comerț, pe lîngă care s'a creiat un Consiliu pentru asigurările muncitorești alcătuit din directorii și subdirectorii minelor, industriei și comerțului, doi membri din Consiliul comerțului și industriei și doi delegați ai Ministerului de Interne, cîte unul ai Ministerului de Finanțe, Justiției, Lucrări publice, un membru din Direcția principală a organizării agrare, un delegat al serviciului sanitar, unul ales de adunarea Zemstwoului guvernămîntului St. Petersburg, unul din duma municipală din St. Petersburg, cinci delegați ai patronilor și cinci ai muncitorilor.

Consiliul pentru asigurările muncitorești este cea mai înaltă instanță de a cărei competință sînt alcătuirea de regulamente, instrucțiuni, statute normale precum și toate chestiunile de interpretare a legii. Supravegherea directă a aplicării asigurării este în mînile Comisiunilor pentru asigurări muncitorești, care se alcătuesc în reședințele guvernămintelor și în cîteva orașe mari ca: St. Petersburg, Odesa, Moscova, Varșovia, și sînt compuse din guvernor, vice-guvernor, directorul finanțelor, procurorul tribunalului, inspectorul industrial șef, inspectorul medic, un delegat al Ministerului de Interne, un inspector industrial delegat de Ministerul de Industrie și Comerț, doi delegați ai Zemstwoului, un delegat al dumei muncipale și doi delegați ai patronilor și doi ai muncitorilor. Supravegherea acestor comisiuni asupra caselor de boală se întinde foarte departe și poate să le influențeze adînc mersul, avînd dreptul de a înlocui membrii consiliului de administrație, care ar călca legea.

Cum în fruntea acestor comisiuni este însuși guvernatorul, care el însuși are dreptul ca, în virtutea măsurilor luate „în interesul liniștei și siguranței publice", să înlocuiască membrii consiliului de administrație a caselor de boală, este de temut că interesele politice ale guvernului vor putea fi adesea mobilul unui amestec, care va stînjeni desvoltarea deprinderilor de administrație a propriilor treburi în sînul muncitorimii. Această teamă se deprinde de altminteri din experiența trecută. Ordonanța din 1906, prin care se recomandă guvernatorilor să lase liberă desvoltarea asociațiunilor muncitorești, nu s'a înfăptuit încă, de oarece autoritățile polițienești nu pot uita idealul, întru care au fost crescute și nu-și pot însuși concepția socială a timpului..

Decît aceasta nu va înceta de a veni pentrucă interesele economiei naționale a Rusiei vor învinge toate pedicile și rînd pe rînd se vor ridica barierele și vor lăsa drum liber desvoltării vieții economice. Aceasta se întrevede din faptul că în 1907 reprezentanții marilor industriași, adunați în congres la Moscova, au cerut statornicirea prin lege a dreptului muncitorilor de a se asocia, nu din considerațiuni sentimentale, ci „în interesul desvoltării prospere a industriei" și doi ani mai tîrziu Ministerul Industriei și Comerțului a recunoscut aceasta ca o necesitate economică.

Acest incident... social în istoria contimporană a Rusiei lasă să se întrezărească noui orizonturi. În această lumină, sistemul asigurărilor muncitorești cu toate lipsurile sale este unul din cele mai însemnate momente ale politicii sociale. Chemarea muncitorilor la administrarea propriilor lor treburi, deși nu numai a lor, fără amestecul altora, și deși încă învăluită în cutele mantiei polițienești—cași dreptul lor de asociațiune, hărăzit cu șase ani mai înainte—va însemna o trezire a conștiinții celei de a patra clasă a statului și o pregătire a ei pentru viața cetățenească. Și tocmai acesta va fi rezultatul dela care atîrnă întreaga reformă socială în Rusia.

Virgil N. Madgearu.

ISPITA

Îți stau atît de-aproape! În haina ta o floare
O prind la pieptul tînăr, gătit de sărbătoare,
Și pieptul alb și fraged ca floarea unui crin
Îl simt cum se ridică și iarăș cade lin,—
Îl simt atît de-aproape, și calda-i respirare
Aprinde 'n mine gîndul: oare-aș găsi iertare
De mi s'ar face brațul acuma vinovat?...
Și cum ascult ispita, cu sufletul legat
De sînul alb și fraged, de-a ta făptură 'ntreagă,
De-odată simt cum trece prin taina ce ne leagă,
Simt printre noi cum trece un înger nevăzut.

Și brațul mi-l desprinde dușmanul ce-a trecut.

C.-Lung, Bucovina — Gh. Rotică

Teatrul d-lui G. Diamandy

Opera dramatică a d-lui G. Diamandy îngreuiază menirea îndrumătoare a criticii, prin varietatea temelor pe care le tratează. In broderia dibace şi adeseori plină de fineţe a pieselor d-sale, critica abia găseşte firul conducător al Arianei, spre a-l pierde şi regăsi la anumite intervale.

Cunoscător profund al chestiunilor sociale, polemist aprig, fire de artist, d. Diamandy a atâcat cu aceiaşi uşurinţă subiectele prinse din viaţa socială, din atelierile artiştilor, sau din magia trecutului istoric. Dar dacă temperamentul d-sale vioiu şi impulsiv a constituit un element necesar în compoziţiunea lucrărilor dramatice, comunicînd frazelor nervozitatea şi momentelor culminante tăria cuvenită, lipsa de ponderaţie autocritică face ca, pe alocuri, aceste calităţi să degenereze în defecte.

Am spus mai sus că opera d-lui Diamandy nu e în întreaga ei manifestare una şi aceiaşi. Dacă, prin urmare, insuccesul unora din producţiunile d-sale dramatice e întru cîtva explicabil, primirea rezervată pe care publicul spectator a făcut-o celorlalte, constitue încă o enigmă pentru mulţi. De aceia, în decursul lucrării noastre vom căuta ca, odată stabilind locul şi valoarea fiecărei piese, să cercetăm şi cauzele acestei nepăsări surprinzătoare.

* *

D. Diamandy şi-a început activitatea dramatică de puţină vreme. In 1909 întîlnim întâia d-sale piesă „*Bestia*", care pune în scenă chestiuni de un ordin cu totul particular.

Din primul moment al cercetării acestei piese, ne lovim de-o dificultate. Eroina, Nineta Corman, şi-a provocat de mult, prin operaţie, o sterilitate voluntară. Dar autorul, abia la sfîrşitul actului al treilea, după ce a cufundat pe spectator într'o profundă nedumerire, îl pune în faţa acestei revelaţiuni neaşteptate.

Dacă din punctul de vedere al conducerii acţiunii, provocarea unei asemenea perplexităţi va fi însemnînd o dibăcie, sîntem siguri că imprudenţa criticului, care ar adopta o astfel de metodă, nu s'ar bucura de aceiaşi favorabilă interpretare.

Această rezervă nu s'a dovedit poate niciodată mai folositoare cititorului ca în cazul ce ne preocupă, deoarece cunoaşterea faptului operaţiunii e menită să-i lămurească dintru început o mulţime de ciudăţenii ale caracterului eroinei, care pentru spectatori rămîn timp de trei mari acte într'o insondabilă obscuritate.

Cu ajutorul acestui aparat optic, adaptat din vreme, cititorul poate întrezări mai clar anomalia neîndoioasă a firii Ninetei cînd, fără vre-un motiv serios, ea este cîştigată tot mai mult de ură împotriva soţului ei, Grigore, pe care,—dupăce îl ruinează—îl copleşeşte subt dezastrul demenţii ei. Cînd, tot fără motive, nesăturată de suferinţele acestei prime victime, se năpusteşte cu furie împotriva tuturor bărbaţilor; cînd duce pe Prundeanu, un don Juan cu alure melancolice, la sinucidere, dupăce îl face unealta ei; şi însfîrşit, cînd se aruncă nepăsătoare în braţele prostituţiei.

Tratînd subiectul în felul amintit şi provocîndu-ne, dealungul actelor, cînd mirare, cînd nedumerire, e natural ca autorul însuşi, pus în faţa acestei creaţiuni curioase, să se întrebe la sfîrşit prin gura unuia din personajele piesii, dacă nu cumva Nineta este: „Sfinx sau bestie?"

Vom căuta să răspundem şi noi la această întrebare.

Presupunînd că, în descrierea caracterului Ninetei, autorul s'ar fi mărginit doar la amănuntele citate până acum, anomalia firii ei s'ar fi evidenţiat îndeajuns. Dar între detaliile acestea, d-sa strecoară şi cîteva observaţiuni de ordin patologic. Astfel, în actul al treilea, după plecarea lui Prundeanu, care voise s'o îmbrăţişeze, ea: „se întinde, se înfioară. Cu dinţii rupe batista... Tremură; îşi frînge mînile şi izbucneşte într'un plîns spasmodic", tot lucruri care, după anumite indicaţiuni medicale,*) constitue simptomele unui acces de isterie.

Aventurîndu-se în domeniul unor asemenea afirmări, d. Diamandy comite o greşală gravă. Dr. Garnier, într'una din lucrările sale,**) constată „din mii de exemple" că, printre efectele operaţiunii la femei, e şi dispariţia „acceselor isteriforme". Cum se împacă atunci faptul operaţiunii Ninetei cu existenţa unor asemenea accese şi ce opune d. Diamandy constatării d-rului Garnier?... Nu mai stăruim.

Dar referindu-ne din nou la caracterul Ninetei, aşa cum e înfăţişat în piesă, ajungem totuşi la o concluzie destul de clară: Cînd o femee împinge capriciul ei până la crimă şi cînd îndemnurile firii se manifestă la ea aşa de bolnăvicios, studiul ei

*) Dr. Adolphe Strumpel. *Traité de Pathologie*, p. 627.
**) Dr. P. Garnier. *Impuissance*, p. 498.

ese din cadrul preocupării scenice, spre a intra în domeniul cercetării psiho-patologice.

Ca medic, Virchow a putut să spună: „Femeia e femee numai prin glandele-i generatoare. Toate particularităţile corpului şi ale spiritului ei, activitatea ei nervoasă, delicateţa... blîndeţa, abnegaţia, fidelitatea... toate depind de ovar. Să se extirpe ovarul şi *virago* va apare în hidoasa ei imperfecţiune" („Femeia şi celula").

Ne întrebăm însă miraţi, ce rost avea această demonstraţie pe scenă?... S'a temut poate d. Diamandy ca nu cumva existenţa unor asemenea exemple să producă o categorie întreagă de femei nenorocite? Dacă este aşa, d-sa s'a îngrijat fără motiv.

Tipul Ninetei e izolat în societate. Gesturile ei demente par stranii şi neînţelese tuturor, tocmai pentrucă natura ei bolnăvicioasă e strict determinată de o constituţiune organică particulară. Dar prin însăşi existenţa acestei particularităţi, influenţa ei corupătoare nu poate avea asupra unor caractere sănătoase decît un nul sau neinsemnat efect.

Educaţia greşită crează în spirite normale cel mult curiozitatea pretenţiunilor vreunui personaj Shawian, care ar cere în „clubul Ibsen" (din *Bărbatul iubit de femei*) ca bărbaţii să nu mai aibă într'înşii nimic masculin şi femeile nimic feminin. Legea firii birueşte însă acolo, pecînd Nineta are toate simţurile pervertite; opera naturii, unită cu demenţa ei, au stăvilit orice putinţă de îndreptare.

In zadar căuta-vom, în gesturile ei curioase, capriciul sau enigma unei vieţi de Carmen sau Concha Perez. Nu vom găsi nimic din toate acestea, pentrucă Nineta nu e *nici sfinx, nici bestie*, ci doar un bun subiect pentru alienişti.

Şi dacă asemenea manifestări bolnăvicioase, se întîlnesc la tipuri rare şi izolate, prezentarea lor scenică e o încercare fără mulţi sorţi de izbîndă.

Fiecare simte ceia ce îi este mai aproape şi, cu cît subiectul unei opere interesează o categorie mai vastă de spectatori, cu atît succesul ei va fi mai mare. Astfel se explică de ce majoritatea lucrărilor dramatice au ca temă veşnică iubirea.

De firea Ninetei însă, cine se va interesa? Un iubitor de teme rare şi curioase, cum pare a fi însuşi autorul, sau un medic alienist, care preferă să experimenteze asupra unui pacient real.

D. Diamandy a tratat cu multă conştinciozitate desfăşurarea scenică. Totuşi nu e de mirare că publicul s'a desinteresat de o piesă, care nu prezenta nimic atrăgător.

Prin urmare: insuccesul „*Bestiei*" nu se datoreşte vreunui defect al structurii ei dramatice, ci faptului că autorul a ales un subiect, care nu convine exhibiţiunii scenice. Această constatare e de o deosebită însemnătate, căci concepţiunile pot să varieze adesea, dar ceia ce rămîne e temperamentul autorului, care, găsindu-şi în urmă teme convenabile, va da măsura calităţii sale.

*

„*Tot înainte*", a doua piesă a d-lui Diamandy, desvoltă o temă mult mai generală: conflictul dintre capital şi muncă.

Evident că tema aceasta, găsind o vastă aplicare, va cere din partea autorului o obiectivitate cît mai strictă şi influenţa concluziunilor ce se desprind dintr'însa va fi cu atît mai resimţită, cu cît şi cadrul consideraţiunilor va fi găsit mai larg.

Inainte însă de a intra în cercetarea mai amănunţită a lucrării, vom spune cîteva cuvinte în legătură cu crearea ei. Subiectul e luat din sinul societăţii financiarilor francezi, nu pentrucă autorul a găsit acolo un mediu mai propice desvoltării scenice a concepţiunii sale, ci din motive de natură mai particulară.

D. Diamandy iubeşte Franţa, şi momentele destul de grele prin care a trecut şi trece această ţară apasă cu tărie asupra simpatiei d-sale. După cum declară în prefaţa piesei, d-sa nu poate să conceapă lumea fără o Franţă, care să radieze în fruntea ei.

Dar clipa cea mai critică dela 70 încoace a trecut-o Franţa în conflictul marocan, cînd, nebizuindu-se deajuns pe forţa ei armată şi temîndu-se de o revoltă interioară, n'a cutezat să răspundă printr'un gest precis la provocăriile germane.

In toiul desfăşurării conflictului, d. Diamandy s'a aflat pe teritoriul Franţei, în mijlocul amicilor de altădată. Cuprins la început de aceiaşi teamă care înfrigurase tot spiritul francez, d-sa s'a străduit în urmă să studieze cauzele slăbiciunii interioare a Franţei şi a găsit o explicare în faptul revoltelor muncitorimii contra burgheziei capitaliste, revolte care sapă fără încetare terenul de apărare al statului francez.

Aşa dar, în loc ca d-lui Diamandy să-i vie întăiu în faţă problema luptei dintre capital şi muncă, pe care studiind-o până în ultimele consecinţe, s'o pue în legătură cu situaţiunea, pe atunci turbure, a statului francez,—d-sa recurge la acest conflict ca explicare posterioară a circumstanţelor în care Franţa se găsea pe atunci. Lucrul acesta, deşi în aparenţă nu-şi păstrează toată importanţa, e de o însemnătate deosebită dacă intrăm în cercetarea fondului lucrării. Căci alta va fi competenţa cu care un autor de seamă va trata chestiunile ce l-au interesat prin propria lor valoare şi alta, cînd studiul fi-va întreprins în afara acestor preocupări primordiale.

Din fericire tema aceasta, odată intrată pe mîna d-lui Diamandy, nu trebue să ne mai inspire nici o teamă. D-sa a observat o viaţă întreagă mişcarea neîncetată a păturilor muncitoare şi cînd a fost nevoe să dea o explicare ciocnirilor dintre acestea şi stratul mai subţire, dar mai rezistent, al burgheziei, n'a fost surprins de fel, căci lucrurile s'au înfăţişat cu claritate vederilor d-sale prevenite. Astfel a izbutit să ne dea o lucrare

de valoare, care să reziste vremii și să-și găsească aplicarea în afara momentului ce a determinat crearea ei.

In tratarea temei, autorul alege pe patronul unei case de arme și muniții, Albert Héquet, care întreține cu fervoare cultul banului și al forții.

Consiliul de administrație al casei, din pricina scăderii suferite în mersul financiar al întreprinderii, impune lui Héquet, conducătorul titular al ei, să concedieze două mii de lucrători, din cei cinci mii de care dispunea uzina.

Héquet, ridicat și el de jos, se opune la început destul de slab acestui act, care trebuia să arunce mizeria în colibele muncitorilor lăsați fără de lucru. Dar tocmai cînd se află în căutarea soluțiunii, vre-o două mii din lucrătorii uzinei, care cer sporirea salariului, încep să amenințe cu greva. Patronul privește cu plăcere această ușurare a situațiunii sale și nu face nimic spre a potoli mișcarea.

Greva izbucnește. Cu toate forțele armate puse la dispoziția casei, se produc turburări și uzina este incendiată. Pe cînd Héquet privește prin fereastră la dezastrul casei, o piatră de praștie sfărîmă geamul și îi rănește ochii, orbindu-l.

Acesta e subiectul primelor trei acte, care conțin în ele o încheere. Dar Héquet mai e adus un act pe scenă, spre a-și plimba infirmitatea ca un Oedip modern și pentruca autorul să poată da soluția frămîntării, arătînd sfîrșitul luptei în asocierea muncitorilor la beneficiul întreprinderii.

Lucrătorii își fac pe scenă numai o scurtă apariție în actul al doilea, cînd cer patronului sporirea de salariu, și în actul al patrulea. Drama grevei și a atentatului se petrec în afara culiselor, dar în așa fel ca murmurele să vie amenințătoare la urechea spectatorului și să-i inspire teroarea și înfrigurarea momentului

Ceia ce a preocupat aici mai mult pe d. Diamandy a fost probabil reacția ce se petrece în spiritele reprezentanților finanței, la aspectul izbucnirii forțelor muncitorești. Așa se explică de ce acțiunea acestor forțe, deși planează senzibil ca o amenințare perpetuă, nu e vizibilă pentru spectatori.

„*Tot înainte*“ conține în primele trei acte o viață și o mișcare puțin comune. Gradația dialogului trădează la fiece moment pe dramaturgul de rasă, și nervozitatea replicei pe polemistul impulsiv. O lume întreagă de interese și păreri se ciocnesc cu repeziciune, succedîndu-se ca pe o pînză cinematografică.

Dar este în „*Tot înainte*“ un punct de o deosebită însemnătate: desfășurarea grevei. De unde până acum, în tot teatrul contemporan, greva este prezentată ca izbucnirea nemulțumirii lucrătorilor contra vreunui patron neomenos, greva din „*Tot înainte*“ se înfățișează ca un fenomen social, fatal determinat de împrejurările economice actuale. Cînd lucrătorii amenință cu greva, unii din ei spun lui Héquet: „Nu facem greva *contra d-tale*.... Trebuia să înceapă și aici... Așa a venit timpul“. Ciocnirea aceasta e considerată, cum spune Héquet, ca „o luptă între două puteri“, în care oamenii, tinzind continuu spre îmbunătățirea stării lor, au prea puțină vină.

De aceia, aici revolta nu mai degenerează în complicațiuni sentimentale. La baza grevelor și a tulburărilor muncitorești, nu mai aflăm iubirea desnădăjduită a lucrătorului pentru fiica stăpînului neîndurat, sau a fiului patronului pentru vre o muncitoare sfîntă. Acțiunea nu mai deviază în scene mișcătoare, cînd însfîrșit patronul, spre mulțumirea tuturor și plin de înduioșare, pune capăt luptei de principii și revendicărilor muncitorimii, căsătorind pe fiica sa cu lucrătorul fericit, sau renunțînd la rezistența împotriva fiului său, cînd îl vede rănit de cealaltă parte a baricadei. Deoarece în piesele moderne toate acestea se întîmplă cu variante, faptul dispariției lor în piesa d-lui Diamandy merită să fie reținut.

Aceiași izbucnire a grevei mai conține și un interes scenic însemnat; momentele de extremă încordare sînt redate cu o putere neobișnuită, care face să pătrundă fiorul agitației în sufletele spectatorilor...

Concepînd într'un chip superior motivele scenice, d. Diamandy ne a scutit de scenele declamatorii ale lucrătorilor împotriva patronului neomenos. Din nefericire însă, în loc să se oprească la vreme, readuce în actul al patrulea pe Héquet orb, spre a-l îndemna la niște lamentări obositoare și penibile. Fiul său, Jean Héquet, e acum patronul unei noi întreprinderi industriale și trăește omenos cu lucrătorii, mulțumiți că duc o viață mai bună. Dacă bătrînul Héquet ar fi dispărut odată cu actul al treilea, figura sa ar fi rămas simbolică și ar fi însemnat dispariția categoriei patronilor lacomi și refractari progresului. Dar așa ?...

Actul al patrulea constitue în orice caz, față de celelalte, o scădere. Aproape toate personajele, cu excepțiunea lui Héquet, își pierd cu totul individualitatea, spre a se transforma în niște marionete grațioase, care să exprime gîndirea autorului atrasă de chestiunea, pe atunci turburătoare, a Marocului, de afacerea Dreyfus și de împuținarea populației franceze. In cele din urmă, d-sa găsește și prilejul să aducă un concert de laude Franței și să-i strige cu entuziasm: „Tot înainte!“

Afară de greșelile semnalate și de oarecare libertăți de limbaj neîngăduite, (toate pot fi încă îndreptate), piesa aceasta e una din cele mai reușite, pe care le-a creat în acest gen teatrul contemporan.

Dintru început, o întreagă serie de figuri accesorii, schițate cu o mînă de artist,*) se perîncează pe scenă și ideile, cînd paradoxale, cînd surprinzătoare, dau totului, prin frecvența lor, o savoare filozofică deosebită, ca acea a comediilor lui Wilde.

Dacă autorul ar cerceta din nou această piesă și ar modi-

*) Figura abatelui Julien ar avea nevoe totuși de oarecare remaniere.

fica-o pe alocuri, *„Tot înainte“* ar constitui una din mîndriile producțiunii dramatice romîne.

*

Dacă am analiza operele d-lui Diamandy în ordinea lor cronologică, ar trebui să ne ocupăm acum de *„Dolorosa“* și de *„Chemarea Codrului“*. Deoarece însă e nevoe să grupăm la un loc piesele d-sale cu caracter social, piese care prezintă multe trăsături comune și constituesc un tot izolat de restul producțiunii, vom începe cercetarea ultimei d-sale lucrări *„Rațiunea de Stat“*.

Lucrarea aceasta, pe care autorul o intitulează „comedie“ în trei acte, corespunde prea puțin, prin conținutul și forma ei, etichetei pe care d-sa i-a hărăzit-o. E vorba de avocatul Dinu Voinea, care, fără mai multe calități sau defecte decît comunul oamenilor politici, ajunge prin protecțiunea soției sale (amanta primului ministru) să capete un portofoliu în guvern. Cinstit și cu moravuri rigide, pe care le-a conservat mai înainte prin stăruința prietenului său Radu Potroc, imediat ce cucerește portofoliul, Voinea intră în toate combinațiunile murdare și veroase, care pot consolida situațiunea lui financiară și politică.

Aceasta este, în scurt, armătura piesii, care se deschide într'o atmosferă deprimantă de amoralitate politică și josnicie. Maria, soția lui Vulpeș, e în conferință intimă cu primul ministru. Vulpeș, care jonglează cu teoriile politice și batjocurește instituțiunile pe care e menit să le apere. Apar în urmă: Emil, fiul lui Voinea, cartofor și hoț; un procuror care convine la tăinuiri obscure; paiațe politice și polițiști lachei. Însfîrșit o întreagă serie de figuri respingătoare, care provoacă o deprimare continuă în tot decursul piesei.

D. Diamandy nu e tocmai un admirator al operei lui Caragiale, pe care l-a învinuit cîndva că n'a zărit decît ridicolul mișcărilor generațiunii pe care a studiat-o. Cînd vine însă vorba să se avînte în domeniul curentelor politice din țară, d-sa cade necesarmente în același cerc de considerațiuni.

Ce este Vulpeș, premierul d sale, căruia îi plac femeile amicilor politici, dacă nu un Tipătescu întinerit? Ce sînt agenții lachei ai siguranței, care fac jocul șefului ierarhic, dacă nu tot bietul Pristanda? Ce este Dinu, înșelat, neștiutor, dacă nu un Zaharia Trahanache și ce sînt șefii noilor și vechilor cadre, care se complac în secretele politice, dacă nu gălăgioșii lui Caragiale, care „înțeleg trădare dacă cer interesele partidului, dar s'o știm și noi“?...

Bine înțeles, personajele d-lui Diamandy nu mai sînt cele de acum vre o trei decenii. Evoluția vieții politice și intelectuale a țării a presărat un strat subțire de poleială amăgitoare asupra actelor și gîndurilor lor. Fondul însă a rămas mereu același și, cu toate că d. Diamandy a introdus în acest mediu înăbușitor figura cinstită a lui Radu Potroc, care nu transige cu cerin-

țile politicii obscure, n'a izbutit nici un moment să risipească atmosfera desnădăjduitoare, care plutește dealungul piesei, ca amenințările zeilor în tragediile antice.

Acestui Radu Potroc, d. Diamandy n'a izbutit să-i dea relieful cuvenit. D sa îl prezintă ca pe un vechiu erou de melodramă, cu hainele rupte și petecite, ducînd adesea dorul hranei copioase, moralist incoruptibil, predicînd veșnic binele general. Dece crede autorul că un om cinstit, în cazul nostru deputat și ziarist, trebue în mod necesar să se prezinte în haine destrămate?...

De altfel personajul acesta, chiar prezentat în culorile cele mai atrăgătoare, încă nu ar însemna prea mult. Decîteori un scriitor, și mai cu seamă dramaturgul, atacă fățiș o instituțiune sau o categorie de persoane, simte nevoia, spre a eluda în prealabil neplăcerile învinuirii de ofense personale, să introducă și un personaj reprezentativ al tipului moral pe care îl visase și cu ale cărui calități să împodobească la nevoe pe cei care s'ar simți prea mult jigniți de unele aprecieri ale sale.

Apoi, s'a remarcat că în reuniunile publice și sălile de spectacol, unde indivizii se adună laolaltă, sensibilitatea lor morală crește într'un grad surprinzător și simt nevoia aprobării sau dezaprobării zgomotoase. De oarece o atmosferă amorală încălzește peste măsură spiritele, e neapărat nevoe, spre a nu devia indignarea publicului, îndreptînd-o contra autorului, să fie introdus și un personaj simpatic, care apare astfel nu numai în piesa d-lui Diamandy sau în *„Magistrații“* lui Brieux, dar orideciteori se simte în scenă nevoia unei destinderi asemănătoare. Numai Bernard Shaw s'a ascuns invizibil subt paravanul operelor sale și a înotat în atmosferele viciate, ca în mediul cel mai pur. Dar a trebuit spiritul său rece, incisiv și doru-i nemăsurat de originalitate zgomotoasă, ca să nu cadă în veșnica tiradă a eternului moralizator.

Al treilea motiv, și poate cel mai puternic, e necesitatea în care se găsește autorul însuși de a comunica cel puțin unuia din personajele piesei felul său de a simți și a crede; căci nu poate exista o satisfacțiune mai mare pentru un făuritor de situații, decît constatarea că propriile sale observații găsesc o aprobare puternică în sînul publicului spectator.

Aceste trei motive credem că demonstrează îndeajuns necesitatea apariției scenice a personajului moralizator și, prin aceasta însăși, îi ridică în ochii lumii gînditoare valoarea de care se bucură în aprecierile mulțimii.

Dar d. Diamandy a numit această piesă „comedie“, după ce d sa însuși o intitulase la început „satiră politică“. Sînt însă motive, credem, care ne impun să respingem ambele clasări din aceste compartimente cam improprii. *„Rațiunea de Stat“* e tot atît de puțin comedie, pecît e satiră politică.

În întreaga această piesă, autorul nu a păstrat măsura obiectivității. Probabil din dorința de a acoperi de ridicul anumite personalități politice, d-sa pune în gura primului ministru

prostii inadmisibile. Prin pinza stràvezie a desfășurării scenice transpar aluzii malițioase, care sint departe de a imprima piesei pecetea perzistenței temporale.

Să ne'nțelegem: și Molière a atacat adesea personalități marcante în operile sale. „*Mizantropul*" și „*Tartuffe*" sint martori eterni. Dar, cu toată transparența aluziunilor, Molière a păstrat proporțiunile cuvenite și a generalizat tipurile utilizate, spre a găsi în ele ceia ce e veșnic omenesc.

Și Fielding, despre care s'a spus că e poate cel mai puternic geniu dramatic dela Shakespeare încoace, a atacat cu vehemență corupțiunea parlamentară. Poate că tocmai din cauza impulsivității sale, opera dramatică a lui Fielding e acum fără însemnătate, și dacă d. Diamandy nu mai intilnește azi un Walpoole care să-l cenzureze, nu poate găsi nici scena convenabilă pe care să-și reprezinte piesa.

Din motivele arătate, cum și din pricină că în piesă se află precizări nepermise, ca: „orchestra lui Ciolac" și „vitrinele librăriei Socec"... nu putem da acestei lucrări altă titulatură decit aceia a unei „*Reviste politice*", în care domină totuși spiritul subtil al autorului.

*

Innainte de a încheia cu seria pieselor sociale, vom face citeva observațiuni generale:

Fără îndoială, mișcările finanței au ocupat cu deosebire atențiunea autorului. Nu e nici una din piesele enumărate până acum, care să nu conție cel puțin o singură figură din lumea financiară. In „*Bestia*", bancherul Melias, șiret și șovăelnic, gata să se prosterne înnaintea celor puternici și arogant cu cei pe care îi crede slabi. In „*Tot înainte*" Lefranc, financiar plin de o filozofie mercantilă presărată cu sofisme, monarhist, republican și socialist „dacă se va cruța finanța", oglindește stadiul mai înnaintat al omului care trăește într'un mediu social civilizat. In sfirșit Benjamin Vulpescu din „*Rațiunea de Stat*", samsar politic în slujba financiarilor veroși, veșnic senin, mult mai larg în risipe filozofice ca Lefranc, dar mai puțin prevenitor în atacuri necinstite.

Sint apoi în privința stilului, lucruri care trebue neapărat relevate în opera d-lui Diamandy. Aproape nu e act în piesele d-sale, unde urechea să nu fie jenată de oarecare expresiuni cam tari, dacă nu nepotrivite. Repetările persistente de acest gen întăresc, pe măsura desfășurării evenimentelor scenice, nemulțumirea provocată și produc în public un curent de enervare, care circulă dealungul piesii. O retușare ușoară ar fi suprimat asemenea expresii, dacă d. Diamandy le-ar fi reținut pentru cercetare un timp mai îndelungat *).

*) Găsim și numeroase expresiuni de origine franceză, asupra cărora nu inzistăm.

Din toare lucrările dramatice ale d-lui Diamandy, menționate până acum, se mai desprinde și o nuanță de optimism, care opune binele pretutindeni răului.

In „*Bestia*", furiei distrugătoare a feminismului Ninetei, autorul opune feminismul blind și moderat al d-șoarei Teis și lipsei ei de preocupări casnice, figura demnă și brațul muncitor al mamei sale. In „*Tot înainte*", principiilor brutale întemeiate pe bani și forță, ale patronului Héquet, d-sa opune îngăduința largă și interesul pentru nevoile muncitorimii ale fiului acestuia. Și in „*Rațiunea de Stat*", Potroc apare ca o serioasă și continuă amenințare în combinațiunile necurate ale politicianilor corupți.

Din punctul de vedere al virtuților tehnice, piesele acestea sint remarcabile în multe puncte. Atențiunea spectacolului sau a cititorului e mereu susținută și oboseala nu cuprinde niciodată spiritele. Acest mare avantaj al pieselor d-sale, d. Diamandy îl datorește vioiciunii temperamentului său, care se fixează într'un stil nervos și spiritului d-sale cultivat, care introduce în desfășurare interesul discuțiunii și al *cugetării*.

Sfirșim cu acestea studiul pieselor sociale și începem analiza „*Chemării Codrului*" și a „*Dolorosei*". In aceste opere, darurile rare de scriitor și dramaturg ale d-lui Diamandy, se vor ivi în toată strălucirea.

*

Tema pe care o atacă d. Diamandy în „*Dolorosa*", e desigur una dintre cele mai îndrăznețe și subtile, pe care le-a tratat vreodată dramaturgia contemporană. Subiectul e luat dintr'un mediu special, din lumea atelierilor de artă, unde spiritul artistului, urcind și coborind pantele repezi ale concepțiunilor savante, se clatină adesea între pasiuni nenorocite.

O asemenea alegere ar fi fost suficientă ca să ridice în ochii scriitorului dificultăți serioase. Se pare însă că d. Diamandy n'a prea simțit îngrijorarea, căci în loc să se oprească la considerarea unei simple laturi a sufletului de artist, d-sa conduce, cu o simultaneitate dibace și surprinzătoare, ciocnirile și antagonismele a două concepțiuni artistice simetric contrare.

E vorba de pictorii Scoruș și Arnota, două forțe ale școalei picturale romînești, care întrevăd felurit idealul lor artistic: primul nu vede în creațiunea operei de artă decit posibilitatea de a fixa temporar perfecțiunea operei naturii și prețuește pe femeia iubită mai presus de opera inspirată de dinsa. Și Arnota, care nu vede în femee decit inspiratoarea operei de artă, cu atit mai atrăgătoare, cu cit prezintă mai multe surse imaginațiunii ale creatoare.

Iată un subiect nu tocmai ușor de minuit. Dacă d'Annunzio în „*Gioconda*" și-a căutat o temă in aceiași lume a pasiunilor clocoti-

toare, cel puțin opera sa se rezolvă clar într'o formulă: în urmărirea viziunilor sale, artistul ignorează virtuțile domestice. — Sau: departe de a găsi pacea în brațele mingăetoare ale soției, sufletul agitat al artistului e veșnic atras de frămîntarea pasiunilor prăpăstioase, care stimulează geniul său creator. In opera d-lui Diamandy însă, răspunsul este mult mai greu. Aici unitatea de concepție dispare, spre a lăsa locul unei dualități pline de subtilitate.

Innainte de a proceda la o analiză mai largă a piesei, să azistăm la desfășurarea subiectului care comportă în mod necesar o atențiune mai îndelungată.

In locuința avocatului Munteanu, care „nu găsește fericirea decît la adăpostul legii și a convențiunilor sociale", pictorii Scoruș și Arnota se întîlnesc adesea în reuniuni prietenești.

Tudora, soția lui Munteanu, a servit pe vremuri ca model lui Scoruș pentru tabloul „Veșnica Intrebare", care a stîrnit o admirație nesfîrșită. Tabloul acesta, lucrat cu o măestrie minunată, n'a putut fi cumpărat de nimeni, deoarece Scoruș ținuse să-l păstreze pentru sine. De atunci, nici o veste nu mai străbătuse despre această operă și maestrul păstra asupra ei o tăcere enigmatică.

Dar dela „Veșnica Intrebare" Scoruș n'a mai pictat nimic de seamă. El iubește cu desnădejde pe Tudora, soția lui Munteanu, și numai armonia minunată a formelor ei mai poate trezi din toropeală imaginațiunea lui creatoare. Ea însă îl disprețuește și maestrul e nenorocit. „Nădejdea să fii a mea, iată tot talentul meu", îi spune el.

Tudora nu-l ascultă, căci iubește nebunește pe Arnota, căruia i-a pozat pentru un portret și care trebuia să înceapă un nou tablou al „Rusaliilor", unde îi va servi ca model.

In atelierul său, Arnota lucrează la „Rusalii". In perfecțiunea formelor Tudorei, el caută doar armonia care convine mai mult inspirațiunii sale.. Chemările ei se succed duioase și atrăgătoare, dar Arnota, nepăsător la tot ce nu e inspirațiunea sa, îi indică rece pozițiunile.

Tudora, nenorocită, izbucnește în plîns. In plînsul acesta, pictorul nu vede însă chinul unei vieți zdrobite; ci figura îndurerată a femeii lovește doar imaginația lui de artist: „Ce cap minunat pentru o *Mater Dolorosa!*" exclamă el. — „Nu *mater*, îi răspunde ea, ci *amanta dolorosa*, o christă, o *mulier dolorosa*"...

Intre acestea Scoruș, al cărui atelier e deasupra casei lui Arnota, îi trimite jos tabloul „Veșnica Intrebare". Arnota rămîne uluit în fața măreției concepțiunii și un fior de gelozie îl pătrunde. Gîndul începe să-l muncească și, din tot orgoliul lui de artist, se desprinde dorința neînfrîntă de a crea ceva superior tabloului acesta. In zadar însă Tudora îi pozează pentru „Mulier Dolorosa". Sufletul ei de femee iubitoare, nu se poate exterioriza în expresiuni dureroase.

Arnota devine brusc și tiran. El vede că posibilitatea unei

creații superioare îi scapă zilnic de subt mînă. Vederea „Veșnicei Intrebări" îl amețește însă și îi răpește odihna fără încetare. De aceia el nu vrea să renunțe la „Mulier Dolorosa".

Tudora, care iubește în Arnota mai mult pe om decît artistul, vrea cu orice preț să-l scape de chinul frămîntării. Ea știe că Scoruș o mai iubește cu pasiune și un gînd nenorocit îi străbate mintea: promite acestuia să i se dea în schimbul distrugerii „Veșnicei Intrebări". — „Tu îmi ceri aceasta?" îi strigă el zdrobit. „Eu să dau cu cuțitul în fața ta? Să lovesc în ochii tăi... Să sfîșii trupul tău iubit. Vai mie, ce-mi ceri, *stăpînă*. Vai mie".

Dar el o iubește mai presus de toate. Ca s'o aibă pe ea, minunea minunilor, el comite nebunește crima, într'un moment de amețeală. Apoi, plin de groază, caută refugiul ca un ucigaș.

Arnota intră în atelier și ochii lui zăresc oroarea. Dintr'o mișcare, el se aruncă asupra lui Scoruș, strigîndu-i: „Ticălosule, de ce ai făptuit nelegiuirea?... Să distrugi o lucrare minunată, o operă de artă desăvîrșită, — mai scumpă decît tot ce am săvîrșit eu". „Zece mii de Tudore", îi strigă el din nou, «toate femeile le-aș da pentru „Veșnica Intrebare!"» Și cînd află că Tudora a provocat nelegiuirea, o teamă îl cuprinde: „Ai fi în stare să distrugi și artistul!" Asta n'o vrea el cu nici un preț; mai bine renunță la Tudora. Ea îi roagă să se'ndure, dar Arnota îi răspunde aspru: „Pe noi ne desparte *Veșnica Intrebare*".

Acesta e subiectul piesei a cărei povestire implică în mod necesar eludarea frumuseților dialogului. In cele arătate până acuma, ne-a preocupat mai mult dorința să evidențiem starea de spirit a personajelor centrale.

Scoruș iubește în Tudora pe femeia desăvîrșită care, prin darurile ei naturale, trezește în el fiorul dătător de artă. Temperamentul său de artist nu poate crea decît subt impresiunea puternică, provocată de prezența ei. „Femeia iubită îmi pare cea mai desăvîrșită operă de artă", spune el, „căci artistul nu depășește frumosul firii".

Ca o dovadă neîndoioasă a tăriei temperamentului său, vedem că în actul al treilea, cînd Tudora îl îndeamnă să distrugă „Veșnica Intrebare", Scoruș nu se îngrozește la perspectiva jertfei unei opere sublime, în care-și turnase întreaga-i emotivitate, ci la gîndul că va trebui să lovească în figura femeii adorate: „Să dau cu cuțitul *în fața ta*?... Să lovesc *în ochii tăi*... Să sfîșii *trupul tău* iubit?..." Lucrul acesta îl oprește și provoacă șovăiala. Dar tocmai gîndul că jertfa este prețul posesiunii ființei iubite, face să înceteze ezitarea. Scoruș distruge astfel capod'opera în care își fixase geniul său artistic, numai pentru a putea poseda încă odată modelul viu.

Pe Arnota îl vedem cu totul altfel. Pentru dînsul „femeia nu e un scop, ci un mijloc, un procedeu artistic". Pe cînd Scoruș exclamă: „Eu aș jertfi arta pentru femee", Arnota se întreabă: „Oare pot eu îndrăgi un tub de tablă, din care picură încet stropii de cer, de soare de sînge, de voluptate, de lacrimi

și de patimi? Și totuși cu acei stropi trezim în noi și în alții cel mai sfînt fior, fiorul artistic". Și cînd momentul scenic îl pune în fața dezastrului lucrării pe care el o admirase atît, nu-și poate reține exclamarea: «Toate femeile le-aș da pentru „Veșnica Intrebare"».

Din ciocnirea acestor temperamente diferite, ale căror intențiuni artistice converg spre aceiași ființă, din drama intimă petrecută în interiorul atelierelor, d. Diamandy a făurit o piesă, în care superioarele d-sale calități dramatice se evidențiază într'un chip neîndoios.

Dela început, cu excepția cîtorva replici cam tari, tonul acestei piese diferă de al celorlalte prin particularitatea concepțiunii și a tratării. In actul al doilea, cînd ne mutăm în atelierul lui Arnota, starea noastră de spirit se transformă odată cu decorul. Atmosfera, diferită de cea domestică, a vieții de atelier, se insinuiază cu tărie în spiritele noastre și ne trezim desbărați de întreaga jenă a convențiunilor sociale. Impresiunea aceasta e accentuată de prezența scurtă în atelier a lui Munteanu, prezență care constitue vădit o notă discordantă.

Zărim aici pe Suzana, modelul chefliu și supus al pictorilor, care le frecventează atelierele, trecînd nepăsătoare din brațele unuia în ale celuilalt, gata să-și etaleze formele și grațiile, spre a demonstra utilitatea corpului ei; un amestec de grosolănie nativă și de poezie sustrasă din semiobscurul atelierelor. Pe cabotinul pictor, care subțiază formele grosolane și corectează trăsăturile diforme ale matroanelor îmbătrînite, veșnic încredințat că lucrează în curentul vremii și că singura operă durabilă e a sa. Iată însfîrșit pe Arnota și pe Matei Scoruș, reprezentanții artei picturale superioare și pe femeia, atrasă de misterul patimilor creatoare, care se ivește între ei.

Subiectul «*Dolorosei*» nu are nimic specific rominesc, dar personajele din piesă nu par nimănui străine. Tocmai această particularitate constitue superioritatea piesei, căci prin generalitatea conflictelor înfățișate într'însa «*Dolorosa*» își găsește patria pretutindeni, unde suflul artei a străbătut pasiunile omenești.

Dacă înțelesul acestei piese ar trebui în mod necesar să se oprească în cadrul vieții de atelier, poate că valoarea ei ar fi fost mult mai micșurată. Dar ceia ce se întîmplă în «*Dolorosa*» e marca generală a tragediei intime, petrecută în sufletul artistului prin încrucișerea pasiunilor variate. Orizontul acestei drame însă poate fi oricînd lărgit.

Dualitatea pe care o fantezie rafinată și subtilă o provoacă între femee și inspiratoare, a tentat adesea spiritele scriitorilor de rasă. D'Annunzio a separat aceste principii în două întrupări diferite, soția și modelul, iar Gennevraye, cași d. Diamandy, le-au tratat în aceiași întrupare. In «*Ombra*», lordul Whitefield iubește în lady Steve pe Ombra dispărută, a cărei artă îl fermecase altădată, iar «*Dolorosa*» pune în față aceleași probleme, cu complicațiuni diferite. Spre a trata însă un asemenea subiect, se cere

sau delicateța inspirațiunii lui d'Annunzio, sau finețea unei mîni de femee ca Gennevraye, sau grația inspiratoare, trecută prin vigoarea temperamentului d-lui Diamandy.

Sînt în această lucrare momente scenice, care nu desmint superioritatea concepțiunii. Fără a trăda prea mult precupările technice ale autorului, jocul scenic se succede cu situațiuni pline de mișcare. Din fericire, d. Diamandy n'a luat în deșert considerațiunile de acest ordin și a înțeles că piesa nu poate conserva o viață durabilă, decît unind utilul cu frumosul invențiunii.

In studiul scenic al unui personaj oarecare, numai printr'o anumită variație a situațiunilor, vom putea cuprinde într'un timp restrîns momentele psihologice caracteristice ale vieții personajului. Temperamentele, reacționînd diferit în fața situațiunilor variate, toată știința dramaturgului e ca, odată concepînd schematic piesa, să găsească în tratare tocmai acele situațiuni, care produc în sufletele prezentate reacția cea mai energică și caracteristică. Astfel, cînd Arnota vede că Tudora a nimicit opera prietenului său, revolta și mai ales teama să nu fie zdrobit în el artistul, îl fac să o alunge. Cînd Scoruș trebue să dea consacrarea supremă a firii sale, distruge „Veșnica Intrebare". Iată numai două momente extreme, care ne desvălue în plin temperamentele antagonice ale personajelor citate.

Pe lîngă aceste calități sînt în „*Dolorosa*" frumuseți de stil, peste care nu trebue să trecem. Pe alocuri, descrierea ia savoarea și puterea celor mai frumoase pagini ale „*Giocondei*". Cînd Arnota privește tabloul nud la care lucrase după modelul Tudorei, exclamă: „Pe trupul tău minunat joacă umbre, joacă lumini, care fac din uleiul mort o ființă vie... Ce picioare minunate, cu piele mai dulce ca mătasea, cu călcîe rumenite de licăriri calde arămii, cu nuanțe uimitoare de sidef trandafiriu și cele vine albăstrui, subțiri, care duc viață și culoare pînă'n vîrful unghiilor lucii".

Asemenea descrieri nu sînt rare în „*Dolorosa*" și am menționat în alt loc particularitatea tratării acestei piese.

Cînd am spus că operile d-lui Diamandy ar cîștiga printr'o revizuire, nu ne-am înșelat. La un moment dat, în reprezentarea scenică a modelului, publicul era oarecum mirat de izbucnirile lirice ale acestuia, cînd recita o invocație la Pan. Autorul a pus acum această scenă între asterice, semn că poate fi suprimată; astfel actul al treilea a cîștigat în forță mult.

Dacă d-sa ar suprima și cîteva expresiuni improprii, ca: „pomanagiu—idiot—haimana", ar degaja organismul piesei de asemenea excrescențe insuportabile. Vom adăuga că nu este mai mare artă, după acea a creațiunii, decît dibăcia de a tăia măruntul care strică efectului armonic al lucrării. Aceasta mai ales în operele literare, care au printre altele menirea să mlădieze limba și să fixeze stilul pur.

După toate cele expuse până acum, nu cred că mai e nevoe să inzistăm asupra insuccesului aparent al „*Dolorosei*".

Subiectul e prea subtil ca să formeze un aliment convenabil mulțimii şi, pe de altă parte, minoritatea intelectuală e insuficientă ca să poată stabili succesul de rețete, necesar reprezentării ei.

* * *

Ceia ce a deosebit totdeauna teatrul de celelalte genuri literare, n'a fost numai aplicațiunea la piese a principiului aristotelic al unității de timp, loc şi acțiune (redus în urmă cu desăvîrşire), ci viața particulară pe care o emană fiecare din aceste opere. In piese, dramaturgul nu se poate cufunda în considerațiuni filozofice îndelungate şi teatrul n'a fost niciodată un domeniu accesibil disertațiunilor savante.

Lucrul acesta, departe de a fi curios, îşi găseşte la prima cercetare lămurirea. Teatrul este o instituțiune cu totul democratică, în care masele mulțimii trebue să-şi găsească totdeauna locul lîngă pătura de intelectuali. In însăşi conformațiunea sălilor de spectacol, adevărul acesta îşi găseşte o confirmare.

Atîta vreme cît reprezentarea scenică a unei opere nu întîmpină o primire unică în toate sferele de spectatori, ea nu poate dăinui, căci teatrul, ca orice instituțiune publică a cărei existență se menține prin interesul viu ce-l poate inspira mulțimii, e condiționat de legi economice ineluctabile.

Aşa fiind, nu e de mirare ca o piesă cu subiectul *„Dolorosei"* să nu poată avea un număr de reprezentațiuni, proporțional cu valoarea ei estetică şi literară. Dar ceia ce devine aparent inexplicabil, e insuccesul material al *„Chemării Codrului"*. Doar găsim în piesa aceasta tot lucruri pe care le-am cunoaşte: o fecioară, venită din desimea codrilor, îndeamnă pe un flăcău la vitejie. O viață curat romînească, scene limpezi şi filozofia... cum putea fi la un neam de războinici acu sute de ani! Cum explicăm taina?... Iată marea întrebare.

Vom vedea în curînd că lucrurile nu se înfățişează tocmai simplu şi că motive mai profunde au colaborat ca piesa să aibă un număr mic de reprezentațiuni.

Să-i povestim în cîteva rînduri subiectul:

Copiii răposatului boer Frînge-gît, care dela moartea tatălui lor pribegesc prin codri, sînt prinşi şi aduşi în fața boerilor adunați la Curtea din Rădeana. Luați drept răufăcători la început, recunoscuți şi respectați în urmă, pribegii rămîn la Curte.

Printre ei e şi Anca, fecioara din Soveja, care îndrăgeşte cu timpul pe Ioniță, fiul Doamnei Maria din Rădeana. Odată, pe cînd Doamna se depărtase cu întreaga Curte la Mînăstirea Caşinului spre grijanie, Hanul tătăresc îi calcă locuința...

Ioniță are prea puțini oameni la îndămînă spre a se apăra. Atunci Fecioara se aruncă vitejeşte în luptă şi, cînd cei rămaşi la Curte sînt învinşi, ea îşi jertfeşte fecioria, numai spre a păstra neatins capul bărbatului iubit.

In vremea asta, boerii dela Curte se întorc cu Doamna şi alungă liftele tătare. Ioniță se pleacă plin de admirație în fața vitejiei Ancăi şi declară boerilor că o ia de soție. Deşi după datinele țării Anca, jertfindu-şi fecioria, nu mai poate fi soție, Ioniță învinge împotrivirea boerilor şi primeşte mîna Ancăi în cîntul doinei, care, străbătînd ca o chemare depărtată a codrului iubit, uneşte sufletele tuturor.

Acesta e doar un fel de a povesti. Din el însă nu rezultă decît prea puțin ceia ce e înălțător în această concepțiune. De aceia va fi nevoe de o desvoltare subsecventă, în care vom reliefa cele ce ne-au impresionat mai mult.

Din întreaga lucrare rezultă în primul rînd grija pe care a avut-o autorul să nu introducă prea multe puncte de preciziune cronologică. Un singur lucru ştim, dintr'un document pe care boerii îl citesc pe scenă: că ne aflăm pe vremea domniei lui Petru-Rareş. Altminteri nimic. Funcțiunile pe care le îndeplinesc boerii dela Curte, ca Vornicul Iordache Căiuțeanul şi Postelnicul Ordeşteanul, nu sînt puse aici de fel în relief.

Găsim doar un colț din țara Moldovei, unde viața se desfăşură liniştită în mijlocul amintirilor bătrînilor şi voei bune a celor tineri. Pentru întâia oară întîlnim, într'o piesă romînească cu subiect istoric, o înfățişare veridică şi animată a vieții boereşti de atunci. Nu mai aflăm obişnuitele tirade patriotice, sau uneltirile viclene ale boerimii dela Curtea Domnului, ci viața ceia patriarhală, cu respectul bătrînilor, cu voia bună şi cu disprețul morții, pe care o ducea boerimea din ținuturile depărtate ale Moldovei.

In mijlocul mulțimii împestrițate a vestmintelor bogate, boereşti, apar Anca şi frații ei îmbrăcați în piei de vînat grosolane. Imbrăcămintea lor, libertatea mişcării şi sumeția vorbelor lor, stabilesc din primul moment al apariției un contrast vizibil şi pronunțat, cu bogăția şi constrîngerile dela Curte. Contrastul acesta se menține în tot decursul piesei, deoarece Fecioara, trăită liberă întreaga ei viață prin sălbătecia codrilor, nu se poate deprinde cu eticheta Curții boereşti.

Dacă subiectul ar fi încăput pe mîna *dramaturgului* Diamandy, care nu i-ar fi adăugat şi însuşirile sale poetice sau rafineria de estet, piesa nu ar fi prezentat nici în parte interesul menit a-l suscita astăzi. In mîna d-lui Diamandy însă, apariția fecioreinică a Ancăi din Soveja, ia proporțiunile unui adevărat simbol: este firea omenească desvoltată în mijlocul naturii, cu înclinările nefalşificate şi cu porniri spontane, care trădează viața nesupus restricțiunilor şi nealterată de simulări frecvente.

Cînd Ioniță îi spune că la Curte toți şi toate mint, ea strigă: „Ce blestem cumplit am auzit! Frații mei nu mint... Codrul nu minte". Apoi mai tîrziu: „Blestemat fie ceasul cînd din adevărul codrilor, am intrat în minciuna Curților".

Ca să găsească o întrupare, în care să sintetizeze toată

credinţa sa în bine şi toată dragostea pe care o nutreşte pentru adevăr, d. Diamandy s'a cufundat în noianul documentelor. D-sa a găsit în trecutul depărtat figura ce căuta şi, împodobind-o cu tot idealismul pe care l-a aflat în sine, i-a dat un mediu propice pentru visare, în vagul unui colţ de ţară.

Spre a accentua caracterul ingenuu al eroinei şi simpatia care-l leagă de această întrupare, autorul aduce în scenă pe descendenta nobilă a unei case de magnaţi unguri, a cărei rafinerie de gesturi şi expresii o pune în opoziţie cu firea simplă şi lipsită de calcule viclene a Fecioarei din Soveja.

Dar simpatia autorului se evidenţiază mai puternic cind, dintre femeile, care iubeau pe Ioniţă, la năvala tătărească numai Anca se repede în ajutoru-i şi îşi pune viaţa în primejdie pentru el.

Sînt la sfirşitul actului al treilea trei momente, care se succed repede, însă menite să pue în evidenţă în toată strălucirea spiritul de jertfă al Fecioarei din Soveja.

Cînd Tătarii calcă locuinţa lui Ioniţă, ea îşi pune viaţa în pericol ca să-l scape şi se întoarce înapoi rînită.

Cînd Hanul pătrunde înăuntru şi vede pe Ioniţă cu cele trei femei care-l iubeau: Grafina ungară, jupîneasa Sanda şi Anca, le întreabă ameninţător, care din ele îi e iubita. Niciuna însă nu îndrăzneşte să răspundă la accentul sălbatec al Hanului tătar. Atunci Fecioara priveşte temătoare în juru-i. Dar ea nu se teme de izbucnirea Hanului tătar, ci tremură la gîndul ca nu cumva altă femee să spună că iubeşte pe Ioniţă. Şi, deodată, cînd vede că celelalte au amuţit, glasul ei izbucneşte într'o exclamare, în care se amestecă fericirea şi dorul de jertfă: „Eu!"

Prin această unică exclamare „*Chemarea Codrului*" se apropie de sublim. Glasul acesta de fericire, care răsună prin vacuul lugubru al morţii, trezeşte în spectator un ecou de senzaţii stranii. Şi răscolirea de idei şi sentimente devine mai puternică, atunci cînd, pentru a păstra capul bărbatului iubit, ea îşi jertfeşte comoara fecioriei.

Ca să ne dea o idee neîndoioasă de măreţia acestei jertfe, Anca exlamă desnădăjduită în urmă: „O mie de Tătari de mi-ar fi tăvălit trupul, Anca din Soveja fecioară ar fi rămas". Şi cînd Ioniţă, înflăcărat de mărinimia Fecioarei, strigă contra tuturor: „In lături făţărnicia Curţilor!", înseamnă că spiritul de jertfă şi de porniri sublime al Fecioarei din Soveja, a biruit pe deplin. (Această biruinţă finală e încă o dovadă că d. Diamandy e optimist).

Rotiţele pe care aparatul tehnic al piesii le pune în mişcare, produc efectele cele mai variate şi atrăgătoare. Am văzut, cu altă ocazie, că d. Diamandy posedă într'un grad apreciabil nervul mişcării scenice. Smulsul sabiei *) din mînă (cînd

*) D. Diamandy scrie „saghie" în loc de „sabie".

pribegii necunoscuţi trebue să-şi dovedească boeria), prilejeşte în actul întâiu o scenă plină de nervozitate şi mişcare... In curînd însă vibrează coarda duioşiei: boerii recunosc pe odraslele lui Frînge-gît.

Actul al doilea conţine scene de o mare intensitate poetică, prin desfăşurarea iubirii Fecioarei pentru Ioniţă; în mijlocul tăcerii, scăldaţi în razele lunii, ambii îşi mărturisesc iubirea. Aici frăgezimea sufletului Ancăi infiltrează scenelor o savoare poetică de un gen particular. Insfîrşit, în actul al treilea, nivelul moral e ridicat la o treaptă superioară prin nobleţa spiritului Ancăi.

Pentru cei care pot privi mai departe de aspectul lucrurilor, lucrarea d-lui Diamandy va apare ca fantezia rafinată a unui estet subtil... In valul vieţii, unde corupţia simţirii noastre transpare atît de des, gîndul nostru meşteşugit ferîceşte uneori pornirea sinceră şi accesele spontane ale sufletului omenesc, considerat în primitivitatea lui nealterată.

Ca să debaraseze spiritul de tot ceia ce o viaţă de meşteşugiri a sedimentat sau infiltrat de veacuri, autorul aduce din adîncul misterios al codrului pe fecioara trăită acolo fără de prihană. Fecioara aceasta, pare că ar face un singur corp cu codrul în care a trăit: „Eu ştiu ce spune huhurezul bătrîn, care a văzut multe", spune ea. „Inţeleg ce croncăe şi moş corbul cel înţelept, ce-mi strigă gaiţa neastîmpărată cînd simte fiară de om. Pricep ce flueră mierla"...

Dar atunci cînd Anca descrie lui Ioniţă codrul, nu mai găsim numai pe ingenua lui locuitoare, ci şi pe estetul înamorat de artă şi natură, care e d. Diamandy: „Băeţaş, nu ştii cum dimineaţa, în fiece dinte de frunză tremură un mărgăritar nestimat! Şi codrul are bolţi mari, vrăstate cu rămurele şi horboţele în miresme de flori. Şi ce mai aşternuturi de frunze căzute în mirosul pămîntului dospit. Şi ce mai gîndaci ţanţoşi, în contaşe bogate, pintenaţi şi împenaţi, iar cei trepăduşi de şoricei duc veşti pe subt pămînt... Multe sînt în codru, numai să ai harul să le vezi".

S'a spus că d. Diamandy a introdus neverosimilităţi psihologice în piesă, punînd în gura Fecioarei din Soveja, trăită o viaţă sălbatecă de codru, cuvintele inspirate de mai sus.

Dar ceia ce a surprins totdeauna lumea literară, a fost tocmai frumuseţea concepţiunii întrezărită atît de des în poezia populară a tuturor popoarelor, unde forma alegorică se îmbină cu o simţire din cele mai pătrunzătoare.

Apoi, în operile literare, în care persoanjele, prin însăşi intenţiunea autorului, corespund mai mult unei viziuni lăuntrice, decît realităţii exterioare, se cere numai ca, atîta vreme cît actele aparţin domeniului istoric, să nu fie în discordanţă cu prescripţiunile riguros documentare.

In ce priveşte însă psihologia personajelor înfăţişate, nu e nevoe ca, într'o „*poveste* vitejască", autorul să procedă la o

critică prea minuțioasă și conformă cu stricta realitate a lucrurilor, ci numai ca firea personajului înfățișat să fie perfect consecventă cu concepțiunea sa particulară. Astfel a făcut Rostand în *„Cyrano de Bergerac"* și tot astfel ar fi putut face și d. Diamandy în piesa d-sale. Dar caracterul curios și impregnat de poezie al Fecioarei se menține, după cum am spus, cu aceiași forță de persuasiune, în tot decursul desfășurării scenice.

Autorul n'a avut nici un moment nevoe să recurgă la ajutorul deformării imaginative. Meritul d-sale consistă tocmai în sforțarea reușită a unei metempsicoze speciale, care a trecut meșteșugirea artei d-sale prin sufletul simplu și nemeșteșugit al Fecioarei din Soveja.

Mai găsim în piesă și dese inspirațiuni poetice pe motive populare. Ascutați aceste versuri ale Ancăi:

„In fundul codrului
de dorul dorului,
In inima pămîntului
de răul cuvîntului,
In besna umbrelor
de frica semenilor,
La marginea codrilor
de hrană corbilor".

Graiul romînesc ușor și lin, contribue mult la valoarea poetică a operii.

Ca și în *„Pasărea albastră"* a lui Maeterlinck, în *„Chemarea Codrului"* subiectul are pe deoparte un înțeles de sine stătător și pe de alta un senz poetic și filozofic mai profund. Depinde, vorba d-lui Diamandy, de cei care au harul să priceapă...

Subiectul acestei piese, ca și al operelor lui Maeterlinck sau al libretelor lui Wagner, înoată în vagul nepreciziunii cronologice și d. Diamandy nu a greșit intitulîndu-și piesa: „poveste vitejească". Intr'adevăr totul e frumos și depărtat ca în poveste. Respirînd poezia acestei opere, simțim în noi un suflu primenit de viață.

Ar fi greu să punem *„Chemarea Codrului"* în legătură cu producțiunea dramatică universală. Inspirațiunea se desfășură aici într'un cadru particular și iubirea puternică a codrului n'o mai găsim în teatru decît la Otto Ludwig, care a pus în *„Pădurarul"* (*„Erbförster"*) probleme diferite, spre a tinde totuși către acelaș țel: vădirea contrastului între falșitatea vieții de oraș, față de integritatea morală a omului crescut printre suflete amice în libertatea firii.

Dar drama d-lui Diamandy este curat romînească. Pentru întâia oară poezia dramatiacă a poporului trăit atîtea secole prin codri, se deschide frumuseților acestuia. Un suflu nou străbate inspirațiunea scenică romînă și desigur că, la un popor menit prin trecutul său istoric să simță atît de bine frumusețile naturii, lucrarea atît de reușită a d-lui Diamandy nu va rămîne izolată.

Depărtîndu-ne deci o clipă de aparențele înșelătoare, vedem că, atît insuccesul *„Dolorosei"*, cît și în puținul succes al *„Chemării Codrului"*, motivele determinante nu se deosebesc de fel. Departe de a prezenta numai interesul desvoltării scenice, *„Chemarea Codrului"* conține o valoare artistică și filozofică, menită a nu fi apreciată pe deplin de cei lipsiți de avantajul unei culturi îndelungate.

* * *

Iubirea pentru artă, care se desprinde din paginile inspirate ale *„Dolorosei"*, precum și dorul libertății și al naturii, care se trădează la fiecare clipă în *„Chemarea Codrului"*, dovedesc înaltele însușiri ar'istice ale autorului și o bogată sferă de inspirațiune.

Atîta vreme cît d. Diamandy își culege observațiunile în lumea de femei corupte, de financiari veroși, sau de oameni politici amorali, care roiesc în viața zilnică împrejuru-i, am văzut că darul stilului degenerează în polemici și spiritul autocritic își pierde din puterea lui ponderatoare. D. Diamandy devine un revoltat.

Cînd însă spiritul d-sale de sensitiv și idealist, găsește un mediu mai propice zborului imaginațiunii, operile d-sale se înobilează infinit. De aceia, nu putem considera lucrările din urmă ale d-lui Diamandy decît ca producțiuni de o valoare superioară, cu care se poate mîndri patrimoniul literar al unei țări și comparăm aceste piese cu niște izvoare limpezi și profunde, la care se vor adăpa cei dornici de o artă pură în viitor.

Aureliu Weiss

Gratie și Palamon

Am ieșit din mînăstire împreună cu moș Varsănufie, cu vre-un ceas mai înnainte de vecernie. Aveam înnaintea noastră timp destul. Drumul peste Arșiță, pînă la mînăstirile de maice de cealaltă parte a dealului, îl faci cam în două ceasuri. Dar mi-era teamă că de data aceasta o să iasă mai mult, fiindcă moș Varsănufie, deși robust ca un stejar, se mișcă agale, tacticos, și la vale și la deal. Îi zic *moș*; vorba vine... Cuviosul Varsănufie poate să aibă vreo șasezeci de ani, poate și mai mult; nu-i mai ține minte. Însă de subt comanacul de șiac, vîrît pe urechi, pletele-i coboară încă negre, iar barba îi e deabia căruntă.

Era o zi de vară, străvezie și caldă. De jur împrejurul mînăstirii dealurile păduroase care o string la mijloc respirau, subt soarele ascuțit, un abur ușor și albăstrui. Grămădeala codrilor de fag, prin depărtarea încropită și aburoasă, tresărea ca printr'o pătură de ape. Am luat-o spre pîrîul care scaldă ogrăzile mînăstirii. Îi trecuse supărarea și era acum copil cuminte. Dar isprăvile din săptămînile trecute stăteau neșterse. Vitură multă și amestecată acoperia o parte din grădina părinților. Butuci întregi încurcau locul și apele furioase trecuseră prin garduri ca prin piepteni, pieptănîndu-se în ele de toate ierburile și gunoaele aduse din pădure. Călugării așezaseră la loc puntea zmulsă de puhoiu și pînă la ea, din pas în pas, prin băltoacele rămase, bolovani mari de piatră.

Am trecut puntea, sprijinindu-ne în toege. Varsănufie s'a

oprit o clipă, s'a uitat la apele care se desnodau subt punte, limpezi și de-abea înflorite, și a clătinat din cap. Am început să rîd:

— Ce e, prea cuvioase? Pîrîul nostru și-a mîncat credința, la sf.-ta?...—Varsănufie nu mi-a răspuns mie, ci pîrîului:

— Te știu eu ce cine 'mi ești!

Am intrat în pădure și am început să urcăm. Era un urcuș greu, întîiu din pricina locului, destul de înclinat, și al doilea din pricina pămîntului muiat de ploile necontenite. Pădurea, pe aici pe poale, era tînără. Fagii și carpenii se îmbrățișau între ei și acoperiau cu un lung frunzar poteca noastră. În luminișuri se iveau și mestecenii și de jur împrejur îmbrăcau poenele, cu făcliile lor albe, ca pe niște catedrale, la zile mari. Respiram din greu, dar mă țineam bine, pentrucă mi-era rușine să vorbesc de stat jos și de odihnă mai 'nainte de moș Varsănufie. Călugărul mergea la deal cașicum ar fi mers la vale.

— Da' bine te ții, prea cuvioase! Eu am început să gîfîesc și sf.-ta parcă te plimbi prin ceardacul mînăstirii!

— Vezi că nu plătim amîndoi la fel.

— Cum asta, părinte Varsănufie?

— Dealul ista îți cere d-tale o plată și mie altă plată. Întocmai ca negustorii. Mie, care sînt pe aici mușteriu vechiu, îmi cere prețul hotărît și dat de-atîția ani; pe cînd d-tale—tînăr, necunoscut, venit de eri...—îți cere prețul îndoit.

Am stat pe loc și m'am uitat la Varsănufie cu un gînd șiret în lumina ochilor:

— Bine, bine, părinte Varsănufie, poate că ai dreptate. Dar, ia spune-mi, nu te temi că negustorul ăsta, pe care-l cunoști de atîția ani, o să se facă într'o zi mișel și n'o să mai vrea să-ți vîndă nici cu de cinci ori prețul cu care îmi vinde mie?... Ba poate te-o goni și din dughiană!

Varsănufie rîse în barba lui stufoasă

— Și d-ta ai dreptate. Dar cînd voiu simți că scad puterile și s'a golit punga, nu mai fac silă negustorului.

Cunoșteam pe Varsănufie de patru veri. Era duhovnicul mînăstirii către care mergeam. Îmi făcuse o curioasă impresie și-l cercetam adesea, arătîndu-i multă prietenie și citindu-l pe furiș, ca pe o carte veche, încîlcită și legată în piele foarte trainică. La prima vedere, Varsănufie era un biet călugăr pe ochii căruia sprincenile se făcuseră mușchi de stîncă, arătîndu-l vechiu de zile și cuvios de cuget. Pletele lui aproape negre îți

dădeau prima îndoială. Nasul lui mic, gogonat la vîrf și roșu-albastru, ca gogoșile celui mai iute ardeiu, te punea pe gînduri. In sfirșit, dacă puteai să-i surprinzi și privirea, ascuțită și neagră, erai pe drumul cel bun. Totuși aceste prime impresiuni, pentru mine unul, au rămas deapururi de prisos. Am auzit, mai tîrziu, multe povești pe socoteala cuviosului meu prieten, dar fiindcă mă așteptam la ele nu m'au mișcat prea mult. Cît adevăr și cîtă clevetire erau la mijloc n'am căutat să știu.

Oricum, Varsănufie era interesant. Simțeai în el o tărie, un cumpăt, ceva solid și groaznic înnodat (ca nodurile unui otgon de corabie) care îți impuneau. Vorbea domol, totdeauna în icoane și cu intențiuni surprinzătoare. Mergea cu luare aminte și încet. Slujea în biserică fără pripă și toate le spunea și le făcea după tipic. N'avea nici o școală. Invățase în mînăstire și nici nu cutreerase lumea. Dar cînd vorbeai cu el, Varsănufie dovedea mult bun simț și se gîndea de trei ori pînă să-ți răspundă odată. Trebuia să fii bun prieten cu el sau să-l nimerești după șapte-opt pahare, ca să vezi, ieșind din gura lui, și sfinți mai mici sau îngeri din cei căzuți.

Mergeam cu el alături, sau el ceva mai înnainte mea—după cum ne îngăduia poteca—și mi se părea, voinic, stufos și încărcat de ani, cum era, o minune curată: un fag din cei bătrîni și nodoroși, la care ajunsesem, pornit la drum cu mine.

In dreapta noastră, începeau să se arăte poenele înspicate ale Arșiței. Un vînt ușor și întrerupt se legăna în ele, mișcînd și variind lumina soarelui. Ne-am oprit un minut, în potecă, între codrul plin de umbră și fînețele luminoase. Tăceam și unul și altul, Varsănufie: adînc, împietrit și tainic ca pădurea, eu: înfiorat și flexibil ca iarba. Pe subt sprincenele lui stufoase, călugărul privea rostogolirea rară și măreață de pe Arșiță, clădăria din ce în ce mai înnaltă a munților din față și toată uriașa revărsare a codrilor, ca un stăpîn nepăsător și sătul. Nici un fior, nici o descumpănire în el!

In fața Arșiței se ridicau încet, greoi de codri, ca niște ciobani în piei de oae, munții de lîngă mînăstire. Ceva mai sus, scoteau în soare un umăr gol, un cot întors spre cer. Peste ei se ridicau alți munți, în care poenele și pădurile își pierdeau deosebirea și arătau, deopotrivă, ușoare și verzui. Iar deasupra amfiteatrului întreg, se pierdea în albastrul cerului, ca o sîrmă încrețită, profilul unor munți și mai înnalți, despre care bănuiam

că sînt dincolo de hotarul țării și chiar dincolo de hotarul munților, căci poate erau nouri. Din această depărtare, lumina soarelui de vară, sărind din creastă în creastă și despicînd vederei nenumărate cline, planuri și adîncimi, venia spre noi, pogora cu pădurile de fag, suia cu ele și ajungea, aci la umbra fagului, mătăsoasă și caldă, pe clătinatul lin al valurilor ierbei. Dar Varsănufie vedea, în mintea lui, alte planuri și alte perspective. A zorit să plecăm.

Ne-am sculat și-am mers mai departe, prin spicul sur al fînului, așternut ca un văl, peste miile de flori de cîmp, crescute în fîn. Cu cît urcam pe Arșiță, cu atît văile se adînceau, munții creșteau mai nalți și se amestecau cu nourii, inima îmi era mai ușoară și mai prididită de frumusețea firii. Arșița a început să se îngusteze, pădurile din dreapta au început să se apropie de cele din stînga și frumoasa poeană s'a sfîrșit ca o alee. Acum intram în inima codrului. Era o potecă pe care mai fusesem odată, dar n'o mai țineam minte. I-am spus lui Varsănufie, în glumă:

— N'o să ne rătăcim, prea cuvioase, în bezna asta de pădure?

Călugărul m'a privit cu ochi ciudați și mi-a dat un răspuns la care nu mă așteptam:

— Ei, m'am rătăcit de multe ori cînd eram tînăr, dar acum știu prea bine că nu mai pot să mă rătăcesc...

Era întîia oară cînd simțeam o nuanță de sentiment în vorbele lui Varsănufie. Am rămas gînditor. Ce zile și ce icoane din trecut năluceau călugărului, printre acești copaci bătrîni de veacuri?... Varsănufie mergea înnainte, cu acelaș pas cu care pornise din mînăstire. Mă țineam după el și căutam în mintea mea o întrebare nouă, care să-i îmbie inima și amintirile. Poteca noastră nu era tocmai limpede. Copaci căzuți, unii cu totul putrezi, alții mai de curînd, tăiau cărarea și trebuia să sărim peste ei, ori să ne strecurăm printre crengile moarte. In cîteva locuri, izvoarele și apa ploilor se plămădiseră în mocirle și atunci ocoleam pe departe sau ne cumpeneam cu greutate pe bîrnele puse punte. Brazi și fagi uriași, unii porniți să cadă, alții încă drepți și neînvinși, ridicau în slăvi noian de vreascuri și de crengi. Pe subt acești patriarhi, creștea sălbatică și oarbă pădurea nouă, din stratul gras și negru al atîtor zeci de ani de frunză moartă. In orice parte te-ai fi uitat, codrul se arăta adînc ca o prăpastie, nici o poeană nu se simțea pe aproape și

lumina dinnăuntru—afară de cîteva săgeţi de aur ce se frîngeau în trunchiuri, ici şi colo--era sură şi verde. Adesea, în scoarţa copacilor din cale, vedeam crestate semne, cruci şi litere cirilice. Crestăturile păreau foarte vechi, fiindcă scoarţa se refăcuse şi se cicatrizase. Ştiam ce sînt aceste semne... Aflasem dela cei ce mă însoţeau în prima mea plimbare, dar aş fi voit să-l fac pe Varsănufie să mă deslușească asupra lor.

— Părinte Varsănufie, ce sînt scripturile astea de pe copaci?...—Dar îmi găsisem omul!

— Ai mai fost vreodată pe aici?

— Da, am mai fost odată. Ţi-am spus-o.

— Ai fost singur, ori te petrecea cineva?

— Ei, asta e! Cum era să vin eu singur prin sălbătăciunea asta! Eram cu mai multă lume.

— Atunci, făţarnice, de ce mă ispiteşti? Ţi-au spus aceia de ajuns şi de rămas ce însemnează scripturile aestea!

Am rîs din toată inima. A rîs şi Varsănufie.

— Ia spune-mi, taică, mai ţine mult mînia asta de pădure?

— O leacă, şi am ieşit de cealaltă parte.

— Părinte Varsănufie, să stăm acolo şi să ne odihnim, căci îţi spun drept că m'ai bătut.

Varsănufie şi-a ascuns ochii în sprîncene şi a pornit-o iar. N'a trecut mult şi am ieşit în creştetul unei poeni încîntătoare, un popas de verdeaţă dulce şi de flori, între codrii prăvălatici. Mînăstirile de maice către care trebuia acum să coborîm nu mai erau departe, dar nu se vedeau încă. Spinări încovoiate şi zbîrlite cu păduri de brad stăteau în faţă şi la înnălţimea noastră. Ai fi întins mîna să le prinzi! O pace adîncă, desmierdată de ţîrîitul greerilor, vestea sosirea serei. Pe orizonul înnalt şi închis de culmi soarele începea să lase trandafiri. Am stat şi ne-am odihnit.

— Prea Cuvioase, asta e poiana lui Gratie?

— Adevărat.

— Şi cealaltă, mai din vale, poiana lui Palamon?

— Precum zici.

— Cine au fost aceşti blagosloviţi părinţi? Stariţi, pusnici, făcători de minuni?

— Nu. Pe cît ştiu eu din bătrîni, Palamon era cîntăreţ, iar Gratie zugrav. Aveau dar dela Dumnezeu, însă diavolul i-a duşmănit şi i-a pierdut..

— Cum aşa, părinte?

N'auzisem pînă atunci legenda celor două poene şi nu ştiam cine au fost Gratie şi Palamon. Poate că Varsănufie simţi sinceritatea mea, ori poate că îi era sufletul prea plin de amintiri, ca să nu reverse ceva din ele. Mi-a spus o întîmplare din alte vremuri, o întîmplare din viaţa acestor mînăstiri ascunse în sînul codrilor. A început-o aci în poiană şi a isprăvit-o cînd am intrat în mînăstire. Mi-a povestit încet, cu întreruperi lungi, cu întrelăsări înţelepte, cu un ton egal şi închis. Povestea lui Varsănufie s'ar putea traduce astfel:

Pe atunci viaţa călugărească era în toiu. In mînăstirile din ţinutul acesta, printre caprele duhovniceşti care nu lipsesc nicăeri şi niciodată erau multe şi dalbe oi alese. Stariţi şi stariţe cu mînă puternică stăpîneau călugăreştile popoare şi călcările pravilei erau fără cruţare pedepsite. Se văd şi azi prin mînăstiri beciurile în care zăceau închişi călugării greşiţi. Indeletnicirile frumoase şi folositoare aveau mulţi rîvnitori. Cîntările, cusăturile, zugrăvitul icoanelor şi tiparitul erau în mare cinste. Vestit între cîntăreţi era şi ieromonahul Palamon, iar cel mai iscusit dintre zugravi era, fără îndoială, monahul Gratie, ucenicul unui sfînt zugrav din Muntele Atonului. Palamon era înnalt, măreţ şi cu barba stufoasă. Gratie era mic, subţire, puţin cam spîn şi vioiu ca o veveriţă. Erau amîndoi tineri şi cuvioşi, amîndoi mari meşteşugari, în meşteşugul lor.

Aci în mînăstirea în care coborîm era o maică tînără cu un glas de privighetoare. O chema Minodora; era cîntăreaţă în biserica mare şi era o frumoasă făptură a mînilor lui Dumnezeu. Şi Palamon şi Gratie s'au rănit de frumuseţa ei şi au început s'o iubească. Palamon cutreera poenile şi codrii cîntînd cîntece de lume şi gîndindu-se numai la Minodora. Gratie lucra, la icoanele lui, oftînd, şi sfinţele şi îngerii pe care îi zugrăvea sămănau din ce în ce mai bine cu Minodora. Gratie şi Palamon erau prieteni. Şi-au furat taina unul altuia şi au ajuns să se urască şi să se urmărească. Gratie se cutremura cînd auzia în biserică glasul lui Palamon. La rîndul lui, Palamon îngălbenia cînd vedea icoanele lui Gratie şi chipul Minodorei plutind în slava sfinţilor.

Palamon era plăcut şi linguşitor. S'a apropiat de stariţ şi s'a făcut omul lui de încredere. Pe unde se ducea stareţul mergea şi Palamon. La o sărbătoare mare, stariţa mînăstirii din vale a poftit pe stariţ să slujească. Palamon cîntăreţ bun şi toiagul stariţului nu putea să rămîe acasă. A venit şi el. Gratie

a prins de veste şi a trecut prin codri, ca o fiară sălbatică, dela o mînăstire la cealaltă. Noaptea, la privighere, s'a strecurat în biserică şi a ascultat şi a privit, ascuns după un stîlp. Palamon era în strană, între cîntăreţe. A cîntat frumos, a cîntat cu foc, mai frumos şi mai cu foc ca orişicînd. Minodora era lîngă el. Glasul ei de argint se împletea cu glasul lui de aramă. Chipurile lor jucau în văzul aceloraşi făclii. Mînile lor se întîlneau pe foile bătrînelor ceasloave.

Gratie privea din ascunzătoarea lui. Şi în biserica slăvită, plină de evlavia cîntării şi a tămîiei, nimeni n'ar fi bănuit că iadul întreg se zbate şi se vaetă într'o biată inimă de om...

Ne apropiam de mînăstire. Eram nerăbdător să aud urmarea. Dar Varsănufie intrase într'o pauză interminabilă.

— Şi ce s'a întîmplat, prea cuvioase? Ce-a mai făcut bietul Gratie?

Nici un răspuns! Varsănufie pare-că nu mai auzea. Să ştii că iar m'a păcălit călugărul!... Tîrziu de tot, cînd pierdusem nădejdea să mai scot ceva din gura lui şi era aproape să ne despărţim, Varsănufie a stat locului, s'a uitat la mine pătrunzător şi a isprăvit povestea:

— Pe atunci călugărul purta mătănii caşi azi, dar avea cuţitul în ciubotă... Erau oameni minunaţi şi în luptele lor duhovniceşti şi în păcatele lor. Ce vreai să mai ştii?... Dimineaţa, boarii mînăstirii l-au găsit pe Palamon, ciuruit de cuţite şi mort, în *poiana lui Palamon*, iar pe Gratie, cu măruntaele vărsate, dar suflînd încă, în *poiana lui Gratie*.

G. Galaction

Cîntec

Lasă-mă să-ţi cad în braţe
Cum m'aş prăbuşi plîngînd
După-o lungă rătăcire
Pe podmolul de pămînt,
Unde mă ţinea bunica
Pe genunchi spunînd poveşti,
Pe cînd eu cătam în zare
Strălucirile cereşti.
Lasă-mă să-ţi cad în braţe
Precum cade frînt de cale
Cel înstrăinat de ţară
Lîngă prispa casei sale.
Pleacă fruntea de ţi-o culcă
Unde se frămîntă 'n sîn
Valurile, — de le-alină
Tu ai mărilor stăpîn:
Şi pe fruntea ce mă doare
Tinde mîna şi ţi-o pune,
Să mă simt înfiorată
Că de-o sfîntă rugăciune.

Maria Cunţan.

Domnu' Ghiță

...E locuitor al Isvoarelor, un sat inghesuit în prăpastie de munte. Și iarăși, nu tocmai „locuitor"!.. Un locuitor își cam face vacu' în satul lui... Ghiță, din cînd în cînd, își pierde urma, și, după mai multe luni, după un an—să zicem—se arată iarăși... Atunci, lumea îi zice „domnule Ghiță", apoi, „vecine Ghiță", „frate Ghiță" și, însfîrșit, „mă Ghiță"... Om de pace, altfel... Seamănă, însă, prea puțin cu ceilalți oameni; cu toate că oamenii nu trebue să fie croiți după acelaşi calapod... Toți se deosebesc, într'o măsură, unii de alții și fiecare seamănă cu toți. Nu s'au putut găsi, până acum, doi oameni la fel, dar nici fără ori-ce asemănare.

Domnu' Ghiță, însă, se aseamănă cu ceilalți muritori și se deosebește într'un chip cu totul neobișnuit... Nu poți zice nici că-i țăran, nici că-i ciocoiu, nici gospodar nici tîrgoveț, nu se ține nici de albăstrimea nici de prostimea satului... Se cam pricepe la toate și nu se ține de nici una. Cu toate acestea, nimic nu se face fără el. E o nuntă în sat—Ghiță, chemat ori nechemat, se înființează, face urări și dă povețe tinerilor, așa mai pe politică, într'un graiu înțelepțesc, cum o cam ia învățătoru' și Sfinția sa... Apoi se pune pe băutură. Vine, în sat, un tîrgoveț, o comisie, o inspecție,—dintre toți țăranii, mai mult pe el îl agrăesc: îi zic „dumneata", uneori îl iau între ei, cu unul se mai lasă la glumă, cu altul bea o țuică, după cum se întîmplă să fie și omu'... Atunci, lumea adunată la primărie îi

mai dă și cu „domnule Ghiță", fie pentru obrazul boerilor, fie pentru al lui Ghiță, care întotdeauna e scump la vorbă, în asemenea împrejurări. S'a aprins în sat o casă, un acaret? El e acolo—și toți s'au cam obișnuit să-i asculte porunca. Se pornește în munte goană împotriva spurcăciunilor? El, cu pușca, e capul. Iar la morți ia parte, noaptea, la priveghiu și nimeni ca el nu se pricepe să „consoleze" pe ai casei... Cînd intră pe ușă minteanul cu guler de blană, pe chipul lui plin de bunătate, parcă citești vorbele înțelepte ale Eclesiastului: „Deșertăciunea deșertăciunilor; toate sînt deșertăciuni"... Vorbele de mîngîere, spuse pe politică, îi deschid cale prin mulțime până la mort, iar în mers, cu acelaşi glas stins, stăpînit de blîndețe, agrăiește în dreapta și în stînga: „Ești *și* tu aici Marie?..." „Aci erai Ștefane?..." „Dumnezeu să te-auză..."

*

Intr'o bună dimineață, prefectul județului—după mai multe plîngeri împotriva notarului—pică în Isvoare la anchetă. Și fiindcă auzise că, prin partea locului, se arată ursul adeseori, a mai luat cu el, de acolo dela oraș, încă patru boeri și șase copoi. Era în Isvoare clinchet de zurgălăi, svon și forfotă omenească, de parcă venise Vodă...

Ancheta a ținut scurt. Intre alții, prefectul l-a chemat și pe Ghiță la întrebare... Lumea începuse să șoptească de toate... L-a chemat, fiindcă îl știe—dela oraș—om mai scuturat aici la Isvoare... Poate vrea să-l alunge pe notar din primărie și-i trebue om numai decît (fusese el odinioară agent de percepție în Isvoare și se lăuda că a fost chiar ajutor de notar într'un sat, departe). Cu toate că era între cei patru păreți ai primăriei, Ghiță prinse să crească în ochii lumii adunate în vatra satului, să tot crească de parcă ajunsese de o măsură cu muchea Postelnicesei. Și lucrul se putea înțelege... Străbătuse omul atîta lume; a fost sergent în oaste, apoi vardist și cîte de toate; s'a tot frecat de albăstrimea asta dela oraș, Ghiță 'n sus, Ghiță 'n jos—și prost, slavă Domnului, nu e...

— Măi al dracului!

— Ce crezi?...

*

In sat era o hărmălaie de cîni, ca atunci cînd trec ursarii...

Boerii toți se traseseră la proprietar cu cini cu tot,—să nu-i sfirtice dulăii din Isvoare. După ce i-au hrănit bine cu mîncări boerești și s'au săturat și boerii—că nu știau cum să se mai închine cucoanei—au dat copoii, doi cîte doi, în seama lui domnu' Ghiță, lui Niță Călărașu și unui argat, să-i ție de lănțuș—și atunci să fi văzut dulăii și javrele de prin vecini, care se cam mai potoliseră pe o vreme, cum s'au ințețit—și valea toată a început iar să urle, de răsunau stîncile goale, departe...

In fața curții boerești, lumea se făcuse roată împrejurul lui Ghiță, așa că dulăii care își descopereau colții pe de lături, se isbeau în picioarele oamenilor cînd își făceau vînt să apuce un petec din blănile țesălate... Ghiță muștruluia cinii și le vorbea pe nemție. Iar lumea—proastă—căta tăcută, aci la meșteșugul lui Ghiță, aci la dobitoacele încovrigate de frică—și numai din vreme în vreme huiduia pe cîte un dulău flocos care se prea îndesa la adunare...

— Teamă mi-e c'au pus boerii ochii pe *dumneata*—se adresă unul către Ghiță.

— Și eu zic...—răspunse el cu liniștea omului care știe ceva. Și, după ce-și purtă mîna dealungul blănei linse, adaose: *Acum*, ori intru în primărie, ori în percepție, ori mă trag la oraș...

— Aștia-s boieri mari—adăogă unul, cu siguranță. Auzi că au acolo, la ei, o stînă întreagă de potăi de-astea.

Dar fiindcă toate au un sfîrșit în lumea asta, s'au potolit dela o vreme și cinii din Isvoare. Cînd au trecut boierii, iară, prin sat, cu cîteva lighioane mărunte în traistă, i-au mai scormonit odată din culcușurile lor; apoi s'a lăsat din nou pacea asupra Isvoarelor; lumea pomenea tot mai rar de ei—iar după cîteva zile, era de parcă nu trecuse nimeni pe acolo.

*

Plouase greu o zi și o noapte. Crestele munților au stat trei zile înfășurate în ceață.

Lupoaia, urlînd, își prăbușește în puhoaie apele umflate, printre bolnavii pe care îi tîrăște la vale... Pe spinările ei fugare luncă tulpinele mai ușoare, mușchiul și frunzele măturate din pădure—iar, din vreme în vreme, cîte-un dolofan se rostogolește, cu huiet greu, printre stînci, aruncîndu-și rădăcinile deasupra apei.

De dimineață, la puntea cea mare,—cu pantalonii suflecați deasupra genunchilor și îmbrăcat într'un mintean sur și vechiu, — Ghiță pescuește lemnele cu cangea.. Stînd răzămat de răslogul punții, cu capul adunat între umeri și cu ochii țintă, sus la cotitura apei—gata în fiecare clipă să înhațe, să intre în luptă cu șivoiul—îngînă ușor:

Nuuu fi rea Ninetto, nuuu fi rea!
Jee te trouve...

Și huetul undelor îi acoperă, cînd și cînd, cu minie, glasul.

Romulus Cioflec

Cronica teatrală

Zorile. — St. O. Iosif. — Poliche.
Vinovatul.—Ziua Dochiei.—Disciplina.—Ursul.—Femeile în grevă.—
Ceaşca cu ceai.—Floare de răsura.

Ca un act de pietate faţă de Iosif, despre care s'a vorbit mai puţin decît trebuia, Teatrul naţional din Iaşi deschide stagiunea acestui an cu *Zorile*.

De sigur că mica dramă istorică pe care o cunoaşteţi nu inseamnă mare lucru în activitatea literară a lui Iosif. Cele două acte, în care el a încercat să prindă un episod dramatic din viaţa celor de peste munţi, îţi fac mai mult impresia unui fragment de piesă neisbutită.

Iată subiectul:

Părintele Dan—un proscris—se întoarce pe furiş, într-o noapte cu furtună, la casa lui, ca să-şi revadă mama, nevasta şi copilul. Căpitanul ungur Gabor, care l-a zărit intrînd, vine şi îl ridică cu pandurii lui. Căpitanul Gabor nu l-ar fi arestat dacă Justina, soţia preotului, pe care o iubeşte, nu i-ar fi respins dragostea.

Părintele Dan e aruncat în temniţă şi condamnat la moarte. Inainte însă de executarea sentinţei, Anisia, mama lui, scoală Moţii şi împreună cu ei, în lumina roşie a zorilor, năvăleşte spre temniţă ca să-l scape. Dar până să vie Moţii, acelaş căpitan Gabor, pătrunzînd în temniţă, omoară mişeleşte pe Dan. Şi cortina cade asupra blestemelor Anisiei, care, arătînd nepotului ei pe Dan ucis, strigă: răsbunare!

Nu e nevoe să arătăm stăruitor ceia ce e copilăresc şi naiv-teatral în această piesă.

Greşala fundamentală a ei este amorul ungurului Gabor pentru soţia preotului. El arestează pe Dan şi apoi îl ucide, nu atît din ură naţională, cît din gelozie. Acest Gabor prin urmare, putea fi neamţ, slovac sau italian. El e ungur, din întîmplare.

Şi atunci ne întrebăm: oare de multe ori se întîmplă ca un ungur să iubească o romîncă şi gelozia să-l transforme în astfel de fiară? Oare e nevoe numaidecît ca un ungur să fie şi gelos, ca să se poarte aşa de hain cu un romîn?... Şi dacă lucrul acesta se întîmplă rar, atunci, vrînd să zugrăveşti o stare de lucruri generală, pentruce îmi aduci un caz special? Pentruce un ungur gelos, şi nu ungurul, pur şi simplu?

Intr-o piesă istorică şi naţională, care vrea să pună faţă în faţă două popoare ce se duşmănesc de veacuri, toate faptele esenţiale din ea cît şi desnodămîntul trebue să aibă la bază ura dintre cele două popoare, iar nu un sentiment incidental şi individual; să pue în lumină conflictele mari şi caracteristice, cu semnificaţie generală,—lupta inegală dintre două rase, dintre două neamuri ursite să trăiască laolaltă cu idealuri opuse şi care-şi dispută sau îşi apără dreptul la existenţă,—iar nu o ciocnire specială, măruntă şi trecătoare. Din fiecare faptă şi la spatele fiecărui personagiu, spectatorul trebue să înţeleagă sutele de mii care simt la fel, vorbesc, se agită şi făptuesc la fel, în cadrul aceloraşi împrejurări.

Dar Iosif a introdus în piesa lui un personagiu nu îndeajuns de reprezentativ şi un element dramatic străin, care-i micşorează efectul şi-i compromite înţelesul. Un element dramatic de care nici nu avea nevoe, căci lupta milenară dintre Romînii de dincolo şi Unguri e plină de conflicte, cu mult mai largi şi mai semnificative.

Şi de sigur că nu cu un ungur amorezat şi c'un preot ucis din gelozie, se poate evoca pe scenă tragedia Ardealului.

Ea va fi, poate, evocată cîndva, de altul mai viguros şi mai puţin liric decît Iosif. Ni se spune că Teatrul Naţional din Bucureşti va reprezenta în curînd o piesă a d-lui Goga, cu subiect luat din viaţa celor de dincolo. E cu putinţă ca d. Goga să fie nu numai cîntăreţul dar şi dramaturgul „pătimirii" fraţilor de peste hotar.

Până atunci *Zorile* nu pot să ne dea decît puţine clipe de emoţie şi prilejul rar de a asculta de pe scena unui teatru romînesc versuri care să nu semene cu cele dela 48, adică splendide, deşi cad prea des în retorică.

Liric prin excelenţă, Iosif n'a avut nimic din ceia ce-i trebue unui autor dramatic. A fost pur şi simplu poet,—dar poet până'n vîrful degetelor.

Sintem prea aproape de moartea lui ca să ne putem da seama ce admirabilă biografie de artist oferă el istoriei noastre literare. Nimene nu s'a apropiat atît de mult de ceia ce ne închipuim noi că trebue să fie un adevărat poet.

Niciodată nu şi-a făcut reclamă. Niciodată n'a alergat după popularitate, n'a vrut să epateze, să treacă drept mare.

A fost naiv şi dezarmat, a fost discret şi muncitor. La treizeci de ani a iubit ca un adolescent, s'a plîns ca un copil. A avut o mare capacitate de a suferi: Cu sensibilitate de femee a suportat durerea hărăzită unui bărbat.

Poezia pentru el a fost o mingiere, versul o necesitate. Așa se explică frăgezimea stihurilor și bogăția nesilită a ceasurilor lui de singurătate. De aceia arta lui a fost onestă, de aceia nu s'a încurcat el niciodată în teorii estetice, nu s'a înregimentat în școli. Prin intuiția talentului a priceput marele și banalul adevăr pe care proștii nu-l vor înțelege niciodată, dar pe care istoria tuturor literaturilor îl ilustrează: că sinceritatea în artă e o condiție pentru durata operei; că sinceritatea e singura condiție în poezia lirică, unde talentul nu e altăceva decît puterea de a fi sincer.

Și de aceia Iosif a putut, în mijlocul celei mai aliterare febrilități, să tipărească un volum de *Cintece*, atingător și simplu ca un suspin.

Traducerile lui din ultimul timp, despre care nu s'a vorbit aproape de loc, presupun o izolare, o putere de muncă și o modestie, care te uimesc. *Visul unei nopți de vară* e o minune, prin frumusețea limpede a stilului, prin bogăția imaginilor și a piedicilor pe care le-a învins.

Iosif, în cîte a scris, n'a fost un poet de talia celor mari, dar a fost din aceiași familie. Intre el și Heine, între el și Eminescu sau oricare din liricii de elită, nu a fost deosebirea care există între opaiț și lună, ci între stea și lună: un strop, dar un strop de foc ceresc.

Și totuși dacă în ajunul morții nu ar fi publicat *La arme*, el ar fi trăit fără să aibă măcar pe sfert succesul celor din arena de jos a literaturii romînești. Căci, deși era mic, asupra lui apăsa blestemul care apasă asupra marilor damnați. Trebuia să aibă soarta poeților mari, născuți în țară mică și'n vremuri de prefaceri, pedeapsa ireductibilă a superiorității talentului în mijlocul unui public minor pentru artă: Nimic în viață, totul mai tîrziu. Nimic cît timp trăește, statue și celebritate cînd sărmanul lui trup hrănește ierburile cimitirului...

Dar de la morți să ne întoarcem la viață, căci viața, cu toate nedreptățile ei absurde, rămîne vecinic interesantă și plină de farmec.

O întîmplare face ca, tocmai după Iosif, să vorbim despre *Poliche* al lui Bataille.

„Poliche" e porecla unui foarte de treabă și distins om, Didier Mireuil, care iubește pe o doamnă din lumea frivolă a Parisului, Rosine de Rink,—dar nu poate fi iubit de ea.

In zadar Didier, și-a ascuns amorul și adevărata fire sub o mască de ocazie, făcînd pe bufonul, pe scepticul și pe omul care nu e capabil de sentimente mari. In zadar apoi, cînd e silit să se arăte așa cum e, Rosine *vrea* să-l iubească și se duce să stea cu el la țară. In zadar acolo Didier caută s'o distreze, vrea s'o reție cu orice chip, geme, brutalizează, imploră... El nu poate fi iubit de aceia pe care o iubește. Cu toate sforțările lui, uneori inteligente, totdeauna umilitoare, Didier n'a putut obține decît intimitatea, ca să zic așa, dar nu și amorul femeii iubite. El a ținut în mîni aparența fericirii, dar nu realitatea ei.

De ce Rosine nu poate să iubească pe Didier, cînd acesta, în definitiv, merita amorul ei?

Voiu răspunde parafrazînd un fragment de dialog, dintr-o veche dramă indiană:

— Un om te iubește în tăcere, luni de zile își sacrifică demnitatea pentru tine făcînd pe paiața, și totuși acest lucru nu te mișcă? — E vorba de amor, nu de recunoștință.

— Dar viața lui e un iad fără tine, el e nefericit, se sbate, se chinuește pentru tine, și totuși nu-l iubești? — E vorba de amor, nu de compătimire.

— Dar e un om admirabil, bun, inteligent, sincer, pasionat... pentruce nu-l iubești?—E vorba de amor, nu de admirație. E vorba de amor, nu de afecțiune.

Amorul e toate acestea la un loc. Și pe cînd fiecare în parte are o cauză cunoscută, amorul vine ca furtuna, fără să știi de unde, fără să știi pentru ce.

Mulți au văzut în Poliche numai un fel de „pagliacco", mișcător, sentimental și ridicol, care face bufonerii ca să se poată menține lîngă femeia iubită.

Dacă *Poliche* ar fi numai atît, atunci piesa s'ar sfîrși odată cu demascarea lui Poliche, adică odată cu actul al II-lea.

In adevăr, Rosine, mișcată de amorul discret și pasionat al lui Didier, ar începe să-l iubească din generozitate și l-ar iubi definitiv. Am avea astfel o piesă completă, după calapodul celorlalte, cu desnodămînt satisfăcător și cu o doză egală de adevăr și convenționalism.

Dar tocmai de convenționalism se ferește Bataille.

El știe că amorul nu se poate naște astfel, din generozitate,—că un amor „din cap" nu durează.

Și Bataille vrea să aducă pe scenă viața așa cum e: el a scris deci încă două acte, cele mai omenești. Timpul cît Didier face pe Poliche, nu e decît un episod pitoresc al romanului său sentimental.

De aceia, mi se pare că piesa lui Bataille are o semnificație mai largă, în orice caz mai interesantă.

Tot teatrul acestui poet e urzit pe aceiași temă: amorul. Aproape tot are la bază aceiași idee: fatalitatea și atotputernicia amorului.

Lupta oarbă, piedicile, zădărnicia sforțării celor care-i stau în cale și în sfîrșit triumful amorului, care lasă în urma lui victime, sînt domeniile bogate din care Bataille își culege elementele dramatice.

In fiecare piesă el are un personagiu central, tras cu putere din două părți. Intr-o parte îl chiamă de obiceiu o ființă pentru care toată viața îi e legată de el; în cealaltă parte îl împinge, cu puteri irezistibile propria-i pasiune. Intr-o parte datoria, rațiunea, mila, afecțiunea, stima și tot convoiul de sentimente omenești; în cealaltă parte, cohorta sălbatică a pornirilor misterioase, pasiunea elementară.

In *Poliche*, acest personagiu central e Rosine.

De preferinţă însă, caşi în *Poliche*, toată lumina e îndreptată asupra soartei celor sacrificaţi, asupra luptei lor zadarnice pentru a cîştiga ceia ce nu se poate, împotriva unei forţe obscure şi formidabile.

Poliche e una dintre aceste victime predestinate. Ca şi Lolotte din *La femme nue*, el renunţă în cele din urmă la luptă şi se înclină în faţa fatalitaţii. Iar povestea lui Poliche se repetă în *Maman Colibri* şi în *La vierge folle*, unde victimele sînt femei.

E un spectacol în adevăr trist acela pe care ni-l oferă, cu o impasibilitate de zeu şi uneori cu o uşoară nuanţă de voluptate ascunsă, marele poet.

Cît sîntem de neputincioşi, în mijlocul acestui univers absurd şi misterios, care pare că-şi bate joc de noi!

Caşi în *Sapho*, cu care *Poliche* se asamănă întru cîtva, te înspăiminţi cînd vezi până la ce grad de înjosire poate ajunge un om stăpînit de pasiunea—să-i zicem pe nume—a amorului fizic.

Şi te întrebi: oare la urma-urmei, amorul nu e o curată nebunie, în înţelesul melancolic al cuvîntului?... Un om de treabă, îşi leagă deodată tot rostul vieţii de o fiinţă străină: o împodobeşte cu toate calităţile închipuite, îi pîndeşte mişcările, gesturile, privirile, îi reţine şi cîntăreşte fiecare cuvînt, îşi pierde nopţi întregi privind o fereastră, colindînd aceiaşi stradă, şi poate fi ridicat în slava fericirii sau aruncat în disperarea cea mai neagră, de o simplă intonaţie, de un singur zîmbet al unei persoane care până mai eri îi era străină; îl ştiai om de treabă, şi deodată el devine capabil de toate umilirile, de toate neghiobiile, de toate infamiile, din pricina aceleiaşi persoane străine şi fără ca aceasta să-i fi dat măcar un motiv aparent... Şi omul acesta nu e nebun, de legat?—„Toţi oamenii iubesc, îmi veţi răspunde. Nebunia aceasta e *norma*. Cine nu poate iubi, acela e anormal, acela e nebun". Şi la replica dumneavoastră nu mai răspund, căci ar trebui s'o iau dela Adam.

Dar dacă, atunci cînd e vorba de amorul obişnuit, exclusivismul preferinţelor noastre este ceva normal,—cînd e vorba de amorul fizic, acest exclusivism mi se pare de-a dreptul patologic.

Imi voiu lămuri gîndul, deşi chestiunea nu e tocmai potrivită într'o cronică teatrală.

Cunoaşteţi teoria „contrastelor", a „complectării reciproce" a lui Schopenhauer: brunul iubeşte blonda, femeia sensibilă, brutele, etc. Preferinţa însă, de obiceiu, nu are la bază contraste atît de evidente, ci poate avea cauze cu mult mai adînc îngropate în întunericul fiinţei noastre.

Unui bărbat normal, îi convine fiziologiceşte orice femee. El n'are lipsuri organice, n'are nimic de „complectat", nici o *tară* moştenită. Cu cît omul însă e mai special, mai anormal, cu atît cercul preferinţelor sale fiziologice se restrînge. Iar cînd un om e în stare să treacă peste orice şi ajunge o jucărie în mîna unei femei de care totuşi nu-l leagă decît un ataşament fizic, asta însamnă că lui nu-i convine *decît* o anumită femee, că el a venit pe lume cu o alcătuire specială, cu o structură fiziologică anormală în înţelesul aproape medical al cuvîntului...

Dar, precum vedeţi, „secătura" d-lui Bogdan-Duică are darul să te provoace la mărturisirea unor gînduri, pe care niciodată n'ai fi avut curajul să le scrii.

Noroc că Bataille dă ealităţii o semnificaţie innaltă şi plină de melancolică poezie. In adevăr, cîtă poezie în piesele sale! Traducerea o înăbuşă cu brutalitate, parcă presară cenuşă pe o floare. Dar în franţuzeşte sînt unele pasagii, cum e acela dela sfîrşitul actului al III-lea din Poliche,—adevărate poeme.

Şi cu ce magistrală siguranţă îşi conduce Bataille piesa! Observaţi în Poliche, de pildă numărul personagiilor active din fiecare act. La început multe,—ne trebuia mediul, viaţa socială, obiceiurile eroilor săi. Apoi din ce în ce mai puţine, în acte din ce în ce mai scurte, până cînd la sfîrşit cei doi rămîn singuri în faţa noastră, căci numai ei ne interesează acum.

Intotdeauna se vor găsi pe pămînt destui oameni care să urmărească spectacolul frămîntărilor sufleteşti cu mai multă pasiune decît jocul bursei, de aceia Bataille va plăcea întotdeauna, cu piesele lui clădite pe o temă atît de neserioasă pentru unii, cum e amorul.

Mărturisim că nu tot atît ne-a interesat piesa socială şi mai presus de toate serioasă, a lui Voos. *Vinovatul* e povestea unui om condamnat pe nedrept, pentru o crimă făptuită de altul. Cînd i se descopere nevinovăţia şi e liberat, după nu ştiu cîţi ani de temniţă, el îşi regăseşte familia într-o stare de plîns: fata aproape de prostituţie, băiatul alcolic şi gata să comită o crimă, soţia brutalizată de o canalie cu care trăeşte, crezindu-şi bărbatul vinovat şi pierdut pentru totdeauna.

Thomas Lehr ucide pe amantul soţiei sale şi reintră, de data asta vinovat, în temniţă.

E tristă, e foarte tristă această dramă socială care în fond, e o melodramă, fiindcă porneşte dela o fatalitate exterioară, dela o întîmplare extraordinară.

Eroarea judiciară e una din cele mai grozave posibilităţi ale vieţii noastre sociale. Dar mai e oare nevoe să scrii o piesă, ca să dovedeşti acest lucru? Toţi sîntem convinşi până 'n fundul sufletului. Şi atunci,—afară numai dacă ai de gînd să ne dai cîteva observaţii nouă, care nu se pot face decît cu acest prilej,—pentruce ne torturezi în zadar cu un subiect aşa de penibil?

Ziua Dochiei e mai veselă.

Aici e vorba de căsătoria a doi tineri, care de abia se cunosc şi nu pot să se iubiască la comandă. Ei strică, fireşte, căsătoria proectată. Apoi, cînd nu mai au obligaţia să placă unul altuia, cînd „bontonul" nu-i mai strînge de gît, cînd au răgaz să se cunoască aşa cum sînt, ei se împrietenesc repede şi căsătoria vine pe ne-vrute.

E un act plin de situaţii hazlii şi de bun-simţ. Tipurile sint cu măestrie localizate,—căci localizarea aceasta se datoreşte unui mare şi iubit scriitor, care n'a ţinut să-şi pună numele pe afiş.

*

Mă gîndesc la celelalte piese.

Afară de reluări, au fost şi cîteva piese nouă despre care voiu pomeni numai în treacăt, fie din pricină că subiectul lor nu se pretează la comentarii exuberante, sau că această cronică nu trebue să depăşească un spaţiu anumit.

Aşa dar:

Disciplina, dramă militară, în care ni se arată cît e de primejdios pentru armata germană, ca un colonel să aibă în regiment putere absolută şi toate atribuţiile importante, iar un maior—nici una.

Ursul, minunată comedioară într'un act, de Cehov, o scenă din viaţa moscovită, redată cu ironia puternică şi fină a acestui autor.

Femeile în grevă, localizare de d. Vernescu-Vîlcea, din care se vede cît e de rău că cucoanele noastre nu se prea pricep la bucătărie.

Ceaşca cu ceai, o foarte amuzantă localizare de d. Petrone şi, în sfîrşit, *Floare de răsură*, comedie frumoasă, din care se vede că educaţia dată în pensioanele noastre de fete e detestabilă, pe cînd aceia pe care o primeşte o fată la ţară, la moşie, în libertate, e excelentă. Sînt de acelaşi părere.

Nu vă mai daţi fetele la pension!

G. Topîrceanu

Cronica externă

Chestiunea rurală în Anglia

Fatalitatea istorică pune uneori simultan aceleaşi probleme în ţări îndepărtate una de alta şi ajunse în stadii de civilizaţie cu totul deosebite. Fără îndoială că soluţia unei probleme sociale nu se poate căuta independent de complexul întreg al vieţii poporului la care ea s-a impus spre rezolvare; nu toate ţările au aceiaşi tradiţie şi aceiaşi închegare în organizarea statelor lor. Cu toate aceste frămîntările ce pregătesc istoria de mîni în diferitele părţi ale lumii nu sînt cu totul în afară de domeniul comparaţiilor suggestive. Pe harta geografică, Anglia stă departe de ţara noastră, şi în istoria civilizaţiei distanţa între aceste două ţări e încă şi mai mare, dar o aceiaşi problemă le frămîntă azi pe amîndouă, pasionînd deopotrivă opinia publică şi colorînd lupta partidelor lor politice.

Chestiunea agrară, mai presus chiar decît *chestiunea irlandeză*, domină azi politica internă a Angliei. Soluţia preconizată pentru rezolvarea ei de partidul liberal e *exproprierea silită*, pe care stegarii partidului o lămuresc în întruniri publice şi o afirmă ca o necesitate de stat şi un drept naţional al poporului. Mîndra democraţie engleză nu cere dela marea proprietate admiterea exproprierii subt titlul măgulitor pentru dînsa de jertfă patriotică. Lloyd George cu humorul său ironic şi muşcător e departe de a introduce academicianismul în luptele politice pentru dobîndirea marelor reforme, şi chiamă la bara justiţiei populare întreg trecutul marii proprietăţi, intentîndu-i un proces istoric. El nu recunoaşte dreptul absolut şi etern al marei proprietăţi. Pentru dînsul marea proprietate nu e decît o porţiune din ţară încredinţată marilor proprietari pentru a fi administrată spre folosul obştiei întregi. Utilitatea naţională e singura bază raţională a menţinerii marii proprietăţi, care nu mai poate continua îndată ce nu mai e în stare să îndeplinească a-

cest rol. Iar marii proprietari nu pot invoca „dreptul sfînt" al proprietății și a se scutura de orice răspundere în fața nevoilor statului și țării. Pămîntul nu este proprietatea absolută a nimărui, și proprietarul nu poate fi lăsat absolut liber să facă tot ce vrea cu și pe proprietatea lui, dupăcum nici fabricantul nu poate fi îngăduit să încalce legile făcute pentru a-i îngrădi eventuala lui lăcomie de cîștig în dauna existenții celor mulți.

Atît din punct de vedere al nevoii de pămînt pentru muncitorii agricoli, cît și din punctul de vedere superior al întăririi energiilor naționale ale poporului, partidul liberal din Anglia cere exproprierea silită a marii proprietăți, și o cere hotărît, fățiș și energic, impins de simțul datoriei și al răspunderii față de țară, și sprijinit pe o opinie publică conștientă și liberă. Cine se poate îndoi de succes! Spectrul „drepturilor sfinte" nu poate oferi decît prilejul de a desvălui de cîte ori, în cursul istoriei omenirii, interesele meschine și lăcomia crudă a castelor restrînse au invocat drepturi eterne și divine.

*

Prin repedea ei industrializare, Anglia a pompat marea majoritate a locuitorilor ei dela sate la orașe. Cu șasezeci de ani în urmă, jumătate din populația Angliei era rurală, acum patru din cinci locuitori trăesc la oraș. E drept că orașele engleze sînt cele mai higienice; cu toate aceste vigoarea primitivă a rasei se păstrează mai bine în strînsa legătură cu pămîntul. Satele sînt pretutindeni rezervele caracterului și energiilor naționale ale unui popor; din ele se alimentează viața intensivă și istovitoare a orașelor. Pentru Anglia dar,—atît de redusă în elementul ei rural, — buna stare și prosperarea celor dela țară are importanța unei chestiuni etnice.

După datele statistice oficiale din 1901, din întreaga populație a Angliei și Țării Galilor numai 1,128,604 locuitori, adică un procent de 8% se ocupă cu agricultura (proporția a crescut și e în creștere până azi). Comparată cu celelalte țări Anglia oferă cu mult cel mai mic procent de populație agricolă. In Romînia acest procent e de 80%; în Austria de 61%; în Danemarca de 48%; în Franța de 43%; în Germania de 35%; în Olanda de 31%; în Belgia de 23%. Dacă se ia în samă și densitatea locuitorilor din fiecare țară, atunci numărul celor întrebuințați în agricultură, repartizați pe mia de acre de pămînt cultivabil (1 acru=4046 m. p.), se poate figura prin cifrele: Anglia are numai 41 de lucrători pe 1000 de acre; Danemarca are 70; Franța 100; Olanda 120; Germania 130; Belgia 160; Austria 180.

După datele publicate de „The Board of Agriculture" pe 1912, produsul net agricol al Angliei și Țării Galilor din fermele, grădinele, pășunele și ogoarele lor se ridică la suma de 127,650,000 livre sterlinge (peste 3,190,250,000 lei). Această cifră destul de mare ar putea fi

încă mult mărită prin sporul muncitorilor agricoli. Se vede de aici ce importanță are în industriala Anglie muncitorul agricol și din punct de vedere al creșterii avutului național. Iată dar de ce și din acest punct de vedere partidul liberal cere exproprierea marelor parcuri ale lorzilor.

Dar principalul scop urmărit de expropriere e sporirea rezervei țărănești: întemeerea temeinică a unei clase numeroase și viguroase de mici proprietari agricoli care să poată trăi independent și îndeajuns de îndestulați pentru a întreținea o familie, și a da posibilitatea celor cu însușiri alese dintre ei să se ridice. Pentru aceasta statul trebue să intervie pentru a înlesni muncitorilor agricoli vrednici trecerea dela starea de proletari agricoli la starea de mici proprietari și fermieri. Legile de acum cinci ani, așa numitele *Small Holding and Allotment Acts* au dat roade, dar nu pot rezolva chestia în mod radical. Ele au deschis numai un drum nou și indică, prin rezultatele lor chiar, exproprierea, ca singurul mijloc de a atinge scopul ce ele îl urmăresc. Dar exproprierea numai nu va rezolva singură și deodată chestia agrară în Anglia cași în alte țări. Fixarea minimului de salar al lucrătorului agricol e tot atît de urgentă. Apoi întemeerea micilor gospodării țărănești nu poate prospera fără organizarea cooperativelor sătești, a creditului rural și a înlesnirii transporturilor. Pentru invigorarea fizică și luminarea acestei clase statul e dator de asemenea să se îngrijească de sistemul clădirii locuinților și răspîndirii educației. Toate aceste chestii, partidul liberal din Anglia le-a legat de chestia exproprierii.

Dintre cei care *se ocupă* azi cu agricultura numai categoriile fermierilor și micilor proprietari, numărînd în total 292,000 locuitori, trăesc destul de îndestulat, iar restul de 170,000 pădurari, păstori, grădinari și 609,000 muncitori agricoli proletari nu cîștigă prin salarul lor acel minimum necesar pentru întreținerea unei familii cu trei copii, în afară de marginile mizeriei. In adevăr familia unui muncitor agricol compusă din tată, mamă și trei copii, redusă numai la salarul bărbatului, nu poate avea un venit mai mare decît maximum 22 lei pe săptămînă, și numai unii, excepțional, în proporție de 2%, primesc 25 lei pe săptămînă. Pe de altă parte însă o atare familie, pentru a nu fi expusă degenerării fizice, are nevoe de un venit minimum de 26 lei pe săptămînă, absolut necesar pentru locuință, hrană și îmbrăcăminte, excluzînd satisfacerea oricărei nevoi sufletești sau cheltueli neprevăzute. Astfel salarul muncitorului agricol e mai prejos de nevoile lui elementare și-l condamnă la mizerie și degenerare fizică fără intervenția muncii femeii și copiilor lui. Iată de ce acum în Anglia, odată cu chestia exproprierii, se cere imediata intervenție a statului de a fixa minimul de salar pentru munca agricolă, prin tribunale regionale anume instituite spre acest scop. Fără îndoială că exproprierea singură nu va rezolvi deodată întreaga problemă agrară în Anglia, dar e sigur că numai prin ea toate celelalte chestii pomenite vor putea căpăta soluții definitive.

I. B.

Cronica financiară

După 14 luni de nesiguranță, putem face de astădată cronica financiară, fără a ne mai teme de vreun conflict înarmat. Ultimii nori, care acopereau orizontul politic, s'au împrăștiat prin încheerea păcii greco-turce.

Acum fiecare națiune poate să-și îngrijească în liniște de treburile interne, pe care le neglijase pentru cîtva timp.

In acest scop statul nostru a fost cel dintăiu, care a realizat împrumutul de care avea trebuință, pentru satisfacerea nevoilor urgente. Impumutul contractat de 250 milioane se va întrebuința pentru rambursarea bonurilor de rechiziție, a căror valoare se zice că ar fi de vre-o 80.000,000 lei, iar restul se va da căilor ferate pentru a face o parte din lucrările imperios reclamate de comerțul și industria țării, rămînînd ca peste cîteva luni să se contracteze un nou împrumut pentru executarea marilor lucrări, de care au nevoe căile ferate, pentru a le pune în concordanță cu desvoltarea noastră economică din ultimele decenii. D. Marghiloman a și promis că va căuta să contracteze cît de curînd împrumutul de 400.000.000 lei, cerut de căile ferate și desigur că o va face, pentru a nu opri frumosul avînt, pe care comerțul și industria romînească l-a luat de cîtva timp.

Influența lipsei mijloacelor de transport s'a resimțit în luna Octombrie mai mult ca oricînd, căci, cu toată limpezirea complectă a situației externe, totuși s'a observat puțină însuflețire în tîrgul financiar. S'au făcut puține transacțiuni, în unele zile n'au fost cotate decît 2—3 valori. Cursurile au avut oscilațiuni neînsemnate.

Pe la începutul lunii, unele valori au încheiat cu mici scăderi; în a doua jumătate a lunii, speranța încheerii păcii greco-turce a însuflețit puțin bursa, care a înregistrat o urcare generală, —urcare ce se spera

a nu fi trecătoare. Totuși pe la sfîrșitul lunii lipsa de animație s'a resimțit din nou și din cauza lichidărilor dela sfîrșitul lunii, —lichidări, care și de astădată s'au făcut cu oarecare greutate, pentrucă Băncile au păstrat încă oarecare rezervă în acordarea de credite.

Lipsa de afaceri din cursul lunii trecute s'a datorit în mare parte și lipsei de numerariu, de aceia statul va pune la dispoziția comerțului aurul provenit din noul împrumut.

Cu luna Octombrie sperăm că se va încheia epoca stagnării afacerilor, cu atît mai mult cu cît în curînd ne va veni aurul din împrumutul realizat și din cerealele exportate.

Ca evenimente financiare mai importante din cursul lunii, afară de realizarea împrumutului, notăm: proectul înființării unei societăți de asigurare, hotărîrea de a se transforma Banca Săteanului din Craiova într'o Bancă a farmaciștilor cu sediul în București, propunerea făcută în Comitetul Bursei București de a se supune agenții de schimb controlului unui expert-contabil.

V. M. Ioachim

Scrisori din Bucovina

Lupta pentru şcoală

Lupta naţională din Bucovina se dă în prezent în jurul a două instituţiuni de importanţă capitală pentru dezvoltarea celor două popoare în luptă: în jurul *bisericii* şi în jurul *şcolii*. E cunoscut că guvernul, prin numirea ruteanului *Manastyrski* în postul de vicar general al Mitropoliei bucovinene, a intervenit în mod hotărît pentru aspiraţiile nebazate ale Rutenilor. Caşi în chestiunea bisericească, care vom prezenta-o cititorilor acestei reviste în liniamente generale, guvernul părtineşte pe faţă pe Ruteni, călcînd chiar legile şi dispoziţiile în vigoare. Aşa în ultimul timp avînd să dea o soluţie chestiunii şcolare din *Mihalcea* (districtul Cernăuţului), care chestiune şi-a serbat jubileul de zece ani, şi neputînd înfrînge voinţa poporaţiunii din Mihalcea, a recurs la un metod nou ca să facă înscrierea în şcoală pe baza recensămîntului „rectificat" în prefectura din Cernăuţi în defavorul Romînilor. Luînd ca bază acest recensămînt, consiliul şcolar districtual de Cernăuţi a decretat că la Mihalcea va fi o şcoală ruteană de 4 clase şi două clase paralele romîne. Aceasta contra *voinţei unanime* a populaţiunii, manifestată la diferite ocaziuni în curs de zece ani şi în contra tuturor normelor legale. Această procedură arbitrară a ridicat valuri de indignare în Mihalcea, unde răbdarea a ajuns la sfîrşit şi în toată lumea romînească, ce aştepta ca să se dee în sfîrşit acestei chestiuni o soluţie favorabilă Romînilor, cu atît mai mult că ministerul ordonase ca recursul Mihălcenilor ajuns cu greu în minister să fie rezolvat conform cu starea de azi din Mihalcea. In faţa acestei proceduri ilegale Mihălcenii, convocaţi în adunare de deputatul lor d. *Modest Scalet*, au votat o moţiune de protest, pe care au trimis-o guvernului local şi guvernului central, iar comitetul comunal a înnaintat ministerului un recurs bine motivat.

„Societatea pentru cultura şi literatura romînă din Bucovina", care prin statute este obligată să apere *interesele culturale* ale Romînilor, a

hotărît să facă un memoriu. Acest memoriu redactat de secretarul societăţii, d. *George Tofan*, arată pe scurt cîteva cazuri de persecuţie pe terenul şcolar şi insistă apoi în special asupra ilegalităţii din Mihalcea.

Fiindcă acest memoriu arată, bazat pe date autentice, starea actuală a luptei pentru şcoală, îl dăm şi noi în părţile sale mai esenţiale. El a fost predat de o delegaţie a comitetului prezidentului ţării, şi înnaintat ministerului de instrucţie publică. Totodată se va trimite tuturor deputaţilor romîni.

„*Escelenţa voastră, Domnule Ministru,*

„Nedreptatea ce se face Romînilor din Bucovina în afacerile şcolare, devine din zi în zi mai insuportabilă. Abuzurile, ilegalităţile şi asupririle au luat în timpul din urmă dimensiuni atît de mari, încît periclitează existenţa naţională a poporului băştinaş din această ţară, căruia—la alipirea sa la glorioasa monarchie austriacă—i s'au garantat toate drepturile. Azi însă stăm aşa că, în ce priveşte drepturile şi dorinţele noastre pe teren şcolar, nu se respectează nici drepturile cele mai fireşti ale părinţilor, nici legile fundamentale ale statului.

„Un lanţ întreg de nedreptăţi s'a făurit în anii din urmă, împotriva elementului romîn din Bucovina. Cele mai juste cereri ale Romînilor nu sînt considerate, peste cele mai îndreptăţite plîngeri se trece la ordinea zilei şi în cele mai multe cazuri se practică procedura cea mai ilegală: de a nu se da curs cererii nici într'un fel nici într'altul, punîndu-ne în imposibilitate de a ne adresa şi altor forme.

„Vom ilustra cele arătate aici în general, în special cu o serie de fapte.

„1. *Şcoala romînească din Ipoteşti* (districtul Sucevei), deşi a împlinit terminul legal de cinci ani pentru sistemizare, nu este sistemizată nici până azi, cu toate că această stare de lucruri e evident în dauna şcolii şi a învăţămîntului.

2. „La *Danila*, *Călineştii lui Ienachi* şi *Călineştii lui Cuparencu* (districtul Sucevei), deşi edificiile şcolare sînt gata de ani de zile, şcolile nu se deschid, de oarece locuitorii cer şcoală romînească; localurile stau deşarte şi comunele sărace au cheltuit bani grei fără să aibă vreun folos.

„Interesant şi instructiv e cazul *Danila*. Aici autorităţile şcolare au încercat toate metodele posibile, spre a afla starea adevărată a lucrurilor: statistica dela 1910 arată *numai element romînesc* (numai un Rutean!); multele comisii, care au fost la faţa locului şi au interogat pe părinţi, au constatat că *toţi unanim* cer *numai* şcoală romînească; examenele, care s'au ţinut cu copiii, au arătat că *toţi copiii* obligaţi să cerceteze şcoala au răspuns în limba romînească.

„Acelaşi lucru e şi în *Călineştii-Ienachi* şi *Cuparencu* cu mica de-

osebire că recensămîntul dela 1910 a fost schimbat în prefectura din Suceava în defavorul Romînilor.

„Dacă e deci constatat că toate cercetările, ce s'au făcut (declarațiile protocolare ale părinților înaintea comisarului dela prefectură, examenele făcute înaintea inspectorilor școlari) au dat cîștig de cauză aspirațiunilor romînești că voința nestrămutată a locuitorilor, exprimată în nenumărate hotărîri ale consiliului comunal, în petiții și memorii, telegrame și proteste, este ca copiii să învețe în școală romînește. Ne întrebăm de ce nu pune autoritatea școlară, care trece peste dreptul părinților, peste legile fundamentale ale statului și inventează alte procedee ca recensămîntul, un capăt acestor stări insuportabile,—dacă și metodele inventate de ea, care sînt contrare legilor, au ieșit în favorul Romînilor.

„3. In *Gemine* (distr. Cîmpulungului) unde a existat o *școală romînească*, s'a prefăcut peste noapte în școală ruteană în baza unei hotărîri a comitetului comunal, care a fost aprobată fără întîrziere de consiliul școlar de țară. Cîte hotărîri au făcut până acuma comitetele comunale din Mihalcea, Danila, Călinești și din alte sate, pentru școala romînească? Dece nu se execută aceste hotărîri făcute de ani de zile? Sau n'au hotărîrile acestor comitete aceiași valoare ca a Comitetului din Gemine?

„Cercetările care au început a se face în anul acesta în Gemine pentru stabilirea raporturilor de limbă la școala primară de-acolo,—odată curat romînească, azi curat ruteană,—se fac subt presiunea celui nemai auzit terosism exercitat de comitetul comunal, în frunte cu primarul și de învățătorul rutean care, cu toate plîngerile motivate ce s'au făcut împotriva lui, rămîne și mai departe în Gemine spre a tulbura buna înțelegere dintre locuitori.

„4. In *Breazu* (distr. Cîmpulungului) s'a cerut de ani de zile o școală romînească de minoritate; până azi însă nu știm ca să se fi făcut ceva în direcția aceasta, cu toate că numărul legal de copii pentru a cerceta această școală este complect.

„5. Școala romînească din *Milișăuți de sus* (distr. Rădăuțului), deși hotărîtă de consiliul școlar al țării, până azi nu s'a activat.

„6. Comuna *Petriceanca* (distr. Siretelui) n'are nici până azi școală, deși comisiunile care au fost la fața locului au constatat că părinții copiilor *cer cu toții* numai școală romînească.

„Am putea înmulți numărul cazurilor de felul acesta, dar ne grăbim să ajungem la cel mai caracteristic: *cazul Mihălcii*.

„După lupte și zbuciumări de aproape un deceniu, după zeci de *hotărîri unanime* ale consiliului comunal, după atîtea și atîtea comisiuni, cercetări și examene, care toate au reușit pe deplin, arătînd că în Mihalcea există *numai* Romîni și e necesitate *numai* de școală romînească, Romînii din Mihalcea capătă prin ordinul consiliului școlar districtual, *ca în batjocură*, două clase atașate *la o școală ruteană de 4 clase*. Și aceasta pe baza recensămîntului falșificat din 1910.

„Noi protestăm cu toată puterea energiei noastre contra ilegalității, ce s'a comis prin ordinul consiliului școlar districtual din 25 August 1913, No. 9910, către conducerea școlară din Mihalcea, în care se spune textual: „Die Schulleitung erhalt sohin den Auftrag die Einseihung der Kinder gemäs § 33 bis 52 Schul u. Unterrichtsordnung *an der Hand des Volkszählungsoperates vorzunehmen*" *)

„*An der Hand des Volkszählungsoperates* este o monstruozitate pe terenul școlar. Normele pentru înscrierea în școlile mixte sînt fixate în ordinele consiliului școlar din 4 April 1898 No. 752 și din 26 Februarie 1903 No. 10338 ex 1902, în care nu este vorba de rezultatele recensămîntului ca normă la înscrierea în școlile publice.

„Noi protestăm contra nesocotirii dispozițiilor legale existente privitoare la înscrierea elevilor în școlile publice și introducerea unor norme nouă cu totul ilegale, a căror explicare o aflăm numai în împrejurarea că această nouă normă e în cazul acesta în defavorul Romînilor.

„Dispoziția aceasta s'a luat,—zice ordinul consiliului școlar,—la dorința comitetului țării. Noi protestăm în contra amestecului absolut ilegal al comitetului țării în ce privește înscrierea elevilor în școlile publice, chestiune reglementată de legile și regulamentele școlare în vigoare, care nu prevăd *nici un amestec al comitetului țării*.

„Nu putem admite ca bază a regulării chestiunilor școlare recensămîntul din 1910 sau din altă perioadă, întrucît nici un text de lege nu cere ca la înscrierea elevilor să se proceadă după recensămîntul populațiunii și de oarece e prea bine cunoscut că acest recensămînt a fost schimbat în mod arbitrar de organele administrative *peste tot locul* în defavorul Romînilor.

„Noi cerem și mai departe ca hotărîtor pentru înscrierea elevilor în școlile mixte să fie *voința părinților*, care singuri au dreptul divin și inalienabil de a dispune în toate de copiii lor, pe care îi cresc, îi hrănesc, îi îmbracă și-i înzestrează cu toate cele necesare pentru viață.

„E mai mult decît ridicol ca „îndreptările" unui funcționăraș din vre-o prefectură oarecare—vezi cazul recensămîntului din Mihalcea, care a fost „amtlich richtiggestellt" nu se știe de cine, punîndu-se pur și simplu peste însemnarea originală *„rumänisch"* stampila de cauciuc *„ruthenisch"* și astfel s'a întîmplat că marea majoritate a Romînilor constatați în Mihalcea, după cum dovedește actul original păstrat la primăria de-acolo (391 familii romînești, 198 rutene, 26 nemțești, 3 polone) a fost prefăcută într'o minoritate, care în mare parte nu locuește în centrul Mihălcii, ci în atinențele îndepărtate și la care—să fie întîmplare sau tendință—nu se prea află copii de școală.

---

*) Se ordonează conducerii școlare ca să facă inscrierea copiilor conform § 34 până la 52, pe baza recensămîntului.
Interesant că în § citate nu se amintește nimic desprere censămînt.

„In cazul Mihalcea cerem ca conform ordinului ministerului de culte şi instrucţiune şi conform hotărîrii consiliului şcolar din 22 Iulie 1913, No. 11562, şcoala din Mihalcea să se sistematizeze „den tatsächlichen Verhältnissen entsprechend“ *numai cu limba de instrucţie romînă* aşa cum reesă aceasta din procesele-verbale, pe care le-a redactat consiliul şcolar districtual din Cernăuţi în toamna anului 1912, cînd *nici un singur părinte* din sutele ce-au fost citaţi *n'a cerut limba de instrucţie ruteană* şi cum reesă din rezultatul comisiunii de examen, care a inspectat şcoala particulară romînă din Mihalcea în vara anului 1913.

„Dacă deci *nici un singur părinte* n'a cerut limba de instrucţie ruteană, dacă de doi ani de zile şcoala ruteană de 6 clase din Mihalcea *stă deşartă, neavînd niciun singur copil*, dacă toţi copiii din şcoala particulară au dovedit că cunosc îndeajuns limba romînă ca să urmeze instrucţia, pe ce bază legală hotărăşte consiliul şcolar al ţării, sistemizarea unei şcoli de *patru* clase cu limba de instrucţie ruteană? Pentru cine? După cum dovedeşte chiar starea actuală, cele patru clase rutene nu sînt frecventate de nici un singur elev. De fapt cele patru clase rutene sînt *al treilea an* deşarte, iar şcoala particulară romînă e frecventată de 237 elevi. Pentru care servicii primesc învăţătorii claselor rutene plată?

„Este conscripţia din 1910, care nici nu arată starea adevărată a lucrurilor, o bază destul de serioasă spre a face astfel de hotărîri jignitoare pentru drepturile poporului băştinaş?

„In ce priveşte celelalte afaceri şcolare pendinte, atinse în acest memoriu, cerem grabnica lor rezolvire, de oarece starea actuală este ilegală, este în dauna populaţiunii romîne, care îşi împlineşte toate datoriile faţă de stat şi este în dauna progresului cultural al cetăţenilor statului“.

După cît sîntem informaţi, guvernul are de gînd ca să rezolve, după metodul nou—al recensămîntului—toate chestiunile şcolare pendinte şi a dat, în acest înţeles, ordin prefecturii din Suceava ca afacerile şcolare din Danila, Călineştii-Ienachi şi Cuparencu etc., să fie rezolvate în sensul acesta. Ba se zvoneşte că guvernul va merge mai departe şi va reforma şi şcolile publice din comunele mixte, silind pe elevii ai căror părinţi sînt trecuţi la recensămînt ca Ruteni, să părăsască clasele romîne şi să treacă în cele rutene. Vom vedea.

Acţiunea de apărare a poziţiilor cîştigate caşi acţiunea şcolilor particulare, ar trebui să fie susţinută cu toată căldura de massele largi ale poporului.

C. Paltin

MISCELLANEA

Vasile Conta

Caşi arta şi religia, filozofia e una din marile forme care dau măsura culturii unui popor şi reveleazā geniul său propriu. Pentru a se desvolta însă, ea are nevoe mai mult decît cele dintăi de o puternică tradiţie şi de deprinderea intelectuală a multor generaţii.

Naţiile tinere, tirziu deşteptate la viaţa culturală, se pot ridica până la expunerea sau popularizarea mai mult sau mai puţin inteligentă a doctrinelor elaborate de naţiile care au în urma lor un trecut bogat de muncă intelectuală; rareori întîlnim însă răsărind în sinul lor un sistem de gîndire original, o sinteză de idei care în frămîntarea eternă a cugetării omeneşti să însămne un pas înnainte.

Noi avem, mai cu samă am avut, profesori de filozofie remarcabili, unii chiar străluciţi; un mare cugetător n'am avut încă, şi multă vreme nu-l vom avea.

Vasile Conta poate fi totuşi considerat ca prima ediţie incompletă, ca cea dintăi întrupare imperfectă a acestui cugetător care va veni. Desigur, sistemul său de filozofie pozitivistă, colorat cu acea pronunţată tinctură de materialism care plutea în atmosfera epocii, nu mai satisface cerinţele noastre logice, devenite atît de severe, şi spiritul istoric şi critic al vremii în care trăim caşi aspiraţiile profunde ale sufletului nostru protestează împotriva afirmaţiilor unei metafizici saturate de ştiinţele pozitive, dar atît de simpliste şi atît de naive.

Totuși un avînt îndrăzneț de creație, un suflu puternic de poezie naturalistă vibrează adesea în paginile lui Conta și în curentul de idei în care intră sistemul său cași în cugetarea europeană, numele lui ocupă un loc poate modest dar sigur. Și opera lui Conta capătă pentru noi mai mult preț și aprecierea noastră devine mai indulgentă, cînd ne gîndim la împrejurările în care el a creat-o, la suferința lui fizică, la mizeria lui materială, la moartea lui timpurie, la mediul atît de vitreg gîndirii abstracte în care a trăit, mediu de adînci prefaceri politice și sociale care absorbiau în altă direcție toate activitățile și toate energiile.

Și personalitatea lui devine și mai interesantă cînd ne gîndim că în acest corp debil și chinuit nu locuia numai o inteligență speculativă ci ș'un temperament pasionat în care vibrau cu putere suferințele neamului și găseau un ecou toate marile probleme ale vremii.

Sentimentele își au logica lor care se deosebește de acea intelectuală și e bine să nu uităm că acest naționalist până la fanatism și xenofobie a fost în prima lui tinerețâ un membru al Internaționalei.

Fiu de preot din Ghindăoani, cu toate relațiile lui intelectuale și prietenești cu membrii Junimii, Conta a rămas credincios originei lui umile și a fost în primul rînd al luptătorilor democrației.

Dragostea lui adîncă pentru popor, grija de care era însuflețit pentru ridicarea lui culturală apare în chip luminos în largul program de reformă al învățămîntului, pe care l-a schițat ca ministru al instrucției, program care numai mai tîrziu, după două decenii, subt unul din marii săi urmași, trebuia să-și găsească realizarea.

Monumentul care imortalizează nobila figură de cugetător și de patriot a lui Vasile Conta e binevenit în vechea noastră cetate, căci în sufletul fiecărui din noi amintirea acestui bărbat eminent, pe care o soartă crudă ni l-a răpit prea de vreme, nu poate rămînea uitată.

„Viața romineascâ" jidovito-antisemită

In No. trecut al „V. R.", cetitorii noștri au putut găsi două notițe, una relativă la „omorul ritual" și alta la chestia *Manasse*.

In această din urmă chestie, „organul uniunii evreilor pămînteni" aduce următoarele obiecțiuni:

„In ce ne privește, nădăjduim că studențimea romînă și țara întreagă vor ințălege. „Viața Romînească" dă instrucțiuni de cum trebue dusă lupta contra Evreilor. Articolul ar putea figura ca o introducere la un Manual scris in scopul acesta.

„Se spune: nu faceți exces de zel; fiți cuminți: nu dați acțiunii voastre un colorit care să-i atragă acesteia învinuirea că ar fi avînd drept mobil prigonirea religioasă. Bătrînei Europe nu-i plac prigoniri de acestea— și noi avem interes de acest continent. Evreii, e drept, trebue exterminați, fiindcă sîntem în conflict economic și național cu ei, dar în tăcere, pe altă cale și prin alte mijloace.

„Viața Romînească" are dreptate. Băeții nu au tact. Ei nu se pricep în ale politicii, căci intr'adevăr la ce nevoe atîta gălăgie, cînd există atîtea și atîtea alte căi de a dobori pe Evrei? Legile și măsurile restrictive la ce servesc dacă nu la asta?

Observăm cu regret că „Viața Romînească" și d. Stere n'au făcut un pas înnainte în chestiunea evreiască. D. Stere continuă să rămie la părerile expuse în cunoscutul d-sale studiu de acum cinci ani. I s'a răspuns. I s'a arătat că se înșală. I s'au adus dovezi și i s'au dat cifre. I s'a demonstrat că nu există nici un conflict de interese naționalo-economice între Romîni și Evrei. Dar, d. Stere perzistă. E drept că n'a binevoit să discute contradictoriu, și că a trecut peste întimpinările aduse, dar era just să credem că argumentele date au avut oarecare efect asupra cugetării d-sale. Ne-am înșelat. D. Stere continuă să vorbească de conflicte de interese naționale și economice între Romîni și Evrei cași cum nimic nu s'ar fi întîmplat: ba, mai dă și consilii cum trebue să se proceadă pentru a face în mod mai inteligent politică anti-evreiască.

„Se șoptea că d. Stere, fost democrat colorat aproape în roșu, a refăcut, în chestia evreiască, o evoluție mai spre stînga. Se spunea că se va folosi de cel dintîi prilej pentru a face declarațiuni, al căror liberalism va provoca senzațiune.

„Iată-l că s'a pronunțat. Deosebirea între d-sa și d. Cuza este numai de metodă. In fond, amîndoi vor același lucru: eliminarea. Dar, pe cînd d. Stere înțelege să se ajungă aci prin acte de guvernămînt, de altfel cele mai eficace, prin legi și prin măsuri de stat,—d. Cuza mai vrea să adauge și ceva mijloace progromo-rusești".

Iar unul din monitoarele naționalismului antisemit ne întîmpină astfel (Reproducem exact titlul, fără a-i omite ceva din finețа și causticitatea spiritului):

„Pentru „Civilizuții" dela „Viațața Romineascâ"..—Ultimul număr al „Vieței Romînești" atinge chestia... „*pretinsului*" omor ritual și chestia „Manasse", sintetizînd argumentele din „Adivor" și „Seara" într'o formă care, deși e lipsită de înjuriile celor două pamflete, e destul de ridicolă, nefiind alteceva decît masca unei *prefăcute* imparțialități cu care totdeauna imperialista revistă ieșană obișnuește a se îmbraca.

„Despre cazurile de omor ritual *dovedite*, ni se spune că: „sînt legende ce vor trăi în toate mințile întunecate și în toate sufletele otrăvite de ură".

„Noi adăugăm: „Omorurile rituale vor fi cît timp vor trăi mințile întunecate și sufletele otrăvite de ură", adică *cît timp vor trăi Jidanii* cu religia lor anti-umană.

„Tot odată, vorbind despre „Manasse", aceiași revistă ieșană dezaprobă pe studenți, spunînd că: „lumea civilizată nu poate justifica ura de rasă și prigonirea religioasă".

„Foarte bine, dar atunci, Domnilor „civilizați" dela „V. R.", de ce apărați pe „Manasse" care tocmai sintetizează *ura jidanilor contra noastră și prigonirea religiei* creștine *prin înnălțarea celei jidovești?* Sau poate după cum se vede prin rîndurile revistei Dumneavoastră, v-a asimilat Sanielevici pe Dumneavoastră în loc ca el să fie asimilat..."

P.S. la un articol

Articolul „*Scriitori englezi despre Romîni*", din Nr. 7 și 8 a. c. al „V. R.", căuta să redea părerile călătorilor englezi care au trecut prin

țările locuite de Romîni, între anii 1582—1911, reproducînd numai scurte caracterizări asupra claselor sociale și a raporturilor dintre ele, precum și aprecieri asupra latinității limbii romînești. Spre complectarea acelui articol, în partea lui bibliografică, adăogăm numele încă a doi scriitori:

Edward Browne, *A. Brief Account of Travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Syria, Corinthia, Carniola, Friuli*, London, 1673. Alte ediții engleze au apărut în 1677 și 1685. O traducere franceză a apărut în 1674 la Paris. Numai această traducere se găsește la Biblioteca Academiei Romîne. Din ea se vede că autorul era: „Médecin du Collège de Londre, un des Membres de la Societé Royalle et Médecin ordinaire du Roy de la Grande Bretagne". El descrie amănunțit minele din Ungaria. La p. 166 [tr. fr.]: „*Unitarii* trăesc în *Ungaria de Sus*, în partea *Transilvaniei*, și se spune că toți vorbesc în general *latinește*".

James Creagh, *Over the Borders of Christendoms and Eslamiah; A journey through Hungary, Slavonia, Servia, Bosnia, Herzegovina, Dalmatia and Montenegro, to the North of Albania, in the summer of 1875*, London, S. Tinsley, 1877. Cartea neaflîndu-se la Biblioteca Academiei Romîne,—deși existența ambelor acestor cărți am aflat-o din colecțiile cataloagelor sale,—și neputînd-o acum consulta în vre-o bibliotecă engleză, nu cunosc încă referințile ei asupra Romînilor.—**I. B.**

Dela Redacție.

Anunțăm pe cetitorii noștri că numărul de Noembrie va apărea odată cu cel de Decembrie.

APEL

Către cetitorii și prietenii „Vieții Romînești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetitorii și prietenii noștri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administrației revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească"

	LEI	B.
Suma din urmă	**5875.**	**65**
Dr. Șt. Cassaian, Hirșoveni (Vaslui)	5	—
Lista d-lui I. Motaș, proprietar, Iași: Nathalie I. Motaș 5, Dim. Melent 1, Gh. Melente 1, C. Gh. Motaș 2, Gh. Ștefăniu 1, Ioan N. Motaș 10, in total	20	—
Lista d-nei Eliza Ghaorghiu, profesoară, Botoșani: E. Ghiorghiu 1, E. Savinescu 1, C. Jipescu 2, Ost. Buzoianu 1, I. Pascali 2, N. Costăchescu 1, în total	8	—
Lista d-nei Margareta Carp, Iași: Georgel N. 2, Maria G. Stroici 2, M. G. Stroici 2, Marthe Gusti 2, Marie Pascu 2, Dr. Anghel 2, Al. Neculau 2, M. G. Sevelin 2, Victor Vrabie 2, I. V. Praja 10, Lucreția Rădulescu 3, Profira Căp. Carp 2, I. Kar 10, Meg 10, Margareta Carp 20, în total	73	—
„Un discipol de strajă"	5	—
A. Ț.-S. București	20	—
Principele Basarab-Brîncoveanu, București	100	—
G. Galaction, București	20	—
Lista d-lui L. Șerban directorul Oficiului de vînzare de hîrtie, București: L. Șerban 10, Otto Herbst 3, I. Tafiar 3, A. Buzescu 2, I. Videscu 1, E. B. Neculau 1, G. Zamfirescu 2, A. Grimberg 1, Const. A. Sinu 1, Gh. St. Sterescu 1, Gh. Vlașca 1, O. Spiner 1, Oficiul de vînzare de hirtie 100, în total	127	—
I. I. Ghica, București	20	—
Pandele Zamfirescu, avocat	100	—
Total.	**6373.**	**65**

RECENZII

Victor Eftimiu. *Ave Maria.* Dramă în trei acte. Ed. Flacăra. București 1913.

D. Victor Eftimiu a fost cîndva și mai este poate un scriitor la modă. După prima sa operă „Inșiră-te Mărgărite" d. Lovinescu saluta in el ditirambic un astru ce răsare, un poet filozof, un emul al lui Leconte de Lisle și... Carducci. Nu știu dacă subtilul critic al Convorbirilor a găsit tot atita filozofie in „Cucoșul negru" în care cu toată bunavoința n'am putut descoperi decît mult prozaism și mai multă banalitate. D. Eftimiu a știut însă să cucerească gazetele care, printr'o reclamă asiduă însoțită nu odată de fotografii reușite, au intreținut, cel puțin intr'un anumit public, cultul poetului. Acest public va fi probabil impresionat de noua dramă a d-lui Eftimiu, căci un clown și o călăreață de circ ca eroi principali sînt suggestivi mai cu samă cînd piesa nu e lipsită de elemente spectaculoase.

Clownul Coco trăiește cu călăreața Wilma care l-a înșălat de multe ori, părăsindu-l ades, dar revenind totdeauna. George Valentin,—un om din lumea mare, care deși e căsătorit se ocupă cu stăruință de vînatul femeilor,—ș'a pus ochii pe călăreață. Clownul se duce acasă la dînsul și îl invită să renunțe la Wilma. Valentin refuză. Clownul sparge o masă ca să-i arăte puterea și pleacă amenințîndu-l. Valentin se ține de călăreață și, prin tradarea omului-șarpe, Coco îl surprinde în cabina Wilmei. Furios el vrea să-l ucidă, dar personalul circului intervine și îi desparte. De teama lui Coco, Wilma primește, impreună cu dînsul și cu bătrînul clown Boby, un angajament în America; dar Valentin s'a ascuns și el pe vapor. Coco îl surprinde iar lîngă Wilma. Desperat el se aruncă în mare rugînd pe Boby să-i cînte Ave Maria. Wilma simte atunci subit că iubește pe Coco și urăște pe Valentin. Ea strigă ajutor. Marinarii se aruncă în mare și Coco e salvat. Wilma îi promite o dragoste infinită și îi descopere un secret: bătrînul Boby e tatăl ei.

Și aceste reminescenți din romanele de foileton sau de duzină, aceste clișeuri archiuzate sînt combinate de d. Eftimiu cu dexteritatea unui scamator de bîlciu și învăluite intr'o atmosferă grea de reflexii banale sau de picanterie, ce miroasă nu

odată a obscenitate. Dar elementul principal în această piesă sînt desigur decorurile și sceneria.

Actul al II se petrece între culisele circului. Spectatorul poate admira cabinele artiștilor cu mediul lor de promiscuitate și intrevedea în departare arena și publicul. In actul al III sîntem pe puntea vaporului. E noapte și, cînd Coco se aruncă în mare, pe vapor e mare larmă; se pot vedea marinari cu felinarele pe bord și funcționînd bărcile de salvare...

Dacă până acum în privința d-lui Eftimiu mai putea exista îndoeli, ultima sa producție îl clasează. D-sa face artă cu tendinți industriale și, spirit eminamente practic, s'a pus cu tot dinadinsul să concureze filmele senzaționale de cinematograf.

O. B.

* * *

Stelian I. Constantinescu. *Ce-a făcut Spiru C. Haret pentru a sădi și înflori sentimentul național în păturile populare.* București, 1913. Prețul 50 bani.

Despre opera vastă a marelui Haret se va scrie desigur mult și viitorul va așeza pe acest om la locul de cinste pe care trebue să-l ocupe în Pantheonul Romîniei.

Se va vedea atunci cu ce tărie de suflet, cu ce curaj, cu cită admirabilă statornicie și încredere, a urmărit Spiru Haret ridicarea pe toate căile a neamului său, întărirea patriei prin cultivarea tuturor izvoarelor sale de energie.

O contribuție suggestivă la cunoașterea acestei extraordinare activități ne-o dă cartea d-lui Stelian Constantinescu,— suggestivă tocmai pentrucă e vorba de lucruri mici în sine, dar caracteristice pentru grija cu care Spiru Haret urmărea realizarea idealurilor sale chiar și în amănuntele care pentru ceilalți treceau neobservate.

Puțini se vor fi gîndit, în timpul mobilizării, să caute urmele activității lui Spiru Haret în entuziasmul cu care locuitorii satelor au răspuns la apelul țării. Cu toate acestea ne vine greu să credem că însemnătatea ce s'a dat de-un număr de ani încoace serbătorilor naționale, că solemnitățile dela 24 Ianuar și dela 10 Mai, că monumentele ridicate în sate în amintirea eroilor din răsboiul pentru independență, că locul de cinste — în biserică și școală— ce s'a dat celor morți la 77, punîndu-li-se numele în rame, că marile serbări dela Călugăreni, Valea Albă, Borzești, etc., la care au participat zeci de sate învecinate, că, în sfîrșit, atmosfera pe care Haret a creat-o la țară prin ajutorul preoților și învățătorilor în jurul ideii naționale,—ne vine greu să credem că toate acestea nu au contribuit cu nimic la nașterea acelei stări de spirit care a fost nu de mult mîngîierea, mîndria și întărirea sufletului nostru.

Latura aceasta a activității lui Spiru Haret ne-o desvălue în broșura sa d. Stelian Constantinescu și ne face să vedem cum an cu an, dată cu dată, Spiru Haret nu lasă să treacă nici o imprejurare din care se putea trage folos pentru cultivarea sufletului celor de jos, pentru trezirea conștiinței naționale în rîndurile lor. Prin participarea sa la serbări, prin cuvîntările care le ținea, prin circulările pe care le dădea și prin tenacitatea și grija de toate zilele cu care urmărea înfăptuirea celor ce le credea necesare pentru trezirea și cultivarea ideii naționale în popor, Spiru Haret ne apare aproape ca un fenomen inexplicabil în sinul societății romînești, în această vreme de scepticism și indiferență.

Iată de ce credem că d. Stelian Constantinescu, dînd la iveală broșura aceasta, nu numai aduce un omagiu plin de pietate lui Spiru Haret, dar face un adevărat serviciu conștiinței publice

romînești trezind în ea imagina luminoasă și senină a unui om care trebue să fie pildă tuturora.

M. C.

***

Dr. Onisifor Ghibu. *Anuar pedagogic* (1913). Sibiiu, Tiparul tipografiei Arhidiecezane. Prețul coroane 2.50 (3 lei).

E primul anuar romîn de pedagogie care apare și, cu toate modestele cuvinte cu care autorul îl prezintă publicului, putem spune că el se prezintă în destul de bune condițiuni, dacă ținem samă de greutățile oricărui început.

Trei din cei mai cunoscuți pedagogi ai Germaniei și Elveției, profesorii W. Rein, Paul Natorp și Fr. W. Foester, răspunzînd apelului d-lui Ghibu, i-au trimes interesante articole asupra „Pedagogiei filozofice", asupra „Pedagogiei sociale" și asupra unor „Insuficiențe de ale pedagogiei moderne".

Ar fi destul dar să arătăm că trei studii datorite unor astfel de persoane și tratînd chestiuni ca cele anunțate nu se pot ceti decît în acest anuar, pentruca toți acei pe care problemele educației îi interesează, să caute a-și procura volumul de care ne ocupăm.

Dar ar fi să facem o nedreptate autorului, dacă am lăsa să se creadă că acesta e singurul merit al lucrării.

Desigur, nu toate cele 14 articole ale d-lui dr. Onisifor Ghibu, prezintă un interes deosebit pentru mișcarea pedagogică romînă. Poate față de unele din spusele d-lui Ghibu am avea serioase rezerve de făcut,—nu e mai puțin adevărat însă că, mai ales în acele articole unde se ocupă cu stările de lucruri din Ungaria, d-sa aduce însemnate contribuții la cunoașterea învățămîntului public. Autorul, prin rolul și îndeletnicirile sale, a fost în măsură să studieze de aproape problemele învățămîntului romînesc în Ardeal și observațiile pe care le face asupra lui dovedesc cu prisos că d-sa nu și-a perdut timpul ca inspector școlar.

Tot așa unui cunoscător al lucrurilor se datoresc și cele zece articole ce urmează și care sînt semnate ***. Tratînd mai ales chestiuni care interesează viața școlară a Romînilor din Ardeal, autorul aruncă o lumină vie asupra felului cum se poartă autoritățile maghiare cu instituțiile de cultură romînească și atinge probleme de-o mare însemnătate pentru viitorul culturii romîne în Ungaria.

Ca material pentru studii și informații, anuarul cuprinde un număr de circulări și instrucții, cum și programele de lucru ale diferitelor conferințe învățătorești din cei din urmă ani.

În sfîrșit, foarte la locul ei e-te scurta privire pe care d. Onisifor Ghibu o aruncă asupra „școalei romînești în anul 1912",—în toate țările locuite de Romîni: Ungaria, Romînia, Bucovina, Basarabia, Bulgaria, Serbia, Turcia și Istria.

Volumul se inchee cu o mică bibliografie: „cărțile de literatură pedagogică apărute în 1912".

Din expunerea aceasta pe scurt a conținutului primului anuar romîn de pedagogie, cetitorul și-a făcut cel puțin o idee generală despre materialul bogat și variat cu care el se prezintă și credem că aceasta este o recomandație pe care o lucrare și-o face prin sine însăși.

H. L.

***

Dr. Norbert Jokl. *Studien zur albanesischen Etymologie und Wortbildung.* Wien, Hölder, 1911, 8°, 142 pag., în Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse, 168 Band, 1. Abhandlung.

Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, publicat de Gustav Meyer la 1891, este o lucrare eminentă pentru vremea în care a apărut și indispensabilă până astăzi pentru toți acei care, direct ori indirect, se ocupă cu etimologia albaneză.

În răstimpul de 22 de ani, cîți aŭ trecut însă dela data apariției dicționarului lui Gustav Meyer, lexicografia albaneză a făcut desigur progrese. Pe de o parte izvoare noŭă aŭ pus în lumină cuvinte noŭă, iar pe de alta etimologiile propuse de G. Meyer pentru unele cuvinte aŭ suferit modificări, iar cele cîteva cuvinte pentru care G. Meyer nici n-a încercat vreo etimologie, își găsesc și ele explicație.

Lucrarea de față a lui Jokl este foarte importantă, fiindcă, combătînd pe G. Meyer, stabilește etimologia justă pentru un număr însemnat de cuvinte, dintre care cele mai multe sînt privitoare la fondul primitiv al limbii albaneze.

Vom fi siguri de-acum înainte că cuvintele romînești *buză*, mr. *degă*, *gresie*, mr. *greasi*, mr. *gheă*, *ghimpe*, mr. *ghiză*, mr. *kut*, mr. *prapa*, *nprapă* sînt de origină albaneză.

La pag. 53 autorul citează cuvîntul *l'ungă* 'ulcère, abcès; inflammation des amygdales', pentru care propune un radical albanez primitiv, spre deosebire de Gustav Meyer, care considerase cuvîntul ca o variantă a lui *bul'ungă* 'bosse, enflure, tumeur' < lat. **bulluca*, cf. it. *bolla*, sp. *bollo*. Observ că cuvîntul se găsește în dial. mr. cu *l*: *lungă* 'umflătură la picioare din cauza frigului' (Dalametra).

La pag. 42 autorul pare a se îndoi de forma *kerϑăl'* dată de G. Meyer, față de *kerϑul'* dată de D-sa. Din forma dată de G. Meyer avem totuș mr. *cărtel'* 'cătușe, lanțuri' (Pap. B.), *cărtel'u* 'inel' (Mih.).

Pag. 113 alb. *pod(ă)* 'oberes Stockwerk' este derivat dela lat. *podium*, 'mur très épais qui entourait l'arène de l'amphithéâtre et sur lequel étaient établis plusieurs rangs de sièges (places d'honneur)'. Cuvîntul este probabil identic cu rom. *pod*, *podul casei*, care se face din scînduri, și este deci slav. *pod* 'plancher'.

Pag. 98 alb. *zonă* 'Berggeist, Elf' este considerat ca ilir.—Este rom. *zînă*, megl. *zonă* < lat. *divina*.

Alb. *strungă*, rom. *strungă*, despre care autorul vorbește la pag. 89 și 119, să nu fie cumva în legătură cu dalm. *strunga* 'stanga, barriera'?

Dealtfel studiind dicționarul lui G. Meyer am putut afla și eŭ un număr de etimologii albaneze. Iată vreocîteva:

Alb. *bel'biță*, mr. *bilbiță* Zool. 'sandre' < bulg. *bealevița*.

Alb. *čurk* 'ungefasste Quelle' < bulg. *čurk* 'source'.

Alb. *gl'igače* 'Wurzelknollen von biarium tenuifolium', cf. mr. *ligoace* 'primula' (Mih.), *ligoaci* 'nume de floare' (Dal.), bulg. *lugačka* 'cardère sauvage, Dipsacus silvestris'.

Alb. *tarkač* 'Speisesack' < **tarčak* < turc. *tağarğik* 'sac à provisions', de unde mr. *trăgăcic*, megl. *tăgărcic*, ngr. ταγαρτζίκα.

Alb. *grumul* 'monceau, tas' < mr. *grumur*.

Alb. *grun* 'Getreide, Weizen' < mr. *grîn*, pl. *grîni*, *grînuri* 'holde de grîŭ' (Dal.).

Alb. *sus* 'hebe auf', *susu* 'erhebe dich' < rom. *sus*.

Alb. *dol'i* 'Trinkspruch bei einer Hochzeit', pe care G. Meyer îl deriva din ἐντολή 'Befehl'!, este desigur identic cu mr. *duliе* 'vas de sticlă în care se ține de ordinar rachiŭ' (Mih.), și amintește pe *dolium*.

D-l Jokl, ori alt albanolog, ar face o operă foarte utilă, dacă ar întreprinde un noŭ dicționar etimologic al limbii albaneze.

Sint însă sigur că D-l Jokl nu va putea lua cunoştinţă de observaţiunile mele, deoarece, foarte probabil, limba romînă îi este inaccesibilă, iar noi Romînii nu avem încă o *Revue de philologie roumaine et balkanique* care să aducă munca noastră la cunoştinţa străinătăţii.

*

Dr. G. Z. Petrescu. *Observaţiuni ştiinţifice străine din secolul XVIII servind la istoriea noastră culturală.* Bucureşti, Academia Romînă, 1913, 4°, 8 p., preţul 20 bani.

Unul din mijloacele cele mai puternice de desvoltare a medicinii şi a ştiinţilor ajutătoare în secolul XVIII a fost desigur închegarea unei serii de asociaţiuni cărturăreşti, care sub numele de Academii aveaŭ de scop observarea liberă a naturii şi ale căror studiĭ şi lucrări ni s-aŭ transmis în mare parte sub diferite forme: Observaţiuni, Efemeride, Epistole, Miscele, etc.

In fruntea acestei mişcări ştiinţifice fu Italia cu *Academia dei Lincei* fondată în 1603. Curînd după aceĭa se înfiinţă la Oxford *Philosophical Collegium*, mutat la Londra în 1658, actuala *Societate de Ştiinţi* din Londra, şi *Academia Naturae Curiosorum* din Schweinfurt, 1652, devenită apoi *Academia Caesareo-Leopoldina.*

Lucrările acestei din urmă academii încep să apară încă din 1670, la Frankfurt.

In lucrările tipărite la Frankfurt în 1712 autorul a găsit cîteva comunicări făcute de către medicul Samuil Slotz din Sibiiŭ, în Transilvaniea.

Aceste comunicări sint: Despre creşterea îmbelşugată a ierbii sărate în Transilvaniea, Despre succinul fluid ce se găseşte în Valahia, Despre coacerea aurului la căldura soarelui,—un amestec de lucruri adevărate şi credinţi populare.

*

Dr. C. I. Istrati. *Primele însemne de distincţiuni romîne.* Bucureşti Academiea Romînă, 1913, 4°, 7 pag. + 6 tabele, 50 bani.

Până la Vodă Cuza distincţiunile militare şi civile consistaŭ mai întâiu în numirea şi înaintarea în gradele boereşti, în dăruirea de pămînt, apoĭ în obiecte de preţ, pungi cu bani, admiterea în sînul familiei puternicului zilei.

Cuza este cel dintâiu care a introdus decoraţiunile.

Prima medalie cu caracter militar este medaliea bătută la 1860 în amintirea luptei dela 13 Sept. 1848 din Dealul Spirei.

La 1864 Cuza creă *Virtutea Militară, Devotament şi Curagiu* şi *Steaŭa Romîniei.*

G. P.

***

V. M. Ioachim. *Şcoalele comerciale de adulţi.* Tip. G. A. Lăzăreanu, Bucureşti, 1913. Preţ. 1 leu.

S'au schimbat toate ramurile de activitate în ţara noastră, în timpul din urmă:—ne occidentalizăm. Dar mai ales comerţul s'a prefăcut. Negustorii nu se mai pot mărgini acum să cunoască numai slovele şi să poarte la brîu, legat cu sfoară, sigiliul.

Comerţul din ţară, spune d. Ioachim, a luat un avînt mare şi, prin aceasta, a venit în relaţii strînse cu străinătatea. Acum nu pot trăi ţările izolate fiecare în hotarele propriei lor producţii; ci din ţară în ţară trec mărfuri. Negustorul trebue să cunoască cîmpul vast de operaţiuni; căci în lupta economică învinge numai ştiinţa. Şi, vrînd să ne naţionalizăm comerţul, se cuvine în primul rînd să ne gîndim la şcoalele comerciale, cu diferitele lor grade.

Sint într'adevăr şcoli inferioare şi superioare de comerciu, este şi o Academie comercială,—lipsesc însă şcoli

pentru ucenici, care din pricini felurite au intrat în slujbe fără învăţătura elementară. Aceşti mici funcţionari sint dezarmaţi în luptă. De dînşii. în toate ţările, s'au ocupat comunele şi statul, iar iniţiativa privată a rivalizat în multe locuri cu ele, în instituirea şi conducerea şcoalelor comerciale de adulţi.

D. V. M. I. face istoricul acestor şcoli din aproape întreaga Europă şi arată cum pretutindeni se înmulţesc, dobîndind din ce în ce mai mulţi elevi şi eleve.

Dar, pentru a da rezultate însemnate practice, trebue să fie puse subt priveghereа unui minister, al instrucţiunii sau al comerţului şi industriei; obligativitatea lor este iarăşi necesară, cu pedepse şi pentru patronii care i-ar împedeca pe ucenici de a frecventa cursurile, şi pentru ucenicii care, odată înscrişi, lipsesc dela orele rînduite. Mai pretutindeni se ţin cursuri serale; şi nu durează îndeobşte mult, ca să nu-i istovească pe ucenicii deja îndestul de obosiţi.

In afară de avantagiile pe care le dobîndesc absolvenţii şcoliior comerciale de adulţi, fiind preferaţi oriunde concurenţilor fără carte, şi ca un mijloc de atragere,—fac armată numai un an.

D. V. M. I. dă regulamente'e şcolilor comerciale mai însemnate din vre-o douăsprezece ţări; şi descrie amănunţit administraţia şi organizaţia lor.

Autorul procură prin urmare un material foarte preţios acelora care se vor hotărî să înfiinţeze şcoli de acest fel, la noi; credem că ei nu vor institui aidoma şcolile după vre-un model străin, cum stă în obiceiul nostru, ci nădăjduim că vor alcătui un sistem propriu avînd desigur în vedere şi regulamentele-statute de aiuri, dar şi starea de fapt de aici.

*

Dr. I. Smilovici. *Prostituţia în Iaşi.* 1913, Iaşi, Tip. N. V. Ştefăniu. Pr. 2 lei.

Lucrarea d-lui dr. I. S. a fost prezentată ca teză de doctorat în medicină.

De obiceiu tezele sint pe de-a 'ntregul combinate din lucrări străine; iar candidatul la doctorat n'are decît meritul unei sîrguitoare compilaţii, în cazul cel mai bun.

Publicul nu se interesează de aceste teze; asistă, la susţinerea lor, cînd se anunţă spectaculoase; studenţii în medicină, cărora autorii le împart broşuri, nici nu le deschid; şi, ce e mai grav,—iertînd pe membrii din juriul examinator,—uneori nici preşedintele, care a dat iscălitura ca aprobare pentru tipărire, n'are cunoştinţă de lucrarea propusă.

Tezele de doctorat au devenit o adevărată formalitate.

Luînd în mînă cartea d-lui dr. I. S. vedem că nu samănă cu obicinuitele teze: avem înainte o lucrare originală.

Au fost cercetate cu pricepere dosarele şi registrele Serviciului Sanitar, ale biuroului Primirii Sf. Spiridon şi ale brigadei de siguranţă, pe o perioadă de zece ani. Şi, cum chestiunea prostituţiei nu preocupase în special pe cîrmuitorii acestor servicii, desigur că a fost anevoioasă întocmirea tabelelor statistice,—care, dealtfel, nu se pot impune printr'o exactitate absolută.

De pildă, la Primirea Sf. Spiridon din Iaşi, nu sint registre aparte pentru prostituate; şi d. I. S. a ales, din registrele generale de bolnavi, datele de care avea nevoe: ceia ce constitue o muncă enormă.

Din tabele statistice se vădeşte pri-

mejdia, din ce în ce mai puternică, a boalelor venerice şi care, în voe, îşi urmează cursul.

D. I. S., vorbind despre prostituţia în Iaşi, arată, în treacăt, însemnătatea unui studiu care ne lipseşte: Prostituţia în Rominia.

Sănătatea publică e, fără îndoială, primejduită.

Şi numai cercetîndu-se prostituţia în întreaga ţară s'ar descoperi cauzele ei generale şi locale şi s'ar alege cele mai nimerite mijloace de îndreptare; d. I. S. propune unele remedii, dar temeinice leacuri nu se pot da decît atunci cînd cu seriozitate se va studia chestiunea prostituţiei ca în Iaşi şi în celelalte oraşe.

Pănă atunci însă va trece desigur vreme multă.

Rd. S.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul, *No. 21.* publică două scrisori despre campania de astă-vară, din partea d-lor Sadoveanu şi Brătescu-Voineşti.

De d. Sadoveanu cititorii noştri pot cunoaşte din *Universul* minunatele d-sale însemnări din campanie.

D. Brătescu-Voineşti n'a mai publicat, credem, nicăeri ceva relativ la campanie. Cu o vie plăcere reproducem din „Scrisoarea" d-sale:

...„N'aveţi idee de ce mare ajutor îmi sînt tîmplele şi mustăţile mele albe şi ce efect produce asupra celor 80 de oameni de sub comanda mea priveliştea unui moşneguţ, care umblă 40 de chilometri fără cîrtire. Eri, într'un marş pe un praf şi o căldură înăbuşitoare, unul cam slăbuţ se plîngea că-l doboară raniţa. E şi grozav de chinuitoare: treizeci şi şase chiiograme, care te trăsc înapoi şi-ţi taie umerii.

„E grea, băieţaş?

— M'a omorît, domnule locotenent.

— Ad-o încoa s'o mai duc şi eu niţel.

— Se poate?!"

Şi s'a îndreptat şi toată oboseala din faţa lui smeadă a pierit; iar tot restul drumului a mers zîmbind cu capul în sus..."

...„Ieri, după 28 de chilometri de marş, ne găseam în repaos pe marginea şoselei. Mîncase trupa şi avea înaintea ei un ceas şi jumătate pentru odihnă. Pe cînd se pregăteau să se odihnească a început să treacă un regiment de artilerie. Nu vă pot descrie delirul de entusiasm cu care au fost întîmpinaţi... Strigăte, chiote, urale în tot timpul trecerii, care a durat mai bine de o oră.

Eram printre soldaţi. La un pas de mine unul privea cu încordare: îşi pîndea un frate pe care-l avea în regimentul ce trecea. La un moment dat i s'a luminat faţa de bucurie. De pe tunul care trecea a sărit un soldat mai în vîrstă. S'au cuprins în braţe, s'au sărutat strîns; apoi artileristul a bătut pe celalalt pe umăr: „despre partea maicii să n'ai grije, am lăsat-o sănătoasă" şi din trei sărituri s'a urcat pe tunul care s'a dus.

M'am uitat înadins la cel rămas. Abia o tremurare a buzei de jos şi o ştergere la ochi scurtă, par'că s'ar fi apărat de-o muscă".

Noua revistă romînă. De cîte ori zărim această consoră, pe biuroul redacţiei noastre, ne vine în minte titlul unui studiu, pe care avem de gînd să-l publicăm odată: *Prostul în literatură*... E o curată obsesie care durează de multă vreme.

Intr'un număr recent, revista d-lui Motru afectează strîmbînd din nas, că nu-i plac poeziile Convorbirilor Literare.

Vreţi să ştiţi însă ce fel de poezii publică d. Motru? Deşi ni-i teamă că, reproducînd ceva din Noua revistă romînă, prostim litera tipografiei noastre, totuşi iată un specimen de „poezie":

Romanţă perversă

Te cred cugetătoare, resemnată
şi cînd pe trupu-ţi vipera cea beată
prelinge-se adulmecată—
te dai cu-aceiaşi tragică voinţă
ce architectează generaţii din căinţă,
din idei—
te dai stingînd orgoliul,
trăgînd pe-orbite doliul
pleoapelor de stei...

(F. Aderca. N. R. R. No. 23).

spune mai intăiu că „în vecini geme, zbiară, plînge clavirul", că „este foarte noapte și foarte întunerie":

Trenul sosește. Flueră viața.
Se trezesc ferestrele. Miros de pîine
și de franzelă.

. . . .

Din vecini, dela jourfixe,
Ies cavalerii, damele mirosul de vin,
Stomahuri pline, suflete vîndute.
Un cavaler cu frac negru
Aruncă flori albe după o damă
cu ochi albaștri.
Dama cu haina roșie
Rîde și zbiară la stele.
(Isac.—N. R. R. No. 19)

Toate acestea nu-i împiedică pe cei dela N. R. R. să fie *și* fuduli, ca niște capre. Priviți-i! Intreg personalul redacțional cu directorul în frunte,—toți stau cu codițele 'n sus.

Dar nici unul n'are talent. De aceia cînd cetești Noua rev. romînă, parcă-ți dă cineva să mesteci fără folos între dinți o bucată de sugativă sau de muceava.

D. Motru relevă simpatia noastră pentru d. Topîrceanu. N'o tăgăduim. Colaboratorul nostru n'are de loc a-face cu aderenții, davideștii și isacii dela Noua rev. rom. Și de fapt, cum sint cîteva luni de cînd d. Topîrceanu n'a mai publicat nimic, se vede că d. Motru îi caută pricină cu lumînarea. Le vom da deci întîlnire amîndurora la „Cronica vesela".

Adevărul e că la această rubrică ne-am plictisit să tot luăm act de o banalitate care recidivează de 4 ori pe lună, mereu aceiași: In capul revistei ea face politică à la fonfé. In filele ei se minunează ca o babă, cu mîna la gură, față de tot ce spun străinii. Iar la coadă, șterpelește din *Mercure de France* formule, ca să ni le aplice, ca un simplu poețel indignat de ospitalitatea cordială a coșului nostru.

La Nouvelle Revue. (Octombrie, 1913).

Doctorul *Jean Bouchon* pune principiile unei chirurgii, care trebue să fie chirurgia viitoare și căreia el îi zice **chirurgia optimistă**. In deosebire de vechea chirurgie, care era oarecum pasivă, noua chirurgie trebue să fie activă: până acum cîtva timp chirurgia se mărginea să elimineze părțile bolnave, lăsînd naturii sarcina de a termina opera de însănătoșire; de-acum înainte chirurgia trebue să caute a înlocui natura și mai departe, nu numai la extirparea părții bolnave, dar și la reconstituirea organismului. In adevăr, în multe împrejurări natura s'a arătat neputincioasă ca să îndrepte răul și atunci, dacă nici chirurgia nu poate să aducă vindecarea,—catastrofa e inevitabilă. Pentru aceia chirurgia a căutat să devie, ca, restauratoare. Pentru aceasta chirurgia trebue să devie microscopică în loc de macroscopică, iar chirurgul să nu mai fie un simplu operator, ci un desăvîrșit biologist: el nu se poate mulțumi să elimineze părțile lezate, ci trebue să caute și elementele de reconstituire. Pe lîngă asta, chirurgul viitorului va trebui să fie și psihochirurg, pentrucă viața sufletească a bolnavului joacă un extrem de mare rol în reușita unei operații. Cu modul acesta, toate condițiile tehnice ale sălii de operație trebuesc schimbate, și trebue să se introducă în chirurgie și arta de a îngriji atît corpul cît și sufletul înainte și după operație. Numai astfel chirurgia va reuși să reconstruiască organismul, adică va deveni cu adevărat „chirurgia optimistă".

P. H. Raymond-Duval publică în No. dela 1 Octombre o frumoasă **încercare asupra simpatiei**. Nu e un studiu de psichologie, cum ne-am putea aștepta, la citirea titlului; e mai curînd un imn, ori, dacă voiți, o serie de poeme în proză, în care autorul arată în cuvinte înaripate legătura dintre simpatie și viață, dintre simpatie și univers. Astfel, pentru autor, studiul, iubirea artelor, apostolatul, prietenia și amorul, toate se datoresc simpatiei și se pot defini în modul acesta: studiul este simpatia între sine și idei; gustul artistic e simpatia între lucruri; apostolatul e simpatia între ființe și idei, etc.

Iată și alt specimen, în care ni se

Surdo-muții orbi și simțul al șaselea e un articol în care, pe baza tezei doctorului Henri Lemoine, *Edmond Potier* se ocupă de latura socială, biologică, fiziologică, psihologică și educativă a problemei surdo-muților orbi. Autorul crede că a venit timpul să se facă deosebire între acești oropsiți ai soartei și între cretini, căci pe cînd cretinii au centrele nervoase distruse, surdo-muții ori au centrele nervoase normale, dar au atrofiate numai organele superficiale. De aceia surdo-muții orbi sint susceptibili de educațiune, pe cînd idioții nu. Iar această educație a surdo-muților orbi se poate face mulțumită acelei dispoziții a naturii care „nu atrofiază niciodată un simț fără să mărească proporțional intensitatea altui simț". Astfel la surdo-muții orbi simțul tactului e așa de desvoltat, încît el nici nu mai samănă cu simțul acesta al oamenilor normali. Din această pricină s'a vorbit de un al șaselea simț, căruia unii i-au zis „simțul muscular", alții „simțul spațiului", alții „simțul atitudinelor", și altele,— tocmai pentrucă el e ceva „vag, multiplu, proteiform".

Dr. Lemoine crede că în ce privește pe surdo-muții orbi, acest al șaselea simț nu-i decît „desvoltarea extraordinară a simțurilor existente mulțumită educației funcțiunilor proprii și suplinirii simțurilor".

Pe baza acestei desvoltări a simțurilor existente, trebue să se caute a se face din surdo-muții orbi niște ființe care să poată comunica cu semenii și pentru care viața să nu fie o lungă lîncezire în întunerie.

Les Documents du Progrès (Octombre, 1913).

Directorul revistei „Les Documents du Progrès", care a făcut o călătorie în America, își pune întrebarea: **In ce poate America să servească de model bătrînei Europe?** Și cu toate că examinează mai multe fețe ale civilizației și vieții sociale din America, găsește totuși că, în afară de sistemul de organizație economică, continentul nou nu ne poate fi de prea mult folos dacă am căuta să introducem la noi părțile bune ale vieții de acolo. Nu doar că acestea nu ar exista, dar ele sint specific americane și presupun condițiuni pe care țările Europei nu le pot satisface. Astfel *egalitatea socială* care e un mare bine de care locuitorii Americei se bucură și care face ca—în afară de vagoanele de dormit—trenurile să nu aibă decît o singură clasă unde merg împreună bogați, săraci, intelectuali, muncitori, etc., nu se poate pune în practică în Europa care zace subt jugul tradiției și al prejudecăților. Lucrătorul american nu se simte deloc inferior miliardarului,—care de altfel e adesea un fost lucrător. Dar nici nu simte nevoia să se organizeze ca cel din Europa, pentrucă lucrătorul american (căruia îi sint deschise toate posibilitățile) nu speră să-și ușureze situația prin ridicarea clasei sale, ci prin emancipare personală, prin ridicarea lui dela poziția de lucrător la acea de patron. Astfel sentimentul de clasă nu există în America,—dar această neexistență nu s'ar putea transplanta în Europa, unde sentimentul de clasă fatal *trebue* să existe, e dictat de organizația și viața socială. Tot astfel nu există în America chestiunea religioasă, pentrucă biserica e separată de stat și toate

confesiunile sint libere, — ceia ce in Europa in genere nu e. Singurul exemplu pe care l-ar putea lua Europa dela America ar fi organizarea producției prin trusturi. Dar și aice ar trebui o adaptare. Contra trusturilor se aduc multe acuzații foarte drepte, dar din punct de vedere al producției ele au și avantagii: unitate de direcție, alegerea mijloacelor și condițiilor celor mai favorabile, economie de energie, etc. Decit trusturile ca instituții particulare nu ar putea funcționa în Europa, unde ele nu găsesc aceleași condiții de existență pe care le au în America. De aceia autorul crede că pentru Continentul vechiu numai sistemul australian al trusturilor de stat ar putea fi de folos. In orice caz, concentrarea industrială ar putea s'o învețe Europa dela America căci aceastǎ concentrare a pus Statele-Unite în fruntea țărilor industriale din lume. Cam la atît se mărginește folosul pe care bătrîna Europă ar putea să-l tragă dacă și-ar propune să-și modifice, după modelul Americei, condițiile sale de viață.

Mercure de France. (Octombrie, 1913).

Sub titlu de **învățătura mîngiitoare a crizei orientale,** *Paul Louis* publică un frumos articol, ale cărui concluzii sint că chestiunea păcei europene nu mai poate fi privită, în urma conflictului balcanic, cu atîta pesimism ca mai înainte. In adevăr, cu prilejul crizei balcanice pacea Europei a fost amenințată de trei mari primejdii: germană, austriacă și rusească, pentrucă cele trei mari puteri aveau interese însemnate în desfășurarea și rezolvirea crizei balcanice. Germania avea aerul înainte de războiu că nu ar permite ca Turcia să fie atinsă și, dacă în timpul crizei ar fi intervenit, conflictul european era gata. Austro-Ungaria, care e, cum s'a zis, marele învins al conflictului din sudul Dunării, și-a văzut distruse prin desnodămîntul acestui conflict toate visurile ei de expansiune către Marea Egee și litoralul răsăritean al Adriaticei: dacă ar fi căutat să împiedice pe Serbi, Muntenegreni, etc., de a proceda la împărțirea Turciei, conflictul cu Rusia ar fi fost inevitabil. Rusia era doar aceia care pusese la cale alianța balcanică și spera să tragă mari foloase din această combinație măeastră, care însă nu a putut fi durabilă pentrucă i-a stat în potrivă „persistența, subt acordul încheiat, a vechilor rancune și a antagonismelor tradiționale". Și au fost momente cînd, dacă mișcarea panslaviștilor ar fi reușit să hotărască linia de conduită a guvernului rus, conflictul cu Austria trebuia să izbucnească. Dar nici Germania nu a intervenit în folosul Turciei, nici Austro-Ungaria nu a procedat contra slavilor dela sud și nici panslavismul nu a impus Rusiei o acțiune decizivă în conflict. Așa dar, contra așteptărilor generale, criza orientală nu a provocat un conflict european, ci a fost localizată. De ce? Fiindcă Europa nu voește războiu, fiindcă războiul european nu apare ca soluția dorită a conflictelor latente europene. Se pare chiar că războiul european e un obiect de groază nu numai pentru guvernele și diplomația Europei, dar chiar pentru cei mai înverșunați militariști. Și cu drept cuvînt. Un războiu european ar cere riscuri prea mari și ar fi foarte nepopular. El ar pune pentru state probleme extrem de grave și ar crea situațiuni cu totul grele: el ar cere cheltueli enorme, zeci de milioane pe zi, dar în același timp ar distruge toate resursele de producțiune. Apoi ar pune problema grea a alimentației publice, care nu ar putea fi satisfăcută de vreme ce în caz de războiu general nimeni nu ar mai cultiva pămîntul, iar fabricele ar rămînea goale. In afară de asta, o conflagrație generală ar avea urmări și ar ridica în fiecare stat probleme a căror greutate se prevede de pe acum. Iată pentru ce, cu toată atingerea statului-quo din Peninsula Balcanică, Europa a rămas liniștită. Dar ceia ce e mai curios, este că liniștea Europei a fost asigurată nu de una din cele două mari grupări politice, Tripla Alianță, ori Tripla Ințelegere, ci de o combinație nouă, care cuprinde elemente din ambele tabere. Așa dar, peste neînțelegerile generale și latente s'a făcut o apropiere de circumstanță,—căci liniștea Europei a fost asigurată de concordanța dintre Anglia, Franța și Germania, care la un loc și lucrînd în comun și-au luat sarcina de a tempera cînd pe Rusia, cînd pe Austria, după împrejurări. Pentru a asigura pacea Europei s'a trecut dar peste vechea dușmănie franco-germană și peste antagonismul anglo-german, cele două mari probleme care de mult timp domină și colorează raporturile internaționale europene. A-ta însă nu poate avea alt înțeles decît că guvernele Europei sint așa de doritoare de a evita un conflict general, încît recurg la orice mijloace pentru a putea ajunge la acest sfîrșit. Și atunci, care e „învățătura mîngîietoare a crizei orientale"? Este că în fața pericolului mare, Europa a ajuns la o înțelepciune ce nu se prevedea și a dovedit o teamă foarte asigurătoare de un războiu general. Cît despre starea de lucruri din Orient, statele mici din sudul Dunării au ajuns la expansiunea dorită, Bulgaria care urmărea o heghemonie în Peninsulă a fost redusă, Austro-Ungaria s'a convins că trebue să renunțe la înaintarea către Egee, iar panslavismul rus a suferit o înfrîngere care-l va liniști pe mult timp.

Scientia (1913).

J. C. Kapteyn, **Asupra structurii universului.** Autorul pune problema aceasta ca astronom și își propune să arate luminile pe care descoperirea „curenților de stele" le aduce pentru deslegarea celor două mari chestiuni ce se pun în legătură cu structura universului, și anume acea a distanțelor și acea a evoluției.

Ce însamnă dar „curente de stele"? Sint cele două curente, unul general pentru grupul (autorul îl aseamănă cu un nour) întreg de stele, altul special, pentru diferitele stele din grup,—după care se mișcă grupurile de stele. In adevăr, alături cu mișcarea nourului întreg de stele, mișcare care are o direcție și o viteză anumită, se observă și în sinul unor grupe mișcări individuale, care au alte direcții și alte viteze decît acele ale întregului. Cele dintăi sint mișcările curentului, cele de-al doilea sint mișcările interne. Și acum, în ce fel descoperirea acestor două serii de curente pot ajuta la desjegarea structurii universului, arătînd care a fost evoluția corpurilor cerești? Se știe că stelele se pot împărți, după cea mai simplă clasificare făcută de Secchi după spectrul lor, în patru tipuri: stelele cu Helium și cele de tipurile I, II și III-a. Această clasificare dată de spectru este în concordanță cu rezultatele observațiilor asupra curenților de stele. In adevăr s'a stabilit că a) cu cît stelele sint mai vechi, cu atît e mai mare viteza internă, și b) cu cît stelele sint mai vechi, cu atît e mai bogat curentul al doilea față de cel dintăi. Ei bine, stelele cu helium au cele mai slabe mișcări interne, iar celelalte tipuri au mișcările interne din ce în ce mai bogate. Așa dar stelele cu helium ar fi cele mai recente. De aice trebue să scoatem încheerea că materia primordială din care au eșit stelele a trebuit să aibă și mai reduse, aproape nule, mișcările interne,—ea va fi avut numai curentul nourului. Această materie ar fi a nebuloaselor. Dar nu a nebuloaselor stelare, căci acestea au și ele mișcări interne, ci a nebu-

oaselor neregulate, de felul acelei a lui Orion. Cum se explică însă faptul că viteza internă a stelelor crește cu cît ele îmbătrînesc? Problema aceasta nu are încă soluțiune. Dar din faptul că unele grupe de stele nu au de loc stele cu helium, putem presupune că materia nebuloasă din grup s'a epuizat și dela o vreme nu s'au mai creat în sinul acelor grupe alte stele cu helium, iar cele care fusese cu helium au trecut, prin îmbătrînire, la alte tipuri. Așa dar materia în primordială a nebuloaselor neregulate, lipsite de mișcări interne, trebue căutată faza cea mai veche a structurii universului.

Nuova Antologia. Generalul *L. Ferrero di Cavallerleone*, inspectorul șef al serviciului sanitar militar, publică o dare de samă asupra măsurilor luate împotriva tifosului în armata din Libia. Se știe că tifosul e una din multele calamități, care se par nedespărțite de starea de războiu. Statisticele arată următoarele cifre, socotite pentru 1000: războiul franco-german—bolnavi 93,1, morți 11,1; anglo bur, 151,56 bolnavi, morți 21,07; ispano-american 192,65—14,63; Maroc 168,43—21,13; trupele engleze 37 bolnavi, 10,4 morți. La începutul războiului italo-turc, vaccinarea antitifică nu se putu face din pricina greutăților mobilizării și în curînd în rîndurile armatei trimisă în Africa se și iviră primele cazuri de tifos. Vaccinarea în timp de campanie, prezenta foarte mari greutăți, față de modul de a lupta al Arabilor, precum și din pricina pericolului așa numitei *faze negative*, afirmată de mulți autori, după care vaccinarea în timp de epidemie ar da o mai mare predispoziție pentru boală. Cu toate acestea s-a făcut încercarea, alegîndu-se întăiu vaccinul cel mai potrivit și anume vaccinul *Kolle Pfeiffer*, preparat cu microbi din Libia și vaccinul polibacilar al lui *Vincent*, cel dintăiu preparat de căpitanul dr. Grixoni, profesor de higienă în școala de aplicație a serviciului sanitar militar, iar cel dealdoilea preparat de prof. Gosio, în Institutul Seroterapic din Milano.

S-au făcut în total—pănă în Iunie—16,191 de vaccinări și anume cu vaccinul Kolle-Pfeiffer: 1960 prime vaccinări, 1759 vaccinări a doua oară și 963 a treia oară. Cu vaccinul Vincent 4736 prime vaccinări, 3668 a doua oară și 3105 a treia oară. Adecă în total 6696 prime vaccinări, 5427 a doua oară și 4068 a treia oară.

Rezultatele obținute au fost următoarele: După prima vaccinare (6696 oameni), 9 cazuri de tifos, 3 morți, adică calculat la mie: bolnavi 1,34, morți 0,4; după a doua vaccinare (5427 oameni), cazuri de tifos 9, morți 0, deci la mie 1,65 și 0; după a treia (4068 oameni), cazuri de tifos 3, morți 0, deci la mie: bolnavi 0,49, morți 0. In același interval de timp, adică dela 1 Septembre 1912 până în Iunie 1913, la trupele nevaccinate, cazurile au fost de 35,3 la mie și mortalitatea de 7. Aceste rezultate arată, fără alte comentarii, eficacitatea vaccinului antitific și dovedește în același timp că mult temuta *fază negativă* nu trebue să mai sperie pe nimeni.

Rivista d'Italia. *G. Crocioni*, **Drumuri nouă în pedagogie.** Dintre toate ideile nouă care se vîntură acuma în bogata literatură pedagogică italiană, autorul găsește drept cele mai interesante ideile lui *G. Lombardi-Radice*, așa cum și le-a expus nu de mult în opera intitulată: *Teoria e storia dell'educazione; Lezioni di didattica e ricordi di experientza magistrale*, Palermo, Sandron. Pentru Lombardi-Radice, școala e un exercițiu pentru viață, după cum viața e o continuare a școlii. Școala nu trebue să urmărească alt scop, decît formarea de *conștiinți* și nu după regule, care-s extrase din speculații abstracte asupra naturii omenești, ci după regule izvorîte din conștiința individuală, așa ca să nu răspundă unor școlari imaginari, ci acelor școlari concreți, pe care educătorul îi are înaintea sa. Una din ideile fundamentale ale lui L.-R. e integralitatea școalei și a învățămîntului: școala e un organism viu, iar profesorii, elevii, localul, materiile predate, tradițiile formate, diviziunile și subdiviziunile, îi sînt membrele vitale. După cum un individ e deosebit de alt individ, tot așa o școală e deosebită de altă școală, oricît ar purta același nume și i s-ar impune același program. Educatorul trebue să se considere ca o parte dintr'un tot, ca un membru din organismul viu care e școala, și anume școala aceea la care el într'un moment dat funcționează. Pentru a ajunge la acest ideal, e nevoe de toată energia de care dispune educatorul. Nu e de-ajuns numai de a alege cele mai bune manuale, de a urma conștiincios programa; trebue urmărit elevul, clasa întreagă, în afară de școală, în familie, pe stradă, pentruca nu acestea să distrugă opera școlii. Profesorul trebue să fie educator înăscut, să nu facă deosebirea între datoria lui în școală și conduita sa în afară de școală, în viața sa privată. Ca o urmare acestui fel de a înțelege școala, se impun instituțiile și operele subsidiare, precum: azilurile, grădinile de copii, patronatele, coloniile de vară la munți sau la mare, sărbările școlare, bibliotecile, conferințele, lecturile etc.,—toate acelea care ajută pe elevi de a-și continua și dezvolta, în orele libere, opera începută în oarele de lecții. Lombardo-Radice desfășură pe larg, în opera sa, în legătură cu întreaga funcțiune a școalei, un criteriu didactic, care acum își capătă partizani din ce în ce mai numeroși, anume acela al regionalității. Pentru a face pe elevi să ajungă mai tîrziu la înțelegerea întregii umanități, trebue pornit dela regiunea în care s'au născut și în care-și petrec anii copilăriei.

Deutsche Revue. Un om de stat austriac, care preferă să păstreze anonimatul, într'un articol intitulat **Innaintea și după pacea dela București**, dă lămuriri asupra poziției Austro-Ungariei față de Turcia și de statele balcanice. Tratatul dela Berlin, zice autorul, a asigurat pentru un număr însemnat de ani liniștea în Orient, deși și în acest timp n'au lipsit oarecare tulburări. Sfîrșitul acestei perioade este marcat prin două evenimente: căderea sistemului de guvernămînt turc, personificat prin Abdul-Hamid și schimbarea politicii balcanice a Triplei Ințelegeri, după întrevederea dela Reval. Tinerii Turci, ajunși la cîrmă după răsturnarea vechiului regim, se arătară nedestoinici față de marile probleme, care cereau rezolvarea, iar concertul european se desfăcu în două grupe, care prin interese opuse își anihilară influența. Statele balcanice putură astfel căpăta libertatea de a lucra așa cum le călăuzea interesul lor și astfel porniră războiul. Răpedea prăbușire a alianței balcanice, care era deja socotită ca un factor important, și cîștigarea celui mai mare cîștig politic tocmai de statele neslave, Romînia și Grecia, desigur că nu au fost prevăzute de factorii care au pus la cale alianța balcanică. Acum se pare că noua orînduire în peninsula balcanică; e fixată și că ar fi timpul de a se îndrepta luarea aminte asupra marilor probleme economice. Austria va rămînea și pe viitor fidelă politicii ei tradiționale de prietenie față de statele balcanice, după cum a dovedit-o prin faptul că nu a uzat de dreptul ei de a ocupa Sandjacul. Austria gîndește tot așa de puțin la o mărire teritorială cași la împedicarea dezvoltării statelor balcanice. Dimpotrivă, atît poziția geo-

grafică a monarhiei precum și legăturile naționale dintre supușii ei cu statele vecine, au creat o comunitate de interese economice, a căror importanță, față de creșterea teritorială a statelor balcanice, a crescut. Se 'nțelege însă că înflorirea economică a foastelor provincii turcești presupune terminarea unei politice de expansiune teritorială și de lăcomie din partea statelor balcanice. Din nefericire, preocuparea pentru interesele economice se pare că nu găsește încă în Balcani un teren favorabil. Rezultatul tratatului dela București e considerat de cei ce au luat parte la el, mai mult ca un armistițiu decit ca o pace. Victoria echilibrului balcanic, susținută de Romîni, nici împărțirea după naționalități, susținută de guvernul din Sofia, n'au putut să înlăture germenii unor viitoare complicațiuni. Numai dacă statele balcanice și-ar îndrepta atenția spre problemele economice și ar prefera să ridice starea materială și culturală a locuitorilor lor, unei expansiuni teritoriale, s'ar putea ajunge la îmblînzirea conflictelor dintre ele.

Deutsche Rundschau. *Fridrich von der Leyen*, **Volksliteratur und Volksbildung**. In ultimele decenii sforțările pentru răspîndirea culturii în masele populare au crescut foarte mult în Germania. Nenumăratele ediții eftine ale operelor literare de samă, bibliotecile populare, cursurile libere pentru răspîndirea cunoștințelor științifice, au căpătat o așa de mare întindere, fiind sprijinite de stat și comună și de inițiativa privată, încît s'a ajuns la rezultate pe care nici cel mai optimist idealist nu spera înainte să le ajungă. Deși ar fi fost de așteptat ca după atîtea sacrificii să se fi reușit de a înalța și înobila cultura națiunii până la acel grad, care ar fi fost necesar pentru a face să dispară răspîndirea literaturii otrăvitoare a romanelor de senzație, totuși acest rezultat nu s'a ajuns, căci această literatură proastă e acum mai în floare ca totdeauna. Care e pricina acestui nesucces? Pentru a putea pricepe aceasta, e nevoe de a cunoaște mai de aproape această literatură otrăvitoare, așa de răspîndită și așa de puțin cunoscută tocmai acelora, care duc lupta împotriva ei. Literatura aceasta se împarte în mai multe specii. Cea mai cunoscută e acea a romanelor în fascicole, a 10 bani una, care apar ani de zile și ating dimensii colosale de peste 2400 de pagini. Conținutul lor îl formează povestiri despre hoți celebri: Rinaldo Rinaldini, Giuseppe Masolino, Karl Moor, Michael Kolchaos, Picard Fetzer etc. sînt eroii. In afară de crime, revoluții, conspirații, războae, procese scandaloase etc. furnizează alte subiecte. A doua specie, importată din America, e aceia a căror eroi sînt detectivi, ca Nick Carter ori Nat Pinkerton. A treia grupă o formează scrierile pornografice, din fericire cele mai puțin răspîndite. Caracteristic acestei literaturi, lipsite complect de orice valoare artistică, e acțiunea foarte bogată. In fiecare capitol e o faptă nouă, o crimă ori o execuție. In toate morala e aceiași: răsplata virtuții și pedeapsa răutății. Stilul e mai prejos de orice critică. Care e origina acestei literaturi și cum se explică extraordinara ei răspîndire? Admirabila organizare a colportajului și eftinătatea fascicolelor nu explică în deajuns totul. Romanele actuale de senzație nu sînt istoricește decît continuarea literaturii populare din veacul al 18-lea, a romanelor cavalerești, care au înlocuit colosalele romane din veacul al 17-lea, ce urmaseră romanelor franceze din secolul al 16-lea. Modelele acestor din urmă fuseseră romanele vechi grecești. Schema lor, reunirea unei perechi după

nenumărate dificultăți, s'a păstrat în romanele de sensație până astăzi. Astfel poporul a avut totdeauna dragoste pentru astfel de povestiri și nu e drept de a se acuza literatura actuală că ea ar infiltra în popor admirația pentru criminali, căci această admirație a existat totdeauna și e numai o formă a admirației pentru orice personalitate puternică. Astfel cercetînd lucrul istoricește se vede că literatura populară actuală nu e decît o urmașă a celei vechi, însă mai proastă și mai periculoasă. Forma sensațională sunt care se prezintă, e o urmare a felului de viață modern, în care munca pentru traiu a ajuns așa de excesivă și de abrutizantă, încît pentru a mai scutura puțin nervii obosiți e nevoe de asemenea scrieri. Lupta contra acestor cărți deci nu poate fi dusă cu succes numai prin tipărirea în ediții eftine a operelor literare bune, ci prin schimbarea însuși a modului de muncă a oamenilor.

Sozialistische Monatshefte, *Wilhelm Hubert Vliegen*, **Chestiunea ministerială și socialdemocrația în Olanda.** Prin rezultatul ultimilor alegeri din Olanda, partidul socialdemocrat fu pus în poziția de a hotărî dacă vrea sau nu să ia parte la formarea unui minister. După alegeri, Regina însărcina pe dr. Bos să formeze un guvern al întregii stingi, adică din partidul liberal și din socialiști. Dr. Bos se adresă lui Troelstra, ca șeful grupei parlamentarilor socialiști, oferindu-i trei ministere, pentru a forma împreună un guvern, care să urmărească: revizuirea Constituției pentru a acorda votul universal, îndeplinirea proectului pentru pensionarea lucrătorilor bătrîni, ridicarea veniturilor țării prin schimbarea impozitului pe moșteniri, etc. Insfîrșit un program, în care niciun socialist n'a găsit ceva de criticat și care conținea mai mult decît liberalii făgăduiseră. Troelstra rugă pe Bos mai întâiu să caute soluția crizei în altă direcție; Bos însă răspunse că numai în unire cu socialiștii poate să formeze un minister. In partid domnea în acest timp complectă nedumerire. Autorul acestui articol se pronunță în ziarul Volk pentru intrarea socialiștilor în minister,—majoritatea redacției însă, împotrivă. Atunci se ținu o conferință a partidului, la care 13 delegați votară contra și 8 pentru intrarea în minister. Acest rezultat făcu convocarea unui congres de prisos. In urma acestui rezultat, dr. Bos refuză formarea unui guvern. Atunci comitetul partidului socialist, hotărî convocarea unui congres lui Zwolle, pentru zilele de 9 și 10 August. La 5 August se ținu o conferință a partidului și de data aceasta majoritatea (12 contra 8) se hotărî pentru formarea unui guvern împreună cu liberalii, spre a nu se periclita înfăptuirea reformelor anunțate. Congresul însă, întrunit cîteva zile mai tîrziu, răspinse această hotărîre a conferinții, cu 376 de voturi contra 317, hotărînd, în mod principal, că membrii partidului socialdemocrat nu pot intra într'un minister burghez. Din această rezoluție pot urma lucruri neplăcute pentru partidul socialist din Olanda. Se știe că răsturnarea guvernului clerical a fost numai opera socialiștilor uniți cu liberalii, mai ales în balotagii. E de temut că, la viitoarele alegeri, lucrurile nu au să se mai petreacă tot așa și că clericalii vor cîștiga. Chiar acum, la cîteva alegeri parțiale, socialiștii au pierdut două locuri și voturile date pentru ei arată o scădere însemnată. Pentru orice lucru neplăcut care se va întîmpla în anii care vin, mulți au să arunce vina asupra socialiștilor, care, dacă ar fi vrut, ar fi putut întîmpina răul, făcînd reformele anunțate. Socialdemocrația olandeză a avut ocazia

să fie cea dintăi care să formeze un minister și a refuzat spre paguba ei și folosul vrăjmașilor.

The Contemporary Review (Octombre, 1913).—D. *Havelock Ellis*, —„**Sănătatea și Geniul**",—discută cunoscuta teorie a lui Lombroso, care susține legătură necesară între geniu și nebunie, și o condamnă ca nefondată. Autorul cercetează amănunțit viața și starea de sănătate mintală a părinților a 1030 bărbați și femei care reprezintă floarea geniilor englezo până la sfirșitul veacului trecut. Pe acest material cercetat de aproape, precum și pe un material continental de aceiași natură, bine studiat de alții, autorul își stabilește concluziile cu o corectă prudență. Iată constatările: 1) Din cei 1030 de oameni de geniu nici unul n-a fost născut din părinți nebuni sau care să fi avut accese de nebunie înainte de a fi dat naștere viitorului om de geniu; 2) In toate cazurile de demență a părinților, boala a survenit la o vristă înaintată, dupăce copilul de geniu fusese născut, și aproape in toate cazurile ea e o demență senilă sau imbecilitate, nu o nebunie propriu zisă. Acesta e cazul cu mama lui Bacon și a lui Turner și cu tatăl lui Charles Lamb; 3) Cele mai adeseori părinții oamenilor de geniu, nu sint oameni *normali, echilibrați*, în înțelesul comun. Uneori starea lor, deși nu se poate considera ca nebunie curată, totuși se caracterizează printr'un înaintat grad de anormalitate. Astfel e cazul cu tatăl lui Gray și cu mama lui Arthur Young și a lui Andrew Bell. Proporția acestor cazuri e de 2 %. Dupăcum se vede procentul e foarte mic. Toate cazurile de pină aici implică o stare nervoasă supraescitabilă sau dezechilibrată, nativă; 4) Oamenii de geniu englezi, care au fost prea anormali în maturitatea lor (ca Swift), sau au picat în demență senilă la bătrinețâ (sint 12 în cei 1030), au avut ambii părinți nu cu totul normali, după criteriul comun. Astfel copiii aut avut ereditate morbidă convergentă care a ajuns într'inșii detracare și anormalitate neuropatică. In acest caz zdruncinul nervos al părinților, unit, se potențează la copii, și tot odată starea psihopatică se anticipează în vristă. Astfel e cazul lui Charles Lamb și al surorii lui care sufăr de accese de nebunie din tinerețâ, pecînd părinții lor au suferit de o slabă demență la bătrinețâ. Proporția acestor cazuri e de 4.2 %. Cazul lui Tasso, care se știe sigur că a trăit citva timp nebun, se esplică tot prin detracarea nativă a părinților săi, lucru de aproape și exact știut. Nebunia lui Rousseau se datorește de asemenea psihopatiei părinților lui. Afirmația lui Lombroso în privința *epilepsiei* la oamenii de geniu de asemenea e contrazisă de autor. Intre cei 1030, el spune că n-a găsit decit doi epileptici bine caracterizați. Se știe că Mahomet, Napoleon, Molière, Handel, Paganini, Mozart, Schiller, Richelieu, Newton, Flaubert, precum și Alexandru cel Mare, Julius Caesar, Apostolul Paul, Luther, Frederic cel Mare și mulți alții sint puși de unii alieniști pe lista epilepticilor, ceia ce a făcut pe un distins neurologist englez să esclame că istoria omenirii a fost făcută de epileptici și nebuni. Cu toate aceste din marea mulțime a oamenilor celebri socotiți ca epileptici singur numai Dostoievski poate fi sigur diagnosticat ca atare.

Autorul conchide că din amănunțita cercetare a faptelor și-a format convingerea că geniul iesă numai excepțional dintr'o viță degenerată. Anormalitatea intr-un sens sau altul în familia oamenilor de geniu numai prea arareori constă intr-o degenerare organică. Ea constă sau într'o inadaptabilitate la condițiile reale ale vieții,—cum e cazul tatălui lui Dickens (vezi Micawber), al lui Shakespeare, și al lui George Meredith,—sau intr'un exces în vre-o însușire sufletească care dezechilibrează inteligența practică. Pe de altă parte, statistica constată că dintr'o sută de oameni normali (adică scutiți de boala geniului) 33 au o ereditate neuropatică directă iar 67 indirectă (vezi Otto Diem, 1905): astfel toate familiile au simburile nebuniei, conform sistemului lui Lombroso.

Autorul crede că un element *anormal*, „o atingere a nebuniei", cum spunea Aristot, e necesară în ereditatea geniului, dar nu în înțelesul strict medical al degenerării organice și al lesiunii nervoase. O predispoziție de încordare nervoasă, morbidă poate (fie de origină psihopatică ori gutoasă), intr'o fire covirșitor de robustă și de energică pare adeseori să aibă un rol în evoluția geniului. Astfel morbiditatea e un fel de ferment în aceste cazuri. Milton, Flaubert, William Morris pot ilustra cazul. Fără stimulentul morbid, se poate concepe, că în unele cazuri energia organică nativă n-ar fi fost descărcată până la limita geniului, dar tocmai in aceste cazuri se vede clar că elementul morbid nu-i decit fermentul în jurul căruia se devoltă geniul, și nu e însuși elementul constitutiv al geniului. Numai cu acest înțeles, și în această măsură, teoria lui Lombroso poate fi admisă. Chiar dacă insanitatea ar putea fi un element al geniului, nu i se se poate da o importanță deosebită cînd ne gîndim cit de frecvent ea există fără să fie în stare să dea prilej la desvoltarea geniului.

The North American Review (Octombrie, 1913).—Directorul revistei, —„**Asquith: măestrul om de stat.**"— aduce elogii Premierului Angliei pentru politica democratică triumfătoare ce o conduce. Intre marile lui fapte, ca șef al Cabinetului, subliniază mărginirea puterii „Camerei Lorzilor" și împedecarea izbucnirii războiului european. Asquith, spune autorul, e, împreună cu Lloyd George și John Burns, un product și un reprezentativ al Angliei nouă în care oamenii sint judecați și răsplătiți după ceia ce sint nu după înrudiri și situații sociale. Ca om de stat, Asquith va rămînea în istorie ca conducătorul unei adînci revoluții constituționale victorioase, și ca conservatorul unui imperiu a cărui existență a trecut prin cea mai gravă primejdie. Ca persoană, Asquith întrunește însușirile unui om superior amestecate cu blîndeța și simplicitatea unui copil—complect lipsit de petele răutății, vanității și nesincerității. Ca parlamentar e onest în luptă, direct în ofensivă, logic în argumentare, nepătimaș, neabstract, nici vag nici subtil, precis, clar, concret și totdeauna lipsit de retorică. Fraza masivă fără ornamente, limba bărbătească fără să fie violentă.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE

Pierre Delbet. *La Science et la Réalité.* Paris. Flammarion, 3.50.

Considerațiuni asupra raportului dintre lume și dintre mijloacele pe care știința ni le pune la îndămînă pentru a lua cunoștință de ea.

Dr. B. Stern, Werden und Wesen der Persönlichkeit. Biologische und historische Untersuchungen über menschliche Individualität. Wien u. Leipzig 1913, A. Hartlebens Verlag.

In partea intâia se ocupă autorul cu care rezultatele științii asupra vieții, dezvoltării sale și a morții; in partea a doua se ocupă cu individualitatea în raport cu mulțimea, cu religia și arta.

Arnold Kaufman, Lebensweisheit von Iohann Heinrich Pestalozzi. Liegnitz 1913, Carl Seyffarth.

E o antologie din scrierile marelui pedagog elvețian, precedată de o introducere și o biografie.

ISTORIE

Elie Peyron. *A propos du Siège de Metz.* Paris, P. V. Stock, 1.50.

Pentru a răspunde la întrebarea ce s'a pus, cum de-a fost cu putință ca o armată de 170.000 de oameni să capituleze, autorul caută să arate care era starea morală și materială a acestei armate, și care era situația comandantului ei, Bazaine.

Philippe Bunau-Varilla. *Panama: la création, la destruction, la résurrection.* Paris, Plon, 10 fr. Ill.

E un istoric complect al chestiunei, începînd dela prima concepțiune a tăerii ismului de Panama și până la realizarea marelui proect.

Biblioteca di Storia italiana Recente. Edit. Bocia, Torino. In acest vol. se cuprind trei studii: *Mario degli Umberti,* Campania din Crimea; *Luigi Cesare Bollea,* corespondența lui Ignazio Belmondo, și *Emilia Pagliano,* scrisori inedite ale lui Federico Scolopis, Cesare Bonelli și C. Quarello di Lesegno.

E. Gaiani, *La conquista dell'Algeria.* Unione Arte grafiche, città di Castello.

Autorul examinează cucerirea Algeriei în perioda dela 1830—1840, arătînd cauzele războiului, acțiunea diplomatică și cea militară și opera Guvernelor dela acela al mareșalului Bourmont până la guvernul mareșalului Valée.

Fritz Baumgarten, Franz Poland, Richard Wagner, *Die Hellenistische-römische kultur,* Leipzig, Teubner.

Arta plastică, politica și religia, și literatura sînt tratate de cîte unul din cei trei autori.

Walter Sulzbach, *Die Anfänge der materialistischen Geschichtsaufassung.* Karlsruhe I. B. Braunscher Verlog.

Bazat pe izvoare, autorul arată că nu numai Saint Simon, ci și mulți alți scriitori, au enunțat idei asemănătoare cu aceea dezvoltate mai tîrziu de Marx și Engels.

ȘTIINȚA

E. Gley. *Physiologie.* Paris, I. B. Baillière et Fils.

A treia ediție a acestei lucrări apare acum pusă în curent cu cele din urmă date ale științei.

G. Ricchieri. *Le più recenti cognizioni e ipotesi sulle condizioni dell'interno della Terra.* Milano, 1913, E. Cogliati.

Autorul rezumează cunoștințele actuale asupra interiorului globului terestru și dintre toate teoriile se oprește la acea care admite un sîmbure central gazos învăluit într'o pătură solidă.

SOCIOLOG. EC. POLITICA. DREPT

Jules d'Auriac. *La Nationalité française, sa formation.* Paris, Flammarion, 3.50.

Autorul reia vechea teorie a rolului preponderant jucat de năvălitorii teutoni în formarea naționalității franceze, teorie pe care Fustel de Coulanges o înlocuise prin acea a preponderanței elementului gallo-roman.

Arturo Labriola. *Il valore della scienza economica. Introduzione a una critica dell'economia politica.* Napoli, Società editrice Partenopea.

Lucrare polemică: autorul caută să lărgească cadrul economiei politice modificînd concepția de astăzi asupra acestei discipline.

Theodor v. Sosnosky, *Die Politik im Habsburgerreiche. Randglossen zur Zeitgeschichte.* Zweiter Band. Berlin. Allgemeiner Verein für deutsche Literatur.

Acest al doilea volum se ocupă cu influența Maghiarilor asupra monarhiei dunărene, influență pe care autorul o găsește foarte păgubitoare și în contra căreia propune ca mijloc împărțirea Ungariei între naționalități.

ETNOGRAFIE. FOLKLOR.

M. Caroef. *Contes et Légendes de Bretagne.* Paris, A. Messein, 3.50.

Culegere de povestiri locale, dar pe care autoarea le dă într'un stil care adesea se depărtează de tonul popular.

G. Sergi. *Le origini umane.* Torino, 1913, Fratelli Bocca, 5 lei.

Problema originei omului e studiată în acest volum pe baza celor mai recente date ale științelor pe care studiul acestei chestiuni se bazează.

Paul Sébillot. *Le Folk-Lore: Littérature orale et Ethnographie traditionnelle.* Paris, O. Doin, 5 fr.

E un fel de îndreptar pentru cei ce se ocupă cu folklorul: autorul dă un scurt istoric al folklorului, o diviziune a lui și sfaturi asupra felului cum trebuește adunat materialul folkloristic.

ARHEOLOGIE, CĂLĂTORII

Henri Guerlin. *Le Château de Chambord.* Paris, Laurens, 2 fr.

Celebrul Castel care a jucat un rol așa de însemnat în istoria Franței și asupra căruia s'a scris atît de mult, își găsește în Henri Guerlin un cercetător și un istoric conștiincios.

Ioseph Aynard. *Londres, Hampton, Court et Windsor.* Paris, Laurens, 4 fr.

Volumul e din cunoscuta „Collection des Villes d'art célèbres" și se ocupă, după sistemul general al editurei, cu istoricul acestui oraș, mai ales relativ la construcțiile și la obiectele sale de artă.

Albert Baulicaut. *Au pays des Mystères.* Paris, Plon, 3.50.

„Țara misterelor“ e Arabia și autorul ne descrie călătoria sa la Meca și Medina,—călătorie care e foarte primejdioasă pentru un creștin și pe care autorul a făcut-o dindu-se drept un bey egiptean și cunoscind foarte bine limba și obiceiurile locuitorilor.

CHESTIUNI MILITARE

H. Dugard, *Histoire de la guerre contre les Turcs*. Paris, Les Marches de l'Est, 1913.

Autorul a adunat primele date trebuitoare pentru alcătuirea unei istorii a războiului din sudul Dunării.

G. Cirille. *Journal du siège d'Andrinople*, Paris, Chapelot, 1913.

Sînt impresiunile unui om care a făcut parte dintre asediați și care a asistat astfel la viața de griji și de frică pe care locuitorii au dus-o în mijlocul vicisitudinilor unui războiu așa de schimbător în situații și rezultate.

CRITICA LITERARA ȘI ARTISTICA

Edouard Maynial. *La Jeunesse de Flaubert*. Paris, 1913. „Mercure de France“, 3.50.

E o biografie a primei părți din viața marelui scriitor, pe care autorul o face pe baza operelor lui Flaubert și a unei bogate informații culese din diferite isvoare.

Laurent Tailhade. *Quelques Fantômes de jadis*. Paris, Albert Messein, 5 fr.

Subt acest titlu autorul ne evocă figurile unor scriitori dispăruți, ca Verlaine și A. de Vigny.

Br. Schrader, *Leonardo da Vinci* (Meisterbilder der Farben, Band 13) Berlin, Sihlesische Verlagsanstalt.

O scriere pe înțelesul tuturor asupra vieții și operelor atît de variate ale marelui artist și om de știință italian.

V. Vettori, *Simboli wagneriani*. Edit. Sandron, Palermo.

Autorul face exegesa simbolilor din cele patru opere care formează Ringul.

Kurt Wolff. *Der Dramatiker Herbert Eulenberg*. Mitteilungen der literarhistorischen Gesellschaft Bonn. Bonn. F. Cohen.

Un studiu critic asupra tuturor operelor dramatice ale poetului.

LITERATURĂ

Paul Margueritte. *Les Sources vives* Paris, Plon, 3.50.

E romanul nenorocit al unei familii de bancher, pe care luxul soției și egoismul copiilor o duce la ruină și mizerie. De-abia în această situație „izvoarele vii“ ale inimei se desfundă și sub chinurile remușcării, iubirea unește acum pe membrii familiei.

Henri Falk. *La Main d'or*. Paris, Librairie universelle, 3.50

Autorul a adunat în volum o serie de nuvele apărute în diferite ziare și care, deși cam lipsite de finețâ și delicatețâ, plac prin psihologia bine prinsă și prin vigoarea lor.

Adrienne de Lautrec. *La Récolte*. Paris, Farquelle, 3.50.

E un volum de versuri, în care vibrează un suflet care nu cade în visări nesigure, ci o conștiință care își dă sama de sine însă-și și se exprimă limpede și cu energie.

BIBLIOGRAFIE

I. Ursu. *Bătăliile dela Gwozdziec și Obertyn (1531)*. 1913, București. Prețul 50 Bani.

Fr. de Schiller. *Wilhelm Tell*. Traducere de St. O. Iosif. 1913, Brașov. Librăria Ciurcu. Prețul 1.25.

Tiberiu R. Constant. *Știința Istoriei după A. D. Xenopol*. 1913, București. Prețul 1.30.

Adolf Magder. *Alia*. 1913, Iași. Prețul 1.50.

V. Mestugean. *București—Sakkarah*. Note de călătorie cu 70 ilustrații în text. 1913, București. Prețul 1 leu.

Anuarul Gimnaziului „Ioan Maiorescu“ din Giurgiu, 1913. Fără preț.

G. Diamandy. *Chemarea codrului*. Poveste vitejească în 3 acte. 1913, București. Prețul 1.50.

D. Vasiliu—Bacău. *Bulgarii. Foloasele Chimiei. Solidaritatea*. No. 54—56 din „Biblioteca Națională“. Prețul 30 bani.

N. Cantuniar. *Geografie economică și generală*. 1913, Craiova. Prețul 3.70.

A. Castaldi. *Se'ntorc vitejii*. București, Magazinul Conservatorului.

Corneliu Moldovanu. *Venus și Gioconda*. 1913, București. Prețul 30 bani.

C. N. Minescu. *Organizarea și funcționarea serviciilor de cecuri și virimente*. 1913, București. Fără preț.

Anuarul Băncilor Populare și Cooperativelor sătești din Rominia, pe anul 1911. 1913, București. Fără preț.

Giorgio del Vecchio. *Il fenomeno della guerra e l'idea della pace*. 1911, Torino. Prezzo lire 3.

Giorgio del Vecchio. *Il progresso giuridico.* 1911, Roma. Senza prezzo.

Giorgio del Vecchio. *Sui caratteri fondamentali della filosofia politica del Rousseau.* 1912, Genova. Senza Prezzo.

Giorgio del Vecchio. *Il „Ladino" al bivio.* 1912, Roma. Senza prezzo.

Iosif Schiopul. *Romînii din America.* 1913, Sibiu. Fără preț.

Ștefan Mărcuș. *Problema teatrului nostru.* 1913, Arad. Fără preț.

Sublocotenenții George și Virgil Asifeanu. Pentru armată, pentru neamul romînesc. 1913, București. Int. „Universala". Preț 1.50.

Leon Popescu. Memoriu asupra unui program cultural cinematografic. 1913, București. Tip. Dimitrie C. Ionescu.

Dallocrin. *Cine critică la noi?* 1913, fără preț.

Gh. Nedioglu. *Cea mai veche școală romînească.* 1913, București. Fără preț.

Maria Demetrescu. *Lecturi geologice.* 1913, Craiova. „Biblioteca Cosînzeana". No. 7, 8. Prețul 50 bani.

Dr. Al. Bogdan. *Altă ortografie.* 1912, București. Tip. „Cooperativa". Prețul 85 bani.

Dr. Iacob Radu. *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului.* 1913, Lugoj. Tipografia „Gutenberg". Prețul 5 coroane.

Eliodor Constantinescu. *Școala primară superioară în Franța. Școala medie în Romînia.* Vol. II. 1913, București. Prețul 2 lei.

C. Zamfirescu. *Flori de primăvară,* poezii. 1913, Craiova. Prețul 2 lei.

Dr. Iosif Smilovici. *Prostituția în Iași.* Teză de licență. 1913, Iași. Prețul 2 lei.

Al. V. Casimir. *Bosforul.* 1912, Galați. Prețul 5 lei.

Al. V. Casimir. *Drumul nostru către țara lui Soare-Răsare.* 1912, Galați. Fără indicație de preț.

Doctor Iosif Smilovici. *Prostituția în Iași. Contribuțiuni la studiul prostituției în Romînia.* 1913, Iași. Tip. N. V. Ștefăniu et Co. Prețul 2 lei.

Nicolae Bălănescu. *Lumină și naționalizm.* 1913, București. Prețul 2 lei.

I. Gorun. *Știi Romînește?* 1913, București. Alcalay. Prețul 30 bani.

Virgil N. Madgearu. *Industria la domiciliu și asigurările sociale.* 1913, București. Prețul 1.50 bani.

P. Cancel. *Păstoritul la poporul romîn.* 1913, București. Prețul 1 leu.

V. Babeș. *Despre raporturi care există între anumite anomalii congenitale ale feței și între transformațiunea simetrică a extremităților.* 1913. București. Academia Romînă.

Tudor Pamfile. *Povestea lumii de demult.* 1913, București. Academia Romînă. Prețul 2 lei.

B. Delavrancea. *Din estetica poeziei populare.* 1913, București. Academia Romînă. Prețul 1 leu.

A. D. Xenopol. *Ideile de legi și de prevedere.* 1913, București. Academia Romînă. Prețul 20 bani.

D. Furtună. *Vremuri înțelepte.* 1913, București. Acad. Romînă, 1 leu.

T. Pamfile. *Agricultura la Romîni.* 1913, București. Acad. Romînă, 5 lei.

C. Rădulescu-Codin. *Îngerul Romînului.* 1913, București. Acad. Romînă, 4 lei.

N. Teclu. *Contribuțiuni la Caracteristica Flacării.* 1913, București, Acad. Romînă, 20 b.

M. Sutzu. *Monete inedite din orașele noastre pontice.* 1913, București. Acad. Romînă. 50 bani.

V. Babeș. *Cercetări asupra serului antidifteric II.* 1913, București. Acad. Romînă, 20 bani.

I. Lupaș. *Principele Ardelean Acațiu Barcsai și Mitropolitul Sava Brancovici.* 1913, București. Acad. Romînă. 30 b.

N. Iorga. *Ucraina Moldovenească.* 1913, București. Acad. Romînă, 30 bani.

N. Porsena. *La judecata zeilor.* 1913, București, Tip. Gh. Ionescu. Prețul 2 lei.

Politica intransigentă a partidului național. 1913, Brasso, Tip. Ciurcu.

Stelian I. Constantinescu. *Ce a făcut Spiru C. Haret,* pentru a sădi și înflori sentimentul în păturile populare. 1913, București, Inst. de edit. „Flacăra". Prețul 50 b.

A. Nicolescu—Păcureți. *Rolul culturii în îmbunătățirea soartei țăranului.* 1913, București, Tip. Socec.

Béla Bartók. *Cîntece poporale romînești din comitatul Bihor.* 1913, București. Ediția Academiei Romîne. Prețul 5 lei.

N. Iorga. *Condițiile de politică generală în care s'au întemeiat bisericile romînești în veacurile XIV—XV-a.* 1913, București. Ediția „Academiei Romîne". Prețul 30 bani.

N. Iorga. *Două tradiții istorice în Balcani: a Italiei și a Romînilor.* 1913, București. Ediția Academiei Romîne. Prețul 20 bani.

Romstorfer A. K. *Cetatea Sucevei.* 1913, București. Ediția Academiei Romîne. Fără preț.

Dr. I. Simionescu. *Evoluția culturii științifice în Romînia.* 1913, București. Ediția Academiei Romîne. Prețul 1 leu.

D. A. Sturdza. *Însemnătatea lucrărilor comisiunii Europene dela Gurile Dunărei 1856—1912.* 1913, București. 3 broș. Ediția Academiei Romîne.

Elena Lupu. *Cercetări histo-fiziologice asupra intestinului dela Cobitis Fosibilis.* 1913, București. Acad. Romînă. Prețul 1 leu.

Dr. Hurmuzescu. *Magnetostricțiunea, Instabilitatea Moleculară.* 1913, București, Academia Romînă. Prețul 20 bani.

V. Babeș. *Serul nostru antidifteric și rezultatele întrebuințării sale I.* 1913, București. Acad. Romînă. Prețul 20 bani.

Elena Nicodim. *Asupra hepato-pancreasului dela Moluște.* 1913, București, Academia Romîna, Prețul 20 bani.

I. Ciurea. *Larvele de diphyllobothrium Latum (L.) la peștii din bălțile Dunării.* 1913, București. Academia Romînă Prețul 20 bani.

Gh. Florea și M. D. David. *Notă asupra unui craniu de Rhinoceros Zeptorhinus Cuv. din Terțiarul Moldovenesc.* 1913, București Acad. Romînă. Prețul 20 bani.

N. Iorga. *Patrahirul lui Alexandru cel Bun: cel dintăi chip de Domn Romin.* 1913, București. Acad. Romină. Prețul 30 bani.

I. Ursu. *Bătăliile dela Gwozdiec și Obertyn (1531).* 1913, București. Acad. Romină. Prețul 50 bani.

Dr. G. Marinescu. *Mecanismul chimico-coloidal al bătrîneții și problema morții naturale.* 1913, București. Acad. Romină. Pr. 30 bani.

Efraim Eremitul. *Passim.* 1913, București.

Constant. C. Georgescu. *Rezultatele reformelor agrare din 1907.* 1913, București. Atelierele grafice Socec & Comp. Prețul 1 leu.

G. Teișanu. *Cele două chestiuni, țărănească și ovreiască.* 1913. București. Fără preț.

I. C. Vissarion. *Nevestele lui moș Dorojan.* Nuvelă. „Cultura" București. Prețul 30 bani.

Dr. Const. Popescu. *Din impresiile unui mobilizat.* 1913, București. Prețul 20 bani.

Seminarul pedagogic universitar—București. *Răspuns domnului profesor C. Rădulescu-Motru în chestia școalelor de aplicație.* 1913. Inst. arte grafice „Universala". Fără preț.

Calendarul societ. p. cultura și literatura romînă din Bucovina pe anul 1914. 1914. Cernăuți. Prețul 50 bani.

Elias Grünberg. *Ocupațiunea mijloc de dobîndire a proprietății după dreptul internațional public.* 1913, Iași. Progresul. Prețul 2 lei.

Racine, *Atalia* și **Banville.** *Sărutarea.* Trad. în versuri de Haralamb G. Lecca. Bibl. pentru toți. Prețul 30 bani.

Ilie N. Gelep. *Pămîntul și omul.* Partea I, Asia. „Biblioteca Cosinzeana. Craiova. Prețul 0 75 bani.

Maximilian Sanielevici. *Bazele financiare ale asigurării contra accidentelor.* 1913, București. Prețul 1 leu.

*** *Evreii din Romînia și chestiunea evreiască.* 1913, Buzău. Editura revistei „Innoirea". Tip. I. Călinescu. Prețul 50 bani.

Analele Academiei Romine. Seria II. Tom. XXXV. 1912—1913. (Partea administrativă și desbaterile). 1913, București. Socec, C. Sfetea etc. Prețul 5 lei.

Académie Roumaine. *Bulletin de la Section Historique, sous la rédaction de N. Iorga.* (Publication trimestrielle) 1912, n. 1; 1913 n. 2; 1913 n. 3; 1913 n. 4. Prețul 1 leu fiecare număr.

Académie Roumaine. *Bulletin de la Section Scientifique, sous la rédaction de St. C. Hepites.* 1913, n. 4. Prețul 1 leu.

Dr. Eug. Botezat. *Bourul și Zimbrul.* Publicațiile Academiei Romine. seria II, Tom. XXXVI. 1913, București, Socec. Prețul 60 bani.

1913. ANUL VIII — NOEMBRIE, DECEMBRIE. No. 11 ȘI 12.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă 52

1913

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin ..0 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 b.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Condițiile de abonare

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 "
Un număr	2 "

Abonații care nu-și vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an și 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru învățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceștia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 h.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Necunoscuta

Eram între munți, la Etropol, într'o seară. In valea îngustă, ardeau focurile de bivuac ale unei întregi divizii și, prin fumegare și flacări, se prevedea fantastica furnicare a oamenilor. Deasupra noastră, dincolo de nevăzuta și nesimțita linie a avantposturilor, zimții piscurilor se zugrăveau negru pe cer. Şi'n acest decor romantic în care noi oștenii, cu arme și bagaje, eram trecători cași apele ce cădeau cu sunet din vechii Balcani,—un camarad din vînători, fixat numai o clipă la un păhar de vin lîngă cortul nostru, se trezi spunîndu-ne cu oarecare căldură o intîmplare: ceva scurt, trecător și fugar—și fără îndoială trist, ca toate cele trecătoare și fugare.

Camaradul nostru era un om brun, cu privirea ageră, și ne spunea c'o voce caldă, învăluită și mișcată, cum cu două zile înainte, ajuns cu regimentul lui la o margine de sat, la malul Ischerului, dăduse din întîmplare peste o femee născută în cîmpiile Pomeraniei și zvîrlită de furtunile vieții acolo, în munții Bulgariei.

Să vedeți cum a fost, ne zicea el cu blîndețe. Eram foarte trudit și era o căldură cum îmi închipui că trebue să fie în Africa. Un marș lung pe o asemenea căldură înseamnă ceva,—asta trebue s'o știți și dumneavoastră. Cum ajung deci în satul acela sărac și uitat de Dumnezeu într'o văgăună, mă răpăd să caut un puiu și puținel unt. Cu glosarul în mînă, deschisei o poartă hîrbuită, și, cum dădui cu ochii de Bulgarca desculță și arsă de soare, rostii cu tonul cel mai blînd, în armonie cu foamea mea, cele cîteva cuvinte sacramentale: *hleb, pili, malco maslo...* Şi făcui să lucească un ban de argint în vîrful degetelor mînei stîngi.

Femeia mă privi o clipă, apoi îmi făcu din cap un semn de încuviințare.—Răsuflai: expediția mea era cu folos. Mă uitai în

juru-mi: cîteva găini boghete ciuguleau la o clae de snopi de grîu. Căsuţa, acoperită cu lespezi de piatră, avea o deosebită înfăţişare de curăţenie. In una din cămările ei trebuia să se găsească o pîne gustoasă şi unt proaspăt.

Femeia intră o clipă în casă şi se întoarse îndată c'un lăvicer de lînă. Il aşeză pe prispă şi cu'n semn din mînă mă pofti să şed. Eu îi întinsei banul; ea se făcu că nu-l vede.

Mă lăsai pe prispă. Ea rămase în picioare înnainte-mi, scrutîndu-mă. Ordonanţa mea stătea la o parte şi, privind în juru-i, avea ceva din atitudinea unui hultan: abia aştepta cuvîntul, ca să se răpeadă cu căngile între găinile cele boghete.

Afară de vorbele pe care le rostisem cu glosarul în mînă, nu mai ştiam nimic, şi, găsindu-mă în neputinţă să leg o convorbire cu stăpîna casei, îi zîmbii. Aveam înfăţişarea unui mut, şi nu înţelegeam de ce a fost scos un lăvicer din întunecimile casei şi ce rost aveam în faţa unei fiinţe care mă oprise din drumul meu, fără să aibă nimic a-mi spune:

«Dumnevoastră poate ştiţi a vorbi nemţeşte?» mă întrebă deodată femeia în limba lui Goethe.

Coborîi ochii spre picioarele ei desculţe, apoi îi înălţai spre faţa-i arsă şi zbîrcită, cu o mirare pe care nu căutam de loc s'o ascund. Hm! Ii răspunsei cu singurile cuvinte care mi-au mai rămas din nemţeasca învăţată în şcoală:

«*Ich kann nicht deutsch!*

— Atunci de sigur că o să ne înţelegem în franţuzeşte...» întîmpină ea cu un zîmbet, care era ca o amintire a unei frumuseţi pierdute.

De data asta uimirea mea luă o formă comică: o privii cu ochii holbaţi şi cu gura cascată... Abia putui îngîna:

«De bună seamă, *doamnă...*»

Cuvîntul acesta din urmă, adresat unei ţărance cu înfăţişarea şi îmbrăcămintea aşa de triste, avea în el ceva aşa de nepotrivit, încît mă oprii vără voe. Femeia roşi, îşi feri la spate mînile bătătorite şi aruncă o căutătură desnădăjduită spre picioarele-i de roabă.

«Ah! domnule! vorbi ea repede; ce tristă e înfăţişarea mea şi cît mi-i de ruşine!... Dar de cînd n'am stat de vorbă cu cineva, în limba aceasta care mi-aduce aminte de Occident! Să nu te miri prea tare de ce-o să-ţi spun... Şi dumneata reprezinţi pentru mine o amintire, căci am stat puţină vreme şi'n ţara dumnitale... De-aceia te-am poftit să stai cîteva clipe...»

Oftă, şi ochii i se umplură de tristeţe.

«De ce staţi în picioare?...» vorbii eu încet şi uimit încă.

Cu mişcări domoale, se trase aproape de mine şi se aşeză pe prispă astfel încît laibărul mohorît şi disgraţios de şieac să-i acopere picioarele.

«Cine sînteţi dumneavoastră? o întrebai eu deodată.

— Asta pentru dumneata n'are importanţă, îmi răspunse ea. Acum sînt nevasta unui om oarecare din satul acesta, un gospodar cum se cade, care-i şi paznic cîmpenesc. Astăzi nu-i acasă: are treburi la tîrg, s'a dus la Etropol, să vîndă nişte brînză dela oile noastre. Vîntul întîmplării m'a adus aici. Eu sînt de neamul meu germană ş'am fost născută în panglici şi puf... Da-da, nu te mira; asta nu se mai cunoaşte acuma. Se vede însă că omul se poate obişnui cu toate...»

Eram într'o ciudată situaţie. Nu ştiam ce trebue să fac ş să spun. Tăcui.

«Am fost şi'n România... zise ea privind în pămînt.

— Da? Atuncea poate vorbiţi şi romîneşte.

— Puţin... puţin... răspunse femeia rîzînd; ştiu romîneşte cît ştii dumneta bulgăreşte...»

Tăcui iar.

«Nu ştiu, începu ea din nou, dacă dumneata ai curiozitate să ştii ce-am căutat în ţara dumnitale... Eu însă n'am vorbit despre aceasta, şi despre alte lucruri mai deosebite, de ani şi ani de zile... de mulţi ani... Şi poate ştii că una din condiţiile vieţii noastre, a femeilor, este vorba... De ce zîmbeşti? Am trăit atîţia ani în întuneric şi tăcere... dumneata ai deşteptat în mine o amintire; drept pedeapsă, sufere şuvoiul acesta de vorbe...

— O amintire? îngînai eu.

— O amintire, încuviinţă ea încet. De altminteri nu-i nici o taină; numai, cum ţi-am spus, am trăit în tăcere şi singurătate prea multă vreme... Acum douăzeci de ani, domnule, nu eram nici aşa de bătrînă, nici aşa de urîtă... Şi picioarele îngrozitoare pe care le priveai cu îndărătnicie mai înnainte, erau încălţate cu pantofi fini... Nu eram fată bogată, nici odraslă de baron, dar eram o copilă cu educaţie, citeam pe Byron şi pe Shakespeare în original; pe lîngă englizeşte, cum vezi, vorbeam curat şi franţuzeşte, şi-mi cîştigam uşor viaţa ca guvernantă... Atuncea, la vrîsta aceia a visurilor, m'am împrietinit c'un tînăr care petrecea la Berlin şi purta uniforma ţării dumnitale... Era ofiţer,— şi purta într'adevăr o uniformă frumoasă...»

Ridicăi privirile şi-i văzui iar zîmbetul. N'aveam nimic de zis. Dar abia azi îmi dau seamă ce ciudată era întîlnirea aceasta şi mai ales mărturisirea aceasta bruscă. Parcă găsisem o scrisoare perdută, o deschisesem ş'o citeam.

«Văd că eşti nedumerit, urmă femeia c'un rîs uşor; dar, mărturisindu-mă, vei recunoaşte că nu risc nimic. Peste o oră vei pleca şi eu poate găsesc o mică satisfacţie dînd pe faţă atîtea gînduri singuratice... Ofiţerul acela tînăr a fost pricină că mi-am părăsit patria ş'am intrat în ţara dumnitale... Vei înţelege că a fost întâia mea dragoste, şi pentru aşa ceva multe femei fac prostii mai mari... Am fost într'adevăr fericită, dar prea puţin timp... Compatriotul dumnitale poate m'a părăsit, poate a murit: în orice caz eu m'am trezit deodată cea mai nenorocită dintre femei... Am vrut să mor,—dar, cum vezi, n'am murit... Am intrat undeva ca guvernantă, pe urmă în drumul vieţii am întîlnit altă fiinţă care mi-a jurat cele mai veşnice nimicuri. Fără îndoială n'am putut uita fericirea şi nenorocirea mea dintăi... Dar am cunoscut buna stare şi bielşugul: la Brăila m'am legat c'un negustor cu care am trecut dincoace de Dunăre. Am ţinut un otel de întâia mînă la Varna, pe urmă la Rusciuc... Tovarăşul acesta nou s'a ruinat, s'a sinucis, i-am adus se vede nenorocirea... Anii au trecut, nenorocirile m'au îngenunchiat,—şi planul de a mă întoarce în patria mea nu l-am putut aduce la îndeplinire niciodată... Astfel, bătută de toate valurile, mă vezi ajunsă aici. Am ajuns la un liman sălbatic şi, ce-i mai ciudat, am ajuns la hotărîrea că nu trebue să mai es din coaja în care m'am acoperit. O, nu sînt fericită, dar sînt hotărîtă să mor aici... Pămîntul e primitor pretutindeni...»

Mărturisirea aceasta stranie, făcută c'un glas ce devenise din ce în ce mai înväpăiat şi mai tragic, ridicase deodată pe fiinţa de lîngă mine în lumină. Căzuse de pe ea înfăţişarea dintâiu; în ochi, îi sticlea, cu lacrimile, nobleţa suferinţii. Cînd tăcu, îşi duse mînile la frunte, îşi acoperi obrazul, şi rămase aşa cu capul plecat, cu coatele pe genunchi, suspinînd din cînd în cînd. Eu tăceam. De fapt, eu n'aveam nici-un rost, nici-un rol. Eram numai un prilej trecător şi fără însemnătate întru scormonirea unei dureri care pierea şi înviia sfîşietoare în fiecare clipă a vieţii.—Fiinţa aceia zdrobită era interesantă mai ales prin faptul că păstrase un suflet fierbinte şi neabrutizat şi pe ultima sfărîmătură de care se agăţase, între talazuri rele, ca să-şi poată păstra viaţa...

Dar odată criza trecută, nevasta Bulgarului se ridică în picioare zîmbindu-mi cu blîndeţe, ca unui prieten vechiu; dădu voe

ordonanţei să se răpeadă între găinile boghete, şi intră în casă să cerceteze pînea şi untul.

«Domnule ofiţer... zise ea apoi eşind în prag; casa mea e îndestul de îmbielşugată şi poate primi oaspeţi... Mi-ai face plăcere dacă ai mai pofti cîţiva prietini ai dumnitale...»

Mă închinai politicos şi plecai spre bivuac. Imi găsii repede tovarăşi şi le lămurii despre ce e vorba. Extraordinara mea descoperire făcu oarecare vîlvă şi vestea ajunse ca fulgerul la colonel. Indată îmi trimese cuvînt că se invită şi el la masa Nemţoaicei din Pomerania. Cînd plecarăm, domnul colonel, rîzînd, îmi făcu cinstea să mă ia puţin la vale cu privire la cunoştinţele de englizeşte ale „doamnei" cu pricina. «De-aceia, îmi zise el, am şi luat pe sublocotenentul G., rezervistul nostru dela Bucureşti, englez în toată puterea cuvîntului; să vedem ce e cu povestea pe care ne-ai îndrugat-o, scumpul meu...»

Eu nu răspunsei. Partea mea, în ziua aceia, a fost se vede tăcerea. Mă simţeam chiar stînjenit gîndindu-mă ce are să se întîmple: întrebările indiscrete ale camarazilor mei, poate chiar un interogatoriu în regulă al domnului colonel, examenul de englizeşte al sublocotenentului G., şi toate împrejurările care aveau să înjosească mărturisirea gazdei mele. Dar văzui în curînd că nu cunoşteam bine pe gospodina Bulgarului.—Ne primi foarte cuviincios, îmbrăcată cu o haină mai curată, şi încălţată cu nişte papuci noi turceşti, ne aşternu o faţă de masă albă şi ne puse dinnainte o mîncare destul de bine pregătită; dar răspundea aşa fel întrebărilor tovarăşilor mei, încît, fără să ascundă nimic, păstra un ton potrivit, liniştit şi rece, care alungă umilinţa de care mă temeam şi ne făcu să uităm haina supt care se ascundea acum o femee trăită odată în lumea civilizată.—Intr'un raft de lemn, supt icoane, stăteau cincisprezece ori douăzeci de volume legate în piele; sublocotenentul G. deschise unul la întîmplare şi gazda îi zise repede în limba asupra căreia avea îndoeli domnul colonel: «Aţi deschis, domnule, tocmai *Corsarul* lui lord Byron,—cartea care mi-a plăcut mie mai mult în tinereţe...»

Domnul colonel privi uimit pe sublocotenent, sublocotenentul privi uimit pe domnul colonel, toţi camarazii mei se priviră uimiţi,—şi pe obrazul ţărancei înflori zîmbetul acela plăcut, care era parcă o amintire a anilor ei de odinioară.

Convorbirea fu destul de însufleţită şi, într'un timp, colonelul, nu înţeleg de ce, compătimind starea de astăzi a gazdei noastre, o întrebă dacă nu s'ar învoi să se întoarcă iar în lumea

cealaltă. «Ați găsi, doamnă, ușor o situație, îi zise el. In țara noastră familiile bune au nevoie de femei instruite. M'ași însărcina chiar eu să găsesc așaceva...

— Nu cred să se poată... răspunse femeia zîmbind.

— De ce? de ce? stărui colonelul. Vă încredințez că se poate. Și trebue să se poată cu orice preț!

— Poate nu mai vreau eu... răspunse ea; poate sînt fericită și'n starea în care mă aflu...»

Dar domnul colonel era un om care mărturisi a fi deosebit de mișcat de ceia ce vedea,—și înțelegea că trebue să împlinească o datorie. «E o datorie, nu o facere de bine... zise el. Ași voi să vă pot procura, doamnă, o altă stare ș'o mulțămire...

— Atunci, domnule colonel, dacă voiți să-mi faceți o mulțămire, v'ași ruga numai un lucru... Mîni, cînd plecați, știu că o să treceți pe-aici... O să vă opriți să beți poate un păhar de apă de izvor. M'ași simți cu deosebire fericită dacă muzica regimentului dumneavoastră mi-ar cînta un vals,—poate un vals de Strauss, care mi-ar aduce aminte de pămîntul în care m'am născut...»

Colonelul, mișcat de această sentimentală frază, i-a făgăduit pe loc și a început a mînca cu poftă din friptura de puiu pe care gazda o pusese pe masă în mijlocul nostru, într'o tingire mare de aramă.

In amurg, ne-am întors la tabără vorbind vrute și nevrute despre tainele întîmplării ș'ale inimii femeești. Gazda noastră rămăsese pe gînduri parcă și c'un fel de zîmbet stins, care nu înțelegeam dacă arată mulțumirea clipei, ori păreri de rău...

A-doua-zi, am făcut acolo, la marginea satului, în preajma Ischerului, un popas de un sfert de oră.

Cerul se acoperise de nouri repezi, și, cînd ne oprirăm, picături mari de ploae începură a cădea în pulberea drumului, ca niște painjeni,—apoi stropii se îndesiră într'o ploae deasă și posomorîtă. Muzica începu a cînta un vals domol. Femeia Bulgarului se arătă îndată în prag și păru uimită: înțelesei că dorința ei fusese mai mult un prilej de a ocoli propunerile stăruitoare ale colonelului, și că chiar ea singură luase drept glumă făgăduiala comandantului nostru... *Omul* ei, un bărbat voinic, bărbos și negru la înfățișare, se arătă și el dintr'un fund de șură, nedumerit.

Prin cernerea ploii, cîntarea muzicei avea intonații înăbușite și nespus de triste. O clipă femeia ne privi rîzînd, apoi își duse mînile la ochi acoperind lacrimi năvalnice, se întoarse și dispăru în întunericul căsuței cu spinarea încovoiată și cu umerile zbătîndu-se. N'o mai văzurăm; muzica conteni; plecarăm înainte ca de lîngă un mormînt, prin ploae, petrecuți de privirea stăruitoare și grozav de uimită a gospodarului;—și luarăm drumul Ischerului, care fremăta și se izbea între colțuri de stînci...

Asta-i istorisirea mea, sfîrși rîzînd camaradul din vînători;—ea vă arată, domnilor, că realitățile simple ale vieții sînt mai dramatice și mai complicate decît combinațiile celui mai ingenios romanțier. Dați-mi un pahar de vin și să trecem la ale noastre; povestirea mea nu mai are nici-un interes.

Mihail Sadoveanu.

Opera d-lui Vlahuță

(Urmare)

Cauzele pesimismului d-lui Vlahuță.

Care sint cauzele acestui pesimism?

In 1892, d. Vlahuță ar fi răspuns astfel:

„Cauzele adinci, fundamentale, care au provocat, de-o samă de vreme, această tînjire și tristeță generală, in vieța și poezia contemporană, le-a studiat și le-a expus cu o claritate și pătrundere de vederi extraordinară eminentul nostru critic Gherea" („Curentul Eminescu și o poesie nouă" de A. Vlahuță, 1892).

Cauzele pesimismului, după d. Gherea, sint o sumă de „anomalii ale societății burgheze". Nu e locul aici să expun acele „anomalii". Cred însă, cum am mai spus, că, mai înnainte de toate, cauza pentru care un scriitor este pesimist ori optimist e temperamentul lui înnăscut. Iar „anomaliile" care au produs pesimismul acestei epoci, nu sint cele arătate de d. Gherea ci, cum vom vedea, ruina claselor mijlocii romînești și (aici sint de acord cu d. Gherea) situația socială a „intelectualilor" vremii de-atunci.

Să vedem, așa dar, temperamentul acestui scriitor.

Cind studiezi un scriitor care nu e în viață, ai, în afară de opera sa, o mulțime de izvoare: scrisorile, jurnalul său, amintirile prietinilor și cunoscuților, etc.. Apoi ai libertatea desăvirșită de a te deda la un fel de mahalagism literar indispensabil unor studii de asemenea natură. Vreau să vorbesc de acea indiscreție cu care cercetătorii stabilesc în ce anume *tipuri* din opera lor s'au zugrăvit scriitorii. Aiurea, acest din urmă procedeu e întrebuințat adesea și în ceia ce privește pe scriitorii în

viață. Așa de pildă e imposibil unui critic dramatic să vorbească despre *ideile* unui dramaturg, fără să se bazeze pe cuvintele spuse de personajul prin care, de obiceiu, dramaturgii își expun propriile lor păreri. Insfirșit voiu uza și eu de acest metod, cu toată precauțiunea posibilă, precauțiune mult ușurată de însuși d. Vlahuță, căci în tipurile în care îl putem căuta cu oarecare succes, nu și-a istorisit viața, ci și-a întrupat numai natura sa, predilecțiile, preocupările, ocupațiile sale.

In felul acesta, nefiind vorba de fapte, „mahalagismul" se reduce la minimum. Pe de altă parte, sufletul împrumutat unora dintre eroi fiind un suflet de elită, „mahalagismul" aproape dispare, căci numai clevetirea, se pare, ar fi în adevăr mahalagism. Și, dacă mai adăogăm că de multe ori tipul în care se zugrăvește un scriitor, nu e o fotografie, ci o pictură idealizată sau, mai bine, un portret-tip, cum ar fi: omul-tristeță, omul-poet, etc., un fel de alegere a însușirilor esențiale ale scriitorilor, din care ei își încheagă sosiile din operele lor,—atunci este evident că, găsind în operă pe *scriitor*, totuși nu despre *persoana* lui *narratur fabula*.

Desigur că Radu din nuvela din *Durerile lumii* nu e d. Vlahuță. Dar are ceva din el. Și tot așa Dan. Sensibilitatea acestuia, preocupările și ocupațiile lui, admirațiile și rancunele lui, idealurile lui, sint fără îndoială, măcar în parte, ale autorului.

Faptele însă, întimplările, nu sint acele ale vieții autorului. Cel mult, aceste fapte și întimplări ne pot spune cum ar reacționa sensibilitatea autorului, cind ar fi pus în împrejurări identice cu cele din romanul său.

Dar la urma urmei, chiar dacă personaje ca Radu și Dan nu sint de loc d. Vlahuță, ele sint intelectuali din familia autorului și, analizîndu-i pe ei, vom ști destul și despre autor.

Să căutăm deci, în opera d-lui Vlahuță, izvoare care să ne lămurească în privința temperamentului său.

Amintiri, ca atare, a scris puține d. Vlahuță. Pentru obiectul cercetării noastre, sint interesante „Notele", publicate în volumul intitulat „File rupte". Aici facem cunoștință cu un om, a cărui copilărie n'a fost veselă: „A, copilăria mea a fost tristă, așa de tristă, că n'ași vrea s'o mai trăesc aevea". Copilul era „plăpind, bolnăvicios de mic, suferind într'una de friguri și de dureri de cap", așa de bolnav, că se gîndea „la moarte, nu cu frică, nici cu părere de rău". Iar această boală, cu aceste tristeți și cu acest gînd al morții, țin până la vrîsta de nouă ani,

cînd apărură primele zile de sănătate. Aceste puţine date sînt de ajuns să pricepem că acela care avea să fie autorul *Cugetări*-lor a început să *simtă* şi să *vadă* lumea altfel, decît marea majoritate a copiilor. Şi, dacă temperamentul înnăscut era predispus la tristeţă, apoi experienţa aceasta aşa de timpurie şi-a avut şi ea efectul ei asupra acestui temperament. Nervii vibranţi, afinaţi încă şi de împrejurări, vor da naştere la o impresionabilitate neobişnuită care, în adevăr, se străvede tot în aceste *Note*. Iată, de pildă, impresia copilului, cînd un frate mai mare, pe care nu-l văzuse de mult, îl întreabă de ce umblă desculţ: „Eu la întrebarea asta *îmi întunec*, fără să vreau, *căutătura* şi, cu *mania mea de a mă observa până şi 'n momentele cele mai ridicule şi umilitoare*, simt că mi s'a lungit botul din cale-afară, şi-mi întorc faţa spre părete ca să nu mă vad' aşa urît. „Hei, bădiţă Costachi, zic eu în gîndul meu, dacă mă iai aşa, nu-mi scoţi tu vorbuliţă din gură, să mă pici cu lumînarea"...

Să vedem acest fel de temperament în alte împrejurări şi la o altă vrîstă. Să-l vedem în Radu, eroul nuvelei *Din durerile lumii*. Radu are o fire „blajină", e un om care primeşte loviturile, fără să ştie şi fără să le poată răspunde; el „se îndoeşte de sine", pentrucă instinctul vieţii e slab în el şi pentrucă obişnueşte să-şi observe mecanismul sufletului, caşi copilul de mai sus. Neputînd reacţiona, lui „îi e frică de împrejurări". El e un „stîngaciu", un „timid", un „tăcut", un „gînditor". Conştient de valoarea sa şi susceptibil, cum sînt totdeauna oamenii cu asemenea fire, el are o „mîndrie stăpînită şi îngăduitoare".

Cu alte cuvinte, Radu este un impresionabil, un auto-analist şi un om lipsit de voinţă,—de puterea de a reacţiona asupra lumii externe, înlăturînd ceia ce îi e nefavorabil şi apropiindu-şi ceia ce-i e favorabil.

Desigur, aceste însuşiri fac parte din temperamentul lui înnăscut, căci un altul ar fi învins împrejurările. Un altul, care ar fi avut „un sistem nervos mai din topor", ca să întrebuinţăm chiar expresia d-lui Vlahuţă.

Dar aceste însuşiri înnăscute au fost desvoltate şi întărite mult de împrejurări. Radu e un fiu de ţăran, e în Bucureşti şi sărac. Deocamdată e în situaţia, întotdeauna penibilă, de a fi un declasat. In Bucureşti se simte străin, dar s'a înstrăinat şi de cei din sat, chiar de mama sa, căreia acuma „parcă nu-i vine să-i zică pe nume *Radule*, şi parcă s'ar sfii să şadă lîngă dînsul ca o mamă". Străin, sărac şi foarte sensibil,

loviturile pe care fatal le primeşte un ţăran transplantat într'un oraş mare, vor avea un efect dezastruos, hotărîtor, asupra sensibilităţii lui. Mai întâiu brutalităţile unui preot care, în schimbul unei bucăţi de pîne, îl face rîndaş al casei. După ce refuză propunerile amoroase ale preutesei, e silit să trăiască din lecţii. Găseşte o meditaţie la nişte „copii leneşi, idioţi şi obraznici, care-i scoteau sufletul". La liceu, „s'au găsit şi (camarazi) de aceia, care să-şi bată joc de sărăcia lui şi să-şi vîre degetele, rîzînd, prin spărturile hainei lui vechi, cu mînecile scurte, care abia-l mai încăpeau". Cînd intră ca bursier în liceu, e prigonit de pedagogi, şi aşa mai departe.

Iată dar cum clasa din care face parte, apoi declasarea, temperamentul de om sensibil şi fără voinţă, caşi împrejurările, fac din sufletul lui Radu un teren admirabil pentru pesimism. Şi d. Vlahuţă ne şi arată entuziasmul lui Radu pentru Eminescu, pe care-l urmăreşte în „Convorbiri literare". Radu zice undeva: „Durerea este un impozit fatal, pe care orice om *deosebit* trebue să-l plătească vieţii". Desigur, Radu n'are dreptate, căci sînt oameni ca Priboianu (din „Dan"—vom vedea) foarte „deosebiţi", dar care avînd *altfel* de temperament şi trăind în *altfel* de împrejurări, nu sînt nenorociţi.—Pentru psicologia lui Radu însă, generalizarea aceasta e foarte caracteristică.

Dar d. Vlahuţă a zugrăvit toate aceste lucruri pe larg în romanul său „Dan", pe care, numai din acest punct de vedere, îl analizăm cu anticipaţie.

Dan este un om excesiv de impresionabil. Simpla lectură a romanului o dovedeşte. Mare parte din sentimentele exprimate aici, d. Vlahuţă le-a condensat, mai înainte, în satira sa *Linişte*. Vom alege aici cîteva sentimente care, analizate, vor servi nu numai pentru a arăta cauzele pesimismului autorului, ci şi pentru caracterizarea personalităţii acestui erou al celei mai întinse şi nutrite opere a d-lui Vlahuţă.

Dan este de o timiditate excesivă în iubire. Această timiditate, se ştie, este semnul unei sensibilităţi exagerate, al unei mari susceptibilităţi, al unei mari ambiţii, al unui abuz de autoanaliză, al lipsei de voinţă.—însuşiri care trebuiau să se desvolte şi în sufletul copilului din „Note", mai ales pus în anumite împrejurări, şi pe care le-am găsit şi la Radu. Dan iubeşte în tăcere pe Ana. O cunoaşte bine, i-a fost profesor, a făcut cu ea excursii. Cunoaşte bine şi pe tatăl ei, care-l apreciază şi-l stimează. Intr'o zi descopere că ea şi cu tatăl ei s'au mutat peste

drum de el. Iubirea lui creşte. Toată viaţa lui e la geamul de peste drum, unde apare adesea Ana. O priveşte, o salută timid. Trec luni—şi nu se duce la ea. Nu ştiu cum se petrec lucrurile în anumite cercuri, dar cred că atitudinea aceasta a lui Dan trebuia să fie inexplicabilă, dacă nu chiar jignitoare pentru cei de peste drum.

Ana, sedusă de cumnatul ei Peruianu, se duce să-şi ascundă durerea şi ruşinea la Paris. Dan, cînd află de nenorocirea ei, o iubeşte şi mai mult. Se duce după ea să-i ceară mîna. Acolo trec zile şi săptămîni şi nu îndrăzneşte să se ducă la ea. Ia hotărîri energice, trece de zece ori pe lîngă casa ei, se teme c'a devenit suspect oamenilor, se enervează—şi nu îndrăzneşte. Vede pe tatăl Anei pe drum, îşi ia curaj—şi nu îndrăzneşte. În sfîrşit se aruncă parcă'n neştire şi se dă de gol bătrînului la o cafenea. Dacă nu eşea bătrînul, Dan, e clar, s'ar fi întors în ţară fără să îndrăznească a vedea pe Ana şi a-i cere mîna. Atitudinea, felul acesta de a simţi e cunoscut, îl au mulţi, dar un om echilibrat, normal, un om ca toţi oamenii, cum s'ar zice, nici nu-l poate înţelege bine.

„Dan, slăbuţ, blajin, sfiicios cu lumea, pururea gînditor, contemplativ, figura şi temperamentul de artist (de artist al epocii aceleia!), avea mult în el din resemnarea, evlavia şi melancolia măsei" şi „era foarte nepractic" zice însuşi d. Vlahuţă. „El purta încă melancolia părinţilor ş'a copilăriei lui, zice mai departe autorul, pecînd în Priboianu trăia nealterată veselia, francheţa şi spiritul de afaceri al fabricantului dela Cîmpulung (tatăl lui Priboianu)"... Perfect! Ceia ce arată că însuşirile lui Dan nu sînt definiţia omului detreabă şi distins, cum am văzut că crede Radu, şi ceia ce mai arată că d. Vlahuţă vede bine şi unele pricini ale tristeţei lui Dan: „melancolia părinţilor ş'a copilăriei lui".

Şi'n adevăr, din roman, rezultă perfect acest lucru.

Dan a moştenit tristeţa familiei sale. Bunicul lui a fost despoiat de răzeşia sa de către un grec. Tatăl său a luptat toată viaţa cu necazurile şi cu sărăcia. În copilărie, el a cunoscut toate chinurile alor săi, greutăţile, momentele de înspăimîntătoare lipsă „cînd în toată casa se făcea o tăcere şi o frică, de numai se uitau unul la altul şi oftau",—apoi durerea de a-şi vedea sora măritată după un grec bogat, jertfită pentru ai săi.

Această viaţă e a lui *Dan*, şi ea explică starea lui sufletească. Dar, afară de unele detalii particulare, ea e a tuturor oamenilor din clasa lui Dan, şi toţi cîţi s'au născut din părinţi din această categorie socială, au cunoscut acele tristeţi care, mai ales la vrîsta cînd omul se formează, pun o pecetie neştearsă pe suflet: impresionabilitate, capacitate de a suferi, etc...

Dar Dan ajunge un intelectual, profesor la şcoli particulare şi ziarist. Aceasta, mai întâiu, îl izolează de ai săi, îl „desrădăcinează", îl declasează şi devine cauză de dezechilibru sufletesc şi de tristeţă. Dan nu mai ştie de patru ani nimic de surorile lui. „Au murit? Mai trăesc? Cum se înstrăinase de toţi!"... „Ce s'a făcut cu iubirea celor două surori, aşa de bună, aşa de gingaşă?!" „Cum îşi închipuia el pe atunci, că nu va putea trăi niciodată fără ele. Ce planuri îşi făceau împreună pentru viitor!"

Această rupere de ai săi, această *singurătate*, este una din cauzele cele mai hotărîtoare ale „pesimismului" intelectualului romîn, ridicat de jos. Singurătatea, izolarea este împrejurarea cea mai favorabilă pentru ivirea tristeţii, căci nici o legătură nu este aşa de mare ca acea a familiei.

Dar această desrădăcinare va produce şi acea tristeţă, care se numeşte melancolie şi regret după viaţa de altă dată. S'a zis, şi expresia e ridicol de banală (de adevarată ce e), că familia este patria cea mică. Ei bine, desrădăcinatul simte o nostalgie asămănătoare cu aceia pe care o are un om surgunit pentru totdeauna din ţara sa. Am văzut mai sus cum suspină Dan după viaţa de familie de altă dată. În nişte „Amintiri" proprii (*Nuvele*) d. Vlahuţă arată ce a simţit, cînd şi-a revăzut locurile copilăriei, pe unde nu mai dase de zece ani:

> C'un ochiu de adîncă suferinţă am privit multă vreme la golul sfîşietor, ce lăsase pe pămînt vechiul nostru adăpost... Şi nu mai era o paragină aceia,—era un mormînt, în care putrezisem de tot, de mult, eu, fugarul neastîmpărat al rîpelor şi dealurilor cu dumbrăvi... Ce dor mi-era de mine, nemai văzut de zece ani...

E clar că un om care are, cum a zis cineva, norocul să se nască, să trăiască şi să moară în aceiaşi casă nu va simţi ceia ce spune poetul în rîndurile de mai sus, ba nici nu va putea înţelege bine ce sentiment se ascunde în asemenea tînguiri.

Nostalgia aceasta după viaţa de altă dată se vede în dorinţa lui Dan de a realiza ceva din acea viaţă în vălmăşagul Capitalei. „Cînd vedea cîte o căsuţă mică, albă, ascunsă în fun-

dul unei curţi cu iarbă, şi straturi de flori, şi tufe de lilieci, se oprea în stradă şi privea lung,—aşa undeva ar fi vrut el să găsească o odăiţă". Şi Dan izbuteşte să-şi îndeplinească acest vis. După o bucată de vreme, se mută într'o „odăiţă curată şi liniştită... era o casă albă, veche şi simplă, în mijlocul unei curţi largi, cu tufe mari de soc şi de lilieci în faţă".. Era toamnă şi prin ferestre îi venea parfumul sănătos al dimineţii: „Intocmai aşa miroseau dimineţile la Bîrlad, pe la culesul viilor, cînd plecau Duminica cu toţii la Crîng. Ş'un dor nemărginit îl ducea către acele vremi triste şi totuşi de un aspect fermecător, acum, privite din depărtare". *) „In mintea lui se lămurea ca 'ntr'un tablou căsuţa din Cotu-Negru, tot aşa albă şi veche, într'o curte mare şi cu livadă 'n fund".

Duioşia după Cotu-Negru, o mahala din Bîrlad, pe-atunci aproape ţărănească, i-a împrumutat-o lui Dan d. Vlahuţă care, într'o amintire (*Goana...*), vorbeşte de gazda sa, fiţa Smaranda din acelaşi Cotu-Negru. Tot în „Goana vieţii" d. Vlahuţă ne vorbeşte de o altă gazdă, Similăchioaia de pe uliţa Gării,—şi, punînd la un loc tot ce ştim despre Radu, despre Dan şi despre d. Vlahuţă, vedem că *mediul* în care s'a desvoltat autorul nostru sînt clasele mici, acele care sufăr, acele pe care *civilizaţia* le-a lovit mai mult decît pe oricare, fie prin ruinarea lor, fie prin îngreuiarea vieţii lor.

Aşa dar, suferinţile înnaintaşilor, suferinţile copilăriei, simpatia pentru suferinţile oamenilor între care s'a învîrtit cînd se *forma*, tristeţile desrădăcinării şi temperamentul *impresionabil, predispus la tristeţă*, sînt tot atîtea cauze care ne vor ajuta să explicăm tonul sufletesc al operei de care ne ocupăm.

Dar să mergem mai departe.

Viaţa de intelectual, aşa cum e zugrăvită în „Dan", este ea de natură să amorţească această sensibilitate, ori, dimpotrivă, s'o exaspereze?

Cine a cetit romanul îşi dă samă imediat care poate fi răspunsul. Dan e un om rafinat, are gusturi subţiri, e mîndru, delicat, iubeşte libertatea şi are nevoie de răgaz pentru îndeletnicirile sale intelectuale. El visează vile la Sinaia şi rentă pentru

*) Oare această desrădăcinare n'ar fi şi ea o cauză a acelui *sentiment al trecutului*, atît de caracteristic scriitorilor generaţiei d-lui Vlahuţă şi tot aşa de puternic la Eminescu? Idealizarea lui „1401" n'ar fi, în parte, o prelungire ori o transformare a nostalgiei după trecutul propriei noastre vieţi? Nu

el şi prietinii lui, ca să se poată izola cu ei şi să scrie opere literare. Dar realitatea e crudă. El trebuie să muncească, să dea lecţii la pensionate, să scrie la gazete. Iată o cauză de nemulţumire. O alta este exasperarea că, pecînd el e sărac, toate mediocrităţile triumfează. Această cauză e foarte însemnată, căci omul sufere tot atîta de lipsa lui, cît şi de prisosul altuia. De aceia satira autorului îndreptată împotriva arivîştilor e aşa de violentă. Dacă se mai adaogă şi poziţia nesigură („nesiguranţa zilei de mîne", cum s'a numit această situaţie cu un termin prea drastic) şi faptul încă mai trist că aşa numitul „proletar intelectual" nu e legat de nimic şi de nimene: de pămînt, de casă, de breaslă, etc., atunci vom înţelege că şi viaţa clasei în care *a intrat* Dan, după ce s'a desrădăcinat, va contribui şi ea la enervare, la ascuţirea impresionabilităţii, la descurajare, la tristeţă,—la cauzele subiective ale pesimismului,—la „pesimism". Va contribui de asemenea poate şi ocupaţia exclusiv intelectuală, sau mai bine să zicem cerebralitatea excesivă, mai ales la noi în ţară, unde deprinderea ereditară cu gîndirea abstractă e aşa de rară...

Să ne întoarcem.

Până acum am studiat cauzele *egoiste*, dacă se poate spune, ale pesimismului. Dar un om este sensibil şi la nefericirile *altora*. Să vedem deci şi cauzele sau mobilele *altruiste* ale pesimismului d-lui Vlahuţă: Nefericirile claselor de jos şi „anomaliile" societăţii romîne din acea vreme. Le zic altruiste, ca să le deosebesc de celelalte. În fond deosebirea e numai de grad: nefericirile *celorlalţi*, cum se ştie, aduc, în definitiv, vătămare şi intereselor noastre. Aşa dar, să vedem mobilele altruiste ale pesimismului d-lui Vlahuţă şi deci ale pesimismului generaţiei sale, căci interesul acestei analize stă în faptul că, vorbind de un poet, studiem o sumă de scriitori, o generaţie, o epocă.

Am discutat pe larg în volumul „Spiritul critic în cultura romînească" urmările economice dezastruoase ale introducerii formelor apusene, asupra claselor de jos: sărăcirea ţăranilor prin comercializarea agriculturii; a răzeşilor prin desăvîrşirea deposedării lor, începută mai de demult; a meseriaşilor prin concurenţa fabricilor străine şi a imigranţilor; a negustorilor prin invazia străinilor; a boerinaşilor prin puterea de acaparare a marii proprietăţi...

Aceste mari dureri sociale, cele mai mari din veacul al XIX-lea, au trebuit să impresioneze adînc pe orice om simţitor,

şi mai ales pe acei care, prin naştere, făceau parte din aceste clase, chiar dacă apoi, prin cultură, trecuseră în altele. O altă durere a fost şi însăşi naşterea „proletariatului intelectual" din care făceau parte scriitorii, şi ale cărui dureri ei le simţeau şi direct cum am văzut, dar şi prin simpatie.

D. Vlahuţă, caşi ceilalţi scriitori cu care se clasifică, şi-a arătat întotdeauna simpatia pentru toate aceste clase, mila şi tristeţa pentru suferinţile şi nefericirile lor.

La durerile sociale, cauze ale pesimismului generaţiei de la 1880, să se mai adaoge şi manifestările urîte ale unei perioade de tranziţie, corupţia, minciuna, nedreptatea, spoiala preţenţioasă, ridicolul.

Dar aceste cauze sociale nu produc numaidecît *depresiune*, tristeţă, pesimism. Ele pot da naştere şi spiritului de revoltă: pot face pe cineva luptător şi optimist.

Da, dar e vorba de temperamentul anumit asupra căruia lucrează aceste cauze sociale.

Şi am văzut că analiza operei d-lui Vlahuţă ne-a scos la iveală cîteva însuşiri, ca impresionabilitate excesivă (pe care o vom constata şi cu prilejul analizei *literare* a operei d-lui Vlahuţă), spirit analist şi autoanalist, lipsă de putere suficientă de a reacţiona asupra lumii din afară prin fapte care să producă în această lume schimbările necesare fericirii individuale. Asupra unei astfel de naturi morale, neajunsurile sociale zugrăvite mai sus nu puteau produce decît efectele pe care le-am văzut: deprimare, pesimism.

Şi acum să vorbim ceva şi despre „eminescianismul" d-lui Vlahuţă. Este şi Eminescu o cauză a pesimismului d-lui Vlahuţă? Desigur, întrucît o operă literară poate fi o cauză. Am discutat aiurea („Scriitori şi curente") influenţa lui Eminescu asupra urmaşilor săi. Am spus acolo că cine a fost predispus la influenţă, adică cine a fost din familia spirituală a maestrului, a fost influenţat. Urmaşii au găsit în poezia maestrului expresia propriilor lor sentimente. In acest sens, desigur că d. Vlahuţă a fost influenţat. Admiraţia, mai mult (şi aceasta ne interesează aici) iubirea, entuziasmul d-lui Vlahuţă pentru Eminescu se cunosc. Cine nu ştie poezia *Lui Eminescu*, care începe cu versurile caracteristice:

Tot mai citesc măiastra-ţi carte
Deşi o ştiu pe dinafară,

ori versurile din poezia *Răspuns la o cronica rimată?* Dar şi mai interesante şi mai elocvente sînt cîteva amintiri ale d-lui Vlahuţă.

„Ţi-aduci aminte, îmi zise el (un prietin de şcoală) de noaptea ceia, în care am citit pe Sărmanul Dionis?... In ce clasă eram? Intr'a treia mi se pare... Ştii cum ne închideam cu pază, de cîteori aveam ceva frumos de citit: un număr din Convorbiri literare, o poezie de Eminescu"... „Cum ne îndurerau poeziile lui Eminescu". (*Goana*...)

Şi iată, cînd Radu, din *Durerile lumii*, e bolnav, prietenul lui, Gheorghe, ca să-i procure plăceri, „îi va face-o limonadă, îi va coace castane, cum îi plac lui, şi-i va citi o poezie prea frumoasă de Eminescu, eşită acum în Convorbiri literare".

E aşa de natural, după cele spuse mai sus despre Radu şi despre autorul nostru, ca ei să găsească în *mai marele lor* expresia propriilor lor simţiri. Oameni din alte clase, cu altă copilărie, cu altă experienţă a vieţii, nu pot gusta *aşa* pe Eminescu. Se zicea acum 15 ani, că lui Coşbuc, fiul unei ţărănimi bogate şi viguroase, nu-i plăcea Eminescu. D. Gherea zice undeva că d-lui P. P. Carp, fiul unei clase fericite, Eminescu îi pare chinuit, stors,—însfîrşit că nu-i place...

Rîndurile citate mai sus, din amintirile d-lui Vlahuţă şi din *Durerile lumii*, sînt foarte interesante, pentrucă ele ne fac să asistăm la ceia ce s'ar putea numi procesul concret de influenţare a unui urmaş al lui Eminescu de către poezia maestrului, la vrîsta cînd omul se formează.

Mai tîrziu, în 1879, cînd începe să scrie, d. Vlahuţă cunoaşte personal pe Eminescu. D-sa ne spune că se uita „sfiicios" la marele poet care i se părea „un zeu tînăr, frumos şi blînd". (*Goana*...) Şi ne face şi o mărturisire preţioasă: „Mîncam adesea la acelaşi birt, şi multe seri ni le petreceam împreună «vorbind rău de lume» şi fumîndu-ne dejunul şi prînzul de a doua zi". Aşa dar, nu numai poetul pesimist a avut influenţă asupra d-lui Vlahuţă, ci şi *criticul social* Eminescu.

Am isprăvit cu cauzele pesimismului d-lui Vlahuţă.

In fazele ulterioare ale activităţii sale literare, d-sa nu mai e pesimist, sau e mult mai puţin. Pentruce? Mai întâiu, pentrucă se schimbă mult influenţile care se exercitează asupra d-sale. Şi apoi pentrucă d-sa, care a fost, cum am văzut, mai puţin

pesimist decît Eminescu, a fost şi mai susceptibil la influenţa *educativă* a nouălor împrejurări,—împrejurări care au solicitat şi au scos la iveală însuşiri latente din sufletul poetului. (Vom vedea că nu numai concepţia asupra vieţii sufere o schimbare la d. Vlahuţă, ci şi genul literar. Vom vedea că, odată cu temperarea pesimismului până la dispariţia lui, odată cu îmbrăţişarea unor idealuri sociale, se tempereazǎ şi lirismul său, d. Vlahuţă devenind un scriitor din ce în ce mai obiectiv. Subiectivismul, în prima fază, se manifestă prin lirism şi pesimism. Obiectivismul se va manifesta prin umanitarism, mai ales prin naţionalism, şi prin proza obiectivă. In fond, toate aceste lucruri, între care caut a stabili legături cauzale, sînt aspectele unuia şi aceluiaşi lucru: renunţarea la cultivarea propriei persoane).

1887—1894.—*Optimismul umanitar.*—O epocă literară, ca orice răstimp în care istoricii împart cursul evoluţiei omeneşti, are un început, un punct culminant, un declin şi un sfîrşit.

Incă înainte de 1890, caracterele epocii eminesciane încep să slăbească.

Faptul acesta,—ca să nu mai aducem şi alte consideraţii care ar da naştere la lungi şi nejustificabile digresii,—se vădeşte perfect prin faptul că operele literare cele mai însemnate pentru caracterizarea acestei epoci apăruseră toate în prima jumătate a deceniului 1880—1890: şi *Trubadurul* şi *Scrisoarea pierdută* şi, bine înţeles, întreg Eminescu.

In literatura noastră, caşi 'n toate celelalte domenii ale vieţii, lucrurile merg, după cum se ştie, foarte repede. S'ar putea spune că impresionabilitatea se tocise, că pesimismul începea să obosească, căci societatea, caşi omul, se oboseşte de orice... „afară de plăcerea de a înţelege".

Dar această consideraţie încă n'ar fi suficientă pentru a explica evoluţia d-lui Vlahuţă. A trebuit să vie un ajutor din afară, evenimente nouă, influenţe nouă care,—exercitate asupra unei personalităţi, cum am văzut, mai puţin tranşant-pesimistă şi în celaşi timp mai maleabilă, decît a unui Caragiale, care s'a schimbat aşa de puţin şi decît a lui Eminescu, care s'ar fi schimbat tot aşa de puţin,—să dea naştere la o altă concepţie a vieţii şi la o altă atitudine în faţa ei.

Un eveniment, al cărui răsunet nu-l pot dovedi prin nici un text, prin nici o mărturisire a vre-unui scriitor de atunci, dar care

probabil trebue să fi avut vre-o influenţă asupra intelectualilor vremii, deci şi asupra d-lui Vlahuţă, sînt marile răscoale ţărăneşti din 1888. Şi judec prin analogie: Criza cea mare din 1900 a determinat schimbări profunde în conştiinţa publică şi deci şi în literatură, cum vom vedea mai departe. Criza socială din 1907 a fost şi ea determinantă, caşi cea din 1900. Prin urmare un eveniment aşa de mare ca mişcările agrare dela 1888 şi înnăbuşirea lor în sînge, nu putea să treacă fără a produce schimbări profunde, mai ales în conştiinţele sensibile ale celor înrudiţi cu clasele de jos. Şi cum asemenea zguduiri sociale, asemenea dureri obşteşti au de efect întotdeauna de a face pe oameni să înceteze cultivarea eului lor propriu (îndeletnicire aşa de prielnică „pesimismului") şi să se umple de durerile şi de interesele altora,—e posibil oare ca acel dureros fenomen social să nu fi avut nici o influenţă asupra „evoluţiei" d-lui Vlahuţă?

O influenţă hotărîtoare şi uşor de controlat, a fost aceia pe care a exercitat-o asupra poetului d. Gherea prin articolele sale de critică literară care, în fond, erau pagini de propagandă a unui nou ideal social, ideal optimist, ideal de luptă, de transformare socială.

Evident, prin influenţa d-lui Gherea, nu înţelegem numai influenţa unor cuvinte scrise. Prin ea înţelegem şi influenţa mişcării socialiste, a cărei putere culminantă a ţinut dela 1888 până la 1896. Şi să se mai noteze că socialismul, cum am arătat pe larg aiurea, *) a fost expresia aceloraşi dureri sociale, care au dat naştere şi pesimismului, caşi criticismului lui Eminescu şi Caragiale. Eminescianismul şi socialismul au fost două ideologii romantice, două utopii,—unul, utopie reacţionară, cellalt, utopie revoluţionară. Legătura dintre ele prin cauzele lor e aşa de mare încît socialiştii, deşi „revoluţionari", au fost toţi eminesciani, lucru care se vede clar la poeţii lor. Şi atunci influenţa mişcării socialiste asupra d-lui Vlahuţă, prin scrisul d-lui Gherea mai ales, devine un lucru foarte natural şi nu presupune cine ştie ce mare schimbare în felul d-sale de a gîndi.

Aşa dar, prin influenţa d-lui Gherea, înţelegem influenţa unei întregi mişcări de idei şi de sentimente.

Cînd începe influenţa d-lui Gherea asupra poetului?

Să se observe că după 1887, cînd apare volumul de „Poe-

*) „Spiritul critic în cultura românească" şi „Scriitori şi curente".

zii", d. Vlahuţă nu mai scrie versuri pesimiste. („Nuvele"-le sale pesimiste au fost scrise în 1884 şi 1885). Aşa dar după 1887, autorul nostru nu mai este pesimist.—Pe de altă parte, să se aibă în vedere că articolele decizive, din punctul de vedere ce ne interesează, ale d-lui Gherea: „Decepţionismul în literatura romînă" şi „Eminescu", au apărut tot în 1887.

Nu vreau să scot din această coincidenţă că articolele d-lui Gherea au avut o influenţă imediată, dar, oricum, faptul merită să fie relevat.

In opera d-lui Vlahuţă însă nu găsim nici mărturisiri că a fost influenţat de d. Gherea şi nici rezultate vădite ale acestei influenţe, decît începînd cu anul 1889.

Influenţa d-lui Gherea nu s'a exercitat asupra nici unuia din cei pe care d-sa i-a găsit scriitori formaţi, ca asupra d-lui Vlahuţă. Ea a fost trecătoare, dar a avut rezultate hotărîtoare, căci perioada „gheristă" a d-lui Vlahuţă a făcut tranziţia la faza sa naţional-obiectivă, *) fază prin care, cum vom vedea, d. Vlahuţă pune începutul literaturii celei nouă, a d-lui Sadoveanu şi ceilalţi.

Numele d-lui Gherea apare pentru întâia oară în articolul „Un triumfător", publicat în 1889 în ziarul Timpul:

> La noi lipseşte cu desăvîrşire, zice d. Vlahuţă, un control serios şi neîntrerupt al producerilor artistice. Singurul om, care a ştiut la noi să pue critica la înălţimea, la care au ridicat-o de cîtva timp marii critici străini, singurul om, care ne-a dat în literatură cîteva produse de cercetări profund savante şi uimitor de conştiincioase, este I. Gherea. Şi numele acesta pus aici, pe mulţi îi va face să strîngă din umeri şi să se întrebe cu nedumerire. Gherea scrie rar într-o revistă nu tocmai ră-pîndită („Contemporanul") şi foarte puţini au avut ocazia să citească şi să poată preţui cunoştinţele întinse, logica severă şi frumoasa inteligenţă a acestui analist cinstit şi pacient. Cu mult departe de el, dedesubt şi fără să-i semene, fac sgomot mulţi scriitori, cari, etc. *(Goana...)*

Cînd admiri aşa pe un sămănător de idei, nu se poate să nu fii, sau să nu fi fost deja, influenţat de ideile lui.

Dar această influenţă se vădeşte perfect într'un articol tot din 1889, „Spoială şi funcţionarism", publicat în ziarul Constituţionalul, în care cetim: „Spîrci cu caşul la gură, cari fac pe deziluţionaţii şi pe săturaţii de viaţă. Barzi plîngători, bolnavi şi incapabili de muncă..." Şi, zugrăvind toată putreziciunea socială, autorul închee relevînd apariţia unor semne bune: „Cîţiva visători generoşi caută cu încredere şi întrevăd în lumina viitoarelor reforme sociale, aşezarea unor vremi mai bune şi mai fericite" *(Goana...)*

*) Nu găse-e un alt cuvînt mai bun, prin care să definesc proza cu caracter *mai* naţional şi *mai* obiectiv a scriitorilor de după 1900.

Dar „gherismul" d-lui Vlahuţă merge crescînd. In 1891, într'o serie de notiţe tipărite în ziarul Naţionalul, intitulate „File rupte", cetim rînduri ca acestea:

> Am isprăvit de citit volumul al doilea din Studii critice al lui Gherea. Am admirat... Cartea lui îţi lasă o impresie de sănătate şi reîntinerire intelectuală. Desigur, autorul trebue să fie un om bun înnainte de toate, etc...

Şi, în trei pagini, d. Vlahuţă aduce cele mai mari elogii, de care criticul nostru s'a bucurat vreodată. Şi d. Vlahuţă isprăveşte:

> Tineri blazaţi, desgustaţi de viaţă şi ofiliţi făr' de vreme, poeţi pesimişti şi bolnavi de dureri închipuite, vă racomand un excelent remediu, ca să scăpaţi de tînjire şi de ipohondrie: citiţi pe Gherea *(Goana...)*

Poetul s'a vindecat: „Toate-mi spun că mergem spre o viaţă mai senină, mai bună şi mai fericită" *(Goana...)*

In *Unde ni sînt visătorii?*, d. Vlahuţă zice, şi despre d-sa, caşi despre aceşti „tineri blazaţi", că a fost bolnav de dureri *închipuite*. Am văzut că se calomniază. Şi remediul, pe care îl recomandă acestor tineri, l-a experimentat d-sa mai întâiu, cum am văzut.

Dar în 1892, influenţa d-lui Gherea asupra poetului nostru e la apogeul ei. Acum socialismul romîn e la zenitul lui. In vremea aceasta şi Caragiale cocheteaza cu această grupare, ţinînd conferinţi la clubul socialist.

In conferinţa d-lui Vlahuţă „Curentul Eminescu", ţinută la Ateneu în primăvara anului 1892, d-sa face, putem zice, profesii de credinţă socialiste. Spicuim. Pag. 11: Explică pesimismul prin teoriile d-lui Gherea: „anomaliile societăţii burgheze". — Pag. 15: „Sînt multe dureri în viaţa asta, zice autorul, multe nedreptăţi şi anomalii, care ne amărăsc şi ne revoltă". Şi, d. Vlahuţă dă un exemplu. Ce exemplu alege? E foarte caracteristic. Iată-l: „Cînd deschizi un ziar şi citeşti, *de exemplu*, că în cutare mină de cărbuni din Belgia s'a întîmplat o explozie de *grizu*, care a lăsat morţi pe loc 200 de lucrători..." E metodul, sau, cum s'ar zice, mentalitatea socialistă. Ca să-ţi vină, ca cel mai apropiat exemplu, mizeriile *proletariatului* din Belgia, tre-

buia oarecare frecventare la şcoala socialistă romînă, care, în lipsa unu proletariat naţional, era veşnic preocupată de proletariatul din Apus, atît de preocupată, încît explica fenomenele noastre naţionale, prin suferinţele produse de industrialism în Apus, —cum face şi d. Vlahuţă imediat mai departe, cînd urmează: „Şi pesimismul provocat de aceste atingătoare priveleşti ale vieţii, etc.", adică de mizeria socială exemplificată prin explozii de *grizu!* Şi să nu se uite că, în această conferenţă, e vorba de cauzele pesimismului lui *Eminescu!* E drept că, vorbind de viaţa minerilor din Belgia, d. Vlahuţă zice: „Cînd cugeţi la teroarea şi jalea atitor familii dezolate, atitor suflete asuprite, *şi la noi*, şi pe aiurea, cum să nu te simţi cuprins de milă, etc.". Întocmai ca socialiştii de pe atunci, pentru care „noi" era un mic adaos ca să-şi achite conştiinţa. Pag. 18: „Eminescu a fost toată viaţa lui adevăratul tip al proletarului intelectual, în societatea noastră burgheză..." cum zisese şi d. Gherea de curînd. Şi apoi zugrăveşte pe acest proletar intelectual tot după d. Gherea: „Să trăeşti de azi pe mîni într-o veşnică nesiguranţă, să legi nevoe de nevoe şi să tremuri în fiece moment gîndindu te că poate veni o vreme cînd să n'ai un căpătâiu, unde să-ţi pleci capul etc." Pag. 21: „D-lor, şi acum mă adresez în special tinerimii, care se ridică şi îmbrăţişează cauzele mari şi drepte cu atita simpatie, în sufletele d-voastră încolţeşte o lume nouă, ochii vă ard şi strălucesc de cele mai frumoase şi mai sfinte visuri ce s'au putut visa vr'odată". Pag. 22: „Din contingentul acestei generaţii, recruţii de azi, se va ridica o formidabilă armată de luptători entuziaşti şi hotărîţi, care vor pregăti poate cele mai mari evenimente ce s'au putut vedea vr'odată în istoria omenirii!". Pag. 33: D. Vlahuţă chiamă pe maestrul, care va cînta aceste idealuri: „In el va palpita concepţia unei lumi mai bune... Versul lui va răsuna ca o trompetă de luptă... Cuvîntul lui profetic, privirea lui inspirată ne va arăta, în faţa ochilor noştri, extaziaţi, lumina uimitoare a unui ideal măreţ, — un splendid, un grandios răsărit de soare, peste-o lume ş'o viaţă nouă!"

Acelaşi lucru îl spune şi în *Unde ni sint visătorii?*—tipărit a sfîrşitul acestei conferinţi:

> Unde ni-s sămănătorii generoaselor cuvinte,
> Magii ocrotiţi de stele, mergătorii înainte
> Sub credinţele sfărmate şi sub pravilele şterse
> Ingropînd vechea durere, cu-al lor cintec să reverse
> Peste inimile noastre mîngiere şi iubire,
> Şi cuvîntul lor profetic, inspirata lor privire,
> Valurile de 'ntuneric despicîndu-le în două,
> Splendidă 'naintea noastră să ne-arate-o lume nouă!

Ce departe sintem de poeziile şi nuvelele d-lui Vlahuţă din prima sa fază!

Acest optimism social îl găsim şi'n conferenţa *Onestitatea în artă* din 1893, tipărită în revista d-lui Gherea „Literatură şi ştiinţă" şi retipărită acum de curînd în volumul „File rupte".

„Socialismul" acesta apare şi în „Dan" (1894). Unul din puţinile tipuri simpatice din acest roman este Albert Lambrino, student la Berlin, amestecat în mişcarea lucrătorilor şi socialist. Prin gura lui Albert, d. Vlahuţă zugrăveşte cu admiraţie pe Lassale, întemeetorul socialismului german:

> Albert vorbea de viaţa studenţilor dela Berlin, de profesorii de-acolo, de mişcarea ideilor socialiste. Văzuse pe Lassale şi-l auzise vorbind la o întrunire de lucrători: un adevărat fascinator; ochiul, glasul, convingerea cu care vorbea dedeau figurii lui frumoase ceva de apostol inspirat, de zeu, care crează numai cu farmecul cuvîntului".

Aiurea d. Vlahuţă, zice: „In ţară se pornise de cîtva timp un curent sănătos, idei generoase însufleţeau tinerimea care se ridica, etc.".

Ce-a rezultat din aceste influenţe arătate până aici?

A rezultat o concepţie asupra lumii şi societăţii, cam vagă, pe care şi noi, ca s'o denumim just, vom numi-o umanitarism, —un fel de democratism cu aspiraţii idealiste, căci socialist curat n'a fost nici un moment d. Vlahuţă, deşi în conferenţa din 1892 l-am văzut exprimînd în terminologia socialistă visurile socialismului. S'a împrumutat o clipă socialismului; nu i s'a dat.

Ne vom opri mai mult asupra romanului „Dan", de-a lungul căruia se vădeşte aşa de bine acest umanitarism idealist. Acest caracter e manifest,—dacă ni se îngădue acest pedantism, —chiar în faptul că autorul voind să caracterizeze scrisul lui Dan, colaborarea lui la ziarul „Alarma", imaginează că eroul său recenzează L'irréligion de l'avenir a lui Guyau. «După ce expunea cuprinsul volumului, zice d. Vlahuţă, Dan arăta influenţa binefăcătoare pe care o va exercita asupra tinerimii filozoful modern ce deschidea, prin ideile lui generoase şi umanitare, un nou cîmp de cercetări şi de discuţii, un nou mod de a înţelege lumea şi viaţa». Cei care cunosc filozofia lui Guyau, îşi

dau bine samă de felul ideilor şi al sentimentelor lui Dan, care face din filozofia lui Guyau un crez, o stea conducătoare.

Să analizăm mai departe romanul din acest punct de vedere.

Dan concepe o poezie în care vrea să-şi exprime aspiraţiile sufleteşti, scopul vieţii sale. D. Vlahuţă caracterizează gîndurile lui Dan: «Gînduri de tînăr, agitat de nedreptăţile şi dezordinile vieţii, gînduri de visător al unei lumi mai bune, pe care o vede posibilă şi nu pricepe cum de nu vine mai curînd».

Să-l vedem acum pe Dan faţă cu probleme concrete. Cei care au cetit romanul, îşi aduc desigur aminte de paginile, unde e vorba de ţăranii care aduc butuci din munte la Sinaia. Îşi aduc aminte cum tînărul locotenent Drăghici umple de sînge pe un ţăran, lovindu-l cu cravaşa peste obraz, cum Dan şi cu Albert, indignaţi, părăsesc caravana boerească şi se întorc după ţărani, cum vorbesc cu ţăranii, le fac ţigări, îi consolează, se entuziasmează de înţelepciunea lor, de spiritul lor, îşi arată mila pentru suferinţele lor şi (semn mai mult de umanitarism vag decît de conştient democratism) admiraţie pentru răbdarea lor, răbdare, — observăm noi, ca să complectăm paranteza de mai sus, — care nu poate tăia gustul Drăghicilor de a-i cravaşa (Cravaşarea e un simbol numai).

In acest pasagiu e „ţărănism" şi o anumită specie de ţărănism. E una din rarele manifestări ale *viitorului* ţărănism al d-lui Vlahuţă. Innainte de acest pasagiu, nu putem cita decît cele cîteva rînduri din «Durerile lumii» şi din «Goana Vieţii» atît de puţine, de neinsemnate, şi încă şi mai subiective decît aceste din «Dan».

De acest democratism umanitar e aşa de stăpînit acum d. Vlahuţă, încît preocupările acestea „politice" îşi au rolul lor şi în visurile de fericire ale lui Dan, cînd e înamorat de Ana, ca şi în tristeţele acestuia cînd, căsătorit, crede că ea nu-l mai iubeşte. Dan visează la Ana. „Şi se ducea cu ea în singurătăţi... ba nu, în lume, în agitaţiile vieţii, unde se cere forţă şi voinţă, unde bunătatea şi simpatia noastră are un scop şi un cîmp larg de desfăşurare, unde sînt atîtea răni de vindecat şi lacrimi de şters şi unde omul simte pururea că are pentru ce trăi; şi amîndoi luptau, se îndemnau la muncă, îşi aduceau partea lor de energie în marea şi generoasa frămîntare a vieţii, vibrau de durerile altora". Aici pare că e şi influenţa aşa numitei „femee-cetăţean" din articolul d-lui Gherea despre Eminescu.

Dar chiar de pe acuma, Dan are îndoieli asupra Anei, căci el „îşi aducea aminte de lumea deşartă în care trăia închisă, de viaţa ei artificială, de prejudiţiile şi vanităţile ereditare de care nu se mai putea desface, pentrucă erau în sîngele ei"

Această imposibilitate constituţională a democratismului Anei, va fi şi ea o cauză de dezbinare între ei, ori cel puţin aşa i se va părea lui Dan.

Pe la sfîrşitul romanului, cînd ei se torturează unul pe altul, cetim: „Gîndul că el n'a fost în stare s'o facă fericită, că inima ei tînjeşte de dorinţi pe care el nu i le poate îndeplini, că toate aspiraţiunile lui de a se face folositor lumii, printr'o muncă pacientă şi dezinteresată, pe ea n'o mişcă şi n'o încălzesc deloc, gîndul acesta îl umplea de-o desperare întunecată, laşă, zdrobitoare". (Dar vom vedea că poate cea mai însemnată cauză e că ea nu l-a înţeles, nu l-a admirat şi nu l-a încurajat ca *artist*).

Concepţia aceasta, democratică şi umanitară, dă d-lui Vlahuţă posibilitatea să vadă şi mai bine relele sociale din acea vreme. Tendinţa spre mai bine ascute întotdeauna spiritul critic îndreptat asupra neajunsurilor sociale.

Şi 'n adevăr, în bucăţile unde am găsit efuziunea de aspiraţii către „o lume mai bună", găsim şi o critică socială amară şi une-ori vehementă, poate chiar exagerată. In articolul „Spoială şi funcţionarism" găsim cîteva idei care ne arată îndestul părerea d-lui Vlahuţă asupra formelor nouă introduse în România şi asupra rezultatelor lor. „Ne-am plătit scump de tot fantezia tristă a unei civilizaţii de carton, zice d-sa. S'au acoperit cu vorbe mari şi cu enorme cheltueli de bani articole de imitaţie a căror falşitate azi nu mai poate înşela pe nimeni". (*Goana...*) „Deasupra acestui furnicar de paraziţi şi de neputincioşi, se etalează marele bazar de forme goale şi pompoase, solemnitatea tristă a unei civilizaţii de paradă, umflată, sterilă şi anostă ca un discurs de înmormîntare". (*Goana...*)

„Civilizaţie de carton", „articole de imitaţie", „forme goale", — e critica cunoscută, care poate fi şi junimistă, şi eminesciană, şi caragialiană şi socialistă. Terminii („imitaţie", „forme goale") ar indica mai degrabă concepţia Junimii, căci amintesc formulele d-lui Maiorescu, dar, în acest articol, alăturea de critică, sînt profesii de credinţă quasi-socialiste, pe care le-am citat mai sus, căci la această dată d. Vlahuţă, cum am văzut e sub influenţa d-lui Gherea.

De altmintrelea *critica* a fost cam aceiaşi—şi a d-lui Maiorescu şi a socialiştilor. Soluţiile, au fost deosebite. Iar d. Vlahuţă, în articolul citat, îşi exprimă critica în termeni „junimişti", iar soluţia în termeni „gherişti".

Această civilizaţie d. Vlahuţă o zugrăveşte pe larg în „Dan". „Dan" este un roman cu caracter şi psichologic şi social. Conţine o dramă sufletească şi zugrăvirea unor împrejurări sociale,—împrejurări dintre care unele au de scop să ne explice drama, iar altele ca să caracterizeze societatea romînească din acel moment. Drama sufletească vom analiza-o aiurea. Acum ne interesează partea socială, care e o critică amară a societăţii.

Acţiunea romanului se petrece în două locuri. Partea întâia în Bucureşti, iar a doua într'un orăşel, într'o „comună urbană" din Moldova. Aşa dar vom face cunoştinţă cu întreaga scară a clasei dominante, de la miniştri până la suprefecţi.

Romanul se începe cu un bal de fine de an la un pensionat de fete din Bucureşti. Fireşte asistă tot felul de oameni. Ocazia e bună pentru autor de a ne zugrăvi cîteva categorii sociale. Iată mai întâiu „arendaşi, fabricanţi, negustori din provincie" (cum s'ar zice: agricultura, industria şi comerţul). Ei au venit aci să-şi ia fetele acasă. Intîlnindu-se ei parcă se cunosc de cînd lumea şi discuţiile lor ajung fireşte la afaceri.

Atunci figurile lor luau o înfăţişare gravă, fruntea li se încreţea, ochii arătau o concentrare de atenţie, o grijă parcă de a înţelege şi afla tot, de a apuca o idee nouă, privitoare la negoţ. Vorbeau de concurenţa pe care ne-o face America cu grînele ei, de seceta din Rusia, de împrumuturile Statului, de ultimele falimente.

Deja apare egoismul şi mărginirea. Dar autorul urmează:

Uneori li se părea că e cineva care-i ascultă, îi spionează, ş'atunci îşi scoborau glasul, gesturile deveneau mai iuţi, mai expresive, şi vorbele lor şoptite aveau ceva din fîşiitul biletelor ipotecare. Un toptangiu din Călăraşi se găsise ceva rubedenie, după o soră vitrigă a nevestii-sei, cu un moşier din Ilfov. Ce bucurie pe ei. Fetele lor erau în aceiaşi clasă. Oare ele ştiau că sînt rude?

„Ce de parale trebue să facă asta cu şcoala ei", zise unul. Şi imediat începură a face socoteală; 120 de fete a o mie de lei; cît să cheltuiască ea? Şi calculau pe zi chilogramele de carne, rabatul de la o consumaţie aşa de mare, şi după două ceasuri de preţăluiri şi operaţii aritmetice, rămaseră amîndoi ca'n faţa unei crime, uitîndu-se unul la altul, cu ochii mari, holbaţi, în umbra compactă a nopţii: D-na Raspal cîştiga trei zeci şi patru de mii de franci pe an... „Inchipui-ţi nene Tanase!"

Cum se vede autorul reuşeşte să-i facă groteşti pe toţi aceşti oameni care reprezintă clasa burgheză romînă. Sentimentele sale pentru această categorie de oameni nu se desmint nicăiri, niciodată. Oriunde întîlneşte pe unul, îl zugrăveşte ca pe o fiinţă rea, egoistă şi ridicolă, mai ales ridicolă, căci coarda care vibrează cea întâi la d. Vlahuţă, este aceia a satirei.

Aşa de pildă, cînd autorul face biografia ministrului Lambrino, a cărui nevastă dintâi era fiica unui negustor, Marchachi, el nu uită să-l încarce pe acest comerciant cu tot ridicolul cît poate încăpe într'un sfert de pagină. Lambrino face cunoştinţă cu familia Marcachi la expoziţie, la Paris:

Lambrino devenise inseparabilul Doamnei şi Domnişoarei Marcachi. Spiridon, spre marea mulţumire a s.ţului care, numai astfel, putea să-şi petreacă în linişte ziua la expoziţia de maşini şi industrie, singura secţie care interesa comerciul său; căci el nu venise atîta drum, ca să caşte gura la fleacuri şi la tablouri, care reprezintau femei despoiate".

Urmarea: Lambrino devine amantul Doamnei, apoi bărbatul Domnişoarei; iar cu zestrea cîştigă un colegiu de deputat în Capitală.

Evident, fiecare om vede lumea conform cu sentimentele sale. Cînd autorul nostru vede *aşa* această clasă de oameni, el ne arată, nu se poate mai elocvent, sentimentele sale pentru clasa nouă din Romînia, pentru clasa care formează suportul formelor nouă transplantate din Apus.

In acest mod de a zugrăvi pe „burghez", noi vedem transcripţia artistică a atitudinii tuturor acelora care au criticat introducerea civilizaţiei burgheze la noi. Paginile acestea pot servi ca ilustraţii în text la articolele sociale ale lui Eminescu şi ale d-lui Gherea.

Am văzut mai sus mărturisirea d-lui Vlahuţă că în prima tinereţă obişnuia să stea seri întregi cu Eminescu şi să „vorbească rău de lume"!... Ei bine; în acest prim capitol al romanului său nu-şi desminte deloc obiceiul. Vorbeşte rău de toată lumea.

A vorbit rău mai întâiu de arendaşi, de fabricanţi şi de negustori. Imediat trece la politiciani. Zugrăveşte pe unul, Veronescu-Prisăcani, dîndu-i valoare de simbol şi în acelaşi timp schiţează în treacăt cîteva scene din Cameră şi cîteva moravuri din presă.

De zece zile, prin cafenele, pe stradă, în tren, n'auzeai vorbindu-se decît de Veronescu-Prisăcani: deputat şi membru în comisia de indigenate, el primise bani dela mai mulţi Ovrei, cari cereau împămîntenirea. Lucrul se

aflase, și un Cerber din opoziție, orator distins, luase cuvîntul în Cameră. Se ridica în numele moralității publice și a prestigiului parlamentar. Dar o mulțime de împrejurări conspirau în contra desbaterei până la sfîrșit a acestei alarmante afaceri. Era ultima ședință. Deputații erau osteniți și plictisiți de-o sesiune care-i ținuse cu prelungirile pân' în Iunie. Era o căldură nesuferită în ziua aceia. Veronescu făcea parte dintre acei luptători de rasă, care sînt vecinic în tabăra guvernului. Intr'un moment dat, glasul oratorului fu acoperit de un zgomot infernal. Majoritatea striga: „La ordine!... Inchiderea discuției!“ Toți băteau cu pumnii în pupitre.

In învălmășală Veronescu, congestionat, se năpusti asupra oratorului. O cucoană în tribuna damelor, dădu un țipet de spaimă și l-șină. Intr'un tîrziu furtuna se potoli — și primul ministru, grav, solemn, senin cași cum nimic nu s'ar fi întîmplat, citi mesagiul de închidere.

„Dar ziarele opoziției se așternură pe lucru“. Ele află că Veronescu a furat bani publici, pe cînd era funcționar la vama Prisăcani și a stat la închisoare. Și mai află cum a știut el să captiveze inima unei babe de 60 de ani, „grasă la trup și la pungă“.

Băgați de samă cum își bate joc autorul absolut de toți, chiar și de acei care-l demască pe Veronescu, de ziariștii din opoziție.

Un alt tip de politician, mai subțire, ajuns mai sus, până la fotoliul ministerial, un om nu cu mai multe scrupule decît Veronescu, dar mai dibaciu, mai prudent și mai inteligent, este Lambrino, pe care l-am văzut cum obține mîna Domnișoarei Marcachi, după ce fusese amantul mamei ei, și cum ajunge deputat grație zestrei.

In Cameră se distinse ca un orator de forță. Citise cu pasiune biografiile oamenilor mari politici, — discursurile lor, le știa pe dinafară; ambițios, fără scrupule, dar dulce la vorbă și mlădios cu toată lumea, înțelegînd perfect jocul grupărilor politice ale zilei, el, în nerăbdarea lui juvenilă, se ilustră chiar din prima legislatură prin cîteva volte de adresă și agilitate în adevăr artistice. E un băiat cu viitor mare, spuneau bătrînii. După trei ani avu durerea de a-și perde soția. Ii rămînea un singur copil, Albert. La un an se însura cu D-șoara Racliș. Era grăbit. Viața 'i scurtă. Cu această a doua zestre atingea milionul. De cînd il visa el! Intărit, armat, se așternu voinicește pe lucru, și portofoliul ministerial, după ce-i trecuse pe la nas de vre-o două ori, veni într'o bună dimineață și i se așeză frumușel la subțioară, ca cel mai firesc lucru din lume.

Dar d. Vlahuță își isprăvește romanul cu „apoteoza“ acestui politicianism. Priboianu, după ce duce pe Dan la casa de nebuni, se duce la Cameră. In vestibul, cineva îl ține de vorbă. Din cînd în cînd ușa sălei de ședință se deschide, și Priboianu aude frînturi de discurs: „Moralitatea, domnilor, nu se poate despărți“... „omului politic mai ales cu îi cer să fie moral nu

numai în societate, în vaza lumii, ci și între ai lui, în sînul familiei lui, cu...“ „Acel care nu știe mai întâiu să respecteze cinstea și sfințenia casei lui...“

Cine vorbește așa? Peruianu, arivistul, omul crud, acela care a siluit pe sora nevestei lui, pe Ana, acela care a aruncat groaza, rușinea și doliul în mai multe familii. — E caracteristic că d. Vlahuță pune pe politicianul Peruianu să spună aceste cuvinte, în momentul cînd coboară cortina asupra acțiunii romanului d-sale.

Dar același prim capitol din „Dan“ conține o adevărată colecție de triumfători fără merite.

Iată-l pe d. Razi, inspector peste monumentele istorice, „post creat pentru el — Mișu Razi, nu pentru monumente“. — Cine este acest Mișu Razi? „Fecior de bani gata, trecuse prin școală și prin lume dus de mînă, ca un copil, de averea și influența lui tată-său. Până la vrîsta de 35 de ani nu făcuse nimic. Tatăl său, încurcat în datorii dela o vreme, își aduse aminte că feciorul său e «doctor în științele politice» și-i zise: «Mitică dragă, ia să te mai lași de cavalcade... Apucă-te și tu de-o treabă». Și Mitică se gîndi la o însurătoare *bună*. Da. pețitoarea, Aspasia de Mavrichi, îi arătă greutățile lucrului: «Trebue neapărat să iei o slujbă, să te alegi un deputat ceva, altfel nu putem face nimic». Razi însă nu are nici știință și nici nu poate munci. „In școală nu se distinsese decît ca un bun colector de timbre“. Ii vine însă o idee salvatoare: Să facă „o colecție din toate articolele de gazetă, care laudă pe capul statului“. Peste doi ani apărea: „O pagină de istorie contemporană, studii istorice de *Demetre Razi*“, care i-a adus un „Bene-merenti“ și postul de inspector al monumentelor istorice.

Razi e arivistul literar, omul incapabil de muncă și lipsit de talent, care învinge pe cei merituoși. Și romanul conține o sumă de merituoși, învinși de tipuri ca Razi. Dan e dintre cei învinși.

Triumful nulităților literare este un subiect însemnat într'un roman, în care eroul e un scriitor și un învins în concurența socială. Această problemă dă ocazie d-lui Vlahuță să scrie cîteva pagini de satiră virulentă la adresa Academiei. Scriitori ca Stelian, Graur, Dan, nu sînt premiați, iar academicianii se premiază pe ei înșiși (pe atunci se putea aceasta). Și cînd, din întîmplare, nici un academician nu are opere de pus la concurs,

atunci... Dar să vedeţi ce situaţie imaginează d. Vlahuţă, ca să zugrăvească ridicolul şi odiosul acestei instituţii. Un membru al Academiei, Domnu Curtius Borceanu (de care Dan aude întâia oară, cînd află afacerea ce urmează), «trăeşte cu una Măcăreasca, o văduvă cochetă, care de multă vreme are o fată de măritat». Şi d. Razi (acelaşi Razi!), care nu mai avea slujbă şi al cărui tată sărăcit murise, «se introduce 'n casa Doamnei Măcărescu în calitate de viitor ginere». Se face logodna. Măcăreasca încîntată. Incîntat şi Domnu Curtius Borceanu «că i se limpezeşte situaţia». Dar zestrea? Razi depune la Academie o broşură de 100 de pagini: «Auguştii miri». «Cartea e premiată: «Borceanu încălzise inimile colegilor: le spusese că-i chestie matrimonială la mijloc: «faceţi această casă, pentru mine!... Sînt tineri şi se iubesc ca doi hulubaşi. Copiii lor or să vă binecuvinteze»...

Dar să lăsăm primul capitol al romanului unde-am mai putea găsi şi alte tipuri de «ajunşi» şi de triumfători şi să mai vedem şi alte antipatii ale autorului, colectate din alte medii.

L'am văzut pe autor, cînd am analizat mai sus două bucăţi din «Goana vieţii», că nu are o simpatie pronunţată pentru militari. Aici în «Dan» unul din tipurile pe care, dacă se poate spune astfel, le persecută autorul, este locotenentul Drăghici, care e împodobit cu tot ceia ce poate face pe un om respingător şi ridicol— căci autorul reuşeşte întotdeauna să facă ridicoli pe cei care nu sînt buni. Drăghici, fiu de negustor bogat, face pe aristocratul, este un tip de secătură impertinentă, dispreţuitor de oameni mici, vînător de zestre, incult, tip de fante, înzestrat cu o mare facilitate de a «face spirit» prost, dar plăcut cucoanelor şi duducilor, şi foarte abil în ghiduşii, «o grădină de băiat», cum s'ar zice. Bine înţeles că manierele lui elegante şi ceia ce se chiamă *savoir-vivre* sînt ireproşabile, şi Dan, înamorat de Ana, întîlneşte în el un concurent îngrijitor, cu toate că Ana nu poate fi fascinată de un asemnea *giovine*, căci ea este oarecum fiica sufletească a lui Dan, care i-a fost profesor.

Dar manierele acestea sînt ca o pojghiţă subţire, subt care se ascunde barbarul rău şi violent. Intr'o zi, Dan, Ana, sora ei d-na Lambrino şi ministrul, Drăghici, Albert şi alţii fac o escursie în munte, la Sinaia. Intr'un moment, se văd venind dela deal nişte cai, încărcaţi cu scînduri. Caii nu se pot opri. Ţăranii care mînă caii, strigă escursioniştilor să ferească. Ei nu

ascultă. Calul d-nei Lambrino e trîntit cu stăpînă cu tot, iar calul ţăranului, căzut şi el, se zbate subt scînduri. «Şi pe cînd ţăranul se trudea să-l scoale, odată se pomeni că-l tae ceva ascuţit peste ochi, peste obraz, peste mîni: De ce dai, Domnule?— atît apucă să zică şi nu mai văzu nimic, orbit, zăpăcit de lovituri. Era bravul Drăghici, care îşi rupea cravaşa de faţa acestui nefericit; nu-l mai puteau potoli,—însuşi Domnul Ministru (Lambrino) interveni în franţuzeşte, se vede ca să nu priceapă ţăranul: —Allons, mon cher, assez...» E al treelea militar al d-lui Vlahuţă care bate.

Şi, ca *pendant* la scena asta, d. Vlahuţă pune pe unul din ţărani să istorisească lui Dan şi lui Albert (care, indignaţi, au părăsit caravana şi s'au dus după ţărani) cum acum doi ani «tot aşa un ciocoiu dela Bucureşti» l-a umplut de sînge, pentrucă i-a spus «să nu dea în iapă că-i a făta».

Să urmărim pe d. Vlahuţă, în alt mediu, la Pungeşti, unde-l duce d-sa pe Dan, ca judecător. Să vedem atitudinea sa faţă cu cei care formează stîlpii societăţii unui orăşel.

Dar mai întâiu să observăm un fapt caracteristic acestei faze literare a aceluia, care a scris mai tîrziu atîtea nuvele din viaţa ţărănească: In această jumătate de roman care se petrece la ţară, autorul nu vorbeşte de ţărani decît în treacăt, cînd are de zugrăvit un personaj din cei de sus, ori o stare sufletească a lui Dan (din aceste însemnări trecătoare apare totdeauna viaţa de mizerie a ţăranului). „Mediul" pe care-l zugrăveşte, sînt reprezentanţii „civilizaţiei" la sate, funcţionari, oameni de afaceri... Domnul Singhel, care ţine embaticurile moşiei, dă la toţi judecătorii o casă gratis, serveşte suprefectului o leafă fixă de 500 lei pe lună. Judecători venali şi nedrepţi. — Administratori venali şi nepricepuţi. Toţi la un loc oameni stricaţi, roşi de toate viţiile.

In fiecare seară se strîngeau la Mihăiţă Dimcea, comandantul companiei, şi-şi făceau stosişorul obicinuit care ţinea până în ziuă: Mitu Giurgea, suprefectul, Costachi Stoica, vechilul lui Spano, Adlef spiţerul; ăştia erau stîlpii „sinodului",—şi de multe ori lucrau ca tovarăşi, cînd le cădea în palmă cîte-o gîscă de jumulit, toată noaptea era masă întinsă şi băutură, la discreţie... aici îşi aduceau recolta boerănaşii de pe Racova, şi de multe ori îşi lăsau caii şi trăsura, ceasornicul de la brîu, puşca de vînătoare; aici îşi depunea primarul „economiile", directorul şcolii leafa, şi cei opt *avocaţi* — ciupelile lor de peste zi...

Tabloul e complect şi destul de întunecat. Cîteva raze de lumină nu le-aruncă decît doar ironia autorului.

Numai „boerănaşii de pe Racova" nu-s ironizaţi aici. Şi'n adevăr, aceştia sînt victimele celorlalţi. Averea, perdută de ei, *şi* pe această cale, e averea aceia, care a trecut de la vechile clase băştinaşe la clasele cele nouă—la burghezia născîndă romînească ori la cea străină. Acest proces de deposedare a claselor vechi de către cele nouă (zugrăvit de Eminescu cu atita durere şi indignare) l-a atins d. Vlahuţă de mai multe ori. In partea a doua din „Dan", vedem pe proprietarul Pungeştilor, Temistocle Spano, al cărui tată „fusese chelar la un boer mare, Iordache Balş, şi... făcuse economii; la moartea lui lăsa celor doi băeţi cîte-un milion; cel mai mare s'a dus la Atena, Temistocle a cumpărat Pungeştii".—E, pe scurt, istoria sărăcirii boerimii din Moldova şi trecerea averilor ei la subalternii lacomi, energici şi fără scrupule.

Pe d. Vlahuţă îl obsedează acest fenomen,—„căderea neamurilor" şi „ridicarea noroadelor", cum zice un personaj al d-lui Brătescu-Voineşti. Dintre puţinele personaje simpatice din „Dan", e şi boerul de neam mare, Racliş, care şi-a pierdut averea din cauza generozităţii, a gusturilor fine şi a lipsei de simţ practic, şi căruia nu-i mai rămîne decît „o casă în Calea Victoriei, pe care-i oferea Zissimo Avlami, bancherul, o sută optzeci de mii de franci".—Aşadar, în locul lui Balş, se ridică Temistocle Spano; în locul lui Racliş atîţia alţii şi, însfîrşit, Zissimo Avlami. Să se bage de samă: şi Spano şi Avlami sînt greci. In adevăr, burghezia noastră s'a recrutat in bună parte din Greci ori Bulgari. Se ştie teoria lui Eminescu: a păturilor suprapuse. După marele poet, care generaliza la extrem, ca orice temperament subiectiv, întreaga clasă burgheză, întreg partidul progresist din Romînia şi însăşi forma constituţională,—toate noutăţile, într'un cuvînt, sînt lucruri greceşti.

Din această analiză a „sociologiei" din romanul „Dan", se vede bine atitudinea d-lui Vlahuţă: Un critic fără milă al întregii clase dominante, subt toate aspectele ei.

Dintre oamenii din oraşe, nu are simpatie decît pentru cei învinşi: scriitorii de talent şi boerul Racliş. Dar aceştia nu sînt numai învinşi. Mai au şi alte însuşiri. Cei dintăi sînt *artişti*, iar boerul sărăcit e trecutul, e o clasă care a fost în floare odată cu clasele mici, din care fac parte Radu şi Dan... Şi încă o însuşire: sînt distinşi.

In sfîrşit, simpatia autorului mai e îndreptată asupra lui

Priboianu, despre care am mai vorbit, şi asupra doctorului de plasă dela Pungeşti, Anton Pravăţ. Aceştia sînt simpatici, pentrucă luptă împotriva tuturor relelor pe care le critică autorul. Aceştia, vorba d-lui Brătescu-Voineşti, iau biciul şi gonesc zarafii din templu. Priboianu şi Pravăţ sînt interesanţi. Dintre scriitorii vremii, dintre colegii întru critică ai d-lui Vlahuţă, numai d-sa a pus în opera literară şi luptători. Tipuri de acestea *lipsesc* şi 'n Eminescu şi 'n Caragiale şi (dacă mi-aduc bine aminte) şi'n opera d-lui Delavrancea; de asemenea lipsesc (am remarcat-o la vreme) şi 'n opera d-lui Brătescu-Voineşti şi 'n „Insemnările lui Neculai Manea" ale d-lui Sadoveanu.

Şi lucrul e explicabil la d. Vlahuţă. D-sa, acuma, recomandă „generoasele avînturi".

In afară de cei învinşi şi de cei care luptă împotriva triumfătorilor,—toţi ceilalţi sînt răi. In opera d-lui Vlahuţă nu există nici un om ridicat prin munca lui, nici un burghez—detreabă. Iată Peruianu. E activ, energic, a muncit mult,—ar putea fi un om detreabă. Dar nu, mai are cîteva însuşiri care fac din el un monstru! Tipul e real, e consecvent. Ceia ce vreau să spun e că d. Vlahuţă n'a găsit în viaţă şi n'a pus în romanul său nici un om cum se cade din clasa burgheză, cum n'a găsit nici Caragiale, şi cum n'ar fi găsit nici un romancier socialist. Iar noi credem că 'n realitate asemenea tipuri au existat şi pe-atunci, cum există şi azi.

Subt forma aceasta, împrăştiată prin articole, prin schiţe, prin „Dan", critica d-lui Vlahuţă e tot atît de excesivă caşi a lui Caragiale, Eminescu şi a socialiştilor.

Nemulţumirea de societate e aşa de mare, încît pe d. Vlahuţă nu-l lasă inima să treacă nimic cu vederea. S'ar putea zice că uneori, din punct de vedere literar, face exces de critică. Aşa de pildă, cînd vorbeşte de accidentele de drum de fier la care este expus călătorul romîn şi de insectele din vagoane fără nici un alt motiv altul, decît că Dan e în tren spre Sinaia.

Din punctul de vedere al cui critică d. Vlahuţă? Am văzut în „Spiritul critic" că junimismul a criticat formele nouă din punctul de vedere al clasei vechi dominante şi din acela al ideii de Stat; că Eminescu, Caragiale şi socialiştii au criticat aceleaşi forme din punctul de vedere al intereselor claselor mici, obijduite, amenınţate şi chiar primejduite de distrugere.

Critica d-lui Vlahuţă, deşi lucrul nu reese aşa de clar din opera sa, a plecat dela acelaşi punct de vedere caşi a lui Emi-

mescu şi a celorlalţi,—dar şi dintr'un altul: din punctul de vedere al situaţiei artistului în societatea romînească. Acest lucru îl vom arăta în alt capitol. Se va vedea importanţa acestei consideraţii. Şi cred că şi critica lui Caragiale trebue să aibă *şi* acest mobil, deşi în opera sa nu-l putem surprinde nicăiri. Unele fapte şi vorbe ale sale poate ar fi suficiente să ne întărească în această presupunere.

Cînd am vorbit de ceilalţi critici („Spiritul critic"), am văzut şi soluţiile lor, remediile ce propun ei: Eminescu—întoarcerea, măcar parţială, la trecut; socialiştii—transformarea socială; Caragiale nu s'a pronunţat clar decît în broşura „1907": —să se dea tuturora, prin votul obştesc, putinţa de a-şi spune părerea şi de a face ceia ce voesc, iasă ce-o eşi de aici. Dar d. Vlahuţă? In 1887 nu ştiu la ce soluţie s'ar fi oprit. Din 1889 până la 1894, soluţia, cum am văzut, este quasi-socialistă, d-sa fiind în această epocă un umanitarist, un democrat foarte înaintat.

Ceia ce însă este sigur, e că d. Vlahuţă, în deosebire de Eminescu şi Caragiale, n'a fost niciodată conservator. Aici o observaţie: *optimismul social* al d-lui Vlahuţă rezultă mai mult din declaraţiile sale făcute în articole, decît din opera sa poetică, cum este „Dan", căci acest roman are un caracter sumbru şi e foarte deprimant. Mai mult, dacă n'ar fi Priboianu şi doctorul Pravăţ, luptători cu oarecare succes în munca lor pentru bine, „Dan" ar fi un roman pe de-a 'ntregul pesimist.

Intre 1887 şi 1894, d. Vlahuţă a scris foarte puţine versuri. Ele sînt de o cu totul altă natură decît cele din faza întâia. Nu mai sînt pesimiste. Unele sînt francamente optimiste: *In fericire, Unde ni sînt visătorii?* Dar în versurile acestea, ca şi în declaraţiile teoretice, caşi în pasagiile „socialiste" din Dan, optimismul e parcă mai mult *voit*. Cred că, în vremea aceasta, starea sufletească profundă şi sinceră, acea destul de puternică încît să se poată strecura neschimbată printre teorii şi să scape controlului voinţii conştiente, e starea sufletească pe care poetul o exprimă în „Dan".

Optimismul de până acuma, trebue s'o supunem mai clar în sfîrşit, a fost mai mult teoretic, „din cap". El însă a folosit mult poetului. Străbătînd în simţire-i, l-a pregătit să devină—cum vom vedea—obiectiv, atent la viaţa altora, a celor nenorociţi, şi la durerile naţionale.

(Urmează) G. Ibrăileanu.

Sonet artezian

In parcul meu sentimental, femee,
Deşi se veştejiră trandafirii,
Sunt clipe cînd fîntîna amintirii
Aruncă sclipitoare curcubee;

Le smulge din adîncuri ca să 'mi dee
Din cînd în cînd iluzia iubirii
Şi-atunci prin toamnă 'mprăştie zefirii
Aroma primăverii pe alee.

Iar din amurgul tainic cînd coboară
Stăpîna vremilor de-odinioară,
In valuri limpezi pletele 'şi resfiră...

Şi toată noaptea împrejurul zînei,
Cu sunete melodice de liră,
Plîng apele pe marmora fîntînei...

Mihai Codreanu

Pericolul tuberculosei la sate

„Dintr'un poloboc de alcool nu scoţi nici un baccil (de tuberculosă), dar polobocul de alcool ajută baccilul să se înmulţească".

Duclaux

In «Viaţa Romînească» s'au publicat studii amănunţite asupra tuberculosei ca boală socială;—cetitorii, care doresc să se documenteze în mod complect, n'au decît să răsfoiască colecţia revistei. Noi ne vom mărgini ca, în puţine cuvinte, să arătăm puterea de contagiune şi de pătrundere a boalei şi ne vom ocupa în special de primejdia ce ameninţă populaţiunea noastră rurală, cu totul nepregătită în faţa unui duşman atît de redutabil.

Se pare că tuberculosa este o maladie foarte veche, care făcea victime chiar în vrîsta pietrei,—cel puţin aşa susţine profesorul Bartels (din Heidelberg) care a constatat deformaţiuni caracteristice pe un schelet din acea epocă. Cu siguranţă, însă, că pe vremea Egiptenilor făcea ravagii întinse, de oarece se găsesc urme de carii vertebrale (morbul lui Pott) pe multe schelete de ale supuşilor Faraonilor (Buletinul Acad. de med. Iunie 1900).

Studiul tuberculosei ca boală socială începe să fie mai lămurit abia după descoperirea *baccilului tuberculosei* de către învăţatul german Koch la 24 Mart 1882. Baccilul lui Koch are forma unui bastonaş puţin curbat; lungimea lui este ceva mai mică ca jumătatea diametrului unui globul de sînge, pecînd grosimea sa e de 15 ori mai mică.

Se colorează după anumite metode şi se vede foarte bine la microscop, de obiceiu în grupe de mai mulţi. La căldura umedă nu rezistă mult timp, nici la ferbere; rezistă însă la căldura uscată la 100°, chiar 2—3 ore.

Frigul n'are nici o putere asupra lui, căci trăeşte în ghiaţă fără să-şi piardă vitalitatea.

Cadéac şi Malet au îngropat plămîni tuberculoşi în pămînt şi, după 167 de zile, au găsit baccilii cu aceiaşi virulenţă. Intunericul îi prieşte foarte mult; tot pe atît îl vatămă lumina. Razele soarelui îl omoară în cîteva minute.

Din nefericire acest baccil nu se găseşte numai la oamenii bolnavi de tuberculosă ci şi la animalele tuberculoase.

La boi şi vaci tuberculosa este foarte frecventă şi, cu toată părerea contrară a lui Koch la congresul din Londra (1901), sînt puternice dovezi că tuberculosa bovină şi cea umană sînt una şi aceiaşi, datorite aceluiaşi baccil.

Numeroşi savanţi de atunci încoace au arătat cazuri precise de oameni contagionaţi de tuberculosă dela bovidee.

*

Baccilul poate străbate în trupul unui om, pe trei căi,—anume: pe cale respiratorie, pe cale digestivă şi pe cale cutanată.

Pe cale respiratorie, atunci cînd cu aerul inspirat se introduc şi baccilii în alveolele pulmone; pe cale cutanată, sînt numeroase exemple de contaminări la abator, printr'o zgîrietură, în timp ce se cerceta un animal tuberculos, şi însfîrşit pe cale digestivă cînd baccilul se introduce odată cu alimentele.

Baccilul se găseşte pretutindeni. Tuberculosul împrăştie baccili în jurul său din toate focarele organismului. Prin scuipatul său, cînd focarul tuberculos este în plămîni; prin materiile fecale, cînd focarul este la intestin, ori chiar prin sputa înghiţită; prin puroiu cînd focarul este o plagă tuberculoasă, ori o lesiune osoasă deschisă.

In ultimul timp s'a dovedit că chiar tuberculosul fără focare deschise împrăştie baccili prin sudoare (Poucet); iar în tuberculosele venale prin urină.

Baccilii proveniţi din atîtea izvoare, împrăştieţi de bolnavii neglijenţi, ori ignoranţi, se usucă şi se amestecă cu praful de pe stradă, din localurile publice ori din casele de locuit; cînd se mătură fără să se stropească, tot praful este intim amestecat cu baccili şi se depune pe mobile, pe haine, pe alimente ori este respirat odată cu aerul. Pe sputa umedă se pun muştele care transportă apoi pe labele lor sute de baccili, pe diferite alimente. Tuberculosul mai infectează şi aerul din jurul său cînd tuşeşte sau chiar cînd vorbeşte prin parcelele mici de spută umedă ce proectează împrejur (Flüge). Contagiunea prin cărnurile animalelor tuberculoase poate fi evitată prin fierbere ori să fie bine friptă.

Laptele este o adevărată cultură de baccili şi mai ales laptele provenit dela vacile care au mamele tuberculoase (leziuni la uger), dar chiar şi de laptele vacilor cu tuberculosă internă.

*

Difuziunea baccililor este aşa, de universală incit puţini sint aceia care să nu fi avut vrodată, în saliva lor ori în mucusul nasal, un număr oarecare de baccili. Baccilul însă nu se înmulţeşte şi nu produce boala decit pe anumite organisme debilitate. Nu este de ajuns grăuntele; se cere ca şi terenul să întrunească anumite condiţiuni.

Organismele debilitate prin alcoolism, prin ereditate, prin denutriţiune, prin expunere repetată la infecţiune, dau cel mai mare tribut tuberculosei.

Astfel dintr'o statistică a lui Lancereaux se constată că din 2192 de tuberculoşi, cauzele favorizante baccilului au fost:

Alcoolism în	1229	de casuri
Lipsă de lumină şi aer	651	" "
Mizerie şi sarcini multiple . . .	91	" "
Mizerie şi subalimentare . . .	82	" "
Tuberculosă în familie	93	" "
Simplă contagiune	46	" "

Pe lingă cauzele debilitante de mai sus, un rol imens în propagarea tuberculosei îl joacă condiţiunile generale de igienă, îngrămădirile de indivizi, igiena locuinţii.

*

Să trecem în revistă modul cum se comportă contagiunea în diferite grupe sociale.

Mosny socoteşte 32,6 de contagiuni pentru 100 de cazuri de tuberculosă între soţi. Louis Prénon citează următoarele cazuri: văduva unui bărbat tuberculos contaminează pe al II-lea bărbat care moare la rîndul său; un văduv dă şi soţiei a II-a tuberculosa pe care o transmisese celei dintăi.

Tuberculosa conjugală produce şi o descendenţă debilă, tuberculisabilă; sînt numeroase exemple de familii întregi, distruse prin tuberculosă în cîţiva ani.

Mosny citează următorul caz: un tuberculos, fiu de mamă tuberculoasă şi nepot de tuberculos, se însoară; soţia sa moare de tuberculosă după ce a avut douăsprezece sarcini; dintre acele douăsprezece sarcini, cinci s'au terminat cu avorturi şi şapte cu mers la termen; dintre cei şapte copii, patru au murit de tuberculosă în prima copilărie.

Se înţelege cu cit mai mari ravagii face tuberculosa în familiile sărace şi ignorante din satele noastre. E destul să fie un tuberculos într'o familie, pentruca să urmeze un adevărat dezastru; tuberculosul va împrăştia baccilii în abundenţă într'un mediu adesea întunecos şi umed, în care toţi membrii familiei dorm îngrămădiţi în timpul ernei.

Dr. Danet arată cum în Bretania ţăranii întrebuinţează un fel de paturi închise ca nişte dulapuri; dacă unul se 'nbolnăveşte de tuberculosă, se pune 'n pat şi cit mai are de trăit scuipă pe părete, şi astfel zidul este tapetat cu o pătură de spută baccilară; bolnavul moare; fără să se mai spele păretele, un alt membru al familiei îi ia locul. La noi, fără să fie nevoe de patul bretan şi fără grosolănia de a scuipa pe păreţi, un tuberculos în mijlocul unei familii ţărăneşti este un pericol care ameninţă temelia întregii familii. In satul Băleni din Covurlui, am constatat două familii distruse de tuberculosă până la ultimul vlăstar, într'un interval de zece ani; boala fusese adusă de tuberculoşii dela oraş, care, veniţi la ţară pentru cură de aer, fuseseră găzduiţi în acele familii. Aceasta e una din căile prin care s'a dus multă tuberculosă în satele noastre. In jud. Fălciu am găsit numeroase familii în care tuberculosa a făcut întinse ravagii: 1) C. V. din tîrgul Fălciu moare în 1908 de tuberculosă, pulmonară; fiul acestuia, I. V., moare şi el de tuberculosă, lăsînd în urma lui trei copii care mor pe rînd în 1910 şi 1911: unul de meningită tuberculoasă şi doi de tuberculosă pulmonară; fratele lui C. V. moare şi el de tuberculosă pulmonară în 1910, în vrîstă de 38 de ani, lăsînd în urma lui 6 copii debili, limfatici, dintre care unul cu osteită tuberculoasă şi altul cu kerato-conjuctivită scrofuloasă. 2) Locuitorul Şt. R., tot în tîrgul Fălciu, moare la 1905 de tuberculosă pulmonară; în 1911 moare fiul său Gheorghe, în vrîstă de 20 de ani, de aceiaşi boală; au mai rămas din familie femeia şi o fetiţă de 12 ani, ambele atinse de baccilosă.

3) Femeia A. C. din Bozia moare de tuberculosă în 1908; în aceiaşi familie mai sînt fiul celei dintăi cu edenită şi osteită tuberculoasă şi fratele ei, cu tuberculosă pulmonară.

4) Familia S. G. din Rişeşti, 5) familia H. din Brădiceşti, numeroase familii din Păhneşti, Arsura, au fost aproape distruse de tuberculosă.

*

Vom spune cîteva cuvinte numai despre contagiunea tuberculosei în şcoală, numai atît cît este în legătură cu studiul care ne preocupă: tuberculosa în mediul rural. Un fiu de sătean, plecat la oraş pentru învăţătură, este o plantă desrădăcinată dintr'un mediu prielnic deşi de cele mai multe ori sărac, şi transplantată într'un mediu vitreg, în luptă cu cele mai neprielnice condiţiuni. Ingrămădiţi pe la gazde sărace, abia hrăniţi, locuind în camere umede şi fără lumină, nu i de mirare ca mulţi să cadă victimă tuberculosei. Cine se ocupă de aceşti elevi, de locuinţele lor? Chiar în unele internate, elevul fiu de sătean este expus contagiului ce întîmplător s'ar afla printre elevi ori

profesori, ca unul ce este mai debil şi mai dezorientat în noul mediu în care a fost transplantat. In ancheta noastră întreprinsă în jud. Fălciu, am cules următoarele cazuri de elevi, ce au dobîndit tuberculosă în şcoală.

1) Din comuna Băseşti un elev de liceu moare în 1905 de tuberculosă pulmonară, fără să aibă vr'un caz de baccilosă în familie, nici în ascendenţi, nici colateral.

2) In Boteşti moare de tuberculosă în 1910 o elevă a şcoalei profesionale din Huşi, fără a avea în ascendenţă ori colateral vr'un caz în familie.

3) Elevul V. P., din satul Creţeşti, moare de tuberculosă pulmonară fiind în clasa VI a unei şcoli normale; înainte de a muri a avut timp să infecteze doi fraţi mai mici, ambii astăzi cu adenite supurate tuberculoase. Nici în familia acestuia nu existau cazuri de tuberculosă.

4) In Grozeşti tînărul A., fiu de preot, moare de tuberculosă pulmonară, după ce a absolvit o şcoală superioară de meserii, fără ca în familia sa să fie cunoscute cazuri de baccilosă.

*

Nu avem la îndămînă datele necesare spre a întreprinde un studiu amănunţit asupra desvoltării tuberculosei în legătură cu serviciul militar. Vom arăta numai că pe fiecare an se înmulţesc numărul celor scutiţi ori amînaţi din cauza nedesvoltării fizice, la care contribue în mare parte ereditatea tuberculoasă. Serviciul militar, prin greutăţile lui, este cunoscut în mod cert că tuberculisează pe toţi cei cu ereditate distrophică; tuberculoşii reformaţi sînt apoi trimişi în familia lor să însemînţeze satele.

Prin adresa No. 398 din 911.25.VIII, Rgt. 7 Racova No. 25 înştiinţează serviciul sanitar al jud. Fălciu că a constatat cu ocaziunea concentrării pe caporalul complectaş B. C. din jud. Fălciu, bolnav de tuberculosă pulmonară. Prin adresa 3515 din 22.8.911, Rgt. Cantemir 1912, aduce la cunoştinţa aceluiaşi serviciu că printre soldaţii concentraţi s'a constatat soldatul Graur, matricol 2231 | 906, bolnav de tuberculosă şi că *«a fost reformat şi înapoiat la vatră»*.

Armata nu fabrică tuberculoşi; dar, prin prea marea severitate a recrutării, primeşte în sînul ei indivizi infectaţi cu tuberculose latente, cu vechi focare baccilare, care se redeşteaptă subt influenţa modificărilor igienice, a condiţiunilor deseori defectuoase de încazarmare, a ostenelelor, etc..

Se impune dar o selecţiune mai severă la recrutare, cu îndepărtarea tuturor elementelor suspecte.

*

Nu vom studia tuberculosa în mediul industrial, întru-cît la noi industria încă la început a străbătut relativ puţin prin

sate. Vom cerceta însă mediul rural din punct de vedere igienic, din punct de vedere alimentar şi din punctul de vedere al locuinţii,—chestiuni aşa de strîns legate cu desvoltarea tuberculosei.

Cunoştinţile cele mai elementare de igienă nu sînt cunoscute şi aplicate în satele noastre. Săteanul cu şcoală, caşi cel analfabet, n'are o idee precisă despre boli microbiene şi contagiune; de aceia nu ia nici o măsură de pază. Nu cunoaşte importanţa primenirii aerului în locuinţă; nici curăţenia în general ca element profilactic; nici pericolul unei ape infecte; nici dezastrul organic provocat de abuzul alcoolic.

In privinţa alimentaţiunii săteanului, după cum în mod aşa de strălucit arată dr. Lupu într'un studiu publicat în această revistă, ţăranul romîn este în permanenţă subalimentat; hrana lui neîntrunind niciodată elementele necesare pentru a da numărul de calorii trebuitor organismului.

El n'are idee de importanţa hranei şi de alimentele în adevăr folositoare, ci se mulţămeşte să-şi aline foamea, înlocuind calitatea prin cantitate,—deşi uneori condiţiunile economice îi permit o hrană mai omenească.

Locuinţele ţărăneşti, după ancheta d-rului Cazacu, se compun în marea lor majoritate dintr'o singură cameră şi o tindă. Construcţiunile nouă se fac în condiţiuni mai bune, cu camere spaţioase şi geamuri mari; nu ţin însă nici o socoteală de orientarea clădirii, ci se fac la voia întîmplării.

In privinţa folosinţii locuinţii stăm şi mai rău. Astfel chiar acei care dispun de mai multe camere, în timpul ernei se 'ngrămădesc cu toţii într'o singură odae: bătrîni, tineri, femei şi copii. Ce cîmp fecund de însămînţare baccilară prezintă o asemenea cameră joasă, întunecoasă, în care dorm îngrămădite atîtea fiinţi, care nu aplică nici o măsură de igienă, chiar atunci cînd printre ei se află un tuberculos în ultima fază! „Maladia obscurităţii", cum a fost botezată tuberculosa, în asemenea condiţiuni, produce adevărate pustiiri.

*

Tuberculosa este cea mai grea ameninţare a timpurilor noastre. Nici un războiu, nici o epidemie nu produce atîtea pustiiri cît produce tuberculosa în mod permanent. Golurile ce lasă în urma sa, pagubele ce aduce omenirii sînt înspăimîntătoare. In Franţa mor pe fiecare an 100.000 de tuberculoşi şi sînt 800.000 de bolnavi anual.

D. dr. Irimescu, din studiile ce a făcut asupra datelor statistice din direcţia sanitară, ajunge la concluzia că în ţară la noi mor 20.000 de tuberculoşi anual şi avem un număr de 80.000 de bolnavi.

Prin oraşe mortalitatea datorită tuberculosei este în medie

de 3‰; sînt oraşe în care e mult mai mare; aşa, în Bucureşti, mortalitatea datorită tuberculosei este de 4,5‰ şi merge crescînd; în Giurgiu, Calaraşi, Caracal ea e de 5—6‰. Comet (citat de Irimescu) arată că 72‰ dintre decedaţii tuberculoşi sînt oameni în puterea vrîstei; aplicată la noi, ne dă un număr de 14.000 de morţi de tuberculosă pe an, în plină putere de muncă.

Iată o statistică recentă din care se vede numărul deceselor de tuberculosă la 100.000 locuitori în mai multe ţări (Revue d'Hygiène, Oct. 1912, pag. 1016).

In 1909 au murit de tuberc. în Franţa 217 la 100.000 de locuit.
" " " Germania 168 " "
" " " Italia 166 " "
" " " Olanda 180 " "
" " " Englitera 146 " "
" " " Belgia 139 " "

In acelaşi an a murit în judeţul Fălciu (fără oraş) 182 la o populaţie de 92.719 suflete, după ultimul recensămînt.

Un sentiment de spaimă te cuprinde din comparaţiunea acestor cifre; căci reesă cu certitudine că mortalitatea datorită tuberculosei pulmonare în jud. Fălciu este tot aşa de mare ca în Franţa şi mult mai mare decît în celelalte ţări. Să mai ţinem samă şi de faptul important că cifrele statistice de mai sus se referă la întreaga populaţiune a acelor ţări, oraşe şi sate; iar cifra dată pentru jud. Fălciu reprezintă numai mortalitatea din populaţiunea rurală, unde e natural ca să fie mai puţină tuberculosă ca la oraş.

Ne facem datoria să semnalăm acest mare dezastru naţional, ce ameninţă satele noastre,—acest pericol, pe lîngă care pelagra, paludismul şi sifilisul, destul de grave şi ele, ne apar ca nişte simple necazuri fără importanţă.

Iată statistica mortalităţii datorită tuberculosei, în judeţul Fălciu pe timp de cinci ani.

Anii	Tuber. pulm.	Tuber. osoasă şi gangl.	B.	F.	Total	OBSERVAŢIUNI
1908	106	9	68	47	115	Nu s'au socotit cazurile destul de frecvente de meningită tuberculoasă nici de peritonită. Verificarea morţii este făcută dela 1908 de către medici; cu atît mai lesne în cazul de faţă cu cît mulţi pacienţi erau cunoscuţi medicului din timpul vieţii.
1909	163	19	89	93	182	
1910	174	21	103	92	195	
1911	170	21	103	88	191	
1912	129	24	70	83	153	
Total	742	94	433	403	836	

In cursul anului curent dela 1 Ianuar până la 1 Noembre, adică pentru 10 luni, avem de asemenea următoarea mortalitate.

	Tuber. pulm.	Tuberc. pulm. şi gangl.	B.	F.	Total	OBSERVAŢIUNI
1 Ian.—1 Noemb. 1913	94	18	39	73	112	Dintre aceştia 58 sînt în vrîstă de 15—35 de ani.

Aproape o mie de victime datorite tuberculosei în timp de 6 ani, la o populaţie de 92.719 suflete. Mai mult de 50% sînt victime în plină putere de muncă, între 15 şi 35 de ani.

Nu vom socoti nici paguba economică, nici cea morală; ci atragem numai atenţiunea oamenilor cu răspundere, să vadă prăpastia care vom cădea, dacă asemenea stare de lucruri va dăinui şi dacă nu va interveni nimic să schimbe starea proastă economică a ţărănimii, pe care se grefează aşa de bine tuberculosa.

Bolnavi de tuberculosă bine cunoscuţi avem în prezent în jud. Fălciu: tuberculosă pulmonară 208; tuberculosă ganglionară şi osoasă 53; total 261 de tuberculoşi şi, bine înţăles, aceştia sînt toţi cu tuberculose deschise şi înnaintate; aici nu intră cei cu tuberculosă latentă ori incipientă, care nu se arată medicului decît mai tîrziu, cînd boala face progrese.

Un studiu la fel va trebui întreprins în toate judeţele şi bănuesc că în alte centre unde industria este reprezentată prin numeroase fabrici şi unde amestecul cu orăşenii se face mai mult, flagelul trebue să fie mult mai întins. Aşa stînd lucrurile, reesă în mod precis dureroasa constatare că avem *numai în populaţiunea rurală* o mortalitate, produsă de tuberculosă, egală cu cea din Franţa (socotită la un loc sate cu oraşe) şi mai mare decît în celelalte ţări. In faţa unei primejdii aşa de serioase, ce s'a făcut şi ce este de făcut?

*

Vom căuta să schiţăm în cîteva linii lupta de apărare socială ce trebue întreprinsă la sate contra tuberculosei şi în treacăt vom arăta ce s'a făcut pân'acum în această direcţiune.

Credem că planul de luptă pentru profilaxia socială a tuberculosei la sate trebue să fie astfel organizat, încît duşmanul să fie atăcat deodată în toate fortăreţele lui.

Imbunătăţirea terenului, adică întărirea fizică a ţărănimii prin îmbunătăţirea stării economice şi alimentaţiunii.

Lupta contra seminţei, adică a baccilului şi, în al treilea rînd, *înmulţirea cunoştinţilor igienice în general.*

*

Până acum sîntem între ţările cu un procent mare de creştere a populaţiunii, din cauza marei natalităţi şi în special prolificităţii săteanului. Aceasta însă nu va dura la infinit, căci fenomenul general care se observă în toate ţările este o scădere a natalităţii; aşa că procentul de creştere a populaţiunii trebue să fie menţinut, prin scăderea mortalităţii.

Din ultimele date statistice publicate de ministerul de domenii, extragem următorul tablou de excedente de născuţi la 1000 de locuitori, din care se va vedea ce importanţă covîrşitoare are buna stare economică a populaţiunii rurale.

Excedent de născuţi la 1000 locuitori în anul 1912.

Regiune		Excedent
Moldova	sate	22.3
	oraşe	10.0
Oltenia	sate	20.3
	oraşe	7.4
Muntenia	sate	24.0
	oraşe	9.4
Dobrogea	sate	30.5
	oraşe	12.7
Romînia	sate	21.9
	oraşe	9.7

Cel mai mare excedent de născuţi îl dă Dobrogea, unde starea economică a ţărănimii este mult mai bună ca în restul ţării. Dar din acest tablou reesă ceva şi mai important; reesă, după cum spune textual d. dr. I. Angelescu, directorul statisticii din Ministerul de Domenii: «*că populaţiunea rurală e adevăratul izvor al puterii vitale a întregului popor, întrucît alimentează cu elemente nouă păturile sociale şi dela sate şi dela oraşe*».

Mai putem sta nepăsători cînd izvorul însuşi de vitalitate al neamului este otrăvit de primejdia tuberculosei; şi starea economică a populaţiunii rurale ne mai poate lăsa indiferenţi?

Oamenii noştri politici sînt datori să vie cu un moment mai înnainte să rezolve odată temeinic arzătoarea problemă a întăririi economice a ţărănimii. Nu-i locul aici să intru în amănunte în desbaterea acestei probleme, decît atît cît este în legătură cu subiectul nostru.

Săteanul nostru n'are pămînt suficient; disproporţia între pămîntul stăpînit de marii proprietari şi cel stăpînit de ţărănime este enormă; a aştepta ca pe calea evoluţiei fireşti să se macine marea proprietate, însemnează a lăsa ţărănimea pradă mizeriei cu tot cortegiul ei de maladii sociale. Săteanul n'are islaz şi din această cauză n'are vite, în special n'are vacă cu lapte; se numără pe degete vacile cu lapte în satele noastre.

Săteanul trebue luminat şi îndemnat a se ocupa cu creşterea păsărilor, cu cultivarea legumelor şi arborilor fructiferi. Săteanca trebue pregătită în şcoală cu prepararea hranei din elementele prime ce le are la îndămînă şi cu pregătirea conservelor de legume şi fructe, pentru timpul ernei. Tot pentru întărirea fizică a ţărănimii şi deci pentru pregătirea unui teren care să reziste tuberculosei, o luptă aprigă trebue întreprinsă contra alcoolismului.

Toţi autorii şi toate statisticile sînt de acord să atribue alcoolului în bună parte întinderea aşa de mare a tuberculosei. Alcoolismul lucrează pe mai multe căi spre a ajunge la tuberculosă; pe lîngă slăbirea organismului, aduce mizeria morală şi fizică în sînul familiei şi o mînă spre distrugere totală. In *Revue d'Hygiène* din 20 Oct. 1912, Z. Mirman, studiind ultima statistică sanitară a Franţei, arată că „*există o minuţioasă concordanţă între departamentele unde mor cei mai mulţi tuberculoşi şi între cele unde se bea mai mult alcool*".

La noi alcoolismul făcea ravagii întinse; de cînd s'a pus în aplicare însă legea d-lui Costinescu, această stare de lucruri s'a mai ameliorat; astăzi nu se mai văd prin sate acele scene distrugătoare de beţie; — mai ales că au fost opriţi circiumarii a mai vinde pe datorie ori pe producte. Din nefericire, subt presiunea puterii electorale a circiumarilor, legea s'a modificat îndulcind condiţiunile de deschidere a circiumilor şi tot din această pricină nu se aplică pretutindeni în toată rigoarea ei.

La noi impozitele pe alcool sînt mult mai mici decît în alte ţări; astfel, pe cînd în Anglia se plăteşte 709 lei de hectolitru de alcool, în Franţa 220 de lei de hectolitru, — la noi se plătesc impozite abia de 84 de lei la hectolitru pentru alcoolul de 90°, impozitele fiind socotite pe grad şi pe decalitru.

Trebue studiată chestiunea cazanelor de fabricat rachiu din drojdii de vin şi mai ales din tescovină, — cazane ce există în număr destul de mare prin regiunile viticole, în mod neîndestulător supraveghiate şi care fabrică alcool pentru consumaţiunea proprie a producătorului, atunci cînd se fabrică în cantităţi mici. Acest mod de producţiune al alcoolului favorizează foarte mult alcoolismul, dînd loc la fraude prin vînzări clandestine printre săteni. Se impune un mijloc de desfiinţare a acestor cazane.

*

Trecem la a II-a chestiune, importantă a distrugerii bacilului, a împiedecării lui de a se înmulţi şi de a se împrăştia.

Sînt mai multe căi pentru a ajunge la acest rezultat. In primul loc izolarea tuberculoşilor în sanatorii şi a celor incurabili, cu leziuni avansate, în ospicii în care să-şi trăiască restul vieţii. Trebue să se creeze deci ospicii care să primească pe toţi incurabilii care vor lăsa orice speranţă trecînd pragul acelor azile, şi sanatorii în care să se trateze bolnavii curabili, susceptibili de vindecare ori de ameliorare.

Astfel s'a procedat în Germania de către casele de asigurare muncitoreşti şi rezultatul a fost admirabil. In al II lea loc

să se întreprindă educaţiunea tuberculosului, din punct de vedere igienic; în acest caz pericolul ce el reprezintă pentru societate va fi mult micşorat,—individul ştiind cum să procedeze pentru a nu fi focar propagator de baccili. Prin mijlocul sanatoriilor ca mijloc de vindecare, se ajunge şi la acest scop,—căci bolnavii trecuţi prin sanatoriu vor eşi cu educaţiunea făcută.

La noi un început oficial de luptă contra tuberculosei s'a făcut abia la 908 de către direcţiunea sanitară Cantacuzino Sion, aşa de rodnică în fapte.

Atunci s'au creat două sanatorii de tuberculoşi; s'au luat măsuri să se dezinfecteze apartamentele de pe la mînăstiri şi staţiuni climaterice, care adăpostiseră tuberculoşi; şi însfîrşit în legea dela 1910 s'a prevăzut declarabilitatea tuberculosei. Iniţiativa privată a făcut mai mult decît oficialitatea, bine înţeles însă că tot insuficient.

In Bucureşti există două sanatorii de tuberculoşi: cel dela Filaret al societăţii pentru profilaxia tuberculosei şi, al II-lea, sanatoriul Alexandrescu.

O operă în adevăr umanitară, care răpeşte multe victime tuberculosei, este societatea pentru profilaxia tuberculosei.

Această societate, datorită iniţiativei şi activităţii admirabile a doamnei Balş, are un sanatoriu cu totul modern pe malul mării şi a lacului Techirghiol. Societatea primeşte copii din toate regiunile ţării pe un preţ de nimic şi acordă băi gratuite celor nevoeşi.

Ar trebui un curent de generozitate să pornească printre oamenii de bine, pentruca fondurile acestei societăţi să crească şi, la rîndul ei, să poată mări opera umanitară la care contribue în bună măsură şi astăzi.

Ministerul de războiu să-şi facă două trei sanatorii în care să-şi trimită tuberculoşii; direcţiunea sanitară să creeze la fiecare trei judeţe cîte un sanatoriu pentru curabili şi, în fiecare judeţ, cîte un modest ospiciu fără pretenţie, pe care să l supravegheze medicul de plasă şi în care să se izoleze toţi incurabilii din judeţ.

Asemenea ospicii ar costa foarte puţin şi ar putea fi întreţinute de către judeţe, cu mici contribuţiuni din partea comunelor.

Să se scoată toţi tuberculoşii de prin serviciile unde s'ar găsi şi mai ales din corpul didactic. Să se supravegheze şcolile, internatele şi gazdele, isolîndu-se imediat în sanatorii elevii tuberculoşi. Să se ia măsuri ca în şcoli, autorităţi, prin localurile publice, teatre, gări, cîrciume etc. să fie scuipători la îndămîna fiecăruia (în Anglia se plăteşte o mare amendă pentru scuipatul pe jos, pe stradă, ori în localuri publice).

Măsuri severe trebuesc luate contra baccilului de origină bovină. Pentru aceasta nu trebue să se permită prin sate tăerea vrunei vite, fără ca să fie văzută de medic. Pe cît posibil să se întindă tuberculinizarea vacilor cu lapte şi statul să despăgubească pe acei la care se va găsi vr'o vacă tuberculoasă.

*

Inmulţirea cunoştinţelor igienice în general trebue să fie una din preocupările cele mai mari ale conducătorilor acestei ţări.

In toate ţările din lume se dă igienei cea mai desăvîrşită importanţă; numai la noi a fost lăsată cu totul în părăsire. Importanţa igienei bazată pe progresele bacteriologiei şi seroteropiei din ce în ce creşte, înlocuind în unele maladii chiar clinica. Astăzi medicul nu mai are nevoe să cunoască variola care, datorită vaccinului, nu mai există; în curînd febra tifoidă va dispare şi ea datorită îmbunătăţirii generale a igienei publice şi serului anti-tific; dar oare în combaterea ultimei epidemii de holeră, nu igiena şi bacteriologia au avut primul cuvînt? Şi cu toate acestea nu-i ştiinţă mai oropsită în ţară şi care să aibă mai multă nevoe de luminile igienei.

Prin gimnazii, licee şi chiar în şcoli speciale, ca seminarii, şcoli normale, de comerţ etc. igienei i s'a consacrat o oră pe săptămînă în ultima clasă; în alte şcoli de loc: şi chiar ora aceia se predă de către profesorul de ştiinţi naturale. Este timpul să se facă o reacţiune. Să se dea igienei importanţa cuvenită. Este de neînţeles această mentalitate, ca să se hrănească elevii cu tot felul de învăţături, unele absolut nefolositoare, şi să nu li se dee nimic din ştiinţa care poate să le servească la tot pasul în viaţă,—ştiinţa care aduce după ea nu numai sănatatea fizică dar şi sănatatea morală, oprind pe individ dela o mulţime de vicii şi inclinaţiuni. Nici până astăzi n'avem o igienă populară complectă şi vrednică de acest nume, care să poată fi pusă atît în mîna elevilor cît şi a marelui public.

Broşuri populare să răspîndească cunoştinţa igienei în marea mulţime.

Să se înmulţească numărul medicilor rurali organizîndu-se judeţele după modelul celor opt judeţe organizate de profesorii Cantacuzino şi Sion.

Să se organizeze conferinţi populare prin sate, în care medicii să propovăduiască lumina igienei.

Numai astfel, cu sforţări unite şi cu muncă desvoltată în toate direcţiunile se va putea învinge şi acest pericol al tuberculosei, care nu atacă numai pe individ dar tinde şi la degenerarea rasei.

Hereditatea tuberculoasă, dacă nu trece copilului chiar baccilul, îi trece în schimb toxinele şi o moştenire pecetluită din faşă cu lipsa de rezistenţă organică în faţa tuturor infecţiunilor şi deci şi tuberculosei. Numărul născuţilor-morţi este în ţară la noi enorm de mare: aşa în 1912 am avut în toată ţara 9032 de născuţi-morţi; ori se ştie că aceasta se datoreşte în enorma majoritate a cazurilor diatesei tuberculoase şi sifilitice. In 1912 au fost 165,616 morţi în toată ţara; dintre aceştia 58,420 au murit în primul an de existenţă; iar 24,613 au murit între 1—5 ani; deci au murit în prima copilărie între 0—5 ani un număr de

83,033 de copii, ceia ce întrece de jumătatea numărului total al morților. Cine poate să spue cu cîte victime contribue la creșterea acestui număr ereditatea distrophică-tuberculoasă ?

Tuberculosa este un mare pericol pentru rasă și se cere unirea tuturor bune-voințelor, pentruca lupta noastră să ne dea victoria.

Termin cu apelul către medici, cu care-și sfîrșește profesorul dela facultatea de medicină din Paris, Louis Rénon, una din admirabilele sale lecții asupra maladiilor populare: «Medicul cunoaște în intimitate toate clasele sociale. El aparține tuturor; este la dispoziția tuturor celor care sufăr din orice pătură socială ar face parte. El străbate în toate casele, bogate și sarace, în clipa în care boala și durerea alungă orice prefăcătorie. Dacă cunoaște slăbiciunea omenirii, medicul știe de asemenea cîtă dreptate, generozitate și dor de muncă, stăpînește unele suflete.

Inzestrat cu o filozofie senină, el știe că viața nu prețuește decît prin binele pe care l-ai făcut și că ura este neputincioasă și infecundă.

E natural ca medicul să fie în fruntea luptei care va tinde să-l facă pe om mai bun, în viața lui fizică, în viața lui intelectuală și în viața lui morală. Medicina socială este știința viitorului; medicii vor fi preoții ascultați, respectați și iubiți, dacă ei vor pricepe măreția noilor orizonturi deschise înnaintea lor».

Dr. N. Lapteș.

Bibliografie

1) Hygiène Rurale par le dr. B. Laffon. Paris, 1904.

2) L'Hygiène Sociale par Emile Duclaux, Paris, 1902.

3) Statul și Tuberculosa de dr. D. Tatușescu, „Viața Romînească" No. 2/1911.

4) Dr. I. Irimescu, Tuberculoza ca boală socială, „V. Romînească" No. 8 și 9 din 1910.

5) Dr. Louis Rénon, Les Maladies Populaires, Paris 1907.

6) Revue D'Hygiène et de police sanitaire, No. 2 din 1911 și No. 6 și 10 din 1912, No. 11 din 1913.

7) „Viața Romînească", anul I., Alimentația săteanului de dr. Lupu.

8) Locuințele săteanului de dr. P. Cazacu, „Viața Romînească".

Florică ceterașul [1]

Publicăm mai jos, în loc de prefață, scrisoarea adresată Directorului nostru de către autorul povestirii atît de vii și de interesante, care urmează după scrisoare:

„Domnule Stere,

Port în cap un mare număr de amintiri din tinerețea și copilăria mea, petrecute în satul meu din munții apuseni ai Ardealului, sat de Moți, care după vremuri au luat și ei parte la revoluția lui Horia dela 1784 și a lui Iancu dela 1848. Imi sînt vii în minte tipuri de țărani, care au luptat în oastea lui Iancu, — întîmplări și fapte de bărbăție, care ar fi păcat să adoarmă deodată cu generația care le-a văzut cu ochii sau le-a auzit din gura bătrînilor dela 48. A fost un timp și o generație epică aceia dela 48 în Ardeal și cu deosebire din țara Moților, cum așa mi se pare n'a fost alta în istoria neamului nostru mai vrednică de pomenirea și mirarea urmașilor. Oamenii de-atunci au știut să facă istorie, dar n'au știut să o scrie și zi de zi pier și din amintire frumoasele legende și fapte adevărate de bărbăție și jertfă; pier chipurile sfinte ale eroilor, care le-au săvîrșit. In viața putredă din zilele noastre și aici și dincolo de munți, nimenea n'are nici dragoste, nici vreme, nici condeiu pentru acele amintiri. Chiar literații și poeții noștri de azi sînt prea gingași pentru asemenea oameni și vremuri aspre.

Despre căpeteniile, despre cărturarii care au purtat și au condus revoluția, tot mai avem scurte și uscate însemnări, uitate și acelea, dar despre țărănimea, care a dus greul, nimic și nimic. Și cu toate acestea duhul revoluției dela 48, ca al tuturor mișcărilor mari din istorie, în țărănime, în popor s'a plămădit și s'a înfăptuit; cu jertfele și sîngele țărănimii s'a făcut acea revoluție. Ce izvor bogat pentru istoricii și poeții noștri, numai ochi de văzut,

1) Ceterașul—scripcarul, dela ceteră—scripcă.

inimă de simţit şi condeiu de zugrăvit să le fi dat Dumnezeu! Ce educativă şi înălţătoare de inimă ar fi o asemenea literatură pentru tinerimea noastră, veştedă fără de vreme!

Imi dau seama limpede, că nu-i vrednică, nici chiemată mîna mea să atingă asemenea lucrare, rezervată capetelor mari ale neamului, dar măcar cele cite le ştiu eu din bătrîni mi-ar părea rău să piară cu mine. De aceia m'am hotărît să încerc cîteva schiţe, să le zicem literare, despre Moţii din satul meu, pe care i-am cunoscut sau despre care am auzit din gura satului, precum şi cîteva însemnări despre Iancu şi alţi eroi de atunci, pe care le-am auzit din gura unora şi a altora care au luat parte la revoluţie.

De astădată îmi iau îndrăzneala să vă trimit aci in plic o poveste de pe atunci, în care pe fondul revoluţiei dau chipul unui iubit ceteraş, adică lăutar din vremea veche, care a luat şi el parte la revoluţie şi cu arma şi cu cîntecul, cum făceau vechii barzi din vremea lui Osian. E ţigan săracul şi el şi laia care îi face cor, dar a avut sînge de Moţ în el şi a întrupat în sine cîntecul şi bărbăţia, cele două laturi ale sufletului romînesc din Moţi. Pier şi tipurile acestea de lăutari din vremea veche şi m'am gîndit că vrednice sînt să rămînă măcar de pomenire. E cam jignitor pentru obrazele subţiri să primească un ţigan în tovărăşie la o treabă de seamă cum e o revoluţie. Dar dacă aşa a fost? Cîntecul nu s'a lăsat de pe urmele vitejiei nici în oastea lui Iancu, nici in alte oşti de pe lume.

Imi dau seama, că povestea ceteraşului meu e ţinută în loc la tot pasul de zugrăvirea revoluţiei, care îi slujeşte drept fond; dar sper că de dragul erotismului, vor îndrăgi o leacă şi bărbăţia cetitorii noştri cu nervi ascuţiţi şi n'are să le strice. Vorba ceia: pentru fragă şi frunza mi-i dragă. Aşa se face în lucrări de acestea cu caracter educativ. Aşa face, cine poate, se înţelege şi eu n'am această neroadă încredinţare. Doresc numai să atrag atenţia literaţilor noştri asupra acestui izvor de subiecte şi bogat şi vrednic de condeele grele, ca ei să preamărească oamenii şi epoca aceia. Scheletele pe care le dau eu să le îmbrace ei în carne după cuviinţă şi să mai desgroape şi ei că, slavă Domnului, putrezesc destule în pămîntul umed din văgăunele munţilor apuseni ai Ardealului, putrezesc pe zi ce merge şi-i păcat să se facă praf, una cu pămîntul. Să le învie ei, ca să trăiască cît munţii şi să bage vlagă în neamul nostru, astăzi atît de leşinat.

Mă veţi întreba de ce am scos la vedere scheletul ceteraşului înaintea scheletelor de eroi? Răspund, că unde nu-i glumă, poznă, basm, căluşar şi cîntec, nu crede lumea că a putut să fie suflet vrednic de vitejie. L-am desgropat pe cîntăreţ înaintea preotului cu crucea în frunte, a cărturarului cu cartea într'o mînă şi sabia în alta şi a Moţului c'o mînă pe plug şi cu alta pe lance, fiindcă cîntecul, jocul, basmul şi gluma sînt partea cea mai dragă şi mai de preţ a caracterului romînesc, fără de care toate celelalte părţi sînt vremelnice şi de necrezut.

Iată v'am mărturisit toate păcatele şi m'am apărat cît am putut, ca să fie de ertat. Acum să vă mai spun că, dacă ceteraşul acesta şi ca el Moţii, ce ar fi să urmeze, nu veţi găsi că au statura şi îmbrăcămintea vrednică de a eşi cu ele în „Viaţa Romînească“, supărare nu încape; am să-i ţin acasă, cum se ţin copiii nevolnici şi stârpituri, să moară după cuptor.

Dacă dimpotrivă veţi socoti că scheletele acestea merită o leacă de îngăduinţă din partea cititorilor şi o leacă de atenţie din partea scriitorilor noştri, dacă le veţi da un locşor în „Viaţa Romînească“, atunci am o rugăminte, Domnule Sterea.

Cu nici un preţ nu vrau să mă ştie lumea că la bătrîneţe m'am apucat să fac copii şi, cum e firesc la vrîsta asta, copii schelete. De aceia ţin *cu stăruinţă*, să cadă păcatul pe alţii, nu pe mine. Vrau să rămîn anonim.

m. m.“

* * *

Din botez i-a zis popa—Ion, dar de mic copil l-a botezat satul Florică. Dumnezeu ştie de ce! Poate, unde era un dolofan de băiat bucălat ca o floare învoaltă—ori mai ştie păcatele, oamenii de ai dracului i-or fi zis Florică, fiindcă era copil din flori. Mă-sa, Drăghiţa, fată fără părinţi, se spune că era o ţigăncuşă rotunzică şi oacheşă, rumenă şi rîzătoare ca un bujor. Ci-că îi ardeau ochii şi buzele de focul dela inimă. A greşit şi ea, cum greşeşte multă lume. Zice că avea o guşuliţă ca de privighitoare şi cîntata din ea—strună de scripcă, nu altceva. Cum era să nu fie cîntătoare, dacă neam de neamul ei au fost scripcari vestiţi în sat şi cît merge vestea prinprejur? Era de neam bun, de ţigani statorniciţi, romîneţi şi nu ţigănoşi. N'ar fi zis nimeni că-i ţigancă. Se purta romîneşte, în cămaşă cu altiţe, în poale albe şi cătrinţă cum îi focul şi era harnică şi omenoasă ca o fată de gospodar.

Dar iar mă întorc şi zic, poate lumea, de rea ce e, i-o fi zis băiatului Florică, fiindcă prea aducea la chip cu Florea ciobanul, căruia îi mai ziceau în sat şi „Cuiul.“ Ci-că era drept ca un cuiu; avea un piept şi nişte umeri largi, un mijlocel ca de fată mare şi nişte picioruşe de copil, în opincuţe cît palma, parcă anume croite pe joc. Spune lumea că era un jucăuş şi doinar din gură şi din fluer, voinic şi vînos, de s'ar fi putut lua la trîntă cu ursul. Era îndrăzneţ ca dracu, om cu capu' a mînă, cum se zice pe la noi. Indrăzneala i-a pus capul. Luat cu funia la oaste, s'a cerut la husarii călări şi caii cei mai turbaţi din escadron, el se găsea să-i strunească şi să-i înveţe la călărit. Un spurcat de cal de aceştia ar fi luat vînt şi s'ar fi prăbuşit peste el într'o rîpă, de i-a strivit pieptul. Din acel ceas nici Drăghiţa n'a mai avut zi bună, s'a uscat pe picioare de inimă rea şi a murit, lăsînd pe Florică orfan, un piciu numai de şase anişori.

Norocul că Ripa, fratele Drăghiţei, scripcar în Măhaciu, fiind holteiu tomnatic, a luat la el pe Florică—l-a luat de suflet, cum vine vorba. Cum l-a adus, i-a şi pus scripca in mînă, ca să-i ţie hangul la horă—l-a pus *condrănaş*, cum se zice pe la noi.

Spuneau bătrînii că Ripa acesta ar fi fost un scripcar amarnic, cum nu s'a mai pomenit altul pe meleagurile noastre. Doar Florică, ucenicul lui, l-a întrecut. Cică avea spirituş subsuoară—duh necurat, care-i purta arcuşul pe strune. Se spune că de voinic, frumos şi cîntăreţ ce era, ielele sau Măestrele ar fi pus ochii pe el şi l-ar fi tocmit să le cînte nopţile pe lună, prin cele holde şi fineţe. Starostea Măestrelor i-ar fi pus spirituşul subsuoară—ci-că se dăduse în dragoste cu el, de aceia ar fi îmbătrînit holteiu. Cum nu erau să-l iee ielele, cele făcute pe joc, dacă Ripa era făcut pe cîntec? Cînd Măhăcenii găsiau dimineţile un rotogol de holdă sau de iarbă culcată, ziceau că Ripa a eşit noaptea pe lună la hotar, a cîntat acolo din scripcă şi a coborît Măestrele din văzduh, de au jucat şi au culcat holda aşa împrejurul lui. Se mai spunea—Dumnezeu ştie, să crezi, să nu crezi—că după ce a îmbătrînit Ripa şi a înflorit Florică şi cînd lui Ripa a început să-i scirţie arcuşul, într'o noapte pe lună starostea ielelor ar fi pus ochiul pe Florică condrănaşul, cel oacheş ca aluna coaptă, flăcăuandru numai de 18 ani. Atunci zice că ar fi luat starostea spirituşul dela Ripa şi i l-ar fi pus lui Florică subsuoară—a suflat asupra lui Ripa, l-a ologit de piciorul şi mîna stîngă şi i-a strâmbat gura. Din asta cică i-ar fi venit peirea. Dar nu-i vorbă, mare mehenghe şi starostea ceia, n'am ce zice,—la cîntec, ca la multe altele, tinereţa e ce e, bătrîneţa ce ţi-e bună? Florică moştenise darul cîntecului din moşi strămoşi şi unul a fost Ripa, care i-a pus scripca în mînă. Aşa a eşit puiul mai dihai decît cioara.

Cum s'a moştenit darul cîntecului din tată în fiu, din vremi nepomenite, aşa s'a moştenit scripca cea vorbăreaţă, numai petece de bătrînă ce era. Florică o avea cu limbă de moarte dela Ripa, care şi el o avea dela tatăl său Moti şi aşa din înaintaş în înaintaş— Dumnezeu ştie cum i-o fi mai chiemînd, că numele piere, dar darul şi lucrul bun rămine. Se spune că tocmai în vremea lui *Bunăparte*, un stră-stră-bunic al lui Ripa, luat cu funia la oaste, ar fi fost prins într'o bătaie în Italia de Bunăparte, că ar fi robit doi ani în ţara Franţuzului şi de acolo din păgînătatea ceia ar fi şters scripca dela un lăutar bătrîn şi ar fi adus-o în sat. O şi îngrija Florică mai mult decît ochii din cap. La bătrîneţe, cînd se ameţea cîte-odată şi se întîmpla să lunece, ori să se împiedece, putea să-şi spargă capul, dar scripca ferească sfîntul. O ţinea cu stînga şi cum cade miţa cu picioarele în jos, aşa cădea Florică cu scripca în sus. O purta învălită într'un postav verde, subt suman la subsuoara stîngă şi cînd o scotea din postav la horă, nici n'o ştergea, numai sufla peste ea, să se ducă colbul. Zice că un boier dinsus, dinspre Abrud, unde-i aurul cel mult, i-ar fi îmbiat să-i dea atîţia galbeni pe scripcă, cîţi or încape întrînsa şi încă un pumn pe deasupra, dar Florică n'a vrut. Ce să vrea, doar scripca era sufletul lui?

L-am cunoscut pe Florică în copilăria mea, om aşa în doi peri, cum se zice. Avea o coamă de păr creţ, negru şi sclipitor, înspicat numai la tîmple cu fire albe, mai mult sure—încolo coama şi musteaţa cea creaţă, mătăsoase şi negre ca corbul. Cînd chipul lui Florică îmi vine în minte, nu-i văd parcă nici fruntea cea înaltă şi luminoasă, ca un fruntar de altar, nici nasul cela încovoiat în dreptul ochilor ca ciocul de vultur, nici obrazul slăbuţ străbătut de o rumeneală şi o albeaţă care bătea în oacheş—obrajii aprinşi şi asudaţi ca de o suflare de rouă, mai ales cînd cînta; nu-i văd nici îmbrăcămintea în toate romînească şi totdeauna curată, nici umbra pălăriei până în jumătatea frunţii îngîndurate. Nu-i văd decît ochii mari şi bulbucaţi, blînzi şi lăcrămaţi, cînd sta tăcut, aprinşi şi scînteietori cînd cînta, privind în depărtare, de parcă nici nu te vedeau. Ii mai văd apoi degetele lungi şi subţiri, care picurau pe strune, de nu le vedeai. Şi mai avea Florică nişte picioruşe, făcute anume pe joc, strînse în opincuţe ca de copil. Leit tatăl-său Florea ciobanul, şi la mijlocelul cela ca de fată mare. N'avea chip ţigănesc, măcar că bătea în oacheş, nici statura nu era ţigănească, nici vorba, nici umbletul.—Ştiu eu mersul ţigănesc: e ţanţoş şi săltăreţ ca mersul de Ungur, mai mult pe degete decît în călcâie, ori sperios ca mersul de găină cînd, alungată de cine, trece drumul, de parcă-şi culege picioarele din urmă ca de pe jăratic, ori însfîrşit mers falnic şi desfătat, aducînd picioarele din genunchi înainte cum nu mai vezi decît la ghenerarii de honvezi [1]. Cunoşti după mers până şi pe boeri de-ai noştri, cînd sînt, cum se întîmplă, porodiţă de ţigan, fie cît de vechie. Ei bine, Florică avea mers romînesc, umblet uşor şi aşezat, pe talpa întreagă, mers legănat ca de femee alintată.

N'am văzut în viaţă o întristare mai adîncă şi mai blîndă decît cea din chipul lui Florică. Avea faţa unei femei, rămasă de bărbat, căreia cît pe-aci să-i dea lacrămile, dar se ţine cu putere, ca să nu întristeze pe copii. Chiar la nunţi stînd la masă, cînd toţi se veseleau, el era dus cu gîndul, cu ochii pierduţi cine ştie în ce depărtări. Pe drum mergea cu privirea în pămînt şi toată săptămîna o ducea în singurătate în baia [2]) lui. Florică mai avea o meserie, era şi băiaş, adecă cioplitor în piatră.

Uitasem să vă spun că satul nostru e într'un piept de munte din munţii apuseni ai Ardealului, revărsat pe o groapă, încunjurată cu dumbrăvi de mesteacăn şi e vestit în tot Ardealul pentru piatra cioplită, albă ca marmora şi tare cum îi cremenea. Mulţi oameni trăiesc din bă-

1) Honved—soldat unguresc din armata teritorială.
2) Baia—carieră de piatră.

eşit, adecă din cioplitul pietrii. Cioplesc piatră pentru palate şi poduri până pe la Pesta şi mai ales cruci şi pietre de mormînt.

Florică era cel mai meşter din toţi; învăţase meşteşugul de la un italian bătrîn pripăşit în sat. Ajunsese de făcea chipuri de om, de sfinţi şi de îngeri pe pietrele de mormînt şi nişte piramide ca acelea cu chenare şi cruce în opt muchi pe vîrf, de n'avea vreme şi putere deajuns să-şi dovedească muşteriii. Chiar feţele de înger le făcea triste şi gînditoare, de te pălea jalea văzîndu-le.

La horă şi în şezătoare punea foc subt talpele flăcăilor şi fetelor cu cîntecele de joc, dar puterea lui Florică era doina de dor şi jale, cu care îţi băga fiori în carne şi oase. Pe la nunţi, la horă şi în şezători făcea Florică şi hazuri, făcea şi pozne ca să rîdă tinerimea, dar le făcea parcă pe derost, cum le-ar fi ştiut de demult,—ochii şi colţul gurii rămîneau puşi pe gînd şi pe plîns stăpînit. Rîdeau tinerii, care nu-l ştiau decît aşa, bătrînii însă, care l'au ştiut pe Florică în zilele lui cele bune, se uitau cu milă la el; cînd spunea glumele, îi se părea că ochii ceia lăcrămaţi le cer iertare, că nu pot rîde şi glumi. Avea Florică o bubă rea la inima lui, ca pasărea care a încăput odată pe ghiară de vultan şi a scăpat rănită adînc, de nu mai poate cînta decît a durere şi ţine capul mai mult subt aripă. Are cîntec buba lui Florică, îl ştie tot satul, dar nimenea nu-i pomeneşte de el. Nici Florică n'aduce vorba niciodată, deşi buba ceia îi mistuie necontenit inima. Şi doar sînt ani de-atunci, de cînd ghiara ceia de vultan i s'a înfipt în inimă.

Cum spuneam adineaori, aşa l-am pomenit pe Florică în copilăria mea, om în doi peri, scripcar la horă în zilele de sărbători şi cioplitor de chipuri triste pe pietre de mormînt în zilele lucrătoare; aşa îl văd în mintea mea—dus cu ochii, în depărtări, blînd şi aşezat ca un mucenic.

Nu pot vedea în gînd pe Florică, fără să-i văd şi umbra, pe tovarăşul lui nedespărţit, pe Bara condrănaşul, cam de aceiaşi vrîstă cu el. La horă şi pe drum Bara se ţinea în urma lui Florică, niciodată nu mergea alături de el—pe semne se sfia.

Bara era un hojmalău de ţigan, ciolănos, adus de spete şi înalt, de şi pe uşa bisericii, cînd intra, se apleca pripit, parcă s'ar fi temut să nu la biserica în cap. Era venetic în sat, născut şi copilărit în Orfalău, sat unguresc din şesul Turzii, de pe Arieş. De aceia era ţanţoş ca un ungur. Cît ar fi fost de răpănos nu punea haină romînească pe trupul lui. Se purta cu nişte raihuzi [1]) vineţi soldăţeşti, ferfeniţoşi şi rupţi până aproape de genunchi, de i se vedeau fluerele picioarelor, păroase şi afumate ca nişte tinjeli pîrlite. În loc de suman, purta aşa pe un umăr un chepeneag cătănesc [2]) rupt şi petecit cu pînză de ţol afumat. Dumnezeu îl ştie cum îşi cîştiga hainele soldăţeşti, cînd nu se mai ţineau petecele pe cele vechi şi-l răzbea vîntul, dar aşa l-am pomenit. Purta plete lungi şi buhoase, negre ca cătranul, barbă încîlcită de ţigan de laie şi pe cap cuşmă de un cot, sugrumată la o parte ştrengăreşte, adusă pe-o ureche. Cînd mergea pe drum, se cumpănea falnic pe spete şi zvîrlea desfătat picioarele din genunchi înainte, ca un ghineral de honvezi. Vara umbla desculţ şi iarna cu opinci mari de piele de porc, cu părul netăbăcit,—dar ţanţoş nevoie mare—leit ungur. Ştia şi ungureşte ca un ungur; era singurul în sat, care ştia ungureşte şi asta era fala lui.

Părul din capul lui Bara şi barba erau pline cu spuză de scîntei, fiindcă numai Duminica şi sărbătorile ţinea hangul lui Florică; în zilele lucrătoare, cînd n'avea lăţcale de crîşmă, era barosar [1]) la Culă, fierarul de lîngă pîrău.

Şi era tare ca un bivol, arză-l focu' hojmalău; trăgea cu barosul ca din pod cu miniie cele lungi, de huia pămîntul până în marginile satului. De cîteori nu-l înjura Culă şi îl scuipa Liora, nevasta lui Culă, dela foi, cînd rupea ilăul cu barosul, ori zvîrlea cine ştie unde fierul înroşit din cleştele lui Culă? Ţîşneau scînteile de subt baros prin uşă, printre grădelele fierăriei, până în pîrăul din faţa colibei şi acolo se stîngeau sfîrîind. Norocul, că nu era buclucaş şi bătăuş, că altfel multă lume strica în bătaie cu tinjelile celea. Era fricos ca epurele. Dă, ţigan nu era?

Cînd spre seară se spărgea hora şi fetele plecau stoluri-stoluri spre casă, flăcăii, cum e treaba lor, se încleştau cîteodată la bătaie cu pari zmulşi din cele garduri, pentru cîte-o fată mai sprîncenată. Atunci Florică se băga între ei printre pari şi cu vorba lui blîndă: „Ce, sînteţi nebuni, aţi turbat taică?"—îi ogoia numaidecît, le lua rînd pe rînd parii din mînă şi-i ocăra ca pe cîni dela oale. Punea apoi scripca subt bărbie şi pleca înainte, iar flăcăii se luau pe după cap şi porneau şi ei după el, în rînduri cît e latul drumului, horind cîte-o doină tărăgănată de clocotea văzduhul.

Bara cînd vedea că-i treaba pe bătaie, sărea gardul ca un ogar, cu scripca deasupra capului, se ascundea după un nuc gros şi numai cu un ochiu se uita de după copac la isprava flăcăilor. Numai cînd vedea că pornesc horind prin sat în sus, huştiuluc şi el peste pîrlaz, se da în urma lui Florică şi punea scripca subt falcă.

Cît era Bara de hălăoiu la trup, capul însă ţi se părea numai cît pumnul în vîrful cela de namilă, aşezat ca o măciucă de băltag pe grumazul lung şi gros. Era puţin la cap şi strîmt la frunte, părul îi venea până aproape de rădăcina nasului. Avea şi capul croială ungurească—s'o fi mirat măsa de vre-un ungur, că şi ochii îi erau mici şi sîngeraţi ca ochii de Săcuiu. Nu-i vorbă, că nici sămînţă de minte nu prea era în

1) Raihuzi—pantaloni milităreşti.
2) Chepeneag cătănesc—manta soldăţească.

1) Barosar—cel ce bate cu barosul în fierărie.

capul cela. Peste 40 de ani, cit i-a condrănit[1]) lui Florică, n'a putut prinde un cintec—atita ştia doar, dringa-dringa şi iar dringa-dringa. Tot atiţia amar de ani a fost barosar la Culă, meşterul meşterilor de prin părţile noastre, şi n'a dus-o nici la atita, să facă şi el un cuiu cu mina lui: trăgea cu barosul, gemea—şi atit.

Şi tot capul cela era numai o gură, cu buze groase şi clăpăuge, vinete ca pruna, cu nişte dinţi şi măsele de cal, albi dinţii cum îi ghiocul, de cind zimbea a ride, părea că fulgeră noaptea pintre nouri. Pesemne i se lărgise gura de hulpav şi mincău ce era. Cită mămăligă îi încăpea în palmă—şi doar palmă avea nu şagă—mergea şi în gură, luneca şi pe grumaz, aşa nemestecată—gălătuş, cum o stringea el în mină. Era pomanagiu al dracului, nu lipsea dela nici o nuntă, dela nici o înmormintare. Pela nunţi curăţea şi strachina lui Florică şi se uita cu ochi singeraţi împrejur, ca lupul dela hoit, cind îl încunjoară cinii. După ce isprăvea din străchini, dădea din cap ca cinele, cum ar linge în gind gardinile străchinii.

I-se dusese gura la urechi şi fiindcă Bara mai avea o a treia meserie—mai avea el şi a patra; îi erau dragi caii şi bilciurile, dar s'o lăsăm p'asta; a mincat Bara şi gherlă pentru ea în tinereţe. El era şi crainicul satului. Pentru trei creiţari plată striga peste sat poruncile dela primărie. Se urca cu paşi largi în dealul Gruiului, în preajma satului, acolo sta de se răsufla oleacă, apoi se crăcăna cu un picior la apus şi altul la răsărit, scotea bagăul [2]) dela măsea, punea minile aduse la gură şi începea aşa:

— Ciiine luaţi seaaamaa toot ooomul..."

şi cind zicea „seaaama" i se ducea gura până la urechi şi la frunte, cit o gură de ceaun, de vedeai întrinsa ca într'o gură de peşteră, din mijlocul satului. Şi răsuna duhul din el, bată-l toaca, de răspundea tocmai din munte, pătrundea ca un şuvoiu prin toate văile şi văgăunele satului, de răsăreau oamenii de prin case în uşa tinzii cu capetele goale şi înţelegeau porunca, cum ţi-ar vorbi de ici. Multe înjurături şi mulţi draci au băgat oamenii în Bara pentru poruncile primăriei, parcă el ar fi fost de vină.

Bara n'a fost însurat niciodată pe lege creştinească. In tinereţe se spune că ar fi trăit cu o fată şi două văduve, dar numai un an de zile. Au pierit toate trei în anul cela şi de atunci nu s'a mai putut apropia Bara nici de ţigancă de laie; işi fac cruce şi îşi scuipă în sin, cind îl văd în ochi; i-a mers buhu' şi prin taberele de ţigani cortorari. De aceia e şi înăcrit Bara, ca mistreţii ceia, la care le zic burlaci, fiindcă umblă singuri şi morocănoşi prin pădure.

Cit e Florică de fără păsare pentru ziua de mine, ca pasările cerului, care trăiesc din cintec şi din grăunţele ce le pică în cale — atit

1) A condrăni—a ţinea hangul.
2) Bagău—tutun umed din fundul lulelei, pe care il pun ţiganii în măsea, cind n'au ce fuma.

de grijuliv şi lacom e Bara. Traista lui lungă până la genunchi, pe care n'o lasă niciodată dela git—poate şi doarme cu ea—e totdeauna plină de ce apucă de pe masa lui Culă şi a lui Florică. Mănincă şi pe drum mergind din traistă şi totdeauna e sătul puşcă, de poţi ucide purecele pe pintecele lui.

Florică e milos şi darnic, nu se uită la ban şi, dacă nu poate scoate o datorie, o lasă să fie de sufletul răposaţilor:—îi mănincă cinii din traistă, vorba ceia. Bara îi scoate plata de pe la flăcăi şi fete pentru lăutărit; el o scoate, el o bea şi, cind se încurcă la socoteală, Florică tace, cu gindul dus în altă parte.

Bara n'a ştiut în viaţa lui nici de neamuri, nici de tată, nici de mamă; a trăit răzleţ ca cucul din pădure, fără drag şi milă dela nimenea şi pentru nimeni. Atita dragoste avea şi el la inima lui, pentru Florică. Dumnezeu ştie cum i-a venit şi de ce? Pentru el s'ar fi lăsat să-l jupoaie de coajă, ar fi intrat în foc şi, oricit era de fricos, pentru Florică ar fi făcut moarte de om. Nu s'a despărţit de el de la vrista de 20 de ani până la moarte. Inăcrit şi tăcut cum era, cind se pornea să spună despre Florică, nu-i mai tăcea gura; spunea, ca să-l laude, şi minciuni de stătea soarele în loc. El a umplut satul cu fel de fel de poveşti şi minuni despre Florică, el a adus şi aceia cu spirituşul dela Starostea lelelor şi cu vioara din zilele lui Bunăparte. Tot el le povesteşte tinerilor, care nu o ştiu, şi istoria cu buba ceia dela inima lui Florică. Asta însă e adevărată, o ştie tot satul, trăiesc oameni care au văzut-o cu ochii.

Hai să v'o spun.

Flăcău de 18 ani, după moartea lui unchiu-so Ripa, Florică s'a întors în sat:—îi era pustiu în Măhaciu aşa singur şi nici locul nu-i prea plăcea; îl trăgea aţa la munte, unde copilărise. Cum a venit, s'a băgat lăutar la horă. Boacă, înaintaşul lui, se rebegise şi era cu sufletul în gură; l-a şi luat Dumnezeu în curind. Venise şi Bara din Orfalău,—adecă nu din Orfalău, ci din Gherla, unde stătuse un an de zile la umbră pentru o iapă sură din herghelia grofului. [1]) Pe semne nici el nu mai suferea satul, nici satul pe el. Cum a venit, a şi intrat barosar la tatăl lui Culă, la Băian, s'a împrietenit şi cu Culă şi cu Florică, cam de aceiaşi vristă cu el şi cam rubedenii cu toţii,—toţi ţiganii sint cam rubedenii, după cum se ştie. Şi fiindcă Florică n'avea condrănaş, flăcăii au pus mină dela mină şi i-au cumpărat lui Bara un hirb de diplă dela un cortorar trecător prin sat. A învăţat repede dringa-dringa ceia—parcă-i mare lucru? şi cu atita a rămas până la moarte. Ia uite aşa se făcu Bara umbra lui Florică.

1) Grof—conte, mare proprietar.

Ei veniseră primăvara în sat, aşa pe la paşti. Florică a intrat numaidecit argat la Lica Rusului, ca să nu umble derbedeu şi să se dea la muncă. Lica Rusului era primarul satului,—în tinereţe fusese mulţi ani straja-meşter, adecă sergent major în escadronul al 4-lea, al reghimentului grăniţeresc de husari. Satul nostru era pe vremea aceia sat grăniţeresc, cu cancelaria companiei, cu căpitan şi un sublocotenent în sat şi cu un *raciur* [1]) din jos de sat, unde făcea escadronul muştru. Lică era înţeleptul satului, om cuprins şi bogat. Avea 16 boi ca nişte urşi şi patru feciori inalţi şi legaţi, ca nişte turnuri de cetate. Florică a intrat argat la el cu tocmeală ca, Duminecile şi sărbătorile, să-i dea voie să poată cînta la horă.

Florică nici la chip, nici la făptură, nici la port, nici la natură nu era ţigan—era sprinten şi muncitor ca un priznel şi dat dracului de gureş şi poznaş ce era. El era hazul casei şi cu feciorii lui Lică iute şi degrabă s'a prins ortac şi frate de cruce. Nu-i vorbă, că satul întreg îl prinsese în drag pentru glumele şi poznele lui. Apoi mai era şi frumuşel şi curăţel, jucăuş şi doinar, de nici fetelor şi nevestelor nu le venea tocmai greu de el, bată-l deochiul. Cît despre scripca cea fermecată de starostea Măiestrelor, flăcăii se umflau în pene şi se păuneau către cei din satele vecine, parcă ar fi adus pe Ripa însuşi scripcar la hora lor.

Bara nu prea avea obraz să dea pe la curtea lui Lica Rusului, să întîlnească pe Florică al lui,—se deochiase cu iapa ceia şi Lică ţinea nişte cai cătănăşeşti, ca nişte zmei, prăsiţi din iapa cea aprigă cu care în tinereţe, cînd era sergentul escadronului, sărea peste poartă, întorcîndu-se seara acasă dela raciur. Bara trăgea cu ochiul ca miţa la slănină, la caii lui Lică, dar i-se zburlea părul pe spinare, cînd se uita la labele de urs ale lui Năchită, feciorul cel mai mic al lui Lică. Apoi se mai temea să nu cumva să bage în belea şi năpaste pe Florică. Bara se culca noaptea în fierăria lui Bălan, întinşi cu Culă alături cît mi-ţi-s gliganii şi stînd de vorbă despre prăsila de cai a lui Lică. Culă era cam geambaş şi el. Se ţineau cu dinţii—le era ruşine de laba de urs a lui Năchită. Cît despre Florică nu i-ar fi păsat lui Culă—avea şi o leacă de parapon pe el, din pricina Liorii, fata lui Gabor cel gros şi cu mustaţa tunsă, fierarul din capul satului. Era logodit în lege Culă cu Liora cea ochioasă şi încurînd erau să se cunune. Liora naibii, Dumineca la horă nu-şi mai lua albul ochilor dela arcuşul lui Florică, o lua cu călduri şi i-se ducea sufletul după opincuţa ceia, cînd Florică le arăta flăcăilor cîte o probă de căluşar.

— Ce mai atita Florică-Florică, zicea Culă — mai dă-l în cioare lăpăduş, nu vezi că se ţine măreţ de noi, s'a dat cu Rominii şi s'a înhăitat, nici nu cu te-miri cine, dar tocmai cu feciorii lui Lică, parcă nu-i d'ai noştri.

1) Raciur—Reitschule—şcoală de călărit.

— Dă, măi Culă, dacă-i romineţ şi flăcău odată, ce să-i faci? Iacă a eşit şi din ţigănimea noastră un leu paraleu. Starostea Ielelor i-a luat urma, apoi nu i-or lua-o fetele şi nevestele oamenilor?

Culă pufăia pe nas ca buhaiul şi se gîndea cum ar face mai repede nunta cu Liora lui Gabor.

Dar nu numai neamul despre mamă era frămîntat de gîndul lui Florică. De cînd a venit el, parcă intrase Vîntoasele în sat. Duminecile curgeau la horă din toate înfundăturile până şi babele şi moşnegii, ca să-i vadă ponturile, să audă jocuri din arcuş şi descîntece poznaşe din gură. Rîdeau şi căzăturile de babe de le scîrţiau ciolanele fălcilor, cum scîrţie fierăria din broasca ruginită de mult, cînd întorci cheia în ea. Sările se porneau şezătorile pe dealuri şi pe vale, de fierbea satul de cîntece, tropăeli şi chiote. Şi răsărea gura lui Florică din glasurile fetelor, ca trimbiţa din glasurile de strune—şi nu ştiu cum îi clocotea cîntecul în gît, ca şuvoiul de apă, cînd trece prin pietre mărunte. Cînta al dracului, din gură, din scripcă, din fluer, din frunză şi pe tăişul cuţitului, ce n'am auzit de cînd sînt. Fluera din gură şi din cuţit, cum flueră mierla. Spunea poveşti de pe ceia lume, pozne ţigăneşti şi glume, de le făcea pe fete cînd să piardă răsuflarea, cînd să se năduşe de rîs. Vorbele din doine parcă le aducea de pe alte tărîmuri. Bara zicea că le scorneşte din firea lui. Destul că într'o vară a umplut satul cu poveşti, cu pozne, jocuri şi cîntece, de şi în copii parcă intrase duhul lui Florică, până şi cînii parcă lătrau şi urlau altfel, decît înainte.

*

Iaca aşa trecu o vară şi o toamnă încheiată. Nu ştiu v'am spus ori am uitat să vă spun, că toate astea s'au săvîrşit în vara şi toamna anului 48, anul *răutăţilor*, a *vrajghilor*, cum se zice pe la noi, în *livoruţie*, cum zicea Bara. Şi se făcuse un ger ca acela colea după culesul cucuruzului [1]): o iarnă tare, cu zăpadă până 'n brîu, cum n'au pomenit nici bătrînii—pîrlîiau vreascurile în vatră de frig. Veneau veşti rele, miros de praf de puşcă şi se vedeau fumuri dinspre şesul Murăşului şi al Arieşului. Pîrjoleau Ungurii satele romîneşti pe un cap şi lumea din şes pribegea în bejenie spre munte.

Lica Rusului cel aspru şi Părintele Sofronie, cel blînd, Dumnezeu să-i odihnească, umblau îngîndurați prin sat, intrau din casă în casă şi puneau la răboj capetele de bărbaţi dela copilandri de 15 ani până la tomnaticii de 50—60 de ani, cum era şi Lică unul. Numărau puştile vînătoreşti şi puneau căprari cătanele bătrîne, care au slujit în escadron, peste cetele de puşcaşi, de lănceri, de cei cu topoare, băltage şi îmblăcii.

1) Cucuruz—porumb, păpuşoiu.

Ştiţi ce erau îmblăcii?—Un lemn vînjos de frasin, ca de un metru şi jumătate, la care îi zicea *dîrjea*, şi altul de corn, tare ca fierul, cam de un metru, mai butucos la un capăt—la acesta îi zicea *hădărag*. La cîte-un capăt cele două lemne erau sugrumate cu regulă şi prinse unul de altul în curele ţapene. Apuca omul dîrjeaua cu amîndouă mînile, învîrtea odată hădăragul pe deasupra capului şi trăgea cu el în snopii de grîu, de ţişneau grăunţele pe păreţii şurii ca din puşcă şi paiele se făceau ferfeniţe. Cu îmblăcii se triera pe vremurile acelea la noi în munţii moţimei. Imblătitorii moţi umpleau iarna şi satele din şesuri: sînt vinoşi bată-i să-i bată.

Iacă mă luai cu îmblăciii ceia şi uitam să vă spun că în timp ce Lică şi părintele Sofronie umblau cu *berbuncul* [1]), cele trei fierării din trei căpătie de sat huiau de ciocane guralive şi de baroase grele. Se auzia barosul lui Bara de lîngă pîrău, cum se aude tunul dintre puşti,—răspundeau ripile şi fruntea muntelui. Curgeau cetaşii lui Lică înspre fierării cu coase şi fiare de plug şi se întorceau cumpănind lancea în coadă ţeapănă de frasin şi cîntărind în palmă măciuca hădăragului, ferecată în doi şerpi încolăciţi de fier, numai colţuri.

Colea pe la Sfîntul Necolae numai ce strînge Lică toţi caii din sat şi bătătoreşte cu ei omătul din coprinsul raciurului, apoi ia cetele cu căprarii lor la muştruluit, de se scuturau sumanele pe ei. Florică mai măruntel pe la mijlocul şirului întăi de flăcăi împungea şi el cu lancea în văzduh, apăra capul cu ea şi se încrunta, de parcă nu era el. Bara şi Culă, aduşi cu ne-pus în masă de flăcăi, se cumpăneau în capul şirului, ca nişte cumpene de fîntîni cu lăncile lor lungi. Părintele Sofronie, alb ca omătul de subt picioare, stătea la o parte răzămat în cîrjă, încrunta sprîncenele stufoase şi îi tremura barba albă.

Ce să mai întind vorba despre oamenii lui Lică? O să vie ca vremea, de n'or intra zilele în sac, să vă spun şi povestea mîndră a Părintelui Sofronie, a lui Lica Rusului şi a multora din cetaşii ăştia, pe care i-a uitat cartea neamului romînesc, deşi vrednici erau, să-i ţie minte săracii, că şi-au făcut şi ei rîndul şi datoria în zilele grele de atunci.

Destul, că nu peste mult—două săptămîni înainte de crăciun—cetaşii aceştia ai lui Lică au săpat în cîmpul de deasupra satului, pe unde intră şoseaua în sat, cîmp care de atunci se numeşte *Ungureasca*, au săpat cum zic, o groapă cît toate zilele şi au aşezat frumuşel in ea, în rînduri unul peste altul, cum aşezi mănuşile de cînepă în baltă la topit, trupurile a vre-o 90 de Săcui din şesul Turzii, pe care în noaptea aceia, i-au adus păcatele lor multe şi grele să prade şi să pîrjolească un sat de Moţi. Au turnat var peste ei, ca să nu strice aerul limpede de munte şi au ridicat deasupra o movilă ca aceia de pămînt de şi astăzi să vede

1) Berbuncul—nemţeşte Werbüng—recrutare.

drept dragul, cine ştie de unde. Florică şi cu Bara i-au prohodit din scripci.

Dar ce folos? Cei mai sprinteni, pe care flăcăii noştri nu i-au putut prinde pe Valea Dracului în jos, epurii aceştia cum zic, au dus vestea păţaniei în tabăra ungurească şi prin satele lor din şes.

Ar fi plecat cu dragă inimă Lică cu ceata lui în tabăra lui Iancu, că de mult îl aştepta, dar nu se îndura de sat. Părintele Sofronie şi Lică simţiau ei că n'are să fie bine. Lică nu închidea un ochiu cu nopţile dearîndul, necontenit alerga în galopul calului din strajă în strajă, pe Valea Dracului şi pe valea Măhăciului, pe drumul Vinţului şi al Aiudului şi le dădea în samă să fie cu ochii în patru şi să dea semnul de foc, cînd or simţi că vin Ungurii.

Aşa au dus-o cu pază şi priveghere până în ajunul Crăciunului. In ziua de ajun, numai ce dă Dumnezeu un viscol cumplit cu zăpadă măruntă şi deasă, de s'a întunecat zarea. Veneau vîntălaguri—vîntălaguri dinspre munte, de te frigea în obraz ca alicele de puşcă şi se pusese un nour gros şi otova, care cuprindea toată ţăria, de parcă era să se lese cerîul pe pămînt. Se bătea toaca în turnul bisericii ca nebună şi ţiuiau clopotele ca de zimţi de aripă. După ce s'a întunecat nu-ţi vedeai mîna de beznă şi nu-ţi auziai cuvîntul de şuerul viscolului—prăpestenie şi prăpăd. Oamenii s'au strîns prin case, nici colindătorii n'au îndrăznit să iese prin sat, doar Bara în lăcomia lui mai colinda pela gospodarii mai chiaburi, ca să-şi umple traista dela şold; dar şi lui îi dădea vîntul chepeneagul peste cap, de nu vedea înnaintea ochilor: se îndrepta numai după mirosul de varză din vetrele oamenilor.

Cînd a fost colea pe la cina cea bună [1]), cînd omul îşi doarme greu întîiul somn, numai ce se deşteaptă oamenii în bubuituri de puşti dinspre Valea Măhaciului. Sar ca arşi şi pun mîna pe arme. Cînd ies în uşa tinzii însă, ce să le vadă ochii?—Lumină ca ziua, ardea căpătîiul de sat dinspre Valea Măhaciului. Bobotaia de flacări venea cu aripi uriaşe, care încingeau tot satul, înnaintînd văzînd cu ochii ca un piept de potop. Săreau tăciunii şi şindrilile cu pălălaie în ele cine ştie unde şi ca decînd vă spun, satul întreg ardea cu flacări abătute spre pămînt, de parcă ar voi să fugă de groază.

Cîţiva flăcăi inimoşi, între care şi Năchita lui Lică şi Florică, au alergat într'un suflet cu suliţi şi îmblăcii înspre Ungureasca, de unde se auziau împuşcăturile. S'a încins şi o scurtă harţă, dar Ungurii fiind mulţi de tot, n'a fost chip să le ţie piept şi au trebuit să se întoarcă înapoi.

Cînd să coboare dealul spre vatra satului, se vedea pe uliţi la zarea focului, bărbaţi, femei şi copii, încărcaţi cu ce au putut prinde în pripă, alergînd ca furnicile pe dealul dimpotrivă în sus spre Coasta Buhii. Vitele au rămas prin porţi şi răcneau săracele, încinse de foc.

1) Cina cea bună—pela 11 ceasuri noaptea.

Ce să mai spun? Imi e şi jale,—doar e satul în care am crescut.—A doua-zi, ziua Domnului, casele oamenilor erau mormane de tăciuni negri, care mai fumegau încă. Se topise satul întreg; numai biserica din deal rămăsese—cu graba n'au putut-o aprinde.

Vre-o 20 de bătrîni, femei şi copii, care n'au putut fugi, au fost măcelăriţi de Săcui şi lăsaţi cu faţa la pămînt pe uliţi. Cîţiva bolnavi, care nu s'au putut mişca din pat, între care şi singura fată a lui Lica Rusului, măritată numai de un an,—fiind lehuză din ajun,—s'au făcut scrum în casele lor.—Au rămas şi vre-o cîţiva Săcui pe cîmpul dela Ungureasca, cu crierii împroşcaţi pe omăt de hădăragurile flăcăilor. Năchită şi Florică aveau fiecare cîte unul pe suflet.

In ziua de Crăciun satul întreg era adăpostit în peştera din Coasta Buhii, peşteră largă şi înaltă cît 5 biserici, care mai slujise ca adăpost şi în vremea revoluţiei lui Horia. Era mare peştera, dar umedă, rece şi întunecoasă, de numai cu focuri multe se putea ţinea o leacă de lumină şi căldură. Şi astăzi se cunoaşte fumul de atunci pe tavanul peşterii. Pe semne numai fum a mai rămas în zilele noastre din vremea de bărbăţie de atunci!

Acolo în peşteră la zarea focurilor a săvîrşit părintele Sofronie a treia-zi de Crăciun sfînta leturghie la o masă de brad, cioplită numai din topor şi, în loc de făclii de ceară, la lumina torţelor de brad unse cu răşină. A sfinţit părintele Sofronie şi apa, ca să dea cetaşilor lui Lică botezul de foc, botezul sfînt pentru apărarea neamului de urgia păgînă.

După slujba dumnezeească, pe pămîntul rece al peşterii a prînzit turma lui Christos cu păstorul în mijlocul ei, ospătînd cu toţii din bucatele tuturor ca o singură familie în frunte cu părintele ei.

— Fiilor în Christos, le-a zis părintele Sofronie ridicînd masa, să nu desnădăjduim că am rămas în cîmp în puterea iernii; Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat, fie numele Domnului binecuvîntat, de acum şi până'n veac. Dumnezeu prin bărbăţia voastră fiilor, va răsplăti păgînului robia de veacuri şi pustiul în care ne-a lăsat. Dreptatea dela Dumnezeu este şi el nu va lăsa în robia celui fără de lege un popor creştin ca al nostru. In virtutea piepturilor voastre fiilor, a pus cel a tot puternic soarta poporului romînesc, să vă faceţi datoria şi din sîngele vostru va răsări mărirea neamului şi fericirea urmaşilor noştri. Binecuvîntarea lui Dumnezeu peste voi, amin!

Oamenii, bărbaţi, femei şi copii stăteau încă încremeniţi în faţa părintelui Sofronie, ca în faţa unui proroc, pogorît din ceriuri, cînd Lica Rusului, cu glas aspru a dat comanda, de a răsunat peştera până în adîncuri, şi toţi cetaşii luînd armele dela păreţi au eşit deasupra peşterii pe podişul de lîngă drum. Aici i-a pus Lică în rînduri, şase cîte şase dealungul drumului—puşcaşii în frunte, apoi veneau lăncerii, cei cu îmblăcii, cu baltage şi aşa mai departe. Tocmai în coadă era Gabor

şi Culă cu toate uneltele de fierărie la spinare, apoi Canta Onea, bărbierul şi doftorul satului, un ţigan bătrîn, care se ţinea bine încă, cu trei briciuri şi o pereche de foarfeci în traistă. Canta Onea ăsta, cu mutră de popă la leturghie, avea cu el şi un nepot, pe Ruiu, un purdalău prizărit şi negru ca un mierloiu.

— O fi bun şi Ruiu al meu, îi zicea Canta Onea lui Lică, de nu altă la căldări şi ciaune.

Femeile, bătrînii şi copiii au eşit şi ei cu toţii din peşteră şi se îmbulzeau împrejurul şiragului, ca să-i vadă pornind. Părintele Sofronie cu patrafirul pe piept, cu crucea în mîna stîngă şi cu mătăuzul de busuioc în dreapta, urmat de paraclisierul cu căldăruşa, a trecut încet dealungul şiragului şi binecuvîntînd ceata celor călători în drumul sfintei dreptăţi, i-a stropit cu aghiazmă sfinţită.

— Inainte!.... răcni cu glas aspru Lica Rusului. Florică şi Bara din fruntea şiragului prinseră a zice din scripci marşul lui Iancu:

Astăzi cu bucurie,
Romînilor veniţi,
Pe Iancu în cîmpie
Cu toţii-l însoţiţi!

Flăcăii cîntau şi ei din gură călcînd îndesat. Ceata sfinţită porni pe coama dealului în sus către Curmătura muntelui înspre Trăscău. Vreme de un ceas şi mai bine a stat părintele Sofronie răzămat în cîrjă în mijlocul bătrînilor, a femeilor şi copiilor, privind pe coama dealului în urma Moţilor cu armele pe umăr, între care era şi singurul lui fiu, băietan numai de 17 ani.

Cînd cei din urmă trecură pe după colţul muntelui la Curmătură, un oftat şi un bocet se porni în grămada celor rămaşi deasupra peşterii, iar părintele Sofronie cu lacrămile în ochi, blagoslovi cu mîna dreaptă zicînd:

— Poartă Doamne pe robii tăi în căile tale!"

Şi a coborît Lică cu ceata lui pe pîrăul din dosul Curmăturii printre stînci până în Trăscău şi de acolo pe valea Trăscăului pe subt stîncile drepte ale muntelui până în apa Arieşului. Au luat apoi valea Arieşului în sus, vale strîmtă şi sălbatecă. In stînga munte cu pădure până la un loc şi deasupra pădurii părete de stîncă până la Dumnezeu în ceriu, iar în dreapta muşuroaie uriaşe până la nouri, înşirate în lungul rîului ca nişte cetăţi ţuguiate.

Răsunau stîncile de glasul de trîmbiţă al lui Florică şi de horitul flăcăilor şi se duceau veseli, parcă nu ei ar fi lăsat boii arşi subt tăciunii poeţilor, nici mamele, surorile, nevestele şi copii, în peştera rece din Coasta Buhii. Florică se ţinea de pozne—ba mergea jucînd călu-

şorul, ba rămînea o leacă în urmă, îşi lua vînt şi sărea peste Bara, ba-i punea lui Bara piedecă, de cădea cît mi ţi-i hojmalăul pe pîntece cu mînile cît colo prin omăt. Rîdeau cu toţii cum ar merge la nuntă, numai Lică din capul şiragului mergea întunecat, cu puşca pe umăr şi cu o sabie veche la şold. Toţi patru feciorii lui erau în ceata călătoare, cei 16 boi ca urşii, caii lui cei scumpi erau fripţi subt dărîmăturile grajdurilor, fata lui ca o floare făcută scrum şi baba lui slabă, rămasă de izbelişte în peştera din Coasta Buhii.

— Dar bun e Dumnezeu, gîndea Lică stringînd plăseaua sabiei —toată plata are şi răsplată.

Şi au mers aşa toată ziua aceia şi toată noaptea, până a doua-zi în prînzul mare, cînd au ajuns în tabăra lui Avram Iancu la Câmpeni. Aici şi-a înşirat Lică Moţii pe două rînduri în piaţa cea mare şi cît ai bate în palme se umplu piaţa de moţii lui Iancu. Răsuna văzduhul de vivate şi „să trăiască".

In curînd sosi şi *Domnul* Iancu [1]), Craiul munţilor şi Lică îi dete scrisoarea părintelui Sofronie, precumcă îi trimete atîţia şi atîţia oameni, că se închină de sănătate şi Dumnezeu să ajute dreptăţii.

Şi de acum să ştiţi, că nu mai scap condeiul în ceata lui Lică— de nu mi-oiu uita. De, dacă mi-e dragă şi mie! Doar tatăl meu, feciorul părintelui Sofronie, e şi el în ceata asta, flăcăuandru numai de 17 ani —deabia îi mijeşte mustaţa. Hai să ne întoarcem la Florică al nostru.

Florică, Bara, Culă şi toată ţigănimea din ceata lui Lică, fiind ger aspru, până să dea primăvara, cînd toată tufa dă sălaş, s'a adăpostit la casa lui Uştale, meşter fierar în Cîmpeni, vestit în tot cuprinsul munţilor. Culă şi Gabor şi-au închipuit o fierărie pe seama lor într'o gaşcă din curte, iar ceilalţi s'au adăpostit cum au putut în fierăria lui Uştale, numai Florică şi-a făcut cuibul în podul grajdului în fîn.

Şi era Uştale ăsta o arătare de ţigan mititel şi urechiat, slab scripcă, cu picioarele strîmbate înafară, de putea sări cînele printre genunchii lui. Avea un cap mare ţuguiat, chel ca'n palmă şi spîn, cu nişte ochi mici şi jucăuşi, aprinşi ca ochii de mîţă. Avea o gură rea ca o meliţă, ageră şi certăreaţă, de trămurau cei 6 hojmalăi de calfe din fierăria lui, cînd prindea a-i beşteli pe ţigăneşte; zvîrlea cu cleştele după ei, cînd îi apuca hachiţa şi le da cu pleaftura scoasă din mocirlă peste gură, dacă nu tăceau, cînd le citea el căzania. Tot a doua vorbă era *benga*, adecă dracu şi numai cînd avea nevoie de sfinţi şi cărţi bisericeşti, o da pe romîneşte. Păcat că nu ştia ungureşte, ca să se poată răcori cu sudălmi cum trebue. De unde era să ştie, acolo în inima mo-

1) *Domnul* Iancu—în sensul lui *Domnul* Tudor.

ţimii, unde poşte întregi spre toate cele patru vînturi nu vezi decît haine albe şi n'auzi decît vorbă desfătată romînească?

Era iute ca chiperul, stărchitura naibii, şi avea o minte cumu-i focul. Era nu numai fierar din gros, era şi căruţaş din subţire—făcea trăsuri boereşti pe arcuri—, era lăcătuş de broaşte şi chei cu *sicret*, meşter armurier: dregea şi făcea din nou puşti, pistoale, nu mai zic de săbii şi suliţi. El a ferecat în oţel două tunuri de cireş ale lui Iancu.— Băteau Moţii cu tunuri de cireş, dacă drăguţul de împărat, pentru care şi-au pus pielea în saramură, nu s'a îndurat să le dea altele de oţel. Dacă împăratul nu s'a milostivit să înarmeze pe Moţi după vrednicia lor şi cum îi era datoria, i-a înarmat Uştale şi al-de Bălan, Culă, Gabor şi Bara. Şi împărăteşti au fost armele acestea, n'am ce zice, deşi al-de Uştale le-a făcut. Un hădărag sănătos şi se duceau ţandări oţelele dela puştile honvezilor şi chivăra roşie din cap se băga în crieri până în vatra căpăţînei.

Nu degeaba avea Uştale atîtea meşteşuguri în mîna lui,—îi curgeau banii în pungă, era bogat putred. Avea o casă cu şase fereşti în piaţa Cîmpenilor şi-alături o fierărie cît o şură, cu patru ilae mari, de nu le-ar fi clintit din loc nici zece baroase de ale lui Bara. Păreţii erau numai unelte şi în două colţuri sufiau în vetre doi foi cît nişte bivoli, de ieşeau scînteile măturoiu din focuri. Bara zicea că Uştale are fierărie şi casă ca un potropop—*paluţă* [1]), nu altceva. Avea în curte nişte grajduri gospodăreşti cu şură mare la mijloc. Ţinea căruţă cu doi cai şi din ograda lui eşiau două cară şi două pluguri cu cîte patru boi plăvani, avea şi pămînt destul la cîmp, ca un Romîn. Dedea bani pe mită şi în casă într'o ladă grea, ferecată de el, cu broască cu sicret avea galbini strînşi şi două păhare, unul de argint şi altul de aur, cumpărate dela voivodul unei tabere de ţigani cortorari. Voivod, nu altceva. Le ştiu toate astea din gura cea mare a lui Bara, care nu minte ferească sfîntul.

Mai avea Uştale şi o nevastă ca o cruce, aleasă pe sprînceană din o întreagă tabără de ţigani, cînd era numai de 14 ani. Ci-că pica de frumoasă şi aprinsă ce era. Acum de ai fi văzut-o la biserică printre femeile gospodarilor, cu rochie de mătasă, cu salbă de galbini la sîn şi cu testemel ales în fir, ai fi crezut că-i o cucoană, nu porodiţă de subt şatră. Avea şi acum nişte ochi ca o şerpoaică, un sîn şi nişte şolduri, de s'o dai de-a dura. Mergînd pe drum, ia uite aşa îi flutura rochia dinapoi şi îi zurăiau galbinii pe piept de săltatul sînului. Atît doar că era cam trecută de oacheşă, apoi albul ochilor şi al dinţilor îi mai vindea obîrşia de subt şatră, încolo dar-ă ca toate damele. Ci-că piereau ţangăii Cîmpenilor şi Abrudului după ea. Îi zicea Anghelina lui Uştale,

1) Paluţă—palat.

adecă, la dreptul vorbind, lui îi ziceau cîmpenarii Uștale al Anghelinei, fiindcă ea era cucoș în casă—nu sufla javra de Uștale înaintea ei—ci-că îl și ferchezuia cîte odată, cît era el de aprig.

Și mai avea Uștale avea—avea un drac să-l ia, că nu-i sămăna nici la vîrful unghiilor—avea un boboc de fată de 15 anișori—pe Sofica, zina Cîmpenilor. Leită măsa și la chip și la statură, numai cît oacheșul din fața Anghelinei, la Sofica era înrourat cu o abureală albă și îmbujorată, cum îi trandafirul sălbatic; iar ochii mari și luminoși erau albaștri întunecați, ca boiul din apa iezărului de munte. Ați văzut iezăr? Și cum e împrejmuit iezărul cu cetina creață a jneapinului, ia așa erau sprîncenele îmbinate și genele lungi și crețe în migdala ochilor celora. Miroseau a ochi de Moț; numai la Moți vezi asemenea ochi albaștri și luminoși, asemenea gene lungi și crețe, de fac umbră ochilor. Dar cine să le mai caute urma? Treaba Anghelinei, de unde le-o fi luat pruba.

Și, iacă așa, vă spusei toate bogățiile și comorile lui Uștale. Gîciți, nu-i așa, că hoțul de Florică, cum s'a aciuat subt acoperemîntul lui Uștale, a și luat la ochi pe Sofica și i-a și pus chipul pe cele patru strune. Și doar Sofica era logodită cu Ghiuțu, starostele tarafului de lăutari din Abrud, vestit în tot Ardealul pe vremile celea. Ghiuțu nu era un lăutar iacă așa—cânta pe note ca un neamț și se purta cu manta și șapcă de *hastrăcan* [1], ca un grof [2]) de ungur, vorba lui Bara. Îi curgeau galbinii în scripcă gîrlă și avea și el în Abrud o casă ca o paluță. Atîta numai că era cam gros și cam trecut cu anii. Mai trăise el cu una înainte vreme, dar aceia a fugit cu piculașul cel cu mustăcioara codiță, din taraful lui, și s'au pustiit, naiba îi știe pe unde, pe la Hațeg încolo spre Bănat.

Dar degeaba—Uștale și mai cu seamă Anghelina ținea să intre în neam. Lăutarii sînt baronii țigănimii și starostele îi grof între ei, nu altceva.—Ghiuțu, pe subt mantaua de hastrăcan dăruită de un nemeș [3]) ungur la un chef, purta surtuc, vestă și pantaloni largi de catifea, băgați în cizme de lac, care scîrțîiau de parcă aveau pe dracu 'ntrînsele. Pe pîntece îi sclipea un lanț de aur, gros ca degetul cel mare, și în buzunarul vestei un ceasornic tot de aur cu flori albastre pe capace, pe care îl scotea necontenit, să vadă cîte ceasuri sînt. Degetele îi erau numai inele, de trebuia să le scoată din mîna stîngă, cînd cînta. Cînd vedea Anghelina hastrăcanul și aurăria ceia pe el, i se aprindeau ochii. Țiganii se știe că trag ca corbul la lucru sclipitor.

Ghiuțu era și el cu tot taraful în tabăra lui Iancu, a fost luat pe sus de Abrudeni și acum aștepta să se mîntue odată cu revoluția, să se cunune cu Sofica și să o ducă gospodărește la casa lui. Avea să o îm-

1) Hastrăcan—pronunțat pe țigănește din astrahan.
2) Grof—conte ungur, mare proprietar.
3) Nemeș—nobil ungur.

brace nemțește cu rochie și pălărie cu pană de struț. Uitasem să vă spun că Sofica se purta în port moțesc: cămașă cu altițe, poale albe ca zăpada, șorț și cătrință neagră, aleasă în fir și cu testemel de mătasă în cap. Așa în port de sat, cum era să stea alături cu hăstrăcanul lui Ghiuțu? Se poate?...

Sările Ghiuțu mînca la masa lui Uștale și cînd Moții lui Iancu erau duși prin bătăi cu Ungurii, neavînd cui cînta, toată ziua stătea umflat ca un curcan, cu coatele pe masa din casa dinainte [1]) a lui Uștale și Anghelina se învîrtea împrejurul lui, ne mai știind cum să-i intre în voie și să-l cocolească.

Sofica mai sălbatică, se ținea mai mult prin fierărie de vorbă și rîsuri cu calfele și mosafirii lui Uștale, ori vedea de ale gospodăriei, că era harnică foc. Îi și era cam rușine și sfială să stea de vorbă cu groful, cum îi ziceau calfele lui Ghiuțu; parcă avea frică de el, cînd o privea cu ochii ceia aspri și mocniți și îi vorbea cum vorbesc boierii cu fetele de țăran, punîndu-i mîna subt bărbie. Dealtfel Ghiuțu avea puțină sămînță de vorbă și cînd deschidea gura tot a doua vorbă era *eu*, *eu* așa, *eu* pe dincolo și umfla gîtul în guler cînd vorbea.

În vremea asta timpul trecea și pe văi începea să răsară zi de zi tot mai multe pete negre din omătul alb; parcă pămîntul ajuns la sărăcie și-ar pune petece negre pe sumanul alb, cum punea Bara petece de țol afumat pe mantaua lui soldățească. Numai culmile erau albe cu totul și de pe coaste se topea zăpada și se scurgea în pîrae zgomotoase spre Arieș.

Moții din lagăr, cît a ținut iarna, au dus-o într'o harță și o bătaie, alergînd cînd la răsărit, cînd la apus, cînd la miazăzi, cînd la miazănoapte, să iezască gurile de văi cu piepturile lor și să gonească în șes reghimentele de Unguri, care se încercau din toate părțile să pătrundă în munți, ca să pună mîna pe Iancu, Craiul Romînilor, cum îi ziceau ei, și să înghită Ardealul în țara ungurească. Oastea împăratului o curățise din Ardeal și numai Murășenii lui Axente și Moții lui Iancu îi stinjineau în pofta lor de mărire.

Cînd pe ger tare se mai potoleau năvălirile, atunci Moții se întorceau în lagărul dela Cîmpeni și prin satele de primprejur și o duceau într'un cîntec și un călușer, în chefuri și voe bună. Cu muștruluiala n'aveau multă treabă, nici cu curățitul armelor. Cu muștru ce să faci, cînd te bați prin văgăuni de munte—doar n'ai să mergi în șir, nici cu pas măsurat? Arme scumpe nu prea aveau, ca să le curățe oțelele; puștile lor erau rugini romînești, cele mai multe cu cremene și legate cu sîrmă pe la oțele, dar nu dau greș niciodată:—Moțul e scump la încărcătură și vînător chitaciu, de cum se ridică copilandru, ca să poată duce căprioara în spate. Lăncile cu cît erau mai ruginite cu atît mai bine

1) Casa dinainte—salonul țărănesc.

rupeau în carne vie,—apoi doar n'ai să te faci de rîs să mai freci de rugină şi ferecătura hădăragului?

Cu ale mîncării o duceau mai pe sponci. Făina şi sarea se isprăveau cînd nici nu gîndeai; se isprăveau şi vitele de căsăpie. Norocul cu flăcăii cei nebuni, care se alegeau cete-cete şi plecau pe poteci şi plaiuri neumblate spre şesuri şi se întorceau cu care cu merinde de tot felul şi cu cirezi de boi, luate cu hapca dela reghimentele de honvezi, sau de prin curţile grofilor în puterea nopţii, cînd doarme şi pasărea. Florică era dat dracului în d'al d'astea; adulmeca cum adulmecă copoiul cirezile de boi şi carele cu slănini ale Honvezilor, magaziile şi grajdurile grofilor. Căluşar uşor la talpă cum era, scotea boii din curţi şi grajduri, cum scoate miţa jumara din tigae, de nici n'o simţi. Dacă îl găbjau Honvezii, ori argaţii grofului, le scăpa printre degete ca sfredelul dracului şi până să-i tragă Ungurul una cu sabia, ori să-l ia la ochi, el îi trăgea trei cu hădăragul şi pierea ca o nălucă.

Aveau ce rîde calfele lui Uştale şi Sofica de isprăvile lui, cînd le povestea Bara, care nu se lăsa de lîngă Florică la vînători d'astea, mai ales fiind vorba de ale gurii şi de şterpeleală. Cînd intrau în Cîmpeni cu cîte-un chilipir, Florică scotea din car cîte-o slănină cît toate zilele, i-o trecea lui Bara prin mînile cele lungi şi îl îmbrăca în ea ca într'un cojoc până în călcîe, cu şoricul înlăuntru; îi atîrna un ştreang de gît şi îl ducea în fruntea cetei de funie, cum ai duce un porc întors pe dos şi aşa îşi făcea intrarea în tabără, de se ţineau Moţii de pîntece de rîs;— rîdea şi Domnul Iancu de poznele lui Florică.

Altădată după cîte-o luptă prin cele văi, cînd se aşeza Moţimea roate-roate în cîte-o poiană deasupra drumului la mîncare şi Domnul Iancu, cu tribunii şi căpitanii, ospăta în mijocul lor, numai ce se auzea din drum glasul de oţel al lui Iancu, comandînd la arme, că vine duşmanul. Atunci tabăra toată lăsa mîncarea, sarea arsă la arme şi alerga năvală spre drum. Cînd ajungea la marginea pădurii, un hohot de rîs cutremura valea. Ce era?—Adecă Florică în fruntea unui şir de flăcăi îndrăciţi, încălecat pe umerii lui Bara, cu cuşma lui Năchită pe-o sprînceană, cu două pistoale la chimir şi cu sabia lui Lică ridicată în văzduh, comanda la arme, leit cu glasul şi mişcările lui Iancu. Bara juca subt el, cum juca calul cel alb subt Iancu, atît numai că el era negru păcură. Aşa de al dracului comanda ca Iancu în pripă că, chiar Iancu a sărit la arme, uitînd că Iancu e el însuşi.

Altădată le vorbea Moţilor ca tribunul Corcheş, cel aprig:

— Măi hoţomani, vanghelia şi grijania voastră, înainte măi, cu hădăragul la căpăţînă măi, rupeţi drum prin păgîni măi, la pămînt măi, ceriul şi luminarea lor; înainte copiii taichii, c'o moarte sîntem datori".

Bara necheza şi sărea în două picioare, cum făcea calul lui Corcheş, cînd îi auzia gura.

Teatru făcea Florică în piaţă în faţa fierăriei lui Uştale, de se a-

duna lumea ca la urs şi Sofica în uşa fierăriei rîdea de se prăpădea: i se vedeau dinţii albi şi mărunţi şi îi da lacrămile din genele cele lungi şi umbroase. Florică lua pe rînd pe toţi tribunii şi căpitanii, comanda şi înjura ca ei şi îl juca pe Bara, cum îşi jucau ei caii.

Florică era acum grădina casei lui Uştale, îi intrase până şi lui subt piele, rîdea şi el cu dinţii cei rari şi ruginiţi de poznele lui şi sările trăgea cu urechia din odaia de alături, cînd în fierărie Florică spunea parascovenii ori trăgea din arcuş cîte-o doină de cele legănate. Asculta şi Anghelina şi rîdea de i se sălta sînul, cît era ea de boeroasă şi îl ţinea pe Florică de mîncare cu fel de fel de bunătăţi. Sofica se ţinea lipcă după el, îl hîrîia şi se hîrjonea cu el, de parcă de cînd e lumea cu el a crescut. Se pornise şi ea pe pozne. Îi picura lui Florică apă pe cap dela spate şi se năduşea de rîs, cînd el, făcîndu-se niznai, se uita în pod şi îşi scutura coama cea creaţă. Îi fura căciula, cînd era să plece şi chicotea în urma lui, cînd el cotrobăia prin toate cotloanele după căciulă. Îi întorcea vorbele şi se strîmba la el, cînd Florică se făcea că se aspreşte şi alerga după ea prin fierărie, să-i ia căciula ascunsă subt şorţ. Numai cînd Florică se rězima de un ilău şi punea scripca subt bărbie, cînd ochii cei scînteietori se uitau duşi pe alte tărîmuri, cînd pleca sprînceana şi arcuşul fermecat scotea din strune mărgăritare de doină, care umpleau aerul cu clocotul lor,—atunci Sofica se aşeza încet pe pragul fierăriei, îşi încingea genunchii cu mînile suflecate până la cot, cu două alunele pe dreapta şi îşi pironea ochii în ochii lui, oprind răsuflarea. Cînd Florică contenea din arcuş, ea da drumul sufletului din sîn, ofta adînc, se întorcea şi trecea în odaia de alături, fără o vorbă, fără un zîmbet.

La început, cînd a auzit Ghiuţu pe Florică cîntînd, pusese ochiul pe el şi l-a îndemnat să intre în taraful lui, că-l pune primaş, îl îmbracă nemţeşte şi îi face plată bună cu luna. Era şi Sofica de faţă, cînd i-a făcut Ghiuţu cinstea asta şi se gîndia cum are să-l rîdă pe Florică, dacă o scoate Ghiuţu grof din el.

— Păcatele mele, domnule Ghiuţu—i-a răspuns Florică—m'ar scuipa şi miţele, să mă vadă neamţ cotofleanţ şi să mă audă cîntînd polce de celea piţigăiate. Nu mai faci, domnule Ghiuţu, sită de mătasă din coadă de cîne. D-ta cu ale d-tale, eu cu ale mele.

Sofica rîdea dela inimă şi îi părea rău că nu-l poate prinde pe Florică în hastrăcan, să-l facă grof şi să-l înveţe cum se umflă gîtul în guler şi se stă cu coatele pe masă.

— Florică îi măr pădureţ, domnule Ghiuţu, a zis Sofica rîzînd,— el are taraful lui ţărănesc, pe Bara condrănaşul; se teme că i-o sta ca la cîne cu oala în cap, cu hainele nemţeşti, lasă-l încolo, că nu-i de Dumneata.

Dela o vreme a început Ghiuţu să se uite cu coada ochiului la Florică, pesemne unde pe la ospeţele tribunilor, la care cînta el cu ta-

raful, Domnul Iancu trimetea adeseori după Florică şi il punea să-i cînte doine de sat. Florică se uita la Domnul Iancu ca la Dumnezeu şi îi răsturna doinele de pe inimă, de ridica Craiul munţilor ochii în pod şi-i tremurau genele. Iancu însuşi era vestit doinar din flaut şi din fluer dar cînd asculta pe Florică din arcuş, nu-i mai venea să pue flautul la gură. Mulţi galbeni a pus Florică la chimir dela Domnul Iancu şi dela tribuni şi Ghiuţu înghiţea noduri şi se uita ca cînele la pisică. Chiar Moţimea cu suman, Duminica, la hora din piaţă îl punea pe Florică şi pe Bara să le cînte, cu toate că taraful lui Ghiuţu era anume tocmit pentru treaba asta. Se cîntau sările doinele lui Florică prin toate casele cîmpenarilor şi prin satele din vecini:—le au dus Moţii prin toate văgăunile munţilor. Nu-i vorbă că şi arcuşul lui Florică multe doine şi hore a prins dela Moţimea adunată de prin toate colţurile aici; a avut ce duce în sat după isprăvirea revoluţiei.

Apoi mai făcu naiba pe Florică şi poznaş şi jucăuş, oacheş ca aluna coaptă, de se mai ţinea şi Sofica după el ca iedul după capră. Cum era să-l mistuie Ghiuţu? Crăpa bătuca în el, cînd vedea pe Sofica ţinîndu-se de ghiduşii cu Florică; ba mai spunea rîzînd dela inimă şi prostii de-ale lui şi făcea ca el, strîmbîndu-se.

Mai auzise şireata, dela Bara, că măsa îi zicea cînd era mic Florică-floricică. Atîta i-a trebuit; i-a şi înhăţat căciula de pe cap şi poc cu ea de pămînt, de a sărit sus bubuind ca un pistol şi rîzîndu-i în nas i-a zis:

Măi Florică-floricică,
Na căciula ş'o ridică.

Florică ridică încet căciula de jos, se uită îngrijat la ea şi cum Sofica aştepta smerită.... zup îi turnă căciula pe capul cel frumos. Atunci ea călcă ţanţoş a flăcău:

Floricică de pe şes,
Mîndru nume ţi-ai ales.

El dădu s'o prindă, ea zbughi pe uşă afară şi îl hirii cu privirea.

Cînd se întoarse spre uşa, care dă din fierărie în casă, adecă de cine dădu cu ochii? De Ghiuţu, care se uita din mijlocul odăii la hirăiala lor. Sofica şi-a pierdut cheful pe dată şi Ghiuţu a trecut în casa dinainte scîrţiind din cizme şi umflînd gîtul în guler.

Aşa o duceau sările în fierărie şi cînd Uştale îi alunga cu cleştele la culcare şi se spărgea gaşca, Sofica din pat nu mai vedea decît pe Florică prin întunerec şi, cînd Ghiuţu îi venea în minte, i se punea un pietroiu în furca pieptului, de se scula dimineaţa cu cearcăne la ochii cei sprinceanaţi. Florică se ducea şi el plouat în podul grajdului, se tologea pe fîn şi ofta de pîrîia şindrila în acoperemînt.

Cînd se dedea alarma în tabără ca fiecare să-şi ia locul în ceata lui şi la drum, că au pătruns Ungurii pe undeva în munte, atunci Sofica eşea în uşa fierăriei, îi punea lui Florică cîte ceva de ale gurii în traistă, îl urmărea cu ochii până ce ceata lui Lică nu se mai vedea de cetele din urmă, apoi trăgea cu urechea la glasul lui de trîmbiţă pe Arieş în jos, până ce apucau după un colţ de munte şi nu se mai auzea nimic. Atunci intra în şură, în grajd, unde găsea un loc ascuns şi trăgea un ropot de plîns până ce i se uscau lacrimile în gene şi pe urmă zile dearîndul punea capul subt aripă. Il ştia pe Florică din spusele lui Bara şi a celorlalţi, că îşi face de cap prin bătăi, de multe ori îşi pune capul în primejdie numai ca să aibă o poznă mai mult cu care să facă haz tovarăşilor: de aceia deciteori pleca, Sofica rămînea cu inima gheaţă şi visa noaptea că-l vede în fel şi chip încunjurat şi dat la pămînt de Unguri. Numai cînd auzea din josul apei glasul lui de trîmbiţă şi ropotul de paşi al Moţilor i se lumina sufletul iarăşi. Apoi dă-i doamne bine. Mai venea Bara cu o traistă de pozne şi vitejii de ale lui Florică şi iar nu se mai închideau dinţii cei albi.

Odată întorcîndu-se Iancu în tabără din luptele de cîteva zile împrejurul Abrudului cu Hatvanyi, Sofica aştepta în uşa fierăriei cu mînecele suflecate subt sînul cel rotunjor, ca să-l vadă pe Florică eşind din şirag şi venind spre dînsa cu zîmbetul pe buze şi cu te miri ce vorbă poznaşă. Cînd colo nu i Florică şi nu-i. Tocmai într-un tîrziu, numai iacă străbate prin mulţime un car cu boi înspre fierărie şi se opreşte în uşă. In car Florică şi alţi cîţiva răniţi. Năchita lui Lică şi cu Bara, care veneau pe lîngă car dau să-i ajute lui Florică să se coboare, dar el văzînd pe Sofica galbănă ca ceara, încremenită în uşă, se saltă repede de pe fîn şi ţuşti peste loitre jos din car.

— Iacă Sofică rotovică, cine-i boier vine în car, nu pe jos ca prostimea. Pe aici venit-a cucul? că uite eu am sosit. Să trăieşti Sofică şi să creşti cît mine de mare, să nu te mai înalţi din călcîie după căciula din cap, ca să faci paradă cu ea.

Era îngălbenit la faţă bietul Florică şi de subt pieptar i se vedea gîtul şi pieptul gol pe de-o parte şi pe partea stîngă o legătură groasă de pînză cu pete mari de sînge, care îi trecea peste piept şi umărul drept.

— Vai de mine Florică, ce-i cu tine? întrebă Sofica apropiindu-se de el cu ochii mari.

— Ce să fie Sofică, răspunse Bara, l-au mîncat fript, s'a scurs tot sîngele din el, i-a despicat păginul ţîţa stîngă ia uite aşa; şi arăta cu palmele despicătura,—moare Florică al nostru Sofică, moare, mă duc şi eu dracului, mă pustiesc.

Intru adevăr Florică se clătina pe picioare şi poate cădea la pămînt, de nu-l lua Sofica şi Năchită de subsiori.

— Lăsaţi-l să-l duc eu în braţe, se ruga Bara.

In timpul acesta ies şi calfele din fierărie, iese şi Uştale cu şorţul de piele dinainte, cu capul gol şi cu minicile suflecate. Cînd a văzut pe Florică în aşa hal, a dat el poruncă să-l ducă în odaia de alături şi să-l culce în pat. A ajutat el cu mîna lui să-l dezbrace şi să-l aşeze pe perini. Florică zîmbea, dar se vedea că nu prea ştie de sine, ochii îi erau tulburaţi şi rătăciţi. I-au dat apă, i-au dat rachiu, i-a adus Sofica şi vin, dar nu l-au putut face să bea; ţinea dinţii încleştaţi şi nu se uita la om, se uita în pod. In scurt şi adormi dus, de se speriaseră, că moare. Numai cînd au văzut că suflă liniştit, au ieşit cu toţii, afară de Bara, pe care n'a fost chip să-l scoată de lîngă căpătăiul lui.

Ce se întîmplase?

Cînd Iancu a scos oastea lui Hatvanyi pentru a doua oară din Abrud şi Moţii curgeau ca furnicile depe dealuri spre oraş, între cei dintăi a fost Lică cu ceata lui, care a străbătut pe o uliţă în tîrg, rupîndu-şi drum printre honvezii, pe care îi culcau Moţii lui la pămînt cu hădăragele şi lăncile. In vălmaşagul cela, până să zmulgă Lică sabia din coşul unui honved—o implîntase rău, până în osul spinării se vede—un zdrahon de ofiţer se repede cu sabia ridicată spre Lică. Florică se căznea alături să sfîrşească pe un Săcuiu, pe care îl strîngea de beregată cu genunchiul pe pieptul lui. Cînd zăreşte primejdia, lasă Săcuiul şi într'o clipă sare în spatele ofiţerului, îi pune genunchiul în şale şi îl prăvale cu faţa în sus la pămînt. Năchită soseşte şi el, îi sloboade un hădărag în curmeziş şi-i curmă suflarea din coş. Florică dă să se întoarcă la Săcuiul lui, să-l mai caute de gîlci de-o fi mai suflînd, şi cum în trîntala cu Săcuiul lăsase lancea din mînă, era cu mînile goale. Cînd se întoarce spre Săcuiu, un honved cu sabia ridicată sta gata să-i tragă la mir. Florică, mîţă cu arcuri în labe, se zvîrle înapoi, dar cela l-a şters cu sabia drept prin ţîţa stîngă şi a rupt-o de fugă după ceilalţi, cărora nu le ajungea uliţa, mai improşcau şi peste garduri.

In timpul acesta din toate părţile Moţii lui Iancu pătrunseseră în oraş şi în scurt l-au măturat de Unguri, lăsînd numai mormane pe cele drumuri şi prin curţi, cum lasă măturătorii grămezile, ca să vie căruţele să le ridice. Ce să mai spun? Din miile de Honvezi ai lui Hatvanyi, cîţi au intrat în munţi, s'au întors cu zecile, cînd a fost la numărătoare. O ştie toată lumea.

Florică s'a ţinut cît s'a mai ţinut, până ce l-a răzbit sîngele prin cămaşă şi pieptar. In fierbinţeala ceia doborînd la Honvezi din fugă, nici nu băgase de seamă că-i atins. Cînd a văzut sîngele curgînd pîrău, s'a aşezat pe o bancă în poarta unei case simţind că-i vine ameţeală la cap. Năchită văzîndu-l sîngerat, s'a lăsat şi el de goană, a mai strigat şi pe un alt flăcău din sat şi l-au dus amîndoi de subsuori până în piaţă, unde prinsese a se strînge lumea. Aici la o fîntînă l-au desbrăcat de pieptar şi cămaşă, i au spălat rana cu apă rece, au strîns-o cît au putut

şi cu cămaşa împăturată l-au legat ţapăn peste piept. Tocmai a treia zi, cînd oastea se întorsese dela goană şi era gata de porneală spre Cîmpeni, l-a doftorit Canta Onea mai cu temeiu, punîndu-i cenuşă proaspătă pe rană şi legîndu-l strîns cu cămaşa înmuiată în apă rece. L-au pus într'un car cu alţi răniţi şi aşa a ajuns la casa lui Uştale. Bara tot drumul s'a bocit pe lîngă car şi la toate izvoarele şi pîraiele cele limpezi, care trec pe subt podurile drumului, îi turna cu pumnul apă rece pe legătură.

Ce să mai lungesc vorba? Iacă doftori ai de Canta Onea au avut Moţii răniţi în răutăţile celea. Norocul că aveau cămaşă pe ei, că altfel îi lega Canta Onea cu poale de suman.

A doua zi a venit însuşi Domnul Iancu la casa lui Uştale, să cerceteze pe Florică, pe care îl iubea mult pentru cîntecele şi inima din el în bătaie. Aşa avea Iancu obiceiu; îşi vindeca singur Moţii răniţi prin lupte, cu cuvîntul lui blînd şi cald, cu ochii cei mari şi buni, dacă n'avea doctori să-i caute. A adus cu sine şi pe un Moţ bătrîn, meşter vestit de scrintituri, frînturi şi răni. Era faţă şi Canta Onea care se ţinea şi el felcer odată. L-au deslegat ei pe Florică, mai dezmeticit acum, i-au căutat şi spălat rana şi a fost mare bucurie pe toţi, cînd s'a aflat că nici o coastă nu era ruptă. L-au legat la loc cu doftorii dela spiţerie şi cu giulgiu curat şi moale, adus de Sofica din sipetul ei cu zestrea. Bara se înnălţa din călcîie pe la spete şi se uita peste capetele celorlalţi la pieptul gol al lui Florică.

— Băgaşi Măria Ta, pupu-ţi mînile şi picioarele, îl băgaşi pe Florică al nostru la foc şi pîrjol, moare Florică săracu, păcat de atîta cîntec, de aşa leu-paraleu. Aşa se căina bietul Bara, holbîndu-se la Domnul Iancu. Sofica se uita speriată şi galbănă ca ceara la el.

— N'ai frică, măi Bara, nu piere cu una cu două un voinic ca el. Nu-i aşa, măi Florică?

— Ba drept aşa, Domnule Iancu, buruiana rea nu piere, vorba ceia,—răspunse Florică zîmbind şi uitîndu-se cald la Sofica.

— Iacă aci e Canta Onea felcerul, iacă şi un ucenic cu mîna moale şi uşoară,—zise Iancu arătînd pe Sofica—au să-l pună ei în picioare.

Şi adevărat, Sofica s'a făcut ucenicul lui Canta Onea. Ea lua şi punea legătura pe pieptul alb şi legat al lui Florică. Ea îl strunea din ochi ca să nu cricnească până îi spăla rana şi i-o ardea cu doftorii tari, ea îl strîmba, dacă Florică pleca sprînceana de durere, ea se aşeza pe dunga patului lîngă el şi îi dădea zeamă caldă şi cîte un păhar de vin vechiu, trimes de Domnul Iancu. Cine era să-l caute? Bara avea mîna mătăhăloasă şi grea, bună numai de baros. Uştale, Culă, Gabor şi calfele nu dovedeau făuritul lăncilor şi ferecatul hădăragelor, ba Uştale mai avea treabă şi cu oţelele puştilor, pe care Moţii le zăhăiau necontenit mai trăgînd şi cu patul la glavă, cînd li se împuţina pravul şi tăieturile de plumb. Canta Onea dă, ca felcerul, trebuia să-i doftorească pe toţi ş

nu putea sta numai de Florică. Apoi doar nu era să-l caute pe Florică Anghelina? Ea avea treabă cu Ghiuţu, să-l cocolească şi cu gătitul zestrei. Era să fie nuntă la casa ei, nuntă şi zestre pe obrazul lui Ghiuţu. Doar unul era Ghiuţu pe meleagurile acelea.

Treceau zilele, treceau săptăminile ca duse de vînt şi rana lui Florică se închidea văzînd cu ochii subt mîna moale a Soficăi; bujorii au prins a-i răsări iarăşi în obraz subt arşiţa din ochii ei cu gene umbroase. Canta Onea nici nu mai dedea pe la bolnav, atîta încredere avea în ucenic. El avea treabă nu şagă cu felceritul, cu tunsul şi rasul gloatei de Moţi din tabără. Şi rădea al dracului, de lăcrămau Moţii subt briciu, parcă erau cu mort în casă. A şi rămas vorba, cînd se lăuda Moţul că a pus bine hădăragul în falcă de Săcuiu: „L'am ras de nici Canta Onea!".

Cum ziceam, zilele bune, rele, treceau ca vîntul şi primăvara îşi întindea covoarele verzi pe şesul îngust al Arieşului şi pe dealurile cu dumbrăvi. Au trecut şi paştele luminate, paştele Domnului, pe care Moţii cu mîna pe armă le-au prăznuit cu gîndul la cei lăsaţi prin peşteri reci şi prin bordeele oarbe din păduri. Din dumbrava de peste apă, din coasta dealului, se auzea din odaia unde bolea Florică, pe fereastra deschisă, cîntec de privighitori şi vîjiit de frunză tînără.

— Auzi măi Florică-floricică, auzi tu cum vine grăngurit de turturele din dumbrava de pe deal? Mîne-i Ispasul, ziua căluşerilor, nu te mănîncă talpa de la opincuţe măi Florică, întrebă Sofica, uitîndu-i-se ştrengăreşte în ochii cei umezi.—Ce mai zice buba, ia să vedem?

Ce să zică? rana era închisă de-al binele, dar lui Florică îi era lehamite de sănătate şi de tot, cînd se gîndea să nu mai simtă mîna moale a Soficăi colea în dreptul inimii. Îi venea s'o pună toată pe rană şi să ia lumea în cap. Dar n'avea încotro, trebuia să se dea vindecat, se temea să nu-şi zică Sofica aşa în sinea ei, că se lasă mort în popuşoiu de frica Honvezilor.

A douazi, în ziua de Ispas s'a dus şi Florică cu toată casa lui Uştale la sfînta leturghie. Anghelina s'a dus mai devreme ca să şi poată lua locul între dame. Fireşte că Florică, Sofica şi ceialalţi n'au putut străbate în biserică. Unde era să încapă atîta moţime? Popi aveau cît lumea între tribunii lui Iancu,—lepădau sabia şi puneau sfîntul patrafir,—dar biserică nu era decît una, mare cît toate zilele, dar una. Dintre căsenii lui Uştale numai Canta Onea, cel cu mutra de popă la leturghie, şi-a putut face loc prin înghesuială până aproape de strană—lumea îi făcea loc—dă, felcerul—cum era să nu-i facă? El nu putea sta decît aproape de altar, mai ajuta paraclisierului la suflat în cadelniţă şi la aprins şi stins lumînările—le stringea numai între degetul arătător şi cel mijlociu, nici n'avea nevoie să se înalţe din călcîe, că era înalt cît o prăjină de putea sufla în candele, dar i se părea că nu se cade. A stat şi Florică şi Sofica şi Bara şi Culă şi Gabor şi calfele în bătaia soarelui afară pe coasta cimitirului, albă toată de cămeşile albe ale creştini-

lor. Flăcăii l-au şi încunjurat pe Florică, să le mai spună vre-o parascovenie, să le facă o leturghie în legea lui, că popa şi aşa nu se auzea din biserică. Lui Florică însă îi venea a glumi ca la cîne a linge sare; el se uita la cămaşa cu altiţe, la umbra testemelului de pe frunte şi la genele umbroase ale Sofichei, care sta cu bărbia în palmă, cu cotul răzămat pe o cruce sură de mormînt—cine-o fi mai fost şi subt crucea aceia?—Incetul cu încetul însă şi-a venit în apele lui, mai mult ca să-i facă haz Sofichei, care nici ea nu era tocmai cu chef. Şi rîsurile s'au pornit prin cimitir ca la şezătoare. Se vedeau şi dinţii mărunţi ai Sofichei şi dinţii de cal ai lui Bara.

După prînz a prins a cînta în piaţă taraful lui Ghiuţu şi lumea curgea din toate părţile. Căsenii lui Uştale n'aveau nevoe să iese în piaţă, mai bine să vedea din uşa fierăriei, de pe cele patru trepte. Iacă vine şi Domnul Iancu prin mulţime, în port moţesc cu cuşma pe-o sprînceană, urmat de toţi tribunii şi căpitanii: era şi Lica Rusului între ei, unul din căpitanii cei mai de nădejde ai lui Iancu.

Ghiuţu ca la o zi ca aceia dă tarafului semn din scripcă şi începe un căluşar îndrăcit, de se săltau şi bătrînii din opinci. Şi unde nu se întinde un cerc cîtu-i piaţa împrejurul Domnului Iancu, de flăcăi rumeni în obraz, cu cetină verde şi cu rujă galbănă la căciulă şi ca dintr'o gură au început a striga căluşarii:

— Unde-i Florică? Să vie Florică, să vie vătavul!

Atunci Florică cu bîta în mînă se desprinde de pe treptele fierăriei de lîngă Sofica şi iese în cerc în mijlocul flăcăilor. Le face semn cu bîta să mai lărgească cercul, mai bate cîteva tacturi din călcîe legănîndu-se la dreapta şi la stînga, apoi ridică bîta în văzduh şi arată proba pontului întîi băieţilor, care băteau călcîiele pe loc cu ochii la vătav. Şi cînd Ghiuţu o întoarce pe al doilea tact, parcă pămîntul a zvîcnit de odată din spinare săltînd opincile în aer,—aşa o duceau şi o aduceau flăcăii de n'atingeau pămîntul. Căluşerime era acolo nu şagă, dar ochii tuturora erau pironiţi la opincuţele lui Florică, în faţa Domnului Iancu.—Pe treptele fierăriei era Anghelina cu Sofica, în dosul lor în uşă capetele de bălaur a calfelor, între ei mutrele de ceaun a lui Bara şi Culă. Bara ca să-l poată vedea mai bine pe Florică al lui îşi încovoiase gîtul de cămilă peste umărul Sofichei. Sclipea mutra lui de Faraon lîngă obrazul de trandafir sălbatic al Sofichei, dar ea nici n'a băgat de samă, ce podoabă are pe umăr, de dusă ce era cu ochii la ponturile lui Florică. Duduia pămîntul şi răspundeau dealurile de chiote şi de strigăturile şăgalnice ale vătavului. În tactul pontului se ridica al dracului pe o clipă cu picioarele în sus în capul bîtei—ce nu mi-au văzut ochii de cînd sînt—şi la tact bătea pămîntul cu talpa.

— Hop odată Florică, aşa Florică, uite la el, mînca-i-aş talpa lui, alivanta Florică, nu te da Florică! îi scăpă gura pe Bara la urechea Sofichei.—Cînd ea se întoarce speriată, mutra lui Bara la nasul ei.

— Ptiu, ucigă-te toaca bălane, aci-mi erai?

— Ia mai tacă-ţi ciocul şi dă-te între ai tăi, zise Anghelina răstit, gîndindu-se, ce-a să zică de aşa vecinătate Ghiuţu, care sorbea din ochi pe Sofica, trăgind din arcuş.

Cînd Florică a dat semn din bîtă şi flăcăii aprinşi la obraz au stat din joc, Domnul Iancu se apropie cu faţa luminată de el, îl bate pe umăr şi îi pune doi galbeni în palmă.

— Ei Florică, aşa-i că nu piere cu una cu două un căluşar ca tine? Să trăieşti Florică să 'nfloreşti.

Tribunii şi căpitanii s'au strîns împrejurul lui şi care mai de care îl lăudau şi-i puneau cite-o cinste în palmă. Florică se uita, ca mîţa pe nas în jos, ruşinat şi tăcea din gură.—Cînd s'a întors în uşa fierăriei îl chiritiseau toţi, până şi Uştale din fereastă i-a făcut zîmbind dulce semn din mînă, numai Bara şi Sofica tăceau şi se uitau la el.

Ziua aceia au prăznuit-o Moţimea după cuviinţă. Domnul Iancu a dat poruncă să se aducă trei poloboace cu vin în piaţă. Au şi sosit în curînd pe trei care cu boi, care străbătură cu frunţi şi coarne largi prin gloată, apoi s'au pus Moţii cu mic cu mare pe chef, pe cîntec şi chiote. Au ospătat şi Cîmpenarii, bărbaţi şi femei de-avalma cu ei. O iarnă întreagă şi o primăvară îi adăpostiseră în casele lor şi au împărţit cu ei cea din urmă coajă de pîne.

A doua zi tabăra era să iese din oraş de prin case; dase căldurile şi oamenii se cereau la răccare.

Au şi eşit deasupra tîrgului sus pe coastă într'o înfundătură de măguri, pe o poiană verde şi largă, împrejmuită cu pădure tînără de fag. S'a răcorit şi fierăria lui Uştale de musafiri. Cu inima grea a trebuit să-şi mute şi Florică cuibul de lîngă Sofica. Se uita mititica lung în urma lui, cînd cu sumanul aninat în lance şi cu scripca cea bătrînă în stînga a eşit prin fundul grădinii şi se urca încet pe cărarea de pe coastă către tabăra din poiană. Cînd intrînd în pădure l-a pierdut din vedere, a oftat adînc şi a stat multă vreme încremenită în fereasta dinspre curte.

Toate au sfîrşit în lumea aceasta, s'a sfîrşit şi hazul din fierărie, s'a dus grădina casei lui Uştale. S'a dus Florică, dar şi Sofica a pus din ceasul acela pliscuşorul în pene şi Ghiuţu nu mai putea scoate nici cu cleştele vorbă din gura ei.

— E ruşinoasă, zicea Anghelina, cînd Sofica eşia pe uşă cu ochii în pămînt.

Mai dedea bietul Florică din cînd în cînd pe la fierăria lui Uştale —îl trăgea aţa—dar parcă nu mai era el, avea un zîmbet trist în colţul gurii şi o ceaţă în privire. Nu glumea cu calfele, nici îi mai zicea Sofică „Sofică-rotovică", nici nu i se uita drept în ochi ca altădată. O întreba de sănătatea lui Uştale şi a Anghelinei şi pleca la deal spre tabără, parcă l-ar fi strîns pereţii fierăriei afumate. Sofica rămînea cu mînile împreunate pe şorţ, şi parcă ar fi fost ţintuită în pămînt, nu îndrăznea să iese nici până în uşă, ca să-l vadă trecînd. Şi Florică stătea cu ceasurile între tovarăşii din sat subt umbra de fagi, posomorît ca frunza bătută de brumă—tăcea şi el, tăcea şi scripca zile întregi. Bara nici nu mai îndrăznea cu el, îl privea lung şi ofta greu de subt chepeneag, făcîndu-se că doarme.

Mai aflase Florică şi despre graba cu care Anghelina împlinea zestrea Soficăi. Veneau veşti în munte, că-i pe isprăvite revoluţia şi Ghiuţu se grăbea să-şi ducă nevastă la casă. Avea şi Anghelina grabă să se vadă cît mai curînd băgată în boerime. Cum era să nu cadă bruma pe încurile şi veselia lui Florică? Vedea el doar că nu se poate pune cu Ghiuţu, cel numai hăstrăcan şi aur. Îl mistuia la inimă să vadă pe Sofica înflorind pe sama altuia şi nu se putea stăpîni să n'o vadă măcar de departe. În fiecare zi, lăsată de Dumnezeu, se furişa din tabără să nu mai audă glumele flăcăilor şi să nu vadă pe alţii veseli, ci poate încurînd se întorc la ai lor în sat. Se ducea în coastă la marginea pădurii, subt cei trei mesteacăni pletoşi, la şipotul cel limpede ca lacrima, de unde se vedea ca în palmă în curtea lui Uştale. Lucra acolo cu fel de fel de unelte, cuţite şi dălţi, făcute de calfele lui Uştale după arătările lui, lucra la o furcă de tors pe sama Soficăi. Voia să-i rămînă şi ei ceva dela mîna lui pentru mîna moale, cu care i-a închis rana şi pentru ochii cei umbroşi, cu care i-a deschis inima. Cînd Sofica se ivea prin curte ori la fereastă, o urmărea cu ochii, cum urmăreşte dorul pe cel înstrăinat şi, cînd ea intra în casă, se pleca iară pe furca de frasin. Lucra uşor şi cu grijă, să scoată din cuţit şi dalte gîtul de vioară dela vîrf, capul de femee dela mijloc subt caier şi florile din lungul furcii. Era lucru migălos şi mergea încet.

Într'o zi către sară, venind Sofica după apă cu ulcioarele, îl găseşte cu ochii plecaţi pe furcă subt umbra mesteacănilor.

— Bună vremea, măi Florică, dar ce cioplești acolo, ia să văd şi eu?

— Gici ce, Sofico? —răspunse el ridicînd ochii speriat, parcă l-ar fi prins c'o furătură.

— Măi drace, dar şi la cioplit eşti meşter? Ce nu ştii tu măi Florică? Uite ce chip de fecioară cu gene lungi, tare-i frumoasă, bat-o s'o bată. De ce i-ai pus salbă de bani, doar Maica Domnului n'o fi purtînd salbă?

— Dar tu nu porţi, Sofică?... Cine ţi-a spus că-i Maica Domnului?

— Uite, uite, doar nu mă faci pe mine? Ia sama Florică, am să mor,—nu ştii că aşa se zice, cînd iei chipul cuiva?

— Ba să trăieşti Sofică, cum să nu trăieşti? Doar de acum ai să te pui pe traiu,—te-i mărita ca mine şi, slavă Domnului, ai cui îi trăi. Domnul Ghiuţu floare în casă aşteaptă, i-o fi pustiu şi dumnealui cu atîta burlăcie. Las că de-o fi, am să mor eu în locul tău, şi aşa eu n'am cui să-i trăiesc.

— Uf!—se scutură Sofica şi-i puse mîna la gură—nu-mi mai pomeni măcar tu, iartă-mă, Florică! Nici de nume să nu-i aud. Ne-am înţeles, Floricică de pe vale, care-mi cînţi de dor şi jale?

Florică se uită pe subt pălărie drept în ochii ei.

— Hai spune mai bine ce lucrezi? Una de cele de aprins lumănările în biserică? De al cui suflet o faci?

— De sufletul dracului Sofico, nu vezi că-i furcă?

— Furcă? Da minunată mai e! Cui o faci? Miresei tale?

— Ba miresei altuia—zice Florică întristat—d'aia mocnesc lucrînd—că de-aş face-o miresei mele, aş tăia-o cîntînd.

Sofica pricepe. Printre buze îi scapă un oftat uşor, se pleacă cu ulcioarele subt şipot şi o lacrimă albă pică în bulbuceala apei.

Florică prinde de veste. Se apropie uşor de dînsa, îi ia ulcioarele din mînă şi-i şterge ochii cu mîneca de omăt a cămeşii.

— Nu te întrista Sofico, că te fac urîtă ici pe furcă, ia uită-te la mine mîngăietor, ca atunci, cînd îmi suflai pe rană vindecarea.

— Lasă-mă că-s amărîtă ca frunza pelinului. Mă duc că mă aşteaptă acasă cu apa.

— Dar eu nu te aştept, Sofico? Fierbe sufletul în mine de dor şi drag şi cînd mă gîndesc că... uf, îmi vine să rup cu dinţii ca cînele turbat.

— Florică, dragostea mea!... şi Sofica se îneacă de plîns şi-şi reazimă capul de pieptul lui—şi plânge, plînge, plînge de se scutură cămeşuica pe ea.

Florică tace şi îşi şterge ochii cu mîneca dela cămaşă, apoi o cuprinde cu amîndouă mînile peste gît şi peste cap. Sofica începe a plînge cu hohot şi a suspina.

Multă vreme au stat aşa, acolo în coastă, subt umbra mesteacănilor pletoşi. Nu se auzia decît şopotul izvorului şi suspinele Soficăi. Florică îşi ţinea firea, numai lacrămile îi cădeau în picuri mari pe părul negru al fetei. — Deodată se zmulge Sofica din braţele lui şi îmbujorată ca focul şi cu genele în lacrămi zice întreruptă de suspine:

— Tu zici că-ţi sînt dragă, Florică. De mine ce să mai zic? doar vezi tu bine. Ascultă'ncoa: Plec cu tine, Florică. De Duminecă în două săptămîni au hotărît să mă dea ăluia cu hăstrăcan şi cu aur la brău. — Ia-mă cu tine Florică şi ţi-oiu da inima din mine toată şi iacă şi două braţe zdravene de muncă. Doar sînt deprinsă cu munca.

— Dar ai tăi, Sofico?

— Ai mei? Nu mai sînt ai mei, dacă vor să mă mărite după ăl

cu ochi de suliţi, de te ia cu frig, cînd se uită la tine. Al meu eşti numai tu, Florică.

— Sofico, mîndra mea, gîndeşte-te la belşugul de acasă, la bogăţia lui Ghiuţu şi la toate cîte le laşi mergînd după mine.

— Toate le am în tine, Florică. Ia-mă dacă ţi-s dragă!

Florică zîmbeşte fericit şi îngîndurat, apoi ridică capul cu hotărîre.

— Dumnezeu să ne ajute, Sofica mea, şi cum ne-a fi scris.

Sofica îşi răzimă iarăşi capul de pieptul lui.

— Un lucru însă Sofică—urmă el cuprinzînd-o. Aseară la focuri, ne-a spus Domnul Iancu să ne ţinem gata în tot ceasul, că i-au venit veşti rele. Ci-că un ghineral ungur turbat, cu numele Vaşvari, se apropie de munţi cu cîteva mii de volintiri, cu capul de mort pe chivără. N'ai văzut că şi la voi în fierărie se lucrează pe un cap din zori de zi până în puterea nopţii? S'au hodorogit puştile şi s'a desprins ferecătura de pe hădărage de atîta îmblătit. *) Nu se poate, Sofico, să dau cu dosul acuma chiar, să spună flăcăii în sat că mi-a fost ruşine de chivărele celea. Apoi ce ar zice Domnul Iancu? Mai bine intru în pămînt, Sofico.

— Dar dacă mori pe acolo, Florică?

— Să n'ai grijă de mine, dragoste tu, n'am căluşerit eu de geaba de cînd mă ştiu încălţa—am mai văzut eu d'al d'astea. E ruşine mare, Sofico, să fugi din foc.

— Da, da, e ruşine, du-te, trebue să te duci, dar să ştii bine că de mori în bătaie, nici eu nu mai trăiesc.

— Să ne vedem cu bine, dorule, şi Dumnezeu să ne aibă în paza sa.

— Să-mi vii sănătos Florică şi nu-ţi face de cap în bătaie, cum ţi-i obiceiul; gîndeşte-te şi la mine.

Sofica ridică ulcioarele, şi plecă pe cărare de vale tot întorcînd capul.

Florică privi lung în urma ei, până a intrat în casă, apoi strînse uneltele, luă furca şi porni şi el pe cărarea din pădure spre tabără. Soarele se stîngea în zarea muntelui din faţă.

Două săptămîni în urmă — era într'o Marţi pe la prînzul mare — oastea lui Iancu se întorcea biruitoare dela Fîntînele şi intra în Cîmpeni. Vaşvari însuşi îşi lăsase oasele în răcoarea acelei văi umbroase şi din miile lui de volintiri, cu capul de mort pe chivără, puţini au găsit peste munţi cărarea spre pustele Ungariei, ca să se întoarcă la părinţi. Moţii îşi făcuseră datoria în legea lor. Nu degeaba îşi sperie unguroaicele copiii, să tacă, că vin Moţii. Cinstea acelei zile din valea mîndră dela Fîntînele a avut-o Corcheş cel aprig.

Sofica auzind dedeparte glasul lui Florică, privea zîmbitoare de pe

*) Îmblătit—treierat.

treptele fierăriei la șirurile de Moți, albi de praf, cum treceau cîntînd prin piață înspre tabăra din poiană. Glasul de trîmbiță se apropia și numai ce îl zărește pe Florică în ceata lui Lică, cu îmblăcii pe umăr, prăvuit și pe cămașă și pe păr, și îmbujorat la obraz de focul marșului zis de toți:

Strigă Iancu dela munte,
Nu te teme măi Axente,
Că și eu vin dela munte,
Cu opt mii și nouă sute.

Il văzu trecînd pe dinaintea fierăriei cu pași îndesați, zîmbitor și cu ochii în ochii ei.

Așa treceau prin fața fierăriei șiraguri-șiraguri cu căpitanii în frunte și pe alături tribunii călări pe cai de munte. Treceau și carele cu răniți, legați peste frunte, alții peste piept, cu cîrpe prăvuite. In carul din frunte era Canta Onea felcerul, cu mutra lui de popă la leturghie. Urmară apoi carele cu ciaune și căldări. După carul din urmă pășea falnic zvîrlind picioarele înainte Bara cu cujma pe-o ureche și cu un ceaun în spete, urmat de Ruiu mierloiul, desculț, dar țanțoș și el. In urma tuturora era greul oastei, șiragul micilor Moți, copii mai mari și mai mici încălțați și desculți, în frunte cu cel mai răsărit dintre ei, încălecat pe cal alb de mesteacăn, cu două pistoale de soc la brîu. Veneau în rînduri de bătaie călcînd îndeasat după tactul marșului, înarmați până în dinți cu arme de lemn, puști, lănci, îmblăcii și săbii, fiecare după vrednicia lui. Cînd să treacă pe dinaintea fierărei numai ce rup rîndurile și încep a țipa într'o gură:

— Ho Bara, ho Ruiu, ho bălauri, viteji cu nume — lingăi de ceaune, viteji acătări,—lingăi la căldări;—și șterge-o înapoi. Bara cu Ruiu atinși,—cu pietre după ei. Fugeau copiii, fugeau și cînii, văzînd pe Bara ca un nour în urma lor.

Sofica a urmărit cu ochii oastea prăvuită pe drumul de pe coastă —până ce a intrat în pădure. Glasul lui Florică tot îl mai auzea clocotind. Cînd s'a stins și răsunetul cîntecului între dealuri, a intrat și ea voioasă în fierărie și a prins a glumi cu calfele. Se mirau și ei, ce a ajuns-o așa deodată, după ce de mult nu-i văzuseră dinții albi și mărunți.

Inspre seară se coborau pe coastă pîlcuri-pîlcuri de Moți către oraș, ca să-și întrebe gazdele de sănătate și să le aducă vești despre isprăvile dela Fîntînele. Venea și Canta Onea cu pași măsurați, ca un zodier, venea și Ruiu după el, venea și Culă și Gabor și Bara cu chepeneagul țanțoș pe un umăr, cu mers desfătat de ghineral de honvezi. Au întunecat fierăria lui Ușțale cînd au intrat. Tocmai pe înserate a venit și Florică cu Năchita lui Lică și au găsit în fierărie un rîs și un hohot. Sofica între ei rîdea și ea cu lacrămi de poznele lui Bara, care era cu chef în astă seară. Dă, ca vitejii după izbîndă.

— Iacă și Florică sireacul! Intreabă-l, Sofico, ce ți-a adus de pe valea Fîntînelelor,—zise Bara arătînd pe Florică în ușă.

— Spune iute Florică, spune zău, ce mi-ai adus?

— Chef și voie bună Sofică, ce să-ți aduc altă, doar nu venim dela bîlciu?

— Iaca eu îs mai *golant*[1]) zice Bara băgînd mîna cea neagră printr'un buzunar pînă în poala chepeneagului și scoțînd două chivere roșii cu capul de mort pe ele, pe care le învîrtea pe cei doi pumni și i le arăta Sofichei.

— Ți le-am adus eu porumbițo, din traista lui Florică. Știi că el e dat dracului de zgîrcit și nu ți-a adus decît chef și voie bună. Sînt lucrate de mîna lui, ia uite la ele ce mîndrețe.

Sofica le luă în mînă și se uita cu spaimă la capul de mort.

— Nu te uita Sofico, că-s cam zăhăite și sparte—zise Năchită—le-a cusut Florică cu ac prost, cu hădăragul pe capul a doi Honvezi la o strîmtoare dela Fîntînele. Ia uite bine, nu mai sînt crieri în ele?

S'au pornit toți pe un rîs de răsuna fierăria. Și au dus-o într'un rîs și în povestirea isprăvilor dela Fîntînele până tîrziu.

Cînd să plece în tabără, se apropie Florică de Sofica în ușa fierăriei și îi șopti încet:

— Mai gîndești Sofico, ca atunci seara la izvor?

— Ba bine că nu—cînd plecăm Florică? Mai sînt patru zile.

— Incet Sofico! Domnul Iancu ne-a spus că se pune pace, s'a isprăvit boclucul, de acum al tău sînt până la moarte. Poimîne noapte, cînd o cînta cucoșul întiia oară să vii numai cu ce-i pe tine, cu nimic altceva auzi? să vii în coastă la izvor, ai să mă găsești acolo. E întunerec beznă prin pădure, nu-i lună, să n'ai nici o teamă. Celelalte lasă-le în seama mea. Dumnezeu să ne ajute Sofico, eu nu mai dau pe la voi.

— Cu bine Florică—îi șoptește Sofica, strîngîndu-i mîna și întorcîndu-se din ușă.—In curînd au plecat cu toții în tabără.

A treia zi, Joi, în puterea nopții, pe un plaiu îngust, pe sub brazii înalți și încetinați urca o măgură de munte Florică, ținînd de mînă pe Sofica. In stînga ținea sus scripca și o torță de brad unsă cu rășină. La spete ducea furca neisprăvită a Sofichei, îmblăcii și lancea legate în curea peste piept. In zarea torții treceau ca două năluci pe sub bolta înaltă, de cetină luminată. Florică știa plaiurile din cele vînători după merinde și boi. Plaiul acesta ducea înspre partea Clujului, peste munți și văi adînci, peste ape limpezi, prin codrii de brad dintre valea Arieșului și a Crișului. Florică pășea încălzit de mîna caldă a fetei și de galbinii din chimir, cotrobăiți prin buzunarele volintirilor răsturnați prin văile dela Abrud și Fîntînele și curși în scripcă din mîna darnică a Domnului Iancu, a tribunilor și căpitanilor lui.

1) Golant—vra să zică galant.

. . . .

In seara următoare, la focul căpitanului Lică din poiană era gălăgie mare. Bara cu capul gol şi fără chepeneag, zgîriat şi asudat, se calicea în gura mare lui Lică, să meargă el la domnul Iancu şi să-i spună, că oameni puşi de Ghiuţu şi Uştale îl caută pe Florică prin păduri să-l omoare si să-i ia pe Sofica. Spunea, că trebue să fie ascunşi undeva pe aproape, că el din zori de zi i-a căutat să le ia urma pe toate potecele şi plaiurile, ca să-şi pună gîtul pentru ei. Domnul Iancu să astîmpere pe Ghiuţu şi pe Uştale, să lese în pace copiii, că dacă nu, atunci el Bara toacă în cap, cum toci cînele, pe groful, pe Uştale şi pe toate calfele din fierărie, că lui atîta îi e.

— Nu lăsa căpitane pe Florică al nostru, că şi el şi-a pus capul la Abrud pentru d-ta.

— Taci măi Bara—zice Lică zîmbind—Florică cine ştie unde-o fi acum cu păsărica lui, acela-i căluşar odată, nu se încurcă ca tine cu iapa cea sură—el cade ca miţa pe talpă nu ca tine în gherlă.

Avea dreptate Bara. Ghiuţu cu sclipiri de oţel în ochii cei mogniţi şi Uştale cu urechile lui mari, repezit ca liliacul în zbor, alergau în toate părţile întrebînd şi cercetînd. Au împănat cu calfele din fierărie şi cu lăutarii din taraf toate văile, toate trecătorile şi potecile vînătoreşti de pe muchi. Zile şi nopţi de-a rîndul au horhăit şi cotrobăit prin toate luminişurile şi înfundăturile de prinprejur. I se făcea sec în cerul gurii lui Ghiuţu şi spume la gură lui Uştale, cînd vedeau că nu-s şi nu-s, că nici veste nu prind de undeva încotro au apucat, pe unde s'au mistuit.

La vre-o săptămînă a scos Uştale un pumn de galbini din lada cea ferecată, a pus caii la căruţă, s'au aşezat în scaun cu Ghiuţu, cu pistoalele şi puştile încărcate, au pus în capră pe gurdunaşul [1]) şi o calfă spătoasă din fierărie şi au pornit la drum, pe Arieş în jos, la Trascău, de acolo au urcat muntele pe la Curmătură şi s'au coborît în sat la noi, doar vor găbji hulubaşii la cuibul lor. Au găsit vatra satului şi coastele numai mormane de tăciuni. S'au suit la peştera din Coasta-Buhii, au întrebat şi ispitit, dar nici urmă despre Florică, nimic şi nimic. Trei zile au stat în Coasta-Buhii cu ochii pe toate dealurile, doar i-or zări venind de undeva, dar iar nimic şi nimic. Dăbălăzaţi şi fără nici o putere s'au întors la Cîmpeni.

Ghiuţu stetea încruntat cu coatele pe masă, vînăt de mînie, Uştale umilit şi înfrînt se scărpina în capul cel chel, Anghelina se rîcîia şi se făcea prav prin casă.

— De ce nu m'a făcut maica pe mine bărbat? zise Anghelina privind la Uştale ca la o muscă.

— Ce să te facă bărbat?—zise Ghiuţu uitîndu-se urît la ea—nu-i

1) Gurdunaşul-lăutarul cel cu contrabasul, gurdună-contrabas.

ca 'n palmă, a luat lumea în cap cu sărintocul cela. Şi-a găsit sacul petecul—soiu rău de şatră şi pace.

— Ba soiu de şatră a fost tat-to şi mă-ta, care te-a făcut—zise Anghelina arsă, punînd mînile în şold şi scăpărînd foc din ochi—să te cărăbăneşti din casa mea buzatule, că te opăresc, fi-ţi-ar neamul şi grofia a dracului! Fug toate de grofia ta, cum a fugit şi ceia cu piculaşul, numai să nu-ţi mai vadă ochii cei holbaţi şi hăstrăcanul. Ptiu, spurcatule, eu neam de şatră? Stai că chiem calfele cu ciocanele să-ţi arăt eu neam de şatră!

Uştale tremura din picioarele cele strîmbe, nu ştia unde să se ascundă. Ghiuţu fără vorbă a trecut înţepat printre ei, umflînd gîtul în guler şi scîrţîind din cizmele de lac numai creţe. Anghelina l'a petrecut până în uşa fierăriei şi de acolo l'a citit până ce l-a scos din piaţă.

Aşa s'a sfîrşit încuscrirea Anghelinei cu boerimea ţigănească din Abrud, n'a avut parte să între în neam, săraca.

Ghiuţu a plecat în curînd cu taraful la Abrud, n'avea de ce să mai stea la Cîmpeni. S'a spart şi tabăra din poiană. Cete-cete de Moţi luau drumurile pe cele văi înspre satele de prin înfundături, întorcîndu-se la nevoile şi iubiţii lor. Se întorceau cum se întorc în primăvară păsările călătoare, să-şi închipuiască la loc cuiburile, pe care iarna aspră şi viscoloasă le-a dărîmat şi dat la pămînt.

Domnul Iancu dăduse poruncă într'o zi să se rînduiască moţimea cete-cete cu căpitanii lor, după sate şi ţinuturi în poiana cea largă, să se aşeze în mijlocul poenii o masă de brad şi preoţii, care au luptat ca tribuni, să slujască un sfînt parastas, pentruca Dumnezeu să odihnească sufletele tovarăşilor de arme căzuţi cu cinste în luptă vitejască pentru ţară şi neam şi să-i sălăşluiască cu drepţii în raiul său. S'a urcat apoi pe moviliţa din mijlocul poenii şi le-a grăit cu cuvîntul lui scurt şi cald. Le-a spus că Muscalii au întrat în ţară, au desarmat pe Ungurii răzvrătiţi şi lacomi la Şiria, cum ai desarma nişte mueri nevolnice, au pus în picioare pe împăratul şi oştirea lui, pe care Ungurii o scosese din Ardeal şi o aruncase în ţara romînească, lăsînd frumosul nostru Ardeal în paza Domnului şi a neamului romînesc. Le-a mulţumit cu lacrămi în ochi, că au apărat până la sfîrşit cu avutul şi sîngele lor acest cuib de vulturi, că au scuturat cu bărbăţia lor robia de veacuri la străin şi au scos cu arma în mînă drepturile lor de oameni şi cetăţeni din mîna apăsătorilor. Le-a spus, că duşmanii, care au îndrăznit să se apropie cu arma de munţii noştri, şi-au lăsat oasele pe aici, că Moţii şi-au făcut datoria cu cinste şi că numele de Moţ va rămînea de acum întru pomenirea şi preamărirea urmaşilor, cît vor sta măgurile acestea pe temeliile lor. Le-a spus, că el căpitanul lor, e mîndru de ei şi că cu gîndul şi dragostea lor va intra în pămînt. Le-a spus că s'a pus pace şi a venit vremea să părăsească armele şi să se întoarcă a nevoile şi iubiţii lor, care îi aşteaptă cu dor şi mîndrie.

Cu lacrămile în ochi l-a ascultat Moţimea şi oricît doreau să se întoarcă la vetrele lor, cu inima grea s'au despărţit de Domnul Iancu, viteazul lor Căpitan, Craiul munţilor.

A pornit şi ceata lui Lică pe Arieş în jos, a trecut curmătura muntelui şi s'a coborît în Coasta-Buhii, unde deasupra peşterii bătrînii, femeile şi copiii lor în frunte cu părintele Sofronie îi aşteptau cu lacrămi de bucurie în ochi.

Toţi erau veseli şi fericiţi, numai umbra lui Florică, bietul Bara era îngîndurat şi amărît.

* * *

Se lăsa vremea înspre toamnă, colea după cărătura fînului, cînd se slobod fîneţele la păscut, cînd bouarii se luptă toată ziua la trîntă voinicească şi se deprind la bătaia în bîtă pe otava verde, iar nopţile stau tologiţi cu sumanele pe umere împrejurul focurilor, spun pozne şi poveşti, aşteptînd să se frigă cucuruzul pe jăratic şi să se coacă cartofii în spuză.

Intr'una din zile, pe sub seară, urca dealul de la Gruiul Morii Florică cu furca Sofichei, cu lancea şi îmblăcii legaţi la spete, cu traista la şold şi cu scripca în mîna stîngă, ţinînd de mînă pe Sofica aprinsă la obraz şi cu o rouă de năduşală în faţă—sufla greu şi sînul rotund se sălta şi se lăsa de oboseală, că pieptul dealului era povîrnit şi urcuşul greu. Ajunşi în muchea dealului la cruce, de unde satul se vede în groapă ca 'n palmă, s'au aşezat pe iarba verde de pe răzor în umbra unui rug stufos de trandafir sălbatic cu măcieşe roşii pe vlăstarele lungi. Sofica fericită zîmbea din ochii cu gene umbroase, de-i lumina lui Florică toată zarea satului pe care de atîta vreme nu-l văzuse.

Satul se renăştea din dărămăturile în care il prăbuşise urgia duşmanilor de veacuri, se renăştea frumos, vestind celor ce au urechi să audă, că ceia ce nu-i menit să piară, se renaşte şi din cenuşa sa.

Iacă groapa satului împrejmuită cu păduri legănate de mesteacăn, iacă pieptul muntelui acoperit cu pădure verde de fag, iacă fruntea şi curmătura muntelui, iacă şi biserica din deal cu turnul cel înalt acoperit cu tinichea albă, de-ţi orbeşte vederea în bătaia soarelui. In vatra satului şi pe coaste se ridicau din verdeaţa copacilor case noi de piatră şi de bîrne, unele tencuite, altele chiar văruite, numai uşile şi ferestrele nepuse, de parcă erau oarbe. Se vedeau ici colo meşteri lemnari pe acopereminte ridicînd căpriorii, bătînd leaţurile şi şindrila. Pe uliţi se vedeau care cu piatră şi lemnărie şi oameni grăbiţi.

— Uite, Sofico, sub dealul bisericii printre cei doi nuci mari, vezi tu casa ceia de piatră cu fereşti multe? E casa părintelui Sofronie. Uite ceia tot de piatră de pe dealul dinpotrivă cu grajdurile alături—

aceia e a lui Lica Rusului, a căpitanului pe care il ştii. Şi mai vezi tu Sofică—rotovică dîlma ceia din stînga, cu rîpa cea înaltă subt ea înspre sat? Vezi acela e dealul Gruiului, de unde strigă Bara peste sat. Acolo pe culme o să ne clădim noi cuibuşorul, turturica mea. Se vede de acolo tot satul, valea muntelui şi Curmătura cea sălbatică, se vede în Coasta-Buhii şi de vale hăt departe până în valea Murăşului. Cînd e senin se vede de acolo tot Ardealul, până în munţii Săcelelor şi ai Făgăraşului, până în munţii Haţegului spre Bănat şi la stînga până colo în munţii Moldovii. Acum e ceaţă în zare, nu se vede bine. Ia uite în dealul Gruiului copacul ceia mare—e mesteacănul cel pletos cu frunza jucăuşă, de care ţi-am spus şi în dosul lui în margina pădurii e Fîntîna Alunului, izvorul cel limpede ca lacrăma cu petricele sure pe fund şi cu bulbucii albi ieşind în faţa apei. In izvorul ceia rece ca gheaţa am să-ţi înmoiu eu pliscuşorul ăsta gureş, dimineaţa cînd îi fi prea somnoroasă.

Ea se strînge fericită lîngă dînsul.

Glumind şi hărăindu-se au coborît dealul la vale spre sat şi s'au dus drept la fierăria lui Culă de lîngă pîrău, unde se auzia bubuitul de baros al lui Bara.

Cînd a dat Bara cu ochii de ei în uşa fierăriei, a scăpat barosul şi dedea din mînile cele lungi ca să zică ceva, dar i s'au încleştat dinţii ca la lup, cînd de mult n'a pus gura pe carne de oaie. Bălan, tatăl lui Culă murise, ca mulţi alţii, în peştera de la Coasta-Buhii de bătrîneţe, de traiu rău, răceală şi umezeală. Culă se însurase cu Liora, fata lui Gabor: nu mai avea parapon pe Florică, numai Liora cea ochioasă se uita cu jind la Sofica. Se 'nserase şi nu se mai vedea în fierărie, au lăsat focul să se stingă în vatră şi foii să mai prindă la suflet, s'au dus în casă şi s'au pus pe taclale. Mosafirii au povestit hoinăritul lor de 7 săptămîni prin satele dinprejurul Clujului, ca să nu dea Uştale de urma lor, până nu s'a mai potoli bătuca în ei şi cum apropierea iernii i-a silit să se tragă către sat, ca să-şi facă şi ei rost de culcuş cald. Gazdele au povestit noutăţile din sat, de cînd a început a se înfiripa şi a se premeni. I-a prins tîrziul până să-şi vadă de culcuş.

Cinci săptămîni în urmă pe dealul Gruiului se lucra pe un cap la casa lui Florică. Bara încovoiat subt un căprior greu de stejar îl împingea din spinare în sus spre acoperemînt, ca să-l prindă meşterii lemnari.

— Incet Bara, că ne hii [1]) paluta—zise Sofica din gura goţului [2]) dela foc, unde gătea pe pirostii cina pentru meşteri, cu mînecile albe suflecate la cot, ameninţînd pe Bara cu lingura cea mare.

1) A hii—a dărîma.
2) Goţ—adăpost semicircular de pietre pentru foc în curte.

Florică—îndată ce au sosit în sat, a băgat mîna în chimir şi a început a scoate din galbinii prinşi pe scripcă şi îmblăcii în revoluţie. A cumpărat ieftin dela sat podişul de pe dealul Gruiului, cît să-i fie deoleacă de curte şi grădină, a cumpărat lemn din pădure, a tocmit care şi meşteri şi acum lucrul mergea cu spor spre isprăvite. In scurt au acoperit meşterii casa cu şindrilă. Sofica era tot cu gura pe ei, să n'atingă crengile mesteacănului, care se plecau pe colţul din faţă al casei către sat, ca o pană pe o pălărie de voinic. Casa n'avea de cît o tindă şi o odae mai măricică cu două fereşti spre sat şi una cătră miază-zi, prin care se vedea departe, jos în şes, Murăşul şerpuind cu solzi sclipitori şi în fund munţii Săcelelor şi ai Făgăraşului albind în zarea depărtată. Bara va dormi în tindă pînă se vor înlesni, să-i clădească şi lui o odăiţă de ceia parte a tinzii, unde să-şi adăpostească şi el bătrîneţele.

Cînd căşcioara fu gata din lemn şi tencuială, a văruit-o Sofica frumos peste tot, i-a făcut chenar vînăt jos la prispă şi împrejurul fereştilor, pe jos a lipit neted cu lut şi a presărat nisip galbăn. Fereştrile şi uşa tinzii se vedeau din vatra satului, parcă erau ochii albaştri cu gene creţe ai Sofichei alături de gura neagră a lui Bara, cînd strigă din deal peste sat. Vatra şi cuptorul, din care se puteau vedea tăciunii, l-a zugrăvit Florică cel meşter în înflorituri.

Cînd cuibul fu gata, s'au dus amîndoi la tîrgul de toamnă al Aiudului, a băgat Florică iarăşi mîna în chimir şi au cumpărat de toate în casă, apoi haine şi podoabe pentru trupuşorul Sofichei. Florică cu Bara cărau lucrurile din cele două care în casă şi Sofica le aşeza la locul lor, cum aşază rîndunica firele de iarbă şi pufuşorul moale în cuib. N'a uitat Florică nici ceasornicul cu cuc, o oglindă pe peretele din fund pentru Sofica, candelă şi o icoană frumoasă cu Maica Domnului, care să le fie binecuvîntare la casă. La odaie Bara îi zicea „casa dinainte" şi se uita numai din uşă în ea.

Colea, după culesul viilor la şes, cînd toate erau gata după gustul Sofichei, Florică băgă iarăşi mîna în chimir, închirie un car, plecă la drum şi a doua zi spre sară se întorcea cu o balercuţă de tulburel din viile de peste Murăş dela Sîncraiu, unde se face vinul cel bun şi tare, doar Duminică era să fie nunta.

In ziua nunţii la biserica din deal după leturghie, părintele Sofronie a făcut slujba sfintei cununii. Florică şi Sofica în haine albe de sărbătoare cu cununile pe cap stăteau zmeriţi în faţa altarului. Năchită şi fata mijlocie a părintelui Sofronie de-o parte şi de alta a mirilor ca naşi, stăteau şi ei zmeriţi cu lumînări în mînă. Satul întreg, bărbaţi şi femei au stat în biserică până s'a săvîrşit cununia. Bara sufla cu obrajii umflaţi în cădelniţa din mîna paraclisierului, ca să nu se stingă jarul.

Cînd mirii au eşit cu lumea după ei, tinerimea îi aştepta în faţa bisericii înşiraţi în horă, cu lăutarii la mijloc. Flăcăii zdrîngăneau din zurgalăi bătînd din călcîie, iar fetele se legănau alintate aşteptînd pe nuntaşi, să-i prindă la mijloc şi să pornească hora. Părintele Sofronie alb ca iarna, s'a oprit şi el în umbra din uşa bisericii şi privia zîmbitor la hora mîndră, care se învîrtea voioasă la soare. Lumea toată se uita cu drag în ochii sprincenaţi, în bolul iezărului de munte şi la bujorii din obrajii aprinşi de joc ai miresei. Mirele cel oacheş ca aluna coaptă sălta din opincuţe, parcă numai şuguia, ţinînd în palmă mîna nevestei înflorite.

Cu hoinăritul, cu casa şi cu nunta se cam subţiase chimirul lui Florică, grijile căsniciei îl deşteptau noaptea din somn şi Sofica nu ştia ce-i nevoia. Dar Florică nu era de cei ce mor de sete la moară. In Gruiul morii răsuna ţăcănitul ascuţit al ciocanelor bătînd în piatra albă ca marmura şi tare ca cremenea, banii curgeau în sat pe piatră cioplită şi pietre de mormînt. Florică era uşor la cap şi îndemînatic ca dracu la mînă, cioplise chipul Sofichei pe furcă aşa numai din capul lui.

Odată cu isprăvitul răutăţilor se pripăşise în sat un italian bătrîn, mare meşter cioplitor şi Florică a intrat cam cu voia, cam fără voia Sofichei ucenic la el. Şi se mira moşneagul cum îi prinde ucenicul toate măiestriile din daltă, ca cela din poveste—într'o zi ca 'n nouă. In primăvară scotea chenarele şi cu deosebire chipurile de înger mai bine decît maistrul, căruia îi slăbise ochii şi mîna îi tremura pe daltă. Atîta numai că chipurile celea pe pietrile de mormînt prea erau vesele şi sprincenate, prea ochioase şi zîmbitoare. Şi venea prea des nevasta lui cu mîncarea la baie şi stătea dupămiezile până în sară la hazuri şi hîrjoane cu el, de nu-i prea stătea mintea la îngerii cuvioşi.

In primăvară şi-a cumpărat meşterul Florică un locşor în Gruiul Morii, cît să-l sai cu ciomagul şi cu ajutorul lui Bara a ridicat pămîntul şi piatra puhavă de deasupra şi au pătruns la stanul cel tare şi alb ca laptele. De acum avea baia lui şi Sofica putea să vină de vreme cu furca în brîu printre holdele verzi şi înspicate, să aducă merinde pentru omul ei.

Cînd Sofica se cobora în baie pe cărarea dintre holdele duse de vînt, Florică o trăgea cu ochiul şi privind în jos la daltă cînta încet:

> Cărăruşă printre holde,
> Nu-i mai scoate mîndrei vorbe.

Iar ea se apropia tiptil pe la spate, îi punea mînile moi pe ochi şi întreba cu glas schimbat:

— Ghici cine-i?

De acum nu mai era moşneagul să se sfiască şi singuri cum erau, ea gătea prînzul pe pirostii la zarea focului şi Florică îi scotea chipul în piatră albă, cu ochiul drept la daltă şi cu stîngul în ochii ei. Îi mai rupea ea, nu-i vorbă, din vremea scumpă, dar unde-i marfă e şi pagubă,

ce să-i faci năcazului? Cu cioplitul în piatră dacă nu curgea picura şi chimirul iar a prins a se umfla cite oleacă, cite oleacă. Cheful şi voia bună făcea lumină în căscioara din dealul Gruiului şi sările pe lună Florică punea scripca sub bărbie şi-i spunea încet din strune cite 'n ceriu şi pe pămînt Sofichei, care şedea strînsă lîngă el pe prispă şi privea pierdută peste sat şi peste dealuri, cu umbre negre pe văi şi luminişuri galbine de lună pe culmi. Nopţile se duceau grijile pe pustii locuri, şi numai veneau să-l deştepte de pe perina moale din răsuflarea caldă a Sofichei.

Sofica era şi ea harnică priznel şi cuibuşorul era păhar. Mergea şi la lucrul cîmpului, dar numai la părintele Sofronie şi la Năchita lui Lică, însurat şi el decurînd cu fata mijlocie a părintelui, mergea ca la casa ei—doar îi erau naşi. La secere era în fruntea secerătoarelor şi la fîn făcea căpiţele ca un flăcău. Simţea ea şireata, că o prinde roua de năduşală şi bujorii din obraz, poalele albe aninate în brîu şi mînecile suflecate de se vedeau cele două alunele pe dreapta. Era ea harnică şi sprintenă de acasă—doar îl ştiţi pe Uştale ce bun era de căzanii şi Anghelina chiperiu.

De cum s'a întors din hoinărit, iar a intrat duhul lui Florică în sat. Atîta numai că acum pretutindenea purta cu el două umbre—umbra neagră a lui Bara în urmă şi umbra albă a Sofichei alături de el. Norocul şi veselia dela inimă Florică le revărsa din gură şi din arcuş asupra satului întreg.

La horă încunjurat de vîrtejul jocului, cînd vedea pe Sofica rîzătoare jucată în frunte de vătavul flăcăilor, de al de Năchită şi de alţi feciori de gospodari de samă, i se umfla pieptul, apăsa bărbia în scripcă şi arcuşul luneca tremurat ca dus de măiestre punînd jăratic sub tălpele tineretului. De vedea atunci un flăcău mai ruşinos jucînd o fată primăvăratică se îndoişa de sufletul lui şi îi striga el pojarul dela inimă descîntînd pe legănatul horei uite aşa:

> Dragu-mi e cu cine joc,
> Că miroas' a busuioc.
> Mîndruliţă brîu de-argint,
> Dragă-mi eşti până 'n pămînt.
> Mîndruliţă brîu de-aramă,
> Dragă-mi eşti de bună samă.
> Mîndro de dragostea noastră
> A 'nflorit un pom în coastă,
> Şi-a 'nflorit ca să rodească,
> Mîndro, de dragostea noastră.

Toamna, cînd se încingeau şezătorile pe prispe şi pe laiţele dinaintea porţilor, Florică le colinda pe toate cu Sofica lui, trăgea un cîntec

ici şi un joc colea, de nu puteau adormi bătrînii pe cele prispe de atîta tinereţă. Fierbea satul de cum se 'ntuneca până 'n cîntători.

Cînd iarna aspră strîngea fetele şi nevestele tinere la şezătoare în casa cîte unei babe habotnice de tinereţe, Florică se aşeza pe vatră între nevasta lui Năchită şi Sofica şi se lua la întrecere din bazme cu Hurlup povestaşul cel vestit, care îşi sugea obrazul în fălcile fără dinţi cînd trăgea din lulea, de bătrîn şi sfătos ce era. Povestind, cuvîntul în gura lui Florică zugrăvea cîntînd, cînd spunea de pe ceia lume, Sofica şi toate torcătoarele rezămau capul pe caier şi uitau fusul oprit pe genunche. Li se ducea sufletul în lumea albă prin cele palate de creştal, de numai belciugul din poartă făcea soare 'n lumea toată—se ducea după Făt-Frumos, cale lungă să-i ajungă, prin valea cu florile, munţii cu răcorile—se cobora în lumea neagră pe aripi de pajuri năsdrăvane şi tremura de grija lui Făt-Frumos în luptă cu zmeul cel urît, până ce îl sălta odată, îl împlînta în pămînt până la gît şi-i zbura cele trei capete cu sabia cea mischie. Numai cînd zicea—„mă suii pe-o şa şi v'o spusei aşa"—le venea suflarea la loc şi îşi aduceau aminte de fus. Incremeneau şi flăcăii pe lăiţi, şi vătavul cu pipa în colţul gurii, cu coatele pe masă, şi copilandri din tindă cu capul vîrît pe uşă. Numai Bara în capul laiţei de după uşă trăgea la aghioase, până ce un îndrăcit îi punea lumînarea sub nas, de sărea fript cu capul în grindă. Se porneau apoi pe pozne—Florică tartorul le dregea—ş'apoi dă-i doamne bine de dinţi albi şi lacrămi în ochi de rîs. Nu se opreau hohotele până ce se aşeza Florică la masă lîngă vătavul flăcăilor şi pornea din gură şi din scripcă o doină de dor şi jale, cu glas de fete pe coardă subţire şi glas de flăcăi pe coardă groasă după el—încet şi trăgănat de plîngea inima în om. Ei, apoi cum erau să nu certe mamele pe cele fete cînd le prindeau dimineaţa cu tort puţin pe fus? Florică le trăgea ponosul, tot el săracul.

In vară cînd fete şi flăcăi făceau claca obişnuită de secere la părintele Sofronie, Sofica era în fruntea şirului de secerătoare cu poale albe, ducînd mănunchiul cu spice grele ca un vîrtej—se mistuia văzînd cu ochii lanul cel galbăn dus de vînt. Flăcăii răzleţi în urma şirului legau voiniceşte znopii sub genunchiu. Florică cu Bara după el, trecea în lungul şirului cu bărbia apăsată în scripca cea bătrînă şi valul cîntecului în glas de fete şi flăcăi creştea pe unde trecea.

Ochii tuturora petreceau pe Sofica şi urechea tuturora era la Florică, ei erau veselia şi mîndreţa satului, până şi bătrînii nu puteau trece pe lîngă Florică fără o glumă şi pe lîngă Sofica fără s'o năcăjască cu o vorbă alintătoare.

La biserică Sofica sta între nevestele tinere, care îi dregeau testemelul şi creţul părului pe frunte. Nici păr neastîmpărat ca acela, de n'avea ce-i face. O vedea părintele Sofronie din uşa altarului, dintre neveste, de răsărită ce era, şi totuşi părea mititică, încît cînd se făcea că

se minie pe Florică şi sărea la bătaie, el se apleca cu spetele ca să dea. Ea îl ardea cu o sfîrlă în ceafă.

— Măi drace, eşti un flecuşteţ numai atîtica de te pierd şi dintr'atîta sai la bătaie. Ai tu noroc, că mi-i frică de tine, că ţi-aş arăta eu ţie, farmazoană ce eşti! Pe urmă tot el se calicea, să-l ierte şi-i cerea o gură ca să puie pace. Ea se întorcea pe un călcîiu de-i fluturau poalele albe, îi zicea—na—şi-i dedea ceafa.

— N'a fost bună, mă gidilă şuviţa ceia, na-ţi-o îndărăt.

— Dar mustaţa ceia nu gidile? Să fie una pentru alta, şi acum şterge-o că am treabă.

Bara se uita la ei ca miţa la pisici cînd se hîrjonesc.

Era mic cuibuşorul dar caldul şi binele din el n'ar fi încăput nici într'un palat împărătesc. Şi nu numai Bara se desfăta în traiul lor, satul întreg şi lumea de prin satele vecine îi fericea, şi vorba a ajuns din gură în gură până departe pe Arieş în sus, încît în ajunul Crăciunului, numai ce se trezesc, că urcă dealul Gruiului o sanie cu doi cai de munte. Şi în ea cine era Doamne?—Uştale cu Anghelina!...

* * *

A trecut iarna cu viscolele, a trecut şi primăvara cu florile, a venit vara cu căldurile şi în dealul Gruiului nici nu s'a simţit vremea trecînd. Pacea cu părinţii zmulsese şi cel din urmă ghimpe din inima Sofichei şi a lui Florică.

Era într'o Duminecă după prînz, cînd se porneşte hora sub sălciile umbroase de lîngă pîrâul muntelui. Florică şi Bara îşi încordau scripcile, flăcăii şi fetele scăpărau să înceapă jocul. Era tocmai pe vremea cînd fragile tîrzii se coceau la munte şi Sofica plecase de dimineaţă cu cofa albă după fragi, împreună cu nevasta lui Năchită. Florică nu era în apele lui, mereu trăgea cu ochiul pe drumul dinspre dealul Gruiului, doar va zări pe Sofica sosind. E departe muntele, dar tot trebue să sosească pe mică, pe ceas.

Era îngrijorat Florică, fiindcă la eşirea din biserică văzuse pe inspectorul pădurilor, pe Ungurul cela încruntat cu părul roş, urmat de toţi pădurarii, cum mergea călare pe valea muntelui în sus. Se ducea să mai facă bocluc oamenilor, să găsească urme de vite prin tăieturile oprite. Sofichei n'avea ce-i face pentru nişte fragi, dar în cîteva dumineci trecînd spre păduri, s'a oprit la horă şi Florică l'a văzut cum făcea ochi dulci şi ciugulea nevestele frumoase. Se obrăznicise şi cu Sofica, şi cînd ea s'a zmincit mînioasă şi i-a întors spetele, Ungurul i-a zis rizînd cu dinţii lui rari.

— Nu fii sălbatică fa, doar nu te mînîncă nimenea. Iacă o vorbă aşa, dar era vestit boala spurcată de neobrăzat—a mîncat şi o chelfăneală alăturea cu moartea dela un pădurar din Dumbrău pentru obrăznicii cu nevasta lui.

Se pornise şi hora şi arcuşul nu luneca, parcă avea plumb în el. Florică era dus cu gîndul la Sofica şi cu ochii în lungul drumului. Deodată numai ce vede pe Sofica, urmată cît colo de nevasta lui Năchită, alergînd într'un suflet spre horă şi pătrunzînd prin îmbulzeală spre el. Florică a stat din arcuş şi hora s'a oprit ca ţintuită pe loc.

Sofica se opri plîngînd cu hohot înaintea lui—cămaşa de pe ea era sfîrticată, de i se vedea umărul gol. Atîta a putut spune înecată de plîns.

— Uite ce mi-a făcut Ungurul!

Florică năucit şi fulgerînd din ochi, dete scripca lui Bara, pipăi cosorul în chimir şi se repezi cu capul aplecat înainte prin îmbulzeală —ca vîntul a pierit la colţul drumului. Lumea încremenită nici nu l-a putut opri.

Cînd s'au desmeteclt flăcăii, ca la o comandă zmulg parii din gardul de spini şi dau năvală pe drum înainte după Florică. Sofica a încercat să alerge după el, dar femeile au ţinut-o. Nevasta lui Năchită a spus lumii nerăbdătoare, cum culegînd la fragi în făgetul muntelui, s'a răzleţit pe cîte-va clipe de Sofica pe coasta de deasupra drumului şi deodată numai ce aude pe Sofica ţipînd şi strigînd-o. Era cît colea de dînsa şi într'o clipă a fost la ea. A găsit-o zmincindu-se din mîna Ungurului, care o ţinea de mîneca cămeşii. Ungurul era cu brazde de zgîrieturi şi plin de sînge pe faţă.

— Cnd m'a văzut, a lăsat pe Sofica de mînecă şi rînjind a plecat ca un cine pe drum la deal, ştergînd cu mîna sîngele din faţă, iar noi într'o fugă am alergat spre sat.

În vreme ce lumea dela horă căuta să liniştească pe Sofica din plîns, flăcăii cu pari în mînă alergau pe drumul de pe valea muntelui în sus, să ajungă pe Florică şi să înţerce pe Ungurul cu părul roş de la nevestele oamenilor. Florică era însă cine ştie unde, spre fundul văii.

Nu era alt drum spre făget, unde se fac fragile cele multe, decît drumul de pe valea muntelui. Aproape de înfundătura văii, unde drumul începe a urca pe pieptul muntelui, numai ce aude Florică paşi de cal pe drumul pietros, ca la două împuşcături. Atunci se opreşte pe loc, face ochii roată parcă ar căuta ceva, apoi repede se urcă pe un mic povîrniş şi se ascunde într'o tufă deasă de alun cu frunza lată.

Calul se auzea venind la pas pe drumul povîrnit şi pietros—se apropia de fundul văii. Florică din tufă văzu pe Ungur oprindu-se şi privind îngrijat pe vale în jos, pe unde drumul era drept şi mai larg, apoi deodată dete pinteni calului şi porni în trap mare. Se auzia pe deal vorba pădurarilor, care se apropiau. Nu mai era decît la o aruncătură de băţ, încît putu să-i vadă desluşit zgîrieturile din faţă şi mişcările ochilor în dreapta şi'n stînga spre tufele de deasupra drumului.

Florică pipăi plăseaua cosorului şi îl apăsă în chimir nu cumva să sară, puse mînile pe crengile dese ale tufei de alun, ca să le poată des-

chide repede. Lăsă pe Ungur să treacă pe dinaintea lui, apoi deschizînd crengile își luă vînt pe povîrniș în jos și pe drum în urma calului. Cu o săritură sălbatică împlîntă mînile în șelele calului și se avîntă pe șa în spetele Ungurului. Nici calul n'a avut timp să se sperie, pînă ce Florică i-a înfipt stînga în vîna gîtului și cu dreapta zmulgînd cosorul din chimir, i-a spintecat pîntecele și i-a vărsat mațele pe oblînc. A mai zmîncit cosorul de două ori în sus spre coșul pieptului la stînga, apoi simțindu-l moale, l-a îmbrăncit din șa în drum, cu fața la pămînt, iar el punînd mîna pe frîu i-a dat călcâie calului spre sat. In galop a trecut printre flăcăii, care veneau în goană la deal, a trecut ca vîntul dealungul satului și nu s'a oprit pînă 'n fața primăriei. Aici a descălecat, a legat calul de stîlpul porții, apoi intrînd în primărie și dînd cu ochii de vătăjei, le zise:

— Am făcut moarte de om, am spintecat pe inspectorul pădurilor, legați-mă și mă duceți la temniță.

Cum trece fiorul prin trup, așa s'a răspîndit vestea omorului prin sat. Curgea lumea spre primărie, unde pădurarii aduseseră pe targă de nuiele trupul inspectorului cu fața zgîriată și cu mațele din el vărsate —la gît avea patru urme sîngerate, de degete înfipte în carne. S'a răspîndit și zvonul, cum Ungurul cu părul roș s'a legat în pădure de nevasta lui Florică.

Fierbea mulțimea în fața primăriei, flăcăii în frunte cu Năchită cu pari și Bara cu o proptea de gard în mînile cele afumate, răcneau să dea drumul lui Florică, că dau primăria la pămînt și sfarmă tot.

— Și-a luat plata păgînul—strigau oamenii. Cei șase jandarmi cu puștile încărcate și cu sabia trasă, galbeni ca ceara, stăteau la rînd în cerdac cu primarul și vătăjeii și nu îndrăzneau să se coboare în mulțime. Năchită și flăcăii de sub cerdac ridicau parii și Bara cu pieptul gol amenința cu propteaua pe sergentul jandarmilor.

— Dă pe Florică guleratule, că te fac chisăliță—răcnea Bara ca un bivol scăpărînd salbatic din ochi.

Năchită, Bara și cîțiva flăcăi dau să urce scările spre jandarmi, cînd ușa primăriei se deschide și părintele Sofronie, alb ca iarna, iese în cerdac. Năchită și flăcăii se dau îndărăt ascunzînd parii la spete, numai Bara rămîne pe trepte cu propteaua pe umăr.

— Sfinția-ta, sărut dreapta, nu lăsa pe Florică să-l ducă, e nevinovat săracul—se ruga Bara cu o lacrămă albă în obrazul cel negru.

— Pace vouă fiilor, liniștiți-vă. Dumnezeu atoateștiutorul, vede faptele și inima omului, el va judeca pe Florică. El a apărat cinstea casei sale și a altora, a pedepsit după cuviință pe nelegiuit. Judecătorii înțelepți vor cîntări nu numai fapta ci și inima și gîndul făptuitorului. Dreptatea dumnezeească îi va lumina și povățui, să nu pună piedică mîniei cerești, osîndind prea greu pe cel curat cu inima. Nu trebue să facem noi dreptate, să o facă legile și cei chiemați. Să nu aduceți fiilor

cu răzvrătirea voastră tinerească împotriva stăpînirii o nouă nenorocire asupra voastră, a părinților voștri și a satului nostru atît de încercat. Vom mărturisi cu toții în inimă curată înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor pentru cel nevinovat. Mergeți în pace pe la casele voastre și să așteptăm cu încredere și nădejde glasul dreptății.

Cum se potolește furtuna de fața soarelui așa s'a liniștit mulțimea de vorba luminată și caldă a părintelui Sofronie. Lumea s'a împrăștiat pe încetul și în urma tuturor a plecat și Năchită cu Bara, ca să vadă ce-i cu biata Sofica. Au găsit-o la casa lui Năchită încunjurată de femei cu lacrămile în ochi—plîngea mulcom privind blînd la cei de prinprejur și nu spunea un cuvînt. O desnădejde rătăcită îi tulbura lumina albastră a ochilor și stropi grei de lacrămi se rostogoleau pe sînul zguduit de suspine.

— Nu mai plînge Sofică,—zicea Bara,—am văzut cu ochii mațele din coșul tîlharului, părintele ne-a spus că Florică e nevinovat, că a apărat cinstea ta și a altora ca tine. Nu plînge rotovico—am să merg eu în temniță pentru Florică al nostru, eu n'am pe nimenea și sînt deprins cu robia. Taci să nu te văd plîngînd, că uite mă înăbuș—și izbucni în plîns cu hohot.

Pe Florică l'au dus la temniță, l-au osîndit la patru ani robie grea în Gherla, unde sînt temnițele cele tari. Multă lume din sat și chiar părintele Sofronie au mărturisit pentru el și împotriva mortului. L-au scăpat de spînzurătoare, dar de robie nu l-au putut scăpa. Era vinovat de omor sălbatic, cum ziceau judecătorii și vina celui ucis nu fusese faptă săvîrșită.

Un an de pustiu și jale, un an de plînsete și desnădejde trecuse pentru biata Sofica cea stingheră. A venit Uștale cu Anghelina mai de multe ori să o ducă acasă, dar n'a fost chip să o despartă de căscioara din dealul Gruiului cu mesteacănul cel pletos la colțul acoperemîntului—ca o pană pe o pălărie de voinic. Acolo își trăise zilele cele bune, acolo voia să moară. In fiecare colț, în fiece lucrușor îl vedea pe Florică cel oacheș ca aluna coaptă și desmerdător ca o primăvară. Își ducea zilele mohorîte, grele ca plumbul fără o vorbă, fără o veste dela Florică. A încercat ea cu Bara să-l cerceteze în temniță, dar nu i-au lăsat să-l vadă—era ținut la închisoare tare. Se silea bietul Bara să-i aducă zîmbetul pe față cu glume de ale lui Florică. Îi povestea basme și minuni despre vitejiile și poznele lui, făcea caraghioslîcuri și se tăvălea înaintea ei ca cînele credincios înaintea stăpînului—dar jalea din față și desnădejdea cea rătăcită din ochi n'o putea alunga nici pe o clipă. Trandafirii din față păleau pe zi ce trecea, cearcănele vinete de subt ochii cei cu gene umbroase se adînceau. Nopțile se deștepta Bara din tindă în plînsul și țipetele ei—visuri cumplite o speriau din somn.

De cîteva săptămîni mergea Bara cu ea la părintele Sofronie să-i citească din molitvelnic subt sfîntul patrafir. Nu se lăsa Bara nici ziua nici noaptea de lîngă ea; era veşnic pe urmele ei. Nopţile avea visuri urîte prin somn şi, deşteaptă, i se năzăreau vedenii îuspăimîntătoare prin întunerec. Ziua pierea din cînd în cînd din ochii lui Bara, pleca de acasă grăbită pe dealuri şi se adîncea prin păduri chemînd pe nume pe Florică.

Undele acestea de nebunie îi veneau rar şi ţineau o zi două, apoi se liniştea şi sta toropită pe prispa casei privind înspre drumul de peste dealul crucii, pe unde l-au dus pe Florică la temniţă. Bara stătea lîngă ea cu faţa îngropată în mîni.

Era tocmai pe vremea cînd se coc fragii tîrzii la munte, cînd Duminecile în zori de zi fete şi neveste tinere cu cofe albe se duc pe valea muntelui în sus în făget după fragi. Era într'o Duminecă înnainte de a se revărsa de ziuă, cînd în dosul căscioarei din dealul Gruiului în dumbrava de mesteacăni încep privighitorile a cînta. In ziua aceia se împlinea anul, de cînd jandarmii au trecut pe Florică legat peste deal la cruce.

Bara dormea dus în tindă cu pumnii la piept, n'avea nici o grijă de Sofica—parcă se mai liniştise decînd părintele Sofronie îi citea molitve—tocmai în ajun îi citise şi molitva Marelui Vasile. Noaptea n'o auzise gemînd, nici n'a ţipat speriată din somn şi doar Bara nu închisese un ochiu, ascultase ţinîndu-şi răsuflarea până pe la cîntători. Auzind prin uşă răsuflarea liniştită a Sofichei a adormit ca plumbul.

Cum spuneam, abia se zărea de ziuă pe dealul dela Gruiul Morii, cînd Sofica deschide încet uşa, trece tiptil prin tindă şi ese în faţa casei. Era lună plină. Se aşeză pe prispă şi privi dusă peste sat şi pe dealurile dimpotrivă umbrele negre şi luminişurile galbine de lună. De odată se întoarce la stînga—i s'a părut că aude alături cum Florică îi spune încet din strune cîte 'n ceriu şi pe pămînt.

— Nu-i Florică, s'a dus Florică... e amărît Florică!—Se sculă de pe prispă şi pieri ca o nălucă la colţul casei pe subt mesteacăn şi se adînci în pădure.

Cînd s'a deşteptat Bara şi a sărit la uşă să asculte răsuflarea Sofichei, uşa era deschisă şi Sofica nicăiri. A căutat-o pe afară, a strigat-o prin pădure, a întrebat prin sat şi tocmai la gura văii muntelui a aflat dela un bouariu, care se întorcea cu boii dela pădure, că ar fi văzut pe zarea dealului în drumul din Poiana Mărului o femee alergînd în sus către Curmătura muntelui.

Curmătura asta e un loc tare şi sălbatic, o chee de munte, la dreapta şi la stînga cu frunţi de stînci sure până în ceriu. Cheia largă în zare, se coboară strîmtîndu-se pintre muntele Mare şi muntele Mic în adîncime spre tîrguşorul Trăscău, unde omul se vede numai cît o cioară în piaţă. Dela un loc pintre pereţii colţurilor plecate, de parcă ar vra să se isbească în capete, nu-i decît drumul îngust şi pietros şi pîrău năvalnic.

care se rostogoleşte din piatră în piatră huind sălbatic printre stînci. Sus în zarea curmăturii e un colţ singuratic de stîncă înnalt cît şi munţii, spre sat cu o spinare crescută cu iarbă verde, de te poţi urca uşor până în vîrf la cruce. Spre Trăscău însă parcă l-a tăiat cineva cu sabia, e perete drept, aplecat inainte, de parcă ar vra să-şi facă sama, să se arunce cu capul în jos în prăpastie. Ii zice Uriaşul, fiindcă într'adevăr pare un uriaş, care ar sta între cei doi munţi de pază, să nu se bată ca nebunii în capete. Din vîrful Uriaşului se vede la stînga sus în peretele muntelui Mare gura neagră a peşterii lui Horia, cu o dărîmătură de zid la intrare şi în faţă pe un mic podiş o poeniţă de cinci paşi, subt care se deschide prăpastia—în sus perete până în ceriu. In peştera aceasta se adăpostea Horia, cînd era strîmtorat.

De lîngă cruce din vîrful Uriaşului dacă strigi rar:

— Doamne strigat-am!

răspund pereţii de stînci din dreapta şi stînga de cinci ori rar şi desluşit:

— Doa-mne stri-gat-am! Doa-mne stri-gat-am!

în cinci glasuri deosebite. Unul luminos de om bun, altul întunecat şi morocănos, altul pripit şi glumeţ, altul mueratic şi certăreţ şi cel din urmă lung şi trist. Se miră lumea de glasurile acestea ascunse în stînci. Răspund glasurile cînd din muntele mare, cînd din cel mic, de-ţi vine să te întorci la uite aşa ca speriat, ca să vezi de unde vin.

Soarele era sus şi umbrele stîncilor se trăgeau spre perete, parcă ar vrea să se ascundă, cînd Bara, alergînd într'un suflet pe munte în sus după glasul şi plînsetele Sofichei, a ajuns în zare în marginea făgetului, de unde porneşte spinarea cea verde spre crucea din vîrful Uriaşului.

A încremenit Bara în umbra din marginea pădurii şi s'a oprit îngrozit, cînd a văzut pe Sofica în bătaia soarelui, lîngă cruce, în buza prăpastiei, cu poalele şi mînecile albe bătute de vînt, de parcă ar voi să le ia. Nu sufla bietul Bara de frică să nu o sperie.

Sofica striga şi se întorcea la dreapta şi la stînga, înainte şi înapoi, să asculte răspunsurile din stînci. Se oprea o clipă, ca să înţeleagă parcă şi iar striga dela inimă:

— Florică, Florică, sînt nevinovată!

— . . . . ne-vi-no-va-tă! . . — răspund stîncile de cinci ori.

— Vino Florică vino, că mor de dor!

— . . . . că mor de dor! . .

— Florică floricică! — şi i se păru că aude dela spete lung şi trist:

— . . . . ro-to-vi-că!

— Unde eşti?

— Un-de eşti?! . . .

Sofica se întoarce speriată spre glas şi piere din zare . . . .

Bara auzi într'un tîrziu din prăpastie huruit de pietre, repetat de stînci . . şi se repezi aiurit din marginea pădurii spre fundul Curmăturii.

* * *

Iacă iubite cititorule buba cea rea dela inima lui Florică, bubă pe care nimeni nu i-o pomeneşte, nici el nu deschide vorba niciodată despre ea. O ţine aşa închisă şi mocnită în furca pieptului ca pe un pietroiu greu şi o poartă la horă, la şezători, pela nunţi, ziua toată şi noaptea în somn. Buba asta i-a lăcrămat ochii şi i-a pus ca la femeile rămase de bărbat, porneala pe plîns în colţul gurii, de parcă s'ar ruga de oameni să-l ierte că nu poate rîde şi glumi. Buba asta fără leac i a pus jale în strune, tremur în arcuş şi i-a nins în tîmple fulgii albi. Ar fi pierit Florică de mult, din vîrful Uriaşului dela cruce şi-ar fi făcut seama—de ce era să mai trăiască? dar a înţeles că-i păcat.

Cum s'a întors din temniţă, s'a dus la biserică şi în spovedanie l'a întrebat pe părintele Sofronie, dacă-i mai greu păcatul de a-şi face singur seamă, cînd n'ai de ce mai trăi, decît de a face moarte de om?

— Mai greu, fătul meu, mai greu decît toate—i-a zis părintele Sofronie. Dumnezeu ne-a menit zilele de trăit, el ne trimite pacostele şi nenorocirile, ca să ne încerce credinţa şi să ne pedepsească. Noi datori sîntem să îndurăm până la sfîrşit, să nu eşim din poruncile lui. Cel ce-şi face singur seamă, se ridică împotriva dreptăţii dumnezeeşti şi fuge mişeleşte de răspunderea pentru faptele sale. Urgia lui Dumnezeu îl aşteaptă pe ceia lume. Să ne purtăm povara vieţii, fătul meu, să ne ispăşim păcatele cele multe şi grele, că Dumnezeu iartă şi primeşte în raiul său şi în ceasul al unsprăzecelea pe cel ce n'a fugit dela faţa lui.

Uşurat şi hotărît a eşit Florică dela sfînta spovedanie, sărutînd dreapta părintelui Sofronie, cum ar eşi din faţa unui prooroc bun şi sfînt.

Duminicele la horă şi serile la şezători, alături de umbra lui, de Bara, cînta din gură şi din scripcă flăcăilor şi fetelor, dar un tremur duios s'a lăsat în strunele şi gîtul lui, cum se lasă umbra înserării peste văile cu soare. Numai cînd flăcăi şi fete în frunte cu Florică petreceau la groapă pe un tînăr sau fată fecioară, cînd după obiceiul din sat, tinerimea cînta bocetele—atunci îşi dădea şi Florică drumul sufletului din piept, de rupea inima în oameni. Din faţa lui de mucenic, vorbea jalea şi în glasul lui tremurat cînta durerea în bocete nemai auzite, venite de pe tărîmurile celor duşi şi jeliţi şi strunele plîngeau mulcom plîns cu aşezămînt.

Pe la şezători şi nunţi spunea glume, ca să rîdă tinerimea, dar parcă le-ar şti dedemult şi le-ar spune pe de rost. In zilele lucrătoare cioplea singur în baie chipuri de înger pe pietrile de mormînt, dar nu mai ridica ochii spre cărarea dintre holde şi chipurile de îngeri sprincenaţi eşiau cu ceaţă în ochi şi plîns în colţul gurii. Florică, aşa bătut de brumă, trăia ca să trăiască şi fulgii de zăpadă îi ningeau tot mai deşi în coama cea creaţă. Trăia ca pasărea scăpată din ghiară de vultan, cu o rană adîncă în piept şi cu capul mai mult subt aripă—trăia viaţă moartă.

De mult îşi îngropase Florică sufletul. Cel dintîi lucru, cînd s'a întors din temniţă, i-a fost că s'a închis în baie şi a cioplit două cruci una ca alta, numai cît pe una a pus capul de înger sprincenat cu plîns în colţul gurii, iar pe cealaltă două oase de mort aşezate în cruce. Pe cea cu oasele a pus pe Pătru Tosului, cel mai meşter cioplitor de slove dintre băieşi, om cărturar şi dascăl la biserică, de a scris cu slovă veche: „Florică ceteraşul", iar pe cea cu îngerul plîns: „Sofica lui Florică". Le-a aşezat una lîngă alta la capul mormîntului Sofichei, sus în coasta cimitirului, la biserica din deal, iar subt crucea Sofichei lui Florică şi-a îngropat sufletul.

Până cînd a mai trăit domnul Iancu, Florică mai pierea din sat cu Bara, se mai ducea prin munţi de mai cînta tribunilor şi căpitanilor, care mai rămăsese în viaţă, cîte un cîntec voinicesc, o doină din vremile acelea. Il găsia şi pe Craiul Munţilor în cîte-o şatră de scînduri în bîlciuri, la masa lungă încunjurată de Moţi, tovarăşi de arme din zilele cele bune. Răsplata împărătească, de a fi dat Ungurilor Ardealul şi neamul rominesc din el, aşa fără par, fără nimic, răsplata pentru sîngele a 40,000 de Romîni pieriţi în revoluţie pentru apărarea lui şi a Ardealului, răsplata asta adevărat împărătească, întunecase şi rătăcise privirea leului şi amărîse cuvîntul Craiului Munţilor. Şi acolo în şatra ceia de scînduri la masa încunjurată de Moţi cînta Domnul Iancu din fluer şi Florică din scripcă veştejirea vitejiei şi a cîntecului rominesc, de ar fi plîns şi pietrele şi putregaiurile din piepturile romineşti de azi, dacă i-ar fi auzit. Pe Florică cu cîntecul de jale l-a mai oprit Dumnezeu pe pămînt zile numărate, dar pe Craiul Munţilor cu bărbăţia romînească l-a luat şi l-a îngropat subt stejarul lui Horia din cimitirul bisericii din Ţebea. Păcat că n'au lăsat Ungurii să i-se ridice şi lui un monument, pe care să fi se scris cu slovă neagră.

Şi cînd va veni păgînul, să vă ia pămînt şi drept,
Romîni, scuturaţi stejarul ca din somn să mă deştept.

După mutarea la cele vecinice a Craiului Munţilor nici Florică cu cîntecul n'a mai avut ce căuta prin munţi şi n'a mai eşit din sat, dar n'a crezut până la moarte că a putut să moară atîta vitejie. Cum era să moară Domnul Iancu care prindea glonţele cu mîna din zbor, viteazul scăldat în lapte de zînă, pe care nu-l prinde nici glonte nici moartea?

— L-am văzut de două ori cu ochii mei, domnule—îmi spunea Florică odată.—L-am văzut curînd după ce spun că l-au îngropat, noaptea pe lună în poiana de deasupra Cîmpenilor—mă dusesem s'o mai văd odată înainte de a muri—şedea supărat pe un buştean cu capul răzămat în mîni şi, cînd m'am apropiat de dumnealui, a pierit în pădure. Altă dată veneam cu Bara dela Trăscău prin Curmătura muntelui. Era lună ca ziua şi atunci. L-am văzut cum te văd pe d-ta. Era călare pe calul cel alb, cu pistoalele la chimir. Stetea neclintit sus pe colţul muntelui şi

privea vultureşte peste Ardeal. In stinga dumnealui era tribunul Corcheş cel aprig, încălecat pe cal negru de munte.

— Nu crede ce spune, domnule—mi-a zis Bara, trăgindu-mă de-o parte—s'a clătit săracul Florică la minte, de cînd a murit Sofica lui—osînda Starostei lelelor, domnule!..

L-am mai văzut pe Florică într'o vară—era bătrîn rău şi alb ca oaia—şedea pe treptele crîşmei din rrucile satului, cu scripca pe picior şi cu capul în piept, dormea senin şi liniştit. Bara îl străjuia stind în picioare şi uitîndu-se la el. L-am întrebat pe Bara cum o mai duce bietul Florică?

— Rău Domnule, rău, se usucă pe picioare şi piere văzînd cu ochii. El care in zilele cele bune, cînd mergea la horă, nu punea rachiu în gura lui, ca să nu-i scirţîie arcuşul, cum nu pune popa cînd merge la leturghie, acum a început a bea cîte-o leacă să mai prindă la putere. De-un ciocan adoarme, cum îl vezi, de-l duc eu în braţe pe coastă în sus până acasă. Parcă nu-i el căluşarul cel voinic de odată. Şi doar nu-i aşa trecut cu anii, dar îl bagă în pămînt dorul şi jalea Sofichei, domnule.

In vara următoare mergînd la părinţi, numai ce aud într'o dimineaţă, că a murit Florică şi m'am dus şi eu să-l mai văd odată înainte de a-l băga în pămînt. Mi-a fost drag şi mie, cum drag i-a fost la tot satul.

Mergînd pe drumul din vatra satului spre dealul Gruiului, mi-am ridicat privirea spre căscioara lui Florică de pe culme. Pe acoperemintul de şindrilă crescuse muşchiu şi iarbă verde, acoperemintul era spart şi mîncat de ploi, ca sufletul omului sărac de nevoi. Mesteacănul din colţul casei îmbătrînise şi el. Din frunzişul săltăreţ şi răsfăţat se ridicau crengi uscate, ciunge şi negre, ca gînduri întunecate din suflet de om necăjit. Pereţii erau mohorîţi de ploi; ferestile mici, cu chenarele spălăcite, păreau ochi osteniţi de plîns, ochi rupţi, cu cearcîne vinete privind a jale peste sat. Uşa deschisă părea o gură de cîne, rămas fără stăpîn, urlînd a pustiu.

Ajuns in vîrful dealului am găsit pe Bara pe prispă cu coatele pe genunchi şi cu faţa îngropată în mîni—plîngea mulcom şi stropi mari de lacrămi îi cădeau din ochi în colbul dela picioarele goale şi negre.

— A murit Florică al nostru domnule, mă pustiesc şi eu de acum —zise Bara ridicînd capul şi lacrămile l-au înecat; n'a mai putut zice un cuvînt. Am intrat în casă, urmat de Bara sughiţînd de plîns.

Pe laiţa dinspre fereşti era întins, cu mînile pe piept, trupul lui Florică odată atît de jucăuş. Era liniştit şi senin, parcă dormea fără visuri; faţa şi mînile erau galbene ca ceara din luminarea, pe care o cuprindea cu amîndouă mînile—parcă ar ţinea-o ca pe cea din urmă avere de pe pămînt, să nu i-o iee şi pe aceia oarecine. Mustaţa albă se lăsa e buza de sus cum ar voi să-i închidă gura de tot pe bazmele şi cîntecele din bătrîni. Deasupra frunţii înalte, ca un fruntar de altar, coama albă ca colilia părea ridicată de vînt. Până la piept era acoperit cu o

pînză nouă, dăruită de te miri ce creştină de sufletul unui repausat iubit. De subt cămaşa descheiată la gît se vedea o parte din brazda rănii, a tăieturii de sabie dela 48.

Casa era goală şi prăfuită. O masă veche de brad şi laiţa dinspre fereşti, pe care dormea mortul, un pat de grădele pe patru ţăruşi bătuţi în pămînt, la păretele din dos—pe el un braţ de paie îngălbenite, acoperite cu o cergă roasă şi o perină fără faţă la căpătîiu, atîta era tot.

In urma mortului nu rămînea decît o cofă veche jos după uşă. In un cuiu deasupra cofei atîrna sumanul vechiu şi el, cu gura spre părete, parcă s'ar fi întors să-şi plîngă stăpînul, ca să nu-l vadă lumea plîngînd. In cuiul din păretele din fund la capul mortului era pălăria spartă şi scripca cea bătrînă albă de colb, cu două coarde rupte atîrnînd pe perete în jos. Deasupra scripcii, pe două cuie bătute în părete, prăfuite şi ele, erau puse mănunchiu bîta de căluşar, lancea ruginită, imbiăcii cu hădăragul ferecat şi furca Sofichei.

Soarele de vară bătea prin cele două fereşti şi jocul frunzelor de mesteacăn mişca pe pieptul şi faţa mortului umbre şi luminişuri mărunte, parcă erau horele şi doinele din gura lui de aur şi din scripca cea cuvîntătoare, care au venit şi ele să-şi ia ertăciuni şi să dea mortului sărutarea cea de pe urmă.

Mi au dat şi mie lacrămile, cînd am văzut atîta moarte, atîta pustiu...

m. m.

Fără cuvinte

Fără cuvinte spuneți-mi povești
Din tînguiosul tremur de cimbală,—
Să-mi bată zarea lunei la ferești,
Punînd pe crucea lui Isus beteală...

Ca o vâlcea ce unduleazâ lin
In liniștea 'nserărilor de vară...
Cuvintele sînt pentru mine chin,
Sînt grindina ce cade pe hotară...

Fără cuvinte spuneți-mi cîntări,
Izbînda dragostei biruitoare—
Povestea 'ntunecatelor cărări
Și-a mînilor ce nu au sărbătoare...

Maria Cunțan

Biologia experimentală și „selecția naturală"

In vreme ce în fizica teoretică concepția atomistică, teoria cinetică, existența eterului, etc., trec din domeniul ipotezelor în acel al realităților, teoriile biologice sufăr numeroase remanieri și tot mai des se aude refrenul: „nu cunoaștem precis cauzele cutărui sau cutărui fenomen biologic; n'avem nici o indicațiune asupra împrejurărilor în care se produce cutare manifestare de energie vie în organisme.... ş. a. m. d."

Pricinile nesucceselor ori viețuirii efemere a celor mai ingenioase ipoteze biologice sînt mai multe; între ele două sînt capitale:

1) Neputința de a experimenta cu viețuitoarele așa de ușor și de variat cum experimentăm cu energia fizică și materia brută; 2) strecurarea explicațiunilor antropomorfire chiar în lucrările autorilor obişnuiți cu examinarea obiectivă a fenomenelor naturale.

Se scursese 18 veacuri dela marele Aristotel până la Linné, Cuvier și Lamarck și științele naturale nu făcuseră aproape nici un progres în deslegarea problemelor celor mai simple ale mecanismului vieții, pentrucă în loc de observare directă se discutau și interpretau textele păstrate ici-colea, ori se încercau explicațiuni logice pentru legende și chimere. Dacă metoda observării directe ar fi rămas străină cercetătorilor, este sigur că n'am avea nici o idee de celulă, de structura ei, de fenomenele vieții celulare, de raporturile dintre forma și funcțiunile celulelor, etc. etc.

Observarea singură nu este însă suficientă în biologie, cum nu e suficientă în fizică și chimie. Un fenomen observat trebue reprodus experimental și atunci abia se pot stabili condițiunile în care el se produce; iar variind condițiunile vom putea ajunge și la cunoașterea altor fapte în legătură cu fenomenul observat și experimentat.

In științele biologice experimentarea e o metodă relativ nouă; rezultatele pe care le-a dat până acum întăresc, ce-i dreptul, speranțele pe care naturalistul le pune în ea, dar greutățile ce întîmpină experimentatorul sînt deseori aproape de neînvins și de aceia în biologie rămîne încă larg teren ipotezelor necontrolabile.

Cu toate greutățile ivite în calea ei, experimentarea, complectînd observarea obiectivă directă, a dat crude lovituri unora din concepțiunile pe care s'a clădit și prin care a repurtat victorii darwinismul. Intre teoriile sdruncinate e teoria variației speciilor prin *selecție naturală*, ipoteză ce a contribuit considerabil la progresele biologiei.

Pentru a invedera cît de sdruncinată e ipoteza selecției naturale de rezultatele cercetărilor experimentale, se pot aduna exemple din mai toate ramurile biologiei; mă voiu mărgini să iau exemple din un domeniu răstrîns, domeniu în care explicațiunile selecționiste aveau imens credit.

E fapt cunoscut că unul din fenomenele cele mai răspîndite și mai interesante din biologia animală e asemănarea, isbitoare, dintre culoarea și uneori chiar aspectul și forma animalelor, cu aspectul predominant al mediului în care viețuesc de obiceiu. Această asemănare atinge uneori așa perfecțiune, încît ochiul omenesc distinge cu cea mai mare greutate animalul de mediul imitat.

Sîntem îndemnați a crede că această potrivire de culoare—ori și de culoare și de formă—e de mare utilitate; că, de sigur, datorită asemănării cu mediul, animalul poate pîndi fără a fi văzut, ori trece neobservat de prigonitorii săi.

Cunoscînd, apoi, cîteva din ideile generale ce au curs în biologie, sîntem conduși a reflecta în modul următor: caracterul acesta util, odată fixat, asigură păstrarea speciei care-l posedă; el, prin urmare, este un factor important și principal în conservarea speciilor. Dar ne punem numai decît întrebarea: cum s'a născut și s'a fixat acest caracter util? Răspunsul limpede, convingător, ni-l dădea ipoteza selecției naturale, concepțiunea supraviețuirii celor mai apți în lupta pentru traiu. *Wallace*, autorul unei explicațiuni seducătoare a homochromismului,—adică a potrivirii de culoare între animale și mediu,—și cu el marea majoritate a biologilor, raționează cam în chipul următor: „Să ne închipuim un mediu oarecare și în el o specie cu indivizii de culori diferite și neasemănătoare cu ale mediului. Această specie e expusă stîrpirii din cauza unui carnivor puțin numeros. Dintre numeroșii indivizi ai speciei expuse distrugerii se vor găsi, desigur, unii mai puțin vizibili ca ceilalți, fie că din întîmplare au o variațiune care-i apropie de nuanța mediului în care locuesc de ordinar, fie că au instinctul de a-și alege temporar un loc de ședere colorat cam în nuanța lor; acești indivizi sînt mai greu de observat, deci mai neexpuși distrugerii și vor lăsa moștenire descendenților lor aceste

particularități, pentru care va reîncepe acelaș procedeu selectiv. Astfel, încetul cu încetul, colorația evoluează în sensul homochromiei, până ce se ating asemănările surprinzătoare pe care le vedem azi, căci indivizii cei mai puțin adaptați colorației mediului sînt inferiori în concurența vitală și sînt eliminați fără a lăsa urmași."

Un asemene raționament e foarte convingător, dar n'are nici o bază experimentală. Nu știm, în adevăr, dacă homochromia are valoarea ce i se atribue în concurența vitală; nu ni se lămurește apoi îndeajuns cum apar acele prime variațiuni socotite utile; și, în fine, rămîne cam misterioasă forța aceasta evolutivă, care dirijează, în cursul atîtor generațiuni, desvoltarea și fixarea acestui caracter, oricît am fi dispuși să-i recunoaștem utilitatea.

Observarea mai precisă a faptelor, critica mai judicioasă a ipotezei și un număr oarecare de experiențe ingenios executate, ne arată că bazele ipotezei selecționiste sînt șubrede și că utilitarismul biologic e încă una din copilăriile antropomorfice cu care omenirea reușește să întîrzie cunoașterea obiectivă a fenomenelor din domeniul misterios al vieții.

In cele ce urmează vo u schița în ce constau fenomenele de homochromie; voiu cita rezultatele cîtorva experiențe făcute pentru explicarea acestor fenomene și voiu căuta să învederez ce mi se pare exagerat în ipotezele contrarii, ce sînt acum în discuțiune.

I.

Homochromia, sau asemănarea culorii animalului cu acea a mediului, atinge o uimitoare perfecțiune atunci cînd nu numai nuanța generală, dar și neînsemnatele accidente de suprafață și culoare a suportului (obiectului: frunze, pietre, coajă de arbori) sînt așa de bine copiate, încît ochiul omenesc nu e în stare să deosebească ființa de substratul pe care locuește. Această *homochromie mimetică* sau copiantă e destul de răspîndită în regnul animal.

Exemplele de homochromie abundă în toate colțurile naturii.

Prin iarba șesurilor umede, prin frunzișul livezilor și pădurilor, prin păiușul verde al cerealelor necoapte, foiesc numeroase gîngănii, a căror culoare e un verde cu diferite nuanțe. Aceste animale așezîndu-se pe paiele, mugurii, frunzele... pe care le rod, ori unde caută pradă în lumea ființelor mai mici, sînt greu de observat chiar din apropiere. Verzi peste tot, ori cu dungi verzi pe un fond cenușiu, cafeniu sau gălbuiu, sînt omizile diverșilor fluturi, lăcusta verde, buratecul, șopîrla verde (gușterul), șerpii ce stau pe copaci în pădurile tropicale, ciocănitorile verzi, etc., etc.

Pe coaja de copaci, cafenie cu diferite crăpături și pete, prin frunzișul uscat, pe stînci înegrite sau înroșite de vreme, prin-

tre flori cu fețe strălucitoare, vedem fluturi și diferite alte insecte, vedem reptile, păseri și patrupede cu diferite nuanțe, toate de o perfectă asemănare cu mediul în care animalele stau obișnuit.

Prin regiunile deșerturilor, ale căror sol e de un cenușiu ori gălbuiu monoton, păserile, mamiferele, șopîrlele, șerpii, insectele de culoare cenușie ori gălbue predomină. Aceleași culori le au și animalele ce viețuesc în regiunile dunelor și plajelor marine, pe care se așează năsipul zburător.

In ținuturile cu mare varietate de culori, unde verdele frunzelor e pătat de albastrul, galbenul, roșul, violetul... florilor, unele animale mari,—spre a nu ne interesa de cele mici,—cum e Boa, au pete de diverse culori și nuanțe, care ascund ochilor noștri enorma reptilă.

In apele dulci ori în mări și oceane, aceiași concordanță perfectă între culoarea mediului și nuanța predominantă a mediului. Ființele ce plutesc la suprafață sînt uneori transparente, alteori au spinarea cenușie, albăstrie ori cafenie verzue, oricum

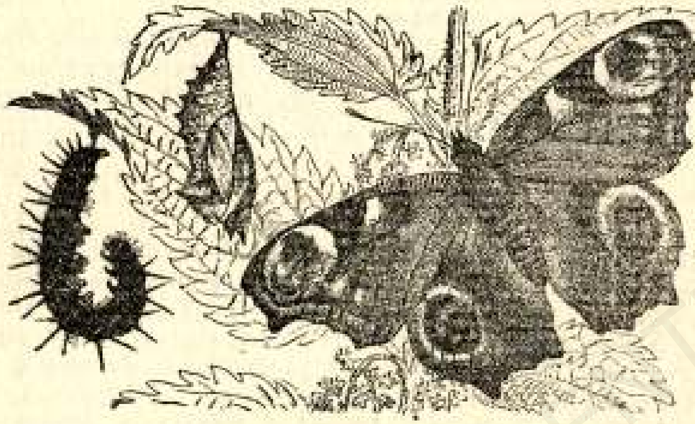

Fig. 1. *Urzicarul* (Vanessa Io). La stînga pupa spînzurată de o frunză de urzică și mai la stînga omida. Acest fluture are dosul aripelor de culori moarte, încît e greu de observat cînd, șezînd, ține aripele vertical.

greu de observat subt un strat mic de apă. In părțile unde în apă sînt vegetale, animalele, ce trăesc obișnuit între ele, sînt verzi, cafenii sau roșietice, după culoarea specială a vegetalului predominant; pe fundul apelor reprezentanții lumii animale sînt de nuanțele nămolului ori stîncilor printre care își caută hrana ori se ascund.

In regiunile polare culorile hainei animale sînt albe, albăstrui sau cenușii deschis (ex.: ursul alb, vulpea albăstrue, etc).

Ori în ce mediu examinăm lumea animalelor recunoaștem o izbitoare asemănare între culoarea viețuitorului și habitatul său.

In toate aceste cazuri animalele sînt suficient ascunse prin culoarea hainei lor și nu se simte nevoia unui instinct special pentru a lua o poziție cît mai potrivită unei bune ascunderi. In alte cazuri se constată că animalul, împodobit cu nuanțe vii și strălucitoare, își ia pozițiuni ce-i ascund podoabele și expune văzului nostru numai fețe ce au culorile predominante ale mediului. Fluturele roș de urzici, *Urzicarul* (Fig. 1), așa de răspîndit la noi, e foarte vizibil cînd zboară, devine aproape invizibil cînd stă pe o ramură de copac, pe pămînt ori printre frunze. Cît stă, acest fluture ridică aripele vertical, le alipește pe cele din dreapta de cele din stînga și nu mai vedem fața de deasupra a aripelor, ci fețele lor de dedesubt, de o culoare pămîntie, cu dungi și pete de culori tot închise. Așa se așează toți fluturii diurni, mai toți viu colorați pe fața dorsală a aripelor. Și unii fluturi nocturni și crepusculari au aripele de dedesubt (dindărăt) viu colorate; cînd fluturile șede pe un suport se așează așa încît aripele de deasupra, de culori închise imitînd mediul, acopăr tot ce i viu colorat și întreg fluturile are aparența unui cortuleț lat și aproape invizibil.

Fig. 2. *Cotari* (Omizi de Geometride). Pe stînga, jos, e un cotar mergînd; mai sus e un cotar țapăn ca o rămurică.

Alte animale caută singure mediul ce e în concordanță chromatică cu dînsele. Ele se așează de preferință acolo unde e mai mare asemănare de culoare între ele și mediu. Acest fapt a fost dovedit și experimentat, ceia ce vădește existența unui instinct particular la aceste animale. Citez un singur exemplu, de care mă voiu servi în considerațiile de mai jos, fiind foarte elocvent în ce privește interpretările și avînd meritul de a fi controlat ex-

perimental. In mările ce scaldă coastele Franței trăește, pe plantele subt acvatice, un fel de rac, o crevetă de specia *Hippolite varians*. Indivizii acestei specii au nuanțe variate după planta pe care viețuesc. Intre algele brune crevetele sînt cafenii închis; între algele roșii (Floridee) sînt transparente cu linii și puncte roșii. Dacă într'un acvariu se pun plante diferit colorate și crevete cu diverse nuanțe, animalele se îndreaptă precis spre mediul ce le convine ca nuanță și numai cu mari silințe le poate alunga cineva de acolo spre a reveni îndată înapoi.

Imitarea mediului nu se mărginește însă numai la asămănarea de culoare; sînt numeroase animale ce copiază nu numai culoarea ci chiar forma obiectelor; și o copiază uneori până în

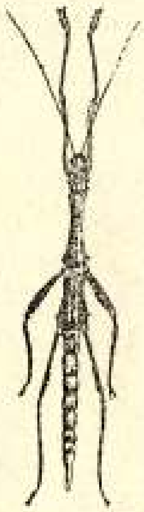

Fig. 3. Ortopterul *Acanthoderus*, ce imită, prin forma și culoarea sa, crenguțe.

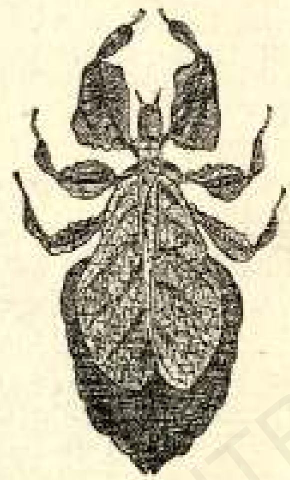

Fig. 4. Mimetism la Ortopterul *Phyllium Scythe*, care are forma de frunză.

cele mai mici amănunte, dacă iau și pozițiuni potrivite. Astfel omizile cotari dela noi,—omizi care merg așa încît ne fac impresiunea mișcărilor prăjinii cu care cineva măsoară pămîntul,—omizile cotari se prind de ramura pe care stau prin extremitatea lor posterioară și se înțepenesc oblic pe suport luînd aparența unor crenguțe. Cîteva excrescențe ale corpului și pielea lor în culoarea rămurelii imitează, până la perfecție, crenguțele cu nodurile lor. Cînd omizile iau asemene poziții numai cu greu le recunoaștem de adevăratele crenguțe uscate. (Fig. 2).

In bălțile noastre există o insectă, din neamul lăcustelor, ce are forma și culoarea unui paiu sau bucățele de stuh. Văzută între sfărmături de plante e greu s'o deosebim. Mai multe neamuri de ale ei din regiuni tropicale imitează perfect bețișoare, crenguțe etc. (Fig. 3).

Alte exemple, cu totul remarcabile de perfectă imitare a mediului prin forma și culoarea lor, ne oferă cîteva insecte tropicale. Anume Filiile, Flatoidele, unii fluturi. Filiile samănă cu niște frunze prin corpul lor lățit, prin aripele ca niște membrane late și cu dungi ca nervurile (ex. Phillium). (Fig. 4). Flatoidele sînt un fel de ploșnițí de prin Borneo, care au forma lată, culoarea cenușie cu dungi și pete neregulate mai închise, încît imitează perfect lichenii de pe trunchii copacilor. Un flatoid așezat între lichenii de pe un copac e imposibil de recunoscut.

Imitare de o perfecție cu adevărat uimitoare prezintă fluturile *Kallima* din Iava (Fig. 5.) și cîțiva fluturi observați de curînd în Costa Rica.

Fluturile Kallima are aripile colorate frumos, strălucitor, pe spate. Cînd stă în repaus însă, ridică aripile, cași urzicarul, și

Fig. 5. Fluturi ce iau forma de frunze cît stau în repaus. A. *Kallima paralecta*, în zbor; *a*, șezînd. B. *Siderone strigosa* zburînd; *b*, șezînd.

nu mai vedem decît partea de desubt a aripilor cu desemnuri cu totul curioase. Fluturele se așează uneori pe crenguțe cu frunze îngălbenite, atacate de paraziți, și cînd e acolo nu se poate deosebi de fel de frunze căci tonul general al aripelor ridicate în sus e acel al frunzelor; forma aripilor e tocmai ca a frunzelor, aripele dinnainte avînd o parte îngustată ce pare vîrful frunzei, iar aripile dindărăt avînd o prelungire ce pare codița frunzei. Pe mijlocul figurii formată de aripi se întinde de-alungul o pată mai

închisă, ce imitează nervura principală a frunzei; iar cîteva părți transparente ale aripilor imitează până și găurile produse în frunze de paraziți. O imitare mai artistică, mai perfectă nu se poate închipui.

Intocmai cași Kallima în privința perfectei imitări a frunzelor sînt, cum am pomenit mai sus, cîțiva fluturi din Costa Rica, precum și *Siderone* (figurat lîngă Kallima, Fig. 5).

Pentru a termina cu exemplele de homochromie, amintesc și însușirea ce au unele animale de a-și schimba culoarea, armonizînd-o cu acea a mediului. Cracatițele, sepiile, cameleonii, mulți pești, diverse broaște, șopîrle, crustacei, își schimbă culoarea după mediul în care stau. La unele putința de a-și schimba culoarea se păstrează toată viața, la altele cu vrîsta se îngreuiază modificarea pigmentării.

Am citat numeroase și variate exemple de homochromie, insistînd și asupra instinctului unor animale de a lua poziții convenabile, sau de a alege medii potrivite, netrecînd subt tăcere nici animalele ce-și schimbă culoarea după mediu. Din aceste exemple se pare că reese, până la evidență, utilitatea homochromiei în lupta pentru viață și deci în conservarea speciilor.

II

In primul loc să cercetăm întrucît homochromia e un mijloc de scăpare pentru un animal.

Observațiunile au dat rezultatul că păserile, șopîrlele și alte animale vînătoare găsesc, cu o ușurință uimitoare, ființe ce par admirabil ascunse de culoarea și forma lor. In stomahul păserilor s'au găsit resturile unui mare număr de insecte perfect homochrome, precum: lăcuste verzi, greeri, omizi-cotari; păserile de noapte prind șoareci, șoareci de cîmp, perfect homochromi cu pămîntul; în Sudan șopîrlele și păserile se hrănesc cu ortoptere (din neamul lăcustelor), perfect protejate—după impresiunile noastre—de iarba savanelor și papirul băltoagelor.

Am putea crede că aceste animale, așa de bine ascunse prin culoarea și forma lor, au căzut victime din cauză că au fost trădate de mișcările lor. Experiențele contrazic o asemene părere. S'au pus într'o cușcă, printre foi cafenii de stejar, un număr de greeri perfect homochromi cu ele. Spre a-i ține în absolută imobilitate, greerilor li s'au tăiat picioarele. Introducînd în cușcă 4 specii de păseri insectivore, aceste au găsit imediat greerii și i au devorat. Aceleași rezultate au dat și alte experiențe.

Observarea a mai dovedit că în multe cazuri asemănarea perfectă a unui animal cu obiecte din mediu e cu totul întîmplătoare și că animalul nu se folosește totdeauna de ea. In Costa Rica e un hemipter, *Umbonia*, care imită prin forma și culoarea lui, cînd șade, forma și culoarea spinilor de trandafir. Forma

de spin, culoarea verde cu linioare și pete roși-cărămizii, ar face animalul complect invizibil... dacă s'ar așeza printre spinii trandafirului local (*Rosa indica*); cu toate aceste animalul nu se așează pe trandafiri, ci pe diverse soiuri de leguminoase care n'au spini și nici nu ascund suficient insecta.

Filiile (Phyllium), pe care le-am citat, imită perfect frunzele de *Psidium* și se așează deseori printre ele. Cu toate aceste trebue să recunoaștem că asemănarea e întîmplătoare și nu un rezultat al selecției, pentrucă planta aceasta Psidium e aclimatizată de vre-o 100 ani prin Iava și Ceylan, pecînd fluturile există cu mult mai înainte și nu putea trage folosul pe care ne închipuim că-l trage astăzi din perfecta lui asemănare cu frunzele.

In fine, celebrele Kallime se așează deseori printre frunze verzi unde nu le folosește culoarea, iar unii fluturi din Costa-Rica se pun pe crenguțe fără frunze și n'au nici un folos din asemănarea lor cu frunzele; iar fluturile european *Catocala nupta*, ce s'ar putea perfect ascunde prin colorația sa pe suporturi mai închise, se așează indiferent pe orice suport, chiar pe pereții albi, pe care e foarte vizibil.

In alte cazuri homochromia e vădit inutilă. Niște melci de mare, *Doris*, au culori identice cu a bureților pe care-i mănîncă, iar alte gasteropode din genul Lamellaria au culorile unor ascidii pe care le consumă. Nu se poate dovedi cu nimic utilitatea acestei asemănări de culori, făcînd abstracție că nu putem preciza dacă în mediul marin homochromia trebue privită ca pentru mediul aerian.

Din aceste exemple rezultă că homochromia, fie ea neperfectă ori perfectă, n'are decît o valoare minimă, contestabilă în orice caz; și că rari sînt indivizii care scapă vederii și atacului *grație* ei.

Experiențele ne aduc însă și argumente de alt ordin și ne evidențiază, încă odată, cît de greșit este să atribuim și altor animale calitățile simțurilor noastre.

Un epure, pitit între bulgării unei arături, o prepeliță ascunsă în sămănături, sînt perfect ferite de vederea noastră, căci aceste animale au o haină ce se confundă, pentru ochiul nostru, cu acea a solului. Dar acest procedeu de apărare e cu totul ineficace față de cîne, inimicul lor natural, a cărui miros e mai bună călăuză decît văzul. Substanțele mirositoare deșteaptă la cîne o lume de senzațiuni de care noi nu ne putem face nici o idee.

S'a mai dovedit, pe de altă parte, că regiunea din spectrul solar pe care o percep diversele animale n'are aceleași limite în care percepem noi. Dacă cele mai multe mamifere: cînii, pisicile, maimuțele... pe care s'a experimentat, sînt vizual impresionate de aceleași culori ca și noi, nu tot așa pentru păseri.

Găinile, de pildă, nu percep culoarea albastră și violetă: grăunțele luminate prin raze albastre ori violete rămîn invizibile

și paserea poate trece peste ele, fără să ciupească măcar unul. Grăunțe colorate albastru au rămas invizibile. Unui cocoș de India i s'a oferit, pe o platformă de nuanță închisă, grăunțe colorate, unele roș, altele albastru; cocoșul a mîncat pe cele roșii, n'a văzut însă pe cele albastre.

Această cecitate pentru albastru și violet pare generală la păserile ce vinează ziua. Fluturii albaștri și violeți sînt, prin urmare, mai protejați decît cei mai homochromi fluturi.

Culoarea albă, rezultanta suprapunerii tuturor radiațiilor spectrului vizibil, are altă nuanță la păseri decît la noi și e îndoelnic dacă ceia ce e perfect homochrom pentru noi e și pentru ele.

Diverse animale inferioare sînt sensibile la raze ultra-violete (ex. furnicile, crustaceii, țînțarii...) Știm noi dacă homochromia, cînd există pentru noi, există și pentru animale inferioare?

Insfîrșit: inamicii cei mai periculoși pentru toate animalele nu sînt animalele vînătoare, carnivorele, ci paraziții macro și microscopici, pentru care existența ori neexistența homochromiei n'are nici o importanță.

Dar, cu toate dovezile contrarii ce am adus mai sus, e greu să negăm homochromiei orice rol protector, mai ales că numărul dovezilor experimentale despre inutilitatea ei e destul de mic; oricum, nu se poate tăgădui că se exagera mult de tot rolul asemănării de culoare a animalului cu mediul și că în starea cunoștințelor noastre actuale trebue să mărturisim că nu știm precis la ce slujește animalelor această copiare a mediului.

Să vedem ce informațiuni ne dau experiențele asupra factorilor care au contribuit la apariția și fixarea însușirilor homochromatice și întrucît ipoteza selecției naturale e neputincioasă a explica apariția și fixarea acestor caractere.... adaptative.

III

Nici asupra factorilor care au determinat apariția homochromiei nu sîntem tocmai documentați. Să recunoaștem, însă, dela început, că problema e una din cele mai dificile, deși simplă în aparență.

Ca în toate chestiunile biologice, dificultatea de a stabili în amănunte cauzele fenomenelor vieții stă în totala necunoaștere a înlănțuirii reacțiunilor interne, în necomplecta cunoaștere a evoluției materiei vii. Se poate însă afirma că forma și funcțiunile organismelor sînt rezultante ale reacțiunilor continui între doi factori: unul intern, patrimoniul ereditar al individului, și altul extern, mediul cu multiplele lui manifestări energetice. Factorul extern îl putem face să varieze după voia noastră și putem cerceta influența lui asupra organismelor; ceia ce îngreuiază experiențele și conduce către rezultate contradictorii e, pe deoparte, variabilitatea extremă a factorului viu, organismul, de a

cărui stare actuală nu ne putem da seama în deajuns; pe de altă parte, din cauză că nu s'au putut urmări experiențele aceluiași cercetător asupra mai multor generațiuni succesive ale animalului supus experienții.

Spre a fi mai explicit să iau un exemplu. Iată un grup de omizi, născute subt ochii noștri din ouă ce ni se păreau identice. Omizile au în primele momente ale vieții lor aceiași formă, aceiași mărime, aceleași manifestări; pentru puterea simțurilor noastre ele sînt perfect identice. Le creștem subt același clopot de sticlă, le hrănim cu aceleași substanțe, le ținem la aceiași temperatură și cu toate aceste unele prezintă, după un timp oarecare, mici diferinți față de celelalte. Conchidem că factorul intern nu era identic.

Supunem aceste omizi la anumite experiențe; rezultatele pot fi aceleași sau cu oarecari mici deosebiri, după cum factorul intern individual e identic sau puțin diferit. Se poate lesne închipui că supunînd acelorași experiențe omizi ce au o diferință de vrîstă, rezultatele vor fi și mai diferite. Cu atît mai puțin se indică experimentarea comparativă cu animale de specii diferite spre a invedera acțiunea unui factor din mediul extern.

Am stabilit aceste fapte spre a preveni pe cetitor asupra micilor diferințe obținute în experiențele făcute spre a determina factorii probabili ce determină homochromia speciilor.

Doi factori par a juca rolul preponderent în evoluția individului în sensul desvoltării pigmenților ce-i dau culoarea mediului: lumina difuză a mediului și hrana.

Influența luminii asupra schimbării culorii la animalele ce-și pot modifica pigmentația tegumentară, cum sînt Cameleonul, diverse specii de reptile, pești, batracieni, cefalopode, etc. este cunoscută în linii mari. Lumina difuză a mediului excită organele vizuale (la batracieni, pești, crustacei...) ori terminațiunile nervoase ale pielii (Cameleon) și aceste excitațiuni provoacă mișcări reflexe ale celulelor pigmentate (chromatofori, chromatoblaști) din piele și nuanța variază după poziția și întinderea diverșilor chromatoblaști. Insă efectul excitației luminoase variază după temperatură, ceia ce dovedește că lungimea de undă vibratorie a celor două energii: căldura și lumina, are efecte sensibile asupra organismului, efecte pe care nu le putem încă izola și analiza.

La animalele care își schimbă cu anevoe culoarea și numai după ce stau mult timp într'un mediu nou, precum și la animalele ce au o culoare definitivă, nevariabilă individual, încă există momente în care variația culoarei este subt influența luminii și e determinată de ea. Dintre experiențele, nu prea numeroase, făcute pentru a învedera importanța luminii difuze în stabilirea homachromiei la animale, sînt de un interes deosebit următoarele:

a. Omizile cotari de specia *Rumia crataegala*, omizi ce seamană mult cu rămurelele de păducel, pe care stau și cu care

se hrănesc, au unele culoarea cafenie, altele verzi, altele cu nuanțe intermediare. Poulton face experiența următoare pentru a dovedi că pigmentul se dezvoltă prin acțiunea prelungită a luminii reflectate de mediu: împarte un număr mare de omizi în două grupe și pune fiecare grup în cîteva cilindre de sticlă. Unele cilindre erau acoperite la capete cu hîrtie neagră și conțineau la o extremitate frunze de păducel, iar în lung un număr de rămurele din același arbust. În acest cilindru s'au dezvoltat, după două săptămîni, 39 omizi de culoare închisă, de culoarea rămurelelor. Celelalte cilindre au fost acoperite la capete cu hîrtie verde și larvele hrănite tot cu frunze de păducel. S'au desvoltat 27 omizi mai mult sau mai puțin verzi și una cam cafenie; asemănarea acestor larve cu mediul era accentuată prin pete roșii, ce aminteau spinii păducelului ce erau în tuburi.

Experiențe analoage făcute cu alte omizi au dat aceleași rezultate: pigmentul, desvoltat în timpul creșterii subt influența unei anumite lumini difuze, imita nuanța mediului.

b. Omizile de *Eupithecia oblongata*, ce trăesc între flori, au culori variabile: galbene, roșietice albastre, verzii sau cenușii, după culoarea florilor cu care se hrănesc. Experiențele au dovedit că nu hrana ci culorile florilor determină variațiunea de culoare a omizilor. Experiențele s'au făcut hrănind un mare număr de omizi tinere cu același fel de flori, dar expunîndu-le în timpul creșterii, pe grupe, la lumina difuză a unor fâșii de hîrtie colorate divers. Cînd creșterea se terminase, fiecare grup de omizi era pigmentată, mai mult sau mai puțin intens, la fel cu fâșia de hîrtie dela care au plecat razele ce au influențat pigmentarea.

c. Experiențe s'au făcut și cu specia de Crevetă citată mai sus. Puii mici de tot n'au o colorație specială. Ei se împrăștie printre diversele plante subt acvatice și iau cu vremea colorația mediului. Odată ce au obținut o culoare, ea rămîne definitivă; cît animalul e tînăr încă se poate modifica colorația, dacă silim animalul să viețuească subt altă lumină, dar pigmentarea cea nouă se desvoltă cu atît mai anevoios cu cît creveta e mai avansată în vrîstă.

d. Experiențe s'au făcut și cu ortopterele (lăcuste, greieri) cu aceleași rezultate pozitive pentru larve. Ele erau sensibile la lumină în timpul creșterii, dar numai la epocile de năpîrlire, cît chitina era subțire și lumina pătrundea mai adînc în țăsături. Îndată ce tegumentul se întărea pigmentarea rămînea neschimbată la orice fel de lumină ar fi fost expusă larva.

Rezultatele acestor experiențe sînt foarte importante, dar nu ne permit încă generalizări, căci omizi de specii înrudite sînt complect insensibile acțiunii luminii difuze și pigmentația lor specifică se desvoltă în orice fel de lumină ar fi crescute. E posibil că urmărindu-se efectele luminii difuze continuu la mai multe generațiuni să se determine o variațiune chromatică în sensul copierii nuanței mediului.

Homochromia alimentară. Se cunosc cazuri în care pigmentarea e rezultatul alimentării. Am citat niște melci marini, *Doris*, cu specii divers colorate după felul bureților pe care-i consumă. Sînt galbeni cei care consumă bureți galbeni, roșii cei care se hrănesc cu bureți roșii, etc. În acest caz homochromia e între animal și victima sa. Alți melci, *Lamellariile*, se hrănesc cu un fel de tunicieri, Synascidii, și indivizii se colorează după pigmentul alimentului. În ambele cazuri avem a face cu o difuziune a pigmentului alimentar în țesuturile animalului și pigmentarea dispare cu vremea, dacă animalul schimbă regimul sau e flămînzit.

Și aceste cazuri de homochromie alimentară nu ne permit generalizări; prudența ne dictează să declarăm că pînă acum nu avem elemente suficiente pentru a stabili care sînt factorii ce determină homochromia.

IV

Se cunosc alte fapte care complică și mai mult problema. S'a stabilit curentul de imigrațiune a cîtorva specii animale în medii cu care prezintă o perfectă homochromie; ele vin însă din medii unde nu aveau nici un avantaj din colorația lor și în care nu vedem ce factori au contribuit la dezvoltarea pigmentului lor caracteristic. Un fel de greier, locuitor al dunelor de litoral, are culoarea albă-cenușie, dar el e originar din regiunile ierboase, unde trăia în tovărășia altor specii de grieri de culori variate. E sigur că el a venit gata adaptat noilor condiții de viață. Am citat cazul filiilor ce mimează perfect frunzele de Psidium. Ele aveau forma și colorația înnainte de a se aclimatiza arborele în localitățile unde trăiau mai înnainte aceste insecte curioase. Exemplele s'ar putea înmulți.

Trebue să ne oprim atunci la ipoteza unei origini preadaptative, fie că această preadaptare e manifestă ori în stare potențială? În acest din urmă caz mediul nou ar provoca apariția bruscă a însușirilor mimetice și ipoteza dezvoltării încete și intervenția selecției între indivizi nu mai are nici un sens. *Cuénot* dă oarecare importanță originei preadaptative; înțelegînd că animalul a luat o anume înfățișare prin combinația „întîmplătoare" a unor culori, ce se găsesc izolat și la specii vecine. Că mai în urmă, animalul, găsind un mediu pentru care era mai adaptat, s'a stabilit în el. Slăbiciunea unei atari ipoteze e evidentă.

Dacă pentru homochromiile simple am putea admite o origine preadaptativă, putem admite și pentru homochromiile mimetice, copiante? De sigur; dar cu același succes: ipoteza cade la cea dintâi critică, deși în favoarea ei par a veni oarecare fapte. În adevăr, comparînd multe specii de animale înrudite între ele ne convingem că particularități de formă și desenuri perfect imitătoare ale mediului, întrunite la unele animale, le găsim izolate la diferite forme vecine. Liniile ce imitează nervurile dela Kal-

lima, părţile transparente ce dau iluzia găurilor, prelungirile aripilor ce fac impresia codiţilor de pe frunze, etc. se găsesc, izolat sau întrunite cîte 2—3 la un loc pe acelaşi fluture, fără ca din aceasta să rezulte pentru fluture o asemănare cu mediul. Aceste constatări permit o generalizare? Putem afirma că din combinaţiuni întîmplătoare, nedeterminate de factori externi şi interni, se naşte homochromia? „Preadaptarea" şi atribuirea rolului covîrşitor întîmplării nu sînt explicaţiuni; cel mult ne păzesc de greşala de a atribui un rol util exagerat acestei imitări a mediului.

Să examinăm rolul „selecţiei naturale" în evoluţia acestui interesant caracter.

Admiţînd în totul utilitatea homochromiei, pentru animalele ce posedă atare însuşire, putem afirma că acest caracter e născut prin intervenţia selecţiei naturale? E îndoelnic. Căci ori animalul s'a adaptat brusc şi s'a folosit de avantajul ce rezultă din copiarea mediului, ori a dispărut, în mediul cu altă nuanţă de cît a lui, înainte ca adaptarea definitivă să fi putut avea loc. Selecţiunea, dacă a avut vre-un rol, a contribuit numai la conservarea speciilor adaptate de mai înainte mediului în care s'au aşezat sau care aveau în stare potenţială posibilitatea unei adaptări brusce, prin mutaţiune. Selecţiunea a asigurat victoria speciilor mai apte, nu indivizilor care prezentau un caracter adaptiv neînsemnat şi care se putea întări şi fixa prin intervenţia selecţiei naturale. Şi, însfîrşit, dacă selecţia dirijează dezvoltarea şi fixarea caracterelor utile pentru ce specii de animale, ce sînt în necontenită evoluţie subt alte raporturi, rămîn cu totul neadaptate mediului în privinţa coloraţiunii? Melcii *Helix nemoralis* şi *hortensis*, care, în urma ploei, ieşind după hrană, se expun mierlelor şi sturzilor care-i nimicesc, n'au obţinut pigmentul aşa de util. *Helix nemoralis* datează dela începutul erei cuaternare; de atunci încoace a suferit numeroase variaţiuni în numărul dungulițelor negre de pe coajă şi în nuanţa generală a fondului. Aplecarea spre o continuă evoluţie n'a lipsit; specia a fost continuu expusă distrugerii; unii indivizi vor fi avut accidental culori protectoare şi cu toate aceste melcii n'au devenit homochromi cu mediul.

Ipoteza selecţiei naturale se prezintă tot aşa de slabă în explicaţia acestei curioase adaptări, caşi părerile opuse ale unor naturalişti moderni. Aceştia se silesc să dovedească, cum am spus, rolul covîrşitor al «întîmplării» în acumularea unor caractere variate, existente izolat pe alte specii, adunate la un loc pe unele forme animale. Instinctul de conservare a intervenit ulterior, zic aceşti biologi, şi a condus animalul să se folosească de însuşirile apărute şi acumulate „întîmplător".

Intre aceste două concepţiuni extreme, rămîne, cred, loc pentru o ipoteză în acord cu multe fapte cunoscute şi în acord cu concepţia lamarckistă despre influenţa factorilor externi în modelarea organismelor. Mediul, în luptă cu factorul intern, cu patrimoniul ereditar, determină anume funcţionare a organelor, modelează unele părţi ale organismului şi din raporturile lor funcţionale cu toate celelalte părţi ale corpului rezultă, în cursul generaţiunilor, adaptări perfecte la mediu. Că aceste modificări adaptative se fac lent ori brusc e o chestie secundară. Fapt important e că ele apar şi influenţa modificătoare a mediului extern asupra patrimoniului ereditar este o realitate.

Intrebarea ce se pune e: homochromia este produsă de agenţii exteriori? Ipotetic trebue să răspundem afirmativ şi experienţele, cum am văzut, ne dau un început de confirmare. Cînd se vor cunoaşte mai bine influenţele radiaţiunilor multiple şi variate din mediul extern, cînd se vor studia în amănunte modificările pe care aceste radiaţiuni le produc în substanţa protoplasmică, se va putea verifica care-i mecanismul pigmentării organismelor în armonie cu mediul.

Le Dantec are o teorie foarte seducătoare asupra modului de acţiune a diastazelor asupra substanţelor fermentescibile. Diastaza ar da anumite forme vibratorii substanţei cu care vine în contact, ar digera-o cum s'ar zice în termen biologic. E probabil că vibraţiunile luminoase, mişcările cinetice moleculare şi alte multiple manifestări ale energiei se influenţează una pe alta, se asimilează ca să zicem aşa şi aceasta nu numai în lumea brută ci şi în lumea vieţuitoarelor. Fiinţa vie e modelată prin funcţionarea organelor subt acţiunea mediului; în intimitatea structurii ei coloidale mediul produce modificări de care nu ne putem da sama, pe care nu le putem încă cunoaşte, pe care le surprindem numai în anume manifestări ce noi le credem utile şi poate şi sînt, dar în producerea şi evoluţia lor n'a intervenit nici o entitate metafizică, ori care i-ar fi numele. „Selecţiunea naturală" nu e forţă care dirijează evoluţia, ci o simplă expresie prin care traducem un fapt; „întîmplarea" e ascunderea neputinţei noastre de a găsi factorii unui fenomen, determinat, fără îndoială, de energii fizice şi chimice. In organisme lucrurile se petrec însă aşa de complicat şi avem aşa de puţine cunoştinţe asupra influenţii forţelor naturale asupra coloidelor organizate, că e greu de schiţat în amănunte o ipoteză, prin care să pătrundem mecanismul unui fenomen pe cît de răspîndit pe atît de misterios.

Să ne resemnăm.

In loc să căutăm *scopul* în toate manifestările naturale, în loc să punem la baza originei homochromiei utilitatea ei pentru organism, e mai ştiinţific, mai în acord cu ceia ce cunoaştem în domeniul energiei şi materiei, să admitem că asemănarea de coloraţie e un produs fatal, o rezultantă a interacţiunii patrimoniului ereditar al speciei şi individului şi a factorilor fizici şi chimici din mediul exterior. Că unele din animale se folosesc în lupta pentru viaţă de această asemănare, că la altele s'a desvoltat un instinct special, care intervine în mod util cînd animalul e ameninţat; că la alte animale există însuşirea şi lipseşte instinctul; că, în fine, în multe cazuri homochromia e cu totul inutilă pentru conservarea individului, toate acestea sînt ches-

ţiuni de interes pentru noi, dar totuşi secundare; rezolvindu-le nu facem prea mare progres în cunoaşterea fenomenelor intime ale vieţii. Chestiunea cea mare, fundamentală în această problemă, rămîne: care-i mecanismul desvoltării pigmentării în armonizare cu mediul şi care sînt toţi factorii care intră în acţiune? La aceasta nu putem însă răspunde pe baza experienţii, singura ce are cuvînt hotărîtor.

Pentru moment, constatînd, graţie metodei experimentale, slăbiciunea ipotezelor curente şi reducînd la justa lor valoare criticile exagerate, trebue să ne mulţumim că este tot mai puţin loc în ştiinţele biologice pentru naivităţile finalistice a la Bernardin de Saint-Pierre, chiar cînd aceste naivităţi sînt luate subt aripa protectoare a glorioasei ipoteze a selecţiei naturale.

T. A. Bădărău.

Note pe marginea cărţilor

PRINTRE TOMURI BRĂCUITE

3. **Le lys dans la vallée.** — Am dat de numele acestui roman, întîia oară, în *Elena* lui Bolintineanu... Eram prin clasa a patra de liceu. L-am cumpărat cu primii bani ce mi-au căzut în mînă şi l-am citit, după examenele generale, la umbra unor trandafiri din grădina internatului.

Am înţeles puţin din el, pe vremea aceia, şi l-am lăsat, cu o floare îngropată între file, pe laviţele mele. Au trecut anii, au venit alte zile şi am citit a doua oară *Le lys dans la vallée*. Dar se vede că nici de data aceasta nu l-am înţeles destul de bine, fiindcă iată-mă azi, după douăzeci de ani dela prima citire, căutînd, printre tomuri brăcuite, acelaşi roman al lui Balzac şi în paginile lui parfumul florilor culcate altădată.

...Din punct de vedere retoric, e un roman strălucit, ca toate ale marelui scriitor. Taine, în celebrul său studiu asupra lui Balzac, discutînd învinuirea pe care mulţi pe atunci şi mulţi de atunci încoace i-au adus-o acestuia, cum că nu ştia să scrie franţuzeşte, aduce ca probă de limbă şi de stil tocmai o pagină din *Le lys dans la vallée* şi anume descrierea jerbelor de flori, pe care Felix de Vandenesse le compunea pentru d-na de Mortsauf, cu dinadinsul şi elocinţa unor scrisori de iubire. Admirînd pagina reprodusă, Taine mărturiseşte că acel care a scris-o îşi cunoştea limba foarte bine, numai că o întrebuinţa în felul lui. Din punct de vedere psichologic, *Le lys dans la vallée* e un roman înşelător. Mai toţi l-am citit şi îl citim în anume împrejurări ale vieţii noastre şi de aci un izvor neîntrerupt de fermecătoare înşelare! Profesioniştii, cînd sînt inteligenţi, sînt mai

bine aşezaţi ca noi ceilalţi, ca să judece posibilitatea sufletească din acest roman. Cînd îl citeşti întîia oară, a doua oară... privind prin descrierile şi prin istorisirea autorului ca printr'o filigrană de aur bătută cu mărgăritare, ca să vezi dincolo: situaţii, amintiri şi un chip, ţie nesfîrşit de scumpe, *Le lys dans la vallée* e încîntător şi fără de cusur! Cine stă să mai analizeze actele lui Felix şi ale Enrietei, cînd citirea lor se schimbă pentru tine într'un vin delicios care îmbată dintr'o dată?...

Fi-va cineva care să nu fi citit această carte a lui Balzac? Pentru acest problematic rămas în urmă trebue să spun că Enrieta e contesă de Mortsauf, locueşte la ţară, în Turena, într'un castel de pe valea Indrului şi e crinul care îmbălsămează valea aceasta. Felix de Vandenesse e copilul oropsit al unei nobile familii regaliste (sîntem pe la 1815), a crescut prin străini, lipsit de orice afecţiune părintească şi a adunat în inimă-i dureri, gînduri, filozofie... mult mai grele ca pentru vîrsta lui de douăzeci de ani. D-na de Mortsauf este icoana ideală a mamei şi a soţiei catolice. Are doi copii palizi şi suferinzi. Are un bărbat aproape bătrîn, ruinat sufleteşte mai mult decît trupeşte de marile necazuri, de multe dureri ale Emigrării. Între cei doi copii care trebuesc zi cu zi înviaţi şi împinşi spre viaţă şi între soţul bolnav, cu toane, uneori complet nebun, d-na de Mortsauf iubeşte pe Felix de Vandenesse cu o dragoste care face pe îngeri să lăcrămeze... Şi Balzac compune o dramă de platonică iubire, aşează o scară de condiţiuni serafice, pe lîngă care scara lui Iacob rămîne în umbră.

Dar Felix de Vandenesse, copilul sanguinului Balzac, nu putea să se hrănească multă vreme numai cu sorbetul de trandafiri dela Clochegourde. Ajunge mare secretar al regelui Ludovic XVIII şi, fireşte, interesant pentru toată lumea care gravita împrejurul tronului. O englezoaică prestigioasă, lady Dudley, un diavol încîntător, întinde laţul farmecilor ei lui Felix Făt-Frumos şi Felix cade!... Dar atît n'ar fi nimic. Balzac simte nevoe să ridice, înaintea spectatorilor săi plini de admiraţie, greutăţi şi mai mari. Din diplomatul Felix de Vandenesse face, pentru moment, un mare agiamiu şi mulţumită acestei slăbiciuni trecătoare aduce la o laltă, pe o noapte ploioasă dar la intervale şi cu lună, pe cele două protivnice, d-na de Mortsauf şi Lady Dudley. Deşi noapte, deşi ploaie (dar şi lună) cele două femei, una în trăsură, cealaltă călare, se văd, se măsoară, se

cîntăresc reciproc şi fără greş, se fotografiază nepieritor — şi toate acestea în mai puţin decît a trebuit ca să le scriu!... Îi trebuia lui Balzac un asemenea contrast rarisim, un asemenea grup ispititor: un înger şi un demon iubind — zefirii paradisului şi flăcările iadului! — pe acelaşi iubit. Dar dupăce vitejia a fost făcută, dupăce atletul a intrat între culise, iată cum judecă el singur minunatul său „tour de force"—: Après avoir lu votre récit avec l'attention qu'il mérite, et vous savez quel intérêt je vous porte, il m'a semblé que vous aviez considérablement ennuyé lady Dudley en lui opposant les perfections de M-me de Mortsauf, et fait beaucoup de mal à la comtesse en l'accablant des ressources de l'amour anglais. (Natalia de Manerville către contele Felix de Vandenesse).

Balzac a voit cu dinadinsul să construiască o nouă scară a lui Iacob şi anume cu toţi crinii, cu toate florile pe care Felix le culegea din livezile castelului Clochegourde şi nu pentru mai mulţi îngeri, ci pentru unul singur, care urca spre cer, Enrieta Blanca de Mortsauf. E un moment cînd se simte bine că am părăsit pămîntul şi că plutim în aer: Felix se înnapoiase de la Paris să-şi revadă crinul lui din valea Indrului. Era mai îndrăgostit ca totdeauna. Într'o zi de vară, d-na de Mortsauf îl ia în vie şi-i destăinueşte că bărbatul ei, cu care de multă vreme nu mai avea raporturi maritale, îşi reclamă drepturile lui de soţ. D-nul de Mortsauf îi urmăreşte, ajunge asudat subt nucii unde se opriseră Felix şi Enrieta şi chiar în ziua aceia se bolnăveşte grav. Ce vă închipuiţi că se întîmplă? Felix şi Enrieta se fac infirmieri şi vre-o cincizeci de zile şi cincizeci de nopţi veghiază cu schimbul la căpătîiul bolnavului, până ce îl scapă dela moarte şi-l văd iar pe picioare. Şi pe aceşti doi oameni care se iubeau cu patimă nu-i transformă şi nu-i doboară — pe unul în braţele celuilalt — nici tăcerea grea din camera muribundului, nici nopţile de veghe, nici dimineţele confuze şi bîntuite de şerpii dorinţelor, nici oboseala, nici primejdia pe care o îngrijeau în pat şi voiau s'o facă sănătoasă!

D-na de Mortsauf trebuia să moară. Torturată de soţul ei, de grija copiilor, de iubirea ei nesatisfăcută şi mai ales de gelozia pe care Felix făcuse totul ca s'o agraveze, d-na de Mortsauf trebuia să moară... Şi moare după patruzeci de zile, în care nu doarme, nu mănîncă nimic şi nu bea nimic. Moartea ei este un capdeoperă de ireal. Să lăsăm deoparte faptul că Enrieta, pe patul morţii, simţind şi văzînd că Felix a venit, mai poate să

se imbrace, să se facă frumoasă şi să-şi premenească odaia. E şi mai remarcabil faptul că această femee, care nu dormise de patruzeci de zile, poate să ţină discursurile pe care le ţine si să conducă actul al cincilea al morţii ei ca un adevărat director de scenă.

Acel împărat roman, care a ţinut să moară şi a murit în capul oaselor, n'ar fi făcut mai bine. De aceia interesul cărţii lui Balzac scade cu cît ne apropiem de pagina din urmă. Moartea crinului dela Clochegourde nu ne mai înduioşează — ca întîia oară, ca a doua oară... Omeneşte, lucrurile n'au putut să se petreacă astfel şi romancierul nu poate să ne domineze până la urmă. Dar d-na de Mortsauf a avut ideia să lase lui Felix o scrisoare-testament, cu îndatorire să n'o citească decît după înmormîntarea ei. Această scrisoare e o genială stîngăcie Balzac aruncă un nour de cenuşă peste alba lui statuă, cu atîta trudă, cu atîta pretenţiune ridicată.

Cu toate acestea cartea e frumoasă şi mult interesantă, nu numai prin calităţile marelui scriitor, dar chiar şi prin luxuriantele lui defecte. Dacă s'ar putea susţine paradoxul că sînt unii scriitori la care defectele sînt de folos fiindcă le conferă un sigiliu mai definitiv, mai preţios, Balzac ar fi cel dintîiu dintre ei. La acest scriitor totul pare legitim şi scuzabil: digresiunile, incidentele savante sau tecnice, descrierile interminabile, cuvintele nepotrivite, construcţiile strîmbe, încărcăturile şi luxul insolent. Balzac pare privilegiat ca Etna şi ca Vezuviul, cînd sînt în erupţiune: fum, scorii, cenuşă, pietre şi lava clocotitoare care dogoreşte subt toate acestea: nimic nu e de prisos, nimic de îndreptat!

G. Galaction.

Evoluţia arheologiei şi rezultatele exploraţiunilor arheologice [1]

Cuvîntul *arheologie* n'a însemnat întotdeauna studiul monumentelor.

Scriitorii greci prin ἀρχαιολογία înţelegeau ştiinţa trecutului. La Platon acest cuvînt însemnează ştirile despre eroi, despre generaţiile oamenilor şi despre originile statelor, ştiri prea adesea ori legendare.

In epoca romană scriitorii greci, ca Diodor din Sicilia şi Dionisie din Alicarnas, întrebuinţează cuvîntul ἀρχαιολογίαι pentru a desemna istoria primitivă sau istoria timpurilor mai vechi, pentru care nu sînt documente sigure. Acest cuvînt a fost tradus de scriitorii latini, păstrîndu-i acelaşi sens. Astfel la Varro, *Antiquitates* e traducerea cuvîntului ἀρχαιολογίαι [2]. Bizantinii, ca de pildă istoricul Syncellos, din veacul al VIII—IX-lea, îi dau acelaşi înţeles.

Origina sensului modern trebue căutată în secolul al XVII-lea.

In acest veac cuvîntul păstra încă înţelesul antic, mai ales la învăţaţii englezi ca Rous [3] şi John Potter [4].

Primul, care i-a dat un înţeles apropiat celui din timpurile noastre, este medicul francez şi călătorul însemnat din Lyon, Jacques Spon (1647—1685). El considera monumentele ca lucruri de sine stătătoare, care interesează religia, istoria, politica şi ştiinţa. Studiul lor l-a numit archéologie sau archéographie [5].

Dar adevăratul creator al numelui arheologiei, în sensul modern, este profesorul dela Gotha, Christian Gottlob Heyne, care în 1767 a tratat despre arheologia artei în antichitate, *Archaeologie der Kunst des Altertums.* [6]) Elevul său, profesorul

1) Acest mic studiu a format obiectul lecţiunii de deschidere a cursului de arheologie dela Facultatea de Litere din Iaşi.

2). H. Bulle *Wesen und Methode der Archaeologie* p. 1, in *Handbuch der Archaeologie*, München, 1913.

3). *Archaeologie atticae or Attic antiquities*, London 1637.

4). *Archaeologia graeca or the antiquities of Greece*, Oxford, 1695/698.

5). Jacques Spon. *Miscellanea eruditae antiquitatis* (Lugd. 1679, 2 ed. 1688; de acelaşi *Recherches curieuses d'antiquités*, Lyon, 1683.

6). *Archaeologie der Kunst des Altertums in besondere der Griechen und Römer*, Braunsweig, 1822.

Joh. Fr. Siebenkees († 1799) a publicat, la rîndul său, în 1799, cel dintâiu manual de arheologie, *Handbuch der Archaeologie*. [1])

Numele de arheologie capătă cetățenia definitivă pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și mai ales pela începutul celui de al XIX-lea.

Vedem chiar că în Italia, la Roma, se alcătuesc două instituțiuni, care îl adoptă în titlul lor. Așa găsim în 1821 *Accademia pontifica romana de arheologia*, iar în 1828 internaționalul *Instituto di corrispondenza arheologica*.

Studiul însă al monumentelor are un trecut mult mai vechiu.

Lăsînd la o parte pe cei antici, mai ales pe călătorul-arheolog Pausanias și pe unii Bizantini, în timpul renașterii întîlnim o mișcare intensă pentru studiul monumentelor vechi. Intre erudiți s'ar putea cita în primul rînd Cola di Rienzi, Poggio (1380—1459) [2]), Biondo (1388—1468) [3]) etc..

Pela 1478 Pomponius Laetus (1425—1498) organizează pe lîngă Quirinal o Academie de anticari.

Insfîrșit, Renașterea dă o atenție extrem de mare monumentelor antice, dela care se inspiră artiștii și savanții.

Mișcarea aceasta pătrunde în toate țările, dar mai ales în Franța.

In 1665 se fondează în această țară o *Academie de arhitectură*, iar în anul următor una de *pictură și sculptură*.

In 1679 se pun bazele celebrei secțiuni a Institutului francez *Académie des inscriptions et belles lettres*.

Franța ia astfel un avans asupra celorlalte țări [4]).

Tot din această țară pornesc călători harnici și inteligenți, care înlesnesc, prin relațiunile și desemnurile aduse, studiul arheologiei.

După Jacques Spon, urmează călătoria marchizului de Nointel, pe la 1670, care aduce desenuri dela Partenon: apoi avem, în același secol, călătoria lui Thévenot [5]) și Tavernier [6]).

In veacul al XVIII-lea au loc călătoriile lui Le Bruyn [7]), a botanistului Tournefort [8]) și a lui Paul Lucas.

Englejii devin emulii Francejilor în același veac. Printre cei mai renumiți sînt Chishull, care a călătorit în Asia [9]), și mai ales celebrul Pococke [10]).

Insfîrșit, în secolul trecut întîlnim pe lîngă călători, misiuni însemnate științifice franceze, germane, engleze și daneze, care

1). 2 vol. Nürnberg, 1799, 1800.
2). Autorul operei *De varietate fortunae urbis Romae.*
3). *Roma instaurata.*
4). B. Sauer. *Geschichte der Archaeologie* in *Handbuch der Archaeologie*, München, 1913, p. 90.
5). *Voyage au Levant*, 1689.
6). *Discription de six voyages en Turquie*, trad. germ. in 1681.
7). *Voyages au Levant*, 1734.
8). *Voyages au Levant*, 1713.
9). *Antiquitates Asiaticae*, 1728.
10). *Discription of the East*, in franț. in 1771.

fie prin săpături, fie prin studiul monumentelor în ființă, creiază din fundament știința arheologiei.

Concepția despre arta și lumea antică a variat și ea pe măsură ce se făceau nouile descoperiri.

Studiul monumentelor a pornit dela Renaștere, după cum am spus.

Ce se cunoștea atunci?

Ruine de temple, statui și alte obiecte din epoca romană.

Asupra lor a fost atrasă mai întâiu atențiunea savanților și a artiștilor.

Acesta este primul stadiu al arheologiei.

In curînd însă călătorii și mai în urmă arhitecții francezi și engleji debarcă în Grecia și în Asia Mică, unde întîlnesc monumente de o artă superioară. Aducerea sculpturilor Partenonului la Londra întărește noua concepție ce-și făcea lumea despre arta antică.

Acum asistăm la al 2-lea stadiu al arheologiei: Grecia e recunoscută definitiv drept măeastra artei și a civilizațiunii clasice, care e obîrșia civilizațiunii moderne.

Dar cercetările urmează mai departe. Săpăturile din Asia și din Egipt silesc pe savanți să recunoască că originile civilizațiunii și ale artei mediteraneene trebuesc căutate în valea Tigrului și a Eufratului precum și în valea Nilului.

Și acesta constitue al treilea și ultimul stadiu al concepției despre lumea și arta antică.

*

Să dăm cîteva detalii despre această evoluție.

Adevăratul fundator al studiului *științific* al arheologiei este Johann Ioachim Winckelmann, care în 1763 a publicat o istorie a artei în antichitate *Geschichte der Kunst des Altertums*.

Winckelmann a emis pentru prima oară ideia că arta naște, crește și decade în societatea care a produs-o și că prin urmare există o istorie a artei.

Dar el n'a cunoscut nici arta egipteană, nici pe cea chaldeană, asiriană și persană; vasele apoi pictate, afară de puține excepții, dormeau încă în necropolele etrusce, campaniene și grecești.

Dela dînsul încoace se fac multe descoperiri. Partenonul e cunoscut mai bine; se descoperă templul din Egina și Figalia și se fac săpăturile din Olimpia.

Winckelmann a întemeiat metoda, elevii săi duc mai departe știința. Intre ei cei mai renumiți sînt: Zoega, fundatorul

studiului coptic și premergătorul lui Champollion precum și Ennio Quirino Visconti [1]).

Vin apoi scriitori de seamă în Anglia, în Germania și în Franța, care își împart meritul descoperirilor.

Grație acestor erudiți, faptele se clasează mai bine, liniile schițate de maestru sînt reluate și îndreptate în multe părți.

După războaele provocate de revoluțiunea franceză și războaele imperiului, mersul arheologiei fu repede. Intreaga Europă se interesează de studiul istoriei și al monumentelor. Descoperirile arheologice lărgesc orizontul cunoștințelor noastre asupra popoarelor Orientului.

Indărătul bogatului și strălucitului decor al civilizației greco-romane, se începe a se întrezări adevărata antichitate [2]).

In vremea expediției lui Napoleon în Egipt un număr de învățați francezi vin cu el în această țară.

In curînd Champollion descoperă cheia ieroglifelor, care dezvălue secretele atîtor inscripțiuni însemnate și care permit cunoașterea istoriei Egiptului.

Ceva mai tîrziu consulul francez Botta din Mossoul și consulul englez Layard descoperă Korsabadul, Nimroud, Niniva în Mesopotamia.

Asiria și Chaldea reînviază. [3])

Innainte de explorațiunile acestea nu se știa mai nimic de ele. Cîteva nume de regi, cîteva legende, conservate de autorii greci și atîta.

Grație săpăturilor o întreagă civilizație minunată reapare deodată, cu templele, cu palatele, cu statuele, cu basoreliefurile și cu numeroasele sale inscripțiuni.

Acestea din urmă păstrară multă vreme secretul lor. Descifrarea lor însă n'a întîrziat să vie și atunci o întreagă lume necunoscută s'a dezvăluit omenirii.

Mărețele rămășițe ale palatului din Persepolis și ale mormintelor regale erau semnalate de mai bine de două secole; dar numai prin relațiunile insuficiente și prin desenurile călătorilor mai vechi. Ker Porter însă, Texier, Flandrin aduc, în a doua jumătate a veacului al XIX, releveuri și descripțiuni exacte. Copiile luate după textele gravate pe pereții acestor edificii, pe stîncile Persiei și ale Mediei, permit genialului cercetător Eugène Burnouf să găsească cheia alfabetului cu care s'au servit un Darius și un Xerxes.

Arta și civilizația Mesopotamiei și a țărilor vecine s'a putut însfîrșit lămuri mai bine.

Astfel se ajunge a se deosebi două focare de civilizație, ale căror origini se perd în noaptea vremurilor: unul dealungul văii Nilului, altul în basinul fluviilor Tigru și Eufrate. [4])

1). Opere, *Il museo Pio-Clementino*, t. II, 1782—1807; *Monumenti Gabini della villa Pinciana* 1797; *Description des Antiques du musée royal*, 1820.

2). Perrot et Chipiez. *Histoire de l'art dans l'antiquité* t. I. Introduction.

3). Vezi: Guigniaut *Progrès des études relatives à l'Egypte et à l'Orient* Paris, 1867.

4). Perrot et Chipiez. Ibid.

Aceste două focare își încrucișează influența pe țărmurile orientale ale mării Mediterane.

Multă vreme nu se știa ce parte trebue să se acorde acestor influențe la deșteptarea geniului grec. Cînd s'a cunoscut bine Fenicia prin cercetările lui Ernest Renan au fost învățați ca Helbig, care au acordat Fenicienilor meritul de a fi fost propagatorii acestor influențe.

Teoria aceasta a fost susținută de unii și combătută de alții; astăzi pare a se reveni în favoarea ei.

Nu e mai puțin adevărat însă că influențele chaldeene au putut veni direct la țărmul Asiei Mici fără intermediul Fenicienilor.

Călătorii englezi și francezi ca Hamilton, Fellows, Texier și alții semnalaseră, în prima jumătate a secolului trecut, curioasele monumente ale Lidiei, ale Frigiei, ale Capadociei, ale Liciei, de care în parte s'a îmbogățit muzeul britanic din Londra. Se întrezărira, dar în mod vag că trebuia să se cerceteze căile, pe unde au pătruns atîtea invențiuni, atîtea idei, al căror leagăn era Chaldea.

In Cipru, prin cercetările lui Lang și, pot să zic și ale lui Cesnola,—cu toate că acest din urmă a fost de curînd prins în flagrant delict de înșelătorie,—au arătat de asemenea încrucișarea celor două influențe, egipteană și asiriană, în artă și în scriere.

Au mai venit în urmă alte descoperiri, ca cele ale lui Salzmann la Rodos, descoperirea apoi a tezaurului dela Palestrina în împrejurimile Romei, ca să ne arate firele conducătoare, pe unde trecură influențele Egiptului și ale Asiriei, care au electrizat pe greci ca să făurească strălucita lor civilizație.

Insfîrșit, cu începere dela 1877—1900 un consul francez din Asia centrală, de Sarzec, face săpături la regiunea numită Tello și are norocul să descopere statui chaldeene a căror vechime se ridică la vreo 3500—4000 de ani a. Chr.[1]) și cu care s'a îmbogățit muzeul Luvrului.

Ele nu sînt decît premergătoarele artei primitive statuarice a Grecilor.

In timp ce se citia foaie cu foaie cartea antichităților orientale, domeniul antichității clasice se îmbogăția și el foarte mult.

Lordul Elgin, pe la începutul veacului trecut, căpăta voie printr'un firman al sultanului să ridice basoreliefurile Partenonului, pe care le ceda muzeului britanic în 1816.

In fața acestor basoreliefuri, artiști și savanți căzură de acord a declara, că nimic nu intrase până atunci în muzeele europene mai superior ca artă. Se putea contempla de data asta frumusețea greacă, așa cum a conceput-o și a realizat-o Atena, în epoca ei de înflorire.

1). E. de Sargec et Leon Heuzey. *Découvertes en Chaldée. Idem. Une villa royale chaldéenne* p.1 și urm. cf. *Revue d'Assyriologie* vol. IV, p. 87 și urm. cf. Léon Heuzey. *Catalogue des Antiquités Chaldéennes du Louvre* 1902. introd.

Cam în acelaşi timp, în 1811, veni descoperirea frontoanelor templului din Egina de către arhitectul englez Cockerell şi pe care l-a cumpărat regele Bavariei pentru gliptoteca din München.

Sculpturile aceste formează una din etapele, pe care le-a străbătut arta greacă spre a ajunge la perfecţiunea clasică.

Muzeul din Londra se mai îmbogăţia, în aceiaşi epocă, cu frizele templului lui Apollon Epikourios de lîngă Figalia (1811—1815), contimporane cu Partenonul. Ele arătară ce putea deveni arta unui Fidias sau a unui Alcamene în afară de limita Atenei.

Veni apoi expediţia franceză din Morea (Pelopones), căreia i se datoresc cîteva descoperiri, între care unele metoape ale templului din Olimpia pe care le posedă astăzi muzeul Luvrului; iar în 1878, Germania însărcină pe Ernest Curtius cu săpăturile dela Olimpia, care ne-au dat pe lîngă frontoanele şi metoapele celebrului templu al lui Jupiter, şi două statui de artă incomparabilă: Hermes al lui Praxitel, şi Victoria luîndu-şi zborul a lui Peonios.

De atunci şcolile străine din Atena şi din Roma s'au întrecut în zelul lor pentru săpături. Francejii desgroapă Delosul şi Delfi, Germanii şi Austriacii, Troia, Micene, Tirintul Pergamul, Priene şi Efesul; Americanii, Corintul; se fac săpături de asemenea la Roma, în Sicilia şi la Pompei; Societatea arheologică greacă din Atena face săpături la Epidaur, la Eleusis, pe Acropole a Atenei, etc. ca să nu vorbesc de cît de cele mai însemnate.

Primele din aceste descoperiri au permis să se studieze arta greacă, nu după copiile romane, cum se făcea până atunci, ci după originalele înseşi.

Pe de altă parte arhitecţii şi savanţii studiază cu deamănuntul arhitectura antică.

Unele procedee ale arhitecţilor greci devin cunoscute. Aşa englezul Penrose arată artificiul prin care constructorii Propileelor şi ai Partenonului, dînd o curbură uşoară liniilor coloanelor, reuşiau să le reprezinte, printr'o iluzie optică ca drepte.

Hittorf, studiind ruinele din Sicilia, demonstră rolul însemnat, pe care l-a jucat pictura în decoraţiunea edificiilor greceşti. Principiul polihromiei era descoperit.

O altă ramură însemnată a artei sînt vasele, descoperite cu miile în necropolele antice.

Gerhard în 1831, printr'un faimos raport [1]) despre vasele de la Vulci, deschide calea studiului lor.

Vedem dar că se putea încerca scrierea unei opere despre arheologia greacă.

Şi în adevăr, printre altele, cată să citâm în primul rînd pe cea a unui erudit genial, Otfried Müller, care a trăit în prima

1). *Rapporto intorno i vasi Volcenti.* Analele institutului de corespondenţă archeologica t. III, p. 5-8. Vezi istoricul studiilor de ceramică în E. Pottier. *Catalogue des vases antiques du Louvre.* Paris, 1896—1906 vol.

jumătate a veacului trecut. Nimeni printre contimporanii săi n'a făcut o sforţare mai mare pentru a centraliza, în vaste cercetări, antichitatea clasică. Artist, poet, erudit, filolog şi literat, el a adus servicii imense literaturii, mitologiei şi istoriei greceşti [1]).

Printre numeroasele sale scrieri, ceia ce ne interesează mai mult este *Handbuch der Archaeologie der Kunst*, publicată în 1830 [2]). Ea deveni, la timpul său, călăuza indispensabilă pentru toţi acei care voiau să se iniţieze în arta antică.

Totuşi şi opera aceasta are o greşală capitală: Orientul lipseşte.

In naşterea şi dezvoltarea religiunii, a artelor, a poeziei şi a ştiinţii greceşti, Orientul joacă un rol foarte însemnat. A-l neglija, înseamnează a nu dori explicarea originilor civilizaţiunii elenice.

Totuşi, Ottfried Müller are o scuză.

Cînd şi-a scris opera, Egiptul singur deabia începea să iasă din vălul uitării; iar Botta îşi întreprindea săpăturile sale celebre din Mesopotamia, trei ani după moartea marelui învăţat german.

Originile artei greceşti, repet, trebuesc căutate în Orient. Aceasta nu ridică de loc meritul Grecilor. Graţie superiorităţii geniului lor ei au coordonat, clasat şi perfecţionat descoperirile anterioare; iar în privinţa artei au ajuns să conceapă şi să realizeze frumosul etern.

Grecia însă, pe care o numim noi antichitate, a venit relativ tîrziu în istorie, cînd deja civilizaţia avusese un trecut de veacuri.

Dela Ottfried Müller s'au scris multe opere de arheologie greacă. Nici una însă nu e mai vastă şi mai complectă decît *l'Histoire de l'Art dans l'Antiquité*, concepută şi scrisă de Perrot şi Chipiez. Ei dau, însfîrşit, originilor locul ce-l merită. Egiptul, Chaldeea şi Asiria sînt tratate în primele două mari volume, opera avînd până astăzi nouă tomuri, fără a fi ajuns încă la istoria artei în perioada clasică.

Totuşi dela apariţia acestei istorii a artei cîte noui descoperiri nu s'au făcut! Aşa că monumentala operă, care face onoare ştiinţii franceze, riscă să fie învechită înainte de a fi luat sfîrşit.

In volumul al VI-lea se tratează despre civilizaţiunea miceniană, despre săpăturile celebrului Schliemann, descoperitorul Troiei, al Micenei şi al Tirintului.

Ori, până acum cîţiva ani se socotia că civilizaţiunea miceniană nu e decît însuşi evul mediu grec, preludiul civilizaţiunii clasice. Dar iată că această concepţie e înlăturată prin săpăturile, începute în 1900, de şcoala engleză, la Cnossos în Creta

1). Din micile sale scrieri s'a putut alcătui cinci volume de *Kunstarchaeologische Werke*, Berlin in-18, 1873.

2). Breslau. Cartea a avut mai multe ediţii.

subt conducerea lui Evans şi de şcoala italiană la Phaestos şi Haghia Triada subt conducerea lui Fredericco Halbherr, Pernier, Savignoni şi Paribeni.[1])

Săpăturile acestea aduc descoperirea unei civilizaţiuni, numită de arheologi cretană sau egeană, din care decurge cea miceniană ca un fel de decadenţă.

Nicăeri ca în civilizaţiunea egeană nu se pot prinde mai uşor influenţele orientale şi egiptene.

Al VI-lea volum dar al operei lui Perrot şi Chipiez trebue neapărat prelucrat.

Astăzi după ultimile cercetări, bazate toate pe descoperirile arheologilor, se pot fixa jaloanele istoriei civilizaţiunii mediteraneene [2]).

Originile ei, precum am arătat, trebuesc căutate în valea Tigrului şi a Eufratului.

Peste o populaţie de agricultori neolitici vine rasa semitică a Accadienilor, care ştiuse să înainteze în cultură. Ea se aşează în Chaldea de sus, care devine ţara Accadiană.

Stabilirea noilor veniţi nu se face fără zguduiri şi lupte. O parte din vechile triburi, pe jumătate semitizate, emigrează şi urcă valea Tigrului şi a Eufratelui. Ele ajung în Siria şi în Egipt, ţări pe care le găsesc aproape în aceiaşi stare ca patria lor înainte de sosirea Accadienilor. Valea Nilului fertilă, abundă în tot felul de bunuri. Cunoştinţele aduse de noii veniţi, se perfecţionează repede şi se ajunge a se alcătui cultura faraonică.

Cît priveşte Siria, Capadocia, Mesopotamia de sus, unde condiţiunile de traiu sînt mai grele, cultura nu ia avînt aşa de repede.

Aceasta este starea lumii în momentul cînd istoria îşi ia naşterea.

Cîteva secole înainte de anul 4000, Accadienii domină peste întreaga Chladee.

Dar statul accadian pentru a trăi trebui să ocupe întreaga cîmpie, dela care depindea viitorul lui. Aborigenii, care nu acceptară jugul lui, sînt împinşi către munţi.

Innainte de anul 4000 Elamul, ultimul refugiu al autochtonilor din cîmpie, cade subt dominaţia sumero-accadiană.

Noul stat al lui Sargon cel vechiu şi al lui Maram Sin, liber din partea mării, din partea Arabiei şi a munţilor Persiei, îşi întinde puterea către Occident, cuprinde Eufratele de sus, Siria şi chiar, se zice, Ciprul.

Imperiul acesta este cel al cîmpiei, căci nicăeri Accadenii nu abordează regiunile muntoase. In munţii Libanului Autochtonii pot să trăiască în toată siguranţa.

Cam în aceiaşi epocă, opera servitorilor zăului Horus, se termină în valea Nilului, iar Menes fondează în Tebaida monarhia faraonică.

1) Vezi René Dussaud : *Les civilisations préhelléniques*, Paris, 1910
2). De Morgan. *Les premières civilisations*, passim.

Acum în Chaldeea şi în Egipt artele strălucesc în toată splendoarea lor.

Cu începere dela dinastia a IV, navigatorii egipteni călătoresc pe marea Mediterană şi acostează în toate golfurile insulelor egeice şi pe ţărmurile Siriei, unde aduc principiile civilizaţiunii, pe care ei înşişi le-au primit din Asia. Aici însă cultura asiatică pătrunsese deja în mod direct pe uscat.

O nouă civilizaţie ia naştere al cărei centru pare până acum a fi insula Creta. De aci ea se întinde în Grecia şi chiar până în Italia, în Sicilia şi pe coastele orientale ale Spaniei.

Intrebuinţarea metalelor, a scrierii, a picturii, a sculpturii în toate artele şi în toate industriile, sînt deja răspîndite în Asia centrală şi în basinul Mediteranean, pe cînd restul lumii se află încă, în cea mai mare parte, în stare neolitică.

Dar iată că apar popoarele emigrante ale Asiei septentrionale, care se arată în acelaşi timp pe toate frontierile lumii civilizate de atunci.

Iranienii înaintează în două ramuri: una către nord, alta către sudul platoului Persan.

Preelenii, veniţi de prin părţile noastre, dela Dunăre, ocupă Tracia şi ameninţă Asia Mică.

Apoi precursorii Celţilor, urmărind mersul soarelui spre apus, ajung până la oceanul Atlantic, aducînd cu ei cunoştinţa industriilor metalurgice.

Astfel vechile rase ale Asiei, dominate la sud şi cuprinse în munţii Taurus, ai Armeniei şi ai Caucazului, sînt ameninţate din partea de Nord. Ele vor dispărea cu încetul pentru a nu rămîne decît triburile caucaziene, pe care munţii lor le-au conservat până la noi.

Vechile popoare ale Europei se amestecă în chipul acesta cu năvălitorii.

După 1500 de ani de existenţă, imperiul Sumero-Accadian piere.

Elamul, pe la anul 2500 a. Chr., rămas independent în munţi, îşi recucereşte provinciile pierdute din cîmpie. Puterea semitică ia sfîrşit pentru moment şi rasa turaniană redevine stăpînă Asiei.

Dar nici Elamul nu stă mult la cîrmă. Două noui regate apar în ţările semitice: Chaldeea şi Asiria. Unul se ridică pe ruinele imperiului Accadian, celalt, ocupînd valea mijlocie a Tigrului, modest la început pentrucă avea totul de creat, nu intervine decît mai tîrziu în destinele Asiei anterioare.

Egiptul se dezvoltă şi mai mult, şi îşi întinde dominaţiunea şi peste hotare.

Reacţiunea elamită, răsturnînd vechiul Accad, are de rezultat o emigrare spre Apus. Triburile gonite pătrund în Egipt subt numele de Icsoşi sau regi păstori.

In această epocă începe influenţa Fenicienilor în Mediterană, ei înşişi semiţi emigraţi din golful Persiei. Ei profită de distrugerea marinei egiptene prin invazia Icsoşilor şi de deca-

dența thalassocrației cretane. Colonizarea Fenicienilor începe în marea Mediterană.

Egiptul însă reușește să-și scuture jugul icsos. Din frămîntările acestea țara aceasta, destul de pacinică în trecut, trăind mai mult în defensivă, renaște cu un spirit cu desăvîrșire transformat. Ea devine ambițioasă, agresivă, cuceritoare.

Asia centrală e din nou turburată de invaziunea Cosseenilor, despre care nu se știe bine de unde veniau.

Acum se ridică un nou mare imperiu în Asia anterioară, al Khitiților sau al Heteenilor, care intră în conflict cu statele vecine și mai ales cu Egiptul. El se întinde dela țărmul Asiei Mici până la Caucaz și fluviu Araxe.

Vreme de trei mii de ani lupta de preponderență s'a desfășurat între două elemente etnice, între cel semit și cel autochton. În curînd ele se amestecă și dețin multă vreme întreaga civilizație mondială.

Dar din nou se ivesc perturbări. Hoarde, ieșite din Asia de Nord, se pun în mișcare spre sud. Ele coboară în Tracia, în Grecia continentală, în Italia și în Asia pe platoul Iranului. Amenințînd să distrugă totul în calea lor, sînt din fericire oprite de puternica împărăție asiriană, care singură întîrzie cu cîteva secole căderea lumii vechi.

Asiria totuși se arată nedemnă de această lume. Ea stăpînește la un moment dat întreaga Asie anterioară și Egiptul, cucerind totul și ținînd în frîu popoarele prin groaznice devastări și vărsări de sînge.

În curînd însă și Asiria cade subt loviturile hoardelor cimeriene dela Nord și ale Sciților. În locul ei se ridică Mezii și în urmă Perșii. Deja însă se înnalță un alt popor, care era menit să devină părintele civilizațiunii noastre, și să pue un sfîrșit civilizațiunii semite: acesta este poporul Grec.

Cu el începe era relativ modernă, cea a preponderenței rasei indo-europene, în care fază ne găsim în ziua de astăzi.

Grecii dispar curînd de pe arena politică, dar cei ce se ridică în locul lor, Romanii, zdrobesc ultimele rezistențe ale Cartaginezilor, ei înșiși semiți, și devin stăpînii lumii, răspîndind binefacerile civilizațiunii și ale culturii grecești.

Aceste rezultate istorice le datorăm în foarte mare parte descoperirilor arheologilor, care au pus la dispoziția savanților un material nou extrem de bogat de inscripțiuni și de monumente.

Aceste monumente trebuesc cunoscute de orice om cult. Ele sînt martorii cei mai autentici ai evoluției civilizațiunii noastre. Studiul lor va alcătui obiectul cursului nostru.

O. Tafrali.

Iași, 26 Noembrie 1913.

Marea

(Din scrisorile unei necunoscute)

Intr'una din zilele verii trecute, într-un cerc de prieteni și cunoscuți, spuneam că sînt silită de afaceri să petrec cîteva zile în orășelul C.

O prietenă de-a mea, Alina, m'a invitat atunci să găzduesc la moșia ei, în marginea orașului, cu toate că nu-mi putea ține tovărășie, fiindcă nu stă la moșie decît cele șase luni mai călduroase ale anului.

Cînd ajungi la locuința Alinei, trăsura face un ocol larg, pe o alee de tei, până la casa care se răsfață albă, mare și cu streșinile joase în fundul grădinii.

Un servitor bătrîn, cum tot mai rar se întîlnesc astăzi, m'a primit cu ochii buni și plini de zîmbet, ca pe un oaspe binevenit:

— C'onița a pregătit pentru dumneavoastră biblioteca.

Prietena mea, deși absentă, îmi făcea astfel din prag cinstea ospitalității.

Inăuntru, pretutindeni, o atmosferă primitoare și prietenoasă.

Biblioteca era o odae lungă, și cărțile acopereau un perete întreg, misterios și atrăgător: scoarța galbenă a romanelor moderne, legăturile delicate ale poeților celebri, scoarțe strălucitoare, scoarțe roase și volume desfrunzite.

După ce le-am privit în treacăt, am deschis numaidecît ușile largi cu geamuri mari, care, legate din stejar, se împingeau cu anevoe și am ieșit pe terasa care răspundea în ograda gospodăriei. Acolo te simțeai numaidecît la țară.

Sosisem pe 'nserate. Am prînzit singură pe ceardac, nu am intrat în casă decît cînd s'a întunecat de tot; atunci m'am

uitat împrejurul odăii, care era acum a mea, așa cum examinezi pe cineva cu care întîmplător ești sortit să trăiești; m'am uitat, ca să prind atmosfera de noapte a odăii, subt lampa cu răsfrîngeri roșiatice pe care o aprindea bătrînul. Locurile, mai mult decît oamenii, au înfățișeri de zi și de seară... Aci, subt lumina slabă, care mergea topindu-se din mijloc spre unghere, lucrurile răsăreau și se ascundeau plăcut; am știut numaidecît că nu îmi va fi frică, cu toată ușoara ciudățenie ce se desprindea din singurătatea casei nelocuite și din tăcerea de pretutindeni.

Pe biuroul din mijloc erau într'un pahar trei trandafiri albi— de atunci știu ce dulce parfum au trandafirii albi: un parfum de regret și de amintire.—Alături, un divan mic, aștepta lenea trupului.

Patul se ascundea în umbra odăii, în dosul unui paravan pe care alergau acele ciudate, copilărești și emblematice desenuri ale artei japoneze. Lîngă bibliotecă se rezema o scară ușoară de frînghie de mătase împletită.

M'am urcat pe ea și am desprins de sus o carte mare și veche. Prietena mea, închipuindu-și că biblioteca îmi putea fi colțul cel mai plăcut al casei, nu se înșelase. Fusesem demult o cititoare pătimașă; acum citeam numai rar, și pe alese, dar cărțile, mirosul lor, pipăitul lor, îmi erau o tovărășie prețioasă.

Pe tomul, care avea file cam mucezite, scria cu caractere demodate „Légendes des Pays du Nord", și singur titlul făcuse să răsară în aer umbre ușoare de Elfi de ghiață; eram pe cale de a nu citi nimic, adîncită în propria mea visare, cînd dintre file a lunecat un teanc de hîrtii: scrisori... sau un manuscript?

Scrisori! Unele pe format obișnuit, altele pe foi comune de caet.

Cu gesturi încete am voit să le pun la loc... dar pe urmă am simțit imboldul să citesc...

Dacă ar fi fost ziuă și lumină, ar fi învins deprinderea convențiilor, și mi-ar fi părut incorect să-mi arunc măcar ochii pe ele. Dar era noapte, o jumătate de lumină roșie, și liniște așa de mare, încît gîndul ți se părea încă prea sgomotos!...

Aveam dinnainte un volum vechiu, ca o carte de magie, și țineam la îndemîna mea un suflet,—fiindcă un teanc de scrisori e un suflet.

Ce lectură poate fi mai pasionantă decît aceia a inimii omenești?... Dar mai presus de toate convențiile, din mine, dinnăuntrul meu așteptam mustrarea. Și nu mă mustra nimic. Dimpotrivă ceva obscur mînase mîna mea către acest volum, cel mai vechiu dintre toate.

Și am citit:

18 August

Sîntem la mare

Sîntem la mare!... La băi de mare aș zice, dar nu e același lucru. Marea e apă, orizont, singurătate... și băile de mare sînt sgomot, petreceri, muzică și lume multă.

Parcă te văd! Te bucuri că ești liniștită la moșie. Ție îți place la țară, la munte, la mănăstire, acolo unde nu sînt oameni; vederea lor te stînjenește, te obosește, și te schimbă. În lume nu mai ești aceiași din intimitate, aproape nu te mai recunosc,—tu ai un grăunte de mizantropie. Zici:—mă simt grozav de bine singură... Singură. Ce elastice cuvinte!

Singură mă simt și eu bine, dar eu sînt singură peste tot și totdeauna. Zădarnic îmi împreun și îmi alipesc sufletul de alții... tot singură rămîn.

Și cu totul dimpotriva ta, cînd sînt izolată în mijlocul naturii, atunci nu mai pot fi singură, nu mă mai regăsesc. Se vede că acolo sînt semenii mei, și în mijlocul lor mă simt între mulți. Poate că așa fusese orînduit întâiu,—să fiu plantă.

Nu rîde! nu glumesc decît pe jumătate, cred sincer că ar putea fi așa...

Mă duce împrejurarea singură, într'o poiană, pe lîngă un izvor, la munte,—sau la mare. Împrejur, nimeni. Mă așez pe iarbă sau pe stîncă, și îmi zic: Ce liniște! Ce bine e acum de gîndit!... Dar nu pot gîndi nimic. Mi-e cugetul îmbrobodit, pasărea ciripitoare a cugetării mută, fluturașii fanteziei adormiți. Acolo... *trăesc* numai, trăesc... Cum să-ți spun?

...Cînd zici că e o liniște de auzi cum crește firul de iarbă... Așa sînt eu,—nu aud cum crește, am trecut vîrsta... Aud însă cum bate viața în vinele mele. Zici uneori: ia pune urechea și ascultă. Eu ascult atunci palpitul fără să pui urechea. Și nu mă pot reculege deloc... mă distrează orice: un bîzîit imperceptibil de gîngănii, gestul unei frunze care s'a dislipit din pom, un fluture care a plecat de pe o floare și stă să vadă unde să se așeze, pe macul de colo sau pe sulfină?... Apoi trebu-

rile, activitatea vreunui mușuroiu de furnici în mișcare. Asta nu e glumă... la ele treburile sînt împărțite cu rost, afacerile sînt covîrșitoare,—e o organizație foarte serioasă. Dacă te încurci acolo la privit, îți trece o zi întreagă.

Dar șivoiul mic al unui pîrău pe pietriș, palpitant!

O dîră de apă care a trecut pe colo, și mai adinioară pe alături... Acum pe unde va trece?... Cum o să fii singur și liniștit în mijlocul atîtor prieteni... cînd ești cu de ai tăi? Cu aceștia mă înrudesc eu, cu toate buruenile cîmpului, cu toate dihăniile pămîntului. Dincolo, între oameni, totdeauna am simțit o barieră transparentă dar reală, între mine și ei.

De aceia mă amestec așa de mult printre ei, vorbesc, petrec, glumesc, numai ca să rup zăgazul sau să-l pipăiu mai bine; ca să văd deslușit că sînt ca ceilalți.

In mijlocul mulțimii vorbind, rîzînd, mă simt singură, mă izolez și mă adun limpede cu mine, stau la pîndă și cu o repeziciune uimitoare judec, cîntăresc, gîndesc, visez.... și nu îmi pot amesteca viața cu viața lor într'un aluat omogen; se desprinde totdeauna ceva străin, de altă esență, care nu se poate combina.

In sgomot și mulțime sînt vecinic singură, și acel *eu*, care paralel cu viața vieţuită trăește în mine, e uneori cuminte, blajin, prudent, nu mișcă, nu suflă de teamă ca cea mai mică adiere să nu mă turbure; alteori ridică în mine furtuni.

Ne place singurătatea la amîndouă,—de aceia ne iubim, de aceia și de multe; dar o înțelegem deosebit. De ce spun eu că cuvintele sînt sărace și că fiecare suflet trebue să aibă limba lui!

19 August.

Cazino-Muzică

Ieri după ce ți-am scris, am intrat la Cazino. Pe la 6 seara, „ora *chic*". In partea stîngă cîntă orchestra lui S. și cum Marea cu zgomotul ei acopere instrumentele, și terasa e prea mare, de partea cealaltă cîntă o bandă de șapte inși. Acolo nu poți străbate; lumea în loc să umble stă grămădită; să găsești o masă, nici vorbă nu e.

Acel care dirijează e un neamț mic, slab și urît.

Ca să fie mai înnalt, e urcat pe o cutie mare de lemn întoarsă pe dos și îmbrăcată în pînză roșie,—drept estradă...

El... cutia... Nu e estetic, pare o ședință de scamatorie. Neamțul cîntă cu vioara, are un arcuș îndrăcit și place. Știi tu ce e țiganul lăutar pentru romanța romînească? Asta e neamțul pentru muzica clasică. E țiganul ei. Cîntă cu foc, cu inspirație, și calcă cu toată libertatea peste regulele sfinte ale unei execuții pure. Cîntă pasionat, smintit... ți se pare că o să i se spargă vioara în mîni. E plăcut să-l asculți, „îți dă senzații". Nu m'aș mira să aud că vre-o venerabilă matronă sau vre-o duduie romantică l-a răpit. Ce nevrednicie! Să ne lipsească pe toți de așa muzică! Nu e însă cu neputință. Prestigiul talentului e totdeauna mare, și nu fie cine știe să despartă arta de artist.

Cu privire la muzică,—știi ce-mi vine în minte? Fiecare din noi e un instrument,—fiecare suflet are sunetul lui. Așa de pildă: unii au o vioară... alții un pian discordat... alții o mandolină... unii castagnete... cellalt un cimpoiu, un trombon, o quitară.... Alții gramofoane,—adică sînt veseli, triști, sau sensibili, numai pe plăcile altora; mai sînt și fluere, piculine, sînt și țiuitori de moși.... Inchipuește-ți un suflet care ar suna ca toba mare! Sînt și harfe minunate ca sufletul tău, Alina... Al meu are două instrumente,—firește două. Am statornicit că trăesc dublu: un fluer duios, care cîntă cînd sînt în mijlocul naturii, cîntă o doină simplă, molcomă, aromitoare... și cînd sînt între oameni, o orchestră complicată, dureroasă, tumultoasă. Să porți mereu, sau aproape mereu o orchestră în tine, e obositor, nu e așa, amica mea? Sînt și zile, cînd cîntă divina armonie a vre-unui solo minunat.... sînt și astfel de zile,—puține, rare. Mi-aduc aminte de unele.... Ce proastă sînt azi... îmi vine să plîng fără pricină... Am eu așa zile fluide, dar tu? Ce întrebare! tu nu,—tu ești cuminte.

Da, ...sînt și ceasuri bune. Să le lăsăm să doarmă, ...să nu le deșteptăm. Să nu ne turburăm singuri sufletul. Să nu ne întoarcem lîngă gardurile peste care ne-a aruncat vre-un stufiș parfumul, să nu ne rătăcim pe potecile pe unde am cules vre-o bucurie.... să nu cercetăm colțurile de văi și coastele de dealuri pe unde am lăsat vre-un suspin să cadă... să nu alergăm înfrigurați pe cărările unde am auzit vre-un cîntec cum n'a mai fost altul.... să nu răscolim cu mîni ce profanează pămîntul unde am îngropat vre-o amintire. E o durere zadarnică. Nu mai găsim—nu se mai întoarce—același palpit, aceiași izbitură de sînge în piept și obraz,—așa cum au fost nu mai reînvie. Trebue să ți-o spui cu putere numai ție singur, ca să nu te trezești nebun

căutînd, pe cîmpiile pustii, florile odinioară căzute din mila drumului.

Să porți în tine o orchestră! valuri de armonie să se înalțe și să se coboare ca jocurile mării. Ce obositor cîntec! Adesea mă doare trupul de truda lui....

Prin ce greșală s'au închis în mine aceste melodii, care nu se vor întrupa în muzică niciodată, care se zbat ca un șipot prins între stînci fără să se poată scurge! Ce e omul de vină de el singur? Din picătura din care s'a creat, de ceia ce a fost adus în ea de lanțul nesfîrșit al eredităților?

De ce poartă el pedeapsa atîtor dorinți de care nu are vină?

Ce bine ai fost tu născută, așa cumpănită, așa domoală... așa cuminte!

. . . .

Mă grăbesc, e ora dejunului. Nu pot însă lăsa «distracțiile» să mă împedice de la plăcerea de a vorbi cu tine zilnic, sau aproape.

22 August.

Băi de mare

Trei zile fără să-ți scriu! Asta îți spune cît de puțin timp îmi rămîne pentru mine.

Dimineața e ocupată cu băile; toată mișcarea orașului e dislocată către malul mării. Tu nu ai fost la mare,— numai la munte. Să-ți descriu fără șir ceva din întrebuințarea acestor dimineți.

Plaja e minunată, nisipul larg și marea fără orizont. Ceasul însă nu e potrivit pentru contemplație, îți lunecă mai lesne ochiul pe alte nimicuri. Au făcut un pod meschin de lemn, înnaintat puțin, în mare, în chip de estacadă. Un fel de «Ponte dei delicii».

După ce ai făcut bae, sau înnainte, sau în zilele cînd nu faci de loc, privești de pe pod, faci psichologia scăldatului. Zic „psichologia" pentru mine, fiindcă ceilalți fac tocmai contrariul. Au și dreptate oamenii: e cu neputință să nu fii distrat de la problemele psihice, de problema „des formes et des contours".

Nu e o chestie de disprețuit, nici lipsită de seriozitate... (Spune pudicului tău bărbat, dacă ar avea îndemn să se scandalizeze, că dezvoltarea fizică e o problemă serioasă a vremilor nouă).

Sînt, în mare, sau în felia de mare hotărîtă băilor, trei domenii bine determinate: unul pur masculin, unul femenin (pentru băi serioase și femei tihnite) și unul mixt. De prisos să-ți spun că acesta e „al tuturor eleganțelor" și că tot acesta stîrnește și satisface cu prisos curiozitatea privitorilor. Am privit și eu de cîteva ori. Poți sfătui pe Fräulein a ta, care e atinsă de fobie, să ia băi în departamentul ăsta. Am văzut costume—nu pot zice că nu erau complicate—dar rezolvau definitiv problema de a te muia în mare și de a ieși tot așa de uscat cum ai intrat. Pantofi... corset... pălărie. Să știi că mănuși nu se poartă. Ce grozăvie! Eu care mă revolt contra nevoii imperioase de a interpune ceva între carne și sărutarea valului... eu care visez o plajă nedescoperită, lîngă o mare necunoscută—și unde să nu mai regăsesc poteca pe care am venit...

Să nu ne depărtăm! Azi vreau să te fac să surîzi, și vreau să surîd și eu.

Sînt și alte costume *reduse*, care se apropie mult de acest ideal al meu, dar e între unul și altele diferența care e între adevăr și impudoare.

Se ia deci subt aceste forme variate lecții de înnotat. Domnii,—cu întăietatea lor în actele de curaj,—învață pe doamne și domnișoare diferite figuri, dintre care cea mai grea, fiindcă o execută mai de predilecție, este „*faire la planche*". E și cea mai interesantă de privit. Constă în realizarea plutirii biblice; numai că pe cînd Mîntuitorul umbla în picioare, Magdalenele noastre stau răsturnate, doar cu ochii la ceruri. Sînt momente cînd simți nevoia să-ți aduci aminte că adevărul e gol—că nudul nu e impudic, că statuarea e o artă... simți nevoie de argumente tari pentru a suferi priveliștea. Atunci întorc ochii spre plajă.

Pe nisipul fin se plimbă perechi estetice. Ochii lunecînd pe celelalte grupuri mi se opresc întîmplător pe frumoasa doamnă V. în *flirt* aprins cu elegantul domn X.

Conversația lor, din care apuc ceva, e un amestec uimitor de limbagiu apaș, și obscurism simbolic.

Din apă, pornește un țipăt pe toate tonurile... a venit se vede vreun val mai mare.

Ce are oare domnul X? Pare vădit nemulțumit,—citesc pe figura lui neexpresivă o gravă preocupare. Vorbește încă doamnei V., dar e distrat, și ochii îi sînt ațintiți pe un punct... Mă iau după ochi și găsesc punctul.

E vîrful ghetelor domnului X. Valul grosolan le-a udat.

Așa ghete frumoase, și care luceau așa de bine!... Simt cugetările cum se frămîntă subt fruntea tînărului imbecil: „Ce plăcute—cugetă el adînc—ar fi băile de mare, dacă nu ar fi Marea... Blestemata de apă! Așa ghete bine lustruite!“.

Domnul X. de necaz vorbește acum romînește curat.

. . . .

M'am întrerupt puțin. Nimic! Treburi—fleacuri. Ce ziceam? Da.

De obiceiu fac băi. Ce mult îmi place să mă scald în mare! Aleg un loc mai departe, și mă apropii.

De cum calc pe nisipul ce arde, simt o emoție. Privesc apa. Nu am văzut-o două zile la fel. Netedă ca luciul unei oglinzi, are în nemișcarea ei ceva perfid și atrăgător. Te uiți la cîmpia ei lină și adormită, te gîndești cît e de adîncă, cîte noiane de valuri stau gata să se înalțe, cîte furtuni stau ascunse la pîndă. In zile de acestea, culoarea ei e strălucitoare și nesigură ca tăișul unei lame de oțel...

Așa o fi fost, cînd de pe vîrful turnului Regele legendar a asvîrlit în Ea cupa lui de aur...

Alteori se încrețește în unde mici, din care parcă nici una nu e mai mare decît alta, transparente ca inelul tău de opal.

E frumoasă iar, cînd gonește repezi una după alta valuri albastre ce par ocîrmuite de cineva, așa de regulat își sparg dantela spumei de mal.

E minunată cînd înalță talazuri adînci, verzi ca smaragdul, le privesc cum se joacă ca niște balauri, cum fac și desfac turle. Astfel era în ziua cînd s'au cufundat în ea Hero și Leandru..

Atunci e baia bună; la fiecare spărtură de val auzi țipete felurite: de frică, de plăcere, de alintări, de grații...

Culegi din sunete, date biografice.

Mai rar e tulbure, cenușie, neagră, de o culoare căreia nu-i poți da nume; se răscolesc din fundul ei toate otrăvurile, parcă peste noapte a spălat toate păcatele lumii, și a tîrît culoare de lut pămîntesc.

Băeșița îți spune: „Azi e bună baia, coniță, are metaluri“...

Cînd ai ajuns pe nisip, lîngă ultima transparență a apei, pui piciorul încet, și îl tragi înapoi. E rece! Și abia te-a desmerdat. Mai încerci—și nu poți... tremuri toată. E în fiorul acesta ceva voluptuos... Și reîncepi, fiindcă e și durere și de-

liciu. Faci cu îndrăzneală un pas înnainte, te cutremuri... și dintr'odată te afunzi... Acum te-ai deprins, cauți jocuri noi, noi bucurii.

In zilele dintîi, cînd de abia ai apa la glesne, simți frica nemărginirii; îți pare că marea întreagă geme și pornește dedeparte spre tine, că vine să te ia cu unda mică, aceia care cea din urmă se sparge de picior.

Și cu asta te deprinzi. Și pe urmă mergi înnainte, la adînc. Capeți mereu cutezanță mai mare.

Da! cînd te scalzi, marea îți dă ceva din voluptățile necunoscute ale vieții: te apropii... te înfiori... te atingi... și sperios te dai înapoi. Apoi te mai cutremuri, mai încerci... și te afunzi dintr'odată în mările tulburi ale patimilor, și cauți noi jocuri și noi senzații...

Apoi, nesăturat, te duci la adînc.

Nici apa nu e două zile la fel... și nici tu cu ea.

Alteori nu vrei, nu poți suferi atingerea ei, dar îți zici: „trebue“—și nu te dai înapoi. Și fără să te dai înapoi încă refuzi. E în refuzul ăsta o durere voluptoasă, puternică și ciudată. Cugetul îți pretinde gestul,—sufletul ți-l sfătuește, și trupul nu vrea. Ințelegi că trebue, că e bine, și pui piciorul în apă, nu îl tragi înapoi, ești nemișcată, pasivă, chiar fără nici un fior exterior,—nu te cutremuri... Și atunci, împotriva sufletului, împotriva cugetului, simți în tine până la marginea senzației, violența refuzului. Carnea plînge, țipă, nu vrea. Din buzele strînse pe dinții încleștați nu ese nici un sunet, și totuși auzi și ți se pare că ar putea auzi și altul cum ai gemut lung. Ce minunată manifestare a vieții instinctive, a vieții în sine, independent de voința noastră. Eu cunosc atunci crucificarea, brațele întinsă, caliciul sorbit, roata torturilor, chinul apei, îl știu deslușit în gîtul meu înnăbușit, din care nu iese strigătul... Toate, până la marginea lor, în chip minunat și chinuitor le simt... pentrucă e apa rece.

Să nu-mi zici: „Nu-ți place apa rece?“ Ar însemna că nu am știut să-ți împărtășesc nimic. Nu e apa care nu-ți place. Apa care ți-a fost dragă, pe care ai iubit-o, rece și limpede, în care altădată te jucai cu bucurie, dela care ai luat adesea desmerdări—plăceri.. deși fără asemănare cu cruzimea simțirii de acum. Acest refuz al tău, al lucrului urît, al celui apropiat, îmi dovedește mie stăpînirea instinctelor obscure.

Dacă sînt vreunii, care să extindă așa departe voluptatea,..

atunci eu desigur am în organismul meu ceva care lipsește, sau ceva care doarme,—și voiu pleca necunoscînd un mare dar al vieții.

Ciudate sezoane... ore... minute-ale cărnei! Ciudate taine ale trupului!

24 August

Dansul

Vrei să știi cele mai mici amănunte. Iți fac pe plac.

M'am îmbrăcat aseară cu o rochie neagră. Nu e nouă, dimpotrivă, dar are ceva în forma ei care e armonios. Negrul mie îmi place: e ca un fond de pînză pe care se desprinde fața. Cineva din ai mei mi-a spus:—Ești decoltată, nu pui ceva la gît? Ai un fir de aur, cu un fluture de smalț, e frumușel.—Da, e frumos, dar nu-l pun. — De ce? — Fiindcă gîtul gol e mai mîndru, e ca gîtul de lebădă. Pare a zice tutulor celor ce poartă găteli: Eu nu am nici una, fiindcă nici una nu mi place.

Un gît gol cere mereu colierul pe care nu-l are, și pare a-l chema.

Cum ar trebui să fie podoaba unui gît, care vrea să rămîie gol, fiindcă toate giuvaerurile nu sînt destul de scumpe pentru el? Ce zici? Frumoasă ar trebui să fie, Alina! Eu îmi închipuesc un șuvoiu de pietre, a căror strălucire ar fi așa de mare încît nu ai putea vedea decît lumina, nu și forma geometrică sau mărimea lor. Zadarnic s'ar apleca cineva aproape ca să-i vadă lucrătura, l-ar orbi numai un foc de scîntei ce curg, și dacă l-ai desface și l-ai da în mîna vre-unui curios, i-ar părea că îi lunecă pe degete un val de apă sclipitoare.

Așa ar trebui să fie... Sau din mărgăritare, pescuite unul cu unul din scoici: sărutările mării, albe, cu opacități misterioase, cu lumini ce învie și se sting, cu rotunzimi ciudate, netezite de taina valului.

De aceia îmi place mai bine gîtul gol... fără firul subțire de aur, de care atîrnă un fluture de smalț.

Gîtul gol, care își așteaptă podoaba, ca sufletul curat care a trecut printre bunurile lumii, gol de avuții, și acum își așteaptă răsplata. Gîtul gol care ar fi știut să poarte povara bogățiilor sclipitoare și care nu a primit pomenile mici,—trufaș și crezînd că i se cuvine cît de mult... ca și viața săracă, care a respins micile amăgiri, socotindu-se destoinică de lumina copleșitoare a destinelor mari. Gîtul gol, fără mărgele mărunte—sufletul gol fără concesii mărunte.

Am luat-o razna, Alina. Tu ești de vină. Imi tot spui:—„scrie mult—scrie tot".

Ne-am dus la Cazino. E pe marginea mării, și împacă deșărtăciunea petrecerilor de lume, cu priveliștea splendorilor naturii.

Vorbești nimicuri... și marea murmură.

Rîzi tare de prostii... și marea geme.

Te uiți la pălăria senzațională a doamnei X... și pînze se desprind pe mare. Intri să dansezi un vals... și marea își încurcă orchestra cu țiganii. E o cură permanentă de anihilare. Stingi patima mării cu nemernicia vieții de pe țărm, și îneci micimea traiului zilnic în amarul nemărginit al mării. De aci un oarecare echilibru.

. . . .

Dansezi! Ce plăcut e dansul... e pentru mine una din cele mai bune plăceri ale vieții.

Se desprinde dintr'un colț o mutră necunoscută, ți se prezintă, și îți cere un vals.

Te scoli mai încet ca de obiceiu și faci primii pași în silă. Apoi pornești. Intăiu alene, doar se va descuraja dănțuitorul, pe urmă mai vioiu:—și-a început muzica vraja.—Ce legătură misterioasă e între un cîntec de dans și picior! Unul poruncește cellalt ascultă; e în mișcarea asta cadențată un farmec mare, e măsura, Ritmul viu, trăit. Cei care nu-l cunosc, sînt lipsiți de una din fețele frumosului.

Aseară am dansat singură. Știi, visul nostru dela școală—să dansezi singură și fără să pari nebună! Cu un scaun grosolan de lemn,—e urît. Dar singur!

Cu altul, oricît ar fi de bun dănțuitor și tu oricît ai fi de silfă, trebue să-ți dai pasul, să-l potrivești, să-ți facă concesii sau să-i faci concesii. E și asta o împerechere, o împreunare, unde se ciocnesc două personalități, două caractere. Nu poți găsi,—și aci e vecinica minune,—nu poți găsi doi pași, două mișcări absolut aceleași, dela sine. Una din ele trebue să se supue celeilalte,—eterna lege a sclaviei. Degeaba fac revoluții; totdeauna vor fi tari și slabi, stăpîni și sclavi,—la vals unul care conduce și altul care urmează... Dar acestea-s glume.

E totuși frumoasă armonia finală a doi dănțuitori care se potrivesc, cum se zice. Mai totdeauna se face în jurul lor un gol, un gol admirativ și expresiv. Urîtul se ascunde, are și el o pudoare. Și în timpul unui vals, cei doi simt că au fost și ei

cineva. Cavalerul meu, el nu era nimeni. O minune! Nu simțeam conducerea lui discretă, nici prezența lui supărătoare, nu știam dacă face pași, nici cum, — era idealul.

N'am băgat de seamă cum îl chiamă; la împrejurări de astea, afară numai dacă îți prezintă pe Edmond Rostand, numele e absolut nefolositor.

Mă legănam, lunecam, încet, mai iute, amețitor, în voie. Nu știu prin ce minune mi a trecut prin minte că am înconjurat salonul cel mare de trei ori, și că e timpul să încetez. M'am oprit cam amețită și mi se pare că nici nu am mulțumit bietului om.

Cineva, la spatele scaunului, mi-a dat evantaliul:

— Dansează bine tînărul? — Nu știu. — Cum nu știi, și ai făcut trei tururi! — A! da, am ocolit de trei ori! E drept, cu un dănțuitor cunoscut ar fi fost compromițător, cu unul necunoscut era cel puțin ciudat.

Da, foarte bine dansează.

Cum nu mă uitasem la el, mi s'a deșteptat curiozitatea să-l văd; l-am căutat prin sală cu ochii, dar nu l-am găsit, nu l-am recunoscut. Plecase, sau era acolo pierdut în grămada de haine negre. Cine știe, poate își făcea vreo iluzie, vreun vis! Ce ar fi fost? Iluziile sînt singura pomană ce putem risipi în treacăt... și vise trecătoare. Numai ele nu înșală. Ele nu promit nimic. Știi că sînt deșărtăciuni, și iată că ți se umple sufletul și mintea de ele. Nu le-ai cerut nimic... și îți dau. Pecînd realitatea, ea trebue să-și ție cuvîntul, ea trebue să plătească, și de cele mai multe ori nu poate.

Și mie mi-au dat uneori oamenii visuri, le am închise în tainița inimii în sertarul amintirilor. Trecători... fantome... zburători.

Uite vezi, dănțuitorul meu era un zburător, de aceia nu îl simțeam alături de mine; era impalpabil.

. . . .

Dansul de acum... al nostru!...

Dar dansurile sacre! să fii o baiaderă într'un templu unde drept coloane au crescut copacii seculari, și crengile lor boltesc învelitoarea; să fii un idol cu chip straniu, un colț de față palidă, într'o carapace de aur și rubine; să faci mișcările consacrate ale riturilor misterioase, pe care zadarnic le privești, cărora, ca să le poți înțelege sensul adînc, trebue să-ți fi trecut ritmul lor în sînge de două mii de ani. Să fii o preoteasă pe

un altar păgîn, cu pași ușori, cu vălul pe față, pentruca minunata lumină a chipului să nu ademenească ochiul dela grația mișcărilor. Mlădieri... Aplecări... brațe întinse, trupuri ce par a cînta... văluri ce se lipesc, cașicum ar fi ude, de trup, — apoi se desprind și fîlfîe ca împinse de vînt.. Dansul e Poezia mișcării, e supremul poem al vieții, fiindcă mai mult decît cuvîntul, mai mult decît cîntecul, e o manifestare directă a Ei... ceia ce nu cuvintează, ceia ce nu cugetă, ci numai trăește.

Corpul ondulează și fără glas povestește misterele religiilor trecute, spune secretele existențelor.

Trupul plînge... rîde... se ascunde... se dă... Acum nici brațele nu mai mișcă, nici mînile — ochi ai trupului decapitat, — singur trunchiul se încovoaie, se frînge. Și citim ca pe o carte, istoria vreunui popor din vechimile întunecoase și pănă acum. Cum a trăit, cum a suferit, cum a luptat, cum a conceput viața, cum a iubit... ce zei a închipuit, ce idealuri a slujit, ce doruri i-au rămas și ce puteri!

Să fii o baiaderă sacră... să fii o preoteasă pe un altar păgîn!

. . . .

Am ieșit pe terasă. Era întuneric. La ora aceia tîrzie nu mai era nimeni afară și stinseseră aproape tot. O răceală se urca din apă... m'am apropiat de balustradă și m'am aplecat peste mare.

Valurile erau mari și negre și gemeau. În fund luminile unui vapor licăreau călătoare. Ceva mai departe pe terasă, mai privea cineva, și chiar în spatele meu — nici nu băgasem de seamă — două glasuri vorbeau domoale. M'am uitat spre dînșii cu un sentiment de duioșie. Nu știu ce pace se desprindea din noapte și din singurătate. Mi s'a părut că cei trei, care cași mine fugiseră de lumină și de oameni, trebue să fi fost dintr'o țară cu mine... din țara fără margini, fără contururi, fără frontiere a sufletului.

Nu le distingeam fața, deci nu le știam numele... fața și numele și traiul, și gesturile de toate zilele... Atîtea minciuni, atîtea concesii împrejurărilor... Știam numai că ei trăesc în minutul acela sufletește. Cu fiecare val se ducea către nemărginire un vis, cu fiecare undă o iluzie. Iar în dunga spumoasă a vaporului, atîtea daruri nedeslușite, atîta sete de depărtări, atîta foame de alte țărmuri, tremurau în noi cum tremura licărirea luminilor pe vasul ce se depărta.

O scîndură rătăcită se zbătea în valuri, lîngă stînci, subt

balconul de care mă rezemasem. Se întorcea... se rostogolea... se afunda, — și iar plutea... nu mai nesigură și nici mai frămîntată ca un suflet..

Alături de mine glasurile domoale ale celor doi vorbeau tihnit, întrerupt, cuvinte banale, nimicuri. Eram așa de aproape, încît la lumina slabă i-am putut desluși. El cărunt, înnalt, cu fața gînditoare și obosită. Ea frumoasă, elegantă și fără vîrstă hotărîtă, între 25—35 de ani. Știam acum cine sînt... Nu este aici doar nimeni, a cărui viață amănunțită să nu ți se poată povesti pe degete de unul sau altul. O, ceia ce poți afla, ceia ce pot inventa, ceia ce se poate ști!... Nimic.

Misterul fiecărui suflet. Ceia ce ar fi vrut să fie... ceia ce ar fi trebuit să fie.. ceia ce ar fi putut să fie!...

Nu judecata, nu sentința ușoară, crudă și nedreaptă a faptelor aparente. Mecanismul lor obscur, forțele instinctive care le cîrmuesc, sărbătorile inimii și doliurile ei tainice.

Cronica, cronica nemiloasă atribuia celor doi drumuri deosebite, nu îi împărechea în nici una din acele bănuieli desgustătoare, monedă curentă a vieții de băi. De Ea se ocupau puțin, cu ușorul dispreț ce se acordă virtuții,—de El spuneau mai mult nenumăratele anecdote ce se leagă de oamenii care se disting prin fire ori situație.

Nu m'am depărtat, am rămas acolo în voia impresiilor și vag am auzit ce spun. Se uitau prin luminile geamurilor cum trec perechile de dănțuitori, ca niște umbre chineze, în mișcările deșănțate ale vre-unui *Tango* oarecare.

—„Niciodată nu simt mai bine cît am îmbătrînit, decît cînd privesc un bal modern. E atîta distanță dela valsul meu, până la dansul de acum, încît îmi închipuesc că am o sută de ani!"

— „E desigur un secol, între sufletul d-tale și al lor", zicea ea. Avea un timbru limpede dar parcă învăluit în ceața unei oboseli. „De altfel încep și eu să fiu din altă generație... a bostonului acum în agonie.... Cu toate astea era cel mai frumos".

— „Așa spuneți toate, că e frumos... Eu nu pot compara nimic cu valsul, valsul înaripat—amețitor".

— Da, da! prea amețitor: după o jumătate de tur, sînt fără răsuflare. Am încercat odată (aveați plăminii trainici pe vremea aceia): e prea iute... nu ai timp să prețuești momentul... e dansul avînturilor repezi și scurte, al epocilor războinice, —trebue să-l fi găsit un ostaș, între două lupte.

— „Cu putință. Totuși mi se pare mie că, dacă mai dansam, te-aș fi putut convinge, aș fi știut să-mi apăr valsul".

—„Eu sînt gata ori cînd să te inițiez în farmecul valsului bostonat".

Rîdeau ușor.

. . . .

Două lopeți au bătut valurile. M'am uitat în întuneric și am simțit o plăcere să afund în noapte ochii peste măsură deschiși. Trecea pe lîngă țărm o barcă cu un lopătar. Scosese haina, și cămașa lumina ușor în întuneric. Se auzea numai palpitul cadențat al lopeților în obstacolul talazurilor tulburate.... „mi se pare că te-aș fi putut convinge"... „e desigur un secol între sufletul..." Frazele spuse adineaori cu tonul degajat al nimicurilor banale de salon, frazele glumețe și superficiale asupra dansului, se repetau acum cu o ușoară vibrație pe sunete. M'am întors să mă uit... Cei doi nu mai erau acolo. Ciudat! Cuvintele au și ele fantomele lor... Acestea rămăsese se vede risipite primprejur în aer, și auzeam acum ecoul lor. Împrumutau un sens nou, pe care nu-l aveau adineaori; păreau a avea tonuri ușoare de regrete și dorinți, pe care acei ce le-au rostit nu le pusese întrînsele. Ele... Cuvintele! vorbeau acum, cum ar fi vorbit sufletele lor adînci pe care singuri nu le cunoșteau, fiindcă simțirea obscură nu se urcase până la păturile conștiinții. Păreri de rău și melancolie după ce ar fi putut fi.. și nu fusese... și nu era să fie niciodată. Valsul cu înlănțuirea lui trecătoare, ritmică și armonioasă!...

Așa fîlfîiau ușor cuvintele, până cînd undele lor s'au topit. Mi se pare că am surîs, de ceia ce mi se păruse, de ceia ce era.

Tocmai atunci din barcă un glas s'a ridicat, cald și adînc, pe cadența cunoscută a unei romanțe venețiene. Cînta în voie și în singurătate. Cînta... pentru nimeni și pentru fiecine, și glasul nestînjenit se îndoia subt pasiunea sunetelor, se frîngea subt căldura simțirii.

Vocea minunată a strigat pe o notă, a țipat nebunește, lung.

Lăsase lopețile în loc și se legăna.... pe urmă lopețile au început iar să bată... și s'a depărtat.

. . . .

Mi-am adus aminte de un tablou, popularizat de litografie: Un pescar pe o mare neagră ca acum, şi rezemat de barcă; trupul gol al unei femei pe jumătate scos din apă. Valurile acopereau restul corpului, păstrîndu-i enigma: Femee sau Undină? Tot peisagiul în umbră, şi numai braţele goale în lumină, braţele întinse, prinse pe după gîtul lui cu o mişcare aşa de tare, de pasionată, şi de expresivă, că înţelegeai că sărutul lor nu se mai poate desface.

Şi marea, şi cerul, şi barca, şi omul, ca fund de tablou, prinse parcă într'o clipă de imobilitate, de suspensiune a mişcării, şi pe ele desprinzîndu-se ca un simbol, gestul leneş, dulce, moale, rotund, puternic, etern al braţelor albe... La ce mare va fi visat artistul, cu pescarul strîns încătuşat de braţele femeii cu trupul enigmatic al fatalităţii?

Mi era frig! Aveam umerii goi. Am intrat în sala care mi s'a părut greoaie de lumini şi suflare omenească, mi-am cerut haina şi am plecat.

. . . .

Vezi, Alina, aseară pe terasă am avut un moment impresia că mă aflu cu oameni de ai mei, şi totuşi m'am simţit tristă. Cîntecul are asupra mea puteri dureroase.. nu mă odihneşte, nu mă distrează, mă doare de bucurie, deşteaptă şi trudeşte toate coardele de orgă din trupul meu.

Tîrziu, cînd nu mă mai putea turbura nimeni, m'am dat jos din pat... nu ştiu de ce patul îmi părea urît ca o celulă. M'am aşezat lîngă geam, pe un scaun mic, cu capul în mîni şi coatele pe genunchi. Aş fi vrut prezenţa unei prietenii, cu braţe tari şi alintătoare. Mi-era capul greu, şi l-aşi fi rezemat pe genunchii cuiva... şi aşi fi adormit aşa, ştiind că mă veghează. M'am gîndit la tine, prietenă!...

Prietenia... ce dar al vieţii!

Să suferi şi să fii singur, dar să ştii că, undeva, cineva te iubeşte. Să fii trudit, dar să ştii că sînt braţe care ar vrea să te poarte. Să-ţi fie frig... şi să-ţi aduci aminte de sînul cald al prieteniei. Să nu te odihneşti, să suferi, să tremuri... dar să ştii. Adormisem şi eram şi deşteaptă. Simţeam dureros până la asfixie acel gol de care ţi-am vorbit, acea senzaţie ciudată de vid în piept, ca şi cum inima ar fi pe punctul să cadă într'o prăpastie, şi apoi brusc se propteşte în ceva.

O suferinţă obscură şi cu atît mai tristă, cu cît nu are nume hotărît care să cheme mila celor dimprejur.

Doctorul ar zice: „Vezi! ţi-am spus că aerul de mare nu e bun pentru dumneata!"...

...Te îmbrăţişezi, Alina.

Hortensia Papadat-Bengescu.

Pierrot în negru

Da, recunosc : decorul
E impecabil ; luna
Işi spune iar minciuna
Şi parcul repertorul...

Şi tu 'n acest Eden
Iţi porţi cu 'ndemînare
Ţinuta de rigoare
De „princesse lointaine".

Dar nu 'ncerca să cînţi
Cuplete 'n unison
Cu mecanismu-afon
Al nervilor mei frînţi...

Căci sufletul meu, Doamnă,
E-un lac pustiu şi-uitat
Ce 'n veci a îngheţat
Intr'un amurg de toamnă...

Rodo.

Gestiunea industrială şi comercială a statului şi comunelor.

In faţa problemelor economice ce frămintă viaţa modernă a popoarelor, vechea concepţiune a liberalismului economic—incrustată în aceleaşi forme dogmatice în care a fost intronată acum o sută de ani de către marea revoluţie franceză—nu mai poate azi da soluţiunile cerute de împrejurările actuale şi potrivite cu timpurile în care trăim.

De această nepotrivire se pare că au început a se convinge azi şi cele mai conservatoare cercuri, pe care le vedem în ultimul timp că, părăsind formulele înguste ale acelui tradiţionalism economic, încep să caute a cunoaşte cît mai aprofundat latura economică a vieţii sociale, pentru a putea conduce şi legifera în concordanţă cu împrejurările şi nevoile reale ale vieţii moderne.

Nu mai departe decît acum cîteva luni, în Germania, consilierul de stat Kuehn nu se sfia să pronunţe în Reichstag, cu ocazia discuţiei proectului pentru introducerea monopolului de stat a petrolului, următoarele cuvinte semnificative :

„Atunci cînd în viaţa economică a popoarelor au loc trans„formări profunde, cînd mai ales se formează organizaţiuni eco„nomice aşa de puternice, încît gradul lor de dominaţiune în„trece tot ceia ce cu o generaţie înainte ne-am închipuit ca po„sibil, atunci trebue să luăm măsuri moderne de aparare. Statul „modern nu mai este în stare să se apere cu mijloacele între„buinţate în trecut, el trebue să adopte mijloace nouă potrivite cu „timpul şi cu împrejurările în care trăim." [1])

Azi, cînd formele de viaţă modernă s'au întins mai peste toate ţările, nu se mai poate tăgădui că tendinţa dezvoltării ge-

1) Şi sînt semnificative acele cuvinte, nu prin noutatea sau originalitatea concepţiunii, ci prin faptul că ele sînt pronunţate de reprezentantul oficial al unuia din cele mai conservatoare guverne din Europa.

nerale şi în special a celei economice a societăţii moderne înclină spre o extensiune din ce în ce mai mare a atribuţiilor şi competenţelor statului şi spre o lărgire şi o autonomie din ce în ce mai efectivă a administraţiilor locale şi în special a celor comunale.

Până acum cîteva decenii, în afară de cîteva categorii de activităţi rezervate statului numai ca nişte prerogative tradiţionale, [1]) ca de pildă oarecare monopoluri fiscale (al tutunului, cărţilor de joc, alcoolului, etc.), cîteva întreprinderi exploatate de stat spre siguranţa publică (poşte, arsenale pulberării, etc.) şi două-trei privilegiuri ce decurgeau din vechile drepturi regaliene (baterea monetei, în cîteva ţări proprietatea Minelor, etc.),—în afară de acestea, zic, se considera de către vechea şcoală economică liberală aproape un sacrilegiu ca statul să se amestece în domeniul activităţii economice, care era rezervat numai întreprinderilor private, ele singure fiind în stare—spunea şcoala clasică—de a menţine echilibrul economic, determinat de *libera concurenţă* şi bazat pe imuabila lege a cererii şi ofertei.

Cu timpurile nouă, teoriile vechei şcoale pierd din rigurozitatea lor şi economiştii moderni încep să se întrebe pentruce statul,—care în definitiv e, sau ar trebui să fie, întruparea intereselor publice şi care în majoritatea cazurilor este unul din cei mai mari deţinători de bunuri,—ar fi lovit de această permanentă inaptitudine.

Cu oarecare sfială încep să se facă experienţe, [2]) la început în raza mărginită a comunei şi apoi extinzîndu-se la administraţii generale de stat, şi se constată că diverse întreprinderi industriale şi comerciale pot fi tot aşa de bine, dacă nu chiar mai bine, girate de administraţiile publice caşi de cele private.

Prusia şi Anglia sînt pionierii acestui curent de naţionalizare şi municipalizare, care găseşte răsunet în cel mai scurt timp în mai toate ţările civilizate, în special în Italia, Elveţia, Franţa şi, mai puţin în Statele Unite. [3]) Mărginindu-se, la început, la satisfacerea celor mai elementare nevoi publice (căi de comunicaţie, poşte, etc.), statul măreşte din ce în ce domeniul colectivităţii prin înmulţirea funcţiunilor şi competenţelor sale; iar municipalismul pătrunde din ce în ce mai adînc în viaţa modernă a oraşe-

1) Căci, fiind chestiunea de domeniul economic, nu mai vorbim aci de instituţia judiciară, socialistă de secole, sau de aceia a educaţiei şi instrucţiunii, care, cu toată rezistenţa clericală, se transformă în toate ţările din ce în ce mai mult în servicii publice

2) Experienţe, care în definitiv nu sînt decît reluări de activitate de stat, căci acesta a exercitat provizor în diverse perioade şi împrejurări istorice—în general în cele mai critice—mai toate genurile de activitate ce interesează viaţa publică.

3) Nu mai vorbim de *Noua-Zeelanda*, care este expresia celui mai dezvoltat etatism, de oarece legislaţia şi sistemul de guvernămînt însuşi, prin constituţia dela 1852, par a fi inspirate de doctrina socialismului de stat (Vezi State socialism in New-Zealand by James E. Le Rossignol and W. D. Steward.).

lor şi a centrelor civilizate, aşa că astăzi putem afirma că nu există în ţările civilizate activitate industrială sau comercială, în care statul să nu-şi manifeste direct sau indirect prin unitatea sa naturală—comuna—influenţa, cîte odată concurenţa şi adesa chiar monopolul său.

In general statele au căutat să atragă în raza lor de influenţă acele industrii, care aveau cea mai strînsă legătură cu trebuinţele de primul ordin ale cetăţenilor şi care, tocmai din această cauză, erau mai accesibile monopolizării private, adică aşa zisele industrii fundamentale, cum sînt în primul rînd acele ce corespund necesităţilor esenţiale ale societăţii ca transporturile pe uscat şi apă, poşte, telegrafe şi telefoane, instituţii de ajutor şi asigurare, monetării, bănci de scompt şi emisiune, etc.,—în scurt toate acele organizaţii care asigură şi regulează circulaţia bunurilor şi relaţiile dintre oameni; în al doilea rînd acele industrii care produc materiile prime necesare tuturor celorlalte branşe secundare de industrii, precum sînt: industriile extractive (cărbuni, fer, ţiţeiu, peatră), industria lemnului, forţe hidro-electrice, etc.; şi în al treilea rînd acele industrii care produc şi furnizează obiectele de prima necesitate ale omului ca apa, pînea, zahărul, sarea, iluminatul, locuinţa, şi într'un grad mai restrîns alimentele (lapte, unt, carne, coloniale), produse farmaceutice, îmbrăcămintea, încălţămintea, etc.

O mare parte din aceste industrii sînt de pe acum naţionalizate pe de-a'ntregul, iar altele sînt în curs de a fi naţionalizate pe măsură ce industriile private îşi manifestă mai puternic şi mai apăsător tendinţele lor monopolizatoare [1]) şi pe măsură ce statele democrate se îngrijesc mai mult de soarta claselor apasate.

Astfel *poştele* sînt exploatate în toate ţările de către stat; *telegrafele şi telefoanele* de asemeni, cu excepţiunea numai a Statelor-Unite, în care aceste servicii se exercită de două sau

1) Acele din industriile fundamentale, care au rămas în unele ţări în mod exclusiv în sfera capitalului şi a iniţiativei private, prezintă aproape toate un grad de fuziune şi concentrare foarte avansat: telegrafele în Statele-Unite, exploatarea Căilor ferate în ţările unde statul nu le-a răscumpărat, serviciile de navigaţie fluvială şi maritimă se află în mînile unui număr restrîns de companii particulare, care au adesa legături chiar internaţionale; cîteva societăţi de asigurare, în special acele pe viaţă, îşi împart monopolul mondial, cîteva grupuri financiare fără distincţie de naţionalitate finanţează băncile de emisiune private, trustul Standard-Oil dictează condiţiile de desfacere unei triple alianţe de petrol ce stăpîneşte întreaga lume, trustul zaharului şi al alcoolului dependente de un grup de capitalişti influenţează toate fabricile şi rafinăriile private; iar industria metalurgică, în special a ferului, a cărbunelui şi industria textilă, reprezintă tipurile celor mai perfecte monopoluri private. Ba chiar în industriile alimentare şi a îmbrăcămintei, care prin natura lor sînt mai puţin supuse unei acaparări capitaliste, observăm în ultimul timp şi în oraşele mari, manifestîndu-se diverse sisteme de concentrare tehnica şi comercială (mari magazine generale, sucursale nenumărate, cooperative deghizate, etc.) care tind a elimina concurenţa şi a subjuga comerţul acestor articole de prima necesitate.

de trei companii particulare; *Căile ferate* se exploatează în întregime de către stat în Germania, Belgia, Suedia, Austria, Danemarca, Romînia, Italia și Elveția (acestea din urmă două țări au răscumpărat abia în ultimii ani toate liniile particulare); numai în parte statul exploatează Căile ferate în Rusia (circa trei pătrimi), în Franța (deabea un sfert) păstrîndu-și însă dreptul de monopol și asupra rețelelor de linii concesionate, spre deosebire de Anglia și Statele-Unite unde statul nu are nici-un drept și nici-un amestec direct în administrația Căilor ferate. [1]) Seviciile de *navigație fluvială și maritimă* sînt mai în toate țările concesionate la mari companii (numai statul german își exploatează singur vastele lui canaluri) cărora statul le acordă doar subsidii fie subt formă de prime de încurajare, fie subt formă de recompense pentru serviciile publice îndeplinite: poșta, etc.

Nu mai vorbim de *marinele*, *șantierele* navale, și *arsenalele* militare care sînt, dintr'un motiv ușor de înțeles, în mai toate țările, exploatate exclusiv de stat.

Toate statele își bat *moneta* lor, fie în propriul lor compt ca Anglia și Belgia, fie prelevind oarecare beneficii la fabricație.

Instituțiile de *asigurare și prevedere socială* (asigurări de stat contra boalei, invalidității, bătrîneții, în special a lucrătorilor, asigurări contra șomajului, incendiului, etc.) au cîștigat de partea lor în ultimul timp mai toate statele civilizate, ajungînd chiar a naționaliza și asigurarea pe viață ca în Italia prin legea din 1912.

Băncile de emisiune sînt în cea mai mare parte pe cale de naționalizare, statul participînd la beneficii cu societățile cărora li s'a concesionat această prerogativă sau exploatînd direct bănci de emisiune, ca Rusia și Germania.

Proprietățile domeniale, colective sau comunale a moșiilor, pădurilor, minelor, canalurilor, fără a mai vorbi de acele ale drumurilor, șoselelor și rîurilor, navigabile, se întîlnesc în mod obicinuit în mai toate țările.

Nu mai vorbim aci de *monopolurile fiscale* uzuale în mai toate țările,—impuse de nevoile bănești din ce in ce crescînde ale statelor,—ca monopolul tutunului, al sării, al spirtului, al cărților de joc, etc.

Dar partea cea mai interesantă a acestui curent de naționalizare este desigur trecerea diverselor *întreprinderi de utilitate publică* în sfera activității municipale.

Apa, gazul, electricitatea, tramvaele,—fără a mai vorbi de vechile servicii de edilitate, salubritate și higienă publică,—sînt în ultimul timp, în cea mai mare parte din orașele mari, municipalizate; iar regia directă alimentară (lapte, carne, legume, pește, zahăr, pîne, etc.), chestiunea locuințelor eftine și aprovizionarea

1) Aci companiile concesionare, fuzionate în ultimul timp în un număr cît se poate mai redus, sînt considerate ca proprietare perpetue ale liniilor construite de ele și aprobate numai de parlament prin un „private act".

combustibilului preocupă azi în cel mai înnalt grad cercurile municipale conștiente de rolul lor și cu adevărat democrate, dînd uneori soluțiuni a căror rezultate practice au surprins și pe cei mai sceptici.

De pe acum numărul regiilor municipale de apă, gaz, electricitate și tramvae se urcă la 1825 în Anglia, 350 în Elveția, 570 în Italia și numai regiile de apă și gaz singure ating în Germania un total de 3210.

*

Această estindere a funcțiunilor și competențelor statului, —care a mărit și diferențiat în ultimii 30 de ani, în mod cu totul neașteptat, cîmpul vieții politice a tuturor statelor civilizate (politică financiară, vamală, colonială, socială, etc.) [1]) și în special aceia care se traduce în fapt prin curentul de naționalizare și municipalizare a exploatărilor industriale sau comerciale ce stau în legătură cu nevoile generale ale societății,—este un fenomen care s'a impus dela sine și a cărui dezvoltare, determinată, susținută și stimulată de evoluția economică, ia din ce în ce proporții mai mari. Ea nu poate fi luată drept o operă doctrinară, căci niciodată teoriile preconcepute n'au fost în stare să dea naștere la fenomene sociale, și oricum am boteza această tendință de expansiune a influenții statului: etatism, municipalism, socialism de stat, socialism municipal, socialism conservator etc., ea nu rămîne mai puțin un fapt concret, izvorît și dezvoltat din cerințele și nevoile reale ale societății moderne.

Dacă cel mai ortodox socialism, ca concepție doctrinară, a adoptat și înscris în programul său multe din punctele manifestate de această tendință, în special municipalismul,—nu urmează pentru spiritele obiective că trebue să confunde un sistem de teorii, ori cît de precis și de științific ar fi alcătuit, cu un fapt concret ca acel al municipalismului, care este departe de a

1) Și pentru conducerea acestei vieți politice complexe, nu mai e suficient astăzi ca oamenii de stat să fie buni diplomați și buni juriști, ei trebue sau cel puțin ar trebui să fie mai ales buni economiști, adecă buni gospodari. Dar cum calitățile unui bun gospodar în timpurile trecute erau prea puțin cultivate în cercul elementelor predestinate de a avea conducerea vieții politice, statele moderne, cele mai conservatoare chiar, nu s'au dat la o parte de a-și recruta aceste elemente—nu atît din spirit democratic, cît din necesitatea imperioasă de a satisface nevoile nouă ale societății, din neîndeplinirea cărora ar avea de suferit întreg organismul și mai cu samă cel politic al țărilor—din masa mare a poporului și burgheziei. Astfel vedem acum cîțiva ani în Germania conservatoare pe Dernburg, omului director al băncii din Darmstadt, luînd conducerea departamentului ministerial al coloniilor, după cum în țara lorzilor și a nobleții ereditare, fi'l unui mic fermier de sat, Lloyd George, ajunge ministru și sufletul mișcării progresiste ce are loc azi în viața socială și economică a Angliei; iar în orașul clericalismului—Roma—vedem pe ovreiul Nathan, care transformă primăria comunală în o vastă magazie generală.

deriva din socialism, întrucît a existat ca fenomen social în mai toate perioadele istorice — vezi apeductele romane, comunitățile medievale, etc. — cu mult anterioare socialismului doctrinar, și care nu reclamă (cași întreaga tendință de naționalizare, ca să nu zicem socializare, spre a nu ne speria de cuvinte), pentru putința desvoltării și aplicării sale, transformarea societății actuale, ci se poate altoi și prinde pe însăși organizația de azi a societății [1].

De aceia considerăm ca o prejudecată nedreaptă faptul că partidele politice se înscriu pentru sau contra acestei tendințe de naționalizare și municipalizare, nu după necesitățile și cerințele reale ale societății ci după tradițiile înguste ale politicii de partid. [2])

*

La noi în țară chestiunea gestiunii de stat a fost pusă în discuție încă de mult timp, de oarece sîntem un stat care a

1) Ori tocmai acesta este motivul pentru care de multe ori socialiștii s'au ridicat cei dintăi contra acestei tendințe de lărgire a atribuțiunilor statului actual. Așa social-democrații germani s'au opus cei dintăi contra proectului lui Bismarck de a monopoliza tabacul, mai tîrziu contra proectului asupra monopolului griului propus de Kaanitz, și nu de mult contra propunerilor agrarienilor de a transforma Reichsbankul într'o instituție de stat: „A cere astăzi crearea unei bănci de stat—zicea Schoenlank în Reichstagul din 1899—ar fi ca să furnizăm arme Junkeriilor, a le facilita proectele lor de spoliație, a contribui cu ei la paralizarea progresului producției moderne"; iar anul trecut cu ocazia discuției proectului introducerii monopolului de petrol în Germania, din aceleași motive, social-democrații au vorbit și votat contra acestui monopol. Și înșiși social-democrații noștri au luat deja pozițiune contra proectului de expropiere—ce este încă în studiu—căci prin această măsură, spun ei, s'ar întări burghezia și s'ar lovi proletariatul.

Stranie doctrină, căreia nu-i mai ajunge mizeria de azi a societății și predică sporirea ei, ridicîndu-se cu toată puterea contra oricărui mijloc de îndreptare și ameliorare a condițiunilor aspre ale vieții de azi.

2) Doctrina socialistă nu constă în întrunirea și gruparea unor desiderate, care de multe ori pot fi—și experiența a demonstrat-o—perfect acceptabile societății noastre, ci constă în o anumită concepțiune a statului și a societății viitoare. Prin urmare punctele înscrise în programul socialist, atîta timp cît prin ele nu se află trecut firul roș al acestei concepțiuni socialiste, și le poate însuși și cel mai reacționar partid politic, fără a atinge prin aceasta concepțiunea vederilor sale generale.

Altfel, dacă considerăm lucrurile numai în aparența lor, trebue să mărturisim că sîntem toți azi mai mult sau mai puțin socialiști: „We are all socialists now" exclamă Chamberlain, care în atîtea privinți e un conservator; socialist e guvernul englez cînd decretează confiscarea de către stat a supravalutelor nemuncite; socialist e guvernul italian cînd monopolizează asigurările private pe viață; socialiști sînt chiar conservatorii din țara noastră, cînd votează legi de prevedere socială ca aceia a d-lui D. Nenițescu; socialiști sînt liberalii noștri, cînd introneazâ regimul intervențiunii directe de stat prin cunoscutele legi agrare din 1907; socialiști sînt primarii, care municipalizează; socialiste sînt toate guvernele care reflectează în orice mod la ușurarea și îmbunătățirea traiului celor mulți.

păstrat prin tradiție o serie de monopoluri (asupra sării, tutunului, și în timpurile mai recente asupra chibriturilor, cărților de joc, hîrtiei de țigaretă); am răscumpărat încă din timp (1880) drumurile de fer,—cel mai puternic factor pentru dezvoltarea economică a unei țări; am creat un început de navigație fluvială și maritimă aparținînd exclusiv statului, fără a mai vorbi de serviciul poștelor și telegrafelor și de însemnatele domenii ale statului; iar în ultimul timp administrațiile comunale ale cîtorva orașe mari au început să preia în regie directă sau interesată diverse exploatări de interes public: tramvae, gaz, lumină electrică, canalizare, aducerea și distribuția apei, etc..

Aceia ce ne surprinde însă este tocmai nehotărîrea și inconsequența ce domnește în cercurile politice relativ la problemele cu caracter economic, de a căror rezolvire pare să depindă în bună parte îndreptarea și regenerarea vieții noastre sociale, în care de o bună bucată de vreme se resimt în mod permanent simptomele unei stări de lucruri anormale.

O disproporție din ce în ce mai accentuată între ceia ce cîștigă și ceia ce trebue să cheltuească pentru viața de toate zilele omul cu mijloacele restrînse, aduce cu sine o stare de descurajare și degenerare a păturilor țărănești și muncitoare și de demoralizare și corupție a păturilor funcționărești. De aci răscoale și greve cu o periodicitate din ce în ce mai frecventă, amenințînd să zdruncine din temelii alcătuirea așăzămîntului nostru social.

Sîntem o țară în care abundă destule izvoare de bogăție națională, pentruca—puse în stare de producție—să le facem să se reverse în mod cumpănit asupra tuturor claselor, în special a celor de mijloc și celor de jos, atenuînd pecît posibil acel fenomen—cu caracter general, este drept, însă de o asprime mai mare la noi, ca în alte țări—*al scumpirii traiului*, a cărui soluțiune ia pentru noi caracterul unei grave probleme sociale.

Avem un sol de o fertilitate rară; avem păduri seculare, pășuni încă întinse, dealuri cu vii reputate și livezi; avem Dunărea, artera cea mai proprie pentru propășirea economică, cu gurile ei la Mare și cu bălțile ei producătoare de pește; avem riuri și căderi de apă ce reprezintă o disponibilitate de energie neînchipuită; avem un subsol ce nu este mai puțin bogat: petrolul, sarea, lignitul, carierele și diversele materii industriale sînt de pe acum puse în valoare și lasă să se întrevadă o rezervă de bogății neașteptată;—și cu toate aceste avuții, ce debrodează din solul și subsolul nostru, noi plătim mai scump ca alte țări cu mult mai sarace toate obiectele de prima necesitate; pînea, carnea și mai toate alimentele, combustibilul, lumina, îmbrăcămintea, și toate produsele industriale,—nu mai vorbim de zahăr, hîrtie și pește, a căror exploatare este o speculă revoltătoare pe care statul o tolerează și o... subvenționează.

Majoritatea populației din țara noastră, la sate cași la orașe,

duce un traiu mai aspru decît în cea mai saracă ţară, fiind în neputinţă a-şi agonisi subsistenţa zilnică, cu toată această rară împărechere de avuţii, ce nu şi găseşte asemănare în nici-o ţară de pe continent.

Nu este aceasta oare una din cele mai triste anomalii?

Iată dece am crezut că este de un deosebit interes pentru noi a cerceta—în marginile ce ne permit cadrele unei reviste—chestiunea gestiunii de stat din punct de vedere general şi în special în raport cu condiţiile economice şi politice ce le oferă ţara noastră.

*

Dela început trebue să recunoaştem că împotriva gestiunii de stat este o antipatie veche, moştenită dela generaţia trecută, în memoria căreia concepţiunea de stat păstra încă, mai ales pe tărîmul economic, reminiscenţele odioase ale regimului feudal; şi de aceia detractorii gestiunii de stat şi ai municipalismului nu au avut nevoe de prea multe şi serioase argumentări spre a cîştiga adesa de partea lor opinia publică. [1])

Oricîte defecte însă s'ar pune în sarcina gestiunii de stat, (defecte care, dacă există astăzi, sînt legate, cum vom vedea, mai mult de modul de organizare decît de însăşi natura statului), se pare că s'a ajuns azi la convingerea fermă,—bazată mai mult pe politica de interese decît pe acea de sentimente, pe politica de rezultate decît pe acea de formule şi dogme, [2]) — că statul, în faţa problemelor nouă ce se ridică, nu mai poate păstra rolul pasiv la care l-au condamnat economiştii vechi, ci ia din ce în ce

1) Este, însă, la mijloc o confuziune a concepţiunii de stat, pe care aceşti detractori au exploatat-o în profitul vederilor lor: Statul acela, contra căruia se ridică dînşii, nu mai există azi; el a murit. In concepţia modernă statul nu mai este bazat pe noţiunea de *drept*, de autoritate (L'état geandarme) aşa cum ni l-a transmis juriştii secolului al 16 şi 17-lea (Bodin, Hobbes, Puffendorf), ci pe noţiunea de *fapt*.

El există, el trăeşte în toate faptele sociale actuale, el nu mai este acea fiinţă omnipotenta, care nu sufere să crească lîngă el nici o viaţă independentă, ci fiinţa lui se difuzează, se află în germene, o simţim în toate mişcările şi manifestaţiile vieţii moderne: solidarism, cooperatism, sindicalism, şi în toate formele acelui fenomen general al asociaţionismului, către care inclină tot mai mult viaţa modernă.

O reintoarcere la statul trecut, la forma cooperativă a evului mediu, de care se tem antietatiştii şi antimunicipaliştii, nu mai este astăzi posibilă. Raporturile sociale ale trecutului în viaţa economică aveau un caracter obligator (prestaţia serviciilor subt regimul feudal) pe cînd azi au un caracter liber, contractual (schimbul de servicii şi mărfuri făcîndu-se subt regimul legilor comerciale). Corporaţia regimului vechiu era o asociaţie de indivizi, pe cînd statul modern este o asociaţie de interese.

2) Chiar ştiinţile economico-politice pare că încep să dea mai puţină importanţă principiilor abstracte şi teoriilor complexe ce formau partea lor esenţială de până acum şi să se bazeze mai mult pe o parte mai elementară, am putea spune pe o branşă laterală a lor—*statistica*—pentru a pipăi di-

un caracter economic mai activ, rol pe care-l dezvoltă în detrimentul clasei posedante, clasei capitaliste şi în folosul colectivităţii. Prin urmare statul modern nu mai este „expresiunea beghemoniei sociale şi cuvertura intereselor private ale burgheziei" cum pretindea Marx, ci devine el insuşi o forţă economică, o putere capitalistă distinctă şi adesa opusă—nu din principiu, ci din împrejurări—clasei capitaliste.

In această lumină trebue judecată azi gestiunea de stat. Ea nu trebue socotită după beneficiile şi dividendele procentuale ale întreprinderilor, ci după interesele generale ale societăţii.

Şi, din acest punct de vedere judecate lucrurile, cred că nimeni nu va putea contesta avantagiile primordiale pe care le oferă exploatarea de stat faţă cu cea particulară. In primul rînd beneficiile pe care exploatarea de stat le realizează, în loc ca să fie vărsate în mînile unui număr restrîns de acţionari, se varsă în casa generală a statului, uşurînd prin aceasta în mod indirect impozitele marei mulţimi a cetăţenilor; în al doilea rînd neexistînd, ca în exploatarea capitalistă privată, preocuparea exclusivă a cîştigului maxim, exploatarea de stat, în special acea în regie, va putea să elimine preocupaţiile de ordin pur fiscal—într'atît întrucît nu este vorba de monopoluri fiscale—şi să se inspire de preocupaţii de un ordin social mai înnalt, ca condiţiile şi tratamentul uman al lucrătorilor şi personalului întrebuinţat în întreprinderile de stat sau de comună, costul şi calitatea produselor şi a serviciilor destinate a satisface nevoile generale ale cetăţenilor, menajarea patrimoniului naţional şi a intereselor generaţiilor viitoare, etc..

Cadrul acestui articol nu ne poate permite de a analiza în detaliu discuţiile interminabile încinse între susţinătorii şi detractorii gestiunii de stat, vom remarca numai că toate aceste discuţii se reduc în fond la acuzarea principială că amestecul şi activitatea statului în domeniul economic, înlăturînd libera concurenţă, violează pe deoparte libertatea comerciului şi a industriei, iar pe de alta anihilează iniţiativa privată care este mobilul oricărei activităţi omeneşti.

Dar sînt oare comerţul şi industria într'adevăr libere, în stadiul de azi al capitalismului şi al concentrării industriale? Trusturile, sindicatele şi cartelurile care stăpînesc aproape toate sursele aprovizionării mărfurilor necesitate de trebuinţele esenţiale ale omului n'au eliminat ele oare prin buna invocală libera concurenţă şi nu deţin ele oare într'o permanentă sclăvie co-

recţia către care tinde transformarea incontinuă a societăţii, direcţie prea puţin influenţată de ceia ce gîndesc şi imaginează economiştii cei mai eruditi.

Ne întoarcem se pare spre *viaţă*, spre adevărata viaţa, acest izvor al evoluţiei nesfîrşite, după ce am ocolit-o atîta timp în lumea visurilor şi ale gîndirii. Insă şi filozofia, după ce a rătăcit destul timp pe căile transcendentale ale lui Kant, pare că se întoarce cu Bergson spre realitate, spre viaţă. Viaţa este superioară gîndirii şi aceasta din urmă nu poate fi decît un instrument iar nici de cum un scop al celei dintăi.

merțul și industria acestor produse, oricît de private ar fi ele? Ce înseamnă legile de protecțiune și intervențiunele diverse pe care înșiși acești industriași și comercianți privați le reclamă dela stat? Este în memoria tuturor cum acum 5 ani la noi în țară toți comercianții și industriașii de petrol (rafinării) au intervenit disperați la stat pentru a-i ocroti de concurența—destul de leală de altmintreli, întrucît a uzat numai de mijloacele ce le punea la dispoziție comerțul liber—a marei companii americane.

Urmarea a fost legea distribuției petrolului, care numai un exemplu de libertate comercială nu poate fi. Și avem numai în cercul destul de strîns al vieții noastre economice exemple zilnice de astfel de intervențiuni pe care le reclamă înșiși industriașii—eri meseriașii de încălțăminte, azi cofetarii, mîne morarii și brutarii—contra altor categorii de industriași. Ce însamnă toate aceste intervențiuni urmate de regulamentări, dacă nu tocmai scoaterea industriei și comerțului de subt regimul acelei mult cîntate libertăți comerciale?

Dar cooperativele și tovărășiile de tot felul ce vedem cu bucurie că se manifestă de un timp încoace chiar în restrînsa noastră viață economică, și a cărei dezvoltare ne străduim s'o extindem cît mai mult, nu împietează oare asupra libertății comerțului?

Vedem deci cît de absurd și fără temeiu este acest pretext de „noli me tangere" al libertății economice, care se pune în calea dezvoltării activității de stat.

Trecem acum la celalt puternic argument contra gestiunii de stat: anihilarea inițiativei private.

Ce însamnă oare exaltarea aceasta a inițiativei private? Ea este rodnică și minunată atîta timp cît este pusă în serviciul indivizilor care se îmbogățesc din mizeria și lipsurile altora și devine deodată condamnabilă și fără efect cînd ea este pusă în serviciul comun al colectivității.

Inițiativa unui Rockfeller sau a unui Cecil Rhodes [1],—care, pentru combinațiile lor financiare, sînt în stare să deslănțuiască un războiu, să ucidă sute și mii de oameni, să arunce în sărăcie sau să lipsească de lucru mii de familii,—această inițiativă este admirabilă; dar cînd cetățenii liberi ai unei comune, sătui de a fi lăsat să se îmbogățească pe spatele lor societățile private, hotărăsc să-și conducă ei singuri propriile lor afaceri, această inițiativă e condamnabilă și chiar periculoasă!

Prin ce hazard miraculos se pot întruni toate calitățile de devotament și capacitate numai la salariații întreprinderilor private, pe cînd acei din întreprinderile statului și ale comunelor sînt complect lipsiți de aceste calități?

Iată de ce ni se pare lipsit de rațiune a pune astfel chestiunea în mod principial, predicînd exclusiv inițiativa privată și

1) Spune un entuziast municipalist: L. Garnier.

condamnînd pe cea care reprezintă colectivitatea. Nu ne vom lăsa să lunecăm în considerații teoretice, pentru a reedita polemicele interminabile dintre susținătorii și detractorii gestiunii de stat; ci ne vom adresa experienței și realității faptelor, pentru a vedea că spiritul de inițiativă, deciziune și inovațiune se poate întîlni perfect de bine, ba chiar prin escelență, în întreprinderile colective, cînd modul de organizare a acestora e favorabil dezvoltării acestor calități.

Ce este oare dezvoltarea uriașă a acțiunii municipale a comunelor engleze, dacă nu expresiunea acestei inițiative colective?

In cea mai mică comună engleză vom găsi o activitate economică, ce va face să roșească pe consilierii comunali ai capitalei noastre.

Municipalitățile și întreprinderile de stat, zic economiștii ortodoxi, sînt greoae, rutiniere, și progresul industrial și comercial incompatibil cu administrația lor.

Dacă ar fi spus: cu felul lor de administrație, le-am da până la un punct dreptate, căci—cum vom vedea mai departe—există în adevăr o nepotrivire între felul ordinar, centralizat și biurocratic, al administrațiilor comunale și de stat și între gestiunea industrială și comercială; dar a stabili în mod absolut și principial această incompatibilitate, însamnă a ignora nivelul la care a ajuns progresul technic și industrial al întreprinderilor engleze și germane cu caracter colectiv. Comparați în aceste țări utilajul unei întreprinderi private cu acela al unei întreprinderi de stat: și pe cînd la aceasta din urmă veți găsi tot ceia ce technica are mai nou și mai perfect, la cea dintâi veți găsi—dintr'un motiv de parcimonie ușor de înțăles—mașinile și instrumentele cele mai învechite.

In Manchester, spune L. Garnier, municipalitatea a instalat stațiuni hidraulice în condițiuni excepționale, ce denotă progresul și perfecțiunea technică cea mai desăvîrșită. Mai multe municipalități, între care Liverpool, au imaginat de a întrebuința scursorile și apele menagere pentru alimentarea mașinilor lor spre a putea oferi publicului serviciile pe prețul cel mai redus.

In Manchester, spune L. Garnier, antrepriza municipală de gaz din Glasgow, pentru a populariza sistemul de încălzire cu gaz, care revenea mai eftin ca cărbunele, a împărțit sobe speciale de gaz în locațiune claselor sărace; și de unde în 1892 erau 8000 de astfel de sobe în locațiune, în 1904 erau 28.000. Care întreprindere privată ar fi făcut acest lucru? Iată deci că există o inițiativă colectivă. Este chestiunea numai de a ști să o cultivăm și să o îndreptăm pe adevărata cale.

Nu vom urmări mai departe campania dusă contra gestiunii statului și comunelor, în fruntea căreia s'a așezat de curînd cunoscutul economist francez Ives Guyot,—căci ni se pare că, ori cîte argumente s'ar aduce în această chestiune, nici unul nu poate egala pe acela că *nevoile reale ale tuturor nu pot să devină în nici un chip prilejul de beneficii pentru cîțiva.*

Rămîne încă destul cîmp, în afara exploatării acestor nevoi esenţiale ale omului, pentru exercitarea iniţiativei şi industriei private în formele destul de numeroase ale activităţii omeneşti—articole de lux, arta, etc.—a căror varietate creşte în raport cu progresele civilizaţiunii.

De altmintreli nici nu se cere excluderea întreprinderilor private şi rezervarea exclusiv pe sama statului a tuturor exploatărilor cu caracter de utilitate publică. Nu dreptul de monopol exclusiv, care de multe ori este mai rău, îl reclamăm pentru stat, ci posibilitatea—mai întâiu din punct de vedere juridic şi apoi din acel administrativ—ca statul şi comunele să poată substitui pe cale liberă, prin avantagiile şi superioritatea lor de exploatare—eftinătate, calitate, promptitudine, corectitudine, tratament de personal, etc.—prin concurenţă deci, industria privată.

Liberă este aceasta din urmă să continue exercitarea mai departe a exploatărilor asupra cărora statul sau comuna nu ş'a afirmat monopolul—şi e bine, cum am spus, ca acest monopol să fie cît mai rar înfiinţat—căci aceasta nu poate fi decît spre binele consumatorilor şi spre stimulul şi controlul reciproc a celor două iniţiative.

Pentru a învedera rezultatele practice şi progresele realizate de ţările civilizate pe acest teren, vom urmări în cît mai puţine cuvinte mişcarea ce a avut loc în viaţa economică a cîtorva din aceste ţări în ultimii timpi.

In Germania încă de pe timpul lui Bismarck s'au pus bazele unor reforme economico-sociale în sensul extinderii şi organizării statului economic în favoarea claselor de jos (asigurările sociale obligatorii, răscumpărarea şi naţionalizarea Căilor ferate, etc.) nu atît poate din spirit democratic, cît din concepţiunea că interesul general al statului politic va avea de suferit dacă viaţa economică a poporului nu va fi prefăcută şi înbunătăţită. În timpurile mai recente, graţie în parte influenţei socialismului de stat (Kathedersocialismus) asupra cercurilor conducătoare, vedem că organismul economic al statului se dezvoltă, diferenţiindu-se din ce în ce mai mult de statul politic, a cărui doctrină este şi rămîne încă reacţionară. De aceia vedem în Germania acest anachronism imposibil în altă ţară că, alături de un stat politic conservator, se dezvoltă un stat economic democrat, care, mergînd în multe puncte paralel cu socialismul, caută să întindă din ce în ce mai mult cercul atribuţiilor sale şi să pătrundă din ce în ce mai adînc în domeniile rezervate până acum iniţiativei private. Astfel în afara exploatărilor, în care ne-am obişnuit deja a privi acţiunea statului ca naturală, cum sînt: poştele, telegraful, telefonul, drumurile de fer, în care Germania oferă exemplul unora din cele mai perfecte organizaţiuni de stat, Germania mai posedă exploatarea marilor canaluri, minele de huilă din Silesia de sus, din Deister şi Oberkirchen, din Westfalia şi Sarre, care reprezintă astăzi (numai minele) peste 100,000 salariaţi şi lucrători. Saxonia exploatează minele de argint, cupru şi plumb din Freiberg; iar Prusia singură exploatează lignit, minereuri de fer, cupru etc., chilimbar, gips, săruri de potasă şi sare gemă, furnale şi turnătorii de fer şi alte metale, care reprezintă o armată întreagă de salariaţi şi lucrători.

Tot statul exploatează şi marea Bancă a Prusiei, precum şi casele de asigurare de stat; iar în anul trecut s'a aprobat monopolul comerţului de petrol şi în stare de proect se află monopolul asupra energiei electrice pentru întregul imperiu.

In ce priveşte exploatarea comunelor, Germania are numărul cel mai mare de regii municipale: apă şi gaz cu un total de peste 3.000 de regii, electricitate (220), tramvae (86), locuinţe municipale eftine, abatoare, servicii municipale de alimentaţie (măcelării, brutării, pescării, lăptării, etc.), magazine, etc..

In *Anglia*, ţara clasică a individualismului economic—spre deosebire de Germania care păstrase prin tradiţie un vechiu mercantilism, pe care s'a prins uşor acţiunea economică pornită de statul modern—statul nu ş'a putut extinde cercul său de influenţă în domeniul activităţii economice decît în ultimii ani.

In schimb comunele, graţie tradiţiunilor de guvernare locală —self-government—au oferit încă din 1890 un cîmp fertil pentru activitatea municipalistă, care în unire cu mişcarea cooperativă au dat rezultatele cele mai bune şi care servesc azi de model tuturor municipaliştilor.

Londra, Birmingham, Glasgow, şi chiar—culmea ironiei—Manchester, cu toată şcoala manchesteriană, sînt azi cetăţile sfinte ale municipalismului.

Spaţiul nu ne permite a face o dare de seamă mai detaliată asupra acestor rezultate [1]) şi ne vom mărgini numai să arătăm că în afară de regiile de apă, gaz, electricitate şi tramvae, care se ridică ele singure la cifra de 1805, mai găsim în regatele-unite o serie de servicii publice municipalizate, ca de pildă: locuinţe eftine pentru populaţia săracă şi în special pentru lucrători, servicii municipale alimentare, furnituri de cărbuni, vapoare pe Tamisa, hale, pieţe, etc.

Statistica arată că în 1910 capitalul angajat în aceste întreprinderi municipale pentru totalul oraşelor engleze trecea de cifra de 15 miliarde şi numai în ultimii 10 ani a crescut cu 9 miliarde.

Trebue să recunoaştem că la dezvoltarea acestei mişcări a contribuit cu mult şi neobosita propagandă făcută de gruparea cunoscută subt numele „Fabian Society", care era alcătuită exclusiv din economişti literaţi şi oameni de ştiinţă (ca Bernard Shaw, Sidney Webb şi Graham Wallas) [2]).

1) Vezi, pentru detalii M. Boverat: Socialisme municipal en Angleterre şi Municipal Jear Book. (1908—1911).

2) Originalitatea Fabienilor—spune un observator imparţial, L. Cazamian în „L'Angleterre moderne" (citat de Viaţa Romînească)—e în tactica lor:

In ultimii ani, cum am spus, insuşi statul se hotărăşte,—împins de mişcarea democrată şi mai cu seamă muncitorească, reprezentată prin asociaţiunile profesionale „Trades-Unions" [1]), precum şi de mizeria din ce în ce crescîndă a claselor de jos,—a rupe cu vechea politică încrustată în formele egoiste şi brutale ale liberalismului economic. Şi acest curent de îngrijorare pentru buna stare a păturilor de jos şi în special a celor muncitoare îşi găseşte expresia în guvernarea liberală cu începere dela 1906, sprijinită în partea ei de activitate cu caracter economic şi social de partidul muncii (Labour Party). Subt această guvernare se votează în 1908 asigurările obligatorii pentru bătrîneţe, prima lege care deschide ciclul reformelor sociale înscrise în programul democratic şi progresist al liberalilor. In 1911 această lege este lărgită prin proectul lui Lloyd George, cu asigurările sociale împotriva boalei şi a invalidităţii, care în multe puncte trece chiar mai departe decît asigurările sociale din Germania.

Odată cu lărgirea cîmpului asigurărilor sociale, Lloyd George nu se sfieşte să depună şi proectul asigurării împotriva lipsei de lucru, a şomajului (Unemployment), care reprezintă una din problemele cele mai grele izvorîte din organizarea modernă.

Tot acest guvern a votat în 1908, în vederea stabilirii echilibrului economic şi social, „legea consolidării dispoziţiunilor relative la bunurile mici" prin care li se dă comunelor puterea administrativă şi financiară de a cumpăra sau arenda pămînturi latifundiare[2]),—în scopul ca, la rîndul lor, să le vîndă sau să le arendeze locuitorilor subt controlul şi cu asistenţa comisarilor oficiali, urmărind prin această lege reconstituirea unei clase a micilor proprietari.

Pe baza acestei legi s'au putut împărţi în intervale de 4 ani, de cînd funcţionează, circa 65,000 hectare la aproape 13,000

metoda lor constă în o continuă infiltrare în opinia publică, prin o neincetată propagandă a felului socialist de gîndire în prezentarea soluţiunilor particulare ale problemelor zilei în detalii, fără a speria spiritele prin programul scopurilor finale, în introducerea ca să zicem aşa... a dozei tot mai mari de preferinţe morale şi determinaţiuni materiale, care pregătesc realizarea treptată a colectivismului. Această penetraţiune a diferitelor straturi sociale, şi mai cu deosebire a partidului liberal, de spiritul socialist este unul din factorii principali ai evoluţiei, care a antrenat acest partid, în masa lui, către o politică democrată mai netedă şi mai îndrăzneaţă...

1) Asociaţiunile profesionale „Trades-Unions", recunoscute legal în 1875, deşi nu sînt organizate politiceşte, au avut o înrîurire precumpănitoare, cum nu se poate vedea în nici o ţară din continent, asupra cercurilor conducătoare. De abea în 1903 se constitue partidul muncii (Labour Party) care reprezintă interesele Trade-Unioniştilor şi-şi propune de a aduce la îndeplinire revendicările muncitoreşti, adoptînd pentru aceasta o politică oportunistă şi ferindu-se a cădea în intransigenţa social-democraţiei.

2) Cu ocazia votării acestei legi lordul Balfour a spus în Parlament că guvernul liberal tinde să transforme pe landlorzi în simpli perceptori de rentă, fiindcă li se tăgădueşte dreptul să fixeze preţul arenzei sau măcar să-şi aleagă arendaşii—în toate aceste chestii intervenind din oficiu organele judiciare şi administrative (Viaţa Romînească, No. 8 | 1911 p. 292).

locuitori, în loturi de 13—14 arii.—Cererile însă au fost de trei ori mai mari.

Dar pentru punerea în aplicare a acestor reforme sociale trebuiau însemnate mijloace financiare. Ori, imensele venituri ale regatului unit şi ale imperiului său colonial fiind absorbite aproape în întregime de sporirea continuă a sarcinelor militare,—bugetul Angliei, care de un şir de ani se prezintă cu deficite de cîteva sute de milioane, nu mai putea face faţă sarcinelor nouă impuse de aceste probleme sociale. Puterea de impozabilitate indirectă ajunsese la maximul ei şi nu se mai putea spera nimic în această direcţie. Atunci partidul liberal, consecvent liniei de purtare ce ş'a tras-o încă dela început, nu s'a dat la o parte să recurgă la impositul *supra valutei* (unearned increment),—adică asupra sporului nemeritat al rentei, asupra succesiunii, asupra proprietăţilor neclădite şi necultivate, etc., avînd norocul să găsească opinia publică pregătită pe această cale prin propaganda faimosului cerc „Fabian Society".

Şi astfel această doctrină a restituirii profitului nemeritat, adică nemuncit, către colectivitate,—formulată întâiu de fiziocraţii francezi [1]), dela care Karl Marx o împrumută pentru a-şi formula una din cele mai principale teorii ale socialismului său,—îşi găseşte pentru prima oară o aplicare practică în Anglia, prin un sistem de impozite multiple asupra diverselor feluri de profit pe care le procură munca şi în special proprietatea.

Şi ciclul acestor reforme nu pare a fi de loc închis. Să ne amintim că anul trecut în urma grevei minerilor cu ocazia discuţiei la răspunsul mesajului regal din 15 Februarie 1912, d. Ramsay Macdonald, prezidentul partidului muncii, a prezentat Camerei Comunelor, ca remediu pentru reaua stare de lucruri, o serie de proecte: fixarea salariului minim pentru lucrători (care s'a şi votat pentru lucrătorii minieri), naţionalizarea Căilor ferate, a Minelor, şi alte monopoluri.

In *Franţa* avem de observat cu surprindere că, cu toată forma politică democrată a guvernămîntului, dezvoltarea economică a statului şi municipalismul n'au făcut progresele enunţate pentru celelalte două ţări; şi aceasta îşi are desigur explicaţia în faptul că cercurile conducătoare, deşi democrate, ş'au absorbit întreaga lor activitate în organizarea formei politice a statului, lăsînd pe planul al doilea mişcarea propriu-zisă de organizare economică. In special cauzele care au împiedecat până

1) Cu toate că Stuart Mill încă din 1865 scrie în principiile sale de Economie Politică următoarele: „Progresul normal al unei societăţi care se îmbogăţeşte tinde continuu a mări venitarile proprietăţilor funciare, dîndu-le cea mai mare parte din bogăţia comună, fără nici-un risc şi fără nici-un avans din partea lor. Ele se înavuţesc, cum am spune, dormind, fără muncă, fără risc şi chiar fără economie. Ce drept au aceste societăţi, după principiile de justiţie socială la această acumulare de bogăţii?"

acum dezvoltarea și organizarea economică a statului și comunelor franceze sînt: în primul loc, legea și mai cu seamă jurisprudența franceză, care—fidele încă principiilor individualiste—interzic în mod formal anume regii, apoi rutina administrativă și aplicarea sistemului ordinar (centralizat și biurocratic) de administrație și comptabilitate publică, care influențează mai mult chiar decît rigorile jurisprudenței, paralizînd orice inițiativă în direcția dezvoltării economice. Din aceste cauze chiar acele administrații de stat, care există astăzi în Franța, au dat rezultate mai puțin mulțumitoare ca în celealte două țări: Germania și Anglia.

După marele program de lucrări de utilitate publică [1]) din 1879, cunoscut subt numele de programul Freycinet (Ministrul de atunci al Lucrărilor publice), a cărui executare a fost în mare parte zădărnicită din cauza crachului financiar din 1882,—urmă programul îndrăzneț a lui Waldeck Rousseau. Legea acestuia din 1884,—prin care se recunoaște „sindicatelor uvriere" ființă legală și se creiază „bursele muncii", destinate a fi marele regulatoare a ofertei și cererii de brațe muncitoare,—formează baza pe care se reazimă de aci înainte viața economică a Franței. W. Rousseau vedea în sindicalism forma cea mai potrivită pentru dezvoltarea acțiunii colective în domeniul economic subt egida statului și comunelor.

Păcat numai că conducătorii acestei mișcări,—în loc de a o canaliza, în sensul reformării vieții economice, așa cum au făcut Englejii cu Trades-unionismul lor,—au subordonat-o aproape în întregime vieții politice, dîndu-i mai mult un caracter revoluționar decît reformist

Așa socialiștii, în frunte cu Guesde care a avut o așa de mare înrîurire asupra începutului acestei mișcări, nici nu voiau să audă la început de acțiunea municipală, ci-și precizau doctrina lor, pe care voiau s'o insufle întregului sindicalism, prin formula: „*Intâiu revoluția, adică exproprierea, și apoi serviciile publice*" și numai mai tîrziu, cînd văd succesele partidelor așa numite posibiliste în acțiunea lor municipală, încep să privească cu ochi mai favorabili această acțiune.

In 1892 socialiștii guesdiști izbutesc să pună mîna pe cîteva primării principale (Roubaix și altele mai puțin importante); iar în 1896, cînd toți socialiștii se raliază la acțiunea municipală, orașe mari ca Dijon, Toulon, Lille, Marseille sînt cucerite la această acțiune [2]).

La 30 Mai 1896 în faimosul discurs dela Saint-Mandé,

1) Costul acestor lucrări se urca la suma enormă de 5 miliarde fr. din care un miliard pentru navigaț a interioară, ½ miliard pentru porturi și 3½ miliarde pentru Căi ferate. Durata executării era fixată la 10 ani. După crachul financiar din 1882, s'au executat cu multe modificări numai primele 2 categorii de lucrări; iar, în ce privește Căile ferate, s'a renunțat construirea mai departe și, prin convenția din 1883, s'a concesionat marilor companii private și aceste linii.

2) Dar dacă orașele de provincie sînt cucerite mai ușor pentru poli-

care era predestinat să devină programul socialiștilor parlamentari, Millerand, entuziasmat de rezultatele municipalismului, dădea de exemplu această operă municipală pentru ceia ce trebue să devie opera națională a socialismului:

„Oare aceste mici colectivități urbane și rurale, punînd mîna pe distribuțiile de apă, de lumină, de forță motrice, pe organizarea transporturilor, pe serviciul în comun a mașinilor agricole n'au substituit în sfera lor proprietatea socială proprietății capitaliste?".

Trebue să recunoaștem însă, cum am spus, că dela Waldeck Rousseau încoace mișcarea sindicalismului în loc să servească ca o pîrghie la organizarea socială modernă, așa cum o concepuse Rousseau, s'a menținut în cadrul strîmt al unei organizațiuni de partid politic, în care formula de aplicație imediată pe terenul economic, necesitată de nevoile reale ale maselor, era legată și deci întîrziată de rezolvarea altor probleme cu caracter exclusiv politic.

Așa se explică acea fază de lîncezală și șovăeli care a făcut ca Republica Franceză să rămînă mult, pe terenul reformelor economice, în urma altor state mai puțin avansate pe calea democrației teoretice.

In 1907 Ministerul Clémenceau încearcă să readucă la ordinea zilei chestiunea reorganizării economice a Franței înfățișîndu-se cu un bogat program de reforme printre care voiu enumăra:

Reforma administrativă bazată pe principiul descentralizării și al autonomiei.

Asigurarea lucrătorilor pe principiul obligativității, rescumpărarea Căilor ferate, naționalizarea Minelor și impozitul pe venit.

Insă afară de răscumpărarea în 1908 a unei părți din Căile ferate (acele de Vest), care nu reprezintă nici a 5-a parte din totalul liniilor ferate, și de problema asigurării lucrătorilor care a fost rezolvată în 1910 de către Ministerul Briand, și aceasta probabil subt imperiul grevei generale izbucnite în acel timp la Căile ferate,— toate celelalte reforme, deși au format și formează încă obiectul discuțiunilor celor mai vii în corpurile legiuitoare franceze, n'au izbutit însă să fie transformate în legi până azi.

Italia. După Anglia și Germania, Italia este acea care a făcut mai multe progrese pe calea municipalismului și a dezvoltării economice a statului. Astfel putem înșira o serie întreagă

tica de municipalizare, Parisul rezistă încă și până azi—în afară de serviciul pompelor funebre, care a fost municipalizat în 1905 și de regiile cointeresate pentru gaz și apă (înaintea acestei regii, acum cîțiva ani chiar se plătea m. c. de gaz 30 centime, tarif stabilit de peste 20 de ani, pe cînd municipalitățile engleze îl oferă cu 8—10 centime m. c.),– toate celelalte servicii publice sînt concesionate. Dela 1910 comuna mai exploatează funicularul din Belleville și-o carieră de pavele pentru străzile orașului, iar prin legea din 30 Iulie 1912 se autoriză orașul Paris să împrumute 200 milioane fr. pentru a contribui la construirea de locuințe eftine sau la achiziționarea și asanarea imobilelor deja existente.

de servicii publice municipalizate [1]: 435 regii de apă, 66 regii de electricitate, 50 regii de gaz, 12 regii de tramvae, 14 băi publice, 185 abatoare, 31 farmacii municipale, apoi antreprize de pompe funebre, de irigații, ghețării, uscătoare și depozite de porumb (maïs), vînzare de grîne, sămînțe, plante, vii și arbori fructiferi, mori și cuptoare (drept regulatoare normale a prețurilor), antreprize de afișaj public, lavoare, antreprize de ridicat gunoaele, etc..

Legea din 29 Martie 1903, prin care se reglează în mod oficial exploatarea serviciilor publice de către municipalități, enumără 19 feluri de servicii, care pot cădea în sarcina municipalităților. Prin aceiași lege se determină și modul de procedare la răscumpărarea concesiunilor exploatate de industria privată.

In domeniul exploatării de stat, în afară de poște, telegrafe și telefoane, toate rețelele de Drum de fer au fost răscumpărate dela companiile private prin legile din 1905 și 1907,—precum și monopolul tutunului, sării și loteriilor. Aceia ce reprezintă însă un pas mai înnaintat în acest domeniu decît chiar în alte țări, este desigur monopolizarea societăților de asigurare pe viață și care s'a făcut de către Ministerul Giolitti prin legea din 4 Aprilie 1912.

Elveția de asemeni se află destul de înnaintată pe calea municipalismului și, după cum am văzut, numai regiile de apă, gaz, electricitate și tramvae se urcă la cifra de 350. Aceia ce este însă demn de remarcat este regia alimentară cu care se ocupă de un timp încoace comunele cantonale. 18 comune au făcut cu succes încercări pe acest domeniu spre a combate scumpetea traiului. Astfel Zürich a însărcinat acum 4 ani societatea cooperativă „Lebensmittelverein Zürich" cu vînzarea peștelui pe prețul costului cu o prelevare de 2 sau 3 la sută.

Saint-Gall a organizat de asemeni vînzarea peștelui și legumelor în regie sau prin cooperative. Fribourg, Lucerne, Berna, Lausanne, etc. au cumpărat și vîndut în diverse perioade (mai cu seamă în acele de scumpete excesivă) diverse mărfuri alimentare: cartofi și legume diferite, precum și combustibil. Rezultatul a fost că s'au scoborît prețurile concurenței particulare la 18 – 24% pentru cartofi, 30—50% pentru pește și 15—40% pentru combustibil [2].

Statul elvețian, pe lîngă exploatările obicinuite: poște, telefoane, Căi ferate (răscumpărate în 1903), cărora a izbutit să le dea o administrație cu totul autonomă, mai administrează monopolul alcoolului de cartofi și alte exploatări de un ordin secundar.

Alte țări înnaintate pe calea municipalismului și a gestiunii de stat sînt: *Danemarca* [3], cu circa 75 antreprize de stat la care

1) Edg. Milhaud. Annales de la régie directe 1911—1912.
2) Edg. Milhaud. Les annalles de la régie directe. Fevrier—Avril 1912.
3) Raportul G. Scheile.

corespunde un total de circa 8.000 lucrători și 130 antreprize comunale cu circa 3.000 lucrători și salariați; *Austria*, care posedă monopolul tutunului, sării, prafului de pușcă, a Căilor ferate, a lotăriilor, mai posedă o imprimerie națională, docurile, păduri și domenii, mine; iar municipalitățile exploatează uzine de gaz, electricitate, stabilimente horticole, abatorii, case de economie, uzine hidraulice, tramvae, jurnale populare, instituții de munte de pietate, etc..

Rusia a mers și mai departe cu gestiunea directă locală: vînzare de mașini agricole, de carne, de medicamente, de traduceri din Molière și Milton, Dostoiewski etc., vînzare de mașini de cusut, etc. [1])

In afara unui însemnat număr de monopoluri care în genere sînt fiscale (tutun, alcool—care e una din cele mai vaste administrațiuni de pe lume, avînd încasări anuale de peste un miliard și jumătate; iar petrolul a fost de cîteva ori subt regimul monopolului), Rusia a răscumpărat și exploatează cam trei pătrimi din Drumurile sale de fer (circa 50.000 km.) inclusiv Transiberianul și și-a rezervat monopolul emisiunii biletelor pe care le face Banca Rusiei, instituție de stat care emană direct dela Ministerul de finanțe din S-t Petersburg [2]).

Cît de întins e spiritul de monopolizare în Rusia—din nenorocire însă urmărind mai mult avantagele fiscalității, decît a unei bune administrații—se vede și din faptul că anul trecut s'a propus Dumei monopolizarea întregului comerț de cereale (inclusiv exportul).

Nu putem să încheem această expunere a progreselor municipalismului și a gestiunii statului în diferite țări fără a ne opri și asupra Statelor-Unite din America. Aci grație unei abando-

1) Dată fiind starea de lucruri politică din Rusia, ne exprimăm toată îndoiala dacă această gestiune e pur administrativă sau e făcută în interesul fiscal al municipalităților și statului.

2) Este momentul oportun să relevăm aci că cea mai mare parte din țările pe care le-am enumărat consideră dreptul de a emite bilete de bancă ca un drept regalian, dar pe care l-au concesionat, pentru perioade mai mici sau mai mari, instituțiilor particulare sau societăților pe acțiuni, care exercită monopolul plătind tezaurului, subt diferite forme, remize mai mici sau mai mari. In acest chip deține Banca Franței acest monopol până la 1920; Reichsbank are acest monopol pentru Germania, limitat însă prin vechile concesii date înnainte de 1870 băncilor de stat particulare; Banca d'Italia, Banca de Neapoli și acea de Sicilia își împart între ele monopolul emisiunii, după ce guvernul a încetat de a emite el însuși biletele; Banca Austro-Ungariei are acest monopol numai pentru cîteva provincii, de oarece guvernul a procedat la retragerea biletelor de stat, în același timp în care termină reforma monetară.

In Anglia numeroase băncí emit încă bilete; dar dela actul din 1884, nici-o altă instituție nouă nu mai poate avea această prerogativă și Banca Angliei este succesoarea desemnată a tuturor acelor bănci care, pentru un motiv sau altul, nu mai pot uza de prerogativa lor.

Printre țările care au concedat monopolul emisiunii mai sînt: Belgia care a concedat acest monopol Băncii Belgiei până la 1929; Spania, Băncii Spaniei până la 1921; Portugalia, Băncii Portugaliei până la 1932; Romînia, Băncii naționale până la 1930, etc. (L'Industrie Roumaine, Oct. 1905).

nări complecte din partea statului a tuturor drepturilor şi prerogativelor sale, chiar a acelor inerente ideii de stat, privatizarea mijloacelor de producţiune şi concentrarea industrială şi comercială a întreprinderilor au ajuns la maximum cu întreg convoiul lor de rele sociale: scumpirea excesivă a traiului, crizele şi nesiguranţa continuă în toate ramurile de activitate, politicianismul şi corupţia, etc..

Trei prezidenţi se schimbă la şefia republicei în ultimii zece ani avînd înscrisă, în fruntea programului lor, lupta contra trusturilor şi reorganizarea vieţii economice subjugate.

Şi cu toate măsurile legislative şi prohibitive încercate de primii doi prezidenţi, Roosevelt şi Taft, coaliţiunile au găsit mereu o formă subt care să răsară din nou şi să tulbure viaţa economică a republicei, scăpînd prevederilor legislative. Aşteptăm opera actualului prezident, W. Wilson, care pare a nu se mulţumi cu intervenţiuni legislative care pot fi oricînd subtilizate, ci voeşte a păşi pe calea acţiunii directe a statului spre a înfrîna cruzimea marelui capital, care doboară tot ce întîlneşte în calea lui [1].

De altmintreli noua generaţie de intelectuali pare să aibă destulă influenţă asupra opiniei publice pentru a pregăti şi determina acest curent nou, la care se va ralia negreşit toată masa poporului care n'a avut decît de suferit de pe urma vechei stări de lucruri.

Deşi statul nu exploatează aproape nici o întreprindere afară de poşte, căci toate celelalte servicii publice ca telegrafe, telefoane, Căi ferate şi chiar în cea mai mare parte învăţămîntul sînt întreprinderi particulare,—totuşi în ultimul timp municipalismul începe a cîştiga teren văzînd succesele din Anglia.

O propagandă vie se duce de „National Municipal League" în favoarea municipalismului. Încercări reuşite în New-York, Baltimore, Louisvile, Indianopolis, Cleveland, Columbia, etc..

Şi acum după ce am văzut mersul acestui curent de naţionalizare şi municipalizare în mai toate statele civilizate, să vedem cum se prezintă lucrurile la noi în ţară.

Noi posedăm un număr de monopoluri fiscale mai mare decît în mai toate ţările. Astfel avem: Monopolul tutunului (care singur produce un venit de 33 milioane anual), al sării, al chibriturilor, al cărţilor de joc, al hîrtiei de ţigaretă în participaţie şi al prafului de puşcă. Alături de aceste monopoluri, la care trebue să adăugăm şi monopolul fabricării monetei şi în ultimul timp al circiumelor la sate, dar care din punctul de vedere al acestui studiu nu pot fi de un interes deosebit,—statul romîn mai

1) In Mesagiul dela 8 Aprilie 1913, actualul preşedinte W. Wilson declară: „Partidul actual propune ca să uşureze poporul de sarcini cît mai repede posibil, schimbînd radical regimul fiscal, aplicînd cu toată rigoarea legea contra trusturilor şi monopolurilor private şi deschizînd toate drumurile unei prosperităţi generale şi continue".

exploatează: Căile ferate (cu o reţea de 3.590 km.) cu excepţia cîtorva reţele de puţină importanţă, care sînt exploatate fie de întreprinderi particulare ca: Buzău-Nehoiaş, Mărăşeşti-Panciu, fie de judeţe ca: Ploeşti-Vălenii de Munte, Pucioasa-Moreni etc.; poştele, telegraful şi telefonul; serviciul fluvial şi maritim cu docurile şi intrepozitele din Galaţi şi Brăila, şi portul Constanţa, de o însemnătate mondială, precum şi un şantier naval la Turnu-Severin; apoi domeniile şi pădurile statului din care o mică parte, circa $^1/_{10}$, se exploatează în regie directă; pescăriile şi staţiunile balneare (Govora, Călimăneşti, Lacul Sarat şi Techirghiol), în cea mai mare parte concedate; imprimeria statului, Casa de depuneri, consemnaţiuni şi economie;—nu mai vorbim de diversele instituţiuni financiare privilegiate de stat: Banca naţională, Creditul urban şi rural, Banca agricolă, Creditul viticol, etc.; iar în principalele comune urbane s'a făcut în timpul din urmă un început de activitate municipală, asupra căreia vom insista în deosebi mai tîrziu.

Prin urmare tendinţa spre o gestiune de stat la noi în ţară este vădită şi o putem constata de altmintreli în atitudinea opiniei noastre publice din ce în ce mai puţin ostilă faţă cu proectele diverselor monopoluri şi întreprinderi de stat, ce s'au votat în ultimii 50 de ani. De unde monopolul tutunului la 1864, subt domnia lui Cuza, a fost admis numai în urma unei aprige lupte duse în numele principiilor libertăţii economice (monopol care de altmintreli n'a durat decît trei ani),—în 1872 cînd s'a votat reînfiinţarea aceluiaşi monopol se constată deja o schimbare în spiritul opiniei; iar în 1886, data care corespunde cu începutul activităţii municipale din Anglia şi Germania, vedem cît de uşor a fost admis monopolul chibriturilor şi al cărţilor de joc; şi mai tîrziu în 1900, pe vremea crizei financiare, monopolul hîrtiei de ţigaretă n'a mai provocat aproape nici o obiecţiune.

Poştele, telegraful şi telefonul au fost dela început exploatate de stat şi publicul n'a avut niciodată de făcut vre-o obiecţiune contra exploatării de stat a acelui serviciu, decît doar mărunte critice motivate de o administraţie defectuoasă.

Căile ferate au fost la început concesionate unei societăţi particulare străine,—concesionare motivată până la un punct în acele vremuri atît de lipsa de capitaluri şi credit a ţării noastre cît şi de lipsa de personal; statul romîn a avut grijă însă să-şi păstreze dreptul de răscumpărare, de care a uzat în 1883. Cu ocazia acestei răscumpărări, chestiunea gestiunii de stat a fost pusă în toată amploarea ei şi, cu toate acestea, după cît cunoaştem, ea n'a dat naştere la prea multe discuţiuni, —toată lumea fiind uşor convinsă de necesitatea economică şi strategică ca mijloacele de transport să fie cu totul în stăpînirea statului.

Mai severe critice s'au ivit cu ocazia înfiinţării serviciului de navigaţie fluvială şi maritimă, mai ales că, aproape pretutindeni

statele s'au mărginit numai a subvenţiona serviciile similare.

Faţă cu extensiunea formidabilă a traficului pe apă, statul romîn nu putea rămîne nepăsător, din moment ce căpătase acces la Mare şi cînd pretindea să-şi afirme întietatea pe Dunărea. El nu mai putea aştepta, căci aşteptase deja prea mult, trezirea şi îndreptarea iniţiativei private în această direcţie şi de aceia înfiinţarea de către stat a primei marine comerciale în 1896 a fost salutată cu entuziasm de toţi acei ce urmăreau emanciparea pe toate căile a vieţii noastre economice. Dar creaţiunea unui serviciu fluvial şi mai cu seamă maritim era strîns legată cu creaţiunea de debuşeuri largi şi sigure.

Dacă pe Dunărea, prin natura lucrurilor, găsirea de debuşeuri nu prezenta prea mari dificultăţi, pe Mare însă eram reduşi la pieţele Orientului, cu care relaţiile noastre comerciale erau de abia începute.

Acestui fapt se datoreşte dezvoltarea înceată şi extrem de dificilă a acestor servicii, care au făcut să se înregistreze aproape încontinuu deficite, deficite care—la rîndul lor—au expus şi expun încă aceste servicii la cele mai severe critice. Nu tăgăduim că ele prezintă serioase lipsuri şi lasă mult de dorit în modul lor de administraţie din cauza imcompetenţei comerciale de azi a statului nostru. După cum vom arăta însă în altă parte, statul are pretenţia de a complecta lipsurile şi a da o nouă organizaţie acestor servicii spre a le face să răspundă tuturor cerinţelor moderne.

Se agită încă şi azi chestiunea concesionării serviciilor pomenite unei societăţi particulare; sînt însă atît de multe şi atît de grave chestiuni economice, legate de funcţionarea lor, încît sperăm că statul nu va abdica—chiar de ar fi să primească într'o cinstită tovărăşie iniţiativa privată— dela rolul său principal de conducător şi regulator.

Însă o activitate de stat care să aibă o influenţă cît mai directă asupra uşurării traiului celor mulţi şi a regenerării vieţii noastre economice şi sociale, a avut loc deabia în ultimii ani.

Legea tocmelilor agricole din 1907 cu minimul de salar şi maximul de dijmă şi arendare, şi cu obligativitatea din partea proprietarilor de a pune la dispoziţia ţăranilor în anumite condiţiuni *islazuri comunale*,—legea contra *trusturilor arendăşeşti* (1908), —*înfiinţarea Casei rurale* (1908), instituţie la care statul contribue cu jumătate din capital (5 milioane lei), avînd de scop înlesnirea creditului necesar pentruca ţăranii cultivatori de pămînt să poată cumpăra pămînturi,—precum şi alte legi, votate subt înrîurirea crizei din 1907,—reprezintă un pas îndrăzneţ a statului romîn pe calea internaţionalismului, dacă nu subt forma unei gestiuni directe, dar subt aceia a unui control şi participări în gestiunea privată ce interesează colectivitatea.

La 1910 se votează legea pentru *punerea în valoare a pă-*

minturilor din zona de inundaţie a Dunărei, menită să redea culturii ţării o suprafaţă de 500,000 hectare [1]; iar în 1912 intrăm în faza reformelor de înnaltă prevedere socială cu legea *asigurărilor muncitoreşti*, care se votează cu asentimentul—în ce priveşte principiul legii—a tuturor partidelor politice, şi tot în 1912 se votează instalaţia de *conducte (pipe-lines)* pentru transportul produselor petrolifere dela centrele de producţie la Constanţa, precum şi trecerea *bunurilor de mînă moartă* în stăpînirea statului.

Prin urmare trebue să constatăm că sîntem în plin mers, cel puţin pe calea legislaţiei spre lărgirea atribuţiilor şi competenţelor statului pe tărîmul economic şi că opinia publică [2]) nu priveşte de loc cu ostilitate lărgirea acestei activităţi.

Se naşte însă întrebarea pentru noi: sîntem noi pregătiţi ca stat a pătrunde mai departe cu pînzele întinse în domeniul naţionalizării diverselor bogăţii naţionale şi a municipalizării diferitelor servicii publice?

Nu vom sta la îndoială a răspunde că nu.

Nu sîntem pregătiţi. Şi iată de ce:

Un stat care nu este expresiunea reală a colectivităţii publice şi care are o organizaţie exclusiv politică, cum este statul nostru, nu va putea avea o gestiune eficace în domeniul activităţii economice. A pune pe un astfel de stat să gireze direct întreprinderi economice, înseamnă a lărgi cercul abuzului, prodigalităţii şi a favoritismului politic.

Dacă azi există totuşi două-trei administraţii relativ bune, între care în primul rînd vom numi pe aceia a Căilor ferate şi apoi a poştelor,—care deşi prezintă inconveniente, imperfecţiuni şi lipsuri provenite în special din o prea mare concentrare a serviciilor de mari administraţiuni şi din lipsa unei direcţiuni comerciale, cu toate lipsurile lor, pot suporta comparaţia, mai cu seamă cea dintâi, cu cele mai bune administraţii similare din străinătate,—apoi aceasta se datoreşte faptului că tocmai, pentru a le scoate de subt influenţa nefastă a statului politic, li s'a dat o autonomie relativă, care le-a permis dezvoltarea de azi. Şi încă cu toată această autonomie avem de înregistrat şi în aceste administraţii din cînd în cînd amestecul şi influenţa dezorganizatoare a statului politic.

De aceia, înnainte de a proceda la mărirea sferei atribuţiunilor statului şi la crearea de nouă organe a acestui stat care să satisfacă trebuinţele nouă ale societăţii, vom trebui, dacă voim să facem operă sănătoasă, să remediem relele fundamentale de care

1) O încercare în mic cu deplin succes s'a şi făcut de stat la Moşia Sparantov, în supr. de 900 Hectare.

2) Nu trebue să punem în socoteala spiritului public şi nici chiar politic acea memorabilă dar tristă luptă dusă acum de curînd cu ocaziunea înfiinţării societăţii de tramvae comunale din Bucureşti, care a fost determinată nu atît de motive şi principii politice, cît de resentimente politice şi chiar personale.

sufere astăzi statul nostru, sfărămînd cadrul rigid al statului de azi—centralizator şi biurocrat—în care se atrofiază toate activităţile sociale.

Spre a da statului expresia reală a colectivităţii publice, trebue trezită şi chemată întreaga masă cetăţenească la participarea vieţii publice şi politice, căci este clar că—pentruca exploatarea bunului colectiv să se facă spre folosul tuturor—trebue ca guvernămîntul să aparţină tuturor. Să nu uităm că un stat, care reprezintă în sistemul său de guvernămînt numai o minoritate, va ajunge în activitatea sa economică la un administrativ arbitrar şi la un favoritism de clasă în detrimentul intereselor colectivităţii. Ori nimic nu e mai periculos pentru echilibrul social.

Şi nu e suficientă reforma electorală—oricît de largă şi adîncă ar fi ea—pentru a ne închipui că totul se va transforma ca prin farmec; ci, pentru a ridica viaţa noastră publică la înnălţimea problemelor economice actuale, va trebui ca însăşi organizaţia statului să fie schimbată şi amplificată.

In starea actuală de organizaţie, statul e în genere inapt pentru o activitate economică mai largă şi reputaţia de *rău administrator* pe care detractorii gestiunii de stat şi a municipalismului o strigă în toate părţile şi la toate ocaziile, nu este cu totul nemeritată.

In condiţiile actuale, în adevăr statul e un rău administrator, de oarece atît statul cît şi comunele nu au o organizaţie compatibilă cu gestiunea industrială şi comercială.

Cum putem noi cere unui stat sau comunelor,—de tipul celor a noastre,—*să îndeplinească funcţiuni industriale şi comerciale, cînd ele sînt educate şi organizate numai ca corp politic şi numai pentru operaţiuni politice şi administrative.* Este de admis ca organizaţia acestor state şi comune politice, încrustată în aceleaşi forme de aproape un veac, să se poată adapta condiţiunilor necontenit schimbătoare ale vieţii economice, cînd înseşi societăţile comerciale, pentru a se adapta acestor condiţiuni, trebue să-şi schimbe necontenit legislaţia lor. Dacă voeşte a lua parte activă la viaţa economică a poporului, statul modern, plecînd dela unitatea naturală—comuna—trebue să-şi schimbe sistemul actual de administraţie, emancipîndu-se şi diferenţiindu-se cît mai mult de statul politic şi introducînd în noua sa organizaţie principiile de autonomie şi de descentralizare locală şi cît mai mult spirit... comercial.

Şi pentru a emancipa administraţia economică de înrîurirea statului politic, trebue a realiza aceia ce a realizat Elveţia, ceia ce e pe cale să realizeze Germania şi ceia ce am văzut că lipseşte Franţei,—adică a face o cît mai mare deosebire între funcţiile pur politice sau guvernamentale ale statului şi funcţiile sale economice, între ceia ce Schaeffle numeşte Staatswirthschaft şi Volkswirthschaft sau între ceia ce cu o expresie mai plastică Saint-Simon denumeşte administraţia oamenilor şi administraţia lucrurilor [1]).

1) Citat de E. Vandervelde.

Ori, pentru exercitarea acestor două soiuri de funcţiuni, trebuesc create statului organe diferite, căci a cere statului să îndeplinească cu aceleaşi organe mai multe funcţiuni ar fi cam acelaşi lucru cum am cere organismului omenesc să se servească cu acelaşi organ la diferite funcţiuni.

Politica şi administraţia (economică) unei ţări sînt lucruri tot atît de distincte ca ochii şi urechile organismului omenesc. A face administraţie prin politică este ca şi cum am cere urechilor să vadă sau ochilor să audă.

Este prin urmare necesar, dacă voim ca administraţia să se inspire numai de interesul general, îndepărtînd preocupările politice, ca—înainte de a da puterilor publice nouă arme—să luăm măsuri şi precauţiuni solide de *autonomie*, pentruca politica de partid să nu pătrundă în domeniul politicii economice; căci, orice regim politic am imagina, partidul politic va fi totdeauna tentat de a se folosi, în profitul său propriu, de instrumentul pe care o democraţie prea încrezătoare i l-a încredinţat.

Neluînd aceste măsuri riscăm ca primele experienţe ale gestiunii de stat să fie mult mai detestabile decît acele ale industriei private, lucru ce ar duce repede pe cei mai mulţi la concluzia unei incapacităţi fundamentale a colectivităţii de a administra direct propriile ei afaceri.

Spre a judeca efectele acestei imixtiuni a organelor politice în domeniul administraţiei economice, nu e nevoe să căutăm în altă parte exemple. Ţara noastră oferă din cele mai tipice.

In afară de administraţiile diferitelor servicii şi bunurilor publice puse direct subt dependenţa diferitelor Ministere, şi în care —bine înţeles—preocupările politice şi electorale prevalează toate celelalte consideraţii, dar chiar în cele cîteva administraţii pe care ne am deprins a le considera ca avînd o oarecare autonomie cum sînt d. ex. poştele şi Căile ferate, serviciul hidraulic, serviciul de navigaţie fluvială şi maritimă şi alte cîteva instituţiuni create în ultimul timp cu intenţiunea de a fi scoase de subt înrîurirea politică ca: *Casa Pădurilor*, *Casa Meseriilor*, etc,—chiar în acestea se resimte adesea amestecul abuziv şi dezorganizator al statului politic.

In capul serviciului poştelor, de pildă, m'am obicinuit a vedea o personalitate politică,—avocat, fost deputat, senator, etc. —care se schimbă mai întotdeauna odată cu guvernele şi care nu are, şi nici nu i se cere, alt merit sau titlu decît acela de a fi adus servicii însemnate, nu tăgăduim,—dar cu totul de alt ordin, decît acela indicat de postul ocupat,—partidului din care face parte. Este clar doar că serviciul poştal nu are nimic politic în el; el nu poate fi dirijat prin urmare în mod folositor decît de o persoană care să aibă cultura specială şi competenţa tehnică obţinută numai prin absolvirea anumitor şcoli speciale sau trecerea prin una sau mai multe filiere ale serviciului.

Pentruce atunci să se pună în capul acestui serviciu un

figurant politic, care nu poate în termen de cîteva zile, luni sau chiar ani — afară dacă nu e vorba de un om dotat cu excepționale facultăți — să-și apropieze cunoștințele și experiența necesară spre a conduce în mod util o astfel de instituție.

Și, neputînd-o face, el constitue pe deoparte o piedică la bunul mers al serviciului prin luarea de măsuri arbitrare, — căci, oricît de necunoscător al nevoilor serviciului ar fi un director general, el nu va renunța niciodată la afirmarea autorității și puterii sale, care aduce cu sine o funcționare defectuoasă și chiar o desorganizare a serviciului; pe de altă parte el este poarta de intrare a imixtiunii politice cu tot cortegiul de rele: numiri, avansări și disgrații nemeritate, care provoacă crearea unui biurocratism parazitar prin suprimarea stimulului ce ar trebui să domnească într'o instituție în care munca și cinstea sînt în mod just evaluate și răsplătite.

Același lucru putem spune și de *Căile ferate*, cași de celelalte servicii anexate acestei direcții: serviciul hidraulic, fluvial, maritim, etc.. Deși aceste administrații au în capul lor persoane în genere competente, funcționari de carieră ajunși la treptele cele mai înnalte ale erarhiei acestor instituții, însă ei — nefiind direct răspunzători de gestiunea lor — trebue să depindă de Ministerul lucrărilor publice, — acesta singur fiind răspunzător în fața corpurilor legiuitoare de actele directorilor și a celorlalți funcționari responsabili. Nu este aceasta o anomalie destul de ciudată? Servicii dirijate în fapt de funcționari competenți, dar iresponsabili, și dependente de Miniștri responsabili dar incompetenți!

Acestui fapt se datorește lipsa de unitate, continuitate și elasticitate în dezvoltarea acestor servicii, dezvoltare care nu poate din această cauză să urmărească și să păstreze în mod strîns legătura cu trebuințele reale ale țării.

Acestui fapt se datorește — pentru a nu cita decît un exemplu — spectacolul ciudat ce ni-l oferă dispoziția generală a rețelei noastre de Căi ferate, dispoziție în care se vede mai mult predominarea unor interese locale sau private decît tendința unitară și dezinteresată impusă de nevoile generale economice și strategice ale țării. Astfel asistăm la construirea de linii cu totul secundare și de interes local ca: București-Oltenița, Roman-Buhăești, Ploești-Urziceni, Urziceni-Slobozia, Pucioasa-Sinaia, etc. și amînăm necontenit construirea liniei de interes general Craiova-Caracal-Roșiori-București.

Stagnarea pricinuită în anul acesta activității noastre economice și care amenința să se transforme în o adevărată criză economică, e o lecție aspră adusă sistemului actual de organizare a mijlocelor noastre de transport, sistem dezvoltat subt regimul politic de azi.

Oricîte credite s'ar vota, până cînd nu vom da autonomia și libertatea de mișcări acestor servicii, ele nu vor putea să satisfacă în mod deplin nevoile reale și complexe ale țării.

De ce nu am imita exemplul Elveției, care, prin legea de

organizare a Căilor ferate răscumpărate în 1898, a stabilit o despărțire strictă între politică și gestiunea de stat?

Acolo administrația Căilor ferate conservă față cu puterea centrală o autonomie largă și desăvîrșită. Membrii consiliului diriguitor sînt desemnați — parte de consiliul federal, parte de adunarea federală și parte de diferitele cantoane. Funcțiunile lor sînt incompatibile cu funcțiunile politice și guvernamentale. Ei sînt profesioniști nepoliticieni, în loc de a fi politicieni profesioniști. [1])

Chiar în activitatea noastră comunală și județană, — deși conform principiilor constituției noastre și în scopul emancipării vieții administrative și economice locale este încredințată corpurilor elective — consiliilor județene și comunale, — găsim totuși în floare defectele acestui fel de organizațiune.

Alese prin lupta de partide și puse subt înrîurirea politică prin tutela prefectorală, aceste consilii nu sînt decît niște auxiliari subordonați puterii executive centrale și ca atare departe de a avea inițiativa, imparțialitatea, continuitatea și responzabilitatea pe care au crezut să le-o confere legiuitorii cînd au încredințat alegerea lor corpurilor elective.

Cu astfel de consilii ce se schimbă în masă la doi sau trei ani odată cu guvernele politice, [2]) și cu funcționari incom-

1) Mesagiul Consiliului federal din 25 Martie 1897.

2) Deși după legile noastre actuale durata mandatelor adunărilor locale este de 4 ani, termen destul de scurt pentru unitatea și continuitatea unei opere publice, cu toate acestea sînt puțini membrii care pot uza de mandatele lor pe întregul termen, majoritatea consiliilor fiind dizolvate înainte de expirarea termenului pe considerațiuni politice, deși dizolvarea ar fi trebuit să fie un act absolut excepțional, în legătură numai cu grave chestiuni de administrație.

Astfel pentru consiliile județene, spune un fost prefect (Viața noastră publică de G. Corbescu), dela data punerii în aplicare a legii din 1894 până la 1911 în *30 de județe* (lăsînd la o parte Dobrogea) *s'au făcut 86 alegeri pentru caz normal de expirare a mandatului, față de 131 alegeri în urma dizolvărilor. Cu alte cuvinte din media alegerilor pe județ, care a fost circa 7, numai 2 alegeri s'au făcut pentru caz normal de expirare a mandatului.* Dacă am intra în amănunte, am găsi 4 județe în care nu s'a făcut decît o singură alegere pentru cazul normal de expirare a mandatului, în 5 județe numai 2, în 8 județe trei, etc.. Pe de altă parte s'au făcut în urma dizolvărilor: în 5 județe cîte 7 alegeri, în 4 județe cîte 6, în alte 4 județe cîte 5 alegeri pentru același motiv.

In rezumat, dela punerea în aplicare a legii din 1894, consiliile județene s'au premenit în întregime la aproape fiecare 2 ani, atunci cînd legea, pentru motive prea legitime, a fixat durata gestiunii lor la 4 ani.

Pentru consiliile urbane de reședință, situația este încă și mai rea. Dela 1902 până la 1912, în interval de 10 ani, din 32 consilii, unul singur și-a îndeplinit, o singură dată, un mandat normal. Toate celelalte au fost în mod continuu dizolvate, ceia ce revine că la o singură alegere, făcută în urma expirării termenului mandatului legal, s'au făcut 140 alegeri în urma dizolvărilor. In 18 județe, consiliile au fost dizolvate până la 5 ori în acest interval; în 9 județe consiliile au fost dizolvate în fiecare an, trei ani de-arîndul; iar în 1912 s'au mai dizolvat 14 consilii care fusese alese în anul precedent.

La schimbarea regimului în 1911, într'un singur an s'a cerut dizolvarea a 30 consilii județene (adică toate), 44 consilii urbane (din totalul de 72) și 509 consilii rurale.

petenți și iresponsabili, care-și ascund actele subt iscăliturile consilierilor și aceștia la rîndul lor subt ordinele mai mult sau mai puțin fățișe ale organelor executive (politice), sîntem departe de a servi cauza permanentă, impersonală și obiectivă a lucrului public.

Dar nici această reformă singură—autonomia—nu va putea fi suficientă să remedieze în mod radical viața noastră economică.

Autonomia încredințată serviciilor publice nu trebue să conducă la autocrație.

Pentruca aceste servicii să funcționeze în adevăr în interesul general, va fi nevoe de o reformă și mai adîncă în chiar modul de administrație și de control al acestor servicii, îndreptînd toate defectuozitățile organizației rutiniere de azi, înăbușite de o centralizare dusă la exces și un biurocratism parazitar și lipsit de orice inițiativă.

In toate serviciile publice, de stat sau de comună, se simte azi o dificultate extremă de a obține un rezultat util—un randement efectiv, ca să vorbim în termeni tehnici—chiar dela funcționarii cei mai destoinici și cei mai inteligenți.

Cauza este că acești funcționari n'au nici inițiativă, nici răspundere. Fiind încătușați de dispozițiuni și reglemente administrative care nu permit, mai cu seamă în domeniul industrial și comercial, nici una din combinațiile și procedeurile care alcătuesc progresul întreprinderilor private, iar nesuccesul afacerilor neprivindu-i direct, ci repercutîndu-se pe întreaga scară a erarchiei biurocratice pentru a se pierde în biurourile direcțiunii centrale,—nu este de mirare că acești funcționari, oricît de destoinici ar fi, ajung la urmă, lovindu-se de inerția organizației din care fac parte, să se dezintereseze de reușita întreprinderilor ce le este încredințată și să execute numai aceia ce li se ordonă în mod expres sau numai atît cît e necesar ca să-și motiveze prezența lor în serviciu.

Dacă adăugăm la aceasta și lipsa de stimul provocată prin faptul imixtiunii politice în virtutea căreia viitorul și cariera unui funcționar nu mai depinde de munca și meritele personale ale fiecăruia, ci de considerente cu totul de altă natură,—atunci vom avea complect psichologia funcționarului de stat.

Cu astfel de funcționari nu e de mirare că serviciile de stat au tendință continuă de a deveni greoae și a lîncezi în formele cele mai învechite și a avea un coeficient de productivitate mult inferior întreprinderilor particulare.

Auzim de altmintreli în fiecare an, cu ocazia votării bugetelor, cele mai violente recriminări contra plagei funcționarismului sterp și bugetivor,[1]) și cu toate acestea nu vedem nici o schimbare a acestei stări primejdioase de lucruri.

---

1) Iată cuvintele unui deputat din minoritate în dezbaterile din Camera din acest an, cu ocazia votării bugetelor:

„O altă tendință primejdioasă a bugetelor actuale este sporirea inutilă a funcționarismului. Statul, administrațiile comunale și județene, fără

Faimoasa *descentralizare administrativă* este prezentată ca un remediu salutar acestei stări, pe care oamenii noștri politici o anunță în programele de opoziție, dar pe care nu au curajul s'o înfăptuească atunci cînd primesc responsabilitățile puterii.

Și bine fac, credem noi, acei ce nu se grăbesc de a introduce în sistemul politic de azi regimul descentralizării, căci nu s'ar face decît să se agraveze starea de lucruri.

In adevăr, deși nu se poate contesta în principiu avantajele de competență și promptitudine ale administrației descentralizate, prin punerea serviciilor locale cel mai aproape și mai grabnic la dispoziția acelor ce au nevoe de ele, și prin cunoașterea exactă și directă a nevoilor reale locale,—cu toate acestea nu trebue să uităm că atunci cînd mandatarii și conducătorii acestor servicii sînt eșiți din lupta de partide, cu cît cîmpul de bătae este mai strîmt, cu atît viciile administrative sînt mai mari, cu atît sînt mai multe șanse ca învingătorii să persecute pe cei învinși sau să tolereze și să închidă ochii la toate neregulele și abuzurile partizanilor lor.

Avem doară exemple suficiente despre aceasta în gestiunea de toate zilele a administrației noastre județene și comunale.

Descentralizarea va putea numai atunci să dea roadele așteptate, cînd—pe de o parte—serviciile publice vor fi obținut o autonomie cît mai largă posibilă ce e necesară, cum am văzut, spre a opri influența deplorabilă a intrusiunii politice,—iar pe de alta—cînd ele vor fi organizate pe o bază nouă, înlocuind tutela ministerială sau prefectorală prin controlul real și independent al consiliilor locale și încredințînd gestiunea directă unui consiliu de administrație, alcătuit pe anume principii de responsabilitate, stabilitate și continuitate, adoptînd deci în ceia ce privește organizarea internă tot ceia ce practica întreprinderilor private a consfințit de bun.

Căci trebue să recunoaștem că azi dezvoltarea întreprinderilor private, subt forma societăților anonime și a diverselor sisteme de concentrare, tinde să transforme lumea industrială din ce în ce mai mult într'o vastă biurocrație, în care fiecare funcționar sau lucrător este o părticică dintr'un organism tot așa de complex și impersonal cași a unei administrații de stat.

îndoială au nevoe de funcționari, dar sporul depășește cu mult nevoile acestor administrații. Prea marele lor număr face funcționarilor în stat nu o situație priveligeată, ci una nenorocită: li se deschid iluzii, pe care nu o să poată nici un guvern să le satisfacă. Avem azi în țară, dacă socotim pe cei comunali, județeni și ai statului, peste 145.000 funcționari. Dacă ținem seamă de proporția funcționarilor luați din populația rurală și de cea orășenească, la 5 bărbați majori revine aproape un funcționar. La sate avem 6 milioane loc., dintre care numai o mică parte sînt funcționari publici. Am ajuns astfel să avem funcționari foarte mulți: cei mai mari bine plătiți, cei mici insuficient plătiți“ (Discursul d-lui V. Brătianu, în ședința din 30 Martie 1913).

Pentruce atunci să nu transplantăm în întreprinderile de stat modul de organizare a celor private, [1]) cu consiliile lor de administrație răspunzătoare față de acționari (în cazul întreprinderii de stat față de contribuabili), cu directorul independent și răspunzător moralminte și materialminte față de consiliile ce l-au ales și numit, și cu modul de recrutare și renumerare a personalului, nemotivat de alte considerațiuni decît acelea ale meritului și ale serviciilor aduse întreprinderii. [2])

Regimul inamovibilității funcționarilor, introdus în instituțiile de stat—judiciare, de instrucție, etc.—în care este vorba mai mult de conștiinciozitatea și calitățile morale ale funcționarului decît de capacitatea și forța lui de muncă, nu poate fi introdus cu același succes în întreprinderile economice. Puse la adăpostul influenții și arbitrarului politic, prin organizația bazată pe principiile de autonomie și descentralizare, regimul inamovibilității și a avansării la vechime nu mai poate însemna pentru întreprinderile economice decît o primă de încurajare, dată indolenții și incapacitătii, și o îndrumare spre autocratismul biurocratic atît de dăunător intereselor economice ale unei întreprinderi. În întreprinderile cu caracter economic trebue să domnească sistemul meritului și al alegerii pentru a stimula energiile și forța de muncă a funcționarilor și a face posibilă accesiunea la cele mai înnalte funcții oamenilor tineri, plini de energie și inițiativă: calități indispensabile în gestiunea marilor întreprinderi.

Dacă în administrația Căilor noastre ferate, inamovibilitatea acordată funcționarilor ingineri prin legea corpului technic a adus foloase incontestabile, aceasta se datorează faptului că, lipsă de autonomia și organizarea unei adevărate întreprinderi economice, această inamovibilitate era singurul corectiv al imixtiunii politice. Dar acest tratament special al unei categorii de funcționari a adus cu sine un fel de heghemonie, o dezvoltare unilaterală, o impugnare—ca să zicem așa—a întregei administrații cu un spirit exclusiv technic, în dauna organizării generale și mai cu seamă comerciale a acestei instituții.

1) Ministrul italian Giolitti cu ocazia votării legii monopolizării asigurărilor pe viață spune în expunerea sa de motive:

„N'avem intențiunea de a crea un nou organism de biurocrați, ci o „adevărată întreprindere independentă, care nu va diferi de afacerile private „de același fel, decît prin faptul că ea va fi proprietatea statului. Faptul „că această întreprindere aparține statului nu implică ca ea să aibă un ca„racter diferit de acela al întreprinderilor private: pentru noi, singura di„ferență se găsește în faptul că proprietarul nu este un particular".

2) Astfel a făcut Anglia pentru a putea da activității municipale dezvoltarea de azi care este—o recunoaște toată lumea—încoronată de succes.

Comitetul executiv sau directorul care se găsește în capul unei exploatări municipale nu este acoperit de răspundere prin caracterul său administrativ, ci el suportă personal greșelile pe care le comite. Bine plătit, relativ independent, și nelegat de regulele unei comptabilități publice destinate cu totul unei alte întrebuințări decît aceia a unei bune administrații, el poate lucra ca un adevărat industriaș.

El este numit și angajat de către consiliul comunal. Acest consiliu, la rîndul său, este ales prin un sufragiu censitar, dintr'un mediu esențialmente comercial, formînd astfel adevărate adunări comerciale, care transportă în afacerile publice o parte din spiritul lor comercial.

Controlul se execută în afară de acela al guvernului și prin o comisiune „elective auditor" care exercita un control imediat a compturilor și gestiunii municipale și reprezintă un fel de delegație a colectivității economice interesate: ea judecă legalitatea cheltuelilor, urmărește frauda și-și îndeplinește această misiune pentru onoarea funcției, în mod gratuit (Vezi Jaray. Industries municipalisées).

În organizarea bazată pe principiile de autonomie, competență și responsabilitate nu mai poate fi vorba de imixtiunea politică, de favoruri și protecțiuni,—căci este clar că un director care va ști că, pentru a-și conserva locul, va trebui să obțină rezultate bune în întreprinderea ce-i este încredințată, va căuta să-și recruteze și să trateze personalul avînd în vedere numai capacitatea și forța de muncă [1]); pe cînd azi un ministru sau un director general sînt preocupați de alte considerente în recrutarea și remunerarea personalului din administrațiile ce le sînt încredințate, fiindcă cu totul alte considerente motivează conservarea portofoliului ministerial sau a postului de director general.

Numai dînd fiecărui funcționar partea sa de autonomie și răspundere se va putea spori productivitatea întreprinderilor de stat, numai așa se va putea înfrîna plaga biurocrației de azi, și numai astfel organizația serviciilor de stat ar cîștiga elasticitatea și libertatea de acțiune a căror lipsă o face astăzi improprie unei gestiuni industriale și comerciale.

De sigur că aceste condiții nu se pot realiza de azi pe mîne și nici nu pot fi sancționate prin un simplu decret; ele reclamă o elaborare legislativă însoțită de o educație economică, la care trebue să colaboreze toate elementele conștiente și doritoare de binele țării.

Atunci cînd statul romîn va fi remediat aceste rele fundamentale, dependente, după cum am văzut, de defectuozitatea sistemului politic și a modului actual de organizare a administrațiilor publice, numai atunci statul nostru va putea păși în mod sănătos în domeniul activității economice, unde va găsi un cîmp destul de larg, fără a împila prea mult activitatea și inițiativa privată. Căci trebue să ne ferim de a cădea în sectarism.

Nu acapararea în orice chip și cu orice preț a întregei activități private, ce se manifestă în domeniul industriilor pe care le-am denumit fundamentale, trebue să urmărească statul, ci el trebue să intervină—avînd posibilitatea de a o face în mod eficace—numai acolo unde inițiativa privată abuzează de puterea sa, în dauna majorității populației sau acolo unde din cauza rentabilității nesigure sau prea mici a unor întreprinderi, inițiativa particulară se dezinteresează de dezvoltarea și bunul lor mers.

1) Aceasta nu exclude însă că și întreprinderile economice să aibă un regulament în care să se prevadă anumite condiții de admisibilitate, stabilitate și penalitate a funcționarilor și a cărui justă aplicare cade în atribuțiile directorului și eventual a unei comisiuni speciale.

Aşa de pildă, [1]) în prima categorie a acestor industrii, adică a acelor organizaţii centrale care regulează circulaţia bunurilor şi relaţiile dintre oameni, statul are de complectat şi organizat în primul loc transporturile pe uscat şi pe apă, a căror insuficienţă stînjineşte dezvoltarea economiei noastre naţionale şi aduce pierderi considerabile în avuţia ţării.

Ultimele evenimente politice (mobilizarea armatei) au avut darul să pună în o tristă evidenţă lipsurile şi defectele acestor intreprinderi.

Căile ferate actuale sînt neîndestulătoare şi departe de a putea face faţă în mod sigur şi continuu traficului majorat atît de repede în ultimii ani. Cauza rezidă pe de o parte în insuficienţa mijloacelor materiale,—linii, vagoane, locomotive, magazii, depozite, ateliere, etc.—pe de altă parte însă, şi aci e gravitatea, ea rezidă—cum am mai spus—în lipsa organizării comerciale a diferitelor servicii şi în reaua întrebuinţare a materialului ce se posedă.

Căile de comunicaţie pe apă sînt şi mai neîndestulătoare, am putea spune chiar că le avem numai de formă. O flotilă de cîteva zeci de vase şi vr'o 15 remorchere pe Dunărea şi Prut, iar pe Mare 5 cargoboturi vechi de 15 ani şi 2 procurate acum de curînd,—toate avînd un tonaj total de cîteva zeci de mii de tone, cînd numai prin portul Sulina putem compta exportul nostru la 5 milioane tone. Iată cu ce flotă voim noi să cucerim pieţile Orientului!

Cu astfel de mijloace de transport nu trebue să ne mirăm că produsele ţării noastre se transportă greu şi scump, că se pierd, se strică, se întîrziază mărfuri, şi că se aduce atîtea pagube producţiunii şi muncii naţionale.

Trebue să dăm acestor intreprinderi o structură cu adevărat comercială, conducîndu-ne de principiile de autonomie şi organizare ce am enunţat mai sus, pentru a putea să le dezvoltăm potrivit nevoilor reale ale ţării şi paralel cu dezvoltarea economică a ei.

Şi pentru a complecta opera desăvîrşită în domeniul industriei transporturilor, statul nu trebue să întîrzie de a face navigabile rîurile principale ale ţării şi a începe construirea de canaluri care să lege aceste rîuri între ele sau cu Dunărea, —numai astfel putînd pune în adevărata lor valoare avuţiile ţării şi mai ales acele din regiunile muntoase.

Odată cu aceste lucrări de navigabilitate şi canalizări s'ar putea realiza şi irigarea terenurilor împrejmuitoare, ceia ce ar împinge forţaminte agricultura pe calea acelei faimoase culturi intensive, menită a spori aşa de mult rodnicia muncii naţionale.

Liber este statul să-şi asocieze în toate aceste lucrări, în măsura în care va crede de cuviinţă, iniţiativa şi capitalul pri

1) Ne mărginim să trecem aci în revistă principalele intreprinderi care cad în sfera de influenţă a statului, rezervîndu-ne dreptul a reveni cu altă ocazie în detaliu asupra fiecărei intreprinderi.

vat; aceia ce este esenţial însă e că el să nu abdice nici un moment dela rolul conducător.

Trecînd dela industriile de transport la celelalte instituţii centrale care asigură relaţiile între oameni, nu vom stărui asupra poştelor, telegrafelor şi telefoanelor a căror caracter etatist nu-l mai discută nimeni azi, şi ne vom mărgini numai să spunem şi aci că, pentru satisfacerea deplină a necesităţilor publicului şi societăţii, aceste servicii trebue şi ele să fie bazate pe aceleaşi principii de autonomie şi organizare pomenite mai sus.

Mai departe statul trebue să caute a dezvolta din ce în ce mai mult instituţiile de credit, tinzînd cît se poate mai mult spre democratizarea capitalului. Inceputul este făcut prin Banca Naţională şi instituţiile de credit patronate de stat, precum şi prin băncile populare.

Mai de vreme sau mai tîrziu, instituţiile de credit vor trebui să aparţină în întregime statului, atunci cînd lumea va fi pătrunsă de concepţiunea că în rînduiala justă a lucrurilor stă că supravaloarea nemuncită aparţinînd colectivităţii nimeni nu o poate specula şi statului îi incumbă datoria de a i-o restitui în mod integral.

In o ordine de idei apropiată stă problema asigurărilor şi a asistenţii sociale nu numai a celei muncitoreşti, care este abordată prin legea meseriilor de curînd pusă în aplicare, dar a tuturor formelor de asigurare, pe viaţă, incendiu, agricultură, etc.

Statul nu poate privi cu nepăsare ca în numele unei idei de înnaltă prevedere socială, cum este asigurarea, publicul să fie speculat şi înşelat de cîteva societăţi care s'au constituit în ţară la noi un adevărat monopol privat cu beneficii—nu putem atenua atributul—scandaloase.

Se impune deci ca statul, călcînd pe urmele Italiei, să monopolizeze toate asigurările, [1]) cu atît mai mult cu cît începutul e făcut cu asigurările muncitoreşti, şi just ar fi ca numai o singură clasă să profite de solicitudinea şi protecţiunea statului.

Dacă trecem acum la a doua categorie de industrii fundamentale, adică acele care produc materia brută necesară celorlalte branşe de industrii ca petrolul, lignitul, sarea, carierele şi orice mine, precum şi pădurile, căderile de apă, etc.,—vom observa că—aceste industrii formînd baza pe care se reazimă întreaga noastră viaţă economică,—este imprudent şi periculos a le lăsa jocului iniţiativei private, a cărei fluctuaţii şi dezordine pot să periclitеze întreg edificiul economic.

Numai statul poate oferi condiţiile de siguranţă şi de stabilitate a acestor industrii de care are nevoe—pentru o continuă dezvoltare—viaţa economică a unei ţări tinere ca a noastră, [2]).

Şi apoi, în afară de aceste avantaje imediate ale exploată-

1) Germania are asigurările contra incendiilor monopolizate de aproape trei secole.

2) Avem un exemplu vorbitor în creşterea actuală exorbitantă a pre-

rii de stat, trebue să mai ţinem seamă şi de faptul că avuţiile solului şi subsolului, alcătuind patrimoniul pe care generaţiile şi-l trec dela una la alta, nu avem nici un drept ca noi să angajăm în mod necondiţionat acest patrimoniu în dauna generaţiilor ce vor urma.

Exploatarea particulară este ştiut că nu are în vedere conservarea şi amenajarea raţională a avuţiilor ce fac obiectul intreprinderii lor, ci storc tot ce poate fi mai de valoare şi cît mai repede, fără a se îngriji cît de puţin de ceia ce va urma. Exploatarea sălbatică—Raubbau—este caracteristică exploatării particulare în această categorie de industrii.

Nu e nevoe să amintim de minele de fier ale Belgiei, „mises au pillage par leurs concessionaires", (spune deputatul socialist belgian E. Vandewelde), nici de basinurile huiliere din Anglia, ruinate şi compromise pentru 50 de ani de o exploatare particulară lacomă,—ci e destul să privim la noi în ţară ceia ce se petrece cu exploatarea sau mai bine zis cu devastarea pădurilor şi a zăcămintelor de petrol de către societăţile particulare, în genere străine, spre a ne convinge de tristul adevăr. Munţii întregi au rămas goi de pe urma acestor exploatări, mii de hectare de pădure au fost exploatate fără amenajamentele impuse de codul silvic şi fără a se lua măsuri pentru regenerarea pădurilor exploatate. Societăţile particulare n'au avut în vedere de cît rentabilitatea capitalurilor lor, fără a se îngriji că prin acest fel de exploatare nu numai că se sleeşte în mod risipitor o bogăţie principală a ţării, dar se schimbă însuşi climatul ţării, regimul ploilor şi al apelor,—păgubind prin aceasta în mod indirect agricultura şi industria întreagă a ţării.

Acelaşi lucru şi cu zăcămintele de petrol.

Nu putem şti cu siguranţă întinderea acestor zăcăminte în ţara noastră, nu putem şti valoarea în viitor a acestui minunat izvor de energie, şi cu toate acestea regiuni întregi sînt astăzi pierdute sau compromise prin săcătuirea de către societăţile particulare străine numai a zăcămintelor uşor şi eftin de exploatat şi prin inundaţia apelor subterane provocată de o exploatare iraţională şi o economie rău înţeleasă.

Şi dacă ar fi numai aceste motive de salvgardare a intereselor generaţiilor viitoare ale ţării şi încă ar fi suficient pentru a

ţurilor petrolului şi derivatelor lui, creştere nemotivată întrucît nici una din condiţiile esenţiale ale producţiei acestui produs nu s'au modificat în această proporţie în ultimul timp. Această creştere, care este aproape o triplare a preţurilor dinnainte, a cauzat o întreagă perturbaţie în industriile destul de numeroase ce sînt în strînsă dependenţă de industria petrolului. Peste 2000 de morari care introduseseră motoare de benzină, ceia ce însamnă o investire de aproape 2 milioane numai în instalaţii, se văd azi siliţi să renunţe la acest izvor de energie din cauza scumpetei benzinei (dela 8.50 la 24 lei). De asemeni Căile ferate care introduseseră ţiţeiul ca combustibil la majoritatea locomotivelor, se află azi într'un greu impas din cauza acestei scumpiri.

opina asupra exploatării de stat, dar sînt o serie de circumstanţe—asupra cărora am insistat altădată în coloanele acestei reviste în ce priveşte petrolul—în legătură cu interesele economice şi strategice ale ţării, cu proprietatea statului şi cu acea, extrem de parcelată, a ţăranilor, cu eftenirea traiului, etc. care pledează pentru naţionalizarea acestor bogăţii.

Trecem acum la a treia categorie de industrii, adică la acelea care produc şi furnizează produse de prima necesitate a omului din toate păturile sociale: apă, pîne, zahar, gaz şi petrol de iluminat, electricitate, combustibil, îmbrăcăminte, alimente, produse farmaceutice, etc.

Vom observa aci din primul loc că protecţionismul industrial, cu sistemul tarifar exagerat de urcat, a forţat evoluţia noastră economică spre o privatizare din ce în ce mai abuzivă.

Ori-cît am încerca să deplasăm cauzele scumpirii excesive a traiului ce se resimte în ţara noastră de un şir de ani, făcîndu-le să depindă numai de împrejurări fatale: creşterea populaţiunii, eftinirea aurului, etc. nu este mai puţin adevărat că regimul industrial protecţionist, de care industriaşii au uzat şi abuzat, a contribuit într'o măsură însemnată—după noi cea mai însemnată—la înăsprirea condiţiilor de traiu a claselor sărace şi mijlocii.

Inţelegem,—dacă scumpirea traiului e un fenomen general şi permanent, datorit acelor împrejurări fatale legate de însuşi progresul civilizaţiei,—să ne resemnăm a suporta această scumpire în marginile şi măsura subt care se manifestă în toate ţările; nu înţelegem însă a plăti, subt pretextul încurajării industriei naţionale, obiecte de prima necesitate ca zaharul, lemnul, petrolul, materialele de construcţie (varul, cimentul, cărămida, etc.), alimentele, etc. cu un preţ îndoit şi întreit ca în alte ţări, din cauza cartelurilor şi învoelilor făcute între industriaşi naţionali, nu atît în vederea unui scop de conservare a industriei, cum ar fi acela al mărginirii producţiei în limitele consumaţiei, cît pentru a putea împinge spoliaţiunea populaţiei naţionale la limita ce o permite tariful vamal exagerat de urcat.

Contrar celui mai elementar simţ de judecată, noi plătim cu mult mai scump categoriile de mărfuri produse de fabricile şi solul nostru, decît acelea pe care le importăm din străinătate, cu toate că acelea din urmă au de suportat însemnate cheltueli de transport şi vamă.

Dela proprietarul casei de închiriat, care reclamă chiriile exorbitante pe care le cunoaştem cu toţii, fiindcă materialele de construcţie ca: cărămida, varul, cimentul, lemnul, cuele, etc.,—materiale ce n'au fost importate,—a trebuit să le plătească cu un preţ îndoit şi întreit din cauza cartelurilor şi învoelilor ilicite ale fabricanţilor naţionali şi până la ur-ilul vînzător de piaţă care reclamă pentru legumele sale, ce iarăşi nu le-a importat, un preţ de trei ori mai mare ca în trecut, fiindcă, spune el, viaţa s'a

scumpit astăzi — îmbrăcăminte, locuință, încălzit, zahar, pîne: toate sînt scumpe—și ca atare forțat e și el să vîndă mai scump cartoful ori fasolea cultivate pe petecul său din marginea orașului cu tot atîta muncă cași în trecut; întreaga viață economică este încătușată, ca într'un cerc ce se strînge din ce în ce mai tare, de acest fenomen al scumpirii traiului, de pe urma căruia suferă toate păturile sociale consumatoare, fapt care începe să aibă acțiune nu numai asupra stării economice și sociale a țării, dar chiar asupra condițiilor politice.

Statului și în special municipalităților le e rezervat un rol mare în rezolvirea acestui grav problem.

Pe lîngă mijloacele indirecte pe care le posedă statul, pentru a îndulci consecințele aspre ale acestei stări de lucruri cum ar fi: reducerea taxelor vamale la o limită rezonabilă,—ceia ce ar avea de efect imediat scoborîrea prețurilor la o categorie întreagă de mărfuri; apoi dezvoltarea maximă a producției agricole prin o cultură intensivă la care statul poate contribui prin îmbunătățiri funciare, irigații, canalizări, prin industrializarea agriculturii și prin reconstituirea micii proprietăți,—în afara acestor mijloace, zic, municipalitățile au posibilitatea de a interveni direct luînd în exploatare acele categorii de întreprinderi speculate sau neglijate de inițiativă privată.

„Comunele trebue să iasă din rolul lor pur administrativ, pentrucă ele sînt responsabile de viața, de siguranța și de buna stare a comunităților"; expresia este a lui Chamberlain, care e un progresist destul de moderat.

Autorii legii de organizare a comunelor noastre (legea din 1894) au văzut în comună un organism administrativ și nu un organism economic și de aceia sarcinele comunelor enumărate de această lege se reduc la cele de ordin mai mult sau mai puțin administrativ. Abia în ultimul timp necesitățile complexe ale vieții moderne au împins comunele urbane spre o lărgire a atribuțiunilor lor, mai ales în categoriile serviciilor de higienă, salubritate și transport. Deși legea din 1894 nu limitează în mod restrictiv serviciile pe care comuna le poate municipaliza, întru cît art. 5 (al. f.) spune categoric că comuna poate să subvină (afară de sarcinele enumărate prin acea lege) la orice sarcini i-ar mai fi impuse prin lege, totuși există o opinie tradițională, care a fost până mai dăunăzi în vigoare în cele mai multe țări, în baza căreia unele servicii ca: apa, iluminatul, căile de comunicație, pot fi de fapt exploatate în regie sau concesionate de comună, iar altele tot atît de esențiale ca: locuință, combustibilul, alimentele etc. nu pot fi exploatate decît de industria privată. Desigur că această diferențiare între servicii tot atît de esențiale trebuințelor omenești nu-și poate avea altă explicare decît aceia că exploatarea technică a primei categorii de servicii nu se poate face în mod convenabil decît subt formă de monopol, pen-

tru simpla rațiune de ordin economic că exploatarea acestor servicii subt o singură direcție, aduce cu sine o considerabilă scădere de cheltueli. Nu vom vedea două companii de gaz sau electricitate împărțindu-și clientela unui singur raion, nici 2 companii de tramvae exploatînd aceleași linii. Cînd prin excepție aceasta se întîmplă—cum ar fi cazul chiar în București—atunci aceasta nu poate fi decît o stare de provizorat, care duce în mod necesar, experiența a probat'o totdeauna, ori la dispariția uneia din societăți ori la fuzionarea lor. [1])

Și dacă serviciile din această categorie nu pot fi exploatate decît subt formă de monopol, cine urmează să aibă exploatarea acestui monopol: Comuna sau societățile private?

După îndelungate controverse, care se învîrteau cum am văzut asupra principiului de libertate economică, s'a ajuns în fine în mai toate țările—grație avantagiilor realizate pentru consumatori prin încercările reușite ale municipalităților engleze și germane [2]) și a altor țări—la concluzia aproape generală că comunele pot să preia fără contest exploatarea acestor servicii și în multe țări s'a înscris ca un monopol rezervat excluziv comunelor exercitarea acestor servicii.

---

1) In Glasgow au funcționat mult timp 2 companii pentru serviciul apei, care-și făceau o aprigă concurență în dauna consumatorilor. Cartierele bogate erau disputate, pecînd cele sărace erau lăsate fără apă. In 1855 municipalitatea puse capăt acestei aventuri și răscumpără acest serviciu spre mulțumirea tuturor consumatorilor care puteau acum, fără nici o diferență să aibă apă bună și suficientă. Acelaș lucru la Liverpool și încă aci cazul deveni și mai grav, din moment ce ambele societăți au fuzionat; prețul apei se urcă așa de mult încît cei săraci erau nevoiți să o cerșească.

2) O comparație clasică între exploatarea comunală și cea privată o oferă două orașe engleze pentru serviciul gazului de iluminat. La Manchester gazul este în regie, iar la Liverpool este concedat. Populația din Liverpool plătește gazul cu 25% mai scump ca cea din Manchester, în plus cetățenii din Liverpool plătesc 3.75 fr., locațiunea comptorului, un depozit de trei ori mai mare și cheltuelile de instalație, care sînt gratuite la Manchester. Dacă antrepriza gazului ar fi fost făcută în aceleași condiții la Manchester cași la Liverpool, consumatorii din Manchester ar fi trebuit să plătească anual 3.800.000 fr. în plus; în loc de aceasta orașul Manchester realizează un profit de 1.750.000 fr. din care jumătate revine direct cetățenilor subt formă de scădere de impozite. Și acesta nu e decît un caz tipic. Intreaga experiență engleză este doveditoare. La Glasgow punerea în regie a tramvaelor a coincidat cu o scădere de 33% a tarifelor. (L. Garnier).

In Geneva, orașul care a preluat dela 1896 serviciile de apă, gaz și electricitate, realizează un mic beneficiu din iluminat și din apele menajere, însă distribue strict pe prețul costului forța motrice hidraulică și electrică. Prin combinații ingenioase, a scoborît prețul lampei de 50 Watts la o mijlocie de o centimă și un sfert pe oră, pe cînd vechile companii particulare încasau 5 centime.

Matin citează două orașe mici în Anglia, care furnizează gazul în mod gratuit la toți locuitorii.

La Schaerbeek în Belgia, spune Vanderwelde, deficitul serviciului apelor este acoperit prin o taxă specială proporțională cu venitul.

La Paris, companiile de gaz particulare furnizau până mai anii trecuți gazul de iluminat cu 30 centime m. c. (tarif fixat încă dela începutul instalațiilor) pe cînd în orașele engleze în care aceste servicii au fost municipalizate se plătește numai 8—10 centime pe metrul cub.

La noi chestiunea de drept e destul de vagă în această privință—și aceasta s'a constatat odată mai mult din discuțiile memorabilului proces al tramvaelor comunale—iar de fapt comunele nu exploatează în regie directă decît serviciul apelor, celelalte servicii fiind în genere concesionate mai în toate orașele societăților private sau cel mult societăților cointeresate. Deși considerăm în principiu gestiunea directă ca forma cea mai potrivită și mai avantajoasă, pentru exploatarea întreprinderilor de interes colectiv, totuși înnainte ca comunele să primească o organizație cu adevărat comercială, nu le putem încredința întreprinderi cu caracter industrial și comercial prea complex.

De aceia considerăm forma cointeresată ca un provizorat superior întreprinderii particulare, trebuind însă să tindă către gestiunea directă.

In privința celeilalte categorii de servicii se contestă în general comunelor competența gestiunii subt motivul cunoscut că ar lovi prea direct libertatea comerțului și industriei.

Țările practice, Anglia și Germania, cînd s'au convins de eficacitatea municipalizării ; din experiența făcută cu serviciile din prima categorie, n'au stat prea mult să-și piardă vremea în astfel de considerații teoretice ci au procedat cu energie și stăruință la introducerea regiilor directe în toate direcțiunele ce veneau în atingere cu trebuințele generale.

Populațiunea nu întreabă dacă municipalitățile fac socialism sau nu, ci faptul că plăteau mai eftin apa, gazul, electricitatea, și în ultimul timp pinea, carnea, cartofii, locuințele și combustibilul, era cel mai convingător argument pentru menținerea, desvoltarea și extinderea acestei activități comunale.

La Reggio-Emilia, în Italia, comuna deschide o farmacie municipală și imediat aceasta vinde medicamentele cu 66% mai eftin decît farmaciile private. La Friburg în Brisgan, se deschide o măcelărie comunală, care reduce prețurile cu 12% și pune astfel capăt speculei practicate de sindicatul măcelarilor și lucru curios, a doua zi după deschiderea măcelăriei comunale, prețul pinei se scoboară : brutarii înțelesese lecția.

La Vevey, anii trecuți, comuna cumpără cartofi en gros și-i revinde cu 9 fr. 70 suta de chilogr.—ceia ce face aproape 25% subt cursul obișnuit.

La Verona, comuna crează o brutărie municipală : pinea se vindea înnainte cu 51 centime kilo ; brutăria municipală o face de o calitate mai bună și o vinde cu toate acestea cu 42 centime, deci cu 20% mai eftin.

La Budapesta acelaşi fenomen : brutăria municipală vinde la început cu 26 centime, apoi chiar cu 22 centime kilo de pîne superioară ca calitate a aceleia pe care brutarii particulari o vindeau cu 37 centime și pe care, după deschiderea brutăriei comunale, au scoborît-o la 28 centime. Prin urmare brutăria municipală a izbutit să realizeze consumatorilor o economie de 40% [1].

In Zürich, cum am văzut, comuna însărcinează societatea cooperativă „Lebens mittel verein Zürich" cu vînzarea peștelui pe prețul costului doar cu prelevare de 2—3% și izbutește astfel să scoboare prețurile cu 30—50%.

Alte orașe din Elveția ca Saint Gall, Lucerna, Berna, Lausanne și orașe mai mici se ocupa cu regia directă alimentară (cartofi, legume, pește etc.) precum și cu aprovizionarea combustibilului, reușind să scoboare prețurile concurenții particulare cu 18—24% pentru cartofi și legume, și cu 15—40% pentru combustibil.

Țara noastră e tînără și în plină dezvoltare încă, la noi nu poate fi vorba de tradițiuni scolastice atît de înrădăcinate, încît să avem de dus lupta grea pe care au dus-o celelalte țări. Rezultatele practice realizate din experiența celorlalte țări, trebue să nu fie singurul criteriu pentru îndreptarea activității noastre municipale.

Construirea de locuințe eftine, aprovizionarea și vînzarea în regie a lemnelor de foc și cărbunilor, regia directă alimentară (măcelării, brutării comunale, regia directă a peștelui, legumelor, laptelui, untului, etc.) amenajarea halelor și mijloacelor de transport eftine și directe (trenuri alimentare) ateliere și magazine comunale în legătură cu industria casnică, etc. etc. iată domeniul fecund spre care ar putea cît de curînd să se îndrepte activitatea municipală a orașelor noastre.

Incercările timide ca societatea comunală pentru construirea de locuințe eftine și depozitele comunale de lemne de foc și cărbuni, încercate de primăria București, pentru a căror inițiativă avem toate cuvintele de laudă, nu sînt însă decît umbra palidă a unui întreg sistem de activitate, bazat pe o nouă organizație cu adevărat comercială a comunelor.

Căci repetăm, comunele lărgindu-și necontenit atribuțiile cerute de necesitățile complexe ale vieții moderne, se transformă în adevărate case de comerț, pecînd legislația și sistemul lor de administrație datează din o epocă în care ele nu făceau acte de comerț.

Prin urmare pentru a deschide comunelor un cîmp larg în activitatea economică, trebue să punem de acord legea cu faptele, înscriind în lege, așa cum a făcut Italia prin legea din 29 Martie 1903, competența generală a comunelor, adaptîndu-le un sistem de administrație bazat pe principiile expuse de autonomie și responsabilitate.

Căci nu înțelegem prin această lărgire de competențe și atribuții, să înființăm din comună o instituție autocrată, ci înțelegem crearea unui grup social nou, care să reprezinte expresia

1) Edgard Milhaud „Annales de la régie directe", 1911.

desăvîrşită a tuturor cetăţenilor, debarasaţi de intermediari şi îngrijindu-şi singuri de propriele lor interese.

Comuna viitorului tinde a fi o cooperativă de consumaţie, care atîta se va fi dezvoltat încît va fi cuprins în ea întreaga masă a cetăţenilor.

*

Sfîrşind acest studiu, nu trebue să uităm a adăuga că în aceastã mişcare spre o nouă formă din viaţa economică, se vor înregistra desigur şi oarecare nereuşite, (vezi cazul primarului din Elbeuf) [1]) de care nici activitatea privată nu e scutită; se vor întîlni greutăţi provocate mai ales de pasiunele şi interesele contrarii a cîtorva care cîştigă azi banul uşor al spoliaţiunii şi al trîndăviei, şi care nu se vor împăca aşa repede cu ideia că de acum înainte nu vor mai putea compta decît pe serviciile reale ce vor aduce societăţii. Toate aceste dificultăţi însă, nu vor putea să împedice calea deschisă spre societatea viitorului, societate care se va constitui pe aceia a trecutului, cu aceleaşi elemente şi cu aceleaşi instituţii chiar, nu răsturnîndu-le însă, ci numai dispunîndu-le aşa fel încît să corespundă nevoilor nouă şi timpurilor în care trăim.

C. Hoisescu.

BIBLIOGRAFIE

Jaray—*Industries municipalisées.*
Les Annales de la régie directe 1910—1912.
Raymond Boverat.—*Le socialisme municipal en Angleterre et ses résultats financiers.*
Jves Guyot.—*Sophismes socialistes et faits économiques.*
„ „ *Gestion par l'état et les municipalités.*
Zeitschrift für Komunal politik und Gemeinde Socialismus.
Municipal Jearbook, 1908—1910.
L. Duguit.—*Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'état.*
L. Garnier.—*La leçon de l'étranger.*
B. Schaw.—*Municipal government in Continental Europe.*
Paul Louis.—*Histoire du mouvement syndical en France.*
„ „ *Le sindycalisme contre l'état.*
Le Roy-Beaulieu. *L'état moderne et ses fonctions.*
Thissen O.—*Soziale Toetigkeit der Gemeinden.*
A. Prudhomme & Lewy Brühl.—*L'organisation économique de la commune.*
A. Mater.—*Le socialisme conservateur.*
Leonard Darwin (Maj).—*Municipal trade.*
E. Vandervelde.—*Le Collectivisme et l'évolution industrielle.*
Revista economică şi financiară (1907—1912).
Viaţa Romînească (1908—1913).

1) Este încă în memoria tuturor cazul de anul trecut a primarului din Elbeuf, care se sinucide din cauza nereuşitei întreprinderilor, pe care le propusese comunei,—caz ce a fost aşa de exploatat de presa reacţionară în detrimentul ideii gestiunii comunale.

Cronica literară

Alfred de Vigny

Franţa serbează anul acesta 50 de ani dela moartea poetului care a fost una din gloriile ei cele mai pure.

Printre marii poeţi romantici din prima jumătate a secolului trecut, Vigny apare ca o forţă izolată. In viaţă el n'a cunoscut ca dînşii succesul şi a fost aproape un învins. Nici azi şi nici mai tîrziu poezia lui nu va atrage mulţimea şi nu va fi niciodată accesibilă maselor.

Cu ea, sîntem departe de spontaneitatea şi abundenţa unui Lamartine, de elanul şi puterea vizionară a unui Hugo, de pasiunea aprinsă şi tînără a lui Musset. Şi totuşi în faţa operei atît de viguroase şi de bogate a acestor trei mari reprezentanţi ai romantismului, unii îndrăznesc să prefere poezia intelectuală, sobră, severă, a lui Vigny.

Ei descopăr într'însa o esenţă mai preţioasă, mai fină, cu un parfum mai rar.

Aş vrea, după atîţia alţii, să pot lămuri ceva din ceia ce face originalitatea şi farmecul acestei poezii şi să pot fixa cîteva trăsături din fizionomia nobilei personalităţi care a creat-o.

Unul din caracterele care se observă dela prima vedere în poeziile lui Vigny e impersonalitatea. Romantismul a adus în lume libera expanziune a eului şi poeţii săi au umplut universul cu confidenţi asupra misterelor inimii şi a aventurilor vieţii lor sentimentale şi intime.

Nimic din toate acestea la Vigny. El n'a dezvălit niciodată, nici chiar prietenilor, tainele vieţii lui sufleteşti şi Sainte-Beuve spunea despre dînsul că a trăit totdeauna secret. Împotriva acelor care-şi etalează personalitatea şi o dau în spectacol vederilor profane, Vigny avea nobila repugnanţă a sufletelor distinse şi un sentiment de rezervă şi de discreţie l'a îndepărtat totdeauna să facă acest gest care i se părea vulgar. Conţinîndu-şi sensibilitatea lui extremă c'o forţă morală superioară, Vigny n'a voit să dea lumii nimic dintr'însa ci a căutat să o impresioneze numai prin idei.

Dar, pentru a nu cădea într'un didacticism abstract și rece, el trebuia să dea acestor idei o formă poetică concretă și vie și nu putea să facă acest lucru decît reprezentîndu-le prin imagini, prin personaje sau prin evenimente dramatice. In prefața care însoțește volumul său de versuri, Vigny a putut scrie c'o legitimă mîndrie: „Le seul mérite qu'on n'ait jamais disputé à ces compositions, c'est d'avoir devancé en France toutes celles de ce genre dans lesquelles une pensée philosophique est mise en scène sous forme épique ou dramatique".

Aspirațiile cele mai adînci ale spiritului său făceau din el un poet filozof și îl îndreptau spre cea mai înaltă formă a poeziei simboliste în adevaratul ei înțeles.

Iată una din poemele filozofice ale lui Vigny, cea mai cunoscută și poate cea mai perfectă, Moïse.

E o evocare a lumei biblice, evocare puternică, plină de viață intensă și de dramatism. Poporul evreu, in drum spre pămîntul făgăduinței, îngenunchiat în fața altarelor, figura profetului centenar respectat și temut, ca fond muntele Sinai și peisajul oriental, toate se desfășoară înaintea noastră într'o viziune maiestoasă și splendidă. Ca și tablourile minunate ale lui Victor Hugo din „La Légende des Siècles" și acesta ar putea să trăiască prin el însuși. Dar el conține ceva mai mult. Indirect ne suggerează o idee și ne silește să ne gîndim la ea. In glasul mișcat al profetului în fața Dumnezeului său, nu vorbește numai persoana lui muritoare, ci auzim murmurînd în el tînguirea oamenilor de geniu din toate timpurile, condamnați prin însăși genialitatea lor la izolare și la suferință:

„Si tôt que votre souffle a rempli le berger,
Les hommes se sont dit: „Il nous est étranger;"
Et leurs yeux se baissaient devant mes yeux de flamme,
Car ils venaient, hélas! d'y voir plus que mon âme.
J'ai vu l'amour s'éteindre et l'amitié tarir;
Les vierges se voilaient et craignaient de mourir.

Idee profundă, care, dacă am întîlni-o exprimată direct în altă parte, ne-ar impresiona desigur; cu cît e crescută însă valoarea ei poetică și emotivă cînd o auzim spusă de Moisi, primind tablele legii încunjurat de fulgere!

Acest procedeu de intensificare a ideei prin alegerea abilă a personajelor și a decorului care fac corp cu ea și o dramatizează.

„Arta de a exprima cugetarea sa într'un chip misterios și figurat care suggerează ideile mai mult decît le indică, le învăluie și le mărește mai mult decît le traduce și le luminează [1])" Vigny a avut-o într'un

[1]) F. Strowsky. Tableau de la littérature française au XIX-e siècle.

chip deosebit, împreună cu darul înăscut și prețios de a găsi analogii ascunse între faptele vieții sufletești și evenimentele lumii fizice. Lupul care primește ultima lovitură fără să scoată un strigăt arată omului atitudinea pe care trebuie s'o aibă în fața soartei. (La Mort du Loup). Cugetătorul care asvîrle în lume o idee e asemeni marinarului care, în momentul naufragiului, aruncă în mare butelia care cuprinde jurnalul de bord, iar drumul pe care ideia și-l croiește în lume samănă cu călătoria buteliei în voia oceanului până în clipa în care ea e descoperită. (La bouteille à la mer). „La Maison du berger" reprezintă fericirea liberă departe de sgomotul inoportun al lumii prozaice.

Dar mai presus de aceste însușiri poetice pe care le-au mai avut și alții, stă puterea și adîncimea de gîndire a lui Vigny. Ea are ceva rar și unic. Spre deosebire de ceilalți poeți romantici care, cînd atacă probleme mari filozofice cad de obiceiu într'o reverie vagă sau într'o banală retorică, Vigny e un cugetător care are idei precise și din toată opera lui o concepție a vieții complectă, unitară, de o structură aproape logică, se degajează, pentru acel care pătruns de farmecul ei o studiază cu atenție.

Această concepție, produs al unei sforțări reflexive de o mare vigoare dar care își are desigur izvorul profund în temperamentul trist și mîndru al poetului, e de un pesimism sombru. Vigny însuși numea opera lui, poemul epic al disperării. Acest pesimism nu duce totuși ca acel al filozofiei budhice, reluat de Leconte de Lisle, la negația absolută, ci sfîrșește printr'o afirmare tristă, dar hotărîtă și curajoasă a acțiunii și a vieții.

Vigny a simțit ca puțini alții în lume realitatea răului, a durerii, a îndoelii, a păcatului original care apasă asupra omenirii.

Prin glasul lui Isus, această omenire se tîngue în fața Divinității:

Mal et doute! en un mot je puis les mettre en poudre.
Vous les aviez prévus, laissez-moi vous absoudre
De les avoir permis—c'est l'accusation
Qui pèse de partout sur la création.
(Le mont des Oliviers)

Destinul antic, lanțurile de plumb ale fatalității încătușau odinioară activitatea omului:

Depuis le premier jour de la création
Les pieds lourds et puissants de chaque destinée
Pesaient sur chaque tête et sur toute action.

Doctrina creștină a grației nu ne-a adus nici ea libertatea:

Oh! Dans quel désespoir nous sommes encore tous!
Vous avez élargi le collier qui nous lie,
Mais qui donc tient la chaine? Ah! Dieu juste, est-ce vous?

In fața adversităților soartei, omul caută în iubirea femeii un refugiu și o alinare:

> Quand le combat que Dieu fit pour la créature
> Et contre son semblable et contre la nature
> Force l'homme à chercher un sein où reposer,
> Quand ses yeux sont en pleurs, il lui faut un baiser.

Dar nimic nu e mai înșelător ca acest refugiu, nimic mai felin și mai perfid ca sufletul femeii. Nu există poate în toată poezia omenirii versuri mai puternice împotriva amorului și a femeii, versuri de un accent mai pasionat și mai tragic în care trece parcă ceva din suflul teribil a profeților Bibliei ca acele din „La Colère de Samson":

> Une lutte éternelle en tout temps, en tout lieu
> Se livre sur la terre en présence de Dieu
> Entre la bonté d'Homme et la ruse de Femme,
> Car la femme est un être impur de corps et d'âme.

Natura a fost pentru toți poeții romantici o confidentă și o consolatoare, către care-și plecau sufletul într'o naivă și pioasă adorație.

Pentru Vigny ea nu-i decit marea indiferentă, pururi impasibilă și mută în fața durerii noastre:

> Elle me dit: „Je suis l'impassible théâtre
> Qui ne peut remuer le pied de ses acteurs;
> Mes marches d'émeraude et mes parvis d'albâtre,
> Mes colonnes de marbres ont les dieux pousculpteurs.
> Je n'entends ni vos cris ni vos soupirs; à peine
> Je sens passer sur moi la comédie humaine
> Qui cherche en vain au ciel ses muets spectateurs.
> „La maison du berger."

Sdrobiți de greutatea vieții, ceilalți poeți romantici găseau ultimul adăpost in sinul Divinității și libertinul Musset scria în focul durerii și al credinței „L'espoir en Dieu". Pentru Vigny această încercare e zădarnică, nimeni nu răspunde din cer chemării noastre disperate după cum nimeni n'a răspuns lui Isus în ceasul de cumpănă:

> Il se courbe à genoux, le front contre la terre;
> Puis regarde le ciel en appelant „Mon père!"
> Mais le ciel reste sourd et Dieu ne répond pas.
> „Le mont des Oliviers."

Și în fața acestei universale ostilități a soartei, naturii, le n eiiși Divinității, care trebue să fie atitudinea noastră? Sub jugul aspru al durerii, omul de obiceiu plinge, se revoltă sau imploră sperînd mereu într'o lume mai bună. Aceasta ne înjosește:

> Gémir, pleurer, prier est également lâche.

Un stoicism resemnat și mîndru e singurul lucru care poate conveni sufletelor virile:

> Fais énergiquement ta longue et lourde tâche
> Dans la voie où le sort a voulu t'appeler,
> Puis, après, comme moi, souffre et meurs sans parler.
> „La mort du Loup."

Iar cel mai bun răspuns Divinității surde la vocea durerii e disprețul nostru senin și lipsit de orice murmur:

> S'il est vrai qu'au Jardin sacré des Ecritures,
> Le fils de l'Homme ait dit ce qu'on voit rapporté
> Muet, aveugle et sourd au cri des créatures,
> Si le Ciel nous laissa comme un monde avorté,
> Le juste opposera le dédain à l'absence
> Et ne répondra plus que par un froid silence
> Au silence éternel de la Divinité.

Atitudine până la care nu se pot ridica cei mai mulți și care nu poate fi ușor suportată. Omul va simți totdeauna nevoia unei ordini divine, care cel puțin dincolo de viața pămîntească să răsplătească virtutea și să răzbune suferința. Nimic, îmi pare însă, nu poate întrece în noblețã, nimic nu poate exalta mai mult sentimentul demnității noastre omenești ca această atitudine. Ea e semnul unei mari forțe interioare și conștiente, ș'a unei mîndrii superioare care nu se complace în contemplarea naivă a lucrurilor eterne, ci revarsă toată capacitatea ei de iubire asupra sărmanei ființi trecătoare, care singură gîndește și sufere. Un suflu etic de o incomparabilă înălțime vibrează în aceste versuri:

> „Et je dis à mes yeux qui lui trouvaient des charmes:
> Ailleurs tous vos regards, ailleurs toutes vos larmes,
> Aimez ce que jamais on ne verra deux fois".
> „La maison du Berger."

Vigny era pătruns de „maiestatea suferinții omenești" și mila lui profundă, de altă calitate decit mila afișată și sgomotoasă a unui Hugo, îmbrățișa întreaga omenire:

> Ce Sisyphe éternel est beau, seul, tout meurtri,
> Brûlé, précipité, sans jeter un seul cri,
> Et n'avouant jamais qu'il saigne et qu'il succombe
> A toujours ramasser son rocher qui retombe.
> „La flûte."

Prin suferință și prin reflexiune, omul se ridică deasupra naturii, și reușește să-și stăpînească și să și disciplineze instinctele sale primitive.

Ton règne est arrivé, pur esprit, roi du monde
Quand ton aile d'azur dans la nuit nous surprit,
Déesse de nos moeurs, la guerre vagabonde
Régnait sur nos aïeux. Aujourd'hui c'est l'écrit!
„L'esprit pur."

Şi cugetarea lui Vigny sfîrşeşte în „La bouteille à la Mer" printr'un imn de speranţă în triumful spiritului omenesc asupra materiei inerte, prin credinţa în victoria grea, dar finală, a ideei, singura divinitate, asupra tuturor forţelor întunericului:

Le vrai Dieu, le Dieu fort est le Dieu des idées...

*

S'a spus cu drept cuvînt că în opera lui Vigny artistul nu e la înălţimea cugetătorului şi a poetului. Mai totdeauna în poemele lui, concepţia e superioară execuţiei şi numai rareori, în „Moïse", în la „Mort du Loup" sau în „La colère de Samson" se poate spune că aceasta e impecabilă. Pretutindeni, în celelalte poeme se pot găsi chiar de acei care nu privesc numai cu lupa, versuri neglijate sau incorecte, perifrase displăcute, obscurităţi, imagini disparate sau incoherente, pete mici care nu distrug niciodată, dar slăbesc pe alocuri efectul poetic total.

Ca putere de invenţie verbală şi ca facilitate de expresie Vigny era desigur inferior celorlalţi poeţi romantici. La el se simte uneori lupta artistului care nu găseşte uşor cuvîntul cel mai adecvat ideilor. Pentru aceasta şi poate şi din cauza tensiunei constante a gîndirii, versurile lui lasă uneori o impresie de monotonie şi au cîte odată ceva masiv şi dur.

Acest poet care nu iubea natura a ştiut totuşi să redea cîteva din aspectele ei în peisaje schiţate fugitiv dar cu o artă fină şi sobră. In acord cu sensibilitatea sa, peisajele de amurg şi de noapte sînt acele pe care le-a zugrăvit mai cu deosebire:

Le crépuscule ami s'endort dans la valée,
Sur l'herbe d'émerande et sur l'or du gazon
Sous les timides joncs de la source isolée
Et sous le bois rêveur qui tremble à l'horizon,
Se balance en fuyant dans les grappes sauvages,
Jette son manteau gris sur le bord des rivages,
Et des fleurs de la nuit entr'ouvre la prison.

Aceste versuri suggerează mai mult decît evocă. In ele senzaţiile de lumină şi de umbră primează faţă de cele de culoare şi epitetele cu un caracter vag luate din viaţa sufletească contribue la spiritualizarea peisajului şi au un intens efect afectiv.

Simţul pitorescului nu lipsea deasemeni lui Vigny şi dacă el nu avea uriaşa putere de viziune a lui Hugo sau geniul pictural atît de precis şi de minuţios a lui Leconte de Lisle, întîlnim pretutindeni în opera lui, în „Eloa", în „La Bouteille à la mer" mai cu seamă, descrieri de un colorit puternic şi portrete vii cum e în „La colère de Samson" superbul portret al Dalilei.

Mai desvoltat poate decît simţul vizual la Vigny era cel auditiv. Versuri ca acestea:

J'aime le son du cor, la soir au fond des bois,
Soit qu'il chante les pleurs de la biche aux abois,
Ou l'adieu du chasseur que l'écho faible accueille,
Et que le vent du nord porte de feuille en feuille.

care încîntă auzul prin minunata lor sonoritate, se întîlnesc des în poeziile lui Vigny.

Neîntrecut e însă acest poet în arta de a condensa în cîteva versuri de o energică conciziune, cugetări puternice şi profunde. Versul:

Seul le silence est grand, tout le reste est faiblesse.

sau versurile finale din Moïse:

Josué s'avançait pensiv et pâlissant,
Car il était déjà l'élu du Tout Puissant

sînt parcă gravate în bronz, ne suggerează o lume de gînduri şi deschid înaintea noastră o perspectivă imensă.

Dar alături cu gravitatea care e nota lui obicinuită, Vigny posedă uneori şi darul graţiei seducătoare şi insinuante. In Eloa, în versurile sublime şi voluptoase în care vorbeşte Demonul, in „La Maison du Berger" mai ales, poema în care Vigny a pus poate mai mult din sufletul său, găsim detalii de o delicateţă pe care nu mulţi poeţi au atins-o:

Sur mon coeur déchiré viens poser ta main pure,
Ne me laisse jamais seul avec la Nature,
Car je la connais trop pour n'en pas avoir peur.

sau sfîrşitul acestei, imperfecte dar divine poeme:

Oh! qui verra deux fois ta grâce et ta tendresse,
Ange doux et plaintif qui parle en soupirant?
Qui naitra comme toi portant une caresse
Dans chaque éclair tombé de ton regard mourant,
Dans les balancements de ta tête penchée,
Dans ta taille dolente et mollement couchée,
Et dans ton pur sourire et amoureux souffrant?

sînt versuri care pun în mișcare fibrele cele mai ascunse ale sufletului nostru și puterea lor de rezonanță e infinită.

*

E ușor de înțeles că un poet de felul lui Vigny nu putea face școală. Totuși nu se poate spune că influența lui a rămas fără ecou în poezia franceză din a doua jumătate a secolului trecut. Impersonalismul său a contribuit desigur întrucîtva la formarea esteticei parnasiene. In Suly Prudhomme poezia lui filozofică a găsit un demn continuator care dacă n'are vigoarea și precizia gîndirii sale, s'apropie mai mult de noi, are ceva mai femenin și mai dulce. In poezia simbolistă partea lui de influență e greu de lămurit. Desigur însă, chiar la cei mai aleși din reprezentanții săi, această poezie n'a atins înălțimea filozofică a lui Vigny. Cu toate pretențiile ei de cugetare poezia simbolistă n'a avut decît veleități speculative care n'au putut să se ridice mai presus de un misticism obscur sau vag. Poeții viitorului vor găsi poate în opera lui Vigny utile suggestii.

Dintre cititorii de versuri, acei care păstrează până în toamna vîrstei dragostea caldă a vieții, optimismul inalterabil și iluziile anilor tineri, sufletele expansive ca și cele femenine, se vor înclina poate înaintea lui Vigny, nu vor iubi însă niciodată prea mult pe acest poet care parcă n'a cunoscut tinerețǎ, care n'a surîs, al cărui spirit de un realism aspru, necruțător, e aproape întotdeauna de o strălucire rece, de o gravitate severă și maiestoasă.

Alți poeți vor vorbi mai mult aspirațiilor și chemării lor intime. Dar sufletele concentrate și meditative pe care le-a atins devreme aripa durerii, care au simțit și înțeles adversitatea forțelor cosmice și au fost jignite de brutalitatea vulgară a celor sociale vor găsi nu odată în această poezie sombră dar mîndră, nobilă, de o distincție—supremă, un ideal refugiu. Și poate că nu vor sorbi din ea numai amarul. In lupta continuă de idei, în individualismul anarhic în care se zbate epoca noastră, și operele poeților,—fie-mi îngăduită această naivitate,—pot servi uneori ca punct de cristalizare a vieții morale, pot fi colțul de stîncă într'o mare de îndoeli. Și din acest punct de vedere poeziile lui Vigny pot însemna pentru unii, ceva asemănător cu ceia ce au fost cugetările lui Marc Aurel pentru elita intelectuală a omenirii, în lungul curs al secolelor.

Octav Botez

Cronica teatrală

IAȘI

Onoarea.— Cafeneaua cea mică.— Mihail Strogoff.

Luna aceasta Teatrul Național ne-a oferit reprezentarea piesei *Onoarea* a lui Suderman. E desigur una din cele mai bune piese ale marelui scriitor german. In țara autorului ea a avut un succes enorm. Reprezentarea ei pe scena teatrului nostru e cu atît mai bine venită cu cît asemenea „regaluri" artistice ne sînt acordate cu parcimonie. Dealtmintrelea teatrul german modern este puțin cunoscut la noi. Aceasta e desigur o lipsă însemnată în cultura artistică a publicului. Și ceia ce s'a reprezentat n'a fost totdeauna ceia ce această literatură dramatică originală avea mai bun.

Onoarea e mai întâiu de toate o puternică dramă socială. Unul din aspectele cele mai interesante ale literaturii dramatice nordice îndeobște e tocmai curajul cu care sînt tratate marile probleme ale societății.

Nota aceasta din piesa lui Suderman nu e ceva nou în literatura dramatică germană. Ea începe din prima jumătate a secolului XIX. Deosebirea e că, pe cînd la acești scriitori discuțiile pur teoretice formau însuși miezul producțiunilor lor, la Suderman concepția socială reesă din viața desfășurată înnaintea ochilor spectatorului. Autorul dispare cît mai mult posibil din opera sa. Aceasta e atît de adevărat încît atunci cînd într'un pasagiu mai lung dela sfîrșitul piesei s'ar părea—poate fără dreptate—că vorbește însuși autorul, lucrul acesta ne izbește ca ceva străin, ca un intrus strecurat din nebăgare de samă.

Mă gîndesc la o altă piesă socială, *Banii* lui Mirbeau, reprezentată anul trecut. Spuneau unii altădată că ea traește prin critica extremă îndreptată împotriva societății. Sînt colțuri de viață văzute de un ochiu pătrunzător, dar prin gura atîtor personagii simți foarte bine că vorbește însuși autorul, și de multe ori în contrazicere cu caracteristica generală a personagiului.

Să încercăm să expunem în cîteva cuvinte subiectul piesei lui Suderman. Robert Heinicke, fiul unor muncitori săraci, prin munca sa și sprijinul patronului fabricii, unde lucrau și locuiau părinții săi, ajunge să ocupe un post de încredere în întreprinderea patronului Mühlingh și e trimis în scopul acesta în Indii. Întors după un mare număr de ani în casa părintească, idealul său e ridicarea familiei umil:, care locuia în fundul curții fabricii. Dar sufletu-i, format pe baza culturii și a unei evoluții ascendente, e *altul* decît al familiei sale și, ceia ce e mai grav, e mult superior acestuia din urmă. El vine în atingere de aproape cu sufletul de rob al muncitorului, învățat să i se calce totul în picioare, bucuros cînd umilirea-i e răscumpărată cu un pumn de bani.

Omul însă, depărtat atîta vreme de cămin și întors însfîrșit acasă, se simțea fiul care datora atîta acestor sărmani bătrîni, istoviți de năcazuri. Își simțea sufletul plin de dorințe de a-i ridica până la dînsul, scutindu-i de grija zilei de mine, dar mai presus de toate să le luminеze și să le înnalțe sufletele, sădindu-le în inimi sentimentul demnității omenești. Dar foarte curînd constată cu durere că toate aceste aspirații sînt lucruri neînțelese de ai săi, că zilnic prăpastia se sapă tot mai adînc. În cele din urmă familia întreagă—coalizată într'un bloc puternic prin legătura indisolubilă a prostiei și inferiorității sufletești și devenită bogată prin despăgubirea oferită de patronul Mühlingh ca preț al necinstirii surorii lui Robert de către fiul său Curtius—sfîrșește prin a izgoni din sînul ei pe acest fiu netrebnic, care îndrăznea să le tulbure prin scrupule absurde bucuria bunului traiu, venit atît de tîrziu, după o viață de privațiuni.

Am lăsat dinadins la o parte o mulțime de amănunte, totuși atît de semnificative. M'am mărginit la urmărirea ideii centrale. Și apoi nu știu cum s'ar fi putut rezuma atîta viață intensă, cuprinsă în cele patru acte masive, închegate cu măestrie.

Ceia ce face ca această piesă să lase o impresie atît de puternică —în afară de viziunea puternică a realității—e, cum să zic, punctul de perspectivă de unde autorul privește viața desfășurată. Privirea-i străbate și mai de sus și mai adînc: cercul vizual cuprinde o întinsă și bogată suprafață.

Ce departe sîntem de acele piese, interesante fără îndoială, dar care privesc viața cu ochi de miop! E drept, se descopăr cu chipul acesta detalii nouă de artă, dar sîntem tot atît de luminați asupra celor înfățișate, precum, privind viața microscopică dintr'o picătură de apă, sîntem edificați asupra vieții tumultuos de bogate a oceanului, din care ea a provenit.

La spectacolele-bibelouri un sentiment de curiozitate ne îndreaptă privirea în toate colțurile scenei; dar la reprezentarea acestor piese profunde care-ți ridică în suflet valuri de sentimente și considerațiuni, stai cu răsuflarea oprită, stalul și haina nu te mai încap.

Să ne oprim asupra cîtor-va considerațiuni. O primă ploblemă ridicată de piesa lui Suderman e aceia a declasării. Ea n'a putut avea caracterul general de azi decît dela sfîrșitul veacului XVIII, cînd pumnul de fier al revoluției franceze a sfărmat despărțiturile fragile de fontă, turnate de împrejurările politice și sociale ale trecutului.

Din straturile adînci ale poporului, din mulțimea nenumărată împrăștiată în largul cîmpiilor și în adîncul munților, energii nouă de viață s'au ridicat la suprafață, au cerut dreptul la un traiu mai omenesc, dreptul de a lua parte și ele la formarea vieții sufle ști a poporului din care făceau parte și dreptul la cîrmuirea însăși a estui popor. „Și a fost spre binele unora și a fost spre răul altora", vorba d-lui Brătescu-Voinești.

Intelectualul, după ani de învățătură și de experiență de multe ori dureroasă în viața tumultoasă a orașelor, s'a simțit obosit de impresiile nouă și prea numeroase căpătate și a căutat să-și plece capul spre odihnă *acasă*, cele mai deseori în interiorul liniștit al c sei părintești dintr'un sat îndepărtat, alteori—în țări de industrializare uternică—în căsuța umilă din fundul unei străzi întortochiate, întunecoasă și murdare. Nădăjduia că aici va găsi însfîrșit pacea sufletească atît de mult dorită. Dar sufletul nu mai era al copilului neștiutor de odinioară. El venea îmbogățit de toate achizițiile culturii europene și mai presus de toate venea pătruns de sentimentul demnității omenești, rezultatul atîtor ani de cultură dezinteresată. *Acasă* însă nu fu înțeles și nu putea fi înțeles. Sufletul îi fu sfîșiat în două, de iubirea pe care o avea pentru ai săi cei dragi, dar care *acum* îi erau atît de străini, și de conștiința marilor idealuri, care acolo, între străini, îl susținuseră și-i împiedicaseră dezagregarea sufletească.

Sufletele slabe aruncară de pe umeri această povară grea a gîndurilor mari și ori se scoborîră la aspirațiile inferioare ale mediului din care proveniseră, ori—sceptice și blazate—se alipiră cum putură la celelalte clase. Și unii și alții blestemară „gîndul nebun", care-i „desrădăcinase" de ai lor.

Și iată și acest Robert Heinicke. În primul moment nu înțelege prăpastia sufletească, care fatal se săpase între el și ai lui, nu înțelege că între el și ei „veacuri sînt de cugetare, o istorie,—un popor". Numai faptul brutal al izgonirii din casa părinților săi îi pune în față adevărul. Și atunci, el, care avusese accente de revoltă profundă împotriva patronului și fiului său, împotriva clasei stăpînitoare, izgonit în acelaș timp de propria sa familie, se simte plutind în aer, e un „declasat". Piesa lui Suderman se oprește la acest moment psicologic. Ea ne arată căile nouă ale eroului său. Ba da: „Ingerul" iubește pe „demon". Fiica patronului Mühlingh, care zi cu zi simțea urcîndu-i-se în suflet desgustul pentru minciuna stăpînitoare în casa părinților săi, urmează pe Robert. Și un fapt asemănător e și în *Banii* lui Mirbeau. Mai puțin amestecate în lupta directă pentru traiu și totuși, sau poate tocmai de aceia, trebuind

să sufere mai mult urmările ei dureroase, femeile au o simpatie și înțelegere innăscută pentru purtătorii revoltei sufletești.

O însușire, care se relevă în tot decursul celor patru acte, e fina observație psicologică a autorului. Și desigur această calitate l-a condus pe Suderman la descoperirea adîncilor frămîntări sociale.

Ne-am bucurat că o piesă de o valoare atît de nediscutată a avut parte de o interpretare deosebită.

D. Demetrescu-Radu, în rolul bătrînului Heinicke, ne-a dat una din cele mai frumoase creațiuni ale d-sale. Jocul d-sale a fost de o naturaleță desăvîrșită, naturaleță care mergea până în cele mai mici detalii. Cu un deosebit simț al măsurii, ne-a înfățișat rînd pe rînd: bucuria naivă a bătrînului la vestea sosirii fiului, admirația afectuoasă pentru fiul ajuns așa de sus în scara socială; admirația și mai profundă pentru patronul, care e și mai sus decît fiul său, foarte sus, foarte bogat și foarte puternic; resemnarea supusă pentru capriciul neînțeles al lui Robert, de a-i lua cu el în Indii, cînd cu toții puteau trăi foarte bine în patria lor: și insfîrșit indignarea imbecilă și precaută împotriva fiului, care voia să răstoarne erarhia și supunerea socială stabilită de veacuri.

D. Cuzinschi, în rolul contelui Trost, prietenul lui Robert, a avut de asemenea o frumoasă creațiune. Mi se pare, e prima dată în această stagiune, cînd d-sa renunță la rolul principal din piesă. D. Cuzinschi e un actor bun și cu numeroase resurse artistice, ceia ce îi permite să joace bine atît în dramă, cît și în comedie. Il aplăudăm totdeauna bucuros. Dar d-sa va admite împreună cu noi că, oricît de variat ar fi jocul d-sale, nu totdeauna rolurile principale din piesă sînt cele care-i convin mai mult. Il felicităm pentru fericita inspirație de a fi ales rolul acest secundar din *Onoarea*, rol care i-a convenit de minune.

O mică observație. D-sa accentuiază frazele într'un chip cu totul particular: un accent puternic pe primele cuvinte, care descrește la sfîrșitul frazei într'atît încît la ultimele cuvinte se aude numai un gilgiit de sunete și-ți rămîne să le descoperi senzul numai după mișcarea precipitată a buzelor. Am o groază cînd d. Cuzinschi e înfuriat și fraza e lungă. Mai ales dacă d-sa deține rolul principal, sînt sigur că piesa o aud numai pe trei sferturi; restul trebue să-l complectez cu imaginația.

D-ra Cîrjă, în rolul fiicei patronului Mühlingh, a jucat cu multă delicateță și realism. Ne exprimăm părerea de rău că, în decursul lunii acesteia, am văzut-o într'o singură piesă.

D. Profir a susținut fără ezitare și cu talent rolul principal. D-sa e în continuu progres. Il admirăm mai cu samă pentru siguranța scenică și dicțiunea clară.

Bine d-nii Damira, în rolul patronului Mühlingh, și Florescu, un element nou al teatrului eșan, în rolul lui Curtius. D-sa a izbutit să ne facă să simțim în adevăr un sentiment de antipatie pronunțată împotriva fiului patronului.

D-na Profir, care în *Floare de răsură* ne-a redat unul din cele mai izbutite roluri ale d-sale, a avut nefericita idee să șarjeze rolul Alimei din piesa lui Suderman. Tipul redat de d-sa e viu fără îndoială, dar n'a fost *așa* în intenția scriitorului german.

Am asistat la reluarea *Cafenelei mici* a lui Tristan Bernard. Mărturisesc, nu prea am eșit încîntat. Piesa scriitorului francez—despre care am vorbit în altă cronică și care are desigur reale calități— nu prea suferе piatra de încercare a reluărilor. Neavînd o semnificare adîncă și fiind bazată mai mult pe spirit, pierde cînd e văzută de mai multe ori. De la o vreme elementul de operetă ese prea mult la iveală.

Am spus altă dată că succesul ei se datorește în mare parte jocului artiștilor și în primul rînd am relevat jocul d-lor Petrone, Demetrescu Radu și Vernescu-Vîlcea. Ca să fiu complect, adaug acum pe d-nii Damira, Boldescu și Guțulescu. In general însă ansamblul mai slab decît în stagiunea anului trecut.

In fața unei săli foarte pline—cu toate că prețurile fuseseră ridicate—s'a reprezentat *Mihail Strogoff, curierul țarului*. Cîteva epizoade caracteristice: asistăm la scoaterea ochilor curierului țarului, la aprinderea unui oraș, la bombardarea unei case, la defilarea unei companii, la aducerea unui măgăruș autentic pe scenă. Intriga: o comedie melodramatică sau o melodramă comică de gustul cel mai inferior. Dar intriga e de ochii lumii: e un pretext pentru arătarea unor decoruri frumoase și a perfecțiunii tecnicei noastre teatrale. Am admirat împreună cu numerosul public toate aceste spectacole scenice interesante și am aplaudat din toată inima pe actorul principal: d. regisor Cuzinschi. Un amănunt personal: în noaptea aceia am avut vise de o magnificiență orientală . . .

C. Alexandrescu

Cronica veselă

D. Ibrăileanu a fost decorat cu *Bene-Merenti* clasa I pentru merite literare.

Credeam că-i numai o poveste,
Cînd colo este
Adevărat:
Te-au decorat! *)

Eu am pe cap proecte grele
Cu care lupt,
Dar vestea asta m'a 'ntrerupt
Din ocupaţiile mele.

Şi la moment
Mi-am zis: — Să-i fac vre-o două stanţe,
Să-i telegrafiez urgent
Condoleanţe...

*) Aflai aseară trista veste.

Citesc şi recitesc misiva,
Nedumerit mă uit la plic
Şi nu-mi explic:
Ai publicat ceva 'n *Arhiva*?..

Te-i fi aflat cîndva 'n eclipsă
Şi-ai scris un studiu analitic?...
Sau poate *Spiritului critic*
I-or fi găsit vre-o lipsă?...

Cum aş putea descoperi
Maşinăria?
Să ştii că N. N. Zaharia
A iscălit ceva „G. I."!

Sau altă pană anonimă
Te-a lăudat cumva la Motru?
Păcat că n'am aici o rimă
In „—otru"!

Vezi, eu... cu toate că n'am dat
Lucrări mai vaste,
Am scris destule versuri proaste
Şi totuşi nu m'au decorat.

Dar trebue să lămurim
Acest mister...
Nu ai cumva vr'un omonim
Funcţionar la minister?

Să ştii c'aici e 'ncurcătura!
Eu îţi spuneam
Că toţi aceştia se cam
Ocupă cu literatura..

Ai vre-o protecție de fustă ?...
O, aș putea
Să-ți fac aluzie... dar nu stă
In firea mea.

...De geaba caut înainte
Că nicidecum
Nu-mi vine 'n minte...
M'am întrebat și azi pe drum,

Mă 'ntreb și-acum, cînd stau alene
Cu brațele subt căpătîi :
De ce te-au decorat cu Bene
Merenti clasa I ?...

Da, știu că te-a 'njurat la *Noua
Revistă*, tipul clandestin...
Dar cel puțin
Să ți-o fi dat de clasa II-a !

Că n'ai făcut vr'un rău cuiva,
Ca om, ba dimpotrivă,
Nu ești persoană ofensivă...
Ce-or fi avut cu d-ta ?

Că ziua 'ți oblonești odaia,
Nici nu te-auzi, nici nu te vezi,—
Și 'n toate nopțile veghezi
Ca cucuvaia.

Incît ne speriem acum
Cînd îți zărim pe stradă mutra,
De parcă ne 'ntîlnim în drum
Cu Brahmaputra !

...Ci mulțumește-te încalte
C'un singur hap,
Căci omului îi vin și alte
Nenorociri pe cap.

Ce-ai zice dacă, bunăoară,
Intr-o privință
Te vor distinge-a doua oară
Cu... *Bărbăție și credință* ?!

G. Topîrceanu

Cronica economică

Cooperativele orăşeneşti

Intreaga activitate economică a omenirii se bazează pe două mari principii: *cooperaţia* şi *specializarea*. Cooperaţia, adică conlucrarea în comun; specializarea, adică exercitarea uneia şi aceleaşi profesiuni.

Din timpurile preistorice şi până azi s'au aplicat aceste două principii, ele ajungînd azi la cea mai înaltă perfecţiune. Cînd un membru al primei familii se ducea să pescuiască şi altul se ducea să vineze, pentru a aduce cele necesare hranei şi îmbrăcămintei, atunci ei aplicau desigur inconştient, principiile cooperaţiei şi specializării, tot aşa precum azi se aplică aceste principii într'un mare trust american, cînd o fabrică produce un obiect, o a doua produce un alt obiect şi a treia combină aceste două obiecte pentru a confecţiona un al treilea.

Aceste două principii au dat naştere, în decursul vremurilor, la cele mai variate asociaţiuni, dela societăţile cele ma oligarhice, trusturile, până la cele mai democratice, cooperativele, adică acelor asociaţiuni, care se compun dintr'un număr variabil de persoane al căror scop este ridicarea economică a membrilor ei prin conlucrarea în comun.

Asociaţiuni pentru ridicarea economică a membrilor cu numele de cooperative au existat încă din timpurile cele mai vechi, dar ele nu erau cooperative în înţelesul modern al cuvîntului, căci aveau la baza lor principii umanitare sau socialiste, iar nu principii economice.

Primele încercări practice de cooperative s'au făcut în prima jumătate a sec. al 10-lea, cînd condiţiunile economice au fost favorabile dezvoltării acestor instituţiuni.

*

Sistemul corporaţiunilor, în care meseriaşii şi comercianţii şi-au văzut încătuşată activitatea lor timp de cîteva secole se prăbuşi în urma

revoluţiei franceze din 1789. Pe la sfîrşitul sec. al 18-lea se reveni deci la individualismul de odinioară, la principiul libertăţii muncii şi al concurenţii. Libertatea aceasta de mult aşteptată a dat un impuls puternic întregii activităţi economice. Forţe noi apărură, invenţii folositoare îmblînzîră forţele naturii, mijloacele de transport contribuiră într'o largă măsură la înmulţirea tranzacţiunilor. Ne mai fiind nici o îngrădire în cea ce priveşte mijloacele şi scopul, se desfăşoară o luptă aprigă pentru realizarea unui cîştig cît mai mare. Fiecare medalie îşi are însă versul său. Libertatea economică desfiinţă liniştea de odinioară, goana după clienţi începe, preţurile scad, falşificările se înmulţesc, producţia creşte enorm, ceia ce provoacă crize, aduce ruine întreprinzătorilor şi licenţiarea lucrătorilor.

Fiecare individ se simţea din ce în ce mai izolat, din ce în ce mai slab în concurenţă cu ceilalţi, în lupta pentru existenţă. Şi de aceia, precum odinioară, spirite înnalte au luptat pentru individualism, tot aşa acum alte spirite tot aşa de alese au început să lupte pentru solidarism.

Nu numai intelectualii vedeau necesitatea reînvierii spiritului de asociaţie, da şi toţi acei ce erau în arena economică, fabricanţii, meseriaşii mari şi mici, funcţionarii şi lucrătorii toţi aveau pe buzele lor, *Unirea*, ancoră de scăpare, cătră care se îndrepta privirile tuturor acelora care pluteau izolaţi pe oceanul vieţii economice.

Punerea în practică a acestor dorinţi generale nu a întîrziat, cu toată protestarea unor filozofi ca Nietschze—care susţineau că—tendinţă spre asociare înseamnă o degenerare a omului, o neîncredere în forţele sale.

Fabricanţii se asociară pentru a înfrîna concurenţa, comercianţii îşi strîng rîndurile pentru a opune rezistenţă fabricanţilor, care ar abuza de puterea lor, meseriaşii, lucrătorii şi funcţionarii se unesc pentru a nu se lăsa striviţi de puterea capitalismului.

Astfel s'au născut cartelele, trusturile, trade-unions, sindicatele şi în fine cooperativele.

Cooperativele, mai ales cele orăşeneşti sînt deci „copiii nevoii" zămisliţi de actualul sistem economic.

Deci acolo unde capitalismul a repurtat cele dintăi şi cele mai mari succese acolo trebue să căutăm leagănul cooperatismului orăşenesc, cu alte cuvinte în *Anglia*.

Anglia a fost cea dintăi ţară, în care capitalismul în scurt timp a nărui vechiul sistem economic, al meseriilor, ridicîndu-se pe ruinele sale. Unul din efectele acestei transformări a fost îngreuiarea existenţei celor reduşi la starea de proletari. Atunci 28 lucrători ţesători din Rochdale s'au asociat pentru a-şi procura în comun alimentele de prima necesitate. Cu o miză de 0,20 bani săptăminal au strîns la sfîrşitul anului un capital de 700 lei, cu care în Decembrie 1844 au deschis pri-

ma cooperativă de consum zisă a *echitabililor pionieri din Rochdale*.

Programul acestei cooperative a fost așa de bine alcătuit, incît și azi poate servi de model.

Meritul cel mare al pionierilor din Rochdale e de a fi pus cei dintăi în practică adevăratele principii cooperatiste.

1) Vînzarea pe prețul zilei 2) vînzarea cu bani gata și 3) distribuirea beneficiilor în raport cu cumpărările făcute.

La început cooperativa a avut de luptat cu mari greutăți, cu lipsa de capital, și experiență, cu indiferența și chiar batjocura publicului. Holyoake, care a publicat în 1857 istoria pionierilor din Rochdale, ne spune între altele că, asociații stăteau în camera tristă și obscură din dosul magazinului, ca niște conspiratori în subsolul Parlamentului, nici unul nu avea îndrăzneala să ridice oblоanele, până cînd unul mai îndrăzneț, fără a se îngriji de ceia ce va zice lumea, ridică obloanele și în cîteva minute pune prăvălia în mișcare.

Cine se gîndea că, cu un început așa de modest, să aibă cooperativa aceasta în 1859, adică după 15 ani, 3000 membrii cu 750,000 lei capital și 2½ milioane dever.

Frumosul succes pe care această cooperativă l'a avut, a îndemnat și pe alții să înființeze asemenea cooperative; totuși dela 1844—62 mișcarea a fost lentă. După 1862 cooperativele orășenești luară în Anglia adevăratul lor avînt. Afară de cooperativele de consum, s'au înființat și numeroase cooperative de construcții. Cooperative de credit și producție, s'au înființat foarte puține și astăzi sînt foarte slab reprezentate, de oarece în Anglia capitalismul a devenit stăpîn pe întreaga activitate economică.

Cu totul altele au fost condițiunile economice în *Germania*. Aci capitalismul nu a putut să schimbe așa de repede vechiul sistem economic, deși amenința să transforme totul în molecule, și atunci, dar tocmai cînd această amenințare a devenit mai pronunțată, tocmai atunci căzu sămînța cooperatistă pe pămîntul Germaniei, aruncată fiind de judecătorul Schultze din Delitsch. Acesta în simpatia pe care o avea pentru meseriași și micii comercianți, în dorința de a-i menține în starea lor de independență, se gîndi să înființeze societăți cooperatiste de credit, aprovizionare etc. în principalele orașe, pentru a putea pune în mîna meseriașilor aceleași arme, cu care capitalismul lupta: credit eftin, mașini și materii prime eftine etc.

El înființă 1849 în orășelul lui Delitsch prima cooperativă de aprovizionare a tîmplarilor; amicul său dr. Beruhardi înființă imediat o cooperativă de aprovizionare a croitorilor și una a cismarilor în Eulenburg; în 1850 Schulze înființă și prima cooperativă de credit.

A avut de luptat Schultze-Delitsch cu multe greutăți, chiar guvernul era ostil acestei mișcări; uneori conducătorii cooperativelor erau chemați în fața tribunalelor și condamnați. El a avut de luptat și cu

adversarul său teribil Fr. Lassalle, conducătorul muncitorimii, care—nu în cooperative de credit—, ci în cele de producție cu capitalul statului vedea scăparea muncitorimii. Cu toate că Lassalle, cu elocința și spiritul ce-l caracteriza, zugrăvea în culori ispititoare avantagiile himericelor sale creațiuni, totuși ideile practice cele bazate pe solidarism au triumfat. Cel dintăiu a murit, după ce și-a văzut dispărînd una cîte una puținele sale organizații cooperatiste, celalt a murit, înconjurat fiind de sclipitoarele lumini ale numeroaselor sale cooperative.

Continuatorul operei lui Schulze, dr. H. Crüger, directorul Uniunii generale a cooperativelor și profesor la Academia de înnalte studii comerciale din Berlin, a pus și pune aceiași rîvnă pentru dezvoltarea cooperativelor orășenești.

Cele mai numeroase cooperative sînt cele de credit, după care urmează cooperativele de consum, construcții, etc..

In *Franța*, promotorul mișcării cooperatiste orășenești a fost Buchez; în urma propagandei acestuia se fondă în 1830 prima cooperativă de conducție a bijutierilor, după care urmară alte cîteva cooperative de producție, avînd la baza lor mai mult principii socialiste. Ele au lăsat o urmă puternică în mișcarea cooperatistă. In 1848 s'au înființat mai multe cooperative prin subvențiile acordate din fondul de 3.000.000 franci, dar, ele neavînd o bază solidă, s'au desființat foarte repede.

Dacă cîteva au mers bine, s'au transformat în societăți capitaliste. După 1867 începe o a doua mișcare cu mai mult noroc, grație legiferării cooperativilor și abordării altor terenuri (S'a trecut dela cooperativele de producție la cele de credit și consum).

In *Italia* cițiva admiratori ai lui Schulze Delitzsch, între care și fostul prim-ministru Luzzati, au fost promotorii ideii cooperativelor orășenești. Și au început cu cooperativele de credit prin 1860 nu atît pentru a procura credit eftin meseriașilor, ci pentru a-i deprinde cu economia, căci, după cum spunea Luzzati, prin economie se poate ajunge la credit, iar nu prin credit la economie.

In Italia s'au dezvoltat în ultimul timp o categorie specială de cooperative numite: „Società di braccianti", care iau în antrepriză lucrării publice sau private, pe care le execută prin asociații cooperatorii toți muncitorii.

In *Belgia* tot un admirator al lui Schulze Delitzsch, Léon d'Andrimont, a pus bazele primelor cooperative de credit și de consum, care s'au răspîndit răpede printre masele muncitorilor; cea mai mare parte din aceste cooperative nu mai urmează însă politica independentă a lui Schulze a discipolilor săi, ci sînt luate de curentul socialist. Cele mai renumite cooperative socialiste sînt: Vorrnit, La Maison du Peuple, etc..

*

In *Romînia* mişcarea cooperativă orăşenească este de dată recentă, căci noi, avînd în vedere situaţia noastră de stat agricol, spre deosebire de popoarele din Occident, am început cu cooperativele săteşti. Abia tîrziu, după ce s'a văzut frumoasele rezultate obţinute la ţară, s'a pus şi la oraşe bazele cîtorva cooperative de credit, consum, producţie şi construcţie, mai ales în urma legii din Decembrie 1909, care asimilează cooperativele orăşeneşti cu cele săteşti, dîndu-le aceleaşi avantagii ca şi acestora.

In urma acestei legi s'au înfiinţat cîteva cooperative orăşeneşti, mai ales bănci populare (în 1910 erau 13) şi cooperative de consum. S'au încercat chiar cooperativele de producţie, dar fără vreun succes. Cooperativa „Progresul" care instalase o fabrică modernă de încălţăminte, după o scurtă existenţă a fost declarată în stare de faliment.

Chiar dintre cooperativele de consum, a căror reuşită depinde numai de spiritul cooperatist al membrilor, unele după cîţiva ani au trebuit să lichideze.

Lipseşte până acum o statistică a mersului cooperativelor orăşeneşti la noi; asemenea statistică ar fi interesantă, mai ales pentru a şti cîte din societăţile numite cooperative sînt într'adevăr cooperative. Dacă ne-am lua după numele de cooperativă, am putea spune că stăm binişor în ceia ce priveşte mişcarea cooperativă orăşenească. Dar nu ştim dacă din cele cîteva sute de societăţi cooperative, ce avem, sînt 30—40 cooperative în adevăratul înţăles al cuvîntului. Cele mai multe sînt *cooperative capitaliste*, adică societăţi care, pentru simplificarea formalităţilor, au îmbrăcat haina cooperatistă, dar au spiritul capitalist, de oarece ele nu urmăresc ridicarea economică a membrilor, care fac uz de cooperative, ci au în vedere numai fructificarea capitalului acţionarilor.

Caracteristica acestor cooperative e că împart beneficiul în raport cu capitalul, iar nu în raport cu uzul făcut de cooperativă, de ex.: o cooperativă de consum va împărţi profitul în raport cu capitalul depus, iar nu în raport cu cumpărările făcute.

Din cooperativele ce mai rămîn trebue să scoatem apoi pe cele *socialiste*, adică acelea care urmăresc ridicarea economică a membrilor cooperativi, dar nu se opresc aci, ci au şi un alt scop mai înalt: înlocuirea actualului sistem economic printr'un sistem socialist, propagînd lupta de clasă. Caracteristica acestor cooperative e că împart beneficiul în raport cu uzul făcut de cooperativă, dar nu împart întreg beneficiu, ci reţin o bună parte pentru realizarea idealului lor prin propagandă socialistă, prin înfiinţarea de producţie prime, etc.

Cele ce rămîn sînt cooperativele propriu zise, pe care le-am putea numi cooperative *conservatoare*, pentrucă ele urmăresc ridicarea economică a membrilor cooperativei în actualul sistem economic. Pentru fondatori, ele sînt scopul iar nu mijlocul pentru realizarea vre-unui alt scop: aceasta spre deosebire de celelalte cooperative, pe care le-am putea numi *reformiste*, care nu se mulţumesc cu îmbunătăţirea soartei economice a membrilor, ci, întocmai caşi cooperativele socialiste, ţintesc la formarea unui nou stat, statul cooperatist, fără a propaga lupta de clasă. La noi mişcarea cooperativă orăşenească e prea slabă pentru a putea avea reprezentată şi această categorie de cooperative.

Trecînd la cauzele, pentru care mişcarea cooperativă la oraşe nu a putut lua avîntul dorit, găsim într'altele:

a) Lipsa de experienţă a celor chemaţi să facă uz de cooperative; b) lipsa de capital; c) reaua credinţă a unor administratori; d) urmăriri de idealuri peste puterile cooperativelor şi mai ales e) lipsa unei educaţii cooperatiste.

Dacă s'ar face meseriaşilor, funcţionarilor şi lucrătorilor noştri o educaţie cooperatistă sănătoasă, arătîndu-le cum pot profita de binefacerile cooperaţiei, desigur ca ar lua şi la noi această formă superioară de organizaţie economică dezvoltarea dorită.

Instituţiile: Casa Centrală a Meseriilor, Liga „Deşteptarea", etc., create pentru dezvoltarea spiritului cooperatist, sînt bine venite.

Dar acestea au în programul lor de activitate şi alte scopuri: de aceia cred că ar fi foarte nimerit *o asociaţie de economişti, cooperatişti, meseriaşi, funcţionari*, etc., care să nu aibă de scop decît *propaganda cooperatistă* în oraşe, prin scrieri, conferinţi, formări de cooperative, împărtăşiri de sfaturi, control, congrese, etc..

O asemenea asociaţie ar da nu numai îndemnul a se fonda cooperative acolo unde deviza va cere, dar ar arăta şi calea sănătoasă, pe care trebue s'o apuce cooperativele nouă înfiinţate, căci nu e destul a forma cooperative pentru a avea avantagiile acestea, ci trebue a le forma după toate principiile consacrate de experienţă şi ştiinţă; altfel neîncrederea şi descurajarea va cuprinde pe cei ce ar dori din toată inima să contribue la ridicarea economică şi socială a celor „mulţi şi mici"!

* * *

Inainte de a enumera cîteva din principiile ce trebue observate la formarea unei cooperative orăşeneşti, să vedem care sînt avantagiile acestei organizaţiuni economice, căci numai în cazul cînd cooperativele sînt o organizaţie economică superioară celei existente, numai atunci se impune o propagandă cooperatistă şi la oraşe.

a) Primul avantaj, din care decurge toate celelalte, consistă în aceia că cooperativa nu e o asociaţie de capital ci de persoane, şi deci de unde, spre ex.—într'o societate anonimă—capitalul e guvernatorul societăţii, în cooperativă e servitorul ei. Urmarea este că nu capitalul va profita de serviciile cooperativei, ci persoanele care fac uz de aceasta.

Consumatorii într'o societate de consum, împrumutaţii şi depo-

nenţii într'o societate de credit, lucrătorii într'o societate de producţie etc..

b) Cooperativele, prin organizaţia lor democratică, au o puternică influenţă educatoare; aşa faptul că fiecare are numai un vot, oricare ar fi numărul acţiunilor face, pe fiecare să fie mai conştient de drepturile şi datoriile lui.

Apoi, interesînd pe membrii la administraţia societăţii, îi face să se obişnuiască cu lucruri poate necunoscute lor până atunci. Nu arareori s'a observat ca prin cooperativă simplii meşteşugari să ajungă cei mai iscusiţi bancheri.

c) Prin cooperative se observă o mai dreaptă repartiţie a produsului muncii, pentrucă ele nu au în vedere profitul, ci numai buna stare a membrilor, care fac uz de cooperativă.

d) Graţie cooperativelor se poate pune oarecare rezistenţă speculaţiunilor. Cel mai bun mijloc de luptă contra coaliţiunilor negustorilor sau fabricanţilor sînt cooperativele.

e) Cooperativele, cînd sînt bine organizate, pot servi la regulatoarea preţurilor, atît în ceiace priveşte alimentele de prima necesitate, cît şi în ceia ce priveşte chiria, creditul, munca.

Ca avantagii speciale ale principalelor cooperative avem:

A) *Cooperativele de consum* 1) eftenesc articolele de prima necesitate, 2) înlătură falşificarea mărfurilor şi lipsa la cîntar, 3) silesc pe membri la economii prin împărţirea beneficiilor la sfîrşitul anului în raport cu consumaţia făcută.

B) *Cooperativele de credit*, 1) reduc dobînda, 2) dezvoltă spiritul de economie, 3) ajută dezvoltarea celorlalte cooperative.

C) *Cooperativele de construcţii*, 1) reduc chiriile, 2) îmbunătăţesc condiţiunile higienice de traiu, constituind case confortabile, 3) dă posibilitate şi celor săraci să devină proprietari prin sistemul anuităţilor.

D) *Cooperativele de producţie*, înfrăţesc munca cu capitalul, dîndu-i fiecăruia răsplata ce i se cuvine.

De aci nu rezultă că trebue neapărat să se înfiinţeze cooperative oricînd şi oriunde. Nu, din contra, trebue procedat cu cea mai mare precauţie la fondarea unei cooperative, mai ales la oraşe.

Principiile, care ar trebui observate, ar fi următoarele: 1) Să se cerceteze bine dacă este nevoe de cooperativă. Dacă negustorii sau fabricanţii fac aceleaşi servicii, în condiţiuni mai bune decît le-ar face o cooperativă, atunci terenul pentru fondarea cooperativei lipseşte.

2) E necesar ca membrii viitoarei cooperative să depună un oarecare capital, proporţional cu afacerile ce vor să facă. 3) Să se facă o oarecare selecţie între cei ce vor să fie membri. 4) Să se aleagă elemente de conducere de bună credinţă şi experimentaţi, la oraşe cerîndu-se multă pricepere şi cunoştinţe pentru a conduce o afacere.

5) Ca consecinţă serviciul făcut de administratori trebue plătit.

6) Să nu se unească cooperative cu diferite scopuri ca o cooperativă de credit cu una de consum, etc..

7) Să se evite pe cît posibil cooperativele profesioniste, afară bineînţeles de unele cooperative, cum de ex. cooperativele de aprovizionare, în comun, care prin natura lor trebue formate numai din membri cu aceiaşi ocupaţie.

8) A se căuta să se înfiinţeze şi să se menţie cooperativa numai prin mijloace proprii, fără a se recurge la subvenţii şi ajutoare.

Acestea sînt, în linii generale, principiile cooperatiste, cunoscute de experienţa trecutului, pe lîngă care trebue observate şi alte reguli speciale pentru fiecare fel de cooperativă. Necunoştinţa acestor reguli şi principii, unite cu lipsa interesului pentru cooperative, sînt după cum arătai principalele cauze, pentru care mişcarea cooperativă orăşenească la noi nu a luat avîntul dorit; căci, de fapt, la noi cooperativele de consum, credit şi aprovizionare în comun, au un teren prielnic de a se dezvolta, mai ales că nu avem încă o industrie mare.

Pentru a da un impuls mişcării cooperatiste la oraşe e nevoe încă de multă propagandă, de multă educaţie cooperatistă; de aceia propunem formarea unei asociaţii pentru dezvoltarea cooperativelor orăşeneşti şi am speranţa că o asemenea asociaţie nu va întîrzia să se formeze.

Scrisori din Paris

„Conferință" despre balcanici. — Auditorii. — Un îndemn către studenții romîni din străinătate. — Pentru Legațiunea romînă.

In aceiaşi zi, la cîteva ceasuri unul după altul, două fapte interesante se întîlnesc, pentru a ne surprinde în mod bizar.

Deoparte gazetele franceze publică extrase din acte bulgare, din care se vede că regele Ferdinand îşi caută în străinătate sprijinul trebuitor şubredului său tron, zdruncinat de acuzările oamenilor politici bulgari, care nu se sfiesc a mărturisi că atacul de la 30 Iunie — începutul celui de al doilea războiu balcanic — a fost poruncit de către rege şi că Bulgarii sînt ei vinovați de nenorocirile ce s'au abătut asupră-le.

De altă parte afişe mari, verzi, vestesc în litere groase că în sala „Scoalei de înnalte studii sociale" d. Robert Pelletier va ținea, sub preşedinția d-lui Louis Leger, membru al Institutului şi profesor la Collège de France, o conferință, al cărei subiect este lămurit îndeajuns din afiş:

„Adevărul asupra Bulgariei" şi în sub-titlu: „Alianța balcanică", „Cele două războaie", „Tratatul dela Bucureşti", „Bulgaria calomniată", „Influența franceză în Bulgaria".

Numele d-lui Louis Leger îmi aminteşte trecuta d-sale atitudine față de noi, atitudine care se desfăşoară clar din scrierile d-sale, în care s'a ocupat de Romînii din Transilvania.

Ştiu că d. Robert Pelletier este un slavofil cu convingeri personale şi cu teorii nouă [1]).

Văd pe afiş că tratatul dela Bucureşti va fi discutat, că Bulgaria este o victimă calomniată.

Mă grăbesc dar să mă duc şi să ascult această conferință, prezidată de un om de importanța d-lui Louis Leger.

In sala mică din liniştita stradă a Sorbonnii se îngrămădesc mulți ascultători, multe doamne din înnalta societate a coloniei bulgare din Paris, multă studențime în mijlocul căreia am bucuria să aud graiul romînesc, bucurie uşoară la Paris şi mai ales în cartierul latin — vestitul „quartier".

Bucuria îmi este mai mare, cînd aud în jurul meu cîteva studente

1) Aflu în urmă că d-sa are şi alte considerații de a fi slavofil.

— cred că erau studente — care, într'o moldovenească limpede, se întreabă cu îngrijorare „ce va spune conferențiarul despre *Noi*".

Privesc cu multă curiozitate pe studenții bulgari, cu atît mai interesanți pentru mine, întrucît n'am cunoscut pe nici unul până azi şi nici n'am văzut nici unul, de vreme ce nu sînt în capitala Franței decît de un an, timp în care studenții bulgari caşi cei greci, serbi sau turci lipseau aproape cu totul, din pricina războiului.

Revăd în ei figurile ce mi s'au întipărit în minte de mic copil, cînd vedeam, vara la țară, la „bulgărie" pe acei oameni tăcuți, muncitori şi mereu preocupați.

Ii ascult, fără a-i pricepe, cum vorbesc încet între ei, îi cercetez mereu şi (fie întîmplarea, fie realitatea) sînt izbit de asemănarea vecinilor mei cu unele figuri, europenizate, aşa de cunoscute ale studenților japoneji.

Ochii mai ales le sînt sclipitori şi negri ca ai lui Tokeramo, iar femeile mă impresionează prin trăsăturile lor atît de pronunțate şi de aspre, prin culoarea măslinie a feței şi neagră a părului.

Mă înşel poate; dar toate, cu puține excepții, mi s'au părut foarte brune şi măslinii. Se poate ca în această impresie să fi fost înşelat şi de reflexele luminii din sală şi de oarecare idei preconcepute, dar — privind mereu la ceice mă înconjurau, — nu vedeam nimic din caracterele rasei slave: nici o frunte largă, nici o privire visătoare, nici un cap blond, aşa cum se vede adesea la numeroşii studenți ruşi de aci. Nu trebue mult spirit de observație ca să deosebeşti pe Bulgar de Slav.

Şi mai văd în sală mulți Greci, Sîrbi şi Turci, veniți caşi mine să se documenteze asupra încurcatelor probleme balcanice şi mai cu seamă să audă ce se spune Francezilor pentru restabilirea „adevărului asupra Bulgariei calomniate".

E drept că auditorul se compune din străini, în mare parte, în cea mai mare parte.

Sînt şi Francezi în sală: din întîmplare am şi la dreapta şi la stînga mea cîte unul.

Am avantajul de a fi luat de ei drept Francez şi caut să-i las în această credință, pentru a putea să le cunosc mai bine gîndurile şi sentimentele în ce ne priveşte pe noi Romînii.

Citesc „Le Temps" şi „Le Journal des débats politiques et littéraires" până să se înceapă conferința, şi dupăce am isprăvit de privit pe Bulgari.

Cum mă grăbisem să ajung mai din vreme, spre a-mi găsi un loc bun de unde să aud clar ce se spune, am răgaz să citesc rubrica „afacerilor orientale" a celor două jurnale franceze atît de cunoscute şi de serioase.

Găsesc în „Le Temps" o interesantă scrisoare a marelui istoric sîrb d. Iakchitch, al cărui frate, colonelul Iakchitch, a murit pe cîmpul

de războiu, acum cîteva luni. Istoricul sîrb şi de data aceasta, caşi în nenumărate rînduri de cînd au izbucnit războaele balcanice, pune în adevărata lor lumină situaţiile respective ale popoarelor balcanice şi arată cu probe, pe care şi le ia din declaraţiile oamenilor politici bulgari, reproducîndu-le întocmai—ceia ce înlătură orice bănuială de părtinire—cum că Bulgarii sînt singurii făuritori ai nenorocirilor lor. D-sa reproduce polemicele la care au dat naştere în Bulgaria luptele dintre cele două partide opuse, Stambulovist şi Rusofil, şi relaţiile care au urmat în mod firesc acestor polemici de partid şi care au făcut situaţia regelui Ferdinand aşa de critică în cît „Bulgaria", organul d-lui Danef, nu se sfieşte să spue că „abdicarea monarchului nu poate întîrzia".

Iar „Le Journal des Débats" din astăseară, după ce fixează în mod clar adevăratele responsabilităţi, arată ceia ce nu mai este azi o taină pentru nimeni, că adevăraţii responsabili de nenorocirile Bulgariei nu sînt nici d. Gheşof, nici d. Danef, cum au scris atît de des jurnalele noastre, bucurîndu-se de „prostia acestui doctor de pe urma căreia ţara noastră a avut numai foloase" şi căruia unii propuneau să i se ridice o statue la noi, nici generalul Savof, ci Majestatea Sa Ferdinand I, ţar al Bulgarilor.

Iată-mă dar cu câteva clipe înainte de a asculta revelaţiile d-lui R. Pelletier, patronate de d. L. Leger, iată-mă lămurit, sau din nou lămurit—căci o ştiam mai de mult—asupra situaţiei în Bulgaria ponegrită.

Aceasta pentru punctul de vedere politic; în ce priveşte altă chestie mult desbătută de un timp încoace, aceia a „cruzimilor bulgare", ştiam din diferite reviste şi jurnale că Bulgarii s'au făcut odioşi prin cruzimea lor şi, scoborindu-mă spre „quartier" în lumina sumbră şi posomorită a acestei seri ploioase de toamnă, îmi aminteam în mod vag declaraţiile făcute astă iarnă unui corespondent de ziar de un tînăr intelectual bulgar care, cu o vădită mulţumire sufletească—şi cu cită inconştienţă, Doamne—se lăuda că „el singur" a ucis, nu doar într'o luptă ci cu ocazia devastării unui sat, şase oameni... care, sărmanii nu-i puteau opune nici o împotrivire, căci viteazul intelectual avusese elementara prudenţă de a nu-şi măsura puterile decît cu oameni dezarmaţi.

Şi-mi mai aminteam, înnainte de a se fi ridicat, datorită d-lui Pelletier, vălul ce acoperea adevărul asupra acestor cruzimi, îmi aminteam, din întunericul în care zăceam şi eu şi Franţa neştiutoare de adevăr, acum chemată la lumină, că Pierre Loti a scris—în ce priveşte cruzimea bulgară—pagini atît de dureroase pentru tot ce-i omenesc şi atît de înfiorătoare pentru poporul bulgar.

Cînd am păşit pragul sălii dela Scoala înnaltelor studii sociale, am avut ca o viziune fugară coperta cărţii lui Pierre Loti, „La Turquie agonisante", copertă pe care se vede capul fără nas şi fără urechi al unui Turc, aşa cioplit—drept simbol, pare-se, al blîndeţii propovăduite de sus—de către creştinii plecaţi într'o nouă cruciadă, spre mîntuirea fraţilor de sub jugul hain al duşmanului secular.

Mai ştiam că ancheta rînduită, spre verificarea atrocităţilor bulgare, ajunsese în scurtul timp cît n'a fost împiedecată să lucreze, la nişte rezultate care erau atît de favorabile Bulgarilor, încît aceştia au avut tot interesul şi au reuşit prin partizanii lor, membri ai comisiunii de anchetă, să o împedice de a ancheta mai departe.

Cu acest redus bagaj de cunoştinţi şi amintiri iată-mă-s gata să ascult pe d. R. Pelletier.

Cunoştinţi puţine poate, dar precise, iar amintirea celor şase Turci ucişi de doctorul bulgar, deşi vagă, îmi era însă preţioasă. Dar să-l ascultăm pe d. R. Pelletier, director al „Revistei Naţiunilor".

D-sa citeşte o scrisoare a d-lui L. Leger, care, din cauza boalei şi a vîrstei înnaintate, este silit să lipsească dela această „conferinţă destinată să reabiliteze o ţară ponegrită, o ţară vitează şi civilizată".

Nici de data aceasta d. Leger nu pierde ocazia să se ocupe de Romîni şi scrie că a fost „foarte uimit de atitudinea şi amestecul Romîniei, în conflictele balcanice".

După această scrisoare servită ca „hors d'oeuvre" şi drept consolaţie naivilor, care au crezut un moment în realitatea celor scrise pe afiş şi care privesc întrebători spre tribună, unde figura onorabilului domn Louis Leger întîrzie să se ivească, conferenţiarul, cu o atitudine hotărîtă, cu o voce clară şi puternică, începe apologia Bulgariei, apologie care va fi adesea întreruptă de sgomotul unui public vădit ostil şi indignat în urmă de hiperbolele d-lui Pelletier.

D. Pelletier declară dela început că scopul său este să arăte Franţei, „ţară de dreptate şi de idealuri umanitare", că a greşit cînd în urma războiului al doilea balcanic şi-a schimbat atitudinea faţă de Bulgaria zdrobită de cinci „complici",—termenul şi-ar avea mai bine locul într'un cod penal.

Nepărtinitorul conferenţiar găseşte cu cale să se mire de schimbarea bruscă a presei franceze, care în urma articolelor elogioase, din timpul primului războiu, s'a întors deodată împotriva Bulgariei şi a sfărmat-o, sub greutatea unei campanii de presă nedreaptă, şi interesată, să zic curat, plătită,—lasă a se înţelege, d. Pelletier, învinuind pe alţii de un păcat, de care, îmi spune vecinul meu francez, d. Pelletier n'ar fi tocmai străin.

D-sa persiflează apoi pe marele scriitor Pierre Loti; sala devine din ce în ce mai enervată şi, la afirmaţia d-lui Pelletier că cele scrise de Loti sînt pure invenţii, vecinul meu scos din fire strigă: „Vive Pierre Loti qui honore la pensée humaine et la France". Aplauze care par a uimi pe conferenţiar.

După ce face istoricul Bulgariei, după ce compară pe Clovis cu nu ştiu care rege al ei şi după ce vorbeşte despre războiul dela 1877, fără a pomeni de noi, d. Pelletier, fiindcă nu cunoaşte adevărul sau ascunzîndu-l fiindcă îl cunoaşte, declară—închipuiţi-vă—că Ruşii au cuce-

rit Plevna și au creat „marea Bulgarie", constituită în conformitate cu geografia.

Această „Mare Bulgarie" ar fi trebuit să se întindă, după concepțiile d-lui Pelletier, în limitele pe care vroia să și le croiască Bulgaria din preajma celui de al doilea războiu, „Mica Bulgarie" să-i zicem.

Dar „Marile Puteri", veșnicele mari puteri, s'au amestecat iarăși și n'au admis în 1878 crearea acelei mari Bulgarii care ar fi rezolvat deodată toată chestiunea orientului Europei; Macedonia rămase sub Turci, încît războiul din 1912 este astfel explicat ca o urmare a greșelii de la 1878.

Sîntem dar în 1912; războiul a izbucnit; rîndul nostru vine.

Vorbind despre România cu multă batjocoră, d. Robert Pelletier spune că „Romînii, în urma unor glorioase victorii, despre care istoria va vorbi întotdeauna, au spoliat pe Bulgari luîndu-le un teritoriu asupra căruia nu avea nici un drept".

Aceste declarații senzaționale nu-s de natură a liniști avîntul studenților romîni, la care se adaugă acela al Sîrbilor și al Grecilor.

Zgomot mare: d. Pelletier reușește totuși să-și impue glasul d-sale pe care toți i-l admirăm, și declară că această hrăpire de teritorii bulgare era datorită „poftei pe care ni-o dase digerarea recentă a Silistrei".

Doamnele și studenții bulgari aplaudă din răsputeri și strigă: „C'est une honte".

Cînd se isprăvește vacarmul acesta îngrozitor, produs de aprobarea vorbareță a unora și de dezaprobarea zgomotoasă a altora, îmi iau îndrăzneala și destul aer în piept ca să strig din răsputeri „Vive la Roumanie".

Strigătul meu este acoperit de aplauze și de dezaprobări; studenții bulgari cer să fiu dat afară, pentru această obraznică întrerupere; o doamnă bulgară, de o rară frumusețã și de o și mai rară iritabilitate mă insultă cu vorbe violente.

Îi răspund calm: „On voit bien que vous êtes Bulgare".

In timp ce zgomotul crește, am bucuria să aud strigîndu-se de către Francejii de lîngă mine: „oui, vive la Roumanie soeur de la France".

Cum soarele vine după ploae, liniștea vine și ea după tulburare și conferențiarul își continuă în aceiași atmosferă seria de platitudini, din care a alcătuit această „Macédoine", [1]) scump plătită de legațiunea Bulgariei la Paris.

Să continuu a rezuma? Dar e de prisos fiindcă cele ce urmează nu-s de cît un soiu de neadevăruri, care n'au nici măcar avantagiul de a fi inteligente.

Ascultați cîteva exemple:

Alianța balcanică n'a fost opera Bulgariei care nu vroia „le partage de la Turquie, mais l'autonomie de la Macédoine, seulement".

1) Ghiv ‸ciu, amestecătură

„C'est la Serbie et la Grèce qui, a cause de leurs ambitions et prétentions sur la Macédoine exigèrent l'alliance sur les bases du partage de la Turquie".

Citez textual după notele ce am luat.

Victoriile aliaților au fost datorite numai Bulgarilor „qui s'elancèrent comme une avalanche sur le Turc".

Lule Burgas este asemănat cu Mukden, iar soldatul bulgar cu un „ancien chevalier qui s'en va libérer le frère chrétien".

Vedeți de departe efectul produs de acest nobil și generos cavaler.

In Macedonia—continuă d. Pelletier—nu există Sîrbi ci numai Bulgari.

Atacul de la 17 | 30 Iunie, aflăm cu multă surprindere, nu este datorit ordinului regesc ci manevrelor făcute de armatele greacă și sîrbă și mai ales asasinatelor de Bulgari, făcute de către Greci la Salonic.

Regele actual al Greciei este numit „Monsieur Constantin XII, reporter allemand".

Atrocitățile despre care s'a făcut atîta vîlvă n'au fost făcute de Bulgari ci suferite de ei.

Romînia nu trebuia să ia teritoriile luate fiindcă ea are interesele sale îndreptate înspre Transilvania. [1]).

Tratatul dela București nu poate fi admis de Bulgaria, după cum cel de la Francfort nu poate fi admis de Franța. D. Pelletier excelează în comparații.

Și ca încheiere, adresîndu-se Franței, d. Pelletier îi cere să întindă brațele Bulgariei nevinovate, Bulgariei singura prietenă a ei în orient.

La auzul acestor nouă descoperiri, vecinul meu din stînga, un simpatic bătrîn îmi șoptește:

„C'est pour ça qu'il (regele Ferdinand) va à Vienne. Il a peur qu'on ne le jette à la porte"; și după ce ni se mai anunță de d. Pelletier că d-sa este singurul care cunoaște istoria și adevărata situație a Slavilor din Balcani vecinul meu adaugă:

„La légation de Bulgarie n'a pas pour son argent" [2]).

Conferința a luat sfîrșit. Studenții bulgari din jurul meu, care au auzit desele întreruperi ale celor doi Franceji de lîngă mine și m'au văzut împărtășind dezaprobările lor—ale Francezilor—vor să ne execute „à la bulgare" și vin, pe un ton necuviincios din partea unor tineri să ceară socoteală vecinului meu francez, un bătrîn de vre-o 60 ani, de îndrăzneala de a nu fi bulgarofil.

La observația mea că nu șade bine unui străin să dea lecții de purtare unui francez, cînd mai ales străinul caută să cîștige bunăvoința

1). Năstrușnică argumentare. Ca să putem avea Transilvania, trebue —crede d. P. să lăsăm să ni se ia Dobrogea—în lipsă de graniță strategică.
2). Expresie foarte semnificativă care se poate traduce: „Pentru cît a plătit legațiunea bulgară ar fi putut avea un apărător mai bun".

franceză prin conferințe ca aceasta plătită și, pusă la cale de guvernul bulgar, furia intelectualilor începe a fi primejdioasă.

Un tînăr bulgar declară magistral bătrînului Francez: „Ce n'est pas la peine d'être Français si on est comme vous",—adică, dacă nu-ți plac Bulgarii, degeaba mai ești Francez.

Iar eu nu scap teafăr decît datorită intervenției unui coleg al meu Negru, fiul fostului rege al Dahomeiului.

Fii de rege—chiar cei de rasa neagră—impun Bulgarilor. Doamna bulgară îmi aruncă o ultimă privire plină de dispreț.

Buchete de flori sînt oferite d-lui Pelletier, acest mîntuitor al Bulgariei.

Cînd mă găsesc din nou în stradă știu că d. Robert Pelletier este un slavofil distins, căruia argumentele sunătoare ale Bulgarilor măresc doar ardoarea pentru cauza Slavilor (?) bulgari.

Mai știu că Francezii ne privesc azi mai favorabil decît pe Bulgari și că aceștia nu vor înceta niciodată a ne dușmăni.

Am văzut-o în privirile acestor doamne cărora eleganța și arta ultimului costum creat de moda parisiană nu le acopereau în deajuns asprimea și pornirile lipsite de farmecul blîndeții femeești.

Am văzut-o în atitudinea tinerimii culte bulgare, lipsită de orice delicateță sufletească și rămasă în stare de sălbătăcie—ierte-mi-se acest cuvînt prea tare pe care îl scriu cu părere de rău, fiindcă aș vrea să pot vorbi bine de tinerimea unui popor vecin care are, toți o știm, calități incontestabile dar din nenorocire și defecte iremediabile.

Dacă ar fi numai pentru a înșira părerile D-lui Pelletier, păreri care în definitiv nu ne interesează prea mult sau, dacă ar fi pentru a face cunoscut cîteva violențe de limbagiu manifestat de o doamnă bulgară sau de unii din compatrioții ei, nu m'ași fi hotărît să scriu aceste rînduri.

Conferința d-lui Pelletier, fie ea patronată efectiv sau nu de d. L. Leger sau de altul, nu înseamnă nimic, privită prin prizma rezultatului la care se poate ajunge, căci d. Pelletier nu va schimba nici sentimentele Francezilor nici harta balcanică, oricît ar fi de convins d-sa că o poate și că trebue s'o facă.

D. Pelletier a spus lucruri prea naive ca să poată găsi aprobarea altora decît a Bulgarilor, care, dacă nu cred ei singuri în argumentele invocate de apărătorul lor, doresc măcar să înșele pe alții.

Ceia ce este de reținut, ceia ce înțelege cel mai neatent ascultător al acestei conferințe, este tendința urmărită de Bulgari de a se reabilita în ochii Franței.

Nu văd nimic altceva în conferința de astă seară decît manifestarea evidentă a acestei tendințe.

Conferința aceasta, inspirată direct, nu doar de sentimentele slavofile ale d-lui Pelletier, ci de legațiunea bulgară, nu este decît un nou mijloc de apărare, mai energic sau mai slab, venit să se adauge la cel

întrebuințat de Bulgari, în fiecare zi, adică la articolele de jurnal și comunicatele oficiale ale legațiunii bulgare din Paris.

Lăsînd la o parte mijloacele întrebuințate pentru realizarea acestei tendinți de reabilitare și de apărare și fără a mai discuta frăgezimea argumentelor invocate, trebue să recunoaștem că ea este în sine și firească și lăudabilă.

Ce am făcut noi Romînii, iarna trecută cînd presa franceză ne cîntărea pe noi cu același cîntar și cu aceiași măsură de care caută Bulgarii să scape acum? Nimic. Tinerimea romînă din Paris își pierdea energia și capacitatea în discuțiile sterile ce se urmau între cele două Societăți ale studenților romîni, discuții ale căror motiv era adesea o copilărească chestie personală, a cutărui membru sau președinte.

Și dece două societăți a căror întreagă activitate se mărginea la informații răutăcioase trimise gazetelor din țară de către una în contra celeilalte?

E drept că aceste societăți, deși două, nu erau suficiente pentru a grupa în jurul lor pe toți tinerii romîni din Paris, spre a realiza astfel un contact necesar în orice moment, cînd o mișcare serioasă, energică și conștientă s'ar fi impus din partea acestei pături intelectuale ce reprezinta întreaga noastră țară în ochii Francezilor.

Societățile nu grupau în jurul lor pe toți Romînii, fiindcă unii din ei se țin în afară de orice mișcare iar alții găseau mai folositor să-și treacă timpul la „Vachette", vestita cafenea din cartierul latin, altădată locul de întîlnire al unui Verlaine, Maurice Barrès și al altor oameni de litere celebri, iar acum mai în urmă al studenților romîni, pe care îi puteai vedea din stradă, cufundați în problemele încurcate ale unui joc de cărți, convinși că și ei la rîndul lor vor contribui astfel cu ceva la gloria numelui Vachette.

Așa dar, pentru un motiv sau altul, tinerimea universitară romînă din Paris nu s'a mișcat, vorbesc de o mișcare generală și demnă, ca să protesteze în contra nedreptăților de astă iarnă ale presei franceze.

Și de ce ar fi făcut-o? Numele pe care îl poartă Romînul între străini n-o fi doar mai prețios decît petrecerile—așa de variate și de atrăgătoare—ale unei bune părți a compatrioților noștri.

Dar oare legațiunea romînă din Paris a luat măsurile, pe care studenții nu aveau timp să le aducă la îndeplinire, poate sub autoritatea sa oficială de reprezentanță în regulă, a făcut demersurile necesare, a trimis comunicate jurnalelor franceze, cum vedem în fiecare zi că fac fie legațiunea bulgară, fie cea greacă, etc., comunicate prin care să protesteze contra neadevărurilor scrise pe socoteala noastră, și prin care să arăte opiniei franceze, că nu sîntem numai o țară de „spoliatori", că nu sîntem chiar o „sucursală" a Germaniei sau o „vasală" a Austriei?*)

*) Acesta era tonul articolelor franceze asupra noastră, în timpul primului războiu balcanic.

Nici unul din aceste comunicate, din aceste protestări n'a ajuns la cunoştinţa noastră.

Vorbind, in timpul acelei campanii de presă, cu un publicist francez, fost membru marcant al diplomaţiei franceze, d-sa îmi spunea cu oarecare jenă: „Nos journaux ont assurément tort de croire tout ce que les Bulgares et comp. leur disent sur votre compte et le leur font écrire, mais vous autres Roumains pourquoi ne répondriez vous rien, pourquoi votre légation se confine-t-elle dans un mutisme si profond et si inexplicable".

Cît adevăr în aceste vorbe!

Noi Romînii avem nevoe de evenimente puternice care să ne zgudue, ca cel din vara acestui an, şi să ne scoată astfel din amorţeala în care, nu ştiu anume de ce, sintem intotdeauna cufundaţi.

Această amorţeală şi dezinteresare pe care toţi o manifestă, este, e drept, mai slabă, la acei care se găsesc departe de ţară, fiindcă între străini ştii mai bine să-ţi preţueşti şi să-ţi iubeşti neamul.

Dar cît de departe îmi pare totuşi tinerimea romînă din Paris de acea stare sufletească, în care ar trebui să se găsească spre a trece dela sentimente la fapte.

Vina nu e numai a studenţilor; ceia ce le lipseşte în primul loc, este o direcţie superioară, care să adune în jurul ei toate forţele tinerimii romîne, direcţie atît de trebuitoare unor tineri, care abia intraţi în viaţă, se găsesc într'un centru atît de mare ca Parisul, înconjuraţi de mrejele sale atrăgătoare şi fără nici un sprijin moral, nu mai vorbesc de cel material, căci cei ce n'au mijloace n'au ce căuta la Paris, zice-se în anumite cercuri studenţeşti.

Această direcţie nu poate veni decît dela legaţiunea noastră.

Să mi se ierte mie, un neinsemnat student, de a cuteza să vorbesc despre atribuţiile şi menirea legaţiunii noastre regale din Paris.

Calificativul regal o învălue în ochii mei, de o adîncă veneraţie, dar adevărul poate fi spus—socot—şi celor mari care, în multiplele ocupaţii luătoare de timp ale activităţii diplomatice, n'au doar vremea să se ocupe de studenţimea romînă în marea capitală a lumii.

Şi de ce nu, mă rog?

Am auzit că un fost ministru al nostru la Paris, e mult de atunci, aduna în jurul lui, măcar odată pe lună, întreaga sau aproape întreaga colonie romînă de aci, lucru greu fireşte, fiindcă această colonie este foarte numeroasă.

Dar oare, dacă acel bun obiceiu mai dăinueşte azi, studenţimea romînă nu e socotită ca făcînd şi ea parte din colonia noastră, studenţime care—aş vrea să se ştie—formează, în proporţie cu populaţia ţării noastre, cel mai mare număr de studenţi străini în Paris din întreaga lume?

Să nu se creadă că preconizez aci legaţiunii noastre un rol care nu e al ei, acel de guvernantă a micilor şi tinerilor Romîni din Paris; nu doar aşa departe merge cutezanţa noastră.

Ceia ce ar trebui să facă legaţiunea noastră n'ar fi atît faptul de a aduna din cînd în cînd în jurul ei pe studenţii noştri, pe artiştii noştri din Paris, tineri fără sprijin, ca să le asculte păsurile şi să-i ajute pe cei ce au nevoe, că ar fi destul, deocamdată, şi faptul de a găsi, cînd nevoia te duce la ea, un sfat bun, precis, o vorbă bună, mai înaltă atenţie şi mai puţină dezinteresare.

Să se observe că nu aduc nimărui în special învinuire ci că ceia ce critic este întregul sistem, este o înrădăcinată tradiţie, care e nu numai a legaţiunii noastre la Paris, ci a întregului nostru organism guvernamental şi social—tradiţie care se poate rezuma în această vorbă: dezinteresare înăuntrul şi în afara ţării de situaţia, de mentalitatea şi de activitatea studenţimii, care, lăsată de capul ei, nu promite mult pentru viitor.

Multe ar fi de spus despre această chestie, în aparenţă fără nici o importanţă, dar în fond, una din cele mai serioase.

Dar aceasta ne-ar duce prea departe.

Aşa dar pe deoparte studenţii, reprezentanţii ţării de mine, pe de altă parte, legaţiunea noastră din Paris, reprezentanţa ţării de azi, n'au făcut ce era de a lor datorie.

Pentru unii, toată această discuţie poate părea inutilă sau tîrzie, fiindcă ea se ocupă de fapte trecute şi „consumate".

În orice caz aceasta nu e părerea mea; e întotdeauna bine, chiar mai tîrziu de atras atenţia asupra lipsurilor noastre şi e întotdeauna bine să ne folosim de fiecare prilej, pentru a trage din el învăţătura ce se impune.

Este iarăşi un bine să vezi răul acolo unde se manifestă şi nu este o vină să îndrăzneşti a vorbi despre greşelile unora—cei mai mulţi, poate şi din tinerii noştri din străinătate.

Nu vor fi ei mîne miniştrii ţării înăuntrul şi în afara ei?

Acestea sînt, intr'altele, reflexiunile ce vin în mod firesc în mintea celui care a văzut mai departe decît îngăduiau păreţii sălii dela Şcoala înaltelor studii sociale, care a auzit mai mult decît glasul d-lui Pelletier şi a înţeles mai adînc adevăratul sens al conferinţii acesteia.

Dacă ele vor supăra pe unii din studenţii romîni de aci, voiu avea mîngierea de a şti că nu acei buni s'au simţit atinşi.

Paris, 5 | 18 Noembrie 1913. **Gh. Răut**

Scrisori din Bucovina

— Bilanţul politicii romîneşti din Bucovina —

Politica naţională a Romînilor din Bucovina se închee în anul 1913 cu un fiasco complect. Şi să nu se creadă că avansînd această judecată, pe care vom căuta s'o sprijinim pe dovezi, ne asociem acelora care cred că nenorocirea Romînilor bucovineni e de căutat în faptul că avem două partide politice şi nu unul unitar, solidar în toate chestiunile. Nu, sîntem dincontra de părerea că existenţa celor două partide este necesară, este reclamată de trebuinţile politice ale neamului nostru şi de necesităţile evoluţiei politice. E drept că atunci cînd am avut, pentru scurt timp, un partid politic a domnit linişte, *linişte complectă*, însă acea linişte era *liniştea morţii politice*. N'am cunoscut o perioadă mai sarbădă în politica Romînilor bucovineni, mai lipsită de orice spor, mai săracă în idei şi iniţiative, mai lipsită de energie în afară şi de sinceritate înlăuntru decît această perioadă de împăcare, străbătută şi ea de fel de fel de „disidenţi" pe faţă şi duşmănii ascunse. Mai întâiu *lipsa de sinceritate*: partidele „înfrăţite" se pîndiau cu neîncredere, „şeful" n'avea încredere în colaboratori şi „colaboratorii" recunoşteau numai de formă pe şef. Apoi, nimeni nu se simţia îndatorit să lucreze: toată activitatea partidului unit se reducea la discuţii sterile şi intrigi din ce în ce mai respingătoare. O presă lipsită de avînt, căci n'avea de unde l lua, reprezenta neamul, peste tot locul compromisuri, de cele mai multe ori în adevăr compromiţătoare în interesul afirmării păcii naţionale.

O astfel de politică de *amorţeală*, de menajare a celor cu musca pe căciulă, a celor slabi, nedecişi, şovăitori, e mai dăunătoare decît cea mai aspră luptă politică *cinstită*. Aici e lucrul principal. Sîntem pentru două partide, chiar în sinul neamului nostru, dacă interesele reale existente ale neamului nostru le cer. Dacă există deosebiri programatice atît de mari încît nu pot intra în cadrul unui program, e bine ca ele să şi afle

expresia într'un program de partid, să le cunoaştem şi să ne putem conforma.

Astfel de deosebiri nu le putem înlătura nici prin înnăbuşirea lor, care ar da loc la o explozie primejdioasă, în stare să zgudue edificiul nostru naţional mai rău decît toate luptele politice şi nici prin contrafacerea lor, cum s'a încercat.

Astfel de deosebiri reale există în sînul poporului romîn din Bucovina, oricît ar căuta să le nege neînţălegătorii şi prefăcuţii.

Cei ce n'au simţul realităţii îşi întorc veşnic ochii spre trecut şi oftează după vremurile de „odinioară". Aceşti fantastici, ca să nu le zicem mai rău, dovedesc însă că, pe lîngă că nu înţeleg prezentul cu necesităţile şi calităţile lui, nu cunosc nici trecutul, pe care, dacă l-ar cunoaşte, n'ar mai dori să-l reînvie. Care trecut politic? Doară acel trecut politic, cu excepţia anilor de luptă pentru autonomia ţării, e, din punct de vedere naţional, un lanţ de dezastre, care ne-a adus în situaţia destul de grea de azi. Că într'o vreme acel trecut se prezinta *în afară* ca un tot armonios, e destul ca să nu-i cercetăm roadele, care-s foarte amare şi să ne închinăm *aparenţii*?

De unde provine acea deosebire de vederi, de care am amintit mai sus? Provine din faptul că interesele claselor sociale din care se compune poporul nostru nu sînt armonizate pe deplin până în prezent. Cu zece ani în urmă s'a introdus în politica bucovineană un element nou, cunoscut până atunci numai după nume la zile de sărbătoare: *ţăranul*.

Acesta, deşi modest din fire şi sfios, caută totuşi, împins de nevoile sale, să-şi facă loc în politica bucovineană, trebuind să disloccheze elementele mai vechi, care până în momentul introducerii elementului ţărănesc ocupaseră toate locurile în politica Romînilor bucovineni, deşi în dependenţă servilă de guvern. Din acest proces de dislocare, violent în forma în care-l prezintă conducătorii, dar lent în fond, s'a născut un *conflict de interese*, care şi-a găsit expresie în formarea unui partid nou.

Greşiţi sînt toţi cei ce exagerează meritele celor ce-au dat impuls şi prima formă mişcării ţărăneşti, care—ce-i drept—putea să întîrzie încă o bucată de vreme, dar nu putea să lipsească ca şi cei ce-i înjură pe iniţiatorii mişcării, arătîndu-i ca trădători naţionali. Dacă ar dispărea azi cu toţii reprezentaţii acestui curent, mîne s'ar ivi cu bună seamă alţii; dovadă că mişcarea nu-i opera unor persoane interesate, ceia ce nici n'ar fi posibil, ci manifestarea unor interese existente. Şi aceste interese sînt de cea mai mare importanţă pentru politica naţională a Romînilor din Bucovina, căci sînt interesele clasei celei numeroase, celei mai trainice a poporului nostru, unica pe care ne putem răzima într'o politică sănătoasă şi bine fundamentată.

Clasele intelectuale la sate, preoţii,—căci învăţătorii n'au jucat înnainte vreme nici un rol politic sau prea neînsemnat, la oraşe puţinii funcţionari în mare parte înstrăinaţi şi numărul dis-

parent de boieri nu pot uita atotputernicia din trecut şi căutînd să păstreze cît vor mai putea din ea, sînt contrarii curentului ţărănesc, oricît de mult ar accentua, pentru faţa lumii, că admit toate cererile ţăranilor.

E prea firesc ca să nu fie aşa. Deci iată avem desemnate două curente politice, care trebuiau să-şi afle expresia în două partide. Existenţa acestor partide e pe deplin justificată şi încercarea stupidă de a le arunca la un loc, fără a creia serioase garanţii, pentru respectarea drepturilor fiecărei părţi, poate produce o confuzie foarte primejdioasă. Nu acesta poate fi scopul unei politice deştepte şi inteligente a Romînilor bucovineni, ci —dacă în lăuntru e necesară lupta, şi ea e necesară, pentrucă lupta e viaţă şi din luptă ies elementele viguroase—atunci luptă să fie înlăuntru, cu condiţie ca ea să fie purtată în mod cinstit, cu arme leale pentru principii şi nu pentru persoane, iar în afară de organizarea intereselor naţionale în lupta cu celelalte popoare.

Aşa ar trebui să fie, fiindcă e natural. Trăim în Austria, care cu multele sale naţionalităţi e ca o carte deschisă din care putem învăţa, dacă nu sintem analfabeţi. Nici n'am trebui să ne văietăm după trecut, căci—în afară că el nu-i demn de ieremiadele noastre—nu se mai întoarce. Avem dovezi. Exista până la introducerea elementului ţărănesc în viaţa politică o viaţă politică mai solidară, un grup politic mai compact, mai armonizat decît Polonii din Galiţia ? Şi ce-s azi ? Cu toată tradiţia lor, cu toată sforţarea de a părea uniţi, o luptă vehementă pe toată linia între elementul vechiu atotstăpînitor, care se cramponează de putere şi-şi drapează interesele clasei sale cu mantaua interesului naţional şi elementul tînăr poporal, care, luptînd pentru închegarea idealului său, trebue să spargă edificiul vechiu, în care nu poate intra şi devine „trădător". Exact ca la noi şi ca aiurea ! Şi comparaţia se potriveşte mai departe. Şi Polonii se află într'o grea luptă de apărare contra Rutenilor caşi noi, şi numai cu greu pot stabili între dînşii o formulă comună ca s'o opue taberei contrare a Rutenilor. Dece dezvoltarea politică în Bucovina să fie alta decît în toată lumea ? S'ar putea ? O pot crede numai fantasticii care traiesc în palatele lor din aer şi o pot afirma numai perfizii.

Deci *fiascul* politicii Romînilor bucovineni nu se explică din faptul existenţii celor două sau mai multe partide politice din Bucovina, cum de sigur o afirmă unii şi o repetă alţii, ce nu şi au dat nici cînd osteneala să cugete singuri, căci aceste partide *trebue* să existe, după cum a afirmat-o aceasta şi un politician atît de moderat şi prins în mrejele tradiţiunii, cum e d. Constantin *Hormuzachi* (vezi *Rominismul* anul I), ci din felul cum aceste partide îşi înţeleg programul şi poartă lupta.

Avem pe deoparte *partidul democraţilor romîni*, partid de care e legată evoluţia politicii romîneşti din Bucovina de zece

ani încoace: partid unitar, rezistent, în care, dacă s'a schimbat unele persoane, nu s'a schimbat conducerea şi în faţa acestuia un alt partid, care vecinic îşi reface firma—*naţional poporal* pe timpul lui Iancu Flondor, la începutul mişcării democrate, *apărărist* mai tîrziu, *naţionalist* azi,—avînd aceleaşi elemente fundamentale, preoţimea, funţionărimea, aceiaşi ţintă, dar schimbîndu-şi conducătorii. Mai sînt şi grupuleţe mai mici ca grupul proprietarilor mari şi grupuri personale ale disidenţilor sau acelor ce află că politică se face de tot uşor dacă nu eşti înregimentat nicăeri şi nu trebue să te expui pentru apărarea vreunui principiu nici să contribui pentru existenţa unei prese, ci eşti pur şi simplu *«Romîn bun»*.

Lupta se duce între cele două tabere ale *democraţilor* şi *naţionaliştilor*,—grupuleţele personale balansînd între ele. Dacă lupta s'ar duce pentru principiile acestor două grupări, care nici nu sînt aşa de divergente, ca să fie o luptă pe viaţă şi moarte, lupta ar fi frumoasă, înălţătoare şi folositoare.

Democraţii ar lupta pentru cerinţele poporului, complectînd activitatea lor dela început cu legi de caracter social, economic şi cultural, făcînd din ţărănime un factor puternic, cult şi independent; naţionaliştii ar ţinea seamă de interesele naţionale generale de şcoală, biserică, mişcare culturală şi literară. Deschideţi jurnalele din Bucovina să vedeţi însă, ce se petrece de fapt. În locul principiilor, personalităţile, în locul discuţiilor folositoare, cercetărilor temeinice, îndrumărilor necesare,—injurii, calomniări, denunţări. Deşi deprinşi cu certele personale şi pline de venin ale Bucovinenilor, totuşi ceia ce ne-a adus anii din urmă întrece orişice margine.

Organele de partid: *Viaţa Nouă* (partidul naţionalist) şi *Foaia Poporului* (partidul democrat sau ţărănesc) sînt o vastă colecţie de invective personale, între care *tâlhar*, *pollogar*, etc. sînt expresii de salon. E o ziaristică de ciomag, cum au botezat-o foarte nimerit redactorii rapausatei *«Vremea Nouă»* (organul poporal al naţionaliştilor). Dar n'au fost de ajuns batjocurile şi clevetirile din gazete, din adunări, din dietă, partidele au început şi un războiu de afişe pe zidurile oraşelor spre bucuria puţin ascunsă a tuturor străinilor.

Toate popoarele din Bucovina sînt divizate politiceşte, dar nici unul nu dă priveliştea destrăbălării naţionale ca partidele romîne.

E poporul romîn din Bucovina atît de puternic ca să-şi poată permite o luptă fratricidă care a luat dimensiunile arătate?

Neamul romînesc din Bucovina numără 273.000 suflete, moşnegi şi copii; e, în majoritatea lui ţărănească, înapoiat în cultură din pricina vitregiei vremurilor şi din pricina îndolenţii conducătorilor săi din trecut şi prezent, e lipsit de ori şi ce organizaţie politică, e în privinţa economică aproape calic. În faţa acestui popor, ai cărui conducători se urmăresc cu cea mai des-

gustătoare ură, stau numeroși puternici dușmani: *Rutenii*, care ne amenință cu desnaționalizarea, căpătînd succurs din Galiția, un neam tenace, condus de șoviniști, care evită fraza lată dar urmăresc faptele, care a făcut în ultimii 30 de ani progrese uimitoare, toate pe socoteala noastră, scoțîndu-ne din multe școli, pe care le-am rutenizat, strîmtorindu-ne în biserică, pe care vrau s'o stăpînească; *Ovreii*, care ne amenință în existența noastră economică și cuceresc la sate din zi în zi tot mai mult teren proletarizînd țărănimea, care-și ia lumea'n cap, fiind înlocuită cu Galițieni sadea, care odată veniți, nu se mai întorc; *Nemții*, care pun piedeci de neînvins culturii noastre naționale.

Ca să poți rezista atacurilor acestor neamuri, care la un loc sînt nu numai mai numeroase (522,000 suflete față de 273,000), dar și mai bine organizate pe terenul politic, economic și cultural, avînd și concursul connaționalilor din alte țări (în Galiția sînt 3 milioane Ruteni, Nemții sînt 10 milioane în împărăție și au de partea lor toată administrația birocratică, Ovreii sînt, lucru în deobște cunoscut, cel mai solidar popor din lume) neamul nostru ar trebui să aibă o organizație politică model (care înlăuntru ei admit cîte partide vrei)—și exemple avem destule, de bună oară cele 26,000 Poloni din Bucovina cu o organizație politică, culturală și economică de invidiat—o activitate culturală condusă unitar și după un sistem bine chibzuit și netulburată de considerații politice, și o organizație economică, care să reprezinte punctul de razim al întregului neam. În loc de aceasta avem: *pe terenul politic* patru partide politice în dietă: *conservatori* (deputații proprietății mari, 4 la număr, între care un armean), *naționaliști*, *democrați* și *independenți*; fiecare partid avînd și disidenți și nuanțe, și cea mai desfrînată luptă politică din cîte s'a văzut în țară; pe *terenul economic* organizații economice minate și începuturi, care promiteau, discreditate, pe *terenul cultural* sforțări răslețe, lipsite de o conducere unitară, iar pe *terenul social*, îngîmfare și confuzie.

Este poate timpul de față potrivit pentru astfel de lupte politice?

Din contră. Pentru această luptă distrugătoare, Rominii și-au ales cel mai nepotrivit timp. Tocmai cînd la porțile neamului nostru bat cele mai vajnice afaceri culturale și politice, care ating direct existența noastră, se dă la Romîni lupta. O chestiune de existență și demnitate națională e *chestia bisericească*, pe care mulți o poartă în gură, puțini o înțeleg și mai puțini lucră sinceri și în interesul neamului la resolvirea ei. Cu ani în urmă Rutenii au cerut despărțirea bisericii și ar fi fost gata la concesiuni pe care azi nu le vor mai face. Un bărbat erudit și luminat ca răpăusatul profesor dr *V. Găină* a pledat în mod convingător pentru despărțire. Cine avea interes să-i ție pe Ruteni mai departe în biserică? Era speranță că în viitor își vor modrea pretențiunile sau se credea că în cîțiva ani îi vom înghiți?

Această greșală de încăpățînare vom plăti-o scump. Dar această greșală n'a rămas izolată, altele i-au urmat. Discuția s'ar fi putut urma în dietă, unde celelalte partide neamestecîndu-se, Rominii și Rutenii s'ar fi putut învoi. Dar dieta a fost declarată de necompetentă, iar parlamentul, în care însă ne vom feri să punem în discuție această chestiune, la fel. Convocării congresului bisericesc se împotrivește pătura intelectuală a Rominilor din Bucovina, în frunte cu preoțimea. Deci care-i forul competent, înaintea căruia să se discute afacerea? Oficioșii răspund: nu-i nici unul, afacerile bisericii ortodox-orientale din Bucovina fiind un rezervat al Coroanei. Și Rominii s'au adresat Coroanei prin două meetinguri, dar delegația ce avea să înainteze *Memoriul* Rominilor n'a fost primită.

Și atunci un partid politic din Bucovina, uitînd se vede că a declarat că e contra ca dieta parlamentului sau congresul bisericesc să-și spuie cuvîntul în această afacere, a ales în mod unilateral o delegație a Rutenilor, avînd asigurări,- se zice, că atît cît vor ținea tratativele, nu se va produce nici o schimbare în biserică. Și delegația noastră se pune la discuție la masa verde și „în principiu" chiar se unește cu delegația ruteană, după cum ne spunea un comunicat oficios publicat pe acea vreme în toate ziarele. Apoi Rutenii își formulează și în special cererile și atunci deabia deschid Rominii ochii. În urma acestor cereri atît de caracteristice pentru politica nesățioasă a Rutenilor, dar totodată atît de bine venite pentru orientarea politicei romînești, dacă așa ceva ar exista și de fapt nu numai după nume, negocierile stagnează.

Deodată, ca un fulger din senin, se răspîndește vestea că consilierul consistorial rutean A. *Manastyrski* a fost numit *vicar general*. Cercurile romînești susțin cu îndărătnicie că știrea nu poate fi adevărată, dar izvorul din care a pornit știrea (organul politicianului rutean Coco Warsilko care este și un fel de cenzor al politicii romînești) era o indicație că știrea avea temeiu sigur. Până la sosirea știrii oficiale, domnește confuzie generală și care de care dintre matadorii naționali se avîntă la declarații, că-i imposibil, că preoții nu-l vor recunoaște, că Mitropolitul nu-l va jura, că nu-l vor lăsa în reședință etc. Cînd sosește știrea, confuzia devine și mai mare; greșelele încep a curge. Dar opoziția îndîrjită dela început, judecînd după vorbe, se molcomește. Ziarul clerical «Viitorul», confiscat de vr'o două ori, declară că *preoțimea a vorbit*, iar noi o așteptăm *să făptuiască*. Manastyrski e jurat; orice opoziție încetează și fiasco e complect. Ca un epilog sarbăd vine o interpelație la care guvernul nici nu răspunde.

Recunoaștem că situația nu era și nu este ușoară, dar cei dintăiu ar trebui să-și recunoască greșala; acei ce-au încurcat situația prin politica lor unilaterală și pătimașă.

Cunoaștem la multe neamuri din Austria fracțiuni politice

care se combat vehement, dar nu cunoaştem nici un caz ca din această luptă să fi eşit periclitate, nimicite, interesele imperioase ale neamului respectiv. Acest specimen de politică le-a fost rezervat Bucovinenilor. Chiar dacă numirea lui Monastyrski cu toate perspectivele ce ni se deschid pentru viitor ca Mitropolit rutean, abandonarea şi periclitarea regiunilor amestecate n'ar fi un pericol atît de mare cum li se pare unora, pentru rezolvirea chestiei bisericeşti din Bucovina în mod unilateral, fără concursul Romînilor, ea totuşi înseamnă un fiasco al politicii romîneşti, ai cărei conducători, dacă ar avea simțul responsabilității şi-ar trage consecințele, aducîndu-şi aminte de cuvintele: „Dacă mîna-ți slabă..."

Să cercetăm însă altă chestiune, poate că acolo politica bucovineană a răsbit la un rezultat satisfăcător: *e chestia limbii*, pentru care alte popoare conştiente şi organizate duc lupta de zeci de ani. Nici un popor din toată Austria nu duce o *robie de limbă* ca poporul din Bucovina. Nici rolul de Cenuşotcă nu-l joacă limba noastră în Bucovina: în diregătorii nu-i admisă, din comunicația zilnică îi scoasă de limba nemțească vorbită de intelectuali, toți naționalişti ai frazei late, şi de limba ruteană vorbită de popor în părțile unde locueşte dimpreună cu Rutenii. In timpul din urmă unii învățători au început a scrie romîneşte actele şcolare, pe cînd majoritatea preoților scrie nemțeşte; tot aşa primăriile, care n'au notari, cunoscători de limbă, şi până şi comitetul țării, corporațiunea autonomă chemată în primul rînd să respecte drepturile Romînilor, scrie nemțeşte. Cine să aibă interes să ne introducă limba noastră: străinii, ca să piardă terenul de sub picioare, sau biurocrații centralizați?

Nici atîta n'a izbutit politica romînească din Bucovina ca măcar de fața lumii inscripțiile pe instituțiile publice să fie romîneşti Trebuie să ne mulțumim cu încîntătoarele traduceri din gările din Bucovina şi din unele vagoane, care circulă numai pe liniile bucovinene. S'a produs în anul acesta un *conflict de limbă* la tribunalul din Cernăuți. S'a ridicat un *mare foc... de paie*. Discuții peste discuții, declarații din ce în ce mai umflate, adunări, articole şi la urmă o minusculă şi timidă interpelație la care până azi, cred că nu greşesc, n'a răspuns nimeni; apoi tăcere mare, linişte, recăderea în vechile păcate. Şi limba nemțească stăpîneşte atotputernică, iar „Valahii" orbiți de conducătorii lor ahtiați după titluri, avănsări, decorații etc., aşteaptă o binevoitoare milă dela ministrul dreptății, care să permită ca să se vorbească şi în limba lui Stefan şi Mihai înaintea simandicoaselor fețe *ale unor* judecători jidovi din Galiția sau nemți din Bohemia, care declară cu neruşinare că sînt chemați să apere *drepturile limbii nemțeşti*.

Şi ca o ironie a soartei, citesc tocmai acuma *legea de limbă* ce a votat-o dieta bucovineană. In Bosnia, turcească până la 1878, cînd se împlineau o sută de ani de administrație austriacă

în Bucovina, se poate aşa ceva, căci poporațiunea e conştientă de drepturile sale şi conducătorii ştiu cu ce scop au fost trimişi în dietă; în Bucovina moldovenească limba romînească nu-i suferită nici în vre-o obscură cancelarie comunală.

In Bosnia nu poate funcționa o şcoală particulară cu dreptul de publicitate dacă nu se învață obligator limba sîrbo-croată; în Bucovina, dar, ce să mai zic? Această lege bosniacă care admite ambele alfabete, latin şi cirilic, care introduce limba în toate ramurile administrației, a fost vehement combătută de opoziția radicală sîrbească pe motiv că la căile ferate s'a admis în comunicația internă şi limba nemțească. Şi la noi în Bucovina nici casierii dela gările din regiunile cele mai romîneşti nu ştiu boabă romîneşte!

Să amintim *afacerile şcolare; utracvismul* omorîtor din aşa zisele licee romîneşti, pe care Rutenii l-au înlăturat din puterea lor şi pe care Romînii îl apără şi menajează parcă ar avea un interes deosebit ca să crească o generație de corcituri, *lupta pentru dreptul părinților* de a-şi înscrie copiii lor în şcoala în care doresc, fără a fi siliți să-i trimită într'o şcoală de desnaționalizare.

Dar la ce-am vorbit de afaceri de importanța celor de sus, dacă deputaților romîni nu li-a dat succes până azi, timp de vr'o 10 ani de zile, să scoată dela guvern zidirea unui edificiu pentru liceul III din Cernăuți, zis şi romînesc fiindcă are între elevi $^{2}/_{3}$ străini şi între profesori numai jumatate; liceu, care potrivit structurii sale interne cu utracvismul pocit e adăpostit în 4 sau 5 localuri infecte din Cernăuți, la mai mulți kilometri depărtare unul de altul?

S'au au vrut, şi dacă da au putut deputații noştri împiedeca ca corpul didactic al liceului gr.-or. din Suceava să nu fie împiestrițat cu fel de fel de elemente?

Dar dacă din punctele de vedere atinse mai sus, activitatea deputaților noştri ne apare negativă, mai este un punct, care trebuie înscris la activul lor: *activitatea economică*, pe care au îndreptat-o atît de bine încît azi pămîntul Bucovinei e acoperit de ruinele organizației economice.

Doi ani s'a dat lupta în jurul *sanării*, care s'a făcut în sfîrşit, după ce la pierderile mari sau mici s'a mai adaus o pierdere de aproape un milion; aceasta sigură şi provenind numai din încăpățînare şi patimă politică.

Şi deci rezumînd, putem zice: *inlăuntrul* certe înveninate, ură, patimă, lipsă de sinceritate, lipsă de ideal, *în afară* lipsă de orientare, de energie. Cu astfel de organizație şi politică nime nu poate cere ca să avem rezultate, care ar putea veni numai pe urma unei munci sincere, coordonate în vederea lecuirii durerilor de care sufere neamul nostru.

O *revizuire* a politicei romîneşti din Bucovina se impune până ce dezastrul arătat în rîndurile aceste nu ia dimensiuni mai mari.

Să se inaugureze o *politică romînească intransigentă*, pornind dela nevoile reale ale neamului nostru, ocolind clişeele frazelor tradiţionale, cu care se debitează de zeci de ani şi înaintînd spre idealul nostru: *întărirea neamului nostru* pe pămîntul strămoşesc, până ce'şi va recîştiga poziţiile pierdute, putînd dispune singur de soarta sa.

Să se rupă cu alianţele suspecte, să se abandoneze politica de cerşitorie şi căpătuială şi să se înceapă politica de muncă. Atunci, fără lupte dezgustătoare, singur prin forţa lucrului adevărat şi cinstit, vor dispare şi persoanele şi sistemul compromis, ce stăpînesc politica Romînilor bucovineni, al cărui bilanţ se încheie cu un deficit mare.

1 Ianuarie 1914.

Spectator.

MISCELLANEA

O întîmpinare din partea medicilor militari activi

(Deşi scrisoarea d-lui Dr. Col. V. nu ni se pare destul de documentată şi doveditoare, din sentiment de imparţialitate, supunem publicului cetitor întîmpinarea d-sale).

Domnule Director,

În numerile 7, 8 şi 9 ale „Vieţei Romîneşti", cu data de Iulie, Aug. şi Sept. a. c., au apărut 2 articole asupra serviciului sanitar militar în campania din Bulgaria, din care unul, datorit d-lui dr. Manicatide, cuprinde „Insemnări" şi asupra altor chestiuni privitoare la armată; iar al doilea, scris de dl. dr. Ştefănescu-Galaţi, se ocupă absolut numai de acest serviciu.

Şi unul şi altul sînt categorice în acuzaţiunile pe care le aduc *întregului* serviciu sanitar militar.

Aţi observat desigur că nici un medic militar activ (contrar intendenţei) nu a răspuns până acum nici un rînd campaniei violente ce s'a dus prin ziare contra serviciului sanitar militar din activitate; vă rog să nu credeţi că acesta e un semn de slăbiciune din partea corpului din care continuu a mă mîndri că fac parte, cu toată trista stare de deconsiderare în care a fost adus. Dar medicii militari conştienţi de datoriile lor, pe lîngă că nu au voie să polemizeze, cred că apărarea venită de la oameni competenţi—chiar întîrziată—va fi mai preţuită decît a lor proprie; în consecinţă aşteaptă, cu multă răbdare, finitul lucrărilor onor. comisii de anchetă militară numită de Consiliul de Miniştri.

Această comisie are îndoita obligaţie: de a propune îmbunătăţirile, *îndreptarea* [1]) *corpului sanitar militar* şi de a stabili răspunderile.

1) N. R. Dacă se recunoaşte nevoia de „îndreptare" şi de „a stabili răspunderi", fondul articolelor d-nilor d-ri Manicatide şi Ştefănescu-Galaţi rămîne neatins.

Ultima e negreșit mai grea, căci trebuie bine cercetat dacă, și care, împrejurări sau oameni au contribuit la situația din Bulgaria; iar partea întăia este concluzia acesteia de a doua. Așa fiind, pentru moment nu putem decît numai să protestăm, fără a insista, că întreg corpul sanitar militar activ a fost așa de ușor condamnat, fără să se controleze cauzele, nici chiar de către oamenii de valoare.

Există însă o acuzațiune de care comisia de anchetă nu are a se ocupa și deci trebue să o relevăm noi: este acuzațiunea de . . . . lașitate ce se aduce corpului medico-militar din activitate!

Nimeni dintre acuzatorii serioși nu a pronunțat acest cuvînt grav: „lași", căci atunci chestiunea s'ar fi agravat rău; dar perifrazele întrebuințate au ajuns să sădească această idee în opinia publică. Or, această acuzațiune o considerăm altfel cînd ea izvorăște numai din pene anonime ori prin pamflete violente și altfel cînd ea se exprimă printr'o revistă ca „Viața Romînească", sub semnătura a doi medici serioși, profesori de facultate, care credem că au convingerea faptelor ce au descris. Credem deci că mijlocul cel mai demn este să le probăm contrariul, luminînd astfel în acelaș timp opinia publică. Pentru aceasta vă rugăm pe Dv., domnule director al „Vieței Romînești", să ne înlesniți a răspunde tot prin revista Dv.

Mai întăiu o explicație: dacă am întîrziat cu acest răspuns, este pentrucă a trebuit să ne îndeplinim formele militare de a ni se da autorizarea să răspundem.

Relevăm acum acuzațiunile în sine.

Dl. dr. Manicatide scrie astfel la pag. 131 din „Viața Romînească" (nr. 7—8): „Mai întăi o constatare dureroasă făcută de cei mai mulți colegi: *mare parte* din medicii militari în activitate *își rezervaseră locurile mai puțin expuse*, lăsînd pe celelalte medicilor rezerviști". Iar, ca probă, d-sa arată că ambulanța diviziei I-a active (acea din care făcea parte) avea numai personal de rezervă „pentru că (continuă d-sa) ambulanța noastră trebuia să însoțească de aproape divizia I-a, *care a mers înainte*".

Asupra lipsei personalului activ la toate ambulanțele și spitalele mobile (căci d-sa a adus un argument eronat: nu lipsea numai la divizia I-a, dar la toate formațiunile), asupra acestei lipse vom reveni mai la vale. Ne întrebăm însă cum crede d-sa că medicii militari *activi* știau dinainte că divizia I-a are să precedeze celelalte trupe și deci au fugit (pag. 132 rîndurile 4—5). Dar tot d-sa, în rîndurile imediate și mai numeroase (pag. 132 rîndurile 6—17) denunță că șeful secției I-a al acelei ambulanțe și șeful coloanei de brancardieri, *medici rezerviști*, au stăruit și au obținut să fie mutați la alte „locuri (?) mai ferite"! Rîndurile din urmă, mi se pare, că nu se împacă cu cele dintîi, pe care trebuia doar să le complecteze și întărească.

Nu vom replica cu acuzațiuni reciproce, nu la adresa personală

a celor doi autori din „Viața Romînească" care sînt prea bine cunoscuți ca medici pricepuți dar și energici: oricînd însă am putea opune o listă prea lungă de medici din rezervă, chiar și colegi de profesorat, care au fugit de la datorie sau au refuzat de a se ocupa de holerici, etc. Sîntem însă mult mai rezervați, pentru că de altfel cu aceasta nu ne-am apăra. Nu putem însă lăsa să treacă ocaziunea de a mulțumi altor medici civili distinși ca d-nii prof. Cantacuzino, Teohari Anibal, d-rii Jianu I., Tatușescu, etc., care au muncit cu toată inima și în tăcere, fără a acuza.[1])

Dl. dr. Ștefănescu-Galați care, pecînd își tipărea articolul, a avut ocaziunea să controleze parte din afirmațiunile sale, a introdus aceste corectări în articol, dar din impresiile d sale anterioare și din dorința de a arăta adevărurile aflate în urmă, a rezultat un fel de duș scoțian pentru noi, medicii militari activi care alternativ sîntem încălziți (prin fraze îngăduitoare) și apoi mai mult scoborîți la zero. Așa:

„Cu toate acestea nu se poate tăgădui că în actuala campanie *medicii activi au lăsat* formațiunile înaintate numai în seama rezerviștilor. La formarea așa numitelor carnete de mobilizare, medicii militari, [2]) care au intrare și trecere pe la statele majoare, *s'au așezat sistematic în serviciile mai comode*. Dintre formațiunile destinate să intre în zona de operațiuni, numai regimentele aveau ca medic șef cîte un medic activ . . . . . toate celelalte formațiuni sanitare rar aveau cîte un medic activ, 4—5 în toată armata de operațiuni. *Toți medicii activi erau sau la formațiunile de etapă*, care nu intră în zona de operațiuni sau, cei mai privilegiați, la așa numitele cartiere și state majoare". („Viața Romînească Nr. 9 pag. 314—315").

Regret că d. dr. Ștefănescu-Galați a putut să mai lase să se tipărească partea I-a a frazei ultime—care nu este numai invidioasă ci chiar acuzătoare,—după ce, cu cîteva zile mai înainte de a face corecturile articolului său, avusese întîmplător sub ochi acte oficiale care îi explicau această repartizare de medici activi la formațiunile sus zise. D-sa știa că cel puțin „galoanele late medicale" (cum le-a conferit titlul un violent, dar neputincios pamflet, căci galoanele late vor perzista după cum galoane late sînt și în ramura civilă). D-sa știa că aceste galoane au cerut, înainte de plecarea în Bulgaria, să fie trimiși în zona de operațiuni, dar nu li s'a admis cererea, pentru rațiuni de serviciu pe care ei nu erau în drept a le discuta și pentru rațiuni de regulament (regret că nu

1) D. dr. Manicatide ne atrage atenția că d-sa a lucrat tot timpul la spitalul de holerici din Orhania împreună cu d. dr. Teohari, și la vaccinările preventive din toată divizia I, unde a făcut singur peste șase mii de inoculări, urmînd dispozițiile d-lui dr. Cantacuzino. E drept că urmarea pentru d-sa a fost neacordarea chiar a dreptului de înaintare precis prevăzut în lege. (*N. R.*)

2) Virgula pusă aici ar însemna că toții au trecere, deci toți... Era mai bine dacă se controla cum se fac carnetele de mobilizare și cine le fac.

le cunoaşte d-sa), care impuneau la aceste formațiuni obligațiuni ce nu puteau fi îndeplinite de rezerviști. Oare apoi d-sa nu mai știe cu cîtă stăruință s'au acățat la locurile lor galonații de rezervă infirmi, despre care d-sa vorbește cu atîta ironie la pag. 316? „Sentimentele frumoase" ce li se păstrează (unul a mărturisit că vrea să moară general, dar alții voiau să-și rectifice pensia) au contribuit nu se poate tăgădui la dezastrul cunoscut.

Dar tot d. dr. Ștefănescu-Galați zice (la pag. 314) că: „armata în campanie are nevoie de 800 medici și n'are activi decît 164". Iar la pag. 315 face astfel socoteala: „recunoaștem, încă, insuficiența numărului medicilor activi (mai la vale nu recunoaște înmulțirea! Nota noastră) pentru a încadra serviciile în modul arătat mai sus, de oarece, punîndu-se numai cîte unul la fiecare din cele 136 regimente de toate armele—fără marină și pionieri—pe care le ridică armata în timp de război, abia le acoperim cu cei 35 maiori, 68 căpitani și 36 locotenenți medici, cît are armata. Nu mai rămîne să se încadreze cu cei 9 coloneli și 15 loc.-coloneli, serviciile medicale la 5 corpuri de armată, 10 divizii, 10 ambulanțe divizionare, 5 ambulanțe de corp de armată, 5 spitale mobile, 5 spitale de etapă și 5 de evacuare".

Iată deci că însuși autorul articolului răspunde infirmîndu-și acuzațiunea sa că, *afară* de medicii șefi ai regimentelor și de alți 4—5, „*toți* medicii activi erau la etape (și 4 la marele cartier); pe cînd în realitate la etape erau numai 3 medici superiori (dintre care 2 ceruseră mutarea înainte) iar 7 inferiori, total 10 la 25 formațiuni de etapă! (15 spitale și 10 depozite de bolnavi). Toți erau acolo din ordin, dar nici nu-și „rezervaseră locurile", cum *afirmă* d. dr. Manicatide, nici nu „s'au așezat *sistematic* în serviciile mai comode", cum *afirmă* d. dr. Ștefănescu-Galați. Ceia ce e mai curios este că oamenii care cunosc organizarea serviciului sanitar militar, se plîng că etapele, care ar fi putut scăpa de dezastru serviciile din zona operațiunilor, nu au avut o bună conducere pentru a veni imediat în ajutorul acestora din urmă; pe cînd d-nii d-ri Manicatide și Ștefănescu se plîng că etapele au înghițit personalul, care a căutat să fie înghițit.

Cînd se aduc asemenea acuzațiuni unui corp printr'o revistă de importanța „Vieței Romînești", trebue să se controleze absolut tot: căci otrava răspîndită prin o asemenea revistă nu e ca cea, care nu se ia în seamă, a ziarelor de scandal și a pamfletelor.

Medicii militari activi constată cu regret că, dăcă de vre-o 10 ani a început o campanie acerbă contra lor, condusă însă până eri numai de cîțiva medicastri; astăzi e o coaliție formidabilă, în care din nenorocire au luat front și medici de seamă. In alte țări, ca Franța și Anglia, medicii de rezervă au societăți pentru susținerea serviciului sanitar militar activ; la noi mulți vor să-l doboare cu totul; din fericire sînt și destui care vor să-l ridice, dîndu-i ce-i trebuie: aer curat, lumină, căldură, etc.

Recunoaștem că articolul d-lui dr. Ștefănescu-Galați are gentileța

de a găsi corpul sanitar militar „de sigur superior în dorința de a servi armata cu ultima fibră a inimei" (pag. 319),—singurul cuvînt drept pentru care-i mulțumim—și conclude că are datoria de „a nu-i da cu piciorul": cum voesc mulți.

Corpul sanitar militar are deplina convingere că nimeni nu-i va altera forma sa militară; el e însă departe de a fi impasibil, în ce privește acuzările ce i se aduc de: inerție, incapacitate și altele de această natură; trebuie însă să fie disciplinat și să aștepte ca timpul să aducă lumina și fiecăruia răsplata.

In ce privește însă pusilanimitatea, lașitatea, corpul sanitar militar poartă uniformă și respinge cu vigoare toate acuzațiunile de acest fel ce i s'ar aduce, declarînd că nu primește lecții dela nimeni.

Pentrucă dv. Domnule Director, ați binevoit a accepta publicarea acestui răspuns prin care să se convingă de contrar doi distinși medici, pe care mediele îi convinsese în rău—și odată cu ei publicul cititor;—vă mulțumim cu recunoștință și vă rugăm a primi toată osebita noastră considerație.

Colonel Dr. V.
In numele mai multor medici militari activi.

Cînd va apărea dicționarul Academiei?

Dicționarul Academiei a început să se redacteze de către d. Pușcariu la 1 Ianuar 1906. De atunci și până acuma, adică în 8 ani, au apărut 13 fascicole: 9 fascicole cuprind literele *a* și *b*, 4 fascicole cuprinde litera *f* și din *g* păn la cuvîntul *grozav*.

Dupăcum se știe literele $a+b+c$ constitue un sfert din dicționar. Dacă $a+b$ cuprind 9 fascicole, volumul I va cuprinde deci 18 fascicole, iar întreaga lucrare 72.

Dacă cele 13 fascicole s'au publicat în 8 ani, apoi pentru întreaga lucrare vor trebui 44 de ani.

In această socoteală noi am admis prin ipoteză că d-l Pușcariu și împreună cu cele două echipe de lucrători se vor bucura statornic de aceiași sănătate și de aceiași vigoare, de care s'au bucurat atunci cînd au început redactarea, acum 8 ani în urmă.

In cazul cel mai bun deci, Academia va trebui să mai aștepte 36 de ani de-acum înainte, ca să-și vadă înșirșit dicționarul gata.

....Și cînd te gîndești că lucrarea aceasta a trebuit să fie părăsită de d. Philippide—și o făcea d. Philippide, nu d. Pușcariu!—pentrucă nu i se acordau 8 ani, cîți îi mai trebuiau în 1905, ca s'o termine!...

Confuzie....

Intr-o revistă literară, cetim la rubrica „ecourilor":

„... Volumul d-lui M. a fost bine primit de presă. *„Viața Romînească" i-a apreciat în mod elogios valoarea literară*, iar d. Macedonski a publicat în „Universul" o dare de seamă plină de laude."

Nu știm cum a fost darea de seamă a d-lui Macedonski, cu care se vede că rivalizăm în judecarea operelor literare contimporane; recenzia noastră însă nu putea da loc la nici o confuzie. O cităm în întregime:

„Volumul d-lui M. cuprinde o puzderie de schițe foarte mărunte, scrise într-un stil limpede, gazetăresc, fără pretenție. Unele interesează mai ales prin partea lor anecdotică, cele mai multe însă sînt cu totul lipsite de interes."

Dela Administrație.

In editura noastră a apărut zilele acestea un frumos volum de nuvele și schițe, al d-lui G. Galaction.

Numeroșii cetitori ai acestui artist puternic și original vor găsi în volumul *Bisericuța din Răzoare*, pe lingă cele cîteva bucăți publicate în această revistă, și altele pe care nu le cunosc.

*

Atragem binevoitoarea atenție a abonaților noștri asupra anunțului de pe foaia volantă, atașată la acest număr.

A P E L

Către cetitorii și prietenii „Vieții Romînești"

Dispariția marelui cetățean Spiru Haret impune Iașului, al cărui fiu a fost, datoria pioasă de a ridica în acest oraș un monument demn de memoria lui.

Facem apel la toți cetitorii și prietenii noștri, care în cea mai mare parte au dus lupta pentru deșteptarea satelor noastre, sub conducerea marelui dispărut, să sprijinească inițiativa luată de „Viața Romînească", cu prinosul lor oricît de modest.

Sumele destinate acestui scop, rugăm să fie adresate—cu indicația specială: **„pentru monumentul lui Haret"**—administrației revistei noastre. In fiecare număr vom publica numele subscriitorilor.

„Viața Romînească"

	LEI	B.
Suma din urmă	**6373.**	**65**
Lista d-lui Em. Teodorescu, prof. univ., București: Dr. N. T. Deleanu 10, Dr. T. Saloclu 20, Radu H. Ionescu 3, C. I. Popescu 3, Em. Teodorescu 100, în total . . .	136	—
Lista d-lui Dim. C. Iarca, inginer, București: Dim. C. Iarca 20, Const. Iarca 10, C. A. Filotti 5, Wally A. Filotti 5, în total	40	—
Lista d-lui Dr. P. Dimitrescu, Pucioasa-Dimbovița: Dr. Zoe 1, Jeny Mihailescu 1, Dr. P. Dimitrescu 3, în total	5	—
N. Petrescu, Banca de Comerț, Cavalla (Grecia) . .	3	—
Lista d-lui Al. Alessiu, consilier la Casație, București: Emanoil Anastasiu magistrat 20, Grigore Cazimir, inginer 20, Al. Alessiu 20, în total	60	—
A. Suciu, consilier la Casație, București	10	—
Lista d-lui Th. Ardeleanu, magistrat, Bacău: Dr. A. Hesselman 10, Banca Comerțului 10, V. I. Dumbravă 2, O. Cornea 1, G. Berea avocat 2, Jacques Klein 2, Cristea Cristoreanu 2, G. Florescu, industriaș 5, Gh. Morțun avocat 2, I. D. Șova avocat 2 Viciu D. Teodorescu șef portărel 2, M. Igner proprietar 2, Banca de Credit Bacău 2, George Paul Cristen 10, în total	54	—
I. Athanasiu, prof. univ., București	20	—
D-na Ana dr. Radovici, București	100	—
Dr. G. Rădulescu, Budești-Ilfov	4	—
Lista d-lui Dim. Iordăcheanu, Andrieșeni, jud. Iași: Spiro-Paul 5, Gh. Ciobanu, inv. 2, P. Florescu, inv., 1, Petru Codreanu agricultor 1, Ioan Ionescu agricultor 1, Mihai Țurcanu primar 1, Maxim Cojocaru, funcționar comunal 1, Gr. Rotaru idem 1, Al. Florescu idem 1, V. Chiriac agricultor 1, D. Soescu agent sanitar 1, V. Cososchi inv. 2, Nechifor Rugină agricultor 1, M. Urmă agricultor 1, St. I. Baltas agent la percepție 1, D. Popovici perceptor 1, I. Tițu revizor școlar 1, Gr. Giambașu comerciant 3, Dim. Iordăchianu 4, în total	30	—
De reportat . . .	**6835**	**65**

Report . . . 6835 65

Lista d-lui C. Rădulescu, inginer, București: C. Rădulescu 5, I. Oltenschi inginer 2, D. Bănescu inginer 5, I. Iacovachi inginer 2, C. N. Vîtcu avocat 5, Inginer G. Sion 3, Inginer Radovici 3, Inginer C. Nica 5, Inginer D. Stoica 5, Inginer P. Butu 5, Inginer M. Radu 2, Ioan Dima 1, Al. Jalbă 1, Inginer N. M. Dimitrescu 2, Inginer V. Stănescu 3, Gh. Nicolau inginer 5, Inginer P. I. Ceacutta 5, Inginer I. Dimitrescu 5, Inginer St. N. Mirea 5, Inginer N. Mușat 5, în total . . . . 80 —

Lista d-lui Gh. Ionescu-Șișești, Herăstrău, București: G. Ionescu-Șișești 2, D. Tomescu 1, N. O. Popovici-Lupa 2, G. Cipăianu 2, St. Dimitrescu-Spătaru 1, C. Filipescu 2, S. Goengea 1, I. Hașeganu 2, A. Georgescu 1, D. Ștefănescu 1, O. Moscovescu 1, Mina Popescu 1, C. Băluț Cruceru 1, Er. Medianu 1, în total . . . . 19 —

Lista d-lui Inginer I. Cassetti, Iași: Iosif Cassetti 10, Banca „Albina" a personalului atelierelor C. F. R. 50, Cooperativa „Albina" a atelierelor C. F. R. 50, Antinescu Al. 1, Gavrilescu I. 0.50, Teodorescu Benone 1, Anghelichi Al. 0.50, Climescu N. 0.50, Rădulescu 0.50, Eug. Botez 2, în total 116 —

Lista d-lui Dr. A. Ananiescu, Săveni (Dorohoi): Dr. A. C. Ananiescu 10, Teodor C. Ananiescu 1, Ioan Cusin 1, în total . . . . 12 —

Total. **7062 65**

RECENZII

Mircea Dem. Rădulescu. *Lei de piatră*, versuri. „Socec", București, 1914. Prețul 3 lei.—

Un elegant volum de versuri elegante.

Cetitorii noștri cunosc pe d. Mircea Rădulescu din multe poezii publicate în această revistă. E un poet tînăr, prin excelență descriptiv, care vine în literatură cu subiecte inedite pentru noi, cu un stil bogat și inventiv, cu o formă impecabilă din punctul de vedere al prosodiei, și cu un vocabular de curînd introdus în literatura versificată.

El cîntă viața sub aspectul ei pictural, culegîndu-și subiectele din sfera celui mai superficial și colorat modernism. Cîntă orașul, Munca, Marea și viața elegantă.

Orașul mare, cu aspectele lui de zi și de noapte, strada animată, vitrinele luxoase, echipajele, automobilele, coperișurile cu ogeaguri mute și melancolice, trec rînd pe rînd, ca la fotoplastic, pe dinaintea ochilor noștri, într'un alai strălucitor și sgomotos. Rare ori se desprinde cîte o notă de reculegere speculativă. Citez din cea mai frumoasă bucată a volumului—„Coperișurile":

..Iar cînd pe străzi se lasă tăcerea funerară
Și'n sufletul meu crește sălbatica iubire,
Doar numai eu și ele veghem în noaptea clară,
Aproape de luceferi și de nemărginire.

D-l Mircea Rădulescu cîntă, sau mai bine zis, zugrăvește și Munca, dar nu pe cea de la țară ci tot munca modernă, din porturi, fabrici șantiere:

Cu ritmuri sonore ciocanele cad,
Isbite metalele sună,
Cu ritmuri sonore ciocanele cad
Și neagra clădire e parcă un iad
De forțe ce'n valuri s'adună!

(„Cîntecul ciocanelor")

...Acum se 'ncepe lucrul. Și în ateliere
Lovite greu vibrează sonorele metale,
Giganticele roate din vaste șantiere
Se mișcă subt o oarbă, demonică putere—
Ritmat s'aud ciocane, cum cad pe nicovale...

(„Priveliști moderne" I)

In „Marine" de asemenea, după ce zugrăvește marea veșnic neliniștită, cu aspectele ei variate, cu valurile ce se sparg de diguri, cu vapoare, catarguri, far și cazino, ne descrie munca febrilă și încordată din port,—pitorescul ei.

In sfîrșit, poetul cîntă și viața elegantă; poetizează luxul. Din cauza aceasta s'a spus,—și cei ce-l admiră din snobism o cred—că d. Mircea Rădulescu e un poet aristocrat, sau mai bine zis, aristocratic. Nu sîntem de aceiași părere. Noi credem că omul poetizează de obicei tocmai ceiace nu are. (De altminteri d. Rădulescu, în poezia „Unei aristocrate", singur ne mărturisește că e un „plebeu", un boem). In

adevăr, un „aristocrat" nu s'ar gîndi nici odată să-şi cînte în versuri luxul, să'şi poetizeze echipajul, saloanele, stofa ciorapilor iubitei, fracul şi inelele: toate acestea sînt banale pentru el. Ar fi caşi cum m'aş apuca eu să poetizez, să-mi cînt în versuri umbrela, şoşonii, lampa, stofa paltonului şi cartela dela birt. Alţii care nu le au, („golanii" cum le zice madam Braunştein), poate că le poetizează fără ştirea mea, uitîndu-se cu jind la ele, cum se uită simpaticul nostru poet la „mătăsurile", la „blănile de urşi", la „echipajele ce'n soare scînteiază orbitor", la ciorapul aristocratei şi la „magica splendoare" a unui salon boeresc cu toate minunăţiile lui intangibile, într'o noapte de bal...

Fireşte că forma poeziilor e şi de astă dată splendidă, chiar cînd întrupează nişte dorinţi şi aspiraţii nemărturisite, dar atît de copilăreşti. Ba uneori fixează chiar impresii de o surprinzătoare justeţă. Iată, de pildă, după ce ese de la bal:

Şi zîmbind mi-aduc aminte,
Prin zăpada ce se cerne,
Cum o clipă mai'nainte
Toate îmi păreau eterne:
Rochiile elegante
Cu nuanţele lor pale,
Aventurile galante,
Tainicele madrigale, etc.

Cîte odată însă inzistenţa poetului devine de-adrepul supărătoare, căci frizează mahalagismul:

Şi nu-i zăreşti chipul femeii frumoase
Ce'n dreptul luminei, cu gesturi discrete,
Ţi-arată piciorul cel fin, *sub mătase...*
In care voluptos palpită sonorul foşnet
de mătase...
O, ne-am iubi *pe blăni de urşi, pe*
borduri
De dantelări...
Braţe albe, cufundate
In manşoane *de hermină...*
Şi sînurile albe, *sub blănuri şi dan-*
tele... Etc., etc.

*

După cîte i-am spus până acum, cetitorul a înţeles că, în acest volum, nici nu poate fi vorba de vre-o concepţie asupra vieţii, de frămîntări, de gînduri, de sentimente profunde.

Idei şi sentimente nu sînt, decît doar nişte crîmpee incidentale, nişte începuturi vagi de mărturisiri, ceva aşa cum ar fi o intenţie de coadă la o maimuţă antropoformă, ierte-mi-se comparaţia. Nici nu se putea altfel, poeziile fiind, după cum am spus, în majoritatea lor, descriptive.

D-l Mircea Rădulescu se achită, repede şi naiv, într'o strofă din prima bucată, în ce priveşte concepţia sa asupra vieţii. N'o citez întreagă, căci am făcut prea multe citaţii. Viaţa:

E-o veşnică serbare cu foc de artificii

spune d-sa, caracterizîndu-şi minunat inspiraţiile.

Poetul e destul de tînăr. Cînd se va da afund în vultoarea vieţii îşi va schimba, poate, această concepţie. Atunci poate nu va mai scrie cu atîta uşurinţă, versuri atît de exuberante.

Ba chiar de pe acum a început: uitasem să vă spun că, pe lîngă cîteva accente de spontană sinceritate care sparg rigiditatea formei, pe lîngă cîteva strofe pline de nestăpînit şi tineresc avînt, există în acest volum şi două-trei bucăţi (*Demonul*, *Noapte de iarnă*, sfîrşitul cîtorva *Marine*) care nu sînt pur descriptive, în care prinde a se abate şarpele perfid al neliniştei... Cu D-zeu înainte! Ii urez d-lui Rădulescu să fie nefericit, pentru ca al doilea volum să ne lase în suflet ceva mai mult decît colori şi imagini graţioase, ce se prefac în pulbere de lumină după ce ai închis cartea.

*

A. de Herz. *Bunicul*, comedie în trei acte. 1914. edit. Flacăra, preţul 2 lei.

Anul acesta, dramaturgii noştri se pare că n'au mai fost la înălţime.

Inceputul l-a făcut d. Victor Eftimiu. Totuşi, cînd te gîndeşti că de cîţiva ani d-sa trăeşte numai din zestrea lui „Inşiră-te mărgărite", adică a Ilenei Cosînzene şi Făt-Frumos, adică a unor personagii create de-a gata de închipuirea poporului,—te uimeşte fenomenala echilibristă graţie căreia d. Eftimiu îţi dă iluzia că totdauna cade, ca mîţa, în picioare.

Oricum însă, nu mai e ce-a fost. V'aduceţi aminte, anul trecut: „Păinjenul a mîncat Cocoşul... Cocoşul a mîncat păianjenul... Faust... Cocoşul... Cincinat...; Păianjenul..." A fost o beţie, un delir. Şi tocmai la urmă s-a aflat, în sfîrşit, că Păianjenul a mîncat Cocoşul.

Anul acesta *Ace* şi cu *Bunicul* nu s-au mai întremîncat.

In adevăr, se pare că noua comedie a d-lui Herz n'a avut succesul Păianjenului.

Publicul de teatru e foarte capricios. Nimeni nu-i poate explica preferinţele, nimeni nu-i poate preveni gusturile. Totuşi, despre „Păianjenul" puteai spune că o să-i placă. Ştiţi subiectul piesei: O tînără văduvă, iubită de bărbaţi, invidiată de femei şi pe socoteala căreia se spun multe, dovedeşte aceluia pe care îl iubeşte, nu numai că n'a avut nici un amant, dar chiar pe bărbatul ei cu care trăise puţină vreme, l-a silit s'o lase neatinsă... Autorul încearcă astfel să reabiliteze cinstea femeilor „anturate" pe care lumea le bîrfeşte uneori fără motiv real. E un subiect drăguţ, uşor, picant, parizian, pe care îndemînarea prematură a tînărulu autor a ştiut să brodeze trei acte drăguţe, etc., şi să flateze amorul-propriu al multor spectatoare.

Dela un subiect ca acesta, care-i convenea de minune, d. Herz a trecut la un subiect mai greu.

In *Bunicul*, d-sa ne dă un fel de Don-Juan din Bucureşti, ajuns pe pragul bătrîneţii. Manole Corbea îl chiamă. Despre el ni se spune că a avut, până mai eri, multe „succese", iar'acum nu se poate resemna cu ideia că a îmbătrînit. Şi acest donjuan se îneacă la mal: Tocmai la vîrsta cînd consimţimîntul unei femei începe să te neliniştească mai mult decît refuzul ei, Corbea se înamorează de o fată care, natural, iubeşte pe altul. Simţiţi conflictul. Lupta, aproape tragică, sforţările zadarnice şi amărăciunea bătrînului curtezan care, în faţa ţorimului insucces, se convinge în sfîrşit că trebue să renunţe pentru totdeauna la amor.

Şi cum el a făcut din amor o carieră, singura lui preocupare,—fără amor viaţa îi apare lipsită de orice interes şi perspectiva bătrîneţii îl sperie. Căci nu există bătrîneţe mai tristă, mai amară decît a acestor oameni, care nu pot găsi un refugiu în sînul familiei. In zadar d. Herz le spune că pot găsi o mîngîere, o soluţie, în rolul de bunic; această mîngîere nu poate fi decît în rolul de tată şi alături de aceia din care trebuiau să facă mai mult o tovarăşă de necazuri decît un instrument de plăceri.

Subiectul, care a ispitit şi pe alţii, e foarte interesant dar întrece puterile d-lui Herz. Melancolia acestui declin ar fi fost mai mişcătoare sau mai impresionantă, dacă autorul ar fi izbutit să facă din Corbea un personagiu mai simpatic, ori, printr-un generos romantism, să-i împrumute mai multă măreţie. Dar Corbea ne apare atît de egoist şi de prezumţios, el o-

fensează în noi sentimente atît de gingașe și succesele lui ni se par atît de puțin meritate, încît nici un singur moment nu putem să compătimim cu suferința lui culpabilă. Pe de altă parte, personagiul nu cîștigă în măreție ceiace a pierdut în simpatia noastră. Nu știu cum, dar cînd îl știi că e din București, cînd îl mai chiamă și Manole Corbea,—succesele lui îți par atît de meschine!

Literatura apusului e de vină. Don-Juan a ispitit pe vremuri multe condee ilustre, a bântat multe imaginații. Literatura din 'nainte de 1800 și mai tîrziu a individualiștilor, a romanticilor, cari l-au poetizat împrumutîndu-i cu generozitate o scîntee din sufletul lui Mefisto, a făcut din el un personagiu considerabil.

Astăzi Don Juan și-a pierdut aureola. S'a burghezit. Francezii îi zic, simplu: „homme à-femmes". E Bel-Ami. E tipul banal, uneori îngîmfat și anost, pe care-l poți întîlni oriunde. E personagiul în fața căruia s'a oprit cu adîncă mirare d. Herz, încercînd să-l explice—acum!—și să-i consoleze bătrînețele.

Dar tînărul nostru autor a trăit prea puțin, ca să ne mai poată spune ceva nou despre un astfel de personagiu și a cetit, poate, prea puțin ca să-și dea seama că ceiace ne spune s'a spus de multă vreme—din nainte chiar de *Liaisons dangereuses* — și neasemănat mai bine.

Manole Corbea al d-sale nu se cunoaște nici el singur pe sine. El crede că a plăcut femeilor fiindcă „a știut să le vorbească". În realitate, el a știut să le vorbească, tocmai pentrucă le-a plăcut. (Dece le-a plăcut,—iată o taină cu care nimeni nu'și mai bate capul astăzi).

Un „homme-à-femmes" se naște, nu se face. Toată elocvența galantă și tot modul lui de a se comporta n'ar fi plătit mare lucru, dacă el n'ar fi venit pe lume cu acea tainică particularitate, care făcea ca femeile să-i cadă în brațe ca florile secerate. Meritul lui personal nu e mai mare decît meritul unei hîrtii unse cu clei, care prinde muște.

Și cum acești oameni au totdeauna ambiția să creadă că izbutesc mai ales cu capul în întreprinderile lor amoroase, gura lui Manole Corbea e plină și ea de sentințe și de formule contradictorii.

Intr'un loc, dînd sfaturi altuia, el zice: „Dacă ar fi după mine ți-aș spune *să mergi înainte*. Pe mine m'au înnebunit totdeauna femeile cari aveau pe alții în jurul lor. Ambițiunea de *a-i da la o parte*"... Și, totuși, puțin mai departe: *„Cînd a început femeei să-i placă altul, de geaba îi mai bați capul"!* Dacă vezi că nu merge cu d-na Raiu, *las-o* deocamdată, vine vremea cînd ai să vii la rînd"! Apoi iarăși: „E altul cu dînsa,—*mergi drept înainte*,... *dacă* e pe sfîrșite cu dînsul, *așteaptă!*" Și, în sfîrșit, din nou: „Vite, eu... nu m'am gîndit să fac curte unei femei pînă cînd n'am văzut'o în tovărășia altora"... „îi dădeam la o parte pe toți și învingeam totdeauna"!... Bietul Corbea se încurcă rău în teorii. Ideile lui (puține!) nu merg de acord: se ciocnesc, se încalecă, se alungă, ca niște gîngănii speriate, într'un fund de pahar. Eu unul știu că nu m'aș duce niciodată la d. Herz, să-i cer sfaturi în amor. „Mergi drept înainte dar stai pe loc", mi-ar spune. „Stai pe loc dar mergi drept înainte... Mergi... stai... mergi... stai..." Și m'aș trezi deodată că merg și 'nainte și 'ndărăt,—ceiace de altminteri știam încă din liceu, fără să întreb pe d. Herz...

Aș mai releva și altele, aș mai vorbi și despre celelalte personagii, dar mă tem ca această recenzie să nu ia proporțiile unei cronici dramatice. Meritul e al d-lui Herz, căci dintre tinerii noș-

tri dramaturgi e singurul care nu vine cu piese în fața cărora nu poți decît să ridici din umeri și să treci. La d-sa cel puțin, vezi ceva care seamănă a preocupare mai serioasă, a întrebare, a curiozitate psichologică. Și dacă *Bunicul* nu ne satisface, dacă tipurile nu sînt viguros reliefate, dacă acțiunea, cu toată vivacitatea dialogului, stagnează, ne mulțumim totuși că d. Herz ne duce cu îndrăzneală într'un mediu nou pentru literatura noastră, pe care nimeni nu l-a zugrăvit încă. Nu cunoaștem nici viața de toate zilele nici psichologia oamenilor din această clasă socială, din care, cu îndemînarea sa scenică, d. Herz va izbuti poate să deprindă cîndva tipuri trăitoare... Va izbuti însă numai atunci, cînd miratele-i sprincene se vor prăbuși pe ochi și cînd între ele se va adînci cuta verticală a cugetătorului concentrat în sineși, a observatorului obișnuit să-și adune într'o adîncă, sintetică și personală sobrietate rezultatele observațiunilor sale.

G. T.

***

Dr. N. C. Paulescu. *Fiziologie filozofică. Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria.* București 1913.

O carte bizară prin titlu și prin conținutul ei, și pentru nivelul culturii noastre destul de semnificativă. Autorul e profesor la facultatea de medicină din București și rememorîndu-și probabil unele date din cursul pe care-l ține elevilor începe prin a ne lămuri: ce e un medic? ce e un bolnav? ce e un spital? Dar pentru acest savant antidarwinian, spiritualist și catolic, „medicina" e baza principală a filozofiei și de aceia, părăsind repede chestiile de specialitate profesională, d-sa disertează asupra Coranului pentru a ajunge mai repede la Talmud și deci la chestia evreiască acum la ordinea zilei. Cu multe citații scoase cu stăruință din pamfletele antisemitismului francez d-sa ne arată că Talmudul, „codul unei bande de hoți și de lași asasini", predică cămătăria, frauda, jurămîntul fals, că nu cunoaște caritatea și glorifică omorul ritual. Ilustrînd prin exemple demonstrative—de a căror autenticitate nu se îndoiește o clipă și care sfîrșesc natural cu cazul Beilis—existența omorurilor rituale, d. Paulescu spune că „la noi în România asemenea crime trebue să fie foarte ușor de realizat" și caută să dovedească aceasta în următoarele rînduri caracteristice pentru mentalitatea acestui savant și universitar romîn: „Acum patru sau cinci ani se găsi în București, pe un maidan, un băiat mort de moarte violentă. Pentru a stabili identitatea cadavrului, poliția publică o înștiințare, adresată părinților care pierduseră de curînd un fiu, pentruca să vie să-i recunoască corpul. Atunci, spre stupefacția generală se văzură vre-o douăzeci de mame, venind dezolate la morgă, ca să reclame fiecare trupul copilului ei, care dispăruse fără să-i mai dea de urmă". Ar fi fost de dorit mai multă precizie atît în interesul adevărului cît și al celor „vre-o douăzeci de mame dezolate", dar d. Paulescu era grăbit să treacă la Cahal în a cărui descriere rivalizează cu d. A. C. Cuza. Aflăm că „statul evreesc a persistat până azi sub formă de Cahal" că „acest Cahal e înconjurat de un adînc întuneric și nu se știe dacă nu există și azi undeva un jidan investit cu puterea regală" că această tainică organizație e „agentul propagandei perfide a materialismului, a ideilor liberalismului, a ideilor liberaliste, socialiste, anarhiste—el este puterea ocultă a francmasoneriei".

Ca și atîția alții teoreticieni antisemiți și profunzi filozofi ai istoriei, d. Paulescu face Cahalului și deci poporului evreiesc, marea și neașteptata onoare de a găsi în el cauza eficientă

a tuturor evenimentelor însemnate ale istoriei evului media, ale istoriei moderne şi a celei contemporane. Dela apariţia creştinismului poporul evreu a căutat să slăbească biserica creştină, divizînd-o: „In asemenea condiţii mai mult decît perplexe, o idee infernală lumină devia lui Iuda. Trebuia să facă pe creştini să lupte, ei înşişi, în contra creştinismului". Toate ereziile recunosc după d-sa „o origine jidovască" începînd cu ebionismul şi sfîrşind cu protestantismul „care se întinse ca rîia asupra celor mai multe popoare de rasă anglo-germană" (D. Paulescu are pentru protestanţi aversiunea catolicului fanatic, pentru d-sa Iezuiţii sînt bravii soldaţi ai lui Christos). Dar nu numai reforma, chiar revoluţia, marea revoluţie franceză e pentru d. Paulescu opera Cahalului.

Cităm textual: „Văzînd că nu le reuşeşte cu minciuna, ei făcură un mare pas care le aduse, odată cu drepturile dorite, căderea monarhiei şi răsturnarea bisericei creştine, duşmana lor ereditară. Ei creară Francmasoneria şi cu ajutorul ei prepararǎ şi săvîrşiră Marea Revoluţie zisă franceză, care ar trebui mai bine să se numească Revoluţia jidănească". Azi sub republica francmazonă „jidanii au ajuns să fie stăpînii absoluţi ai Franţei" şi, rîvnind să cucerească şi Europa, „ei inventară, unul după altul, două sisteme sociale politice economice şi anume: un fals liberalism şi un pseudo-socialism, zis şi marxizm după numele autorului, ovreiul K. Marx. La aceste două sisteme se alipi un al treilea, anarchismul, care le constitue un fel de coadă veninoasă". Mai original, dacă nu mai amuzant e autorul atunci cînd susţine cu 10 motive că şi răscoala ţărănească din 1907 e tot opera Cahalului. „Numai ei au avut şi au nevoe serie, d-sa, să turbure adînc ţara pentrucа Europa, împinsă de Cahale şi de Francmasonerie, să se creadă obligată să intervie şi să le acorde, fără voia noastră, acele drepturi atît de mult dorite".

Şi mai departe: „De altminteri, cine altul—dacă nu jidovii prin Cahalele lor—a putut să procure fondurile colosale—care trebue să se fi suit la zeci de milioane de lei—fonduri necesare răsculării unui popor întreg".

Dacă aceste idei filozofico-sociale prin ingenioasa lor adîncime vor face să surîdă pe unii cititori, toţi vor fi desigur senzibili la urbanitatea tonului şi la eleganţa stilului acestui savant universitar.

Evreii din ţară sînt „uneori paraziţi rău făcători în acelaşi timp hoţi şi asasini," alteori „o jumătate de milion de pungaşi şi de proxeneţi". „Jidanii ce scriu la gazetă caută să treacă pe alţi jidani la nemurire murdărind coloanele ziarelor cu greţoasele lor nume". „Dl. P. P. C. e politicianul trompetă a Jidanilor" şi d. Paulescu „nu poate traduce în romîneşte bolboroseala de neînţăles a jidanului, vic'eanul jupin Nuhăm Catz". D-sa încearcă uneori a fi şi spiritual şi expresii alese ca „pumnutean", „bichirie", —expresii pe care le-am auzit cîndva la un curs de economie politică,—ies nu odată din pana sa.

Nu cred că cineva ar putea să facă un mai mare serviciu evreilor din ţara noastră decît traducînd această operă într'o limbă străină.

Citind-o, opinia publică europeană ar avea o imagine fidelă a antisemitismului nostru, aşa cum e reprezentat de intelectualii săi.

N. X.

***

Maximilian Sanielevici. *Bazele financiare ale asigurării contra accidentelor.* 1913, Bucureşti, „Minerva" Preţul 1 leu.

Dl. M. Sanielevici aduce în discuţiune o chestiune importantă şi care, în ţara noastră, e departe de a fi satisfăcător rezolvată: asigurările contra

accidentelor într'adevăr au nevoe de îndreptări şi întregiri.

Autorul vorbeşte:—despre „regimul asigurării facultative sau regimul libertăţii", ca în Franţa; despre „regimul asigurării obligatorii, cu libertatea alegerii mijloacelor", ca în Olanda; şi apoi despre „regimul asigurării obligatorii propriu zise", ca în Germania şi Austria.

In vreme ce în Franţa şi în Olanda nu sînt asigurări împotriva boalei, ci numai a accidentelor, victimile fiind despăgubite, dar nu şi îngrijite,—în Germania şi într'o oarecare măsură în Austria, unde domină principiul obligativităţii, instituţiile de asigurare în contra accidentelor sînt foarte mult ajutate de organizaţiile asigurării obligatorii în contra boalei.

D. Sanielevici, în afară de aceste, arată şi celelalte deosebiri între sistemele enunţate şi discută pe larg cele două sisteme financiare, care fac temelia acestor organizaţii de asigurare: *sistemul acoperirii capitalurilor constitutive* şi *sistemul repartiţiei.*

„Sistemul financiar al acoperirii capitalurilor constitutive ale rentelor este urmarea principiului că fiecare an financiar suportă întreaga sarcină a accidentelor ce se întîmplă în cursul lui".

Iar, potrivit sistemului numit al simplei repartiţii, „fiecare an financiar suportă numai cheltuelile efectiv plătite; astfel ratele diferitelor rente nu sînt suportate toate de anul financiar, cînd s'a întîmplat accidentul, ci în anii financiari, în care fiecare rată de rentă este plătită".

D. Sanielevici critică sistemul repartiţiei, dînd drept argument şi faptul că însăşi Germania, care a preconizat acest sistem acum treizeci de ani, caută astăzi să se apropie de sistemul acoperirii capitalurilor constitutive.

Insfîrşit autorul se ocupă de organizarea asigurării şi de regimul ei financiar în Romînia.

Legiuitorul din 1912 a adoptat principiul „de asigurare în contra boalei, în contra accidentelor de muncă, în contra invalidităţii de boală şi bătrîneţe", întrunind „în mod obligator pe toţi patronii, *într-o singură mutualitate,* avînd monopolul acestei asigurări".

De sigur că mutualitatea unică este cea mai potrivită organizaţie pentru o ţară mică, cum e a noastră; şi, iarăşi, fără îndoială că sistemul acoperirii capitalurilor constitutive ar fi fost cel mai nimerit.

A fost ales, însă, sistemul repartiţiei întregit, ce e drept, cu nişte rezerve importante, pe care legiuitorul nu le precizează în deajuns. Totuşi se aplică şi sistemul acoperirii capitalurilor constitutive asupra două clase de industrii: 1) Minele şi deci petrolul, carierele, pădurile şi cherestelele, şi 2) construcţiile, săpăturile de pămînt, construcţiile de cheiuri şi în general „orice exploatări temporare" de care vorbeşte legea, în opoziţie cu întreprinderile de lungă durată din categoria întîia.

Urmarea acestei dispoziţii este că se împarte în două mutualitatea, pe care legea o declarase dintru început ca unică: „căci nu se pot combina într'o singură mutualitate cele două sisteme financiare". Din pricina aceasta, vor fi conflicte şi nemulţumiri între asigurare şi întreprinzători.

D. Sanielevici termină spunînd cîteva cuvinte despre întreprinderile statului care nu fac parte din asociaţiunea patronală, ci fiecare suportă singură riscul asigurărilor: lucru împovărător,—dacă nu pentru instituţii mari cum sînt căile ferate,—cel puţin pentru cele mici. In amîndouă cazurile însă sînt mari greutăţi administrative. Răul s'ar remedia numai prin „introducerea generală a sistemului acoperirii capitalurilor constitutive, permi-

ţind fără nici un inconvenient încorporarea întreprinderilor publice la mutualitatea unică ce s'ar crea".

Rd. S.

***

St. Gh. Morărescu. *Operaţiuni de Bursă şi Arbitragii.* Tipografia Nic. I. Anastasescu, Bucureşti, Preţul Lei 5.

Oricum vrea să studieze mai de aproape o chestiune economică sau comercială se izbeşte totdeauna de sărăcia literaturii noastre în această direcţie,—sărăcie datorită în mare parte puţinului interes ce până mai acum cit-va timp s'a dat acestor chestiuni.

Observăm însă cu satisfacţie că de ciţi-va ani, tineri, care au avut ocazia să se adape în străinătate la bogăţia literaturii economico-comercială, caută să umple golul ce există la noi pe acest tărîm, fie prin traduceri, fie prin studii compilatoare sau originale.

Desigur că această muncă,—muncă destul de grea, căci de multe ori autorul bătătoreşte calea, nu e răsplătită cum ar trebui, ba chiar autorul face sacrificii materiale. In asemenea condiţiuni nu putem decît să fim recunoscători acelora care fără speranţa vreunui succes moral sau material, contribue totuşi la îmbogăţirea literaturei noastre economico-comerciale.

Aceste idei mi-au fost sugerate de citirea volumului d-lui A. Gh. Morărescu referitor la operaţiuni de bursă şi arbitragii.

De mult se simţea la noi lipsa unui studiu asupra burselor,—studiu, care să servească pe deoparte drept călăuză celor ce fac afaceri de bursă, iar pe de altă parte să vulgarizeze tecnica operaţiunilor financiare în legătură cu bursa.

Felul cum e alcătuită lucrarea d-lui Morărescu, în care se expun într'un stil clar şi concis tot ceia ce întîlneşte în practica afacerilor de bursă. (Legea burselor, timbrele, impozitele efectelor, agenţii de schimb, operaţiuni în bani, pe termen, cu prime, stelage, etc. etc.) face din această lucrare un manual, ce se poate întrebuinţa cu folos atît de cei versaţi în afacerile de bursă, cît şi de cei laici, mai ales că autorul s'a servit în alcătuirea acestui studiu şi de experienţa proprie dobîndită la una din cele mai mari instituţii de bancă, al cărei funcţionar este.

De sigur că valoarea lucrării ar fi fost şi mai mare dacă ar fi rezervat mai multe pagini studiului burselor în România, căci, dacă în ceia ce priveşte bursele străine şi operaţiunile de bursă în general se poate consulta literatura bogată din l. franceză, germană, italiană etc., în ceia ce priveşte ţara noastră, n'o să găsim decît cîteva articole răzleţe prin ziare şi reviste de specialitate.

V. M. I.

***

François Simiand. *La méthode positive en science économique.*—Paris. Felix Alcan, 1911, 208 pg.

E o reunire de şapte studii sau fragmente de studii critice şi în parte constructive de doctrină şi mai ales de metodologie economică. Parte din aceste studii [II, III, IV, V] au fost scrise de autor, care e conferenţiar la Şcoala practică de înalte studii, ca recenzii pentru partea economică la „Anul Sociologic" de sub direcţia lui Durkheim; unul [VI] e un studiu inedit; altul [I] e o judicioasă lucrare de debutant; iar altul [VII] e o comunicare făcută la al 3-lea congres internaţional de filozofie.

Economia politică tradiţională e apriorică, finalistă şi individualistă. E apriorică, întrucît postulează un anumit factor psihologic sau un grup de anumiţi factori psihologici, dela care plecînd caută să construiască, prin o metodă pur deductivă, un sistem de economie politică general şi definitiv. Aşa, de pildă, printre economiştii mai recenţi, Cossa pleacă, de altfel caşi

alţii mai vechi, dela interesul personal, care, zice el, împinge pe om să caute maximum de folos pentru minimum de trudă; Wagner, dimpotrivă, pleacă dela un grup de cinci factori psihologici: patru avînd un caracter interesat: tendinţa de a căuta folosul economic propriu.. teama de pedeapsă şi speranţa într'o răsplată... sentimentul cinstei.. nevoia de acţiune... şi al cincilea avînd un caracter dezinteresat; sentimentul datoriei şi teama de nemulţumire de sine. Autorul obzervă, cu drept cuvînt, că postularea unor asemenea factori nu e decît rezultatul unei observări psihologice în largă măsură inconştientă şi nemetodică şi că, prin urmare, stabilirea lor, pe lîngă că nu e pur apriorică, e şi lipsită de o adevărată valoare. „De oarece, în tot cazul, observarea intervine, nu trebue oare ca ea să fie conştientă şi metodică?" Şi, făcînd această întrebare, autorul recomandă, în locul acestui pretins apriorism în economie politică, aposteriorismul spiritului pozitiv. Economia politică tradiţională e finalistă, întrucît confundînd, sau mai bine, nedeosebind în chip riguros punctul de vedere pur real de punctul de vedere pur veritabil, construeşte mai mult sisteme despre ceia ce este ea de fapt. Landry îşi întemeiază teoria sa despre procentul la capital pe „propoziţia că repartiţia în timp cea mai folositoare a venitului unui individ e aceia, care îi asigură, pentru toate momentele, egalitatea ultimelor trebuinţi satisfăcute". Autorul observă, cu drept cuvînt, că această propoziţie e o vedere raţională personală, pe care însuşi economistul recenzat o recunoaşte ca atare, de oarece el afirmă că puţini sînt oamenii care să-şi dea socoteală de acest criteriu de echilibrare a consumării. Effertz deosebeşte interesul adevărat, adică ceia ce el crede ca atare, de interesul putativ, adică ceia ce socot oamenii că e interesul lor, şi dă ca obiect economiei politice cercetarea interesului adevărat astfel înţeles. Autorul recomandă o riguroasă deosebire între punctul de vedere pur real şi punctul de vedere pur veritabil [normativ] pentrucă ştiinţa economică propriu zisă să se constitue în chip cu totul independent de orice preocupare practică şi pentrucă, numai aşa, în urmă, să se întocmească, în conformitate cu cea dintăi, şi o ştiinţă economică aplicată. Economia politică tradiţională e individualistă, întrucît postulatele sale psihologice sînt sugerate de psihologie pur individuală. Ori, „homo economicus" imaginat de această şcoală economică e o pură abstracţie şi o pură ficţiune, tot aşa după cum e şi „omul politic" al filozofiei politico-sociale a veacului, care a îngăduit marea revoluţie. Autorul recomandă întemeiarea economiei politice nouă pe o psihologie socială, pentrucă, zice el, de fapt „activitatea şi pasivitatea economică a omului purced, în orice moment, de la concursul, opoziţia sau combinarea mai multor factori; şi aceste acţiuni şi pasiuni se deosebesc şi se schimbă pentru aceleaşi cazuri după societăţi, după epoce, după mediuri, după clase şi după grupuri".

Cu un cuvînt, în locul economiei politice apriorice, finaliste şi individualiste de până acum, autorul propune să se constitue o economie politică aposteriorică, cauzalistă [pur explicativă] şi socialistă (în înţelesul de caracter opus caracterului individualist].

E, în alţi termeni, o încercare de a justifica întrebuinţarea, în domeniul economic, a metodei pozitive, preconizate de Durkheim în domeniul sociologic şi aplicate, între alţii, de Lévy Brühl în domeniul moral.

C. T.

***

Pierre Delbet. *La Science et la Réalité.* Paris, E. Flammarion.

Nu mai știu cine a spus că omul prețuește mai mult ceia ce face prin însușiri dobîndite, decît ceia ce face prin calitățile naturale, cu care a fost înzestrat. Autorul, de care ne ocupăm, trebue să fie un profesor excelent la facultatea de medicină din Paris și poate și un savant de samă, dar ca filosof, cred că nu greșesc mult dacă voiu spune că rămîne în afară de filozofie. Ne avînd nici măcar inițiația filozofică, nu numai că nu dă vr'o soluție la vr'o problemă filozofică, dar nu pune nici măcar una din acele probleme.

„Spre nenorocirea mea, educația mea a fost îndreptată în direcția literară și am făcut un an de filozofie. Mi s'a predat metafizică și am trecut printr'o criză teribilă, a cărei amintire și astăzi îmi este dureroasă. A-și regîndi gîndirea îmi apărea ca munca cea mai zadarnică ce poate s-o facă un creer". În altă parte: „Asistăm de cîțiva ani la un spectacol straniu. Mulți filozofi în loc de a se plasa față 'n față cu natura, au luat loc, ca altădată, în fața ideilor lor. Cu aceasta s-a revenit la discuțiile ce preocupau pe scolastici".

Pentru acest autor, dacă nu mă înșel, noțiunile de Știință și de Realitate se confundă, ceia ce înseamnă sau că nu ești deloc filozof, sau că ești mai filozof decît toți filozofii.

„Pentru a stabili valoarea senzațiilor noastre, nici nu-i nevoe de a face să intervie asimilarea funcțională (a lui Felix Le Dantec); e suficient ca pentru aceiași excitație, reacția celulară să fie aceiași și nici un spirit științific nu s'ar putea îndoi că această reacție n'ar fi aceiași. Dacă ea e aceiași pentru o excitație anumită și nici n'ar putea fi altfel, repetarea fenomenului atrage după sine în mod necesar stabilirea concordanței între excitare și reacție, așa că această reacție devine revelatoarea excitației. Astfel se stabilește o cunoaștere a lumii exterioare ce nu poate fi înșelătoare. Ea poate fi și este foarte necompleetă, dar nu poate să fie eronată. Oricum ai privi lucrurile, dacă le iai dela apariția primei substanțe vii, ești condus în chip forțat la această concluzie, că senzațiile noastre nu ne înșală asupra lumii exterioare. „Așa dar, senzațiile noastre sînt adecvate cauzei ce le produce; ele sînt conforme cu realitatea".

„Pe de altă parte, ideile ne fiind decît amintiri, au aceiași valoare obiectivă cași senzațiile. Ideia generală n'adaogă absolut nimic la realitate. Punctul capital e de a-și da bine samă că ideile generale sînt rezultatul funcționării fiziologice, a asimilării funcționale a celulelor cerebrale", „Din tot ceia ce precede rezultă că în creerul omului nu pot fi decît idei corecte asupra lumii exterioare".

După biologi, ar trebui să mori imediat după ce-ai spus sau scris o prostie! Dar tot după biologi, prostiile sînt ideile generale ce derivă din senzațiile interne.

„Oamenii au o plăcere extremă să se observe pe ei înșiși și de aici a venit tot răul". În rezumat:

„*Ideile exogene sînt reflexul fidel al naturii. Ideile endogene nu corespund la nici o realitate*". Corolare. Ideile exogene n'au „d'empreinte humaine". Știința nu păstrează nici o urmă din origina sa umană. Așa, de exemplu, spațiul și timpul sînt realități independente de umanitate. Despre Poincaré, autorul scrie: Le savant et le philosophe devaient faire en lui bien mauvais ménage. Avea dreptate Jules Lemaître să exclame: Quand les médecins s'en mêlent! Și totuși „j'éprouvais depuis longtemps un besoin violent de savoir où j'en suis du voyage scientifique qui est ma vie. Ce besoin est devenu peu à peu une torture: j'ai senti que je ne pourrais poursuivre mes travaux habituels qu'après avoir fait mon examen de conscience général". Valoarea științii o afirmă—după acest autor—următoarele patru noțiuni:

1) Transformismul lamarckian permite înțălegerea omului și e singurul garant de valoarea creerului omenesc.

2) Energetica realizează unitatea visată a științii și debarasează spiritul de ierarhia legilor.

3) *Teoria cinetică*, schimbînd scara problemelor științifice, *reduce noțiunea cauzalității la o necesitate aritmetică*.

4) Ultimile cunoștinți dobîndite asupra moleculelor și atomilor au *un caracter absolut*.

Din cele de mai sus se vede clar că după această „filozofie", explicarea omului—de pildă—constă în suprimarea lui: cum zice Boutroux: Quand l'homme mangea le fruit de l'arbre de la science, il signa, bien réellement, son arrêt de mort. După aceiași „filozofie", știința ar fi un lucru în sine, una și aceiași pentru toate locurile și pentru toate timpurile, ce ar cuprinde toate domeniile și s'ar confunda cu realitatea concepută iarăși ca un lucru în sine. Sarcina omului s'ar reduce la a ridica cît mai mult din vălul de ignoranță ce acopere această una și aceiași știință și realitate. Ori, după cele mai multe filozofii, știința e un produs al spiritului omenesc, o invenție a lui și nu o descoperire, e relativă și împarte soarta spiritului ce o creiază.

T. R.

***

Yves Delage et M. Goldsmith. *La Parthénogénèse naturelle et expérimentale.* Editura E. Flammarion, Paris 1913. Un volum de 340 pg. Prețul 3.50 lei.

Biologia a fost un teren prielnic în care au încolțit și s'au desvoltat totdeauna probleme foarte importante. Acum decurînd a ridicat o nouă problemă și foarte interesantă de natură a tulbura multe păreri sedimentate și a schimba multe concepții. E problema

Partenogenezei experimentale. Și lucrarea d-lui Delage și a d-nei Goldsmith e singura până acum care-și propune să arăte „evoluția treptată a ideilor biologilor în chestia Partenogenezei experimentale, fazele prin care a trecut ea precum și termenul atins".

Partenogeneza experimentală! Până mai eri o simplă expresie în vocabularul Biologiei. Astăzi una din problemele cele mai pasionante ce se agită în cîmpul vast al acestei științi, frămîntînd gîndirile multor naturaliști și .... să lăsăm pe autorii cărții să vorbească. „Cette question de la Parthénogénèse expérimentale n'a pas de rivale dans la Biologie par la hardiesse presque invraisemblable de ses ambitions et par l'étrangeté stupéfiante de ses résultats".

Înainte însă de a spune ceva din conținutul așa de bogat al lucrării, să vedem ce'nseamnă Partenogeneză. Etimologia cuvîntului poate lămuri ea singură întru cîtva și pe cei deprinși numai cu literatura. Prin Partenogeneză se înțelege producerea unui animal sau unei plante de către elementul sexual femel, fără ajutorul celui mascul. Se cunosc multe cazuri de partenogeneză mai în toate grupele de plante și animale.

Dar cele mai de multe ori, celula ou, care e la origina plantelor și animalelor provine din contopirea celor două elemente sexuale sau gameți. Această contopire poartă numele în Biologie de fecundație.

Gametul femel nu poate fi însă fecundat decît după ce a suferit maturația. „Ori, perioada de maturație e întovărășită de fenomene curioase prin care oul se desbracă de o parte din elementele sale constitutive cele mai indispensabile (jumătate din cromatina nucleară și totalitatea centrului său energetic, centrosomul)".

Odată oul matur nu numai că-i incapabil să se dezvolte singur mai, de-

parte, dar după scurtă vreme moare, dacă nu e fecundat.

„In partenogeneza naturală, din contra, oul continuă să se dezvolte singur, însă fenomenele aşa de speciale ce'ntovărăşesc maturaţia nu se mai îndeplinesc, cel puţin în întregimea lor, şi oul rămîne înzestrat cu substanţele şi organele necesare evoluţiei sale ulterioare".

Partenogeneza experimentală caută în constringerea oului matur de a-şi continua evoluţia fără ajutorul spermatozoidului sau în genere a gametului mascul.

Acţiunea acestuia e înlocuită în parte prin aceia a diverşilor factori, fizici sau mecanici.

E drept că nu toate speciile animale se pot dezvolta pe cale artificială, însă cercetările măresc din zi în zi numărul lor. Şi de unde până azi nu s'au putut căpăta decît începuturi de segmentare ori larve care n'au trăit mult, fie că erau puţin viabile, fie din cauza greutăţilor de creştere, astăzi Delage reuşeşte „să conducă această evoluţie până la forma adultă, înzestrată cu produse sexuale şi să încheie astfel ciclul evolutiv al partenogenezei experimentale".

Delage care e unul din cei mai valoroşi cercetători în această direcţie a lucrat cu ouăle Echinodermelor (în special de Strongylocentrotus lividus), făcîndu-şi experienţele pe coastele Atlanticului francez în staţiunea zoologică dela Roscoff.

Dar să părăsesc aceste consideraţii pentru a păşi în cuprinsul cărţii, care nu poate fi rezumat amănunţit aici. Lucrarea e împărţită în trei părţi dintre care cele două din urmă îi sînt miezul. Călătorul deprins să-şi rătăcească paşii şi'n domeniile Biologiei va găsi în cartea lui Delage şi a d-nei Goldsmith, un aliment întăritor, bun stimulant pentru drum. Specialistul va găsi în ea un material bogat, bine ales şi uşor de mînuit, nemai avînd nevoe să alerge la numeroasele memorii răzleţite ale atîtor autori, care au lucrat în această direcţie:

Partea I-a cuprinde preliminăriile lucrării. In ea se vorbeşte despre Partenogeneza naturală, fenomenele citologice de maturaţie şi se spun generalităţi asupra Partenogenezei experimentale arătîndu-se importanţa deosebită ce prezintă această problemă. „Partenogeneza experimentală este una din manifestările cele mai probante ale influenţei factorilor extremi în dezvoltarea unei fiinţi şi unul din capitolele cele mai importante ale acelor studii ce năzuiesc să facă un loc din ce în ce mai larg proceselor fizico-chimice în Biologie". Indirect rezultatele ei constituiesc o dovadă nouă şi puternică concepţiei lamarchiene.

Partea a II-a intitulată: Factorii Partenogenezii experimentale cuprinde numeroasele cercetări de partenogeneză artificială pe care autorii lucrării le expun clasîndu-le „după categoriile de factori la care s'a făcut apel".

Intâiu sînt expuse cercetările în care experimentatori ca: Tichowiroff, Mathews, Mac Clendon, Bataillon etc., s'au folosit de diferiţi factori mecanici. In genere cercetările de această natură sînt puţin numeroase şi n'au reuşit de cît asupra ouălor unor specii de animale cu oarecare înclinare naturală spre dezvoltarea partenogenetică.

Mult mai numeroase şi mai importante sînt acele experienţe în care s'a recurs la intervenţia factorilor fizico-chimici. Dintre factorii fizici s'a studiat acţiunea luminii, a temperaturii, a electricităţii, radiului, presiunii osmotice etc. Experienţele sînt destul de numeroase, şi eficacitatea mai mare a unora din aceşti factori a dat naştere la teorii explicative.

Insă în cele mai numeroase cercetări asupra Partenogenezei experimentale s'a întrebuinţat ca reactivi substanţe chimice variate: acizi, baze, diferite soluţii saline, otrăvuri, licifianţi ai protoplasmei (alcool, eter) etc. etc. Delage şi americanul Loeb, doi din cei mai de samă experimentatori, au întrebuinţat substanţe chimice în cercetările lor.

Altă serie de experienţe e acea în care s'a făcut apel la substanţe organice vii din organism: sperma dela alte specii de animale, sînge, serum, etc.

Insă aceşti din urmă factori s'au arătat mai puţin capabili de a produce dezvoltarea virginală a ouălor, decît cei chimici.

Totuşi în unele cazuri, şi experienţele lui Bataillon au probat-o; numai aceste substanţe organice au dat rezultate satisfăcătoare, cum a fost cazul cu Amfibienele, a căror evoluţie a fost dusă până la metamorfoză de Bataillon, care întrebuinţa ca reactiv partenogenisant leucocitele.

Factorii chimici au dat însă rezultatele cele mai frumoase şi acţiunea lor intervine în teoriile cele mai generale de partenogeneză (a lui Loeb şi Delage).

E de notat că oricare ar fi factorii utilizaţi (fizici, chimici, nu mecanici), oul virgin reacţionează într'un singur fel subt influenţa lor: se divide succesiv în numeroase părţi. După cum retina produce senzaţii luminoase, muşchiul se contractă, oricare li-ar fi excitantul. Faptul că oul se comportă la fel faţă de feluriţii factori partenogenetici îngreuiază mult explicarea modului de acţiune a acestora. Sînt două chipuri de a vedea: 1) Delage a propus următoarea soluţie provizorie „ceia ce este specific în partenogeneză artificială, nu e agentul partenogenetic, nu e cauza eficientă, ci reacţiunea oului"; 2) „după al doilea chip de a vedea, subt diversitatea cauzelor aparente s'ar ascunde unul sau cîţiva factori eficienţi, aceiaşi în toate cazurile, care ar fi cauza imediată a segmentării". Această ipoteză e mai probabilă decît prima.

Partea a III-a intitulată: Marele teorii moderne ale Partenogenezei, cuprinde: expunerea şi critica acestor teorii, concluzia la care se ajunge şi, la urmă un tablou sinoptic al cercetărilor făcute, în ordine cronologică. Tot în această parte se vorbeşte de partenogeneză la mamifere şi om, luîndu-se drept punct de sprijin niște experienţe a lui O şi G. Hertwig.

Pentru explicarea modului de acţiune a factorilor partenogenetici, s'au emis vreo patru teorii mai principale pe care numai le anunţ aici. Rezumarea şi discutarea lor m'ar duce prea departe.

1) Teoria *morfogenezei chimice*, emisă de americanul Loeb care a făcut experienţe tot cu ouăle Echinodermelor, pe coastele Pacificului californian şi'n staţiunea geologică dela Neapole.

2) Teoria *morfogenezei coloidale*, datorită lui Delage şi diferind mult de prima, în schimb avînd puncte de asemănare cu cea următoare.

3) Teoria *morfogenezei electrice*, datorită mai multor naturalişti (R. S. Lillie, Mac Clendon, Newton Harwey). Această teorie, a cărui autor principal este Lillie, e cea mai tînără şi e considerată ca cea mai cu viitor dintre toate.

4) Teoria *catalizei organice şi heteroplastice*. E cea mai puţin penetrantă dintre celelalte trei. A fost emisă de un naturalist francez: Bataillon.

Toate cuprind cîte o parte de adevăr, însă au multe puncte slabe şi de multe ori fac apel la ipoteze contestabile. Iată ce zic autorii lucrării despre aceste teorii: „Dacă în studiile de partenogeneză experimentală,

rezultatele materiale au depăşit prevederele cele mai optimiste, din contra concluziile teoretice au rămas de desubtul speranţelor legitime".

Pe lingă claritatea expunerii şi obiectivitatea in discuţii, autorii mai au marele merit de a fi invristat lucrarea cu o sumă de capitole importante de chimie fizicală: proprietăţile soluţiilor şi presiunea osmotică, despre ioni şi acţiunea lor in soluţii, electrizare de contact, tenziune superficială şi stare coloidală.

Şi alternanţa aceasta intre capitolele de biologie şi cele de pură chimie-fizicală, socotită şi de autori ca o trăsătură din cele mai originale mai utile ale cărţii, e puţin obişnuită in cărţile de Biologie.

In sfirşit cercetările de parteogeneză experimentală au proectat oare„care lumină asupra fenomenului fecundaţiei, asupra constituţiei chimice a celor două elemente sexuale, şi au adus o nouă confirmare principiului lamarckian al influenţii factorilor mediali asupra dezvoltării unei fiinţi.

Problema partenogenezei experimentale nu prezintă prin urmare un simplu interes de curiozitate, ca fiind un produs al iscusinţii şi sagacităţii omeneşti.

Dar chiar numai atit interes să prezinte, apoi „niciodată omul n'a dat o dovadă mai strălucită despre puterea acţiunii sale asupra substanţii vii decit in ziua in care a putut să inlocuiască printr'o simplă acţiune fizico-chimică intervenţia misterioasă şi infinit de delicată a spermatozoidului in generaţie, fără a modifica intru nimic natura produsului".

C. Nit.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul *An. XIII, No.* 1.

Din articolul d-lui Tasläuanu „Anul 1913", ripăm sfirşitul:

„Un istoric german, A. Wirth, vorbind de Romăni scrie următoarele: Rominii sint cea mai tenace rasă a păminlului. Rominii au dispărut veacuri dearindul, ca păraiele din Iura şi Carst, cari curg mile intregi pe sub pămint. Au răsărit deodată in veacul al XIII-lea şi de astădată au rămas. Deatunci s'au lăţit ca un potop jur imprejur. Trăesc, in afară de ţara lor, sub nu mai puţin de patru stăpiniri străine, dar nici un popor stăpinitor n'a izbutit să-i distrugă. Dimpotrivă distrug ei pe stăpinitori. Aceasta au observat-o mai ales Maghiarii şi trebuie că-i vor simţi şi Ruşii şi Slavii de Sud. Ii simţim şi noi Germanii, căci Saşii din Ardeal au inceput să se rominizeze. Nu mai puţin au simţit Bulgarii pe Cuţovlachi, răspindiţi in Pind, Albania, Tesalia, Macedonia de Sud şi Serbia de Sud. Elementul rominesc, răspindindu-se ca focul, e foarte probabil că, in viitor, va stăpini şi teritorial pe Slavii de Sud. Linia de cucerire a Rominilor merge din Ardeal spre Adrianopol, dealungul căreia le putem profeţi un triumf etnic desăvirşit.

Alţii speră mai mult in viitorul nostru ca noi inşine.

O intensivă şi trează conştiinţă naţională poate determina soarta noastră din viitor. Anul 1913 a incurcat şi mai mult chestiunea orientală. Ea nu se reduce astăzi numai la Dardanele. S'a mutat mai la deal, unde legea de fier a principiului naţional mai are de rezolvat probleme, poate mai mari ca cele din Balcani. Pentru noi Romănii foarte importante. Ele ne cer pregătiri pe toate terenele. Intreaga noastră viaţă naţională trebue să fie călăuzită in vederea marelui viitor.

Avem deplină incredere in energiile conştiente ale poporului nostru şi in personalităţile lui conducătoare.

Aşteptăm să vie şi pentru noi un 1913"!

Este evident că fraţii de peste hotar dau dovadă de un optimism şi de o insufleţire cu mult mai vie decit a noastră, a ciscarpatinilor, cind e vorba de infăptuirea „idealului nostru naţional". Nerăbdarea lor virilă şi prognosticurile lor—cit de naive—sint oricum inviorătoare şi preferabile pseudo-apatiei dela noi.

Convorbiri literare, *No. 12.* Nici o nuvelă, nici o schiţă, nici măcar un fragment de roman in acest din urmă număr al vechei reviste. Litera-

tura vesificată insă, e reprezentată printr'o poezie („Majestăţii Sale Reginei Elisabeta“) a d-lui Duiliu Zamfirescu. D-sa, am spus-o de multă vreme,—cînd nu face teorii, sau discursuri, sau piese de teatru, este un poet elegant care stăpineşte cu dibăcie o formă limpede şi personală în versuri.

Mercure de France (Noembre, Decembre, 1913.

Intr'un articol intitulat **Asupra lui Emile Zola**, *Maurice Le Blond* dă o scurtă caracterizare a personalităţii şi a marelui scriitor. Imprumutînd vorbele lui Laurent Tailhade, autorul numeşte pe Zola „poetul singur epic al Franţei, romancierul social, cîntăreţul prodigios al vieţii, care s'a adresat poporului, care a ştiut să-i descopere căile sufletului, care a pătruns atît de adînc conştiinţa mulţimilor, care i-a zugrăvit chinurile, mizeriile, resignaţiile, poftele, revoltele, visul obscur şi generos,—acel care trebue să trăiască şi după moarte în memoria şi în inimile oamenilor“. Despre opera lui Zola, Le Blond spune că e „mai mult decît romanul unei epoce (e vorba, fireşte de „Rougon-Macquart“) e chiar epopeia speciei umane, luate într'o epocă de tranziţie, persistînd, transformîndu-se în cercul definit al unui mediu social, suferind modificarea sguduirilor intelectuale şi vitale ce le-a provocat secolul al XIX-a“. Examinînd învinuirile ce i s'au adus lui Zola, Le Blond arată că el nu era orgolios, cum s'a spus, căci ceia ce părea la dînsul mîndrie nu era decît increderea în măreţia misiunii lui; că învinuirea că Zola nu e un scriitor-artist nu rezistă criticei, dacă se observă grija pe care, mai ales în primele romane, o are pentru „detaliile de stil, pentru bijuteria verbală“, şi dacă se ţine seamă de măestria compunerii, în care e neîntrecut; şi în sfîrşit că opera lui Zola nu poate fi învinuită de imoralitate pentrucă, dacă el nu a ascuns părţile urite ale vieţii, apoi el nu le-a desvăluit pentru a aţiţa pe cetitor la corupţie, ci mai curînd pentru a-l îndepărta dela ea. Zola a fost un luptător şi alături cu grandioasa lui operă literară, tocmai prin teoriile sale, prin viaţa şi prin luptele sale, el s'a impus atenţiei publice şi a stîrnit atîta vîlvă în jurul numelui său. Cu toate acestea o lucrare de ansamblu asupra operei lui Zola nu există încă şi autorul crede că ea nu va întîrzia de a se scrie.

Metoda de compunere a lui Stendhal. Analizînd schiţa unui roman rămas neterminat între manuscrisele lui Stendhal, *Henry Debraye* scoate cîteva observaţii asupra modului cum îşi compunea scriitorul francez romanele sale. Fiind lipsit de imaginaţie, Stendhal copia din viaţă mai ales şi principalul erou al său era de obiceiu... el însuşi. Stendhal scria romanul său de mai multe ori pentru că în prima redacţie el punea numai părţile cele mai însemnate, întîmplările dintre personagiile principale, şi numai la redacţiile de mai pe urmă el punea viaţa socială, cadrul cel mare al romanului, adăugind observaţii asupra vieţii, scene văzute ori trăite. Romanul de care se ocupă aice Debraye nu a fost terminat—caşi multe altele ale lui Stendhal din pricină că, trăgănindu-l mult, i-a lipsit în cele din urmă entusiasmul şi memoria.

La Nouvelle Revue (Noembre, Decembre, 1913).

O expunere sumară a situaţiei create în Balcani în urma războaelor recente, găsim în **Scrisoarea din Orient** a lui *Chatir*. Autorul crede că „orizontul politic al Balcanilor rămîne încarcat de ameninţări şi de primejdii“ atît din pricina rezultatelor nesatisfăcătoare la care Bulgarii au ajuns, cît şi din cauza insulelor Mării Egee: „aceste insule lăsate de fapt în mîna

Grecilor şi reclamate în principiu de Turci, vor constitui exact ca odinioară Creta, un focar statornic de discordii şi de animozităţi“. Cu toate acestea, deşi Bulgaria a căutat să provoace un nou răsboiu între Grecia şi Turcia, autorul crede că aceasta din urmă are tot interesul ca pacea să nu mai fie tulburată în Balcani, căci altfel, un nou conflict ar ridica chestiuni şi probleme asupra cărora Turcia nu poate decît să caute a se trece cu vederea, —cum e chestiunea strîmtorilor. Afară de asta, pentru consolidarea internă a Turciei, e nevoe de linişte pentru a se putea naşte încredere în stabilitatea instituţiilor ei politice şi sociale. Situaţia internaţională obligă pe Turcia de asemeni la pace şi linişte. In imperiul turcesc diferitele puteri europene caută să-şi capete zone de influenţă: la nord Rusia, la răsărit Anglia, în sud Franţa şi peste tot Germania. Astfel politica externă a Turciei „devine din zi în zi mai complexă şi mai complicată“. Iar Turcia, care nu se poate baza cu siguranţă pe sprijinul nici unei puteri, trebue să caute a ţine un echilibru în jocul de interese al tuturora. Ca şi Turcia, celelalte state din Balcani au nevoie de linişte, pentru a-şi putea consolida şi pune în valoare noile teritorii obţinute şi pentru a se putea reface în urma atîtor jertfe şi pierderi. Astfel că e de nădăjduit că primejdia unei noi conflagraţiuni în orientul european e pentru cîtva timp înlăturată.

Asupra **Canalului de Panama** găsim interesante date în articolul contelui *Poidloé*. Canalul tot are o lungime de 129 kilometri şi e format din mai multe părţi: părăsind postul Colon din Atlantic, corăbiile merg 12 km. la nivelul Oceanului; apoi prin 3 ecluse succesive sînt ridicate la 26 metri deasupra mării, în lacul Gatun prelungit de tăetura Culebra (la un loc 57 km. de lungime); de aice se coboară prin ecluza San-Miguel cu 9.50 m. în lacul Miraflores, de unde printr'un sistem de două ecluse se coboară cu 16 metri în oceanul Pacific. Tot drumul se va face acum în 10—12 ore, după dimensiunea şi viteza vaselor. Prin canal nu vor putea trece vase mai mari de 47,000 de tone (dar chiar azi sînt vase mai mari: Imperator 50,000, Aquitania 48,000). Canalul de Panama va avantaja economiceşte America mult mai mult decît Europa, a cărei comunicare cu Orientul Asiei va rămîne tot prin Suez. Astfel se poate spune că „iniţiativa lui Lesseps a cărui statue va fi ridicată la Colon, va avea ca rezultat că a înzestrat America cu o armă redutabilă împotriva Europei industriale şi comerciale“.

Nuova Antologia. (Noembre, Decembre, 1913). *Giuseppe Sergi*, **Cum trebue fondată şcoala populară.** Prin o lege adusă în anul 1904, ministrul Orlando, hotărî ca la şcolile primare de patru clase, să se mai adauge încă două, a 5-a şi a 6-a, pentru acei care nu au de gînd să-şi continue studiile în şcoli superioare. Pentru aceste clase complimentare, legea stabilea ca materiile de predare, în afară de limba maternă şi noţiuni de istoria patriei, „canto, lucrul manual, agricultura şi alte materii care răspund unor trebuinţi speciale“. Din ceia ce prevede legea însă, nu s-a aplicat decît lucrul manual, neglijindu-se cu totul intenţiile legiuitorului care vorbise de agricultură şi alte materii de trebuinţă locală. Lucrul manual a devenit astfel piatra unghiulară pentru acest învăţămînt complementar, menit să folosească fiilor sătenilor. Un asemenea învăţămînt însă a lucrului manual, îl crede autorul de valoare nulă şi complect nefolositor, faţă de scopurile urmărite prin legea lui Orlando. Lucrul manual e un joc, pe care şcolarii îl fac cu plăcere, pentru că-l distrage dela plictiseala lecţiilor; e un joc activ şi ca

stare satisface nevoile vristei copilărești, care are nevoe de activitate și suportă cu greu numai pasivitatea. Nu se poate iarăși nega că contribue, în oarecare măsură, la educarea simțurilor, în special al văzului și tactului. Dar în ce privește scopul principal al învățămîntului, pregătirea pentru munca efectivă, pe care școlarul va avea de îndeplinit, mai tirziu, în viața sa, nu are nici o valoare, îi lipsește complect orice semnificație—căci este un joc. Lucrul manual, e just, a relevat un fapt de mare importanță, fără a fi el creatorul fenomenului; s-a văzut adică că educația adevărată se poate căpăta prin activitate și nu prin pasivitatea la care școala adesea condamnă pe copii. Munca, prin urmare, face mai mult decit toate preceptele morale dictate și explicate de dascăl; lucrul manual a arătat valoarea reală a adevăratei munci, cind din joc se trece la forme efective, dar prin el însuși nu e suficient pentru a da o educație sănătoasă. Munca nu trebue să fie un joc ci o ucinicie pentru munca efectivă care-l așteaptă pe școlar, cind va intra în viață. In condițiile actuale, orice meserie și-ar alege tinărul după terminarea școlii, el e complect lipsit de orice cunoștinți necesare acelei meserii. Școala populară de care e nevoe, e numai aceia care să dea, pe de o parte, noțiunile educației civile și culturii mentale, iar pe de alta, îndrumări pentru felurite munci, ce se referă la arte și meserii.

Guglielmo Salvadori. **Alfred Russel Wallace.** Nestorul școlii evoluționiste, emulul lui Darwin, A. R. Wallace, a murit la 7 Nov., în vristă de 91 de ani. El era ultimul supraviețuitor din acea generație aleasă de naturaliști, care pe la jumătatea veacului trecut, au aruncat temeliile unei din cele mai mari prefaceri îndeplinite în istoria științii și cugetării omenești. Retras de mulți ani în locuința sa de țară dela Wimborne în Dorsetshire, trăia în mijlocul florilor și cărților sale din modesta pensie de 5000 fr., pe care i-o acordase în 1881 recunoștința poporului său, mărginindu-și activitatea intelectuală la proecte de reforme sociale și la afirmarea convingerilor sale spiritualiste și spiritiste. Doctrina evoluției ca concepție generală, ca afirmare a unității vieții, ca explicație a tuturor speciilor și formelor de existență organică, ca rezultat al unor modificări progresive, transmisibile prin ereditate, a fost întrevăzută de mulți înnainte de Darwin, Wallace și Spencer, dar numai aceștia a reușit să o fondeze științificește. E interesant de observat că atit Darwin cit și Wallace, care în acelaș timp și independent de Darwin, a ajuns la teoria selecției naturale, și-au luat inspirația de acelaș izvor, „Incercarea asupra principiului Populației“ a lui T. R. Malthus, apărută în 1798. Wallace povestește în Autobiografia sa, că aflindu-se într'o zi de Februar 1858, bolnav în Ternate din Malesia, unde să studieze fauna minunată a acelui archipelag, i-a venit în minte cartea lui Malthus, pe care o citise cu vre-o 12 ani mai înnainte, și gindindu-se la cauzele care împedică înmulțirea raselor sălbatice, s-a gindit să le aplice și la animalele inferioare și a ajuns astfel la ideia selecției naturale. Atunci a scris el memoriul „Asupra tendințelor variațiilor de a se depărta de tipul originar“, pe care l-a trimis lui Darwin. Oricare ar fi influența lui Malthus asupra descoperirii legii selecției naturale de Wallace, ea nu s'a aratat decit în urma foarte multor studii și voiage de studii, făcute încă din prima tinereță, căci el părăsise curind studiile de arhitectură pentru a putea ca profesor de engleză în colegiul din Leicester să-și consacre timpul liber colecțiilor sale de insecte. Urmărind dela început explicarea originii speciilor, el se duse pentru patru ani în Brazilia, unde studiă flora țărmurilor Amazonului; apoi studiă timp de opt ani, în alt voiaj de studii, toată zona dela Sumatra la Noua Guinea, stabilind linia numită „linia lui Wallace“ care separă Archipelagul Malaic în două grupe distincte. El adună astfel 125,660 de exemplare pentru istoria naturală, din cele mai variate specii. In operele sale: Arhipelagul Malaic (1869), Selecțiunea naturală (1870), Distribuția geografică a animalelor (1876), Natura tropicală (1879), Viața Insulelor (1880), Darwinismul (1880), a adus inconmensurabile servicii științii. El n'a fost numai un mare om de știință ci și un nobil caracter, capabil de abnegație și desinteresare, liber de orice invidie, cum probează ne-strămutata sa prietenie cu marele său rival, Darwin.

Deutsche Rundschau. Noembrie Dechembrie 1913.) *I. Benrubi*, **Schiller și Rousseau.** Schiller, ca orice poet, a încercat să exprime în întreaga sa operă poetică, un singur mare adevăr, o singură intuiție fundamentală, care formează legătura spirituală ce unește într'un întreg toate operele sale din diferitele perioade ale dezvoltării sale. Această legătură spirituală poate fi definită ca dorul unei armonii interne în viața omenirii. Dintre premergătorii lui Schiller, J. J. Rousseau e acela a cărui tendință fundamentală, arată cea mai mare înrudire cu a poetului. Schiller singur pare că a recunoscut-o, cind în încercarea sa „Asupra poeziei naive și sentimentale“ numește pe Rousseau un poet sentimental. Această dorință după o armonie internă, comună amindorora, se arată la Schiller dela început. In operele sale din tinerețe, mărturisește el singur că indignarea pentru jignirea demnității sale omenești, și-a găsit expresia în Rousseau. In „Oda asupra lui J. J. R.“ își exprimă Schiller desgustul provocat de dizarmonia epocii sale. Acelaș lucru se vede și-n elegia „Asupra morții unui tinăr“. Nu numai însă subt formă de revoltă își exprimă poetul ideia sa fundamentală, ci și'n mod pozitiv, precum în ciclul de cintece pentru Laura. Influența puternică a lui Rousseau și dorul după o armonie morală, stăpinesc opera sa caracteristică din tinerețe „Hoții“; și acelaș lucru se poate zice și despre a doua dramă „Conjurația lui Fiesco“ și tot așa de mare e simpatia lui Schiller pentru Rousseau și în „Kabale und Liebe“, care pare că e prelucrarea dramatică a problemei sociale din „Noua Heloise“.

Inrudirea sufletească dintre Schiller și Rousseau continuă și-n epoca de maturitate a poetului. Diferiți interpreți susțin că Schiller cu timpul s'a îndepărtat de R., ba chiar că intr'amindoi s-ar fi născut un contrast. Asta inseamnă încă a susținea că activitatea poetului n-a avut continuitate. In realitate însă s-a schimbat numai forma, fondul a rămas acelaș. Influența lui Kant, Goethe. Fichte, n-au distrus înrudirea sufletească cu Rousseau, ci mai degrabă au adincit-o—erau dar ei înșiși profund influențați de cugetătorul elvețian. Nu se poate, de ex., considera marchizul Posa, care urmărește cu toată puterea sufletului său o existență mai armonică, ca întruparea omului ideal visat de Rousseau? Și poezia „Zeii Greciei“ e caracteristică, din acest punct de vedere, ca și imnul „An die Freude“.

Dispoziția fundamental elegică a sufletului poetului, adinca sa nemulțumire cu realitatea care-l înconjura și nevoia ce o simțea de o mai mare armonie în viața omenească, se vede clar și-n cele mai de pe urmă producții ale lui, de p. în poezia intitulată „Der Genius“, ori în „Das Ideal und das Leben“.

Max Planck, **Nouă căi în cunoștințele fisicale.**— E o cuvintare cu care autorul, unul din cei mai mari fizicieni ai timpurilor de astăzi, și-a inaugurat rectoratul la Universitatea din Berlin. Avintul fără de seamăn pe-

care și l-a luat, în timpurile din urmă, cercetarea experimentală fizicală, a produs atîtea descoperiri și a stabilit atîtea fapte nouă, incît se pare că partea teoretică a fizicii, care deducea explicarea diverselor fenomene din anumite principii stabilite, începe să se clatine, nemai fiind suficientă. Pretutindeni principii de demult stabilite și adînc înrădăcinate, sînt atacate și înlocuite cu hipoteze nouă. O mai de aproape cercetare însă, arată că nu e vorba de o distrugere, ci mai mult de o întregire și lărgire a edificiului. Faptele nouă neîndoelnic stabilite, cer revizuirea teoriei, în care ele nu mai pot încăpea, principiile fundamentale însă ale fizicii, precum acela al conservării energiei, al conservării mărimii mișcării, al efectului minim, principiile Termodinamicii au rezistat. Ceia ce a trebuit să se schimbe au fost acele principii de ordin secundar, care erau admise fără discuție, ca lucruri care se 'nțelegeau de la sine și care erau considerate oarecum ca bază a tuturor dezvoltărilor teoretice.

Astfel s a intîmplat cu credința în neschimbarea atomilor chimici. Faptul continuei călduri dezvoltate de orice combinație care conține radiu, neputînd răsturna principiul conservării energiei, a aratat că trebue de admis o schimbare în însuși atomul de radiu-hipoteză care apoi s'a dovedit pe deplin.

Tot așa se admitea, ca dela sine înțeles, reciproca independentă a timpului și a spațiului. Intrebarea dacă două fenomene, intîmplate în două diverse locuri, sînt sau nu simultane se hotăra fără a mai ținea seamă de observatorul ce execută măsurarea timpului. Astăzi nu mai e așa. Experimente foarte fine, optice și electrodinamice, au stabilit faptul, cunoscut sub numele de „relativitatea mișcării, care contrazicea principiul stabilit de Maxwel—Lorentz în electrodinamică, al constanței iuțelei luminii, după care iuțeala de propagare a luminii în spațiu vid, e independentă de mișcarea izvorului de lumină. Dacă se consideră că relativitatea mișcării e dovedită experimental, atunci trebuia înlăturat sau principiul constanței iuțelii luminii, sau reciproca independență a timpului și spațiului, și acest din urmă a fost jertfit.

Un al treilea principiu, iarăși admis de toți, era acela al continuității oricărei acțiuni dinamice, concretizat în cunoscutul dicton „natura non facit saltus". Acest principiu a venit în coliziune cu principiile termodinamicei; se pare că în realitate, natura face salturi. Astfel de pildă pentru a aduce o bucată de cupru dela temperatura de -250^0, la acea de -249^0, adică pentru a o încălzi cu 1^0, nu e nevoe de aceiași căldură ca pentru a încălzi cuprul de la 0 la $+1^0$; ci de o căldură de vre-o treizeci de ori mai mică. Acest fapt, și altele, nu se pot explica prin teoria clasică și trebue o altă ipoteză, după care energia se prezintă în anumite, definite, cuantumuri, în atomii corpurilor materiale și în mod analog și la cele imateriale ca lumina și căldura.

Deutsche Revue (Noembrie și Decembrie 1913). *Prof. W. Branca*, publică un studiu, în două articole, despre **Hipotezele asupra originii vieții**. Nu e vorba numai de origina vieții pe pămînt, ci în general, în întreg universul. Nu se poate concepe ca între cele 500 de milioane de stele fixe—sori—numai una are planete și că viața ar fi mărginită numai pe o singură planetă.

E fără îndoială că și alte stele au planete, dar fiindcă planetele sînt față de masa stelelor, numai niște infimi stropi—masa totală a tuturor planetelor față de soare e $^1/_{700}$, a pămîntului de $^1/_{300000}$—nu pot să apară nici pe cele mai sensibile plăci fotografice. Bine înțeles nu orice planetă e potrivită pentru viață. Așa de pildă, dintre planetele soarelui nostru, Mercur, din cauza apropierii, e așa de ferbinte, că apa nu poate exista decît în stare de vapori, iar Neptun e așa de rece că apa e numai supt formă de ghiață. Astfel se cer anumite condiții pentru posibilitatea vieții într'un moment dat; aceste condiții se pot îndeplini acolo unde încă lipsesc și pot disparea acolo unde erau. Cînd condițiile de lumină și căldură devin favorabile, apare viața. Cum se întîmplă asta însă, nu se știe și toate hipotezele făcute pînă acum, chiar și cele cu aparențe de știință, au rămas numai hipoteze nedovedite.

Prima hipoteză o găsim în Biblie,—cunoscuta povestire a creației. Această ipoteză se bazează pe admiterea unei minuni, crearea din nimic, și bine înțeles nu poate fi crezută decît de acei ce cred în minuni.

A doua hipoteză, foarte răspîndită între oamenii de știință, afirmă: viața pe pămînt n-a fost creată, ci s-a născut, dela sine, din substanța moartă, inorganică. Această hipoteză însă, cași acea din Biblie, se bazează în realitate tot pe o minune, căci crearea vieții dintr-o combinare de carbon, hydrogen, oxygen și azot, fără o cauză cunoscută, e o minune. Toate experiențele au dovedit până acum, că din materie moartă, nu se naște viață, că viața apare numai acolo unde preexistau germeni vii. S-ar putea susține, că acest lucru nu se mai poate întîmpla azi, dar s'a putut odată. Geologia ne arată însă că totdeauna au existat pe pămînt aceleași legi naturale, care există și astăzi. Dacă se admite condiții speciale, care au existat numai în momentul apariției vieții și care apoi au dispărut, se cade în contrazicere cu faptul că și atunci au trebuit să domnească, pentru persistența vieții apărute, condiții asemănătoare cu cele de azi. In împrejurările de azi, se știe, că în un corp, în care au fost uciși toți germenii de viață, (prin sterilizare), viața nu mai apare. Un așa corp sterilizat a fost întreg pămîntul, după ce a scăzut marea temperatura dela început, și-atunci nici pe el nu putea să apară viață, din materie neînsuflețită.

Neputînd rezista această hipoteză, admit unii o a treia: viața n-a fost nici creată, nici nu s-a născut, ci totdeauna a existat, a aparținut materiei. Materia este vie, nu există materie moartă. Ceia ce noi numim viață e numai o formă specială. Această hipoteză a fost susținută de Preyer și acum de curînd de către Martin. După el, viața a existat întîi și din ea s-a format materia moartă. Viața e mișcare, tot ce se mișcă, deci, trăește: astfel marea, focul, care respiră absorbind oxigen. Acum numai carbonul, oxigenul, hydrogenul și azotul sînt purtătorii vieții; altădată însă și alte elemente puteau produce viața—adică mișcarea. Cînd pămîntul era în stare incandescentă, mișcare exista, deci exista viață; cu răcirea temperaturii elementele depe atunci și-au perdut facultatea de a trăi, s-au solidificat, au ajuns moarte și viața rămase în urma urmei restrînsă numai la cele patru elemente care formează protoplasma.

Acestei hipoteze se poate obiecta că ea iea conceptul de viață, într'un înțeles cu totul deosebit de cel obișnuit. Nu putem considera ca viu tot ceiace vedem că e în mișcare, ci numai ceiace se mișcă dela sine, ceia ce are mișcare activă.

A patra și ultima hipoteză, de cei mai puțini împărtășită, este: există materie vie și materie moartă; viața nici n-a fost creată, nici nu s-a născut pe pămînt ori pe altă planetă, ci e dusă

de meteorite de pe o planetă pe alta şi există dela inceput, din veşnicie, e tot aşa de veche caşi materia. Dacă lumea stelară există din veşnicie, nu avem niciun motiv ca să nu admitem că şi viaţa există din veşnicie. E clar că viaţa trebue să existe şi pe planetele altori sori; acest lucru se poate constata dacă ne gindim că meteoritele ce cad pe pămint, venind din univers, conţin humus, care nu se formează din putrezirea materiilor organice prin colaborarea unor fermenţi, adică a unor organisme vii. Dacă din univers cade humus pe pămint, e foarte probabil ca el să fi adus aici germenii de viaţă. S-ar putea obiecta că asemenea meteorite devin incandescente prin frecarea cu atmosfera pămintului, faptul insă nu e exact pentru cele mici, acestea se inferbintă numai la suprafaţă, rămin reci in interior. S'ar mai putea obiecta că spaţiurile interplanetare fiind extrem de reci, germenii de viaţă, pot persista, in stări anabiotice, asemănătoare cu moartea, dar că reinviu in condiţii favorabile. Insfirşit s'ar putea obiecta, că cu această hipoteză, s-a strămutat numai problema pe altă planetă, de unde ne-a venit viaţa pe pămint. Decit numai această hypoteză, admite viaţa ca existind din veşnicie, deci nu are nevoe să-i caute inceputul nicăiri. Viaţa e deci tot aşa de veche, ca şi lumea stelară, in care trăim. Universul există din veşnicie, căci e imposibil ca el să se fi născut din nimic. Cum e insă posibil să admitem veşnicie, cind stelele arată o evoluţie mărginită, adică un inceput şi un sfirşit? Dacă acest proces evolutiv s-ar fi indeplinit din veşnicie, atunci el acum ar fi de infinite milioane de ani, terminat şi orice viaţă ar fi stinsă. Procesul evolutiv insă nu i terminat, deci trebue să fi avut un inceput. Ca să poată eşi din această dilemă, Haeckel, şi-a imaginat, că stelele, cind se răcesc, se izbesc intimplător unele de altele, prin aceasta devin incandescente, devin iarăşi nebuloase şi incep evoluţia d'a capo, veşnic.

Fizicianul Chwolson a arătat că o asemenea ipoteză e imposibilă. Stelele răcindu-se, işi impraştie căldura in universul infinit şi astfel, cu timpul căldura se pierde, distribuindu-se in infinit, şi astfel cu timpul, chiar intimplindu-se ciocniri, stare de incandescenţă nu se mai poate produce, şi acest proces, după Haeckel, trebuind să se intimple din veşnicie, de mult ar fi trebuit să dispară căldura.

Un al doilea mod de a scăpa din dilemă, ar fi următorul: Fizica recunoaşte astăzi in materie numai energie. Există insă diferite forme de energie: electrică, calorică etc. Dacă acum, materia supt forma ei actuală, a avut mai inainte o cu totul altă formă, atunci actualul univers ar avea un inceput, şi materia ar fi totuşi veşnică. Dar care a fost forma anterioară? Ştim că atomii sint compuşi din electromi. Inainte deci de baza actuală a fost cea electrică, cind existau numai electromii. Atunci se naşte intrebarea din ce s-a născut faza anterioară, electrică? Nu rămine decit să admitem o veşnică naştere a fazei a doua din intăia şi a celei intăi din a doua, intr'o infinită repeţire. Acest lucru il admite Arrhenius, bazindu-se pe proprietăţile radiului, care la temperaturi obişnuite, se descompune, producind enorme cantităţi de căldură, şi iarăşi la temperaturi mari, se formează, consumind iarăşi enorme cantităţi de căldură. Astfel aceste corpuri radioactive formează un perpetuum mobile. Teoria lui Arrhenius, insă cerea veşnica formare de nebuloase, de temperaturi joase şi e silit caşi Haeckel să le admită ca născute din ciocniri, ceia ce nu se poate, cum am văzut mai sus. Dacă s-ar putea, nebuloasele ar fi in orice caz incandescente şi nu reci, cum ii trebue lui Arrhenius. Deci şi hyppteza lui nu se poate susţine. Rămine numai adevărul că nu ştim nimic.

Sozialistische Monatshefte. (Noembre 1913). *Dr. Leonida Bissolati.* **Alegerile camerei italiene din 1913.** Prin reforma electorală in Italia, a crescut numărul alegătorilor de la 3 la 9 milioane. Prima probă a acestui rezultat a fost următoarea: s-au ales in cameră 310 Liberali constituţionali (inainte 372), 78 Socialişti (inainte 41), 70 Radicali (inainte 51), 33 Catolici (inainte 21), 17 Republicani (inainte 23). Astfel Liberalii au perdut 62, Republicanii 6 mandate. 12 din aceste mandate le-au ciştigat Catolicii, 19 Radicalii, 37 Socialiştii. Socialiştii se despart in trei grupe: oficialii 53, reformiştii 20 şi independenţii 5.

In primăvara anului 1911, a venit la guvern Giolitti, cu un minister compus din Liberali şi Radicali; programul său conţinea: votul universal (aproape) şi monopolul asigurărilor pe viaţă. Giolitti incearcă să atragă in cabinet şi pe socialişti, pasul nu reuşi, insă prin aceasta socialişti, care atunci erau uniţi, luară caracterul unui partid de guvernămint. O parte din liberali se ridică in contra guvernului, din pricina monopolului; isbucnind războiul din Lybia, şi liberalii şi conservatorii, incetară orice opoziţie. Socialiştii intrasingenţi, ca duşmani ai războiului, incepură lupta contra guvernului, renunţind şi la reforma electorala şi la monopol. In vara anului 1912 reforma electorală fu votată; şeful socialiştilor ortodocşi, Turati, declară că nu are incredere intr-o reformă, care nu e ciştigată de proletariat prin el insuşi—parcă socialiştii din Cameră n-ar fi fost reprezentanţii proletariatului! Noile alegeri le-a făcut guvernul, intrebuinţind ca propagandă succesul avut in războiu, iar socialiştii, din potrivă, combătind războiul. Reformiştii, deşi ei combat războiul, nu s-au mărginit numai la un program negativ, de opoziţie cu orice preţ, ci au atras atenţia lucrătorilor asupra legislaţiei sociale. La alegeri socialiştii oficiali s-au dublat, şi reformiştii de asemenea. Italia de Nord a trimis in Cameră cei mai mulţi socialişti oficiali, pe cind reformiştii s-au ales mai mult in părţile de sud. Pricina e, că populaţia de sud fiind mai săracă, are mai multă inţelegere pentru reformele de imbunătăţire imediată. Intrebarea e, ce influenţă va avea numărul mărit de socialişti in camera actuală? Se vor mărgini socialiştii oficiali, numai la opoziţie stearpă, rămінind veşnic izolaţi? Bissolati crede că atunci cind de atitudinea celor 53 de socialişti, va depinde faptul dacă Italia va avea un guvern reacţionar sau un guvern democrat, ei tocmai din pricina numărului mai mare şi deci a răspunderei mai mari, se vor hotări să iea şi o parte pozitivă şi activă.

Narodni prava. (Sofia, 27 Noemb. 1913). Zice că a Rominiei „Cartea Verde" arată limpede ţinuta ei faţă de războiul balcanic. Documentele din carte invederează, la acei ce au făcut o, un singur scop: să arăte că Rominia a trebuit să se folosească de imprejurări, spre a se mări in proporţii dinainte determinate, fără să şi dea osteneală de a şti unde să se fixeze ca să ajungă la acest rezultat. Această statornicie in scopul urmărit ne lămureşte acele oscilări ale politicei romineşti, oscilări care au impins-o să flirteze cind cu Rusia cind cu Franţa, şi să cocheteze cu Austria. Din toate astea Turcia va trebui să scoată o preţioasă invăţătură. Tractatele balcanice, care s au dat pe faţă acum in urmă, arată inainte de toate complotul pregătit impotriva ei, cu participarea efectivă a Rusiei şi cu

consimţimîntul tăcut al Austro-Ungariei. Deci, aceste date să ne aducă moderna înţelepciune, anume acea care constă din faptul că să ne păzim de orice şi oricine, şi să fim bănuitori cel mai mult către aceia care se arată către noi cei mai buni prieteni.

The North American (Noembrie şi Decembrie, 1913). D. *Sventozar Tonjoroff*—Tratatul din Bucureşti—protestează cu o violentă amărăciune împotriva „sinistrelor pagini ale Tratatului din Bucureşti".

Manifestul ţarului Ferdinand, spune autorul, nu e o compoziţie retorică: Bulgaria se va reabilita din catastrofa din 1913 printr'un al treilea războiu balcanic. Naţiunea care n-a perit în cele cinci sute de ani de dominaţiune turcească, care în 1885 a anexat o provincie turcească fără o lovitură de puşcă, şi în 1908 a rupt tratatul de Berlin şi şi-a căpătat independenţa fără să provoace tulburări, a dovedit o uimitoare capacitate de a face imposibilul. Bulgaria îşi pune cauza ei în însuşi principiul justiţiei. Ea face apel la simpatiile lumii pe baza aspiraţiilor ei legitime. Intreaga naţiune bulgară, dela coliba păstorului până la palat e hotărîtă să-şi desăvîrşească unitatea naţională. Timpul va veni. Aliaţii care şi-au impus voinţa lor arbitrară asupra Bulgariei la Conferinţa din Bucureşti au sămănat dinţii dragonului mitic.

In No. din Decembrie, D. *Florence Leftwich Ravenel* are o interesantă contribuţie la analiza caracterului marei scriitoare franceze George Sand. El o găseşte atît de extraordinară în geniul şi însuşirile ei incît o consideră ca o lege în ea însăşi. Cărţile ei par că încep a se citi din ce în ce mai puţin: afară de vreo şase volume, restul pare cu totul uitat. Cu toate aceste ea rămîne cea mai mare femee din timpul ei, care, în timpul vieţii ei, a format o atmosferă de consolare, speranţă şi inspiraţie în lumea celor mulţi.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi, etc., a se adresa **d-lui G. Ibrăileanu strada Golia 52, Iaşi.**

Numai articolele ştiinţifice (ştiinţi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Ştirbey-Vodă, 111 bis, Bucureşti.**

Pentru tot ceea ce priveşte administraţia: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administraţiei revistei „Viaţa Romînească" strada Golia, 52, Iaşi.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastra, avînd dreptul de a încasa sumele ce ni sînt datorite, şi a face angajamente în privinţa anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viaţa Romînească,* sînt rugate să se adreseze Administraţiei prin mandat postal.